

การศึกษาเปรียบเทียบขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมในคัมภีร์ทศกมุทสูตและคัมภีร์วิสุทธิ

มรรค

โดย

นางสาวประสงค์ สมน้อย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาเปรียบเทียบขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมในคัมภีร์ทศภูมิสูตรและ
คัมภีร์วิสุทธิมรรค

โดย
นางสาวประสงค์ สมน้อย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสันสกฤตศึกษา แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญามหาบัณฑิต
ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2560
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

A COMPARATIVE STUDY OF SPIRITUAL PATH TOWARDS THE HIGHEST GOAL
IN THE DAŚABHŪMIKA SŪTRA AND VISUDDHIMAGGA

A Thesis Submitted in partial Fulfillment of Requirements
for Master of Arts (SANSKRIT STUDIES)
Department of Oriental Languages
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2017
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ	การศึกษาเปรียบเทียบขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุนิคมในคัมภีร์ทศ ภูมิสูตรและคัมภีร์วิสุทธิมรรค
โดย	ประสงค์ สมน้อย
สาขาวิชา	สันสกฤตศึกษา แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโท
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

.....	คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศน์วงศ์)	
พิจารณาเห็นชอบโดย	
.....	ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ)	
.....	ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน
(จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา)	
.....	ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(พระราชปรีดีมุนี (เทียบ) มาลัย)	

57116202 : สันสกฤตศึกษา แผน ก แบบ ก 2 ระดับปริญญาโทบัณฑิต

คำสำคัญ : ทศกมุณี

นางสาว ประสงค์ สมน้อย: การศึกษาเปรียบเทียบขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมในคัมภีร์ทศกมุณีสูตและคัมภีร์วิสุทธิมรรค อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

คัมภีร์ทศกมุณีสูตและคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นเพื่อตนเองและเป็นปฏิบัติของความเป็นพระโพธิสัตว์รวมเอาปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ไวัครบถ้วน เป็นคัมภีร์ที่บอกแนวทาง หรือแผนที่ทางดำเนินไปสู่ความหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสอย่างสิ้นเชิง ซึ่งเป็นวิธีการปฏิบัติที่มีขอบเขตจำกัดอยู่ภายในกายของเรา เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา เป็นเป้าหมายสูงสุด การปฏิบัติเพื่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือการทำสมาธิให้เกิดขึ้นแก่ตน ทศกมุณีสูตได้กล่าวถึงปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมด้วยวิสุทธิ 10 อย่าง คือ อดีตพุทธธรรมวิสุทธิ อนาคตพุทธธรรมวิสุทธิ ปรตยุตปนพุทธธรรมวิสุทธิ ศีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทฤษฎีกางกษาวิมตวิเลขาปนยนิวิสุทธิ มารคามารคชญาณวิสุทธิ ประตติปัตติประหาณชญาณวิสุทธิ สรรพโพธิปักขิยธรรมโมตตโรตตรวิภาวนวิสุทธิ และ สรรพสัตตปริปนวิสุทธิ ส่วนวิสุทธิมรรคกล่าวถึงการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมด้วยวิสุทธิ 7 คือ สีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ญาณวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสนวิสุทธิ และ ญาณทัสนวิสุทธิ ผลการเปรียบเทียบพบว่าปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมสูงสุดในคัมภีร์ทั้งสองคือการทำสมาธิจดจ่อแห่งศีล สมาธิและปัญญาให้เกิดขึ้นเหมือนกัน สิ่งที่แตกต่างกันของแนวปฏิบัติในคัมภีร์ทั้งสองคือจำนวนวิสุทธิ เท่านั้น

57116202 : Major (SANSKRIT STUDIES)

Keyword : Daśabhūmi, Visuddhi

MISS Prasong SOMNOI: A COMPARATIVE STUDY OF SPIRITUAL PATH
TOWARDS THE HIGHEST GOAL IN THE DAŚABHŪMIKA SŪTRA AND VISUDDHIMAGGA
Thesis advisor : Assistant Professor Dr. Sombat Mangmeesuksiri

Daśabhūmikāsūtra and *Visuddhimagga* emphasize the practicing knowledge leading to the self-salvation attainment, the highest goal of all Buddhists. The path which set free the mind from all defilement shown in both suttas lies within this body and mind. It is known as the path of purifications (*Visuddhi*). *Daśabhūmikāsūtra* states that there are 10 levels of purification which are respectively the purification of the teachings of the past Buddhas, the purification of the teachings of the present Buddhas, the purification of the teachings of the future Buddhas, the purification of conducts, the purification of the mind, the purification of removal of views, doubt, and uncertain, the purification of knowledge of the right and wrong paths, the purification of application and relinquishment, the purification of the final ultimate discernment and realization of all the elements of the enlightenment and the purification of perfecting all sentient beings. While the *Visuddhimagga* states there are 7 paths of purification in order such as: the purification of conduct, the purification of views, the purification of removal doubt, the purification of the path both right and wrong, the purification of knowledge and vision of practice and the purification of knowledge and vision. The study found that both suttas have shown the similar steps of purifying conduct, mind and wisdom. Undoubtedly, the only insignificant difference between them is due to its numbers.

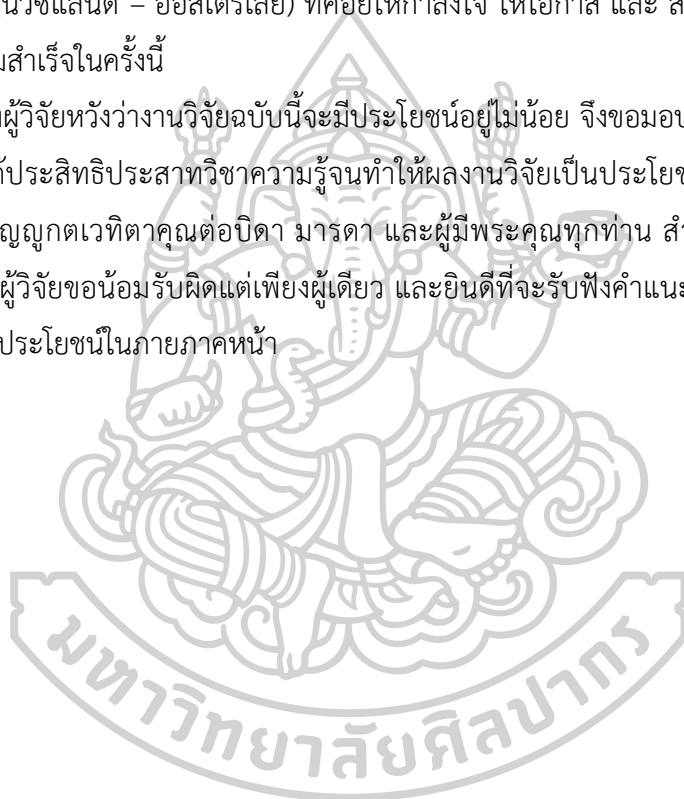
กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เนื่องจากได้รับความกรุณาอย่างสูงจากรองศาสตราจารย์ ดร.สมบัติ มั่งมีศรีสุข อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำปรึกษาตลอดจนปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่ง ผู้วิจัยตระหนักถึงความตั้งใจจริงและความทุ่มเทของอาจารย์และ ขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณพระสุธรรมญาณวิเทศ วิ. ประธานอำนวยการสถาบันวิจัยนานาชาติธรรมชัย (นิวซีแลนด์ – ออสเตรเลีย) ที่คอยให้กำลังใจ ให้โอกาส และ สนับสนุนการศึกษา และอยู่เบื้องหลังความสำเร็จในครั้งนี้

อนึ่งผู้วิจัยหวังว่างานวิจัยฉบับนี้จะมีประโยชน์อยู่ไม่น้อย จึงขอมอบส่วนดีทั้งหมดนี้ให้แก่เหล่าคุณอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้จนทำให้ผลงานวิจัยเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง และขอมอบความกตัญญูตเวทิตาคุณต่อบิดา มารดา และผู้มีพระคุณทุกท่าน สำหรับข้อบกพร่องต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นผู้วิจัยขอน้อมรับผิดแต่เพียงผู้เดียว และยินดีที่จะรับฟังคำแนะนำจากทุกท่านที่ได้เข้ามาศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์ในภายภาคหน้า

ประสงค์ สมน้อย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	10
ขอบเขตการศึกษา.....	10
ขั้นตอนการวิจัย.....	11
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	12
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	12
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลข.....	13
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	15
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	15
บทที่ 2 ขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมในคัมภีร์ทศมิกสูตร.....	19
ความหมายของภุมิ.....	20
การเกิดขึ้นของคัมภีร์ทศมิกสูตร.....	21
ความหมายของภุมิ 10.....	22
ประมุขิตาภุมิ.....	25
วิมลภุมิ.....	32
ประภากริภุมิ.....	33

สมาบัติ 8	34
อภิญา 5.....	34
อรจิษมติภูมิ.....	35
สุทรชยาภูมิ.....	37
อภิมุขีภูมิ	37
การพิจารณาปฏิจสมุปบาท	38
ทุริงคมาภูมิ.....	40
อจลาภูมิ.....	42
สาธุมตีภูมิ.....	47
ปฏิสัมภิตาญาณ 4.....	51
คุณสมบัติของธรรมภาณกะ.....	52
ธรรมเมฆาภูมิ	53
สัมมาภิเชก.....	55
ตถาคตคหุยะ.....	56
วิโมกข์ 10.....	57
คุณธรรมของพระโพธิสัตว์สรวชญ.....	58
โพธิสัตว์วคิตา.....	59
บทที่ 3 ขั้นตอนการปฏิบัติในคัมภีร์วิสุทธิมรรค.....	64
ความเป็นมาและความสำคัญของคัมภีร์วิสุทธิมรรค.....	64
ศีลวิสุทธิ	67
ความหมายของศีล.....	68
อานิสงส์ของศีล	69
วิธีการรักษาศีลและการทำข้อวัตรให้บริบูรณ์.....	70
จิตตวิสุทธิ.....	70

ขั้นตอนการทำสมาธิ	71
ผลของการบำเพ็ญสมาธิ	72
ปัญญา	73
ภูมิของปัญญา	73
ทิวฏฐีวิสุทธิ.....	75
กังขาวิตรณวิสุทธิ	76
มัคคามัคคญาณทัสนวิสุทธิ.....	77
ปฏิบัติปทาญาณทัสนวิสุทธิ.....	78
ญาณทัสนวิสุทธิ	81
บทที่ 4 เปรียบเทียบลำดับการปฏิบัติในคัมภีร์ทศกัมมิกสูตรกับคัมภีร์วิสุทธิมรรค	84
เปรียบเทียบขั้นตอนการปฏิบัติ.....	84
เปรียบเทียบศีลวิสุทธิ กับ สีลวิสุทธิ	85
การออกบวช	85
เปรียบเทียบจิตตวิสุทธิ กับ จิตตวิสุทธิ.....	86
ความสำคัญของการเห็นพระพุทธเจ้า	89
เปรียบเทียบทฤษฎีทางกษามิมติวิเลขาปณยนิวิสุทธิ กับ ทิวฏฐีวิสุทธิ และ กังขาวิตรณวิสุทธิ .	92
เปรียบเทียบมารคามารคญาณวิสุทธิ กับ มัคคามัคคญาณทัสนวิสุทธิ	93
องค์ประกอบปฏิจจสมุปบาท	93
การพิจารณาปฏิจจสมุปบาท	94
เปรียบเทียบประวัติปตติประหาณญาณวิสุทธิ กับ ปฏิปทาญาณทัสนวิสุทธิ	95
เปรียบเทียบสรรพโพธิปักขยธรรมโมตตโรตตรวิภาวนวิสุทธิ กับ ญาณทัสนวิสุทธิ	99
วิสุทธิที่แตกต่างกัน	103
อดีตพุทธธรรมวิสุทธิ อนาคตพุทธธรรมวิสุทธิ และ ปรัตยุดป็นนพุทธธรรมวิสุทธิ.....	103
สรรพสัตว์ตวาปริปาจนวิสุทธิ.....	105

บทที่ 5 สรุปลงและข้อเสนอแนะ	109
สรุปลงการเปรียบเทียบ	110
ข้อเสนอแนะ	111
ภาคผนวก ก	112
ภาคผนวก ข	236
รายการอ้างอิง	329
ประวัติผู้เขียน	333

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา

พระพุทธศาสนามีเป้าหมายสูงสุดคือการหลุดพ้นจากกิเลสอาสวะและได้บรรลุความสุขอย่างยิ่งคือพระนิพพานด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมเพื่อประโยชน์แก่การบรรลุโลกุตระธรรม¹ ดังปรากฏในธัมมิกสูตร ความตอนหนึ่งว่าผู้ที่ได้ชื่อว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมย่อมหลุดพ้นเพราะเป้าหมาย คลายความกำหนด ไม่ถือนั่นในชั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) ย่อมได้บรรลุพระนิพพานในปัจจุบัน² เป้าหมายของการบรรลุธรรมในระดับต่างๆ ย่อมขึ้นอยู่กับปฏิบัติของผู้ปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม ประพจน์ อัครวิรุฬหการได้กล่าวถึงการบรรลุสัมมาสัมพุทธะ ตรงกับคำศัพท์ในภาษาสันสกฤต ว่า สัมยักสัมพุทธะ (ความเป็นผู้มีปัญญาบริสุทธิ์บริบูรณ์) สามารถบำเพ็ญประโยชน์แก่อุศลแก่ชาวโลกได้มากมาย จึงทำให้ชาวพุทธกลุ่มหนึ่งมีแนวคิดที่อยากจะบรรลุเป้าหมายสูงสุดนี้ และได้ดำเนินตามปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงความเป็นพุทธะ และเรียกบุคคลผู้มีความปรารถนาความเป็นพุทธะและดำเนินตามปฏิบัติว่า พระโพธิสัตว์³ ปฏิบัติเพื่อความเป็นพุทธะเป็นข้อปฏิบัติที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ทั้งในอดีต อนาคต และปัจจุบันต้องดำเนินตามและมีการตรัสรู้เป็นอย่างเดียวกัน⁴

ลำดับขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นของพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมเริ่มต้นเมื่อผู้ปฏิบัติเกิดความศรัทธาแล้วออกบวช ทำความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้นด้วยการบำเพ็ญศีล ชำระจิตให้บริสุทธิ์ ด้วยการบำเพ็ญสมาธิ และเจริญปัญญาเพื่อชำระทิฏฐิและกิเลสในตนจนได้บรรลุความเป็นพระอรหันต์ ขั้นตอนการปฏิบัตินี้ยังเป็นแนวปฏิบัติหลักของพุทธศาสนาในยุคหลัง แม้แนวคิดเกี่ยวกับการ

¹ โลกุตระธรรม 9 ได้แก่ โสตาปัตติมรรค, โสตาปัตติผล, สกิทาคามิมรรค, สกิทาคามีผล, อนาคามิมรรค, อนาคามีผล, อรหัตมรรค, อรหัตผล และ นิพพาน ดูที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** ed. 12 (กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2546), หน้า 226.

² ส.ช.17/ 303/ 157

³ Fujita Kotatsu, "One Vehicle or Three?," **Journal of Indian Philosophy** 3 (1975), p. 105.

⁴ Paul M. Harrison, "Buddhanusmrti in Pratyutpanna Buddha Sammukhavasthita Samadhi Sutra," *ibid.* 6 (1978), p. 39.

เป็นพระอรหันต์จะเปลี่ยนไปเป็นพระโพธิสัตว์ ลำดับการปฏิบัติก็ยังคงเป็นหลักของ ศีล สมาธิ และ ปัญญา⁵

การศึกษาเปรียบเทียบขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมในทศกัมมิกสูตร กับ ขั้นตอนการปฏิบัติในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นการศึกษาเพื่อชี้ให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างกันระหว่างแนวปฏิบัติของพุทธศาสนาทั้งสองนิกายคือมหายานและเถรวาท

การบำเพ็ญพระโพธิสัตว์จรรยาในคัมภีร์ของมหายานมีชื่อเรียกแตกต่างกัน⁶ เช่น ในคัมภีร์มหาวัสตุ เรียกว่า “จริยาวัตร”, “วิหาร”, คัมภีร์หมวดปรัชญาปารมิตา เรียกว่า “ปารมี”, คัมภีร์โพธิสัตว์จรรยาตาราสูตรเรียกว่า “โพธิสัตว์จรรยา”, คัมภีร์มหายานสูตราลังการ เรียกว่า “โยคภูมิ”, โพธิสัตว์กัมมิกสูตร ประกอบด้วยขั้นตอนการบรรลุความเป็นพุทธะประกอบด้วย 7 ภูมิ คือ โคตรภูมิ อธิมุกติ จรรยาภูมิ ประมุขิตาภูมิ จรรยาประดิบัติภูมิ นียตาภูมิ นียตจรรยาภูมิ และ นิชฐาคมนภูมิ ส่วนทศกัมมิกสูตรเรียก “ภูมิ 10” ประพจน์ อัสววิรุฬหการกล่าวไว้ว่า ภูมิ 10 ของคัมภีร์ทศกัมมิกสูตรไม่ใช่ปฏิบัติ แต่เป็นผลของการบำเพ็ญจรรยา จรรยาที่แท้จริงแบ่งเป็นขั้นตอนสำคัญคือการตั้งปณิธาน และการสั่งความดีตามหลักบารมี 10 เท่านั้น⁷

การกำหนดขั้นตอนการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์มหายานยุคแรกนั้นว่ายังมีความสับสนอยู่ไม่น้อยในมหาปรัชญาปารมิตาการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์จะเน้นไปที่ลำดับของการบำเพ็ญบารมี ในขณะที่คัมภีร์อวตังสกุสูตร (หรือพุทธาวตังสกุสูตรก็เรียก) มุ่งเน้นการบูชาพระพุทธเจ้า⁸ เรื่องภูมิ 10 ปรากฏชัดเจนในคัมภีร์มหาวัสตอวทานซึ่งเป็นคัมภีร์ของนิกายโลโกตถรวาท นิกายย่อยของสำนักมหาสังฆิกะ เนื้อหาว่าด้วยสิกขาบทของพระสงฆ์และชาดกและอวทาน ไม่ปรากฏปีที่รจนาและ

⁵ ประพจน์ อัสววิรุฬหการ, *โพธิสัตว์จรรยา: มรรคาเพื่อมหาชน* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 101-102.

⁶ ความแตกต่างของชื่อภูมิเหล่านี้ Nariman ได้สันนิษฐานว่าเป็นผลของอิทธิพลของแนวคิดหลักแต่ละนิกายและอิทธิพลทางสังคมในยุคสมัยที่พระสูตรถูกแต่งขึ้น อ้างโดย J.K. Nariman, *Literary History of Sanskrit Buddhism* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1992): 64 and Johannes Rahder, *Daśabhūmikasūtra* (Paris: J.B. Istas, 1926), pp. 124-128.

⁷ ประพจน์ อัสววิรุฬหการ, *โพธิสัตว์จรรยา: มรรคาเพื่อมหาชน* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 105.

⁸ Jang-Kil Chun, "A Study of the Daśabhūmika Sūtra: Its Relation to Previous Buddhist Traditions and the Development of Bodhisattva Practice" (Ph.D. Dissertation, School of Philosophy, Faculty of Buddhist Studies, University of Wisconsin, 1993), p. 10.

นามของผู้รจนา กล่าวว่พระสั้มาสั้พุทธเจ้าท้้หลายลั้ผ่านภูมึ 10 ตามลั้ดบออย่างนั้ พุราโรหา พัทธมานา ปุขปมณชิตา รุจึรา จิตตวิสตรา รูปวดี พุทธยา ชันมนิเทศ เยาวราชยะ และอภิเชก⁹

คัมภึร์มหายานสูตราลั้การ กล่าวถึงภูมึ 10 ว่เป็นการปฏิบัติโยคะของพระโพธิสั้ตว้เพื่อ การบรรลุปุทธภาวะ มีชื่อเรียกและมีลั้ดบชั้นตอนอย่างนั้คือ ประโมทตา วิมลา ประภากรึ อรุจิมติ พุทธยา อภิมุขึ พุรงคมา อจลา สาธุมติ ธรรมเมฆา¹⁰ คัมภึร์ปัญจจิตตึสาหั้สริกากล่าวถึงลักษณะและ คุณธรรมของพระโพธิสั้ตว้ในแต่ละชั้นตอนท้้ 10 แต่น่าสังเกตคือชื่อที่ใช้เรียกแต่ละภูมึไม่ปรากฏแต่ เรียกตามสภาวะธรรมที่พระโพธิสั้ตว้จะต้งดำเนินในแต่ละภูมึดั่งนั้ ภูมึที่ 1 มหาบริจาค ภูมึที่ 2 อธิศีล ลึกา ภูมึที่ 3 บำเพ็ญธรรม ภูมึที่ 4 เป็นผู้มึความปรารณาน้อย หลึกออกสู้ป่า เว้นจากกามคุณ บำเพ็ญทาน ภูมึที่ 5 พระโพธิสั้ตว้สละสมบัติทางโลกแล้วออกบวช บำเพ็ญกุศลกรรมบถ 10 ภูมึที่ 6 บำเพ็ญบารมึ ภูมึที่ 7 ไม่เป็นผู้ยึดติดในตน ในสั้ตว้ ในชึวิต ในบุคคล ภูมึที่ 8 บำเพ็ญศุนยตา ได้อนุปา ทกษานติ ความบริสุทธิ์ มึมหากรุณาแก่สรรพสั้ตว้ ทำสรรพสั้ตว้ให้ได้เห็นพุทธเกษตร ได้เห็นพุทธกาย ได้รู้อินทริยั้ปราปรชญาณ มึพุทธเกษตรบริสุทธิ์ ได้สมาบัติ สามารถเนรมิตกายต่างๆ ให้ปรากฏขึ้นตาม ประเภทของบุคคลเพื่อให้เหมาะแก่การสอน ภูมึที่ 9 บรรลุปณิธานที่ต้งไว้ ได้เป็นสรวชญ ภูมึที่ 10 พระโพธิสั้ตว้ในภูมึนั้ฐานะเท่ากับพระพุทธเจ้า¹¹ จากข้อสรุปลที่กล่าวมาข้างต้ง ชั้ให้เห็นว่ปฏิบัติทาของ พระโพธิสั้ตว้หรือผู้ปรารณาความเป็นพุทธะมึจำนวน 10 ภูมึ แม้จะยังคงมึความสั้บสนในการเรียกชื่อ อยู่บ้าง

ปัญหาเรื่องภูมึที่ปรากฏในคัมภึร์เหล่านั้ คือ การเรียงลั้ดบก่อนหลังของภูมึยังคงมึความ สั้บสนไม่ตรงกัน ในคัมภึร์มหาวิสตอวทานได้เรียงลั้ดบภูมึ 10 ไว้อย่างนั้คือ พุราโรหา พัทธมานา ปุขปมณชิตา รุจึรา จิตตวิสตรา รูปวดี พุทธยา ชันมนิเทศและ อภิเชก จากลั้ดบของภูมึที่กล่าวมานั้ จะเห็นว่ภูมึชื่อสุทธสาอยู่ลั้ดบที่ 7 แต่ในคัมภึร์มหายานสูตราลั้การ ภูมึชื่อเดียวกันนั้อยู่ในลั้ดบที่ 5 ความสั้บสนในลั้ดบก่อนหลังดั่งกล่าวอาจทำให้ปฏิบัติทาของพระโพธิสั้ตว้มึความคลาดเคล็อนได้

⁹ สั้เนียง เลือ่มใส, **มหาวิสตอวทาน เล่ม 1** (นนทบุรี: นิตธรรมการพิมพ์, 2553), หน้า 47-48.

¹⁰ พระมหาพุทธรัชั้ ปราบนอก, "การศึษาวิเคราะห์คัมภึร์มหายานสูตราลั้การ" (วิทยานิพนธ์ตาม หลั้กสูตรปริญญาศิลปศาสตรคุชฎึบัณฑิต สาขาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), หน้า 107.

¹¹ ประพจน์ อัศววิรุฬหการ, **โพธิสั้ตว้จรรยา: มรรคาเพ็อมหาชน** (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงาน วิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 237.

ภูมิ 10 มีการเรียงเรียงเป็นระบบเป็นขั้นเป็นตอนมากขึ้นในคัมภีร์ทศภูมิสูตร¹² หากพิจารณาเนื้อหาที่กล่าวถึงการบรรลุคุณวิเศษอย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยเริ่มต้นจากการตั้งปณิธานในภูมิแรก และการบำเพ็ญกุศลกรรมบถ 10 เมื่อมีกาย วาจา ใจบริสุทธิ์ผ่องใสตามหลักอภิสติศึกษาแล้ว พระโพธิสัตว์จึงได้เริ่มบำเพ็ญสมาธิ จนได้บรรลุฌานขั้นสูงตามหลักการอธิจิตตศึกษา และบำเพ็ญญาณเป็นเครื่องรู้สภาวะธรรมตามหลักอภิปญญาศึกษา เป็นลักษณะคุณธรรมที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญให้เกิดขึ้นในภูมิที่ 1 - 6 ส่วนในภูมิที่ 7 - 8 เป็นการกล่าวลักษณะคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ตามแนวคิดฝ่ายมหายาน¹³ ดังจะเห็นว่าพระสูตรไม่ได้เน้นเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะกล่าวคือไม่ได้เน้นแต่แนวคิดของศูนยตาเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังได้ให้รายละเอียดของพระโพธิสัตว์ในแต่ละภูมิ โดยนำเอาหลักธรรมที่บำเพ็ญในแต่ละภูมิเป็นลำดับขั้นตอนอย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังเช่น ในภูมิดันๆ บำเพ็ญสังคหวัตถุ 4 ในภูมิตัดจากนั้นบำเพ็ญอริยสัจ 4 และปฏิจจนุปบาท หมวดธรรมที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญในภูมิที่สูงขึ้นเป็นธรรมที่มีความลุ่มลึกและซับซ้อนมากขึ้น¹⁴

คัมภีร์ทศภูมิสูตร หรือ ทศภูมิศาสตร์ หรือทศภูมิศวะระ จัดว่าเป็นพระสูตรที่สำคัญมากพระสูตรหนึ่งของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เนปาลได้จัดให้เป็นพระสูตรในหมวดไวปุละยะ คือ อัญญาสหัสริกาปรัชญาปารมิตา สัทธรรมปุณฑริก ลลิตวิสตรระ ลิงกาวตาร สุวรรณประภาส คันทวยุหะ ตถาคตคหุยกะ สมานิราช ทศภูมิศวะระ และเป็นพระสูตรหลักของพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน¹⁵ และยังเป็นส่วนหนึ่งของอวตังสกุสูตร คือ บทที่ 22 และ บทที่ 26 นอกจากนี้ทศภูมิสูตรได้รับการแปลเป็นภาษาจีนจำนวน 5 ครั้งในระยะเวลาถึงศตวรรษ และยังได้รับการแปลสู่ภาษาอื่นเช่น ทิเบต และ มอญโกเลีย¹⁶

สำหรับผู้แต่งคัมภีร์ไม่ปรากฏนามที่ชัดเจน เหมือนกับคัมภีร์พระสูตรมหายานอื่นๆ อย่างไรก็ตามคัมภีร์ทศภูมิสูตรได้รับการกล่าวถึงว่าเป็นพุทธวจนะ คือเป็นพระสูตรที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสอนด้วยพระองค์เอง เนื่องจากตอนต้นของพระสูตรปรากฏคำว่า “เอวัมยา ศรุตัม” คล้าย

¹² Jan Nattier, **Stages of the Path: The Origins of the Bodhisattva Bhumis**, podcast audio, accessed 25 August 2015, 2010, <https://youtu.be/DbFCXBcGdGE>.

¹³ ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ, **โพธิสัตว์จรยา: มรรคาเพื่อมหาชน** (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 252.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน., หน้า 238 - 239.

¹⁵ อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, **พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน** (กรุงเทพฯ: สภาการศึกษาหม่อมกุฎราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 181 - 206.

¹⁶ Jang-Kil Chun, "A Study of the Dasābhūmika Sūtra: Its Relation to Previous Buddhist Traditions and the Development of Bodhisattva Practice" (Ph.D. Dissertation, School of Philosophy, Faculty of Buddhist Studies, University of Wisconsin, 1993), p. 133.

กับพระสูตรทั้งหลายของฝ่ายเถรวาท (เอวฺ เม สุตฺติ) ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าผู้กล่าวคือพระอานนท์เถระนั่นเอง แม้จะไม่ระบุอย่างชัดเจนว่าพระพุทธรองค์ตรัส แต่อย่างน้อยพระอานนท์เถระก็เป็นพยานยืนยันว่าท่านได้ฟังมาด้วยตัวของท่านเอง อย่างไรก็ตามเนื้อหาในพระสูตรได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์วัชรครรรค์ ทำให้นักวิชาการบางท่านมีความเห็นว่าพระสูตรน่าจะแต่งขึ้นโดยผู้มีคุณวิเศษดังเช่นกับพระโพธิสัตว์ที่ได้บรรลุคุณธรรมชั้นสูง ไม่ใช่ปุถุชนคนธรรมดาแต่ธัมมโชติ (Dhammajothi) กลับมีความเห็นว่าผู้แต่งน่าจะเป็นนักวิชาการที่มีความชำนาญด้านภาษาบาลี ปรากรฤตและสันสกฤตเป็นอย่างดี เพราะมีการสร้างคำศัพท์สมาสโดยการนำคำหลายๆ คำมาต่อกันซึ่งเป็นลักษณะของภาษาปรากรฤต อีกประการหนึ่งคือการใช้คำยืมจากภาษาปรากรฤตเช่น ยถาพลฺ ยถาชมานํ เป็นวลีที่ไม่ปรากฏในสันสกฤตและบาลี นอกจากนี้ผู้แต่งยังมีความรู้เกี่ยวกับแนวคำสอนฝ่ายเถรวาทและแนวคิดของมหายานิกะเป็นอย่างดี¹⁷

ช่วงเวลาในการแต่งคัมภีร์ก็ไม่ปรากฏแน่ชัดเนื่องจากคัมภีร์ทศภูมิกสูตรนี้ต้นฉบับเดิมที่เป็นภาษาสันสกฤตได้สูญหายไป คงเหลือแต่ต้นฉบับแปลภาษาภาษาจีนและภาษาทิเบต อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากช่วงเวลาที่มีการแปลสู่ภาษาจีนตั้งนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าคัมภีร์ทศภูมิกสูตรน่าจะได้รับการแต่งขึ้นในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 3 (A.D. 297) ตามข้อสันนิษฐานของ โจฮานเนส ราห์เตอร์ (Johannes Rahder) กล่าวว่าระยะเวลาที่ระบุในต้นฉบับแปลภาษาจีนที่เก่าแก่ที่สุด¹⁸ ต้นฉบับแปลภาษาจีนแปลโดย ท่านธรรมรักษา (A.D. 297) ต้นฉบับแปลของท่านกุมารชีพ (A.D. 384-417) ต้นฉบับแปลของท่านพุทธภัทร์ (A.D. 418 - 420) ต้นฉบับแปลของท่านโพธิรุจี (A.D. 508-511) และต้นฉบับแปลของท่านศึกษานันทะ (A.D. 695 - 699) ส่วนต้นฉบับแปลภาษาทิเบตได้รับการแปลในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19

คัมภีร์ทศภูมิกสูตรประกอบด้วยเนื้อหาแบ่งเป็น 10 ภูมิ หรือมี 11 ภูมิร่วมกับบทส่งท้าย (ปริณทนา ปริวรรต) เนื้อหาโดยย่อมีดังนี้ ตลอดการปฏิบัติทั้ง 10 ภูมิ พระโพธิสัตว์จะต้องพัฒนาคุณธรรมทางด้านจิตใจทั้งสามประการคือ การทำโพธิจิตให้เกิดขึ้น, การเข้าถึงสุญตา และการรู้แจ้งความไม่มีอาภวะ (ความไม่ยึดติดในโลกียะ) ในแต่ละขั้นตอนการบำเพ็ญดังกล่าวนั้นจะเป็นไปตามลำดับก่อนหลังดังนี้ ในภูมิที่หนึ่งพระโพธิสัตว์เข้าถึงความปิติปราโมทย์ใจ เพราะการก้าวเข้าสู่อริยภูมิ ดังนั้นจึงได้ชื่อ ประมุขิตาภูมิ ภูมิที่สองชื่อวิมลลา พระโพธิสัตว์ได้ตั้งปณิธานทั้ง 10 ประการ ได้ปฏิบัติเพื่อการประคับประคองความปิติปราโมทย์ให้อยู่ในภาวะเหมาะสม ไม่หลงติดในสุข พระ

¹⁷ Meadawachchiye Dhammajothi, "A Critical Study of the Daśabhūmika Sūtra Sāstriya Sangraha," *Journal of Sri Lanka Oriental Studies Society* (2008), p. 2.

¹⁸ Johannes Rahder, *Daśabhūmikasūtra* (Paris: J.B. Ista, 1926), p. 215.

โพธิสัตว์บำเพ็ญปณิธานทั้งหมดในภุมิที่สองนี้เพื่อการสั่งสมกุศลกรรมบถ 10 ประการ และได้พัฒนาคุณธรรมอีกหลายอย่างเช่น ความเข้าใจธรรมะและความเข้าใจโลกตามความเป็นจริง จนมีปัญญาและบารมีถึงความบริบูรณ์มากขึ้นสามารถจะรู้ตามความเป็นจริงตามสภาวะธรรมทั้งหลาย (ภุมิที่ 3,4,5) ในภุมิที่ 6 พระโพธิสัตว์เข้าถึงปัญญาเพื่อการแทงตลอดสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ได้บรรลุสุญญตาวิปัสสนาอันนำไปสู่การได้วิโมกข์ และเป็นเสมือนปากทางแห่งความหลุดพ้น ในภุมิที่ 7 พระโพธิสัตว์เกิดมหากรุณาต่อสรรพสัตว์ทำให้เริ่มบำเพ็ญ อุบายโกศล ในภุมินี้พระโพธิสัตว์ได้เข้าถึงสภาวะธรรมที่ลึกซึ้งคือสมตา (ความไม่แตกต่าง) ระหว่างสังสาระกับพระนิพพาน ระหว่างรูปกับอรูปรูป เป็นต้น ได้บำเพ็ญบารมีทั้งสิบประการครบถ้วนบริบูรณ์มากยิ่งขึ้นด้วยวิริยะของตน ภุมิที่ 8 พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีทิฐิบริสุทธิ ไม่มีความเห็นผิดในอตตตา ได้เข้าถึงความหลุดพ้น (วิมุตติ) ไม่มีความยึดมั่นใดๆ ได้เข้าถึงภูมิของพระพุทธเจ้าทั้งหลายอย่างบริบูรณ์ ได้ฟังพระสุรเสียงของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (ตรัสยืนยัน) ว่าทุกๆ สิ่งนั้นล้วนเกิดขึ้นเพราะพุธานุภาพ ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะกำลังของพระโพธิสัตว์ เมื่อเป็นเช่นนั้นพระโพธิสัตว์จึงได้บำเพ็ญเพียรต่อไปจนได้บรรลุภุมิที่ 9 และ 10 อันเป็นภุมิที่พระโพธิสัตว์ได้พัฒนาสภาวะธรรมที่ได้บรรลุให้มีความบริบูรณ์ยิ่งขึ้น¹⁹

การบรรลุธรรมมีความหมายเดียวกันได้แก่ พรหมจรรย์²⁰ การเห็นธรรม การบรรลุธรรม บรรลุอริยสัจ ธรรมที่บรรลุในที่นี้หมายถึงโลกุตตรธรรม ได้แก่ มรรค 4 ผล 4 และนิพพาน การบรรลุธรรมนี้จะสำเร็จได้ด้วยการทำความสงบและการเห็นแจ้งธรรมให้เกิดขึ้นได้ เรียกว่าการภาวนาสมถะและวิปัสสนา ซึ่งเป็นเหตุให้ได้บรรลุ ฌาน มรรค ผล นิพพาน ดิถยสมาธิสูตร ได้กล่าวถึงแนวทางการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมของและบุคคลไว้แตกต่างกัน ว่า

“ ภิกษุทั้งหลายบุคคล 4 จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก บุคคล 4 จำพวกไหนบ้างคือ บุคคลบางคนในโลกนี้ได้ความสงบภายในแต่ไม่ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งแต่ไม่ได้ความสงบแห่งจิตภายใน บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่ได้ความสงบแห่งจิตภายในไม่ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ได้ความสงบแห่งจิตภายในและได้เห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง²¹”

¹⁹ P.L. Vaidya, **Daśabhūmikasūtra Buddhist Sanskrit Text No. 7** (Darbhanga: The Mithila Institute of Post Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning, 1963), pp. 1-23.

²⁰ ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, **โพธิสัตว์จรยา: มรรคาเพื่อมหาชน** (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 101.

²¹ อ. จตุกก. 21/ 124.

การปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมมีลำดับการปฏิบัติ 4 วิธี คือ การบรรลุด้วยสมณะอย่างเดียว การบรรลุด้วยวิปัสสนาอย่างเดียว การบรรลุโดยไม่มีสมณะและวิปัสสนา และการบรรลุด้วยการบำเพ็ญสมณะควบคู่ไปกับวิปัสสนา

วิธีที่ 1 มรรคที่มี สมณะ นำ วิปัสสนา หมายถึง การดำเนินจิตสู่อริยมรรค คือ โลกุตตรมรรค 4 ด้วยการเจริญสมาธิภาวนาก่อน โดยอาศัยภูมิแห่งสมณะอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือวิธีการอื่นใดที่สามารถทำจิตให้สงบเป็นอัปนาสมาธิได้ ต่อจากนั้นทำความเข้าใจในฌานสมาบัติจนแคล้วคล่องในวคิตา 5 (ทั้งรูปฌาน 4 อรูปฌาน 3 ต่อจากนั้นเข้าสมาบัติ คือทำใจและฌานให้เป็นอันเดียวกัน แล้วพิจารณาชั้น 5 ในกาย ที่มีอยู่ในรูปสมาบัติ หรือ ชั้น 4 ในกาย ที่มีอยู่ในอรูปสมาบัติ สมาบัติใดสมาบัติหนึ่ง โดยความเป็นธรรมชาติไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วอริยมรรคเกิดขึ้นตัดกิเลสได้ตามลำดับ ปฏิบัติตามขั้นตอนนี้มีสามวิธีได้แก่

1.1 เข้าฌานสมาบัติรวดเดียวทั้งรูปฌาน 4 และอรูปฌาน 4 เพื่อละกิเลสและธรรมที่หยابกว่าตามลำดับจนถึงสัญญาเวทิตนโรธก็เป็นอันสิ้นกิเลสอาสวะทั้งหมด

1.2 การเจริญสมณะจนได้ฌาน 4 อย่างคล่องแคล่วเป็นวคิตาก่อน แล้วโน้มน้ำจิตที่นุ่มนวลควรแก่การงานไปสู่อัสวักขยญาณ วิชชา 3 วิชชา 8 (คือ วิปัสสนาญาณ มโนมยทธิญาณ และอภิปัญญา 6)²²

1.3 การเจริญสมณะจนได้อัปนาฌานระดับใดก็ได้ฌานใดฌานหนึ่งในบรรดารูปฌาน 4 หรืออัปมัญญา 4 หรืออรูปฌาน 3 (บางแห่งว่าเว้นเนวสัญญานาสัญญายตนะฌานเพราะเป็นสัญญาที่ละเอียดมากเกินไปกว่าจะสามารถกำหนด บางแห่งว่า ใช้เนวสัญญานาสัญญายตนะฌานก็ได้) จนคล่องแคล่วเป็นวคิตา ต่อจากนั้นเข้าสมาบัติ คือทำใจและฌานให้เป็นอันเดียวกัน แล้วพิจารณาชั้น 5 ในกาย ที่มีอยู่ในรูปสมาบัติ หรือ ชั้น 4 ในกาย ที่มีอยู่ในอรูปสมาบัติ สมาบัติใดสมาบัติหนึ่ง โดยความเป็นธรรมชาติไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วอริยมรรคเกิดขึ้นตัดกิเลสได้ตามลำดับ²³

วิธีที่ 2 มรรคที่มี วิปัสสนา นำ สมณะ ไม่ได้เจริญสมถภาวนามาก่อนเลย แต่เมื่อได้ฟังธรรมอันเหมาะสมแก่จริตของตนก็ดี ระลึกถึงศีลของตนเป็นต้นก็ดี หรือ เจริญวิปัสสนาภาวนาตามลำดับก็ดี จนจิตคลายความยึดมั่นรวมลงหยุดนิ่งตามลำดับอย่างรวดเร็ว อริยมรรคย่อมเกิดขึ้นพร้อมๆกับ

²² ม.ม. 12/ 328, ที.สี. 9/ 48-86; ม.ม. 13/ 173 และ อ.ง.ป.ญ.จ. 22/ 130.

²³ ม.ม. 13/ 123-128.

อารัมมณฺพนิชฌานก็เกิดขึ้นพร้อมกัน ด้วยอำนาจแห่งบุญญาธิการแต่ปางก่อน ฌานที่เกิดขึ้นพร้อมกับมรรคนี้ เรียกว่า “มัคคสิทธิฌาน” คือได้ฌานด้วยอำนาจของวิปัสสนาและมรรค เช่น “บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ได้โลกุตตรมรรค หรือโลกุตตรผล แต่ไม่ได้สมบัติที่สหคตด้วยรูป หรือสหคตด้วยอรุพ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นผู้ได้ปัญญาที่เห็นแจ้งในธรรม กล่าวคือ อธิปัญญา แต่ไม่ได้เจโตสมณะในภายใน²⁴”

วิธีที่ 3 ภิกษุผู้มีใจถูกอุทัจจะในธรรมกัณโฬในเวลาที่ยึดตั้งมั่นสงบอยู่ภายในมีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ตั้งมั่นอยู่ มรรคก็เกิด เมื่อทำให้มรรคเจริญมากย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป²⁵”

วิธีที่ 4 การทำจิตให้หยุดนิ่งเป็นสมาธิด้วย และพิจารณาเห็นแจ้งสภาวะธรรม (หรือภูมิธรรมที่ตนเข้าถึง) ตามความเป็นจริงควบคู่ไปด้วย คือ ยิ่งหยุดนิ่งก็ยิ่งเห็นแจ้ง ยิ่งเห็นแจ้งก็ยิ่งหยุดนิ่งไปตามลำดับ ตั้งแต่โลกียมรรค (รูปฌาน 4 อรูปฌาน 4) จนถึง โลกุตตรมรรคเกิด ก็มีสมณะและวิปัสสนาเป็นธรรมคู่กัน โดยมีนิโรธคือนิพพานเป็นอารมณ์ ดังคำกล่าวที่ว่า “บุคคลใดที่ได้ทั้งความสงบภายใน ทั้งอธิปัญญาและธรรมวิปัสสนา บุคคลนั้นควรตั้งอยู่ในกุศลธรรมทั้ง 2 (สมณะและวิปัสสนา) นั้น แล้วทำการประกอบความเพียรเพื่อความสิ้นอาสวะยิ่งขึ้นไป

การศึกษาพระพุทธศาสนาเพื่อให้เห็นภาพที่สมบูรณ์เกี่ยวกับแนวปฏิบัติหรือปฏิปทาเพื่อการบรรลุธรรมควรที่จะศึกษารวมทั้งหมด ไม่แยกว่าเป็นแนวคิดของนักปราชญ์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะโดยหลักการใหญ่พุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาท และมหายาน แม้จะมีความคล้ายคลึงกันแต่วิธีการอธิบายย่อมจะมีความแตกต่างกัน²⁶

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดที่ปรากฏในคัมภีร์ทศภูมิสูตรแนวคิดฝ่ายมหายานคือ ภูมิ 10 หรือ วิสุทธิ 10 เปรียบเทียบกับแนวการปฏิบัติตามหลักวิสุทธิ 7 ที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคจรณาโดยพระพุทธโฆสาจารย์ นักปราชญ์ชาวอินเดีย เมื่อ พ.ศ. 956 เป็นภาษาบาลี ในคณะสงฆ์คณะมหาวิหารซึ่งเป็นคณะสงฆ์หมู่ใหญ่ปัจจุบันรู้จักกันในชื่อ เถรวาท²⁷ ณ กรุงอนูราธปุระ ประเทศลังกา (ศรีลังกา) ประกอบด้วยเนื้อหาที่สมบูรณ์ทั้งทาง

²⁴ อภ.ป. 79/ 418.

²⁵ อภ.จตุก. 21/ 143.

²⁶ ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ, **โพธิสัตว์จรยา: มรรคาเพื่อมหาชน** (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 2.

²⁷ Maria Heim, **The Forerunner of All Things: Buddhaghosa on Mind, Intention and Agency** (New Your: Oxford University Press, 2014), p. 7.

ทฤษฎีและแนวทางการปฏิบัติที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อมุ่งตรงต่อพระนิพพาน ซึ่งพระพุทธโฆสาจารย์ได้กล่าวไว้ชัดเจนในคาถาดังนี้เรื่องว่า คำว่าวิสุทธิ หมายถึงพระนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นสภาพที่บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสโดยสิ้นเชิง คำว่า มรรค หมายถึง หนทาง หรืออุบายเป็นเครื่องส่งให้ถึง ดังนั้น วิสุทธิมรรค หมายถึงปฏิบัติสู่พระนิพพาน คือวิสุทธิ 7 เปรียบเสมือนรถ 7 ผลัดนำไปสู่ถึงนิพพาน²⁸ โดยมีเนื้อหาจัดแบ่งเป็น 23 นิเทศได้แก่ สีสันนิเทศ รุดงค์นิเทศ กัมมัฏฐานคณานิเทศ ปฐวิกสิณนิเทศ เสสสิกสิณนิเทศ อสุภกัมมัฏฐานนิเทศ ฉอนุสสตินิเทศ อนุสสติกัมมัฏฐานนิเทศ พรหมวิหารนิเทศ อารูปนิเทศ สมาธินิเทศ อิทธิวิธีนิเทศ อภิญญานิเทศ ชันธนิเทศ आयตนิเทศ อินทรีย์สังจนิเทศ ปัญญาภูมินิเทศ ทิวฐิวินิเทศ กังขาวิตรณวิสุทธินิเทศ มัคคามัคคญาณทัสนวิสุทธินิเทศ ปฏิปทาญาณทัสนวิสุทธินิเทศ ญาณทัสนวิสุทธินิเทศ และปัญญาภาวนานิสังสนิเทศ

จากการศึกษาข้อปฏิบัติที่ปรากฏในคัมภีร์ทศกมุทสูตและคัมภีร์วิสุทธิมรรค พบว่าคัมภีร์ทศกมุทสูตแม้จะเป็นคัมภีร์ของพุทธศาสนาฝ่ายมหายานแต่ก็ได้รับเอาแนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนการปฏิบัติที่เป็นไปตามลำดับตามแนวคำสอนสำคัญที่ปรากฏในพระไตรปิฎกของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท²⁹ คือการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือหลักอริสติกสิกขา อธิจิตตสิกขา และอภิญญาสิกขา และการเจริญสมถวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 คือการกำหนดรู้รูป และนามให้เห็นตามความเป็นจริงว่ามีสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เมื่อวิปัสสนาญาณแก่กล้าย่อมสามารถรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัง 4, ปฏิจจนุปบาท สามารถทำลายกิเลสอาสวะให้หมดสิ้น และได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ได้ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่งการศึกษาวิเคราะห์ในด้านประวัติศาสตร์ปรัชญาที่เกี่ยวกับพระสูตรนี้ในภาคส่วนภาษาไทยยังไม่มี ความกว้างขวางมากนัก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะข้อจำกัดด้านภาษาที่ใช้ในการบันทึก อย่างไรก็ตามการค้นคว้าและการแปลคัมภีร์ทศกมุทสูตจากภาษาภาษาสันสกฤตสู่ภาษาไทยยังไม่เป็นที่แพร่หลาย จึงทำให้การศึกษาเกี่ยวกับจุดกำเนิดและพัฒนาการของภูมิ 10 ยังเป็นข้อถกเถียงที่ยังหาที่สุดไม่ได้ การวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่แปลคัมภีร์ทศกมุทสูตเป็นภาษาไทย และวิเคราะห์เปรียบเทียบเนื้อหาเกี่ยวกับลำดับการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม

²⁸ พระพุทธโฆสาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, trans. สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) (กรุงเทพฯ: บริษัทนาเพรส จำกัด, 2554), หน้า 19.

²⁹ Jang-Kil Chun, "A Study of the Dasābhūmika Sūtra: Its Relation to Previous Buddhist Traditions and the Development of Bodhisattva Practice" (Ph.D. Dissertation, School of Philosophy, Faculty of Buddhist Studies, University of Wisconsin, 1993), pp. 8-10.; Meadawachchiye Dhammajothi, "A Critical Study of the Daśābhūmika Sūtra Sāstriya Sangrahaya," **Journal of Sri Lanka Oriental Studies Society** (2008), p. 2.

ในคัมภีร์ทศภูมิสูตรและที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นปฏิปทาตามวิธีที่บำเพ็ญสมณะและวิปัสสนาควบคู่กัน ซึ่งตรงกับหลักการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาเพื่อให้เห็นหลักการ และพัฒนาการของการปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นได้อย่างชัดเจนและมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อแปลคัมภีร์ทศภูมิสูตรจากภาษาสันสกฤตสู่ภาษาไทย
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมในคัมภีร์ทศภูมิสูตรและในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ขอบเขตการศึกษา

1. คัมภีร์ทศภูมิสูตรฉบับภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี เรียบเรียงโดย ดร. พี.แอล. ไวยายะ³⁰ (P.L.Vaidya) อดีตผู้อำนวยการของสถาบันวิจัยมิถิลา (Mithila Research Institute) ซึ่งได้เรียบเรียงจากต้นฉบับของ โจฮานเนส ราห์เดอร์ (Johannes Rahder)
2. คัมภีร์ทศภูมิสูตรฉบับภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครี เรียบเรียงโดย เรียวโก โคนโด³¹ (Ryūko Kondo) อาจารย์ประจำวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยไทโช (Taisho College) จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นหนังสือที่ระลึกงานเฉลิมฉลอง 2500 ปีพระพุทธศาสนา และงานฉลองครบรอบ 1100 ปี โกโบ ไดจิ ผู้ก่อตั้งนิกายชินกอน
3. คัมภีร์ทศภูมิสูตรภาษาสันสกฤต อักษรโรมัน เรียบเรียงโดย โจฮานเนส ราห์เดอร์³² (Johannes Rahder) พิมพ์เมื่อปี ค.ศ. 1926
4. วิสุทธิมคคสส นาม ปกรณวิเสสส ปฐโม ภาโค³³ พิมพ์ครั้งที่ 9. พิมพ์ปี พ.ศ. 2540.
5. วิสุทธิมคคสส นาม ปกรณวิเสสส ทุตติโย ภาโค³⁴ พิมพ์ครั้งที่ 9. พิมพ์ปี พ.ศ. 2540.
6. วิสุทธิมคคสส นาม ปกรณวิเสสส ตติโย ภาโค³⁵ พิมพ์ครั้งที่ 11 พิมพ์ปี พ.ศ.2550.

³⁰ P.L. Vaidya, **Daśabhūmikasūtra Buddhist Sanskrit Text No. 7** (Darbhanga: The Mithila Institute of Post Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning, 1963)

³¹ Ryūko Kondo, **Daśabhūmikasūtra** (Tokyo: The Daijyo Bukkyo Kenyo-Kai, 1936)

³² Johannes Rahder, **Daśabhūmikasūtra** (Paris: J.B. Ista, 1926).

³³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ed. **วิสุทธิมคคสส นาม ปกรณวิเสสส ปฐโม ภาโค**, พิมพ์ครั้งที่ 9 ed. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540)

³⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ed. **วิสุทธิมคคสส นาม ปกรณวิเสสส ทุตติโย ภาโค**, พิมพ์ครั้งที่ 9 ed. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540).

7. วิสุทธีมรรคแปลภาค 1 ตอน 1 พิมพ์ครั้งที่ 11³⁶ พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2554
8. วิสุทธีมรรคแปลภาค 1 ตอน 2 พิมพ์ครั้งที่ 8³⁷ พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2540
9. วิสุทธีมรรคแปลภาค 2 ตอน 1 พิมพ์ครั้งที่ 11³⁸ พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2551
10. วิสุทธีมรรคแปลภาค 2 ตอน 2. พิมพ์ครั้งที่ 6³⁹ พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2547
11. วิสุทธีมรรคแปลภาค 3 ตอน 1. พิมพ์ครั้งที่ 7⁴⁰ พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2540
12. วิสุทธีมรรคแปลภาค 3 ตอน 2. พิมพ์ครั้งที่ 6⁴¹ พิมพ์เมื่อปี พ.ศ. 2536

คัมภีร์วิสุทธีมรรคฉบับแปลและเรียบเรียงโดยมหาหมกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ เนื่องจากเป็นฉบับที่ได้รับความนิยมและเป็นหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลีของคณะสงฆ์ไทย อีกประการหนึ่ง ผู้ศึกษาและผู้สนใจคัมภีร์นี้สามารถหาต้นฉบับที่เป็นภาษาบาลีและฉบับแปลไทยได้ง่าย

ขั้นตอนการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาภาคเอกสารทั้งหมด โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. เรื่องการปฏิบัติในคัมภีร์ทศภูมิสูตรผู้ศึกษาได้ทำการปริวรรตและแปลคัมภีร์ทศภูมิสูตร จากต้นฉบับภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครีของ ดร. พี แอล ไวทยะ ให้เป็นภาษาไทย

³⁵ มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ed.วิสุทธีมรรคคฤส นาม ปกรณวิเสส ตติโย ภาค, พิมพ์ครั้งที่ 11 ed. (กรุงเทพฯ: มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, 2550).

³⁶ มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ed.วิสุทธีมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1, พิมพ์ครั้งที่ 11 ed. (กรุงเทพฯ: มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, 2540).

³⁷ มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ed.วิสุทธีมรรคแปล ภาค 1 ตอนที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 8 ed. (กรุงเทพฯ: มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, 2540)

³⁸ มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ed.วิสุทธีมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1, พิมพ์ครั้งที่ 11 ed. (กรุงเทพฯ: มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, 2551).

³⁹ มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ed.วิสุทธีมรรคแปล ภาค 2 ตอน 2, พิมพ์ครั้งที่ 6 ed. (กรุงเทพฯ: มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, 2547).

⁴⁰ มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ed.วิสุทธีมรรคแปล ภาค 3 ตอน 1, พิมพ์ครั้งที่ 7 ed. (กรุงเทพฯ: มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, 2540).

⁴¹ มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ed.วิสุทธีมรรคแปล ภาค 3 ตอน 2, พิมพ์ครั้งที่ 6 ed. (กรุงเทพฯ: มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, 2536).

2. เรื่องการปฏิบัติตามหลักวิสุทธิ 7 คั่นควาคัมภีร์วิสุทธิมรรค รัตนานโดยพระพุทธโฆษาจารย์

3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบข้อมูลการปฏิบัติธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ทศภูมิสูตรและในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ข้อตกลงเบื้องต้น

1. ชื่อเฉพาะที่เป็นภาษาสันสกฤตที่ปรากฏในพระสูตร ผู้วิจัยจะปริวรรตเป็นภาษาไทยโดยคงรูปศัพท์เดิมเช่น วัชรครรภ (วชรครภ) วิมุกติจันทร์ (วิมุกติจันทร)

2. ศัพท์เฉพาะที่ปรากฏเป็นภาษาสันสกฤตจะปริวรรตแบบอักษรไทยและโรมันและใช้ตามความนิยมที่ใช้กันในภาษาไทยปัจจุบัน โดยจะแสดงรูปคำเดิมไว้ในวงเล็บด้วยอักษรโรมันเฉพาะการปรากฏครั้งแรก เช่น ปฏิจจสมุปบาท

3. ศัพท์ธรรมะภาษาสันสกฤตคงใช้รูปศัพท์เดิม เช่น ประติปัตติประหาณชญาณวิสุทธิมาจากศัพท์เดิมคือ ประติปัตติประหาณชญาณวิสุทธิ และ วิสุทธิ มาจาก วิสุทธิ

4. ศัพท์ธรรมะภาษาบาลีคงใช้รูปศัพท์เดิม เช่น วิสุทธิ มาจาก วิสุทธิ

5. ชื่อบุคคลที่มาจากตำราภาษาต่างประเทศจะใช้อักษรโรมันหรือภาษาอังกฤษกำกับไว้ในวงเล็บข้างท้ายเมื่อกล่าวถึงครั้งแรกเช่น ธรรมโชติ (Dhammajothi) ดร. พี แอล ไวทยะ (P.L. Vaidya) เป็นต้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

ภูมิ 10 คือ ขั้นตอนหรือคุณธรรม 10 ประการที่พระโพธิสัตว์ได้สั่งสมให้มีในตนเองตามลำดับตั้งแต่เบื้องต้นจนกระทั่งได้บรรลุคุณธรรมอันยิ่งใหญ่คือสรวยชญาณ (ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า สัพพัญญุตญาณ) และคุณธรรม 10 ประการ คือมหาปนิธาน มีศีลบริสุทธิ ไม่ละโลกียบัญญัติ เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า อุปายะและอภิญา เข้าถึงศูนยตา (ตรงกับคำในภาษาบาลีว่า สุญญตา) มีปัญญากว้างขวางไม่มีประมาณ มีอภินิหารมาก แทงตลอดวิมุตติ มีธรรมโอภาสไม่มีประมาณ

พระโพธิสัตว์ คือ ผู้มีเป้าหมายมุ่งตรงต่อโพธิ เป็นผู้กำลังแสวงหาโพธิ กำลังบำเพ็ญคุณธรรมมีบาร์มีเป็นต้นเพื่อการบรรลุโพธิ และอีกความหมายหนึ่งคือ พระโพธิสัตว์ผู้ได้รับการอภิเษกจากพระพุทธเจ้า เป็นผู้ที่ได้บรรลุสรวยชญาณ ประกอบด้วย มหากรุณา มหาธรรมโอภาส อภิญาวิชา เวสารัชชกรณธรรม มหารัศมี มหาบุญและมหาญาณ การเข้าถึงหมู่สัตว์ทั้งหลาย ได้ปฏิสัมภทา 4 ทำลายกิเลสได้หมดสิ้น และช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากกิเลสและความไม่รู้

วิสุทธิ 10 คือ ความผ่องใสที่เกิดขึ้นเพราะการชำระมลทินทั้งหลายเพื่อทำอุตตโรตตรโพธิ ปกษยธรรมให้เกิดขึ้น 10 ประการ ได้แก่ อติตพุทธธรรมวิสุทธิ อนาคตพุทธธรรมวิสุทธิ ปรัตยุตปันน พุทธธรรมวิสุทธิ ศีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทฤษฎีกางขาวิมตีวิเลขาปนยนวิสุทธิ มารคามารคชญาณวิสุทธิ ประติปัตติประหาณชญาณวิสุทธิ สรรพโพธิปกษยธรรมโอมตโรตตรวิภาวนวิสุทธิ และ สรรพสัจตปริปาจนวิสุทธิ

วิสุทธิ 7 คือ การทำความหมจดจ ความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้น ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์ ประกอบด้วย 7 ประการ ได้แก่ ศีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิฏฐิวินิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสนวิสุทธิ และ ญาณทัสนวิสุทธิ

สรวชฌุ คือ (ภาษาบาลี คือ สัพพัญญู) ผู้รู้ธรรมทั้งปวง คือ รู้จติและอุบัติที่เป็นไปตามกรรมของสัตว์ รู้สภาวะธรรมทุกอย่างได้ภายในขณะญาณเดียว รู้สภาวะธรรมทุกอย่างตามความเป็นจริง รู้สภาวะธรรมทุกอย่างด้วยปริชาสามารถ รู้สภาวะธรรมทุกอย่างด้วยปัญญาอันเกิดจากการรู้ร้อยยัสจ 4

อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ดวงปัญญาที่นำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมโดยความสามารถและความพยายามของตนเอง

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อและหมายเลข

การใช้อักษรย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้อ้างอิงจากคัมภีร์ทศภูมิโกสูตร ภาษาสันสกฤต อักษรเทวนาครีของดร. พี แอล ไวทยะ (P.L. Vaitya) พิมพ์ปี ค.ศ.1967 ใช้อักษรย่อแทนคัมภีร์ทศภูมิโกสูตร คัมภีร์วิสุทธิมรรค ฉบับเรียบเรียงโดยสำนักพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย และพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังต่อไปนี้

อักษรย่อภาษาไทย

คำย่อ	คำเต็ม
ทศภูมิ.	คัมภีร์ทศภูมิโกสูตร
วิสุทธิ.	คัมภีร์วิสุทธิมรรค

อักษรย่อภาษาบาลี

คำย่อ	คำเต็ม	
วิ.มหา.	พระวินัยปิฎก	มหาวรรค
ที.ปา.	พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค
ที.สี.	พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค
ม.ม.	พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมป็นณาสก
ม.อุ.	พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	อุปริป็นณาสก
ม.มู.	พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย	มูลป็นณาสก
อ.จตุกก.	พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต
อ.ปัญจก.	พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย	ปัญจก-ฉักกนิบาต
ขุ.ธ.	พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย	ธรรมบท
อภิ.ปุ.	พระอภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ

อักษรย่อภาษาอังกฤษ

K ต้นฉบับทศกมุติกสูตร เรียบเรียงโดย ริวโกะ โคนโด (Ryuko Kondo)

R ต้นฉบับทศกมุติกสูตร เรียบเรียงโดย โจฮานเนส ราห์เดอร์ (Johannes Rahder)

การใช้หมายเลข

1. คัมภีร์ทศกมุติกสูตรประกอบด้วยส่วนที่เป็นร้อยแก้ว และส่วนของคาถา ในการอ้างอิงส่วนที่เป็นร้อยแก้วในกมุติที่ 1 ถึงกมุติที่ 10 ใช้อักษรย่อภาษาไทย และตามด้วยเครื่องหมายจุด (.) และตัวเลขอารบิก ตัวอย่าง ทศกมุติ. 1.1 หมายถึง คัมภีร์ทศกมุติกสูตร กมุติที่ 1 ย่อหน้าที่ 1 และเมื่อกล่าวถึงคาถาในพระสูตรจะใช้ตัวย่อชื่อพระสูตร ตามด้วยเครื่องหมายโคลอน (:) ตัวอย่าง ทศกมุติ. 1:1 หมายถึง คัมภีร์ทศกมุติกสูตร กมุติที่ 1 คาถาที่ 1

2. คัมภีร์วิสุทธิมรรคใช้ชื่อย่อคัมภีร์ภาษาไทย คือ วิสุทธิตี. ตามด้วยหมายเลขภาค ตอน และ หน้า ตัวอย่าง วิสุทธิตี. 1: 1: 1 หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรคแปลภาค 1 ตอนที่ 1 หน้า 1

3. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ใช้อักษรย่อชื่อพระไตรปิฎกตามด้วยอักษรย่อ นิกาย ตามด้วยหมายเลขเล่มและเลขหน้า ตัวอย่าง ม.มู. 12/ 10 หมายถึง คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลป็นณาสก เล่มที่ 12 หน้าที่ 432

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ต้นฉบับคัมภีร์ทศกมุติกสูตรฉบับแปลภาษาไทย
2. ทำให้ทราบประวัติความเป็นมา และ พัฒนาการของคัมภีร์ทศกมุติกสูตร และ คัมภีร์วิสุทธิมรรค
3. ทำให้ทราบความเหมือนและความแตกต่างการปฏิบัติเพื่อการบรรลุความเป็นโพธิสัตว์ที่ปรากฏในคัมภีร์ทศกมุติกสูตร และแนวปฏิบัติเพื่อความหมดกิเลสในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาวิชาญ กำเหนิดกลับ⁴² ได้ศึกษาเรื่องโพธิสัตว์จรรยาในคัมภีร์โพธิจรรยาวดาร ได้สรุปว่า ขั้นตอนการเป็นพระโพธิสัตว์ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ อนุตรบุชา โพธิจิต ปณิธาน และบำเพ็ญบารมี 6 คัมภีร์โพธิจรรยาวดารนี้ พระศานติเทวะได้ประพันธ์ขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 7 - 8 มีเนื้อหาทั้งหมดประกอบด้วย 10 ปริเฉท น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ขุททกนิกาย คัมภีร์มหาวิวงศ์ คัมภีร์สุพาหุพฤษจาสสูตร คัมภีร์อากาศครรณสูตร และคัมภีร์สูตรสมุจจัย

พระมหาพุทธรักษ์ ปราบนอก⁴³ ได้ศึกษาเรื่องภูมิในคัมภีร์มหายานสูตราลังการ ได้สรุปว่า โยคภูมิ คือ ขั้นตอนการพัฒนาคุณธรรมระดับจิตใจของพระโพธิสัตว์เพื่อความเป็นพุทธะและเพื่อบรรลุความจริงสูงสุดในปรัชญาปารมิตา โยคภูมิ ประกอบด้วย 10 วิหารตามลำดับดังนี้ ประมุทิตา วิมลตา ประภากริ อรจิษมตี ทุรชยา อภิมุขี ทูรังคมา อจลา สารุมตี ธรรมเมฆา

พระมหานพดล พลเยี่ยม⁴⁴ ได้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องภูมิ 10 ในคัมภีร์มหาวัสตุ ปฐมขันธ์ ได้สรุปว่า คำว่าภูมิที่ปรากฏในคัมภีร์มหาวัสตุนี้คือ สังสารวัฏ แนวคิดนี้พัฒนามาจากแนวคิดเกี่ยวกับภพชาติที่พระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาความเป็นพระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้นเพื่อสังสมบารมี ดังนั้นภูมิ 10 จึงเป็นเพียงขั้นตอนการสร้างบารมีจนได้รับพยากรณ์ และจัดว่าเป็นเพียงหนึ่งในสี่ขั้นตอนที่พระโพธิสัตว์

⁴² พระมหาวิชาญ กำเหนิดกลับ, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์โพธิจรรยาวดาร" (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549).

⁴³ พระมหาพุทธรักษ์ ปราบนอก, "การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหายานสูตราลังการ" (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547).

⁴⁴ พระมหานพดล พลเยี่ยม, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภูมิ 10 ในคัมภีร์มหาวัสตุ (ปฐมขันธ์)" (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549).

จะต้องประพจน์เพื่อให้ได้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ คือประภคตจรรยา ประณิธานจรรยา อนุโลมจรรยา และอนิวัตตนจรรยา

Bhikkhu Telwatte Rahula⁴⁵ ได้ศึกษาวิเคราะห์ภุมิ 10 ในคัมภีร์มหาวัสตุดโดยเปรียบเทียบกับจรรยาทั้งสี่ประการของพระโพธิสัตว์ได้ สรุปว่า โพธิสัตว์จรรยา 4 ประการ จัดลงในภุมิ 10 ได้ดังนี้คือประภคตจรรยาเป็นสิ่งที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญประพจน์ในภุมิที่ 1 ประณิธานจรรยาต้องบำเพ็ญในภุมิที่ 1 และ 2 อนุโลมจรรยาต้องบำเพ็ญในภุมิที่ 2 ถึงภุมิที่ 7 และ อนิวัตตนจรรยาต้องบำเพ็ญในภุมิที่ 8 ถึงภุมิที่ 10

ศศิวรรณ กำลังสินเสริม⁴⁶ ศึกษาวิเคราะห์เรื่องภุมิ 10 ในคัมภีร์ลลิตวิสตรระ สรุปว่า ภุมิเป็นลำดับขั้นแห่งคุณธรรมของพระโพธิสัตว์ เมื่อพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญครบบริบูรณ์แล้วจะมีคุณธรรมเทียบเท่าพระพุทธเจ้า และจะต้องกลับมาเกิดอีกเพียงชาติเดียวก็จะได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ นอกจากนี้ภุมิทั้ง 10 ที่ปรากฏในลลิตวิสตรระมีชื่อ และลำดับตลอดจนคุณธรรมที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญในแต่ละขั้นเหมือนกันกับภุมิที่ปรากฏในคัมภีร์ทศภุมิกสูตร

Jang-Kil Chun⁴⁷ ได้ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทศภุมิกสูตร ได้สรุปว่า เป็นพระสูตรที่แสดงแนวคิดเรื่องขั้นตอนการปฏิบัติหรือปฏิปทาของพระโพธิสัตว์อย่างเป็นระบบที่สมบูรณ์ และการดำเนินตามขั้นตอนทั้ง 10 นี้ไม่ใช่แต่เพียงเป็นแนวทางสำหรับพระโพธิสัตว์เท่านั้น แต่ยังเป็นมรรคา และปฏิปทาสำหรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ แต่ละภุมิได้กล่าวถึงการพัฒนาคุณธรรมต่างๆ เช่น การบำเพ็ญศีล การสอนธรรม และการบำเพ็ญสมาธิเป็นต้นเพื่อมุ่งตรงต่อความหลุดพ้น การปฏิบัติตามมรรคาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนนี้ได้รับการพัฒนามาจากแนวปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ของฝ่ายเถรวาท ส่วนแนวคิดเกี่ยวกับการเป็นพระโพธิสัตว์ได้รับอิทธิพลแนวคิดมาจากการสร้างบารมีของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในคราวเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ได้สร้างบารมีเพื่อความ เป็นพุทธะดังเรื่องราวที่ปรากฏในชาดก

⁴⁵ Bhikkhu Rahula Telwatte, *A Critical Study of the Mahāvastu* (Delhi: Motilal Banarsidass, 1978).

⁴⁶ ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, "การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ลลิตวิสตรระ" (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนมหาวิทยาลัทยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546).

⁴⁷ Jang-Kil Chun, "A Study of the Dasābhūmika Sūtra: Its Relation to Previous Buddhist Traditions and the Development of Bodhisattva Practice" (Ph.D. Dissertation, School of Philosophy, Faculty of Buddhist Studies, University of Wisconsin, 1993).

Meadawachchiye Dhammajothi⁴⁸ ได้ศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ทศภูมิสูตร สรุปว่า ภูมิ 10 คือการปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นโพธิสัตว์ และเพื่อการค้าคุณธรรมอื่นๆ เช่นบารมี 10 ประการ และสังคหวัตถุ 4 ล้วนอยู่ภายใต้กรอบของการปฏิบัติภูมิ 10 นี้เช่นกัน แนวคิดเกี่ยวกับขั้นตอนของปฏิปทานี้บางส่วนนำมาจากพระสูตรของฝ่ายเถรวาทเช่น อุกุศลกรรมบถ 10 นำมาจากมัชฌิมนิกาย ส่วนแนวคิดเรื่องปฏิจสมุปบาทและสุญตานำมาจากปรัชญาของฝ่ายมหายานิกะ

Har Dayal⁴⁹ ศึกษาเรื่องการปฏิบัติเพื่อความเป็นพระโพธิสัตว์ สรุปว่า จำนวนของภูมิที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ มีความแตกต่างกัน กล่าวคือในโพธิสัตว์ภูมิ กล่าวไว้เพียง 7 และวิหาร 13, คัมภีร์ลึงกาวตารสูตร มี 7, คัมภีร์มหาวัสตु กล่าวว่ามี 10 แต่ให้รายละเอียดไว้เพียง 7 ภูมิ ส่วนภูมิที่เหลือ (คือ 8 9 และ 10) ให้ข้อมูลไว้ไม่เหมาะสมคัมภีร์ศตสัททริกาปรัชญาปารมิตา และคัมภีร์ทศภูมิสูตรได้กล่าวถึงภูมิไว้แตกต่างกัน แต่หากมองในเรื่องการบำเพ็ญบารมี พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีครบบริบูรณ์ตั้งแต่ภูมิที่ 7 แล้ว ความจริงแต่ละบารมีน่าจะถูกบำเพ็ญเพียงหนึ่งเท่านั้น และ ฮาร์ดาวัล กล่าวว่านี้คือข้อสังเกตว่าไม่น่าจะมีภูมิที่ 8 9 และ 10 ภูมิน่าจะมีเพียง 7 เพราะว่าภูมิที่ 7 พระโพธิสัตว์สามารถที่จะเข้านิพพานได้ แต่ได้เลื่อนการเข้านิพพานออกไปเพื่อต้องการจะดำเนินตามมรรคาของพระโพธิสัตว์จึงต้องบำเพ็ญขั้นที่ 8 9 และ 10 พระโพธิสัตว์ได้รับยกย่องให้เทียบเท่ากับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวนี้พระโพธิสัตว์ได้รับตั้งแต่ดำรงอยู่ในภูมิที่ 7

ประพจน์ อัครวิรุฬหการ⁵⁰ ได้ศึกษาเรื่องโพธิสัตว์จรया มรรคาเพื่อมหาชน สรุปว่า ภูมิที่ปรากฏในคัมภีร์ทศภูมิสูตรว่ามีทั้งหมด 10 ชั้น คือ ประมุฑิตา วิมลตา ประภากริ อรจิษมติ สุฑุรชยา อภิมุชชี ทูรังคมา อจลา สารุมติ ธรรมเมฆา มีการแบ่งแยกที่เป็นระบบแน่นอนโดยยึดเอาหมวดธรรมะที่เป็นเหตุให้เข้าถึงภูมิเป็นหลักโดยเรียงจากหมวดธรรมที่ยากไปหาหมวดธรรมที่มีความลึกลงไป ตามลำดับกล่าวคือ ประพตีสังคหวัตถุสี่โดยเน้นเรื่องทาน กุศลกรรมบถ 10 อารยสัตย์ 4 ประชาติยสมุปบาท ฯลฯ นอกจากนี้ปฏิปทาของทศภูมิแบ่งออกเป็นสองลักษณะ ได้แก่ การบำเพ็ญตามหลักไตรสิกขา ในภูมิที่ 1-6 และการบำเพ็ญตามหลักมหายานในภูมิที่ 7-10

⁴⁸ Meadawachchiye Dhammajothi, "A Critical Study of the Daśabhūmika Sūtra Sāstriya Sangraha," *Journal of Sri Lanka Oriental Studies Society* (2008).

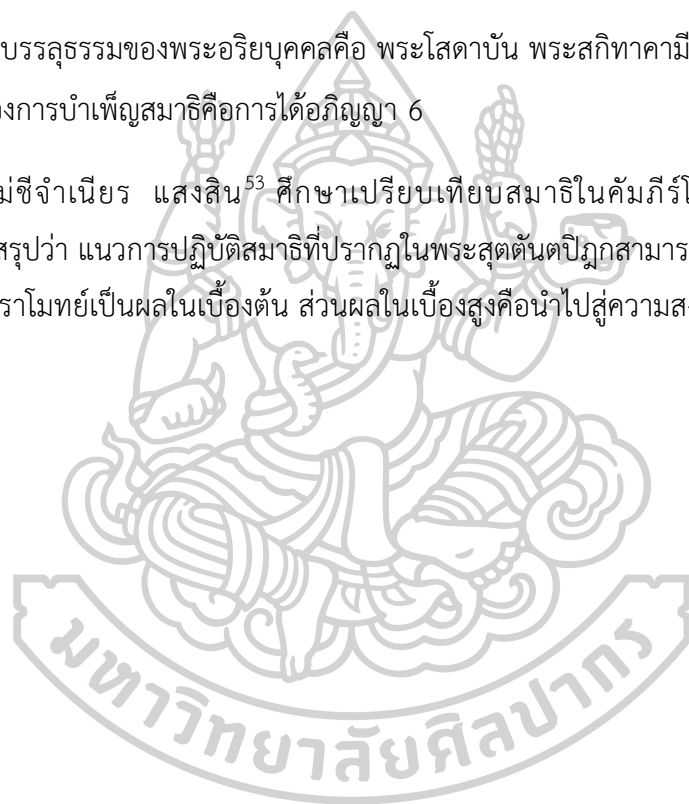
⁴⁹ Har Dayal, *Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature* (Delhi: Motilal Banarsidass, 2004).

⁵⁰ ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, *โพธิสัตว์จรया: มรรคาเพื่อมหาชน* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546).

ณัชชา ธารสนธยา⁵¹ ศึกษาขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมในคณกโมคคัลลานสูตร สรุพบว่า รูปแบบและโครงสร้างของขั้นตอนการบรรลุธรรมที่สมบูรณ์ที่สุด เหมาะกับพระภิกษุผู้เป็น เสาะที่ต้องศึกษาเพื่อบรรลุความเป็นอรหัต ส่วนพระอเสขะผู้ได้บรรลุความเป็นพระอรหัตแล้วธรรม หมวดนี้เป็นไปเพื่อความอยู่สำราญในทิวรรุธรรมและเพื่อสติสัมปชัญญะ

อรภักภา ทองกระจ่างเนตร⁵² ศึกษาความสำคัญของสมาธิต่อการบรรลุธรรมใน พระพุทธศาสนาเถรวาท สรุพบว่า การฝึกสมาธิเป็นอุปกรณ์และเป็นส่วนหนึ่งของวิธีปฏิบัติเพื่อการ บรรลุธรรม สามารถเชื่อมโยงเข้ากับหลักของโพธิปักขิยธรรม นอกจากนี้สมาธิยังเป็นองค์ธรรม และ ระดับของการบรรลุธรรมของพระอริยบุคคลคือ พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี และพระ อรหันต์ ผลของการบำเพ็ญสมาธิคือการได้อภิญญา 6

แม่ชีจำเนียร แสงสิน⁵³ ศึกษาเปรียบเทียบสมาธิในคัมภีร์โยคสูตรกับคัมภีร์พระ สุตตันตปิฎก สรุพบว่า แนวการปฏิบัติสมาธิที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎกสามารถทำให้จิตใจสะอาดหมด จดและมีปิติปราโมทย์เป็นผลในเบื้องต้น ส่วนผลในเบื้องสูงคือนำไปสู่ความสงบ เยือกเย็น และบรรลุ พระนิพพาน

⁵¹ ณัชชา ธารสนธยา, "การศึกษาขั้นตอนการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุพระนิพพานที่ปรากฏในคณกโมคคัล ลานสูตร" (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549).

⁵² อรภักภา ทองกระจ่างเนตร, "การศึกษาวิเคราะห์สมาธิกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท" (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556).

⁵³ แม่ชีจำเนียร แสงสิน, "การศึกษาเปรียบเทียบสมาธิในคัมภีร์โยคสูตรกับคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก" (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 2547).

บทที่ 2

ขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมในคัมภีร์ทศภูมิสูตร

คัมภีร์ทศภูมิสูตร เป็นปฏิทาของพระโพธิสัตว์ ผู้มีเป้าหมายสูงสุดคือโพธิ ผู้กำลังแสวงหาโพธิ กำลังบำเพ็ญศีลคุณ อภิญญาคุณ ญาณคุณ เป็นต้น ปฏิทาของพระโพธิสัตว์เริ่มตั้งแต่การตั้งความปรารถนาจะเป็นพระโพธิสัตว์จนถึงได้รับการอภิเษกจากพระพุทธเจ้า เป็นผู้ที่ได้บรรลุสรุชฌญาณ ประกอบด้วยคุณคือ มหากรุณา มหาธรรมโอภาส อภิญญา วิชชา เวสัชชชกรณธรรม มหาศีรมิ มหาบุญและมหาญาณ การเข้าถึงหมู่สัตว์ทั้งหลาย ได้ปฏิสัมภิทา 4 ทำลายกิเลสได้หมดสิ้น และช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้หลุดพ้นจากกิเลสและความไม่รู้ปฏิบัติ

คำว่า โพธิ มีความหมายตรงกับบาลีว่า สัพพัญญูญาณ⁵⁴ เป็นความรู้ของพระพุทธเจ้า⁵⁵ ในอรรถกถากล่าวว่า สัมโพธิ คือ สัพพัญญุตตา หรือ อรหัตตมรรค⁵⁶ อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ความรู้ที่ทำให้เป็นพระสัพพัญญูประกอบด้วยความรู้ 5 อย่าง⁵⁷ คือ ทรงรู้จติและอุบัติทุกอย่างของสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม (กรรมสัพพัญญู) ทรงรู้สภาวะธรรมชาติทุกอย่างได้ในขณะญาณเดียว (สกิงสัพพัญญู) ทรงรู้สภาวะธรรมทุกอย่างตามความเป็นจริง (สัตตยสัพพัญญู) ทรงรู้สภาวะธรรมทุกอย่างด้วยพระปรีชาสามารถ (สัตตติสัพพัญญู) และทรงรู้สภาวะธรรมทุกอย่างด้วยพระปัญญาที่เกิดจากการตรัสรู้ร้อยสี่ง 4 (ญาตสัพพัญญู)

การบรรลุโพธิ คือการบรรลุสรุชฌญาณ (บาลีว่า สัพพัญญูญาณ) ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของโพธิสัตว์ ต้องอาศัยการสั่งสมบุญและสั่งสมบารมียาวนาน และปัจจัยที่สำคัญต่อการเปลี่ยนอีกประการหนึ่งคือการเผยแผ่ศาสนาโดยมวลรวม ด้วยการมุ่งเน้นการบำเพ็ญความดีเพื่อผู้อื่น⁵⁸ ทำให้มีการตั้งปณิธานเพิ่มเติม จากเดิมที่มุ่งแต่เพียงการแสวงหาโมกขธรรมเพื่อตนเอง

⁵⁴ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2542), หน้า 941.

⁵⁵ ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, โพธิสัตว์จรยา: มรรคาเพื่อมหาชน (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 34.

⁵⁶ ที.ปา.อ. 141/ 64.

⁵⁷ พระมหาสมปอง มุทิโต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2542), หน้า 37.

⁵⁸ ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, โพธิสัตว์จรยา: มรรคาเพื่อมหาชน (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 103.

ขั้นตอนการบำเพ็ญพระโพธิสัตว์จรรยาที่ปรากฏในคัมภีร์มหายานยุคแรก เช่น สัทธรรม
 บุญทริกสูตร ติมลเกียรตินิเทศสูตร และมหาวัสตุ แบ่งเป็น ประกฤตจรรยา เป็นช่วงของการสั่งสม
 ความดีในระดับโลกกุตระ เช่นมีความศรัทธาในพระพุทธเจ้า ปณิธานจรรยา เป็นช่วงของการตั้งความ
 ปรารถนาที่จะบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น อนุโลมจรรยา เป็นการบำเพ็ญธรรม และอนิวัตตนจรรยา
 เป็นการบำเพ็ญธรรมขั้นสูงเพื่อให้ได้สัมมาสัมโพธิญาณ แม้ในคัมภีร์ยุคหลังเช่น สมานิราชสูตร โภติ
 จรยาวตารเป็นต้น ก็ได้กล่าวจรรยาดังกล่าวไว้แม้จะมีรายละเอียดเพิ่มเติมมาบ้างแต่ก็ยังคงอยู่ใน
 กรอบของการสร้างศรัทธา การสั่งสมบุญบารมี การตั้งปณิธาน และการได้บรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิ
 และการช่วยเหลือผู้อื่น

ภูมิ 10 คือการบำเพ็ญธรรมของพระโพธิสัตว์ 10 ชั้น กล่าวถึงครั้งแรกในคัมภีร์มหาวัสตุมี
 เพียงแค่ชื่อดังนี้ทุราโรหา พัทธามาณา ปุชปมณชิตา รุจิรา จิตตวิสตรา รูปวตี ทุรชยา ชันมนิเทศและ
 อภิเชก ส่วนรายละเอียดมีแสดงไว้ถึงภูมิที่ 8 การแสดงภูมิในมหาวัสตุจึงยังไม่มี ความชัดเจนมากนัก
 แม้ในคัมภีร์ยุคหลังเช่น ศตสัทสกาปรัชญาปารมิตา โพธิสัตว์ภูมิ และปรัชญาปารมิตาก็มีชื่อและ
 รายละเอียดต่างกัน

ความหมายของภูมิ

ภูมิ หมายถึง โลก หรือที่อยู่ พื้นเพ, พื้น, ชั้นแห่งจิตใจ, ระดับจิตใจ⁵⁹ ภูมิเป็นพื้นฐานเป็น
 แดนเกิดของคุณธรรมทางจิต เหมือนแผ่นดินซึ่งเป็นที่เกิดขึ้นและเจริญขึ้นของต้นไม้ ส่วนสรวาสติ
 วาทได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับภูมิว่าเป็นที่ที่เกิดขึ้นจิตที่ปราศจากกิเลส แนวคิดเกี่ยวกับลำดับชั้น หรือ
 ระดับคุณธรรมที่ได้รับการพัฒนาขึ้นในใจเพราะกิเลสถูกทำลายไปได้เพราะการทำจิตให้เป็นสมาธิจน
 ได้เข้าถึงความสุขและความสงบภายใน นอกจากนี้ในอภิธรรมโกศ (Abhidharmakośa) อธิบาย
 ความหมายของภูมิให้ชัดเจนขึ้นไปอีกนอกจากจะเป็นระดับชั้นของสมาธิ ภูมิคือลำดับการบรรลุ
 ธรรม⁶⁰ ความประพฤติการปฏิบัติตน หรือระดับของคุณธรรมนั่นเองแล้วได้อธิบายเชื่อมโยงให้
 หมายถึงข้อปฏิบัติ จริยวัตร หรือการบำเพ็ญบารมีต่างๆของโพธิสัตว์ ในคัมภีร์มหาวัสตุได้กล่าวถึง

⁵⁹ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
 มหาคุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 207. และ Har Dayal, *Doctrine in Buddhist Sanskrit
 Literature* (Delhi: Motilal Banarsidass, 2004), p. 270.

⁶⁰ Hirakawa Akira, "The Development of the System of Bhūmi and Ten Stages in Common
 with Three Vehicles," *IBK* 13, no. 2 (1964), p. 293. อ้างโดย Jang-Kil Chun, "A Study of the
 Dasābhūmika Sūtra: Its Relation to Previous Buddhist Traditions and the Development of
 Bodhisattva Practice" (Ph.D. Dissertation, School of Philosophy, Faculty of Buddhist
 Studies, University of Wisconsin, 1993), p. 142.

เรื่องของภุมิ 10 ว่า คือ การเกิดเสวยพระชาติเพื่อการสร้างบารมีของพระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันคือ พระโคตมพุทธเจ้า นับตั้งแต่การเกิดมาครั้งแรกในเบื้องต้นสังสารวัฏแล้วปรารถนาพุทธภูมิและบำเพ็ญบารมีจนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธอยู่⁶¹ แนวความคิดและวิธีปฏิบัติหรือการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติของพระพุทธเจ้านี้ได้รับการพัฒนาไปสู่ระดับภูมิธรรมที่สูงขึ้นไปตามลำดับ จนกลายเป็นภูมิที่สมบูรณ์เป็นหลักปฏิบัติที่เป็นตามลำดับและได้รับการยอมรับทั่วไปในฝ่ายมหายาน⁶²

คัมภีร์ทศภูมิกสูตร (ทศภูมิกาสตระ หรือ ทศภูมีศวระ) เป็นคัมภีร์ที่สำคัญและเป็นคัมภีร์ที่ชาวพุทธฝ่ายมหายานบูชาอย่างยิ่ง⁶³ ช่วงเวลาในการแต่งคัมภีร์ไม่ปรากฏแน่ชัดเนื่องจากต้นฉบับเดิมที่เป็นภาษาสันสกฤตได้สูญหายไป แต่ โจฮานเนส ราห์เดอร์ (Johannes Rahder) ได้สันนิษฐานจากช่วงเวลาที่มีการแปลสู่ภาษาจีนซึ่งเป็นต้นฉบับที่เก่าแก่ที่สุดน่าจะได้รับการแต่งขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 3 (A.D. 297) โดยท่านธรรมรักษา⁶⁴ ส่วนต้นฉบับอื่นๆ ได้แก่ฉบับของท่านกุมารชีพ (A.D. 384 - 417) ต้นฉบับของท่านพุทธภัทร⁶⁵ (A.D. 418 - 420) ต้นฉบับของโพธิรุจี (A.D. 508 - 511) และต้นฉบับของท่านศึกษานันทะ⁶⁶ (A.D. 695 - 699) ต้นฉบับแปลภาษาทิเบต แปลในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19

การเกิดขึ้นของคัมภีร์ทศภูมิกสูตร

ที่มาของคัมภีร์ทศภูมิกสูตรไม่ปรากฏชัดเจนนัก แต่เนื้อหาที่ปรากฏในบทนำของพระสูตรได้กล่าวถึงช่วงเวลาและผู้แสดงพระสูตรว่าพระโพธิสัตว์วัชรครรภแสดงแก่เหล่าพระโพธิสัตว์ในช่วงที่พระพุทธเจ้าศากยมนีตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิได้สองสัปดาห์ แม้จะไม่ได้แสดงโดยพระพระพุทธเจ้าโดยตรง แต่เกิดขึ้นได้จากอำนาจของพระพุทธเจ้า และการอนุญาตจากพระพุทธเจ้านอกจากนี้พระสูตรก็ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของบุคคลผู้สามารถจะประกาศแสดงโพธิสัตว์ภูมิได้จะต้องเป็นผู้ที่มีความตั้งมั่นในพุทธธรรม และต้องแทงตลอดวิธีการประกาศธรรม คือปฏิสัมภิทา ต้องได้รับพุทธานุภาพ

⁶¹ พระมหานพดล พลเยี่ยม, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภุมิ 10 ในคัมภีร์มหาวัสดุ (ปรถมขณท)" (วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), หน้า 55 - 60.

⁶² Jan Nattier, *Stages of the Path: The Origins of the Bodhisattva Bhūmis*, podcast audio, accessed 25 August 2015, 2010, <https://youtu.be/DbFCXBcGdGE>.

⁶³ อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, *พระพุทธศาสนามหายาน* (กรุงเทพฯ: สภาการศึกษาามหามกุฏราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 181 - 206.

⁶⁴ Johannes Rahder, *Daśabhūmika Sūtra*, (Paris: J.B. Istas, 1926), p. 215.

⁶⁵ บทที่ 22 ของอวตังสกุสูตร

⁶⁶ บทที่ 26 ของอวตังสกุสูตร

ญาณอาโลกและการอธิษฐานของตถาคต มีกุศลมูลบริสุทธิ์ เป็นผู้ที่มีใจคิดอนุเคราะห์สัตว์โลก บรรณา
ความเป็นธรรมกายคือสรีระแห่งญาณ ได้รับการอภิเษกจากพระพุทธเจ้าทั้งปวง เป็นผู้สามารถจะ
แสดงอรรถภาพให้ปรากฏแก่โลกทั้งปวง เป็นผู้หลุดพ้นจากโลกคติทั้งปวง เข้าถึงโลกุตระธรรมและได้
บรรลुสรวิญญาน

ภูมิ 10 เกิดขึ้นจากอานุภาพของพระพุทธเจ้า แม้พระสูตรจะกล่าวว่าพระโพธิสัตว์วัชร
ครรภ์เป็นผู้แสดงแต่เป็นผู้กล่าวพระสูตร อย่างไรก็ตามการแสดงพระสูตรนี้นั้นเกิดขึ้นได้เพราะ
อานุภาพของพระพุทธเจ้าทำให้พระโพธิสัตว์วัชรครรภ์มีความสามารถแสดงพระสูตรให้พระโพธิสัตว์
อื่นๆ เข้าใจเนื้อความได้ นอกจากนี้เหตุแห่งการแสดงพระสูตรได้เกิดขึ้นเมื่อพระโพธิสัตว์เข้าสมาธิชื่อ
มหายานประภาส ในขณะนั้นพระพุทธเจ้าศากยมนิประทับอยู่ในวิมานของท้าวสวัตตีภายหลังจาก
การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าศากยมนิได้ 2 สัปดาห์ เมื่อออกจาก สมาธิจึงได้กล่าวถึงชื่อของภูมิทั้งสิบ
คือ ประมุขिता วิมลตา ประภากริ อธิษฐิตี สุทรรุชยา อภิมุขี ทูรังคมา อจลา สาธุมติ ธรรมเมฆา กล่าว
เพียงเท่านั้นแล้วก็หยุด ทำให้บริษัทของพระโพธิสัตว์ที่กำลังฟังอยู่ เกิดความสงสัยใคร่รู้รายละเอียด
เกี่ยวกับคุณความธรรมและจริยาในการปฏิบัติที่นั้น โพธิสัตว์วิมุกตจินทร์ผู้เป็นหัวหน้าของเหล่าพระ
โพธิสัตว์จึงได้กล่าวขอเชิญให้พระโพธิสัตว์วัชรครรภ์ได้อธิบายลักษณะของภูมิพร้อมกับกล่าวรับรอง
ว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลายในที่นี้เป็นผู้มีบุญมาก มีปัญญามาก มีความบริสุทธิ์มาก ดังนั้นเป็นผู้มีสมรรถ
ที่จะฟังธรรมอันละเอียดลึกซึ้งได้ พระโพธิสัตว์วัชรครรภ์ได้ตรวจดูความพร้อมของเหล่าพระโพธิสัตว์
แล้วได้กล่าวแสดงลำดับการปฏิบัติของภูมิ

เมื่อพระโพธิสัตว์วัชรครรภ์ได้รับพุทธานุญาตจากพระตถาคตจำนวนมากที่มาแสดง
อรรถภาพ ปฏิภาณ ญาณ อธิษฐาน ปัญญา พุทฺทพละ ตถาคตเวสารัชชกรณธรรม จึงได้แสดงพระสูตร

ความหมายของภูมิ 10

ความหมายของภูมิ 10 ปรากฏในคัมภีร์ทศภูมิสูตรมี 3 นัยยะคือ

1. ปฏิภาสสุสรวิญญาน

ภูมิ 10 แนวทางการบำเพ็ญกุศลเพื่อการบรรลุสรวิญญาน คือ โพธิจิต มหาปณิธาน และ
สังคหวัตถุ 4 เปรียบได้กับบึงใหญ่ (สระอนินดาต) ก่อเกิดเป็นแม่น้ำมีกระแสไหลเย็นทั้ง 4 ย่อมไหล
หล่อเลี้ยงชาวชมพูทวีปให้ได้ดื่มกิน และแม่น้ำอื่นๆ ก็ได้อาศัยน้ำในแม่น้ำนั้นดื่มกินอีกไม่หมด และยัง
มีกระแสน้ำไหลบ่าลงสู่มหาสมุทร น้ำนั้นเบี่ยงตันย่อมไหลจากบึงใหญ่แล้วบ่าหน้าไปสู่มหาสมุทรเพียง
อย่างเดียวเท่านั้น การสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์คือการทำกุศลมูลให้เกิดขึ้นจากโพธิจิต เพราะ

เบื้องต้นเกิดขึ้นมาจากสระน้ำใหญ่ทั้งสี่คือมหาภิณยาน และสังคหวัดฤทำให้สัตว์โลกทั้งสี่ได้ดื่มกินไม่รู้จักหมดสิ้น ยิ่งไปกว่านั้นย่อมเป็นประโยชน์แก่สัตว์ไม่มีประมาณ และไหลลงสู่มหาสมุทร คือ สรรวชญาณพร้อมด้วยอาการทั้งสิ้น น้ำ คือ กุศลมูลนั้น แต่เบื้องต้นที่เดียวมีกระแสมุ่งไปสู่มหาสมุทรคือสรรวชญาณ

2. การสังสมคุณ 10 ประการ

ภูมิ 10 คือ ขั้นตอนการบำเพ็ญคุณประโยชน์ใหญ่แก่สัตว์โลก ซึ่งมีสรรวชญาณอันเป็นพุทธญาณเป็นที่ให้เกิดขึ้น คือ จะเกิดขึ้นทั้งหมดต้องอาศัยความคิดที่จะบรรลุสรรวชญาณ เหมือนมหาบรรพตได้แก่ เขาหิมवान เขาคันธมาท เขาเวทลยะ เขาอิศิศิริ เขายุดันธร เขาอัศวกรรมคิริ เขานิมินธร เขาจักรวาล เขาเกตุมาน เขาสุเมรุ ที่รวมเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เหล่าสัตว์ไว้ แต่ตั้งอยู่บนแผ่นดินใหญ่ ดังนั้นภูมิ 10 คือคุณประโยชน์ที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญต่อสัตว์โลกแล้วเกิดขึ้นจากสรรวชญาณ ได้แก่

1. ประมุทิตา สรรพศาสตร์ได้แก่ การประพันธ์ วิทยาการ และเวทมนต์
2. วิมลลา ศิลสังวรและโพธิสัตว์จรยา
3. ประภากริ ฌาน อภิญญา วิโมกข์ สมาบัติอันเกิดแต่โลกียสมาธิ
4. อรจิษมติ ญาณเป็นเครื่องพิจารณาและเครื่องแสดงมรรคามรรค
5. สุทุรชยา อภิญญาฤทธิ์ และปาฏิหาริย์
6. อภิมุขิ ปฏิจจสมุปปาท
7. ทูรังคมา อุบายะและปัญญา
8. อจลา โภธิสัตว์วิตตา
9. สาธุมตี อุچارญาณ คือ การแทงตลอดสัมภวภาวะ และวิภวภาวะ
10. ธรรมเมฆา ตลาคตพละ เวสาร์ชชกรณธรรม อาเวณิกพุทธธรรม

3. จรรยาคุณ 10

ภูมิ 10 คือจรรยาคุณ คุณสมบัติ 10 ประการ ของพระโพธิสัตว์ได้สั่งสมให้มีในตนเอง ตามลำดับตั้งแต่เบื้องต้นจนกระทั่งได้บรรลุคุณธรรมอันยิ่งใหญ่ และคุณธรรม 10 ประการนี้ทำให้พระโพธิสัตว์มีคุณความดีอันยิ่งใหญ่เหมือนคุณของมหาสมุทร 10 ประการที่รวมเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์ไว้ในตัวเอง คุณเหล่านั้นคือ

1. มหาสมุทรมีลุ่มลึกไปตามลำดับ
2. มหาสมุทรไม่เก็บซากศพที่ตายแล้ว

3. มหาสมุทรย่อมรวมน้ำจากแหล่งอื่นเข้าไว้ด้วยกัน
4. มหาสมุทรมิรสเดียว
5. มหาสมุทรมิรตณะมาก
6. มหาสมุทรมีความลึกหยั่งได้ยาก
7. มหาสมุทรมีความกว้างขวางไม่มีประมาณ
8. มหาสมุทรเป็นที่อยู่ของสัตว์ใหญ่
9. น้ำในมหาสมุทรไม่ล้นขอบที่ตั้ง
10. มหาสมุทรสามารถรองรับน้ำฝนจากเมฆทั้งหมด

การปฏิบัติตามปฏิปทาเพื่อความเป็นพระโพธิสัตว์คือการบำเพ็ญคุณธรรม 10 ประการ
ให้เกิดขึ้น ได้แก่

1. มหาปณิธาน
 2. ไม่ท้อส
 3. ไม่ละโลกีย์บัญญัติ
 4. มิสเดียวคือความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าต่างๆ
 5. ทำประโยชน์เพื่อชาวโลกด้วยอุपाเยและอภิญา
 6. เข้าถึงศูนย์ตา⁶⁷ (ปฏิจจสมุปบาท) อันเป็นสภาวะที่ลึกซึ้งและเข้าใจได้ยาก
 7. มีปัญญากว้างขวางไม่มีประมาณ
 8. มีอภินิหาร⁶⁸ มาก
 9. แหวงตลอดวิมุติและจริตของชาวโลก
 10. มีธรรมโอภาสของพระตถาคตไม่มีประมาณ
- 4. วิศุทธยาศยสมตา**

⁶⁷ ประพจน์ อัครวิรุฬหาร ให้ความหมายของศูนย์ตาไว้ 2 ระดับคือ สภาวะที่ไม่มีอยู่จริง หมายถึง สภาวะของสรรพสิ่งที่เป็นไปอยู่เกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุและปัจจัยไม่มีสภาวะที่แท้จริง และความหมายระดับที่สองคือ ความจริงสูงสุด เป็นสภาวะที่พ้นจากรูปและสัญญา อยู่นอกเหนือความคิดทั้งหมด ดูเพิ่มใน ประพจน์ อัครวิรุฬหาร, **โพธิสัตว์จรยา: มรรคาเพื่อมหาชน** (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 77.

⁶⁸ ความสำเร็จ หรือความปรารถนาสัมมาสัมโพธิญาณ ดูที่ เรื่องเดียวกัน., หน้า 105.

คัมภีร์ทศกมุทิสสูตรกล่าวถึงปฏิบัติแห่งความหมจดจของพระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 5 ว่าภุมิคือปฏิบัติแห่งวิศุทธิ 10 ประการ บางคราวเรียกว่า จิตตาศย⁶⁹ หรือ วิศุทธยาศยสมต⁷⁰ คือการทำจิตให้ผ่องใส มีใจเป็นสมาธินิ่งไม่หวั่นไหว⁷¹ เพื่อการบรรลุสรวยญ หรือ อุตตโรตตรโพธิปักขยธรรม ได้แก่

1. อตติพุทธรธรรมวิศุทธิ
2. อนาคตพุทธรธรรมวิศุทธิ
3. ปรีตยุตปันนพุทธรธรรมวิศุทธิ
4. ศีลวิศุทธิ
5. จิตตวิศุทธิ
6. ทฤษฎีกางกษาวิมตติวิเลขาปนยวิศุทธิ
7. มารคามารคชญานวิศุทธิ
8. ประตูปัตติประหาณชญานวิศุทธิ
9. สรรพโพธิปักขยธรรมอตตโรตตรวิภาวนวิศุทธิ
10. สรรพสัตตปรีปาจนวิศุทธิ

ประมุทิตาภุมิ

ภุมิที่ 1 มีชื่อว่าประมุทิตาภุมิ เป็นขั้นต้นของพระโพธิสัตว์ผู้มีความเลื่อมใสและมีอธิมกติความน้อมใจเชื่อในการตรัสรู้ธรรมของพระพุทเจ้าและได้แสวงหาความรู้และวิธีการเพื่อการเริ่มเข้าสู่เส้นทางการเป็นพระโพธิสัตว์เป็นขั้นตอนของการตั้งปณิธานเพื่อการบรรลุโพธิ และการช่วยเหลือสัตว์โลก

การเตรียมความพร้อม

เมื่อพระโพธิสัตว์ได้ตัดสินใจจะเดินตามปฏิปทานี้ต้องเตรียมความพร้อมเบื้องต้นด้วยการแสวงหาผู้รู้ทั้งหลาย ได้แก่ พระพุทเจ้า พระโพธิสัตว์ และกัลยาณมิตรทั้งหลาย เพื่อเรียนรู้และ

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน., หน้า 133.

⁷⁰ ทศกมุทิส. 5.1.

⁷¹ Jang-Kil Chun วิเคราะห์ความหมายเอาไว้ว่า สมตาคุณนี้คือความเท่าเทียม หรือความไม่แตกต่างกันของพระโพธิสัตว์ เทียบกับพระพุทเจ้า การให้ความหมายเช่นนี้ไม่สมเหตุสมผลเพราะพระโพธิสัตว์ในภุมินี้ยังไม่ได้รับการอภิเษก และยังไม่ได้บรรลุสรวยญณดงนั้นจึงไม่น่าจะมีความเท่าเทียมกันได้ ดูที่ Jang-Kil Chun, "A Study of the 'Daśabhūmika-sūtra': Its Relation to Previous Buddhist Traditions and the Development of Bodhisattva Practice." (Ph.D. Dissertation, School of Philosophy, Faculty of Buddhist Studies, University of Wisconsin 1993), p. 191.

สอบถามลักษณะการปฏิบัติ ธรรมที่ต้องบรรลุก่อนหลัง การทำธรรมที่ได้บรรลุให้เจริญมากขึ้น จนกระทั่งได้บรรลุความเป็นสรวชยุ ดังนั้นพระโพธิสัตว์จำเป็นต้องมีผู้แนะนำตลอดเส้นทางการปฏิบัติ เมื่อแสวงหาผู้รู้แล้ว

ก่อนปฏิบัติพระโพธิสัตว์ต้องศึกษาให้รู้ชัดเกี่ยวกับการปฏิบัติที่เป็นอุปสรรคทำให้การบรรลุธรรมเป็นไปล่าช้าหรือไม่เกิดขึ้น สิ่งใดเป็น สิ่งใดทำให้การปฏิบัติเจริญขึ้นและความเสื่อมถอย สิ่งใดเป็นอาการและการเลื่อนไหลในภูมิ การได้บรรลุภูมิและการทำให้เจริญยิ่งขึ้น พึงเป็นผู้ฉลาดในการหยุดอยู่ในแต่ละภูมิ พึงเป็นผู้ฉลาดในญาณพิเศษของแต่ละภูมิ พึงเป็นผู้ฉลาดในการได้ภูมิและทำให้ภูมิมั่นคงยิ่งขึ้น พึงเป็นผู้ฉลาดในการก้าวสู่ภูมิแห่งตถาคตญาณ

นอกจากนี้พระโพธิสัตว์ต้องสั่งสมบุญเพื่อเป็นเสบียงให้พร้อมก่อนจะเริ่มต้นปฏิบัติปฏิบัติ สิ่งสำคัญคือพระโพธิสัตว์ต้องรู้ระยะทาง และระยะเวลา เพื่อจะได้สั่งสมบุญไว้ให้มีจำนวนมากเพียงพอตลอดเส้นทางตั้งแต่ขั้นต้นจนได้บรรลุขั้นสุดท้าย เพราะหากสั่งสมไว้น้อยเกินไปเสบียงหมดในระหว่างหนทางพระโพธิสัตว์นั้นก็ไม่สามารถดำเนินไปถึงจุดหมายปลายทางได้มีหน้าช้าจะทำให้การปฏิบัติเกิดขึ้นล่าช้า ดังนั้นพระโพธิสัตว์จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาเส้นทางการปฏิบัติด้วยการแสวงหาผู้รู้คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์และกัลยาณมิตร เพื่อสอบถามแนวทางการปฏิบัติคือธรรมที่สนับสนุนและธรรมที่เป็นข้าศึกในการปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกันในระหว่างดำเนินตามเส้นทางปฏิบัติพระโพธิสัตว์ต้องมีญาณซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการประคับประคองให้พระโพธิสัตว์ดำเนินไปบนสัมมามรรคไม่ดำเนินผิดออกนอกจากเส้นทางการปฏิบัติชอบ เหมือนหัวหน้าคาราวานก่อนจะนำกองคาราวานออกเดินทางไกล ต้องคำนวณปริมาณของเสบียงที่ต้องใช้ตลอดเส้นทาง ด้วยการสำรวจสภาพเส้นทาง และอันตรายที่อาจเกิดขึ้น สำรวจสถานที่หยุดพักระหว่างหนทาง โทษที่จะมีในที่พักระหว่างทาง หัวหน้ากองคาราวานนั้นต้องไม่ออกนอกเส้นทาง และไม่ละจากที่พักระหว่างทางที่ตนได้ตั้งไว้แล้ว แม้แต่ที่เดียวก็จะบรรลุถึงเมืองใหญ่ตามลำดับด้วยพุทธิพิจารณารอบคอบด้วยญาณและด้วยเสบียงจำนวนมากเพียงพอตลอดการเดินทาง ความเสียหายด้วยภัยที่เกิดจากความกัณดารในป่าย่อมไม่เกิดแก่กองคาราวานและแก่ตัวของเขาเอง

ดังนั้น ในเบื้องต้น พระโพธิสัตว์จะต้องสำรวจตรวจตรา สภาพของเส้นทางของภูมิ โทษที่จะเกิดมีในเส้นทางของภูมิ ความพิเศษของที่หยุดพักในหนทางของภูมิ โทษที่จะมีในที่หยุดพักระหว่างหนทางของภูมิ การเตรียมเสบียงคือการสั่งสมบุญ ไม่ละการเห็นพระพุทธรูปทั้งหลาย การได้คบพระโพธิสัตว์และกัลยาณมิตรทั้งหลาย จนกว่าจะนำหมู่สัตว์ทั้งหลายไปให้ถึงมหานครใหญ่ คือความเป็นสรวชยุ พระโพธิสัตว์นั้นต้องไม่ออกจากเส้นทาง และที่พักระหว่างทาง ก็จะสามารถพากองคาราวาน

คือเหล่าสัตว์ผู้ถูกไฟกิเลสเผาไหม้ให้ข้ามพ้นป่าดงกันดารคือสังสารวัฏได้ด้วยการสะสมเสบียงคือการสั่งสมบุญ ย่อมไปถึงเมืองใหญ่คือความเป็นสรวชฌุ ความเสียหายเพราะโทษในดงกันดารคือสังสารวัฏย่อมไม่เกิดแก่กองคาราวานคือเหล่าสัตว์ทั้งหลายและแก่ตัวของพระโพธิสัตว์นั้น⁷²

กล่าวโดยสรุป ในขั้นตอนการเตรียมความพร้อมพระโพธิสัตว์ต้องทำการสั่งสมบุญและญาณเพื่อเป็นเสบียงในการช่วยสรรพสัตว์ให้ถึงฝั่งสรวชฌุ แม้จะเป็นการช่วยผู้อื่นก่อนแต่ช่วยด้วยการใช้กุศลมูลของตัวเอง ที่ได้สั่งสมไว้ก่อนจะออกเดินทาง นอกจากนี้ยังได้คำนวณปริมาณและที่พักระหว่างทางไว้อย่างชาญฉลาด ด้วยการปรึกษาพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย พระโพธิสัตว์ และกัลยาณมิตรที่เคยเดินทางมาก่อนแล้ว การปรึกษา สอบถามเกี่ยวกับเสบียงทางนี้ ผู้เริ่มจะเดินทางต้องทำก่อนจะตัดสินใจเดินทาง เพราะหากไม่มีการวางแผนใด เมื่อเสบียงในทางกันดารหมดก็ต้องเสียเวลามาหาเสบียง ซึ่งจะทำให้การเดินทางต้องสิ้นสุดลงระหว่างทาง ไม่สามารถไปต่อได้ ทำให้ไม่สามารถบรรลุถึงเป้าหมายคือการบรรลุความเป็นพุทธะ ดังนั้นการวางแผนจะต้องเป็นไปอย่างชาญฉลาด ละเอียดถี่ถ้วน ถูกต้อง แม่นยำ ซึ่งจะผิดพลาดไปไม่ได้เลย แม้แต่ขั้นตอนนิดเดียว

เหตุแห่งการตั้งปณิธาน

เมื่อพระโพธิสัตว์กำหนดเส้นทางการเดินเป็นที่เรียบร้อยแล้ว การตัดสินใจทำการใหญ่ใดๆ บุคคลจำเป็นต้องอาศัยกำลังใจมหาศาล พระโพธิสัตว์เมื่อต้องการประกาศความคิดของตนให้ชาวโลกได้รับรู้และเป็นด้วยการทำมหาปณิธานให้เกิดขึ้น จึงมีความจำเป็นต้องสร้างกำลังใจและความเชื่อมั่นมาก พระโพธิสัตว์นั้นจะต้องเป็นผู้มีกำลังใจอันสูงส่ง กล่าวคือ อธิมุक्ति คือความมั่นใจอย่างแรงกล้าอันเกิดจากความเลื่อมใสและความปิติเพราะการตรัสระลึกถึงคุณของพระพุทธร พระธรรม พระโพธิสัตว์ รวมถึงจรรยาสู่ความเป็นโพธิสัตว์ บุญบารมีทั้งหลาย ความวิเศษและความไม่ถอยกลับของโพธิสัตว์ภูมิ โอวาทและอนุศาสตร์ของพระตถาคตทั้งหลาย การบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก ระลึกถึงการทำความเพียรในตถาคตญาณ กำลังศรัทธาและความปิติใจอันไม่มีประมาณนี้เองเป็นเหตุพระโพธิสัตว์ตัดสินใจก้าวเข้าไปสู่พุทธภูมิ ด้วยการออกบวช เป็นผู้ห่างไกลจากความเป็นปุถุชน และเกิดความมุ่งมั่น เด็ดเดี่ยว ไม่สะดุ้งหวาดกลัวต่อภัยทั้งหลาย เป็นผู้ละจากลาภและยศ ละสัตถกายทิฐิ มีใจเกาะเกี่ยวยึดมั่นในพระพุทธรเจ้า และพระโพธิสัตว์เท่านั้น ไม่เกาะเกี่ยวในสิ่งใด มีศรัทธาและอธิมุติตั้งมั่นดีแล้ว รักษาใจให้มีความบริสุทธิ์ ทำจิตให้ใสเป็นแก้ว เพราะการได้เห็นพระพุทธรเจ้าจำนวนมากมาปรากฏ

มหาปณิธาน 10

⁷² ทศภูมิ. 1.22.

เมื่อพระโพธิสัตว์ออกบวชจึงเท่ากับการประกาศความตั้งใจและมีจิตมุ่งมั่นในสรวชญาณ และเพื่อประกาศให้คนทั้งหลายรู้ว่าจะดำเนินตามปฏิปทาพระโพธิสัตว์ได้ประกาศมหาอธิษฐานสิบประการซึ่งเป็นกิจที่จะต้องกระทำให้บริบูรณ์คือ

1. เราจะนอบน้อมบูชาพระพุทธเจ้าทุกพระองค์
2. เราจะรักษาพระสัทธรรมของพระพุทธเจ้า
3. เราจะเชื่อมั่นในพุทธจริยา
4. เราจะทำโพธิสัตว์จรรยาและโพธิจิตให้บริบูรณ์
5. เราจะอบรมสั่งสอนสรรพสัตว์ให้เข้าถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า
6. เราจะต้องเป็นผู้แจ้งโลกและเป็นผู้อยู่อาศัยในโลก
7. เราจำดำเนินตามปฏิปทาบริสุทธิ ทำตนให้หมดกิเลสและช่วยเหลือสัตว์ให้มีสุข
8. เราจะไม่เป็นหันเหออกจากมหายานด้วยการประพฤติโพธิสัตว์จรรยา
9. เราจะเข้าหาพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์เพื่อการบำเพ็ญกุศล
10. เราจะบำเพ็ญกิจเพื่อสรรพสัตว์ทั้งปวงด้วยสรวชญ โพธิสัตว์จรรยา ตถาคตพละ และ ปณิธาน

ปณิธานทั้งสิบประการนี้ สามข้อแรกเป็นการสร้างความศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า พระธรรม และจรรยาของพระองค์ ส่วนข้อที่สี่เป็นขั้นตอนการฝึกฝนอบรมตนเอง ข้อห้าเป็นการตอกย้ำเพื่อการสอนสัตว์โลกว่าแม้ตนจะได้บรรลุธรรมแล้วก็ไม่ทอดทิ้งสัตว์โลก ส่วนข้อ 6 และ 7 เป็นขั้นตอนการประกาศว่าจะไม่เพียงบรรลุความสิ้นกิเลสเท่านั้นแต่มีสรวชญเป็นเป้าหมายที่ยิ่งขึ้นไป ส่วนสามข้อสุดท้ายเป็นส่วนของการประกาศความยิ่งใหญ่ของมหายานและความยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ และสุดท้ายเป็นการตอกย้ำการช่วยเหลือสรรพสัตว์อีกครั้ง รวมความว่าในการประกาศตนนี้ พระโพธิสัตว์ได้ให้คำมั่นสัญญาว่าจะต้องช่วยเหลือสรรพสัตว์ไว้สองครั้งว่าแม้ตนยังไม่ได้บรรลุธรรมสูงสุดมีความรู้ธรรมใดก็จะสั่งสอนสรรพสัตว์ และแม้ได้เป็นพระโพธิสัตว์แล้วก็จะช่วยเหลือสรรพสัตว์

ความสำคัญของการตั้งปณิธาน

การตั้งปณิธานเป็นเป็นกิจที่พระโพธิสัตว์ต้องทำในภุมิที่ 1 เพราะการจะได้รับอภิเชกให้ เป็นพรโพธิสัตว์นั้นต้องอภิเชกให้แก่ผู้มีชาติกำเนิดที่เหมาะสมจะได้บรรลุโพธิเท่านั้น คือผู้ที่ได้เข้าสู่ ตถาคตโคตร การตั้งปณิธานคือการถือปฏิสนธิเกิดขึ้นในตถาคตโคตร เป็นผู้ที่ได้โอกาสในได้รับมรดกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าคือการบรรลุอนุตรสัมมาสัมโพธิ การได้โอกาสพิเศษเช่นนี้มีเพียงผู้ที่ได้ตั้ง

ปณิธานไว้ก่อนเท่านั้นดังกล่าวไว้ในภูมิที่ 7 ว่า “พระโพธิสัตว์ย่อมเป็นผู้ยิ่งกว่าพระสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งปวง เพราะมีจิตเกิดขึ้นพร้อมกันกับมหาปณิธาน⁷³” เหมือนราชบุตรประสูติในราชตระกูล ย่อมประกอบด้วยราชลักษณะ ย่อมมีความประเสริฐและยิ่งใหญ่กว่าชาติกำเนิดของอำมาตย์และชาวเมือง

บริจาคมหาทาน

การบริจาคมหาทานของพระโพธิสัตว์เกิดขึ้นตั้งแต่ภูมิที่ 1 เมื่อประกาศความตั้งใจมั่นของตนแล้วพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมหาทานครั้งยิ่งใหญ่เพราะเป็นผู้มีอัธยาศัยกว้างขวาง การบริจาคได้เป็นไปในลักษณะนี้คือบริจาคของทุกอย่างได้แก่ บริจาคทรัพย์ธัญญาหาร บ้านเรือน บริจาคเงิน ทอง แก้วมณี แก้วมุกดา ไพฑูรย์ สังข์ แก้วศิลา แก้วประพาฬ (หินปะการัง) แร่เงิน และแร่ทอง รัตนะ เครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับ บริจาคยานพาหนะคือ ม้า รถ ช้าง และพลเดิน บริจาคอุทยาน สวน และอาราม บริจาคทาสี ทาสา กรรมกร บุรุษ บริจาคคาม นคร นิคม ชนบท ประชาชน และราชธานี บริจาคภรรยา บุตรและธิดา บริจาคสิ่งของที่คนอื่นปรารถนาใครใคร่และชอบใจ บริจาคร่างกายคือ ศีรษะ หู จมูก มือ เท้า ดวงตา เนื้อ โลหิต กระดูก เยื่อในกระดูก เนื้อกระดูก ผิวหนัง หัวใจ⁷⁴ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการบริจาคมหาทานในภูมิที่ 1 ไม่ใช่การทำทานทั่วไปแต่เป็นการสละออกทุกอย่าง เป็นการสละโภคสมบัติเพื่อการออกบวช

การออกบวชของพระโพธิสัตว์

แนวคิดเกี่ยวกับการสละสมบัติและสิ่งที่เป็นของของตน เช่นเงินทอง ช้างม้า บ้านเรือน ลูก และภรรยา หรือแม้แต่อวัยวะของตน เพื่อแสวงหาโมกขธรรมเรื่องราวที่ปรากฏให้เห็นในชาดกซึ่งเป็นเรื่องราวอดีตชาติของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์บางพระชาติสละแม้กระทั่งชีวิตของตนเพื่อกับการได้ฟังธรรมเพียงบทเดียว และตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดคือพระเวสสันดรได้ให้ทานบุตรและภรรยาเพราะปรารถนาพุทธธรรม แม้ในคัมภีร์มหายานยุคแรก เช่น คัมภีร์ทศภูมิสูตรนี้ก็กล่าวถึงการสละสมบัติเพื่อแลกกับการได้ฟังพระสัทธรรมไว้ในภูมิแรกว่า พระโพธิสัตว์สามารถที่จะสละได้ทุกสิ่งที่ตนมี สิ่งใดที่ชื่อว่าพระโพธิสัตว์สละได้ไม่มีเลย ดังที่ปรากฏในพระสูตรว่า พระโพธิสัตว์ผู้อยู่ในโพธิสัตว์ภูมิที่ 1 ได้สร้างมหาทานได้แก่ บริจาคทรัพย์ธัญญาหาร บ้านและอาคาร บริจาคเงิน ทอง แก้วมณี แก้วมุกดา ไพฑูรย์ สังข์ แก้วศิลา แก้วประพาฬ แร่เงิน และแร่ทอง รัตนะ เครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับ บริจาค

⁷³ ทศภูมิ. 7.10.

⁷⁴ ทศภูมิ. 1.19.

ยานพาหนะคือ ม้า รถ ช้าง และพลเดิน บริจาคอุทยาน สวน และอาราม บริจาคทาสี ทาสา กรรมกร บุรุษ บริจาคคาม นคร นิคม ชนบท ประชาชน และราชธานี บริจาคภรรยา บุตรและธิดา บริจาค สิ่งของที่คนอื่นปรารถนารักใคร่และชอบใจ บริจาคร่างกายคือ ศีรษะ หู จมูก มือ เท้า ดวงตา เนื้อ โลหิต กระดูก เยื่อในกระดูก เนื้อกระดูก ผิวหนัง หัวใจ พระโพธิสัตว์นั้นยอมให้ทานทุกสิ่งเพื่อโลกีย ประโยชน์ และ โลกุตตรประโยชน์มากยิ่งขึ้น

คัมภีร์ทศกมุทิสสูตรกล่าวถึงการออกบวชของพระโพธิสัตว์ในภุมิถันว่า “เมื่อปรารถนาอยู่ พระโพธิสัตว์ยอมเริ่มทำความวิริยะเห็นปานนั้นด้วยความเพียร ย่อมสละเรือน ภรรยา และโภคะแล้ว ออกบวชในศาสนาของพระตถาคต⁷⁵” ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า มีการบวชของพระโพธิสัตว์ในภุมิถันๆ แล้ว บางคนก็ยังเป็นคฤหัสถ์หรือผู้ครองเรือน เมื่อเริ่มตั้งความปรารถนาที่จะเป็นพุทธะ จึงได้เริ่มสั่งสม คุณความดีและทำความเพียรจนได้บรรลุนิยามที่ 1 นอกจากนี้พระสูตรได้กล่าวถึงความสำคัญการ บำเพ็ญเนกขัมมะด้วยการแนะนำให้พระโพธิสัตว์สละความเป็นฆราวาส ชักชวนสู่ชีวิตของการเป็น นักบวชในภุมิถันวิริยธรรมและภุมิสัทธินั้นว่า โดยมากพระโพธิสัตว์ยอมออกบวชในศาสนาของพระตถาคต เหล่านั้น⁷⁶ ข้อความนี้ระบุชัดเจนว่าพระโพธิสัตว์ที่ปฏิบัติมาจนถึงภุมินี้ต้องเป็นพระภิกษุ ยิ่งไปกว่านั้น พระสูตรยังได้กล่าวยืนยันความแน่นอนของการเป็นนักบวชว่าหากยังไม่บวชในภุมินี้เมื่อได้บรรลุนิยามที่ 5 ต้องบวชเป็นพระภิกษุแน่นอน ส่วนภุมิอื่นได้แก่ภุมิที่ 6 เป็นต้นไปแม้พระสูตรไม่ได้กล่าวถึงการออก บวชอีกก็น่าจะอนุมานความเป็นนักบวชของพระโพธิสัตว์ได้ ดังที่พระสูตรแสดงไว้ว่า “โดยมาก ย่อม ออกบวชในศาสนาของพระตถาคตทั้งหลายเหล่านั้น

พระโพธิสัตว์นั้นยอมเป็นผู้คงแก่เรียน ผู้ประพฤดี ผู้ทรงจำ และเป็นผู้กล่าวธรรม⁷⁷” ข้อความเหล่านี้ น่าจะเป็นการยืนยันข้อสรุปของจาง คิล ชุง (Jang-Kil Chun) ได้เป็นอย่างดีว่าพระ โพธิสัตว์ในภุมิที่ 6 เป็นต้นไปเป็นพระภิกษุ⁷⁸ ผู้ได้บรรลุนิยามสมบัติและอภิญญา ยิ่งไปกว่านั้นในภุมิที่ 9 พระโพธิสัตว์ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระธรรมภาณกะ เพราะได้บรรลุปฏิสัมภิทาสีและได้บรรลุธารณี

ธารณีคือสิ่งที่พระโพธิสัตว์จะได้บรรลุหลังจากได้ทำสมาธิจนสามารถทำให้เป็นวศิตา หมายความว่า จะต้องปฏิบัติสมาธิจนได้ปฏิสัมภิทา การได้คุณสมบัติสองอย่างนี้นับเป็นแนวคิดหลัก

⁷⁵ ทศกมุ. 1.23.

⁷⁶ ทศกมุ. 4.7.

⁷⁷ ทศกมุ. 5.10.

⁷⁸ Jang-Kil Chun, "A Study of the Dasābhūmika Sūtra: Its Relation to Previous Buddhist Traditions and the Development of Bodhisattva Practice" (Ph.D. Dissertation, School of Philosophy, Faculty of Buddhist Studies, University of Wisconsin, 1993), p. 126.

ดั้งเดิมของมหายานคือความสามารถในการจดจำคำสอนของพระตถาคตให้ได้มากที่สุดเพื่อประโยชน์ในการสอนสรรพสัตว์ เพราะพระโพธิสัตว์มีกิจที่ต้องกระทำคือการช่วยเหลือผู้อื่น ดังนั้นการได้ธารณีจึงเป็นอุปการณ์อีกประการหนึ่งที่จะอำนวยความสะดวกให้การทำงานที่สำเร็จได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ธารณียังอาจกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่แยกความเป็นพระโพธิสัตว์จากพระปัจเจกพุทธ เพราะเป็นการแสดงถึงความรู้ความสามารถและกำลังอันไม่มีประมาณในการเป็นผู้รู้และทรงจำคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งมีจำนวนมากมาย ผู้ที่จะจำได้ทั้งหมดต้องมีสติปัญญามาก ไม่ใช่ความหมายที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในความหมายของมนต์ที่มีอำนาจในการคุ้มครองป้องกันอันตรายแก่พระโพธิสัตว์ผู้ทำหน้าที่สอนธรรม⁷⁹ คัมภีร์ทศกมุทิสสูตรได้กล่าวถึงคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของพระโพธิสัตว์ผู้บรรลุภูมิสูงคือการได้รับแต่งตั้งให้เป็นธรรมภคินกะ คือผู้ประกาศธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แนวคิดเกี่ยวกับการทำหน้าที่ธรรมภคินกะเป็นแนวคิดที่ถูกพัฒนามาจากการเป็น พุทฺธสูตร⁸⁰ ดังนั้นพระโพธิสัตว์ผู้มีความสามารถมากจึงเป็นผู้ทรงจำคำสอนได้มาก อาจกล่าวได้ว่ายิ่งได้บรรลุธารณีจำนวน พระโพธิสัตว์นั้นก็ยิ่งมีความสามารถมาก และได้รับการสถาปนามอบหมายให้ทำหน้าที่อันยิ่งใหญ่คือ พระธรรมภคินกะ พระปัจเจกพุทธเจ้าขาดคุณสมบัติการเป็นธรรมภคินกะแม้จะจัดว่าเป็นพุทธะประเภทหนึ่งแต่เพราะคุณสมบัตินี้ไม่มีจึงมีฐานะด้อยกว่าพระพุทธเจ้า⁸¹ พระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 9 นี้ได้ปฏิเวธ คือญาณที่เกิดขึ้นจากการพิจารณาปัจจุสมุปบาท ได้ปฏิสัมภิทาทั้งสี่ประการจึงได้บรรลุธารณีจำนวนมาก ดังนั้นความหมายของธารณีในคัมภีร์ทศกมุทิสสูตรนี้จึงน่าจะตรงกับความหมายว่ามีกำลังความสามารถในการเรียนรู้ การทรงจำคำสอนของพระพุทธเจ้า⁸²

ดังนั้นคัมภีร์ทศกมุทิสสูตรได้แสดงให้เห็นชัดเจนว่า การเป็นนักบวชย่อมมีความสำคัญยิ่งต่อการบรรลุธรรมขั้นสูง แม้ว่าคัมภีร์ทศกมุทิสสูตรเป็นคัมภีร์ที่มีผู้เข้าใจว่าแต่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายหลักสำหรับนักปฏิบัติผู้เป็นคฤหัสถ์ก็ตามแต่ในตอนท้ายของแต่ละภูมินอกจากจะได้แสดงปฏิปทาของพระโพธิสัตว์แล้วยังได้กล่าวถึงการออกบวชไว้ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าคัมภีร์ทศกมุทิสสูตรแสดงให้เห็นชัดเจนว่า พระโพธิสัตว์มีเป็นนักบวชไม่ใช่ฆราวาส

⁷⁹ Har Dayal, *Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature* (Delhi: Motilal Banarsidass, 2004), p. 251.

⁸⁰ Jang-Kil Chun, "A Study of the Dasābhūmika Sūtra: Its Relation to Previous Buddhist Traditions and the Development of Bodhisattva Practice" (Ph.D. Dissertation, School of Philosophy, Faculty of Buddhist Studies, University of Wisconsin, 1993), p. 126.

⁸¹ Fujita Kotatsu, "One Vehicle or Three?," *Journal of Indian Philosophy* 3 (1975), p. 104.

⁸² Jens Braavig, "Dhāranī and Pratiphāna: Memory and Eloquence of the Bodhisattvas " *The Journal of the International Association of Buddhist Studies* 8, no. 1 (1985), pp. 17 - 30.

วิมลางุมิ

ในกฎมิตี 2 คัมภีร์ทศกมุติกสูตรกล่าวถึงกุศลกรรมบถว่าเป็นศีลของพระโพธิสัตว์ และกำหนดให้เป็นขั้นตอนแรกของการปฏิบัติภูมิ ศีลของพระโพธิสัตว์ถึงการงดเว้นอกุศลธรรมเหล่านี้ด้วยหัวข้ออกุศลกรรมบถและให้บำเพ็ญแต่กุศลกรรมบถสิบว่า

1. พระโพธิสัตว์เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้วางเครื่องลงทัณฑ์และศาสตราวุธ เป็นผู้ไม่มีศัตรู มีความละอาย มีความกรุณา ช่วยเหลือให้สัตว์ได้รับประโยชน์สุข มีเมตตาริจิต ไม่ทำร้ายสัตว์มีชีวิตแม้ด้วยความคิด ไม่จำเป็นต้องกล่าวการเบียดเบียนทางกายของผู้สำคัญในสัตว์อื่นว่าเป็นสัตว์มีชีวิต
2. เป็นผู้เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ (เว้นจากการลักขโมย) พอใจในสิ่งของตนเองตน ไม่อยากได้สิ่งของของผู้อื่น มีความเห็นใจผู้อื่น พระโพธิสัตว์นั้นรู้ว่าสิ่งของที่เจ้าของหวงแหน ไม่ให้จิตคิดจะลักเกิดขึ้นในของที่ผู้อื่นถือครอง ไม่ถือเอาของที่เจ้าของไม่ได้ให้แม้เพียงใบหญ้า ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงอุปสรรคในการดำรงชีวิตอย่างอื่น
3. เป็นผู้เว้นจากการประพฤติดิตในกาม มีความยินดีในภรรยาของตน ไม่ปรารถนาภรรยาของผู้อื่น พระโพธิสัตว์ไม่ให้ความอยากเกิดขึ้นในสตรีที่อยู่ในความคุ้มครองของผู้อื่น ได้แก่ภรรยาของชายอื่น และในสตรีเหล่านั้นคือ สตรีที่โคตรรักษาไว้ สตรีที่ธงรักษาไว้ และสตรีที่ธรรมรักษาไว้ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการอยู่ด้วยกันสองต่อสองกับด้วยสตรีอื่นหรือด้วยความรู้สึกทางกามารมณ์
4. เป็นผู้เว้นจากการพูดเท็จ เป็นผู้พูดคำสัตย์ พูดคำจริง พูดถูกกาลละ กล่าวอย่างไรก็ตามอย่างนั้น พระโพธิสัตว์นั้น แม้ขณะกำลังฝัน แม้ไม่มีความเห็น ความรู้สึก ความชอบใจ ความคิด และการตัดสินใจก็ไม่มุ่งหวังให้เกิดความแตกแยกแล้วกล่าวถ้อยคำเท็จ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงเมื่อมีความเห็น ความรู้สึก ความชอบใจ ความคิด และการตัดสินใจ
5. เป็นผู้เว้นจากการพูดส่อเสียด ไม่ปฏิบัติให้เกิดความแตกแยกและไม่เบียดเบียนต่อสัตว์ทั้งหลาย พระโพธิสัตว์นั้นไม่เป็นผู้ฟังความจากข้างโน้นแล้วกล่าวแก่ข้างนี้เพื่อให้เกิดความแตกแยก ไม่เป็นผู้ฟังความจากข้างโน้นแล้วกล่าวแก่ข้างนี้เพื่อทำลายประโยชน์ของฝ่ายโน้น ไม่กระทำการยุยงเพื่อความแตกแยก ไม่เป็นผู้ยินดีพอใจในการทะเลาะวิวาท ไม่กล่าววาจาอันเป็นเหตุแห่งการทะเลาะ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการพูดคำจริงบ้างไม่จริงบ้าง (คำทะเลาะแหละ)
6. เป็นผู้เว้นจากการกล่าวคำหยาบ ละวาจาที่ไม่ถูกที่ (ไม่ถูกเวลา) วาจาหยาบคาย วาจาแสบร้อน ดูหมิ่นผู้อื่น วาจาคลุมเครือ วาจาของชาวบ้าน วาจาของปุถุชน วาจาตรงเกินไป วาจาไม่สบายหู วาจากล่าวด้วยความโกรธ วาจาทำให้ใจแห้งเหี่ยว วาจาทำให้

ร้อนใจ วาจาไม่เป็นที่ชอบใจ ไม่ซาบซึ้งใจ ไม่น่าพอใจ วาจาที่ทำให้ความสัมพันธ์ของตน และคนอื่นพินาศ แต่เป็นผู้กล่าวคำน่ารัก คำอ่อนโยน น่าพอใจ ไพเราะ อ่อนหวาน วาจาเป็นที่รัก เอิบอาบใจ วาจาที่มีประโยชน์ รู้จักพูด วาจาสบายหู ประทับใจ น่ารัก เป็น วาจาของชาวเมือง ไพเราะ วาจาที่สัมผัสได้ น่าจดจำ น่าฟัง คำพูดที่ใช้ได้ น่าปรารถนา ของชนมาก เป็นที่รักใคร่ของชนมาก เป็นที่ชอบใจของชนมาก ซึ้งใจแก่ชนเป็นอันมาก พิจารณาก่อนพูด นำประโยชน์มาให้แก่สัตว์ทั้งปวง วาจาหนักแน่น ก่อให้เกิดความอึด เอมใจ ทำให้ใจสดชื่น ทำความสัมพันธ์ของตนเองและผู้อื่นให้สดใส

7. เป็นผู้เว้นจากการพูดเพื่อเจ้า ย่อมกล่าววาจาสุชุม กล่าวตามกาล กล่าวคำจริง คำมี ประโยชน์ กล่าวตรงตามธรรม กล่าวคำมีเหตุผล และพูดมีหลักการ พระโพธิสัตว์ย่อม กล่าววาจามีจุดเริ่มต้น มีที่สิ้นสุดเหมาะสมแก่เวลา แม้ที่สุดหลีกเลี่ยงคำพูดที่เกี่ยวกับเรื่อง เล่าสืบกันมา ไม่จำเป็นต้องพูดถึงวาจาเหยียดหยาม
8. เป็นผู้ไม่มีความโลภอยากได้ในสิ่งอันเป็นที่รัก โภคะ และอุปกรณ์เครื่องใช้ของผู้อื่น ไม่ให้ความคิดละโมภเกิดขึ้นในสิ่งของที่มีเจ้าของถือครอง ไม่ให้จิตคิดโลภเกิดขึ้นว่า ทำ อย่างไรสิ่งของของคนอื่นจะพึงเป็นของของเราดังนี้ พระโพธิสัตว์ย่อมไม่ปรารถนา ไม่ ต้องการ และไม่ให้ความคิดโลภเกิดขึ้น
9. ไม่เป็นผู้มีจิตคิดพยาบาท เป็นผู้มีเมตตาจิต จิตมุ่งประโยชน์ อ่อนโยน มีกรุณาจิต จิตมุ่ง แต่ความสุข มีความรักในสัตว์ทั้งปวง และมีจิตคิดช่วยเหลือสัตว์โลก มีจิตสงเคราะห์ ประโยชน์แก่สัตว์โลก พระโพธิสัตว์นั้นละความโกรธ ผูกใจเจ็บ อึดอัดใจ เศร้าหมอง พยาบาทและ ความรุ่มร้อน ความกระทบกระทั่งที่คุกรุ่นในใจ มีแต่ความคิดและความ ปรารถนาสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ที่พิจารณาดีแล้ว เป็นผู้นึกถึงแต่ ประโยชน์เหล่านั้น
10. มีสัมมาทิฐิ และเป็นผู้ดำเนินตามทางที่ถูกต้อง เว้นจากความเห็นผิดมีมงคลตื่นข่าว อันมีประการต่างๆ มีความซื่อสัตย์ มีความเห็นตรง ไม่มีมายา ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มี อธิยาศัยมั่นคงในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์

ประกาศริภูมิ

พระโพธิสัตว์ที่ได้ก้าวสู่ภูมิที่ 3 ได้เห็นพระพุทธเจ้าจำนวนมาก ได้ฟังธรรมเทศนาจาก พระพุทธเจ้าเหล่านั้น ได้สมาทานการปฏิบัติตามอยู่เนืองๆ ทำจิตให้แน่วแน่เป็นสมาธิยิ่งๆ ขึ้นไปจน สามารถทำสมาธิสมาบัติให้เกิดขึ้นได้จากสมาธิที่ตนได้ทำจนเกิดความชำนาญ ความผูกพันในกามทั้ง ปวงย่อมเบาบางลง ความผูกพันในรูปทั้งสิ้น ความผูกพันในภพทั้งสิ้น ความผูกพันในเพราะอวิชชา ทั้งสิ้น ย่อมมีความเบาบางลง ปราศจากความยึดมั่นในเพราะทิฐิ เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์

ภูมิชื่อว่าประภากรีนี่ มีจณาราคะ มีจณาโหสะ และมีจณาโมหะถูกทำลายให้เบาบางลงหรือถูกทำลายให้หมดสิ้นไป

สมบัติ 8

1. ปฐมฌาน มีวิตก วิจารณ์ ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก
2. ทุตติยฌาน มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ
3. ตติยฌาน ประกอบด้วยการอยู่สุข อุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ
4. จตุตถฌาน มีอุเบกขาและสติ ไม่ทุกข์ไม่สุข เพราะละสุขและทุกข์
5. อากาสนัญญาตนะ เพราะความตั้งอยู่ไม่ได้ของโสมนัสและโหมนัสทั้งสองในกาลก่อน เพราะก้าวล่วงรูปสัญญาได้โดยประการทั้งปวง เพราะปฏิขะสัญญาตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะไม่มนสิการนานัตตสัญญา พระโพธิสัตว์นั้นยอมเข้า (อรูป) ฌาน
6. วิญญาณัญญาตนะเพราะก้าวล่วงอากาสนัญญาตนะได้ ทำในใจว่า อนนตฺ วิชญาณํ (วิญญาณหาที่สุดไม่ได้) พระโพธิสัตว์นั้นเข้า (อรูปฌาน)
7. อากิญจัญญาตนฌานเพราะก้าวล่วงวิญญาณัญญาตนะ กระทำในใจว่า นาสติ กิจฺจ (ไม่มีอะไร) พระโพธิสัตว์นั้นเข้า
8. เนวสัญญานาสัญญาตนะเพราะก้าวล่วงอากิญจัญญาตนะนั้น

อภิญา 5

1. **อิทธิวิธี** คือ สามารถทำฤทธิ์ให้ปรากฏได้หลากหลาย คือ ทำให้แผ่นดินไหว ทำกายเดียวให้เป็นกายมาก ทำกายมากให้เป็นกายเดียว ทำที่ปิดให้เปิดเผย ทำสิ่งที่เปิดเผยให้มองไม่เห็น ผ่านสิ่งกีดขวางได้ สามารถไปนอกฝาเรือน นอกกำแพง นอกภูเขาได้ เสมือนผ่านอากาศ นั่งขัดสมาธิไปในอากาศได้เหมือนนก ผุดขึ้นและดิ่งลงในแผ่นดินได้เหมือนผุดขึ้นและดิ่งลงในน้ำ เดินไปบนผิวน้ำเหมือนเดินไปบนแผ่นดิน ทำให้เกิดควัน และทำให้เกิดไฟเหมือนกองไฟใหญ่ ทำกระแสน้ำให้พุ่งออกจากกายได้ เหมือนก้อนเมฆกำลังหลั่งสายฝนอยู่ ดับไฟในสามล้านโลกธาตุด้วยกระแสน้ำได้ สามารถทำให้โลกธาตุลุกไหม้เป็นกองไฟใหญ่อันเดียวกันได้ สามารถลูบคลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์อันมีฤทธิ์มีอานุภาพมาก

2. **ทิพยโศรตอภิญา** คือ มีโศรตาทิพย์ สามารถฟังเสียงที่เป็นทิพย์และเสียงของมนุษย์ ทั้งที่เป็นเสียงละเอียดและเสียงหยาบได้ด้วยทั้งหลาย ย่อมได้ยินเสียงแม้ในที่ไกลและเสียงในที่ใกล้โดยที่สุดแม้เป็นเสียงของสัตว์คือเหลือบ ยุง แมลงน้อยใหญ่และแมลงวัน

3. ปรจิตตปัญญาญาณ คือ ความสามารถในการกำหนดรู้จิตของสัตว์และบุคคลอื่น ว่าเป็นจิตมีราคะหรือไม่มีราคะ จิตมีโทสะหรือไม่มีโทสะ เป็นต้น

4. บุพเพนิวาสานุสสติปัญญา คือการระลึกถึงถึงความสืบเนื่องของชั้นที่ เคยอยู่อาศัยในภพก่อนๆ ว่าเราได้เป็นผู้มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีชาติอย่างนี้ มีอายุประมาณอย่างนี้ เป็นผู้ดำรงอยู่อย่างนี้ เป็นผู้เสวยสุขและทุกข์อย่างนี้ เรานั้นเป็นผู้เคลื่อนจากภพนั้นแล้วบังเกิดในภพนั้นๆ เป็นผู้เคลื่อนจากภพนั้นแล้วบังเกิดในที่นี้ โดยการระลึกไป หนึ่งชาติ หลายชาติ สองร้อยชาติ สามร้อยชาติ สี่ร้อยชาติ ห้าร้อยชาติ พันชาติ สองพันชาติ สามหมื่นชาติ สี่หมื่นชาติ ห้าหมื่นชาติ หลายแสนชาติ สังวัฏฏกัปเป็นอันมาก วิวัฏฏกัปเป็นอันมาก สังวัฏฏวิวัฏฏกัปเป็นอันมาก ตลอดกัป ร้อยกัป พันกัป แสนกัป โกฎีกัป ร้อยกฎีกัป พันกฎีกัป แสนกฎีกัป จนถึงหลายๆ แสน ล้านกฎีกัป ตามระลึกการเป็นอยู่ในชาติก่อนเป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ อุเทศและ นิमित

5. ทิพยจักขุปัญญา คือ ความสามารถรู้การจุติและการอุบัติของสัตว์ในที่ต่างๆ มีผิวพรรณงาม มีผิวพรรณทราม สัตว์เกิดในสุคติ สัตว์เกิดในทุคติ ประณีต และหยาบ การเข้าถึงภพของสัตว์ทั้งหลายตามกรรมของตน ย่อมรู้อย่างนี้ว่าสัตว์ทั้งหลายที่ประกอบกรรมด้วยกายทุจริต วิจิทุจริต เป็นผู้ว่าร้ายพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นมิถิมาทิฏฐิและ มโนสุจริต ไม่ว่าจะร้ายพระอริยเจ้าทั้งหลายเป็นผู้มีสัมมาทิฏฐิ ยึดมั่นในกรรมอันประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตกย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ด้วยจักขุอันเป็นทิพย์ที่ล่วงวิสัยของมนุษย์ พระโพธิสัตว์ย่อมเห็นสัตว์ทั้งหลาย พร้อมทั้งอาการ นิเทศและลักษณะอย่างนี้ ย่อมเห็นขณะจุติและขณะอุบัติตามความเป็นจริงอย่างนี้

อรชิมตัญญู

พระโพธิสัตว์นี้ในภุมที่ 4 เป็นผู้มีความเห็นบริสุทธิ์ ได้ อาโลกประเวศน์ธรรม 10 ประการ คือ การเข้าไปพิจารณาเห็นสัตว์ธาตุ โลกธาตุ ธรรมธาตุ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ อาศยะและอธิมุกติธาตุอันกว้างขวาง มหาตมาศยวิมุตติธาตุ พระโพธิสัตว์ย่อมเป็นผู้เจริญในตระกูลของพระตถาคต ด้วยธรรมเป็นใหญ่ (อาตมกธรรม) ในสถานะนั้น 10 ประการ เพราะไม่มีความท้อแท้ใจ มีศรัทธาตั้งมั่นไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย ได้พิจารณาการเกิดและการดับของสังขาร การพิจารณาความไม่มีของสภาวะ การพิจารณาความเป็นไปต่อเนื่องและความเสื่อมของโลก การพิจารณากรรม และการเกิดในภพ การพิจารณาวิภูสงสารและนิพพาน การพิจารณาเขตแห่งกรรมของสัตว์ การพิจารณาอดีตและอนาคต การพิจารณาธรรมอันไม่เป็นไปและไม่สูญเสื่อมเมื่อพระโพธิสัตว์ได้กำจัดความเห็นผิดในสังขาร ได้บำเพ็ญธรรมอื่นๆ ตามลำดับ คือ

1. บำเพ็ญสติปัฏฐาน 4 ได้แก่ ตามเห็นภายในภายใน ตามเห็นเวทนาในเวทนาที่มีในภายใน และภายนอก ตามเห็นจิตในจิตทั้งภายในและภายนอก ตามเห็นธรรมในธรรมที่มีในภายในและภายนอกนั้น
2. บำเพ็ญอิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ มีมังสา⁸³
3. บำเพ็ญอินทรีย์ 5 ได้แก่ ศรัทธินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สมာธินทรีย์ สมာธินทรีย์ ปัญญินทรีย์
4. บำเพ็ญพละ 5 ได้แก่ ศรัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมာธิพละ ปัญญาพละ
5. เจริญโพชฌงค์ 7 ได้แก่ สติสัมโพชฌงค์ ธรรมวิจยโพชฌงค์ วิริยโพชฌงค์ ปิติโพชฌงค์ ปัสสัทธิโพชฌงค์ อุเบกขาโพชฌงค์
6. บำเพ็ญมรรค 8 ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตา สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ

พระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 4 ได้ทำลายความคิดผูกพันในสิ่งของของตน สมบัติ สิ่งที่ตนหวงแหน สิ่งที่เขาถวิลถึง สิ่งที่เขาผูกพัน ละความเห็นว่ามีอัตตา และอนัตตา อันเป็นสัจกายทิฏฐิ เป็นความคิดเห็นผิดในอัตตา สัตว์ ชีวะ บุรุษ บุคคล ชันธ ธาตุ อายนะ พระโพธิสัตว์นั้นย่อมละกรรมที่ไม่ควรทำ กรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่สรรเสริญ กรรมที่เต็มไปด้วยสังกิลเลส ย่อมละกรรมนั้นอย่างสิ้นเชิง และย่อมสมทานประพฤติกกรรมที่ควรกระทำ กรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ กรรมที่เหมาะสมที่จะเป็นเสบียงสำหรับเดินทางสู่โพธิญาณ พระโพธิสัตว์ได้อุปายะและปัญญาเพื่อทำมรรคาให้เกิดขึ้น จิตย่อมมีธรรมชาตินุ่มนวล อ่อนโยน ควรแก่การงาน คิดถึงแต่เพียงประโยชน์สุขของสัตว์โลก ไม่มีจิตเศร้าหมอง คิดแสวงหาธรรมวิเศษยิ่งขึ้น คิดปรารภนาฏาณวิเศษ มีจิตคิดปกป้องชาวโลกทั้งปวง มีความเคารพและเชื่อฟังครู มีจิตคิดปฏิบัติตามธรรมที่ตนได้ฟังมา

พระโพธิสัตว์นั้นย่อมมีความกตัญญู กตเวทิต์ กล้าหาญ มีความเป็นอยู่เรียบง่าย ชื่อตรง อ่อนโยน มีความประพฤติเรียบง่าย ไม่มีมายา ไม่มีมานะ วาง่าย ควรแก่การรับทักษิณา พระโพธิสัตว์นั้นเป็นผู้มีขันติ มีตนอบรมติ เป็นผู้สงบ ย่อมพิจารณาบรรคโดยสาวไปหาเหตุ เพื่อทำภูมิบริสุทธิ เป็นผู้ประกอบความเพียรอย่างไม่ย่อท้อ เป็นผู้วิริยะแก่กล้าในการช่วยให้สรรพสัตว์มีญาณแก่กล้า สามารถจำแนกสัตว์ที่แนะนำได้และแนะนำไม่ได้ อาศยธาตุและอธิมุกติธาตุของพระโพธิสัตว์นั้นย่อมบริสุทธิเพิ่มมากขึ้น กุศลมูลย่อมเกิดมากยิ่งขึ้น ทำลายมลทินของชาวโลก ตัดความกังวล สงสัยและความคิดผิด มุ่งตรงต่อความคลายสงสัย ย่อมได้ปิติ เป็นผู้มุ่งตรงต่อตถาคตอริชฐาน ย่อมเข้าถึงจิตตาคณะไม่มีประมาณ

⁸³ บาลีเป็น วิมังสา

สุทธขยาณุมิ

พระโพธิสัตว์ปฏิบัติได้บรรลุถึงภูมิที่ 5 ได้ทำศีลให้หมดจด และชำระจิตให้หมดจดได้ บำเพ็ญธรรมที่เป็นเครื่องสนับสนุนให้เห็นอริยสัจ 4 คือทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ และมรรคสัจ และ สัจจะ 10 ประการ⁸⁴ ได้แก่

1. พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้สมมติสัจเพราะความยินดีตามอัธยาศัยของสัตว์อื่น ๆ
2. ย่อมรู้ปรมาตตสัจเพราะรวมลงในความหมายเดียว
3. ย่อมรู้ลักษณะสัจเพราะรู้ที่หลังสามัญลักษณ์ของตน
4. ย่อมรู้วิภาคสัจเพราะรู้ที่หลังสภาวะแห่งธรรมวิภาค
5. ย่อมรู้นิสตีรณสัจ เพราะสภาวะของขันธ ธาตุ อายตนะ
6. ย่อมรู้วัตถุสัจเพราะเป็นเหตุบีบคั้นและเป็นเหตุให้ตกไปของกายใจ
7. ย่อมรู้ปภาสัจเพราะความสืบต่อและความเกี่ยวเนื่องอันเกิดจากคติ
8. ย่อมรู้กษยานุตปาทสัจเพราะทำความเจ็บป่วยและความเดือดร้อนให้สงบไป
9. ย่อมรู้การเกิดขึ้นของธรรมที่ไม่เป็นสอง (อัทวยสัจ)
10. ย่อมรู้การก้าวลงสู่มรรคและญาณ เพราะการบรรลุธรรมที่ไม่เป็นสอง

พระโพธิสัตว์ได้รู้สัจจะด้วยปัญญาพิจารณาสังขตธรรมทั้งสิ้นว่า มีสภาพว่างเปล่า ลวง หลอก ไม่มีสาระ เป็นแต่เพียงการสนทนาของคนพาล ไม่เป็นไปในอำนาจ เป็นแต่เพียงสมมติ พิจารณาสังขารในอดีต และอนาคต ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าสังขารที่มีในอดีตปราศจากสิ่งทีเนื่อง ด้วยตน และรู้ตามความเป็นจริงว่าสังขารเกิดขึ้นเพราะ ภาวตัณหา และวิภาวตัณหา

อภิมุขิณุมิ

พระโพธิสัตว์ในภูมิที่ 6 พิจารณาปฏิจจสมุพบาทอันลึกซึ้งและซับซ้อน ยากต่อการทำความเข้าใจ ประกอบด้วยปัจจัย 12 ประการ คือ

1. อวิชชา คือ ความไม่รู้ความจริง
2. สังขาร คือ กรรมวิบากอันเกิดจากอวิชชา
3. วิญญาน คือ จิตดวงแรกที่อาศัยสังขารเกิดขึ้น
4. นามรูปคือ อุปาทานขันธสี่ที่เกิดขึ้นพร้อมกับวิญญาน
5. อายตนะหก คือ ความเจริญขึ้นของนามรูป

⁸⁴ ทศภูมิ. 5.33.

6. ผัสสะ คือ การกระทบกันของ อินทรีย์ วิชยะ และวิญญาณที่มีกิเลส
7. เวทนา คือ ความรู้สึกที่เกิดจากผัสสะ
8. ตัณหา คือ ความดิ้นรนเป็นไปเพื่อเวทนา
9. อุปาทาน คือ ความพอกพูนขึ้นของตัณหา
10. ภพ คือ กรรมที่มีอาสวะที่เกิดจากอุปาทานหล่อเลี้ยง
11. ชาติ คือ ชั้นที่วิบากของกรรมทำให้เจริญขึ้น
12. ชรา และ มรณะคือ ความแก่ห่อหมของชั้น และความแตกไปของชั้นที่แก่ชรา ความเศร้าโศก ปริเทวะ โทมนัส และอุปายาสะ ความเดือดร้อนใจของผู้จะต้องตาย ต้องพลัดพรากไป ผู้หลงสติ มีความถือมั่น ปริเทวะ

การพิจารณาปัจจุสมุปบาท

พิจารณาโดยความเป็นภวภาวะ (ความเป็นขึ้น มีขึ้น)

พระโพธิสัตว์พิจารณาการเป็นขึ้น มีขึ้นของสังขารธรรมว่าเป็นเป็นเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยอาศัยกันเกิด สัตว์ทั้งหลายมีความหลงผิดเพราะยึดมั่นในอัตตา ถูกอวิชชา และตัณหาครอบงำ ไม่มีความคิดพิจารณาสาวไปหาเหตุ ดำเนินอยู่บนหนทางผิด มีความประพฤติผิด ย่อมสังสมกรรมอันนำไปสู่สังขาร มีวิญญาณเป็นเชื้อที่ถูกเพาะขึ้นโดยสังขาร ถูกอุปาทานหล่อเลี้ยงให้เจริญขึ้นและนำไปสู่ชาติ ชรา มรณะ และการเกิดในภพใหม่ มีกรรมเป็นที่เพาะปลูก มีอวิชชาเป็นความมืด มีตัณหาเป็นเชื้อ มีอสมิมานะเป็นน้ำรด ย่อมปรากฏหน่ออ่อนคือนามและรูป เพราะการรดด้วยน้ำคือทมิฬ เมื่อมีหน่ออ่อนคือนามและรูปเจริญงอกงามขึ้นแล้ว ประชุมรวมของอินทรีย์ห้าที่เป็นไปอยู่นั้นย่อมกระทบกันและกัน เวทนาเกิดขึ้นเพราะมีผัสสะ ตัณหาเกิดขึ้นเพราะเวทนา อุปาทานย่อมมีเพราะเวทนา เมื่อมีอุปาทานพอกพูนขึ้น ภพย่อมเกิด เมื่อภพเกิด ชั้นห้าย่อมเกิดขึ้น ชั้นห้าที่เกิดขึ้นย่อมเสื่อมสลาย เพราะการเข้าถึงคติห้าตามลำดับย่อมเข้าถึงความแตกสลายไปในที่สุด ความเสื่อม ความเจ็บย่อมทำให้เกิดความเดือดร้อนใจ เพราะมีความเจ็บและความเดือดร้อนใจเป็นเหตุนำไปสู่ความโศก ความเสียใจ ความทุกข์ใจ ความระทมใจและความคับแค้นใจ (อุปายาสะ)

การพิจารณาโดยวิภวภาวะ (ความดับ)

ส่วนการดับไปของสังขารธรรม มีลำดับการพิจารณาอย่างนี้ เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ คือ สังขารมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกันเพราะไม่มีอวิชชาเป็นปัจจัยวิญญาณดับเพราะสังขารดับ คือ วิญญาณมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกันเพราะไม่มีสังขารเป็นปัจจัย นามรูปดับเพราะ วิญญาณดับ

คือ นามรูปมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีวิญญาณเป็นปัจจัย ฉฬายตนะดับเพราะนามรูปดับ คือ ฉฬายตนะมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีนามรูปเป็นปัจจัย ผัสสะจึงดับเพราะฉฬายตนะดับ คือ ผัสสะมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีสังขารเป็นปัจจัย เวทนาดับเพราะผัสสะดับ คือ เวทนามีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีผัสสะเป็นปัจจัย ตัณหาดับเพราะ เวทนาดับ คือ ตัณหามีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานดับเพราะตัณหาดับ คือ อุปาทานมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีตัณหาเป็นปัจจัย ภพดับเพราะอุปาทานดับ คือ ภพมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีอุปาทานเป็นปัจจัยชาติดับเพราะภพดับ คือ ชาติมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีภพเป็นปัจจัยชราและมรณะดับเพราะชาติดับ คือ ชราและมรณะมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีชาติเป็นปัจจัย

พิจารณาโดยความเป็นวิภู 3 ได้แก่ กิเลสวิภู ประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน กรรมวิภู ประกอบด้วยสังขารและภพ ทุกขวิภู ประกอบด้วย ปัจจัยอื่นที่เหลือ

พิจารณาโดยความเป็นกาล 3 คือ วงจรที่เกิดขึ้นในอดีต ประกอบด้วย อวิชชา และสังขาร วงจรที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ประกอบด้วยวิญญาณ นามรูป อายตนะ ผัสสะ และเวทนา วงจรที่เกิดขึ้นในอนาคต ประกอบด้วย อุปาทาน ภพ ชาติ ชราและมรณะ

พิจารณาโดยความเป็นทุกข์ทั้ง 3 ประการ คือ สังขารทุกขตา ประกอบด้วย อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูปและอายตนะหก ทุกขทุกขตา ประกอบด้วย ผัสสะและเวทนา วิปริณามทุกขตา ประกอบด้วย ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรา และ มรณะ

การพิจารณาปฏิจจสมุปบาททำให้พระโพธิสัตว์มีความเข้าใจสังขารธรรมว่าเป็นสภาพที่ไม่ใช่อัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ผู้กระทำ ไม่ใช่ผู้เสวย (รับรู้) ไม่ใช่เจ้าของ เป็นสิ่งที่อาศัยเหตุปัจจัย วางจากสวภาวะ (แก่นสาร) ย่อมได้บรรลุมะกัฏฐ 3 คือ

1. สุธัญญตวิโมกข์ คือความหลุดพ้นที่เกิดจากปัญญาพิจารณาเห็นนามรูปโดยความเป็นอนัตตา แล้วถอนความยึดมั่นถือมั่นเสียได้อาศัยอนัตตานุปัสสนาถอนอรรถาภินิเวส
2. อนิมิตตวิโมกข์ ความหลุดพ้นที่เกิดจากปัญญาพิจารณาเห็นนามรูป โดยความเป็นอนิจจตาแล้วถอนนิमितเสียได้ อาศัยอนิจจานุปัสสนาถอนวิปลาสนิमित
3. อัปปณิหิตวิโมกข์ การหลุดพ้นที่เกิดจากปัญญาพิจารณาเห็นนามรูป โดยความเป็นทุกข์ คือ หลุดพ้นด้วยการเห็นทุกขตาแล้วถอนความปรารถนาได้ อาศัยทุกขานุปัสสนา ถอนตัณหาปณิธิ

พระโพธิสัตว์ได้เข้าถึงสุญญตสมาธิ อนิมิตตสมาธิ และอัปปณิหิตสมาธิ ได้บรรลุญาณที่เกิดขึ้นจากการรู้เห็นสังขารทั้งปวงว่าเป็นสภาวะที่ไม่ใช่อัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะ และไม่ใช่บุคคล และเข้าใจภาวะอันวิเวกจากไตรธาตุทั้งปวง (กามธาตุ รูปธาตุ และ อรูปธาตุ) แต่ได้ทำให้ไตรธาตุตั้งงามด้วยเครื่องอสังการ เมื่อได้ญาณอย่างนี้พระโพธิสัตว์เป็นผู้เข้าถึงความสงบยิ่ง เพราะไฟกิเลสทั้งสิ้นดับสนิท

เมื่อได้บรรลุวิโมกข์ 3 แล้วพระโพธิสัตว์ได้ทำลายความเห็นผิดในเพราะอัตตา ไม่มีความคิดสำคัญตนหรือคนอื่น ไม่มีสำคัญว่าผู้กระทำหรือผู้เสวย ไม่สำคัญเรื่องภาวะ (ความมี) และอภาวะ (ความไม่มี) เพราะพิจารณาสังขารธรรมโดยแยกธาตุว่า สังขารธรรมเกิดขึ้นเป็นไปได้เพราะการมารวมกันของปัจจัย และไม่เป็นไปเพราะการแยกออกจากกันของปัจจัย ได้รู้ เห็นสังขารธรรมมีโทษมาก ได้ทำการตัดเหตุเกิดนั้นเข้าถึงความสงบของสังขาร เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นพิจารณาสังขารโดยความเป็นธรรมชาติที่มีโทษมาก และปราศจากสภาวะของตน พิจารณาไตรลักษณ์ อย่างนี้ได้บรรลุศูนยตา คือบรรลุญาณที่ไม่ติดขัด ได้โอกาสและปรัชญาปารมิตาวิหาร เป็นเครื่องอยู่ผาสุกในสังขารที่ยังเป็นไปในโลกสาม

ทุรัจฉานาถุมิ

พระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 7 เป็นผู้ได้นิโรธและสามารถเข้าออกนิโรธได้ตลอดเวลาตามความปรารถนาของตน ได้บำเพ็ญมรรคตลอดเวลาในทุกอิริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน มีใจน้อมไปสู่การบรรลุความเป็นพุทธะ และตถาคตญาณ ในภุมินี้บารมี 10 ประการของพระโพธิสัตว์ได้ถึงความบริบูรณ์บารมี 10 ประกอบด้วย

1. ทานบารมี คือ การให้กุศลมูลของตนแก่สัตว์ทั้งหลายเมื่อแสวงหาพุทธญาณ
2. ศีลบารมี คือ ความดับสนิทของการความเร่าร้อนเพราะกิเลสทั้งปวง
3. กษานติบารมี คือ ความอดทนต่อสัตว์ทั้งหลาย
4. วีรยบารมี คือ ความเพียรยิ่งในกุศลธรรม
5. ธยานบารมี คือ การถึงมรรคาโดยปราศจากวิปฏิสารและมุ่งหน้าต่อสรวชญาณ
6. ปัญญาบารมี คือ ความอดทนที่มุ่งทำภาวะของธรรมทั้งปวงไม่ให้เกิดขึ้น
7. อุปายโกศลบารมี คือ ความเป็นผู้มีญาณไม่มีประมาณ
8. ปณิธานบารมี คือ การทำปณิธานและญาณให้กว้างขวาง
9. พลบารมี คือ การไม่ให้ผู้มีความเห็นผิดและมารทำลายมรรค

10. ชญาณบารมี คือ การได้บรรลุญาณ

เมื่อพระโพธิสัตว์ได้ภูมิที่ 7 แล้ว สังคหวัตถุ 4 อธิษฐาน 4 โพธิปักขยธรรม 37 วิโมกข์ 3 และ โพชฌงค์ย่อมเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ พระโพธิสัตว์ขยายใจออกไปให้กว้างขวางครอบคลุมทั่วเขตที่มี ความกว้างขวางเหมือนอากาศ และทำความเพียรต่อไปอีกจนได้บรรลุธรรมกายซึ่งเป็นภาวะปกติและ เป็นธรรมของพระพุทธเจ้า ได้พุทธเกษตร ได้รูปกายที่ประดับด้วยพุทธลักษณะและอนุพยัญชนะ ได้ ตถาคตโสมะ คือเสียงที่ปราศจากคำพูดและการกล่าว มีธรรมชาติสงบและประกอบด้วยวิสุทธิอสังการ สามารถฟังเสียงต่างๆ ได้ และได้เข้าถึงการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งในอดีต ปัจจุบัน และ อนาคตได้ในเวลาเพียงขณะเดียว พระโพธิสัตว์สามารถเข้าถึงคติ กาย และกาล ตามอัธยาศัยของสัตว์

พระโพธิสัตว์ในภูมินี้ได้ก้าวผ่านสาวกภูมิ ปัจเจกพุทธภูมิ และมุ่งหน้าสู่ปัญญาญาณภูมิ ความเป็นผู้มีกรรมไม่มีนิमितเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อได้บรรลุศูนยตาในภูมิที่ 6 แต่ในภูมินี้ได้บรรลุภูษานติ ธรรมที่เหลือด้วยการทำพุทธิให้เกิดขึ้นในตน จึงทำให้มีความเป็นผู้มีกายกรรม วจกรรม และ มโนกรรมไม่มีนิมิตมากกว่ากรรมของพระสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้า⁸⁵ พระโพธิสัตว์ในโพธิสัตว์ ภูมิที่ 7 นี้เป็นผู้มีกายกรรม วจกรรม และมโนกรรมที่ลุ่มลึก สงบและ ไม่ฟุ้งซ่าน และไม่ได้แสวงหาสิ่ง วิเศษอื่น มีสันติธรรมที่นิ่งสงบมากยิ่งขึ้น พระโพธิสัตว์ได้ทำนิโรธให้แจ้ง ก้าวลงสู่สรวชญาณ ขึ้นสู่ มหายนบารมี ย่อมอยู่ด้วยภูตโกฏิวิหารปรมัตถธรรม (สุญตา) แต่ไม่ดับขันธปรินิพพาน พระโพธิสัตว์ ได้บรรลุปัญญาพุทธิที่เกิดขึ้นจากสมาธิและญาณมีจิตสงบวิเวก มีนิพพานเป็นอารมณ์นิ่งอยู่อย่าง เดียว นิพพานนี้เหมือนสภาวะเดียวกับได้นิโรธในภูมิที่ 6 แต่ใจของพระโพธิสัตว์ในภูมิที่ 7 นิ่งเสวยสุข ในนิพพานตลอดเวลา แต่ขั้น 5 ยังเป็นไปอยู่ในโลกสามเพื่อแสดง “ทางแห่งสังสาร” การดำเนินอยู่ ในโลกของพระโพธิสัตว์ที่หมดกิเลส และได้บรรลุนิโรธ เพราะยังมีกิจที่ต้องทำคือการอบรมสัตว์ ทั้งหลายให้มีความพร้อม แม้พระโพธิสัตว์ในภูมินี้จะยังมีชีวิตอยู่ในโลกของกิเลสแต่โทษของกิเลสไม่ สามารถทำความมัวหมองให้เกิดแก่พระโพธิสัตว์ได้ ด้วยเหตุนี้กาย วาจา ใจของพระโพธิสัตว์จึงมีแต่ ความสงบ และ เยือกเย็น⁸⁶

การทำหน้าที่ของพระโพธิสัตว์ คือการสั่งสอนเหล่าสัตว์ เขตที่จะเกิดคือสัตว์ธาตุ โลกธาตุ พุทธเกษตร เกิดเป็นสิ่งที่ต่างๆ การทำหน้าที่เหล่านี้ต้องมาเกิดบ่อยๆ ตลอดเวลายาวนานนับกับไม่ได้ เพื่อการตรัสรู้พุทธญาณ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต เกิดในความเชื่อหลากหลายด้วยรูปกายต่างๆ ย่อม

⁸⁵ ทศภูมิ. 7.9.

⁸⁶ ทศภูมิ. 7.13.

อวตารลงมาสู่การแสดงรูปร่างของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าที่ต่างต่างตามอัธยาศัยและอินทรีย์ของสัตว์ การเกิดเป็นสัตว์และคนประเภทต่างๆ กัน พระโพธิสัตว์ต้องได้บรรลุสุตถาคตโทษซะเพื่อเป็นอุปรกณ์ในการสอนสรรพสัตว์ให้มีศรัทธาและอธิมุตติน้อมไปในคำสอน บางคราวพระโพธิสัตว์เกิดเป็นสัตว์บ้าง บางคราวเกิดในหมู่พระพุทธรูปเพื่อสอนคนอื่นให้ออกจากสวากยาน ปัจเจกยานและชี้ทางสู่มหายาน (พุทธยาน) นี่คือนิเวศน์ของพระโพธิสัตว์

อจลาภุมิ

พระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 8 ได้บรรลุอนุตตปัตติภคธรรมกษานติ พร้อมกับได้โพธิสัตว์วิหารเป็นการอยู่ด้วยธรรมอันลึกซึ้ง ไม่มีนิมิตใดๆ ไม่เป็นไปในอำนาจของการถือครองของสัญญา ไม่มีประมาณ พระสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งปวงไม่อาจเทียบได้ เป็นการอยู่ด้วยธรรมนำไปสู่วิเวกทั้งปวง เป็นเหมือนภิกษุผู้มีฤทธิ์ มีเจตเวทิตา ได้บรรลุจันตโรทธิ 9 มีจิตเป็นสมาธินิ่งแน่น ไม่ซัดส่าย ได้บรรลุอนาโภคะ คือ เป็นผู้ไม่ต้องชวนชววยอีกต่อไป ความเห็นของพระโพธิสัตว์ย่อมไม่เป็นในธรรมสองฝ่าย (ทวยะธรรม) และเป็นความเห็นที่ปราศจากนิมิตโดยประการทั้งปวง พระโพธิสัตว์นั้นย่อมไม่มีความประพฤติเป็นไปและเกิดขึ้นเพราะทิฐฐิ ตัณหาและเจตนาปรุงแต่ง ในภุมินี้บุญและญาณของพระโพธิสัตว์ได้ถึงความบริบูรณ์แล้ว ได้แก่ มีมรรคบริสุทธิด้วยอุปายปัญญา มีมหาปณิธานตั้งไว้มั่นแล้ว มีความมุ่งมั่นในตถาคตผล และเวสารัชชกรณธรรมและอาเวณิกธรรม มีอัธยาศัยและความตั้งใจบริสุทธิ ได้เข้าใจสรรพธรรมว่าไม่มีกำเนิดมาแต่ต้น ไม่มีชาติ กำหนดไม่ได้ ไม่เกิดมี ไม่แตกสลาย ไม่มีที่สุด ไม่ดำเนินไป ไม่หวนกลับไปสู่ความเป็นแล้ว ไม่ใช่ภาวะหรือสภาวะ ความเป็นสภาวะที่ไม่มีเบื้องต้นท่ามกลางและเบื้องปลาย การบรรลุสุตถาญาณ ความเป็นตถตา ไม่ใช่สัญญาของสภาวะธรรมทั้งปวง พระโพธิสัตว์นั้นไม่มีความคิดว่าเป็นจิต มโนวิญญาณ และวิญญาณ มีสภาวะเสมอด้วยอากาศ เป็นผู้เสมอด้วยอากาศที่ไม่มีใครจับต้องได้

พระโพธิสัตว์อนาโภคะหยุดการทำความเพียรและอยู่เสวยสุขจากผลที่ตนได้สั่งสมมาแล้ว ไม่มีความประพฤติโดยความประพฤติของจิต มโน และวิญญาณ ย่อมไม่ประพฤติความประพฤติของพระพุทธรูป การตรัสรู้โพธิสัตว์ พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวก พระนิพพาน พระอรหันต์ พระอนาคามี พระสกิทาคามี พระโสดาบัน ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงความประพฤติที่เป็นโลกิยะ เหมือนเทวดาที่อุบัติเกิดในพรหมโลกย่อมไม่มีความประพฤติข้องเกี่ยวกับกามและกิเลสแม้ฉันใด

เมื่อพระโพธิสัตว์เข้าภาวะที่มีกาย วาจา ใจ สงบปราศจากการประกอบกิจใดอีก แต่เพราะยังมีกิจอื่นอีกที่ยังไม่บริบูรณ์คือปณิธานที่ได้ตั้งไว้ในกาลก่อน แม้จะได้บรรลุปรมาตถกษานติพร้อมด้วย

ศานตวิโมกข์วิหารอาโลกแล้ว แต่ความบริสุทธิ์ (อาโลก) นี้เกิดขึ้นจากการชำระความเห็นผิดในสรรพธรรมเท่านั้น แต่พระโพธิสัตว์ยังไม่ได้การบรรลุพุทธธรรม ยังไม่ได้แสงสว่างแห่งธรรมของตถาคต และ ยังไม่ได้ทศพละ และ จตุเวสารัชชกรณธรรม ด้วยเหตุนี้พระโพธิสัตว์ต้องทำความเพียรอีกมาก เพราะ กิจที่ยังไม่สำเร็จยังมีอยู่ คือ การช่วยเหลือสัตว์ให้เข้าสู่มรรคญาณ

ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจำนวนมากได้มาปรากฏแก่พระโพธิสัตว์เพื่อย้ำเตือนให้พระโพธิสัตว์รู้ว่า การได้ปรมาตถกษานติ และอนาโภคะ และอาโลก แล้วยังไม่ควรเข้านิพพาน จึงได้ ตักเตือนให้พระโพธิสัตว์บำเพ็ญเพื่อเข้าสู่กระแสธรรม และตรัสถึงศูนยตาว่าเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง แม้ว่าตถาคตจะบังเกิดขึ้นหรือไม่บังเกิดขึ้นก็ตาม ธรรมชาตินั้นก็ดำรงอยู่ ธรรมชาตูก็กดำรงอยู่ นี้ คือศูนยตา สภาวะที่เข้าใจได้ยาก ไม่ใช่แต่เพียงตถาคตทั้งหลายเท่านั้นที่มีธรรมนั้น แม้พระสาวกและ พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายก็ได้บรรลุธรรมชาตินั้น เป็นธรรมที่ปุถุชนคนอื่นไม่อาจจะคิดคะเนให้ เกิดขึ้นได้เอง การบรรลุในภูมิยังพระโพธิสัตว์ยังไม่ได้กาย ญาณ พุทธเกษตร มณฑลรัศมี ตถาคตโฆสะ อันบริสุทธิ์เป็นสิ่งที่ไม่มีประมาณ ถ้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ชักชวนพระโพธิสัตว์ให้เข้าสู่เส้นทางการ บำเพ็ญสรวชญาณ การปรินิพพานของพระโพธิสัตว์นั้นพึงมีแน่นอน และจะพึงหยุดการช่วยเหลือสัตว์ ทั้งปวง เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงได้มอบภาระเพื่อการบรรลุญาณอันหาประมาณไม่ได้แก่ พระโพธิสัตว์นั้น เริ่มตั้งแต่การทำโพธิจิตให้เกิดในภูมิที่หนึ่ง จนกระทั่งเข้าได้บรรลุภูมิที่ 7

เมื่อได้รับการแนะนำอย่างนั้น พระโพธิสัตว์จึงได้เจริญปัญญาด้วยการยกสรวชญาณขึ้น พิจารณาอย่างแยบคาย ทำให้เจริญเป็นอนาโภคะ ด้วยการพิจารณา การเป็นไป (สภาวะ) และความไม่ เป็นไป (วิภาวะ) ของโลกธาตุ และเห็นโลกทั้งหมดทั้งที่กำลังเสื่อม กำลังเจริญ เห็นกรรมเป็นเหตุเสื่อม และการดับของกรรมเป็นเหตุของการเจริญ ย่อมรู้กาลที่โลกเสื่อม ย่อมรู้กาลที่โลกเจริญ ย่อมรู้ระยะ กาลที่โลกเสื่อม ย่อมรู้ระยะกาลที่โลกเจริญ ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของปฐวีธาตุ ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของ อาโปธาตุ ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของเตโชธาตุ ย่อมรู้ สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของวาโยธาตุ ย่อมรู้สภาพหยาบและ ละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของละอองฝุ่นอันเล็กละเอียดยิ่ง ปัญญาที่เกิดขึ้นจาก การพิจารณาสรรพสังขารด้วยการจำแนกธาตุ 4 นี้ทำให้พระโพธิสัตว์รู้และเห็นสรรพสัตว์โดยการแยก ธาตุที่เล็กละเอียดอันไม่มีประมาณเหล่านั้น รู้จำนวนของอนุภาคอันเล็กละเอียดของปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ รัตนะ (กาย) สัตว์ เกษตร กายหยาบ กายละเอียด และกายที่เกิดในภพ ภูมิต่างๆของสัตว์ทั้งหลายคือ นรก กำเนิดเดรัจฉาน ยมโลก อสุรโลก เทวโลก และมนุษย์โลก พระ

โพธิสัตว์นั้นมีญาณแห่งตลอดโลกธาตุอย่างนี้แล้ว ย่อมรู้ความเสื่อมสลาย (สัรวรต) และย่อมรู้ความเจริญขึ้นของกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ ย่อมรู้อนุภาค มหัพภาค ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ ย่อมรู้อนุภาค มหัพภาค ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของการบรรลุญาณมากมายเป็นไปในไตรธาตุ พระโพธิสัตว์ได้บรรลุญาณอาโลก เกิดญาณเห็นแจ้ง และส่งใจเข้าไปตามประเภทของเหล่าสัตว์ เกษตร อายตนะและการปฏิบัติของสัตว์ ได้รู้เห็นการปฏิบัติและเข้าถึงกายของสัตว์แต่ละประเภทแตกต่างกัน พระโพธิสัตว์นั้นได้แผ่ขยายพุทธธิปไตยในอายตนะและปฏิบัติของสัตว์เหล่าใดก็ตามร่างกายของตนให้ตั้งอยู่ในเหล่าสัตว์นั้นๆ แล้วอบรมสัตว์ในอายตนะและปฏิบัตินั้นให้มีความพร้อม พระโพธิสัตว์นั้นย่อมปฏิบัติขึ้นตามสภาพกายของหมู่สัตว์ ด้วยญาณ (อาโลก) นั้น แล้วสั่งสอนสัตว์ให้เกิดอริยมุติและน้อมใจไปสู่อนุตตรสัมมาสัมโพธิอย่างนี้ตลอดสามล้านโลกธาตุทั้งที่นับได้และโลกธาตุที่นับไม่ได้

ในแต่ละพุทธเกษตรเหล่าสัตว์ล้วนมีความแตกต่างกันด้วยรูปร่าง ผิวพรรณ เพศ สถานะ ความสูง ความกว้าง ความเชื่อและอัธยาศัย พระโพธิสัตว์ได้แผ่ญาณไปปรากฏภายในที่นั้นๆ ตามความต่างต่างนั้น คือ ในชุมนุมของสมณะ พระโพธิสัตว์ก็ปรากฏด้วยกายแห่งเพศสมณะ ในชุมนุมของพราหมณ์บริษัท ก็ปรากฏด้วยเพศของพราหมณ์ ในชุมนุมของกษัตริย์ พระโพธิสัตว์ก็ปรากฏด้วยกษัตริย์วรรณะ ในชุมนุมของแพศย์ พระโพธิสัตว์ปรากฏด้วยวรรณะแพศย์ ในชุมนุมของศูทร พระโพธิสัตว์ก็ปรากฏด้วยวรรณะศูทร ในชุมนุมของคหบดี ก็ปรากฏด้วยคหบดีวรรณะ ในชุมนุมของบริษัท ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ก็ปรากฏด้วยเทพจาตุมหาราชิกาวรรณะ ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ก็ปรากฏด้วยเพศของเทพชั้นดาวดึงส์ ในสวรรค์ชั้นยามาฯ ก็ปรากฏด้วยเพศของเทพชั้นยามาฯ ในสวรรค์ชั้นดุสิต ก็ปรากฏด้วยเพศของเทพชั้นดุสิต ในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ก็ปรากฏด้วยเพศของเทพชั้นนิมมานรดี ในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ก็ปรากฏด้วยเพศของเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ในบริษัทของมาร ก็ปรากฏด้วยรูปแห่งมาร ในบริษัทของพรหม ก็ปรากฏด้วยรูปแห่งพรหม ตลอดจันบริษัทของอกนิษฐพรหม ก็ปรากฏด้วยรูปแห่งอกนิษฐพรหม (ในท่ามกลางบริษัท) ของสัตว์ผู้จะพึงแนะนำด้วยสาวกยาน ก็ปรากฏด้วยรูปของสาวก (ในท่ามกลางบริษัท) ของสัตว์ผู้ควรจะแนะนำด้วยพระปัจเจกพุทธะ ก็ปรากฏด้วยรูปกายของพระปัจเจกพุทธะ (ในท่ามกลางบริษัท) ของสัตว์ผู้ควรจะแนะนำด้วยพระโพธิสัตว์ ก็ปรากฏด้วยรูปกายของพระโพธิสัตว์ (ในท่ามกลางบริษัท) ของสัตว์ผู้ควรจะแนะนำด้วยตถาคต ก็ปรากฏด้วยรูปกายของตถาคต ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ก็แม้สัตว์ที่มีอุปนิสัย อายตนะ ความคิดและและภูมิที่แตกต่างกันในพุทธเกษตรทั้งหลายที่ไม่ได้กล่าว พระโพธิสัตว์ก็ปรากฏกายตามความเหมาะสมแก่สภาวะของสัตว์อย่างนั้น

พิจารณากาย (โลกียกาย)

พระโพธิสัตว์นั้นไม่ได้มีความคิดยึดติดในกายเหล่านั้น กายทุกกายไม่มีความแตกต่างกัน พระโพธิสัตว์นั้นปรากฏกายได้ไม่จำกัดและไม่ผูกพัน เป็นไปเพื่อการอบรมและการแนะนำสัตว์ทั้งหลายทุกหมู่เหล่า พระโพธิสัตว์รู้กาย (ประเภท หมวดหมู่ กลุ่ม) เกษตร คติ (กรรมวิบาก) สวาก พระปัจเจกพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ พระตถาคต ญาณ ธรรม และอากาศ

วิธีแสดงกาย พระโพธิสัตว์จะกำหนดรู้จิตและอวัยวะของสัตว์แล้วทำการอธิฐานให้กาย สัตว์แต่ละหมวดหมู่มาไว้ในกายตน ตามกาล ตามความพร้อม ตามการแนะนำ และความปรารถนา พระโพธิสัตว์ย่อมปรารถนากายใด ให้อยู่ในกายใด ย่อมอธิฐานกายนั้นให้อยู่ในกายนั้นๆ พระโพธิสัตว์ ย่อมรู้ว่าสัตว์ทั้งหลายมีรูปกายแตกต่างกันหลายหลายเพราะมีกรรม วิบากของกรรม และกิเลส พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ว่าหมวดหมู่ของสัตว์ทั้งหลายประกอบด้วยรูป พระโพธิสัตว์ย่อมรู้หมวดหมู่ของสัตว์ทั้งหลายประกอบด้วยรูป ย่อมรู้หมวดหมู่เกษตรทั้งที่เป็นอนุภาค (ละเอียด) และมหัพภาค (หยาบ) เศร้าหมอง บริสุทธ์ รวมเข้าด้วยกันได้ เข้ากันไม่ได้ มีความเสมอกัน รวมเข้าด้วยกัน ความต่างกันด้วย ทิศและกาล ย่อมรู้สิ่งที่ทำให้ต่างกันของกายที่เกิดจากวิบากกรรม ย่อมรู้สิ่งที่ทำให้ต่างกันของกาย สวาก ย่อมรู้สิ่งที่ทำให้ต่างกันของพระปัจเจกพุทธเจ้า และย่อมรู้สิ่งที่ทำให้ต่างกันของกายพระโพธิสัตว์

ตถาคตกาย (โลกุตตรกาย)

พระโพธิสัตว์ได้บรรลุตถาคตกาย เป็นกายเพื่อการตรัสรู้ประกอบด้วย ปณิธานกาย นิรมานกาย อธิษฐานกาย กายประดับด้วยพุทธลักษณะและอนุพยัญชนะ มีรัศมีกาย มโนมยกาย ประกอบด้วยบุญ ญาณกายคือธรรมกาย ย่อมรู้ว่าญาณกายเป็นเครื่องพิจารณา ไตร่ตรอง ประกอบด้วยผลและเหตุ ต่างโดยความเป็นโลกียะและโลกุตระ และกำหนดยานทั้งสาม เป็น สาธารณะและอสาธารณะ เป็นนิยานิกะและอนิยานิกะ (สภาพที่นำออกจากสังสารวัฏ) เป็นเสขะและ อเสขะ ย่อมรู้ว่าธรรมกายเป็นความเท่าเทียมกัน ไม่ถูกเบียดเบียน มีที่อยู่และอาการเป็นสิ่งที่กำหนด ความมีอยู่ เป็นธรรมชาติมีอยู่ในสิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต และเป็นสภาวะของพุทธะ ธรรมะ และอริยสงฆ์ ย่อมรู้ว่าอากาศกายเป็นสภาวะไม่มีประมาณ แฝงไปในทุกที่ ไม่มีสรีระ มีความบริบูรณ์ กว้างขวาง ไม่มีที่สิ้นสุด ปรากฏให้เห็นได้ด้วยความเป็นรูปกาย

โพธิสัตว์วคิตา

วศิตา 10 ประการคือ สามารถกำหนดอายุไขย ควบคุมจิตด้วยการเข้าสมาธิและฌาน (นิรยปฏิญาณ) กำหนดบริหาร (เครื่องตกแต่ง) การกำหนดกรรมเพราะเห็นกรรมที่ให้ผลตามกาล กำหนดการอุปบัติ ด้วยการแสดงการอุปบัติในโลกรธาตุทั้งสี่ ด้วยการแสดงอภัยตาย ด้วยการแสดง โลกรธาตุล้วนเต็มไปด้วยพระพุทธเจ้า ด้วยการแสดงปณิธาน ด้วยการแสดงอภิสิทธิ์ในพุทธเกษตร ต่างๆ ตามกาลที่ปรารถนา ด้วยการแสดงฤทธิ์ เห็นการแสดงฤทธิ์ในพุทธเกษตรทั้งสี่ ด้วยการแสดง ธรรมะ ด้วยการแสดงแสงสว่างแห่งธรรมสำคัญโดยความเป็นมัจฉิมาปฏิบัติหาที่สุจริตไม่ได้ ด้วยการ แสดงญาณ ด้วยการแสดงตถาคตผละ เวสาร์ชขกรรมธรรมอาเวณิกพุทธธรรม พุทธลักษณะพร้อมด้วย อนุพยัญชนะ และอภิสิทธิ์ของพระพุทธเจ้า

พระโพธิสัตว์มีญาณอันเป็นอินโดย มีญาณไม่ประมาณได้ ยิ่งใหญ่ไพศาล ไม่มีสิ่งใด ทำลายได้ ความประพัตติทางกาย วาจา และใจบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นเข้าถึงภูมิ ญาณอย่างนี้ ย่อมเป็นผู้ญาณเป็นใหญ่ มีปรัชญาปารมิตาเป็นอธิปไตย มีมหากรุณานำหน้า มีอุปาย โภคช่วยประคับประคอง มีปณิธานตั้งมั่นดี ยึดมั่นในตถาคตอริชฐานอันแน่วแน่ แล้วประกอบความ เพียรต่อเนื่อง เพราะมีใจมุ่งในการทำประโยชน์แก่สรรพสัตว์ พระโพธิสัตว์เข้าใจโลกธาตุที่ไม่มีเบื้องต้น และเบื้องปลาย และมีความแตกต่างหลากหลาย ไม่มีจำกัด

นอกจากนี้พระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญมรรค มีกำลังมหากรุณาตั้งมั่นด้วยดี เพราะไม่ละเลย อรรถประโยชน์ของเหล่าสัตว์ มีกำลังมหาเมตริตั้งมั่นดี เพราะได้ช่วยเหลือชาวโลกทั้งปวง มีกำลัง ความทรงจำตั้งมั่นดี เพราะไม่หลงลืมพระธรรมคำสอน มีกำลังประติภาณตั้งมั่นดี เพราะฉลาดในการ จำแนกพุทธธรรมทั้งหมด มีกำลังอภิญญาตั้งมั่นดี เพราะมีความชำนาญในการจำแนกความประพัตติ ในโลกธาตุอันไม่มีที่สิ้นสุด มีกำลังปณิธานตั้งมั่นดี เพราะไม่ละทิ้งโพธิสัตว์กิริยาทั้งปวง มีกำลังปารมิตตั้ง มั่นดี เพราะมีพุทธธรรมพร้อม มีตถาคตอริชฐานตั้งมั่นดี เพราะมุ่งหน้าต่อสู่สรวชญาณพร้อมด้วย อาการทั้งปวง พระโพธิสัตว์นั้นได้บรรลุกำลังอย่างนี้ย่อมเห็น “กิริยาที่ไม่มีโทษ และไม่มีความสำเร็จ หมดเพราะกิเลสย่อมได้ตถาคตกายที่ประกอบด้วยวศิตาคณ เป็นผู้ปราศจากความประพัตติที่มีกิเลส เครื่องเศร้าหมองทั้งปวง

พระโพธิสัตว์ได้เข้าสู่พุทธโคจร มีรัศมีรุ่งเรืองด้วยรัศมีแห่งพุทธคุณ มีจริยาวัตรเพียบพร้อม ด้วยตถาคตอิริยาบถ มุ่งสู่พุทธวิชัย มีตถาคตอริชฐานตั้งมั่นดีแล้ว ได้รับการต้อนรับจากท้าวสักกะ ท้าวมหาพรหม และท้าวโลกบาล มีวัชรปาณิติตตามอยู่เสมอ ได้สมาธิพละ สามารถนิมิตกายให้เกิดขึ้น จำนวนมากได้ กายนิมิตนั้นล้วนประกอบด้วยจรรยาพละ สมบูรณ์พร้อมด้วยอภิญญาอันแก่กล้ามาก

เข้าสมาธิได้ไม่จำกัด ได้รับพยากรณ์ไม่มีประมาณ กายทั้งสี่ประกอบด้วยจรรยาพละ เป็นผู้แสดง อภิสัมโพธิแก่สัตว์ผู้มีการอบรมดีแล้ว เป็นผู้เข้าสู่ธรรมธาตุ เพราะมีมหาญาณ มหาอภิญญา มหาโอกาส เฉียบแหลมในการจำแนกโลกธาตุ ประกอบด้วยอาการและคุณทั้งปวง สามารถควบคุมขณะจิตของตนได้ มีปัญญาเฉลียวฉลาดในอดีต มีปัญญาในอนาคต มีญาณทำให้เหล่ามารทั้งปวงกลับใจได้ ย่อมเข้าสู่วิชัยและโคจรของพระตถาคตทั้งปวง ย่อมประพตโพธิสัตว์จรรยาในที่ทั้งหลายในโลกธาตุ อันไม่สิ้นสุดด้วยความเพียรไม่ย่อหย่อน เพราะเหตุนี้พระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 8 เป็นผู้ไม่หันเหออกจากเส้นทาง ไม่ถอยกลับจากญาณ (อวิวรรตภุมิ) ชาวโลกรู้ได้ยาก (ทุราสภุมิ) มีความสดใสมุขผ่อง (กุมารภุมิ) มีอำนาจตามความปรารถนา (ชั้นภุมิ) เพราะไม่มีกิจอื่นที่จะต้องกระทำอีก เรียกว่า ปรินิชฌิตภุมิ มีกิจที่ได้กระทำเสร็จแล้วด้วยญาณ (ปรินิชฌิตภุมิ) เพราะได้ทำปณิธานให้บริบูรณ์แล้ว (นิพพานภุมิ) เป็นสภาพที่ผู้อื่นทำลายไม่ได้ (อชิฐฐานภุมิ) ได้รับผลสำเร็จอันเนื่องมาจาก (ความเพียรใน) กาลก่อนอนนาโภคภุมิ ได้รับผลสำเร็จอันเนื่องมาจาก (ความเพียรใน) กาลก่อนอนนาโภคภุมิ

ในภุมิที่ 8 พระโพธิสัตว์ได้พิจารณาตถาคตญาณอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุตถาคตคุณยะ ได้แสวงหาความยิ่งใหญ่ของญาณอันเป็นอจินไตย ได้ตรวจสอบธารณีและสมาธิ และได้ทำอภิญญาให้ไพบุลย์ ได้บรรลุการจำแนกโลกธาตุ ได้เตรียมตถาคตพละ เวสารัชชกรรมธรรม และอาเวณิกพุทธธรรมอันยอดเยี่ยม หมุนธรรมจักรได้ก้าวไปสู่คุณอันประเสริฐคือการหมุนธรรมจักรของพระตถาคต ไม่ละการบำเพ็ญมหากรุณาและอชิฐฐาน

สารมุตติภุมิ

พระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 9 เป็นผู้รู้และเห็นสังขารธรรมทั้งหลายทั้งปวงทั้งที่เป็นของตนเอง และของสัตว์อื่นโดยความเป็นสิ่งเหล่านี้คือ

1. อภิสังขารสามคือ กุศล อกุศล และอัพยาภตตามความเป็นจริง
2. อภิสังขารที่มีอาสวะ และอภิสังขารที่ไม่มีอาสวะตามความเป็นจริง
3. อภิสังขารที่เป็นโลกียะและโลกุตระตามความเป็นจริง
4. ธรรมภิสังขารว่าเป็นสภาพอจินไตยและไม่เป็นอจินไตยตามความเป็นจริง
5. ธรรมภิสังขารที่เป็นสภาพแน่นอนและไม่แน่นอนตามความเป็นจริง
6. ธรรมภิสังขารของพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้าตามความเป็นจริง
7. ธรรมภิสังขารของพระโพธิสัตว์จรรยา ตามความเป็นจริง
8. ธรรมภิสังขารของตถาคตภุมิธรรมตามความเป็นจริง

9. ธรรมาสังขารที่เป็นสังขตะ (ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) ตามความเป็นจริง

10. ธรรมาสังขารที่เป็นอสังขตะ (ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) ตามความเป็นจริง

การพิจารณาสังขารตามความเป็นจริงทำให้พระโพธิสัตว์รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าจิตของสัตว์มีสภาพพัวพันยุ่งเหยิง และรู้เห็นความพัวพันของกิเลส กรรม อินทรีย์เป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าอิมกตเป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าธาตุเป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าอาคยะ และอนุสยะเป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าการอุปบัติเป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าความสืบทอดของวาสนาเป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าการเข้าไปกำหนดสิ่งที่เป็น อัตตะ อนัตตะ และไม่ใช่อัตตานัตตะเป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า ประเภทของจิตของสัตว์เป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าจิตมีความหลากหลาย เกิดดับและแตกสลายอย่างรวดเร็ว มีสรีระ มีสภาพหาที่สุดไม่ได้ ปรากฏทุกที่ เป็นประภัสสรยิ่ง มีกิเลสและไม่มีกิเลส จิตมีพันธะและวิโมกข์ ถูกมายาห่อหุ้ม เกิดขึ้นตามคติที่ไป ตลอดจนความแตกต่างมากมาย

การพิจารณาภิเลส

พระโพธิสัตว์รู้เห็นตามความเป็นจริง ว่าภิเลสเป็นสภาพไปได้ไกล มีการทำหน้าที่ไม่สิ้นสุด เกิดขึ้นพร้อมกันแยกจากกันไม่ได้ มีเป้าหมายเดียวคือทำให้อนุสัย⁸⁷ ฟุ้งขึ้น ประกอบรวมกับจิตหรือไม่ ประกอบรวมกับจิต มีการอุปบัติ สันติ ปรากฏขึ้นตามคติ แตกต่างตามโลกธาตุทั้งสาม (กามภพ รูปภพ และอรุภพ) มีโทษมากเพราะมีตัณหา อวิชชา และทิฏฐิที่มึนแวม ไม่เข้าไปตัดการให้ผลของ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม กล่าวโดยย่อ พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าภิเลสมีความแตกต่างกันมากถึง 84,000

พิจารณากรรม

พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้กรรมตามความเป็นจริงว่าเป็นกุศลกรรม อกุศลกรรม อพยากฤตกรรม (เป็นกลาง) เป็นวิญญูติ และอวิญญูติ (รับรู้ได้ และรับรู้ไม่ได้) เกิดขึ้นพร้อมกันกับจิตไม่แยกจากกัน มีรสเป็นของตัวเอง ทำให้แตกดับสิ้นไป เข้าไปสั่งสม ไม่พินาศ ให้ผลต่อเนื่อง เป็นกรรมมีวิบากและกรรมไม่มีวิบาก มีผลแตกต่างกันโดยความเป็นกรรมฝ่ายดำ กรรมฝ่ายขาวและกรรมที่ไม่เป็นทั้งฝ่ายดำ

⁸⁷ ได้แก่ กามราคะ (ความกำหนัดในกาม) ปฏิฆะ (ความขัดใจ) ทิฏฐิ (ความเห็นผิด) วิจิกิจฉา (ความลังเล ความสงสัย) มานะ (ความถือตัว) ภวราคะ (ความกำหนัดในภพ) อวิชชา (ความไม่รู้จริง) ดูที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ed. 12 (กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2546): 211.

และฝ่ายขาว มีเขตของกรรมไม่มีประมาณ แยกเป็นอริยะและโลกียะ กรรมที่เป็นโลกุตตระ และโลกียะ เป็นกรรมที่เป็นไปเพราะอุปาทานหรืออนุปาทาน ถูกปัจจัยปรุงแต่ง หรือไม่มีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น เป็นกรรมที่จะพึงเสวยได้ในชาตินี้ ในชาติหน้า และชาติต่อไป เป็นยาน และไม่เป็นเหตุนำออก จากทุกข์ และมีสภาพแน่นอนหรือไม่แน่นอน โดยสรุป พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ความชำนาญในการ จำแนกความต่างของกรรมทั้ง 84,000

พิจารณาอินทรีย์

พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้อินทรีย์ตามความเป็นจริงว่า มีสภาพอ่อน กลาง หรือแก่กล้า อินทรีย์ในอดีตและอนาคตโดยรวมและโดยการจำแนก เป็นอินทรีย์ใหญ่ ปานกลาง หรือเล็ก เกิดขึ้นพร้อมกับกิเลส หรือไม่เกิดขึ้นพร้อมกับกิเลส เป็นเครื่องนำออกหรือไม่นำออก และมีความแน่นอนหรือไม่แน่นอน สามารถแนะนำได้ตามความแก่และอ่อนของอินทรีย์ เป็นการถือครองของนิमित (สังขาร) ที่แตกสลายง่ายอันเป็นไปในข่ายของอินทรีย์เนืองๆ ใครๆไม่ทำลายไม่ได้เพราะอินทรีย์เป็นใหญ่ยิ่งของอินทรีย์ ความเสื่อมถอยและความเจริญของอินทรีย์ มีสภาพไปได้ไกล เกิดขึ้นพร้อมกัน ไม่แยกจากกัน มีความหลากหลายแตกต่าง โดยสรุป พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าอินทรีย์มีหลายพัน พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้อธิมุกติ ชาติ อาศยะ จิตและเจตนา (อนุศยะ และอาศยะ) ตามความเป็นจริงว่า เป็นสิ่งสืบต่อกัน ไปได้ไกล พลัดพรากจากกัน และรวมกันได้ ย่อมรู้การถอนขึ้นของจิต ตั้งแต่กาลหาเบื้องต้นไม่ได้ (จิตและเจตนา) ไม่เข้ากับด้วยฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ และอภิญาญา ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นสภาพที่ผูกพันอยู่กับภพสาม ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่ามีสภาพผูกจิตไว้ตลอดกาลหาเบื้องต้นไม่ได้ ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่ามีช่องแห่งอายตนะเกิดขึ้นและรับรู้ได้ ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นสภาพที่ต้องเข้าไปสงบระงับ ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นสภาพที่รวมกันและไม่รวมกันกับอายตนะภูมิ ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นสภาพที่ถูกยกขึ้นสู่หนทางอื่นนอกจากอริยมรรคไม่ได้

พิจารณาอุบัติการ

พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้การอุบัติตามความเป็นจริงว่าการอุบัติมีหลายประเภทแตกต่างกัน ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าสัตว์อุบัติขึ้นเพราะผลของกรรม ย่อมรู้คติของสัตว์คือ นิรยะ กำเนิดของสัตว์ เตรัจฉาน เปเรต อสุร มนุษย์และเทวดาตามความเป็นจริง ย่อมรู้การเกิดในรูปภพและอรุภพตามความเป็นจริง ย่อมรู้การอุบัติด้วยสัญญาและไม่มีสัญญาตามความเป็นจริง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าการเกิดขึ้นในภพใหม่มีกรรมเป็นนา มีต้นเหตุเป็นยางเหนียว มีอริชชาเป็นความมืด และมีวิญญาณเป็น

เมล็ดพันธุ์ ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่านามรูปเกิดพร้อมกันและไม่แยกจากกัน ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าการอุปบัติมีความสืบต่อกันอันเกิดจากความปรารถนาดีนรณที่จะเป็น ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าความปรารถนาความสุขและความปรารถนาจะเป็น และความยินดีของสัตว์ไม่มีเบื้องต้นและไม่มีเบื้องปลาย ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าการอุปบัติผูกพันสัญญาให้ติดข้องอยู่ในโลกสาม

พิจารณาวาสนา

พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าวาสนามีอุปการและไม่อุปการ วาสนาถูกบ่มเพาะตามคติที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง พฤติกรรมถูกบ่มเพาะตามจริยาของสัตว์ วาสนาถูกบ่มเพาะจากกรรม กิเลสและการทำบ่อยๆ ถูกสั่งสมเป็นกุศล อกุศล และอัพยาภต นำไปสู่การเกิดในภพใหม่ วาสนาถูกครอบงำตามลำดับ วาสนาสั่งสมกิเลสอันไปได้ไกลกิเลส ย่อมเป็นคุณสมบัติ และไม่เป็นคุณสมบัติ ถูกสั่งสมด้วยการด้วยการเห็น การฟังและได้อยู่ร่วมกับพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ความเป็นนิยตา (ความแน่นอน) ตามความเป็นจริงว่า หมุ่สัตว์มีความแน่นอนในสิ่งที่เป็ณถูก ในสิ่งที่เป็ณผิด และในทั้ง สัตว์มีสัมมานิยตาเพราะสัมมาทิฎฐิ และมีมิจนานิยตาเพราะมิจฉาทิฎฐิ และมีอนิยตาเพราะปราศจากทิฎฐิทั้งสอง รู้มิจฉาทิฎฐินิยตานิยตรัยทั้ง 5 อย่างใดอย่างหนึ่ง ย่อมรู้สัมมานิยตาที่มีปัญจินทรีย และสัมมานิยตาที่ปราศจากทิฎฐิทั้งสอง ย่อมรู้มิจฉอนิยตาในมิจฉัตถธรรม⁸⁸ ย่อมรู้สัมมานิยตาในสัมมัตตะ ย่อมรู้ตามความเป็นจริงความไม่ให้ผู้อื่นทำกรรมอีก ย่อมรู้มิจฉอนิยตาเพราะ ความตระหนี่ อัจฉาธิชยา และไม่มีเมตตา ย่อมรู้สัมมัตตนิยตาในเพราะการปฏิบัติอริยมรรค การสอนนิยตาเพราะปราศจากทิฎฐิทั้งสอง ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ผู้ประกอบด้วยญาณอย่างนี้ชื่อว่าดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า สาธุมตี ด้วยประการอย่างนี้

พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า สาธุมตีนี้ เมื่อรู้ว่าสัตว์มีความประพฤติแตกต่างหลากหลาย ย่อมยึดเอาโมกษะ พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าสัตว์ทั้งหลายมีความพร้อมเพรียงควรแก่การสอน ย่อมรู้การแนะนำสั่งสอนสัตว์ตามความเป็นจริง ย่อมรู้คำสอนเรื่องสาวกยานตามความเป็นจริง ย่อมรู้คำสอนเรื่องปัจเจกพุทธยานตามความเป็นจริง ย่อมรู้คำสอนเรื่องโพธิสัตว์ยานตามความเป็นจริง ย่อมรู้คำสอนเรื่องตถาคตภูมิตามความเป็นจริง พระโพธิสัตว์นั้นรู้อย่างนั้นแล้ว ย่อมแสดงธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายเพื่อความเป็ณอย่างนั้น ย่อมแสดงธรรมตามอาศยะ อนุศยะ

⁸⁸ ภาวะที่ผิด หรือความเป็นผิด 10 ประการ ได้แก่ มิจฉาทิฎฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันตะ มิจฉาอาชีวะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสติ มิจฉาสมาธิ มิจฉาญาณ และ มิจฉาวิมุตติ ดูที่ เรื่องเดียวกัน., หน้า 246.

อินทรีย์ อธิมุक्ति ญาณและโคจร ตามการบรรลุญาณของทุกโคจร ตามการเข้าถึงอุปจารของแต่ละโลกธาตุ ตามการความเป็นไปของคติ อุบัติ กิเลส กรรมและวาสนา ตามการเข้าถึงแต่หมวดหมู่สัตว์ ตามการน้อมใจเชื่อในยานและการได้วิมุติ ตามวรรณะและรูปร่างที่ปรากฏไม่มีสิ้นสุด ตามการรับรู้ด้วยใจและการรับรู้ด้วยเสียงที่มีในโลกธาตุ ตามภาษาและเสียงร้องของสัตว์ทั้งปวง ตามความชำนาญในการวินิจฉัยด้วยปฏิสัมภทาทั้งหมด

ปฏิสัมภทาญาณ 4

เมื่อพิจารณาเห็นความเป็นไปแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ ทำให้พระโพธิสัตว์บรรลุปฏิสัมภทา 4 คือ ธรรมปฏิสัมภทา คือ พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ลักษณะเฉพาะของธรรม อรรถปฏิสัมภทา คือ รู้การจำแนกธรรม นิรุกติปฏิสัมภทา คือ รู้การอธิบายธรรมให้ชัดเจน ปฏิภาณปฏิสัมภทา คือ ย่อมรู้ว่าสรรพสิ่งเป็นสภาพตามไปผูกพันไม่ขาดจากกัน อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิสัมภทา คือ ย่อมรู้สรรพสิ่งมีความไม่มีเป็นสรีระ อรรถปฏิสัมภทา คือ ย่อมรู้การเกิดขึ้นและการดับของสรรพสิ่ง นิรุกติปฏิสัมภทา คือ ย่อมแสดงธรรมโดยไม่ทำลายธรรมบัญญัติ ปฏิภาณปฏิสัมภทา คือ ย่อมแสดงธรรมไม่หักล้างบัญญัติเสีย

อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิสัมภทา คือ รู้ประเภทธรรมทั้งหลายในปัจจุบัน อรรถปฏิสัมภทา คือ รู้ประเภทธรรมทั้งหลายในอดีตและในอนาคต นิรุกติปฏิสัมภทา คือ แสดงธรรม ไม่ปะปนกันทั้งในอดีต อนาคตและปัจจุบัน ปฏิภาณปฏิสัมภทา คือ ประารภแต่ละกาลแล้วแสดงธรรมด้วยธรรมอาโลกอันไม่มีที่สิ้นสุด 9.14 อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิสัมภทา คือ รู้ประเภทของธรรม อรรถปฏิสัมภทา คือ รู้ประเภทของอรรถ นิรุกติปฏิสัมภทา คือ แสดงธรรมด้วยการเทศน์ตามเสียง (ของคนและสัตว์) ปฏิภาณปฏิสัมภทา คือ แสดงญาณตามอนุสัย อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิสัมภทา คือ รู้ความสามารถในการจำแนกญาณในธรรมโดยความไม่ปะปนกัน อรรถปฏิสัมภทา คือ รู้การกำหนดญาณในตถตา (ความเป็นจริง) นิรุกติปฏิสัมภทา คือ การสอนด้วยการแสดงสมมติ ปฏิภาณปฏิสัมภทา คือ การแสดงธรรมด้วยความชำนาญญาณในปรมัตถ์ อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิสัมภทา คือ รู้ว่าธรรมทั้งหลายมีนัยเดียว ไม่คลอนแคลน อรรถปฏิสัมภทา คือ รอบรู้ปฏิจจสมุปบาท ชันธ ชาติ อายุตนะ และสังขะ นิรุกติปฏิสัมภทา คือ สอนชาวโลกด้วยวาจาที่น่าเลื่อมใสและเข้าใจง่าย ปฏิภาณปฏิสัมภทา คือ แสดงธรรมโอภาสอันไม่มีที่สิ้นสุดให้ยิ่งขึ้นไป อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิสัมภทา คือ รู้ว่าความหลากหลายรวมลงเป็นเอกยาน อรรถปฏิสัมภทา คือ รู้ความไม่เสมอของยานที่แตกต่างกัน นิรุกติปฏิสัมภทา คือ แสดงความไม่ต่างกันของยานทั้งปวง ปฏิภาณปฏิสัมภทา คือ แสดงแต่ละยานด้วยธรรมโอภาสอันหาที่สุดไม่ได้ อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิสัมภทา คือ เข้าถึงญาณจรियाและธรรมาจรियाของพระโพธิสัตว์ทั้งปวง อรรถ

ปฏิสัมพันธ์ คือ เข้าใจการแสดงและการจำแนกสถานะของภูมิ 10 นิรุกติปฏิสัมพันธ์ คือ สอนวิธีการดำเนินสู่ภูมิตามลำดับโดยไม่ปะปนกัน ปฏิสัมพันธ์ปฏิสัมพันธ์ คือ แสดงแต่ละภูมิด้วยอาการที่ไม่มีที่สุด อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิสัมพันธ์ คือ รู้การตรัสรู้ธรรมของพระตถาคตทั้งสิ้นในหนึ่งขณะ อรรถปฏิสัมพันธ์ คือ รู้การจำแนกกาล คุณสมบัติ และลักษณะที่แตกต่าง นิรุกติปฏิสัมพันธ์ คือ แสดงอภิสัมโพธิ์ด้วยการจำแนก ปฏิสัมพันธ์ปฏิสัมพันธ์ คือ แสดงธรรมแต่ละบทไม่ให้ขาดตอนตลอดกับ อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิสัมพันธ์ คือ รู้ว่าจา พละ เวสัชชกรณธรรม มหากรุณา ปฏิสัมพันธ์ ประโยค การหมุนธรรมจักร และสรรพคุณของพระตถาคตทั้งหมด อรรถปฏิสัมพันธ์ คือ รู้อาศยะ อินทรีย์ จริตทั้ง 84,000 ของสัตว์ทั้งหลาย และตถาคตโฆชะจำแนกตามอริภูมิ นิรุกติปฏิสัมพันธ์ คือ แสดงจริตของสัตว์ต่างๆ ด้วยตถาคตโฆชะ ปฏิสัมพันธ์ปฏิสัมพันธ์ คือ แสดงธรรมด้วยอาการนุ่มไปตามมณฑลรัศมีจรรยาของตถาคตญาณ

คุณสมบัติของธรรมภาณกะ

พระโพธิสัตว์นั้น ได้แสดงธรรมด้วยปฏิสัมพันธ์ 4 ประการตลอดต่อเนื่อง ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้กล่าวธรรมผู้ยิ่งใหญ่ และได้อรรถธารณี ได้ธรรมธารณี ได้ญาณภินิหารธารณี ได้โสภาสธารณี ได้วิสุตธารณี ได้สุเมตธารณี ได้เตชธารณี ได้สังคมุขธารณี ไดอนันตวตธารณ ได้วิจิตรารโกศธารณี การได้ธารณี คือการจดจำได้ไม่หลงลืมสิ่งที่ได้ฟังมาและแสดงต่อได้ไม่มีประมาณเพราะได้โฆชะ และปฏิสัมพันธ์มุข อีกความหมายของธารณีคือ ความสามารถในการศึกษาธรรมของพระตถาคตแต่ละพระองค์ด้วยธารณีมุข และได้บรรลุธรรมมุขอาโลกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยปณิธานเท่านั้น ไม่ใช่มหาสาวกผู้เป็นพาหุสัจจะที่มีธารณี เพราะการฟังและการเรียนจะได้รับด้วยการเรียนและการอธิษฐานตลอดแสนกัป พระโพธิสัตว์ใช้ธารณีและปฏิสัมพันธ์นังบนธรรมมาสน์แผ่อำโลกคลุมไปในสามล้านโลกธาตุทั้งหมดแสดงธรรม แก่สัตว์ทั้งหลายตามความแตกต่างแห่งอาศยะ ด้วยโฆชะ คือ ภาษาและเสียงที่กล่าวเพียงครั้งเดียวแล้วทำให้สัตว์แม้แตกต่างกันด้วยประเภทและภาษาเข้าใจในธรรมนั้นได้ โฆชะที่พระโพธิสัตว์ได้บรรลุในภูมินี้มีลักษณะดังนี้

1. สามารถทำธรรมมุขให้ปรากฏด้วยโสภาสแสงรัศมี
2. ย่อมเปล่งเสียงออกจากรูขุมขนทั้งหมดได้
3. ประกาศธรรมที่มีในสามล้านโลกธาตุทั้งหมด
4. พูดเพียงครั้งเดียวทำให้ธรรมธาตุทั้งหมดได้ยิน
5. แสดงธรรมในสรรพภาษาและเสียงร้องต่างๆ พูดได้หลายสำเนียง หลายภาษา
6. แสดงธรรมให้เป็นเสียงดนตรีและเสียงขับร้อง

7. ขยายความจากอักขระเพียงตัวเดียว
8. ทำอณูเล็กละเอียดของธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมในโลกอื่นๆ มากล่าวให้เป็นธรรมมุขที่ยังไม่มีผู้กล่าวถึง
9. สามารถตอบคำถามที่เต็มไปด้วยบทและพยัญชนะ ทำให้ทุกคนได้ยินด้วยการกล่าวเพียงครั้งเดียว และด้วยอุทาหรณ์เดียวเท่านั้น
10. พระโพธิสัตว์ย่อมกล่าวธรรมตามอาศยะ อินทรีย์ และ นิสัย (อธิมุक्ति) เหมือนปรากฏอยู่ต่อหน้า

ธรรมเมฆาภูมิ

พระโพธิสัตว์ในภูมิที่ 10 บำเพ็ญเพียรให้มากยิ่งขึ้นไปอีกจนได้บรรลุสมาธิ 10 ประการ ได้แก่ วิมลสมาธิ ธรรมธาตุวิภักติประเวศสมาธิ โพธิมณฑลาลังการวายุหสมาธิ สรรพอาการรัศมีกุสมสมาธิ สาครครรภสมาธิ สาครสัมภุทธิสมาธิ อากาศธาตุวิบุลสมาธิ สรรพธรรมสภาวิจยสมาธิ สรรพสัตว์จิตจริตอนุตตสมาธิ ปรัตยุตปันนสรรพพุทธสัมมุขาสถิตสมาธิ และสามารถเข้าออกสมาธิได้จำนวนมาก และได้โพธิสัตว์สมาธิชื่อว่า อภิเชกวัน

อภิเชกวันสมาธิ คือ สมาธิที่เกิดขึ้นพร้อมกับการได้บรรลุสุทธวญาณ นอกจากนี้พระโพธิสัตว์ได้กายที่ประกอบด้วยคุณครบถ้วน และรัตนบัลลังก์ดอกบัวใหญ่ มีชื่อว่ามหารัตนราชปัทมา พร้อมด้วยดอกบัวบริวารจำนวนมากเกิดขึ้นด้วยอำนาจของโลกุตตรกุศลมูล เมื่อพระโพธิสัตว์นั่งบนมหารัตนราชปัทมานั้นเข้าสมาธิและเข้าสมาบัติหนึ่งล้านทำให้เกิดเหตุอัศจรรย์ขึ้น เหตุการณ์เหล่านั้น ได้แก่ เกิดแผ่นดินไหวขึ้นในโลกธาตุ อบายภูมิทั้งหมดหยุดการลงทัณฑ์ทรมาน เกิดความสว่างไสวขึ้นในธรรมธาตุทั้งปวง โลกธาตุทั้งหมดถูกทำให้บริสุทธิ์ เสียงสวดสรรเสริญชื่อพุทธเกษตรทั้งปวงดังขึ้น พระโพธิสัตว์ที่มีจริยาวัตรเป็นอย่างเดียวกันได้มาชุมนุมกัน เสียงสรรเสริญและเสียงดนตรีดุริยางค์ในโลกธาตุ ในเทวโลก และในมนุษยโลกดังขึ้นพร้อมกัน สรรพสัตว์ทั้งหลายเข้าถึงความสุข และมองเห็นการบูชาทิพย์แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

รัศมีแผ่ออกจากส่วนต่างๆ ของร่างกายของพระโพธิสัตว์ทำให้สรรพสัตว์ในภพภูมิต่างๆ ล้วนได้รับอานิสงส์ ดังกล่าวในพระสูตรว่า พระโพธิสัตว์บนมหารัตนราชปัทมาได้เปลี่ยนรัศมีออกจากส่วนต่างๆ ของร่างกายคือ จากพื้นเท้าทั้งสอง เมื่อรัศมีพวยพุ่งกระจายออกไปแล้ว ได้ส่องสว่างมหานรกตลอดจนถึงเวจีในทิศทั้งสี่ ทุกข์ของสัตว์นรกทั้งหลายได้สงบลง รัศมีแผ่จากมณฑลเขาทั้งสอง เมื่อรัศมีแผ่ออกแล้วได้กระจายไปในไตรจกานภูมิในทิศทั้งสี่ ทุกข์ทั้งปวงของสัตว์ทั้งหลายในไตรจกานภูมิย่อมสงบลง รัศมีแผ่ออกจากมณฑลนาภี เมื่อรัศมีพวยพุ่งออกแล้ว ทำให้ภพยมโลกสว่าง

ไสว ทุกข์ทั้งปวงของสัตว์ทั้งหลายในยมโลกย่อมสงบลง รัศมีแผ่ออกจากด้านข้างลำตัวทั้งซ้ายและขวา เมื่อรัศมีแผ่กระจายออกแล้วย่อมส่องสว่างไปในภพของมนุษย์ ทุกข์ทั้งปวงของมนุษย์ทั้งหลายย่อมสงบลง รัศมีแผ่ออกจากฝ่ามือทั้งสอง เมื่อรัศมีพวยพุ่งออกแล้วย่อมส่องสว่างไปในภพของเทวดาและอสูร ทุกข์ทั้งปวงของสัตว์ทั้งหลายในภพเทวดาและอสูรย่อมสงบลง รัศมีแผ่ออกจากบ่าทั้งสอง เมื่อรัศมีพวยพุ่งออกแล้วย่อมส่องสว่างไปในภูมิของพระสาวกในทิศทั้งสี่ ย่อมแสดงทางธรรมให้สว่าง รัศมีพวยพุ่งออกจากคอด้านหลัง เมื่อรัศมีพวยพุ่งออกแล้วย่อมส่องสว่างไปในภูมิของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายในทิศทั้งสี่ ย่อมแสดงวิธีอันเป็นทางสู่สันติสมาธิ รัศมีพวยพุ่งออกจากปาก เมื่อรัศมีพวยพุ่งออกแล้วย่อมทำภูมิของพระโพธิสัตว์ตั้งแต่ปฐมจิตภูมิจนถึงเข้าสู่ภูมิที่ 9 ให้ปรากฏในทิศทั้งสี่ ย่อมแสดงนัยแห่งปัญญาและอุปายโกศล รัศมีพวยพุ่งออกจากอูรณาโกศ เมื่อรัศมีพวยพุ่งออกแล้วย่อมส่องสว่างไปทั่วภพของมารทั้งหลายในทิศทั้งสี่ได้ทำลายความมืดของมารและส่องสว่างพระโพธิสัตว์ที่บรรลุนิเชกภูมิ แล้วกลับเข้าไปภายในกาย รัศมีจำนวนเท่ากับละอองฝุ่นละเอียดในสามล้านอสงไขยทั้งสี่พวยพุ่งออกจากจอมกระหม่อม ทำให้ชุมนุมตถาคตทั้งหลายตั้งแต่โลกธาตุนจนถึงอากาศธาตุให้สว่างไสว รัศมีนั้นทำประทักขิมโลกมีอาการ 10 แล้วได้หยุดอยู่ในอากาศเบื้องบน ข่ายรัศมีขนาดใหญ่ชื่ออุดมประภา ได้ปรากฏขึ้นและเวียนประทักขิมบูชาพระตถาคตในทิศทั้งสี่

ฝนทิพย์ที่ประกอบด้วยดอกไม้ รูปหอม มาลัย เครื่องลูบไล้ จีวร ฉัตร ธงชัย ธงผ้า ผ้านุ่ง ผ้าห่ม แก้วมณีเกิดขึ้นจากจากข่ายรัศมีใหญ่นั้นตกทั่วทุกที่ในธรรมธาตุไม่มีส่วนเหลือ โลกุตตรกุศลมูลที่ได้สั่งสมไว้อย่างดียิ่ง ประกอบด้วยคุณลักษณะ มีพระนิพพานอันเป็นอนิจนินโดยที่ได้อธิษฐานไว้แล้ว เหมือนฝนรัตนชาติหลากชนิด เหมือนมหาเมฆหลั่งฝนลงท่ามกลางบริษัทของพระตถาคตทุกเหล่า อานุภาพของการได้เห็นการบูชานั้น ทำให้สัตว์ทั้งสี่เกิดศรัทธาเชื่อมั่นในสัมมาสัมโพธิอันยอดเยี่ยม เมื่อการบูชาเป็นไปอย่างนั้น รัศมีเหล่านั้นได้ส่องสว่างบริษัทของพระตถาคตให้มองเห็นอีกครั้งหนึ่ง แล้วทำประทักขิมโดยรอบมีอาการ 10 แล้ว ได้กลับเข้าไปสู่พื้นพระบาททั้งสองของพระตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า การบูชาพระพุทธรูปเจ้านี้เป็นสัญญาณให้พระตถาคตเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งหลายได้รู้การบรรลุนิเชกของพระโพธิสัตว์ได้การอภิเชก จึงได้พากันมาบูชาแวดล้อมพระโพธิสัตว์นั้น

รัศมีของวัชรสวัสดิเกที่กายของพระโพธิสัตว์เกิดขึ้นเมื่อได้เข้าสมาธิชื่อสรรพมารศัตรูวิชัย มีรัศมีบริวารจำนวนมากได้แผ่ออกไปและทำความสว่างไสวให้เกิดขึ้นในทิศทั้งสี่ ทำปาฏิหาริย์จำนวนมากให้เกิดขึ้น แล้วหายกลับเข้าไปสู่วัชรสวัสดิเกของพระโพธิสัตว์ดังเดิม ทันทีที่รัศมีนั้นและรัศมีบริวารหนึ่งแสนอันตรธานหายเข้าไปสู่วัชรสวัสดิเก พระโพธิสัตว์นั้นได้กำลังฤทธิ์เพิ่มมากขึ้น

สัมมาภิเษก

พระโพธิสัตว์ผู้ที่ได้บำเพ็ญอรรถประโยชน์ ได้ทำคุณคือญาณไม่มีประมาณให้เจริญแล้ว ด้วยมหาญาณ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทำการอภิเษกแก่พระโพธิสัตว์ด้วยรัศมีชื่อ สัพพัญญุตญาณ พร้อมทั้งรัศมีบริวารจำนวนนับอสงไขยที่แผ่ออกจากพระอุรณาโกศ รัศมีเหล่านั้น ส่องสว่างไปทั่วโลกธาตุในทิศทั้งสี่ เวียนประทักษิณรอบโลกด้วยอาการ 10 แล้วแผ่ขยายเป็นพदानใหญ่ลอยอยู่เบื้องบนพระตถาคตเจ้าแล้วพุ่งไปที่พระโพธิสัตว์จำนวนมากมายหลายแสนล้านโกฏี ทำให้เกิดแผ่นดินไหวมีอาการ 6 ในพุทธเกษตรทั้งสิ้น การจุดและการอุบัติในอบายได้หยุดลง ช่มภพมาร ทั้งสิ้น แสดงพุทธอาสน์ของพระตถาคต สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งสิ้นให้ปรากฏ แสดงรัศมีส่องสว่างบริษั ตถาคตทั้งหมด ส่องสว่างธรรมชาติไม่มีประมาณ ส่องสว่างอากาศธาตุไม่มีขอบเขต และส่องสว่าง โลกธาตุทั้งหมด แล้วได้กลับมาทำประทักษิณรอบพระโพธิสัตว์ทั้งหลายอีกครั้ง แสดงรัศมีลำแสงอัน ใหญ่แล้ว ได้กลับเข้าไปที่จอมกระหม่อมของพระโพธิสัตว์นั้น ส่วนรัศมีบริวารก็ได้อันตรธานหายเข้าไป ที่ศีรษะของพระโพธิสัตว์บริวาร ทันทีที่รัศมีบริวารเหล่านั้นสงบลง พระโพธิสัตว์บริวารทั้งหมดนั้นได้ สมานหนึ่งล้านที่ยังไม่เคยได้มาก่อน รัศมีนั้นตกลงที่กระหม่อมของพระโพธิสัตว์ที่ได้สรรพญานัน ตลอดต่อเนื่อง และได้รับการขนานนามในสัมมาสัมพุทธวิสัยว่า เป็นผู้ได้รับการอภิเษกแล้ว พร้อมด้วย การได้บรรลุตศพละครบถ้วนบริบูรณ์ และถึงการนับว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ

เมื่อพระโพธิสัตว์มีมหาญาณและทศพละเต็มบริบูรณ์จึงได้รับการอภิเษกจากกพระผู้มีพระ ภาควุทธเจ้า จากนั้นพระโพธิสัตว์จะถูกนับว่า เป็นสัมมาสัมพุทธะ เหมือนการอภิเษกของ มกุฎราชกุมาร พระโอรสของพระเจ้าจักรพรรดิ แม้เป็นกุมารที่เจริญที่สุด ประสูติจากอัครมเหสี และมี พระลักษณะของพระเจ้าจักรพรรดิ จะต้องได้รับมูรธาภิเษก ต้องประทับนั่งบนพระแท่นหัสดีสุวรรณ ทิพย์ สรงสนานน้ำจากมหาสมุทรทั้งสี่ ประทับบนวิมานแก้วบนปราสาทที่ได้รับการตกแต่งสวยงาม ด้วยดอกไม้ ฐูปหอม ประทีป มาลัย จุณเครื่องลูบไล้ จีวร ฉัตร ธงชัย ธงแผ่นผ้า ดนตรี นักฟ้อน สังคีต ทรงถือพระภิงคาระ (คนโท) ทองบรรจุน้ำนั้นอภิเษกพระกุมารที่พระเศียร ทันทีที่อภิเษกเป็นราชา ย่อมถึงการนับว่าเป็นกษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว แต่จะได้รับสมญานามว่าพระเจ้าจักรพรรดิ เมื่อ พระองค์ทรงมีกุศลกรรม 10 เต็มบริบูรณ์

บัดนี้พระโพธิสัตว์เป็นผู้มีการรู้และการเห็นความเป็นไปของธรรมชาติ กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ โลกธาตุ สัตว์ธาตุ วิญญาณธาตุ สังขตธาตุและอสังขตธาตุ อากาศธาตุ การสั่งสอนสัตว์และที่ ไม่ใช่สัตว์ นิพพานธาตุ ทิณฐิและกิเลส โลกธาตุที่กำลังเจริญและโลกธาตุที่กำลังเสื่อม สวางจรรยา

ปัจเจกพุทธจรรยา โพธิสัตว์จรรยา ตถาคตพละ เวสาร์ชชกรณธรรม อาเวณิกพุทธธรรม รูปกาย และธรรมกาย สรวชญาณพร้อมอาการทั้งปวง การแสดงอภิสมโพธิและการหมนธรรมจักร

โดยสรุป พระโพธิสัตว์ในภูมินี้ย่อมมีญาณอันเกิดรู้การเข้าสู่ธรรม การจำแนกธรรม การพิจารณาธรรมตามความเป็นจริง เพราะได้รู้ตามญาณที่ได้บรรลุอย่างนี้ พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ตามความเป็นจริงนิรมาณของสัตว์กายและกิเลสกาย นิรมาณที่เกิดจากทิวฏฐิโลกธาตุ ธรรมธาตุ พระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ พระตถาคต นิรมาณที่นำปรารณาและไม่นำปรารณาทั้งปวง ย่อมรู้หลักสำคัญ (อริชฐาน) ของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กรรม กิเลส กาล ปณิธาน การบูชา จรรยา ความดำริ และญาณตามความเป็นจริง

พระโพธิสัตว์ได้สุขุมประเวศญาณของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ จรรยา จูติ และอุบัติ การเกิด การออกบวช การตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ การแสดงปาฏิหาริย์ การหมนธรรมจักร การแสดงธรรม ความลุ่มลึกของธรรม การกำหนดอายุขัย การแสดงรูปกายอันงดงาม การแนะนำลำดับตามลำดับ การเข้าถึงโลกธาตุทั้งสิ้น การตรวจดูความเป็นไปแห่งจิตของสัตว์ทั้งปวง การพิจารณาอดีต อนาคต และปัจจุบันในขณะเดียว การตรวจดูอดีตและอนาคตทั้งหมด ความเป็นไปแห่งจิตของสัตว์แต่ละประเภท ความเป็นอนิจนไตยของตถาคตพละ เวสาร์ชชกรณธรรม อาเวณิกพุทธธรรม การปรินิพพานของพระตถาคต การตั้งอยู่ได้นานของศาสนาและพระสัทธรรม พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ตามความเป็นจริงสุขุมประเวศญาณของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างนี้

ตถาคตคฤหะ

พระโพธิสัตว์ได้บรรลุคฤหะของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ มีกาย วาจา ใจ ของพระโพธิสัตว์ไม่มีความแตกต่างจากกาย วาจา ใจของพระพุทเจ้า การพิจารณากาลที่ควรและกาลที่ไม่ควร การพยากรณ์พระโพธิสัตว์ การช่วยเหลือสงเคราะห์สรรพสัตว์ การแนะนำด้วยการยกใจ และข่มใจในการแนะนำ พระโพธิสัตว์ไม่มีความลำเอียงในการอบรมสั่งสอนตามกาล สั่งสอนทางหลุดพ้นตามความแตกต่างของแต่ละยาน การจำแนกสัตว์ตามจรรยาและอินทรีย์ การเข้าถึงกรรมและกริยาของสัตว์ การจำแนกจรรยาและอินทรีย์ของพระโพธิสัตว์ การประพติจรรยาเพื่อการตรัสรู้ การบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ การอวดาร การโปรดและการปราบ การแสดงที่ยืน ที่จึงกรม ที่นั่ง ที่นอน การประมาณการบริโภคอาหารและการเสพอุปกรณเครื่องบำรุงกาย การแสดงการสอน สันติ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ญาณทั้งสิ้นของพระตถาคตในการเข้าถึงและรวมกับตามความเป็นจริงอย่างนี้คือ รวมหนึ่งกับและกับที่นับไม่ได้ รวมระหว่างกับที่นับไม่ได้และหนึ่งกับ รวม

ระหว่างกับที่นับได้และกับที่นับไม่ได้ รวมระหว่างกับที่นับไม่ได้และกับที่นับได้ รวมระหว่างขณะจิต
 หนึ่งกับหนึ่งกับ รวมระหว่างหนึ่งกับกับหนึ่งขณะจิต รวมระหว่างกับกับไม่ใช่กับ รวมระหว่างไม่ใช่กับ
 กับกับ รวมระหว่างกับที่มีพระพุทธเจ้ากับกับที่ไม่มีพระพุทธเจ้า รวมระหว่างกับที่ไม่มีพระพุทธเจ้ากับ
 กับที่มีพระพุทธเจ้า รวมระหว่างกับในอดีตและอนาคตกับกับปัจจุบัน รวมระหว่างกับปัจจุบันกับกับใน
 อดีตและอนาคต รวมระหว่างกับอดีตกับกับอนาคต รวมระหว่างกับอนาคตกับกับอดีตและปัจจุบัน
 รวมระหว่างกับยาวกับกับสั้น รวมระหว่างกับสั้นกับกับยาว รวมสัญญาที่เป็นไปในกับทั้งสั้น รวม
 ระหว่างกับในสัญญาทั้งปวง พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้การอวตาร (ประวัตติ) ของพระตถาคตอรหันต
 สัมมาสัมพุทธเจ้าตามความเป็นจริงอย่างนี้คือ จำนวนปรากฏในที่เล็กเท่ากับปลายขนทราย จำนวน
 เท่ากับละอองฝุ่นที่ละเอียด สัมมาสัมโพธิญาณในพุทธเกษตรและในกาย สัมมาสัมโพธิญาณในกาย
 และจิตของสัตว์ สัมมาสัมโพธิญาณในทุกๆ ที่ การแสดงจรรยาอันยิ่ง การแสดงอนุโลมจรรยา การ
 แสดงปฏิโลมจรรยา การแสดงกิจที่ชาวโลกนึกคิดได้และนึกคิดไม่ได้ ชาวโลกควรรู้และไม่ควรรู้ การ
 แสดงกิจที่สาวก และพระปัจเจกพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และพระตถาคตพึงเข้าใจได้ ดูก่อนชินบุตรผู้
 เจริญ ญาณอันไพบุลย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายย่อมไม่มีประมาณ อวตารญาณของพระ
 โพธิสัตว์ที่อยู่ในภูมินี้ก็เป็นอย่างนั้น

วิโมกข์ 10

พระโพธิสัตว์ในโพธิสัตว์ภูมิที่ 10 ได้บรรลุโพธิสัตว์วิโมกข์ 10 คือ

1. อจินไตยวิโมกข์
2. อนาวรณวิโมกข์
3. วิศุทธิวิชัยวิโมกข์
4. สมันตมุขครรภวิโมกข์
5. ตถาคตโกศวิโมกข์
6. อปภูหตะวิโมกข์
7. ไตรธาตุนุคตวิโมกข์
8. ธรรมชาตุครรภวิโมกข์
9. วิมุกติมณฑลประภาสวิโมกข์
10. อเสสวิสัยคมวิโมกข์

ได้วิโมกข์อีกหลายแสนพร้อมกับได้เข้าสมาธิ ธารณี อภิญญา ญาณ อาโลก ฤทธิ์
 ปฏิสัมภिता อุปายะและปัญญา ธรรมปฏิเวธ มหากรุณาพละ การแทงตลอดในโพธิสัตว์วติตา

เพราะพุทธิอันเกิดแต่การได้ญาณอย่างนั้น พระโพธิสัตว์สามารถรองรับมหาโอภาส มหาอาโลก และมหาเมฆแห่งธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าจำนวนมากที่มีในทิศทั้ง 10 ภายในเวลาเพียงครู่เดียวได้ เหมือนกับมหาสมุทรที่สามารถรองรับมวลน้ำจำนวนมากมหาศาลที่สาครนาคราชบันดาลให้ตกจากเมฆไว้ได้ มหาธรรมโอภาส มหาธรรมอาโลก และ มหาธรรมเมฆของพระตถาคตไม่ใช่สิ่งที่บุคคลอื่น พระสาวก หรือพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย รวมถึงพระโพธิสัตว์ที่ได้ภูมิที่ 1 ถึงภูมิที่ 9 จะสามารถทำได้ มีแต่พระโพธิสัตว์ในภูมิชื่อธรรมเมฆาณีนีเท่านั้นที่จะรองรับเอามหาธรรมโอภาส มหาธรรมอาโลก และมหาธรรมเมฆของพระตถาคตเจ้าจำนวนมากไว้ได้ เช่นเดียวกับมหาสมุทรที่สามารถรองรับน้ำจากมหาเมฆของพญานาคทุกตนบันดาลให้ตกลงมาได้ เพราะมหาสมุทรมีความกว้างขวางไพศาลไม่มีประมาณ พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในธรรมเมฆาณีนีเท่านั้นที่จะสามารถรองรับมหาธรรมโอภาส มหาธรรมอาโลก และ มหาธรรมเมฆของพระตถาคตเจ้าจำนวนมากนับไม่ได้ภายในเวลาเพียงชั่วขณะได้

มหาธรรมโอภาส มหาธรรมอาโลก และ มหาธรรมเมฆาเป็นความสามารถของพระโพธิสัตว์ในการจดจำ และรองรับธรรมของพระตถาคตไว้ ความสามารถนี้เป็นสิ่งที่ไม่อาจจะประมาณได้ แม้มีบุรุษผู้ฉลาดสามารถ ได้ธารณีมีความฉลาดสามารถในการฟังและจดจำได้มากเกินจะนับ เป็นผู้ฉลาดสามารถเหมือนพระภิกษุ ชื่อ มหาวิชัยผู้เป็นสาวกของพระตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระนาม ว่า วัชรปัทมอุตตระ ในโลกธาตุจำนวนมากเท่ากับจำนวนฝุ่นละอองในพุทธเกษตรจำนวนหลายล้านพันโกฏิ ตลอดจนสัตว์ธาตุทั้งหมด หากว่าบุรุษผู้เลิศเหล่านั้นทั้งหมดต่างเรียนรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใดไม่ซ้ำกัน ความฉลาดในการจดจำธรรมทั้งหมดของบุรุษเหล่านั้นนั้นรวมกันไม่อาจเทียบได้กับเสี้ยวหนึ่งของความสามารถของธรรมเมฆา (ธรรมเมฆา คือ ความสามารถในการรองรับมหาธรรมโอภาส มหาธรรมอาโลก และมหาธรรมเมฆชื่อว่าไตรธาตุโกศ จากพระตถาคตพระองค์หนึ่งได้ภายในเวลาครู่เดียว) ความสามารถของบุรุษเหล่านั้นทั้งหมดเทียบไม่ได้กับเสี้ยวหนึ่งของความสามารถในการรองรับเมฆคือ รัศมีของธรรมโอภาสอันสว่างไสว และพระโพธิสัตว์รับเอาความสว่างไสวของรัศมีธรรมจากพระตถาคตจำนวนมากเท่ากับจำนวนของฝุ่นละอองละเอียดในโลกธาตุในทิศทั้งสี่ และ จากพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในโลกธาตุที่ไม่มีจำนวนนับได้อีกมากมายด้วยเวลาเพียงครู่เดียว

คุณธรรมของพระโพธิสัตว์สรวชญ

เมื่อพระโพธิสัตว์ได้บรรลุสรวชญและได้รับการอภิเชกเป็นพระโพธิสัตว์ จะเป็นที่ประกอบด้วยคุณธรรมครบทุกประการคือ

1. มหาเมฆคือมหากรุณา

2. เสียงฟ้าร้องคำรามคือมหาธรรมโอภาส
3. สายฟ้าแลบคืออภิญญา วิชา เวสารัชชกรรมธรรม
4. ลมพายุพัดกรรโชกคือมหารัศมี
5. ก้อนเมฆปกคลุมหนาทึบคือมหาบุญและมหาญาณ
6. พายุพัดโหมคือกายเหล่าสัตว์ทั้งหลาย
7. เสียงฟ้าคำรามคือมหาธรรม
8. ความอลหม่านคือบริษัทของอสูรชื่อว่านมุจิกำลังหนีขุลงมุน คือ การทำลายกิเลส
9. พายุฝุ่นคือไฟแห่งกิเลส อันเกิดขึ้นเพราะความไม่รู้ของสัตว์ถูกสายฝนอมตะคือมหากุศลทำให้สงบลง

พระโพธิสัตว์ในภูมิธรรมเมฆาย่อมทำกิจที่จะพึงกระทำของพระตถาคตทั้งสิ้นคือเริ่มตั้งแต่ประทับอยู่ในดุสิตภพอันประเสริฐ เคลื่อนจากภพดุสิต เข้าสู่ครุฑมารดา ประสูติ ออกบวช ตรัสรู้ อภิสัมโพธิญาณ หมุนมหาธรรมจักร และเข้าสู่มหาปรินิพพานภูมิในโลกธาตุหนึ่ง สองโลกธาตุและโลกธาตุอื่นอีกมากมายเท่ากับจำนวนมากเท่ากับละอองฝุ่นที่ละเอียด ตลอดจนหลายหมื่นโกฏิแสนล้านโลกธาตุที่นับไม่ได้อื่นที่มีจำนวนมากเท่ากันนั้นก็อย่างนั้นในสัตว์ทั้งหลายตามอาศัย และตามความเป็นผู้จะพึงแนะนำได้

โพธิสัตว์วคิตา

1. สามารถทำโลกธาตุให้หมดจดจากความเศร้าหมอง ย่อมทำโลกธาตุให้เศร้าหมองจากความบริสุทธิ์ให้
2. สามารถย่อและขยายโลกธาตุ
3. สามารถทำโลกทั้งหมดให้เปลี่ยนแปลงได้ คือ ขยายให้ใหญ่ไม่มีขอบเขต ย่อให้เล็กลง ทำให้หยาบ ทำให้บิดเบี้ยว ทำให้ด้านบนกลับลงเบื้องล่าง ทำให้ด้านล่างกลับขึ้นข้างบน มีผิวขรุขระ เป็นต้น
4. สามารถย่อโลกธาตุหนึ่งพร้อมทั้งภูเขามหาสมุทรให้อยู่ในละอองฝุ่นเดียว และทำกิริยาบนฝุ่นนั้นให้ปรากฏ และสามารถเอาโลกธาตุพร้อมด้วยสิ่งแวดล้อมจำนวน สอง สาม สี่ ห้า จนถึงจำนวนนับไม่ได้ให้อยู่บนฝุ่นเล็กละเอียดอณูเดียว
5. ทำสองโลกธาตุให้อยู่ในโลกธาตุเดียว

6. ทำโลกธาตุจำนวนนับไม่ได้ให้ปรากฏแก่ชาวโลก
7. แสดงโลกธาตุเดียวให้อยู่ในสองโลกธาตุ ย่อมแสดง(หนึ่งโลกธาตุ)ในโลกธาตุจำนวนนับไม่ได้
8. ทำให้สัตว์ทั้งหมดที่มีในโลกธาตุเดียวให้อยู่ในโลกธาตุจำนวนนับไม่ได้ โดยไม่ให้สัตว์เหล่านั้นเดือดร้อน
9. ทำสัตว์ทั้งหลายให้อยู่ในโลกธาตุเดียว
10. ทำสัตว์จำนวนมากที่มีในโลกธาตุจำนวนมากให้อยู่บนปลายขนทรายเส้นเดียว
11. แสดงพุทธวิสัยหนึ่งให้อยู่ในปลายขนทรายเส้นเดียว
12. แสดงพุทธวิสัยจำนวนมากให้อยู่ในที่เล็กเท่ากับเส้นหนึ่งของปลายขนทราย
13. เนรมิตอรรถภาพจำนวนมากกล่าวสรรเสริญพระผู้มีพระภาคเจ้า
14. ไปสู่ทิศทั้ง 10 ภายในขณะจิตเดียว
15. ทำให้เห็นการตรัสรู้สัมมาสัมโพธิ์นับไม่ถ้วนจนถึงมหาปริณิพพานในขณะจิตเดียว
16. เนรมิตกายได้จำนวนไม่มีประมาณให้เกิดในกาลทั้ง 3
17. แสดงพุทธเกษตรจำนวนมากนับประมาณไม่ได้ให้อยู่ในกายตน
18. ทำโลกธาตุทั้งปวงทั้งที่กำลังเจริญและกำลังเสื่อมไปให้อยู่ในกายตน
19. ทำอายุลมหมุนออกจากชุมชนหนึ่งๆ แต่ไม่ทำร้ายสัตว์ทั้งหลาย
20. ทำโลกธาตุทั้งหมดให้เป็นน้ำ เนรมิตดอกบัวขนาดใหญ่ให้เกิดขึ้นในที่นั้น ทำต้นมหาโพธิ์ในโลกธาตุนั้นให้ปรากฏ แสดงสรรพคุณพร้อมด้วยอาการทั้งสิ้นให้ปรากฏ แสดงโอภาสให้เกิดในทิศทั้งสี่บ แสดงแก้วมณี สายฟ้า พระอาทิตย์ พระจันทร์ และโอภาสทุกอย่างให้ปรากฏในกายของตน
21. ทำโลกธาตุในทุกทิศให้หวั่นไหวด้วยการเป่าลมจากปากเพียงครั้งเดียว
22. แสดงความพินาศอันเกิดจากลม ไฟ และน้ำได้
23. ทำกายของพระตถาคตให้อยู่ในกายตน ทำกายของตนให้อยู่ในกายของพระตถาคต ทำพุทธเกษตรของตนให้อยู่ในกายของพระตถาคต ทำกายของพระตถาคตให้อยู่ในพุทธเกษตรของตน

พระโพธิสัตว์ได้เจริญสมาธิอย่างดี เมื่อมีความปรารถนาย่อมสามารถทำพุทธเกษตรจำนวนมากเท่ากับเม็ดทรายในคงคาที่และละอองฝุ่นละเอียดในโลกธาตุและที่มีมากกว่านั้นให้อยู่ใน

กายของตนได้ พระโพธิสัตว์ในภุมิธรรมเมฆาย่อมได้โพธิสัตว์สมาธิอย่างนี้จำนวนหลายแสน สิ่งที่คุณทั่วไปหรือแม้แต่พระโพธิสัตว์ในภุมิอื่นไม่อาจจะเข้าใจได้คือ กาย และกายกรรมของพระโพธิสัตว์ในธรรมเมฆาภุมินั้นได้ วาจา และวาจากรรม ใจ และกรรมของใจ ฤทธิ์ ความเป็นไปในโลกธาตุทั้งสาม การเข้าสมาธิ ญาณวิสัย ความชำนาญในวิโมกข์ นิรมาณกรรม อธิษฐานกรรม และ ปภาวกรรม และ อริยาบถมีการยกเท้าและวางเท้าเป็นต้น

แม้การเข้าสมาธิชื่อว่าสรรพพุทธเกษตรกายสวกายสวภาวสันทรศนาสมาธิของพระโพธิสัตว์วัชรครรภสามารถทำให้บริษัทของพระโพธิสัตว์ เทพ นาค ยักษ์ คนธรรพ์ และพรหมชั้นสุทธาวาสอยู่ภายในกายตน แล้วแสดงความเป็นไปและลักษณะอาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพุทธเกษตรต่างๆ แสดงต้นโพธิ์ใหญ่เท่ากับสามหมื่นล้านโลกธาตุ มีกิ่งและยอดแผ่กว้างไปในสามหมื่นล้านโลกธาตุ ใต้ร่มเงาของต้นโพธิ์มีพระตถาคตพระนามว่า สรรพอภิษณามติราช ประทับนั่งอยู่บนอาสนะสิ่งให้ปรากฏแก่บริษัทเหล่านั้นได้เห็น หลังจากนั้นพระโพธิสัตว์วัชรครรภได้อธิษฐานให้บริษัทพระโพธิสัตว์ นาค ยักษ์ คนธรรพ์ อสูร ครุฑ กิณนร ภูใหญ่ ท้าวสักกะ พรหม ท้าวโลกบาล พรหมสุทธาวาสให้อยู่ในติดตามเดิมของตน

การได้บรรลุภุมิธรรมเมฆาเป็นการเข้าสู่ตถาคตโคจร คือ จริยาที่ทำให้พระโพธิสัตว์มีพลังกำลัง และ ความสามารถในการทำหน้าที่ช่วยเหลือสรรพสัตว์ได้เต็มที่เต็มกำลังมากขึ้น เปรียบได้กับดินที่อยู่ในฝ่ามือและดินทั้งหมดในปฐพีที่มีในโลกธาตุแห่งทวีปทั้งสี่ โพธิสัตว์ภุมิชื่อธรรมเมฆาที่แสดงเป็นเพียงเศษเสี้ยวเมื่อเทียบกับตถาคตภูมิซึ่งมีมากไม่สามารถจะวัดประมาณ ถ้าพุทธเกษตรจำนวนมากเท่ากับละอองฝุ่นอันละเอียดในโลกธาตุที่นับไม่ได้ในทิศทั้งสี่จะพึงเต็มไปด้วยพระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่ได้บรรลุภูมิอย่างนี้ เหมือนสวนอ้อยเต็มไปด้วยต้นอ้อย ป่าอ้อยเต็มไปด้วยต้นอ้อย ป่าไม้เต็มไปด้วยต้นไม้ ไร่งามเต็มไปด้วยต้นงา หรือไร่ข้าวสาละเต็มไปด้วยต้นข้าวสาละ จรรยาที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญตลอดทุกปามากมายหาที่สุดไม่ได้นั้นย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่หนึ่งในสิบของตถาคตญาณวิสัยเพียงขณะเดียว พระโพธิสัตว์เข้าถึงญาณ ย่อมเป็นผู้มีกาย วาจา ใจไม่เป็นสองคือเป็นหนึ่งเดียวกับพระตถาคต ย่อมไม่ละจากโพธิสัตว์สมาธิ และพระโพธิสัตว์ย่อมทำสมาธิให้เห็นพระพุทธรเจ้าอยู่ตลอดเวลา ในช่วงเวลาแต่ละกับพระโพธิสัตว์ได้ทำการบูชาพระตถาคตทั้งหลายไม่มีประมาณด้วยการบูชาอย่างโอฬาร ได้อธิษฐานโอภาสของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย พระโพธิสัตว์นั้นจึงเป็นผู้ฉลาดสามารถ ไม่มีผู้ทัดเทียมในการถามตอบปัญหาในธรรมธาตุ ตลอดหลายกัป

ญาณของพระโพธิสัตว์ในธรรมเมฆาภุมิมีความยิ่งใหญ่กว่าญาณของพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ในภุมิอื่นทั้งหมด สรวชญาณโอภาสเป็นสิ่งที่พระโพธิสัตว์ใช้ในการแนะนำสั่งสอนสรรพสัตว์ให้เข้าถึงสรวชญาณ รัศมีของญาณอื่นไม่อาจเทียบได้ เหมือนรัศมีของเทวดา

ผู้มีศักดิ์ใหญ่ย่อมสว่างทั่วภพและอายตนะทั้งปวงและสามารถทำความยินดีให้เกิดขึ้นในกายของสัตว์ได้ แสงสว่างแห่งญาณ (อาภา) ของพระโพธิสัตว์ที่อยู่ในธรรมเมฆาภูมิมีความสว่างไสวยิ่งกว่ารัศมีของพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ในภูมิอื่น สามารถทำสัตว์ทั้งหลายให้หยั่งลงสู่สรวชญาณได้ และอุปปจารญาณได้แก่

1. พุทธญาณในอดีต อนาคต ปัจจุบัน
2. ญาณในธรรมธาตุ
3. การแผ่ไปตลอดโลกธาตุ
4. การอธิษฐานให้ปรากฏในโลกธาตุทั้งสิ้น
5. ความรอบรู้ในสัตว์ เกษตร และธรรมทั้งหมด
6. ญาณเป็นเครื่องรู้จักและสันดาน (จริต) ของสัตว์ทั้งปวง
7. ญาณเป็นเครื่องอบรมสัตว์ตามกาลสมควร
8. การไม่ล่วงละเมิดวินัย
9. ความชำนาญในการจำแนกแจกธรรม
10. สรวชญาณไม่มีประมาณ

สรุป

ภูมิ 10 คือปฏิบัติหรือแนวทางการปฏิบัติธรรมตามธรรมของพระโพธิสัตว์ตั้งแต่การตั้งความปรารถนาโพธิ จนถึงการบรรลุสุทัฬหุตตา แบ่งเป็น 10 ภูมิได้แก่

1. ประมุขิตา คือ ภูมิแห่งโพธิจิต
2. วิมลตา คือ ภูมิแห่งการทำความหมตจดแห่งศีลสังวรและโพธิสัตว์จรรยา
3. ประภากริ คือ ภูมิแห่งการทำความหมตจดแห่งจิตด้วยการบำเพ็ญฌาน อภิญญา วิโมกข์ สมาบัติอันเกิดแต่โลกียสมาธิ
4. อรจิษมติ คือ ภูมิแห่งการทำความหมตจดแห่งทิวฐิและกำจัดความลั้งเลงสัยด้วยการทำญาณเป็นเครื่องพิจารณาและเครื่องแสดงมรรคามรรค
5. สุทุรชยา คือ ภูมิแห่งการทำความหมตจดแห่งมรรคและไม่ใช่มรรคด้วยการพิจารณา สรรพธรรมและการเห็นแจ้งสัจจะ
6. อภิมุขิ คือ ภูมิแห่งการทำความหมตจดแห่งมรรคและไม่ใช่มรรคด้วยการพิจารณา เห็นแจ้งศูนยตา (ปฏิจจสมุปบาท)

7. พูรังมา คือ ฎุมิแห่งการทำความหมดจดแห่งข้อปฏิบัติและข้อควรละด้วยการบรรลุดู
ปายะและปัญญา
8. อจลา คือ ฎุมิแห่งการทำความหมดจดให้เกิดขึ้นด้วยการละข้อปฏิบัติด้วยการ
โพธิสัตว์วิตตา (อนาโกคะ)
9. สารุมดี คือ ฎุมิแห่งการทำความหมดจดแห่งโพธิปักษยธรรม ด้วยการเจริญอุปการ
ญาน และฎุมิแห่งความหมดจดแห่งการสั่งสอนสัตว์โลกให้มีความแก่กล้าด้วยการได้
ธารณี ปฏิภาณ
10. ธรรมเมฆา คือ ฎุมิแห่งการความหมดจดแห่งการทำพุทธธรรมในอดีต อนาคต และ
ปัจจุบันให้ปรากฏ ด้วยการได้ตถาคตพละ เวสารัชชกรณธรรม อาเวณิกพุทธธรรม

บทที่ 3

ขั้นตอนการปฏิบัติในคัมภีร์วิสุทธิมรรค

ความเป็นมาและความสำคัญของคัมภีร์วิสุทธิมรรค

คัมภีร์วิสุทธิมรรคจัดได้ว่าเป็นหนังสือที่มีความสำคัญแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมอย่างเป็นขั้นเป็นลำดับเพื่อทำความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้น แสดงถึงความรู้ ความชำนาญในเนื้อหาเป็นอย่างดี ผู้แต่งได้เรียบเรียงประมวลเอาหมวดธรรมปฏิบัติที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ ของพระไตรปิฎก⁸⁹ ปัจจุบันคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้รับการแปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทยหลายฉบับได้แก่ ฉบับแปลโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร)⁹⁰ และฉบับเรียบเรียงโดยสำนักพิมพ์มหายานกุฎราชวิทยาลัยซึ่งใช้เป็นตำราเรียนของคณะสงฆ์ไทยตามหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีชั้นประโยค ป.ธ. 8 วิชาแปลมคธเป็นไทย และ ชั้นประโยค ป.ธ. 9 วิชาแปลไทยเป็นมคธ และยังเป็นหนังสือที่ได้รับการยกย่องจากนักวิชาการระดับนานาชาติ ว่า เป็นตำรารวบรวมหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาย่อความไว้อย่างสมบูรณ์⁹¹ ดังนั้น จึงอาจจะเรียกว่าเป็นสารานุกรมเล่มเล็กกว่าด้วยคำสอนในพุทธศาสนาในยุคแรกก็ได้⁹² คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้รับการแปลและพิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาต่างประเทศต่างๆ⁹³ ได้แก่

1. ภาษาอังกฤษ ชื่อ *The Path of Purity* แปลโดย ศาสตราจารย์ Pe Maung Tin .มี 3 ฉบับ คือ ฉบับพิมพ์ปี ค.ศ. 1922, 1928, 1931, *The Path of Purification* แปลโดย Bhikkhu Nāṇamoli ปี ค.ศ. 1956 และได้รับการเรียบเรียงและพิมพ์ใหม่ในปี ค.ศ.1964 1991 และ 2010
2. ภาษาเยอรมัน แปลโดย ภิกษุณยานติโลกมหาเถร มี 2 ฉบับคือ ฉบับพิมพ์ปี ค.ศ. 1952 และ ปี ค.ศ. 1997

⁸⁹ มหายานกุฎราชวิทยาลัย, ed. *วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1*, พิมพ์ครั้งที่ 11 ed. (กรุงเทพฯ: มหายานกุฎราชวิทยาลัย, 2540), หน้า จ.

⁹⁰ พระพุทธโฆษาจารย์, *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*, trans. อาสภมหาเถร (กรุงเทพฯ: บริษัทธนาเพรส จำกัด, 2554)

⁹¹ มหายานกุฎราชวิทยาลัย, ed. *วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1*, พิมพ์ครั้งที่ 11 ed. (กรุงเทพฯ: มหายานกุฎราชวิทยาลัย, 2540), หน้า ฉ.

⁹² เรื่องเดียวกัน., หน้า ช.

⁹³ Buddhaghosa, *The Path of Purification*, trans. Bhikkhu Nāṇamoli (Kandy: Buddhist Publication Society, 2010), p. XIX.

3. ภาษาสิงหลชื่อ *Visuddhimārrga-hahāsannē* (หรือ *parākramabāhu-sannaya*)
เรียบเรียงโดย รัตนपालะ เมธังกรเถระและคณะ ปี ค.ศ.1949 และ *Visuddhimārgaya* แปลโดย
บัณฑิต มาตร ศรีธรรมวงศา สถวีระ ปี ค.ศ. 1953

4. ภาษาฝรั่งเศสชื่อ *Le Chemin de la pureté* แปลโดย Christian Maës ปี ค.ศ.
2002

5. ภาษาอิตาลีชื่อ *Visuddhimagga: Il sentiero della purificazione* แปลโดย
Antonella Serena Comba ปี ค.ศ. 2008

เนื้อหาของคัมภีร์วิสุทธิมรรคจัดลำดับให้เป็นไปตามขั้นพื้นฐานจนถึงลำดับที่มีความ
ละเอียดซับซ้อนมากยิ่งขึ้นคือ การปฏิบัติเพื่อการชำระกาย วาจา ใจ โดยการงดเว้นสิ่งที่จะเป็น
อุปสรรคต่อการปฏิบัติขั้นสูงต่อไป ลำดับต่อมาคือการฝึกสมาธิ อันเป็นการฝึกหัดเพื่อขัดเกลาความ
เศร้าหมองของจิตให้มีความเลื่อมใส เพื่อให้เตรียมสภาวะของจิตให้เป็นอุปกรณ์สำคัญในการบำเพ็ญ
ปัญญาให้เกิดขึ้น การบำเพ็ญปัญญาจัดเป็นขั้นตอนการปฏิบัติขั้นสูงสุดซึ่งมีความละเอียดซับซ้อนเพื่อ
บำเพ็ญปัญญาอันเป็นสิ่งสำคัญในขั้นตอนการบรรลุธรรม

คัมภีร์วิสุทธิมรรคจรณาโดยพระพุทธโฆสาจารย์ นักปราชญ์ชาวอินเดีย เมื่อ พ.ศ. 956
เป็นภาษาบาลี ในคณะสงฆ์คณะมหาวีหารซึ่งเป็นคณะสงฆ์ใหญ่ปัจจุบันรู้จักกันในชื่อ เถรวาท⁹⁴ ณ
กรุงอนูราธปุระ ประเทศลังกา (ศรีลังกา) ประกอบด้วยเนื้อหาที่สมบูรณ์ทั้งทางทฤษฎีและแนวทางการ
ปฏิบัติที่เรียกว่าไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติที่มุ่งตรงต่อพระนิพพาน
พระพุทธโฆสาจารย์กล่าวไว้ในคาถาดันเรื่อง ว่า วิสุทธิ หมายถึงเอาพระนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุด
ของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นสภาพที่บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสโดยสิ้นเชิง ดังนั้นทางแห่งวิสุทธิ 7 ก็
คือวิธีปฏิบัติ 7 ลำดับเพื่อความหมดกิเลสและการบรรลุนิพพาน เป็นเสมือนรถ 7 ผลัดที่จะนำผู้ปฏิบัติ
ให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศีลวิสุทธิ จิตวิสุทธิ ทิฐิวินิสุทธิ กังขาวิตรณวิ
สุทธิ มัคคามัคควิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสนวิสุทธิ และญาณทัสนวิสุทธิ

คัมภีร์วิสุทธิมรรคจัดเนื้อหาแบ่งเป็น 23 นิเทศ ได้แก่ ธุดงค์นิเทศ กัมมัฏฐานคหณนิเทศ
ปฐวิกลินนิเทศ เสสกลินนิเทศ อสุภกัมมัฏฐานนิเทศ ฉอนุสสตินิเทศ อนุสสติกัมมัฏฐานนิเทศ พรหม
วิหารนิเทศ อารูปนิเทศ สมาธินิเทศ อิทธีวิธีนิเทศ อภิญาณิเทศ ชันธนิเทศ อายตนนิเทศ อินทริย์

⁹⁴ Maria Heim, *The Forerunner of All Things: Buddhaghosa on Mind, Intention and Agency* (New Your: Oxford University Press, 2014), p. 7.

สัจจนีเทศ ปัญญาภูมินิเทศ ทิฏฐิวีสุทธินิเทศ กังขาวิตรณวิสุทธินิเทศ มัคคามัคคญาณทัสนวิสุทธินิเทศ
ปฏิบัติญาณทัสนวิสุทธินิเทศ ญาณทัสนวิสุทธินิเทศ และปัญญาภาวนานิสังสนิเทศ

พระภิกษุผู้ดำเนินทางวิสุทธิมรรค

ส่วนต้นของคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่าด้วยเรื่องปัญหาพยากรณ์พระพุทธโฆสจารย์ได้กล่าวไว้ในคาถาดังต่อไปนี้ว่า “ภิกษุเป็นผู้คนฉลาด มีความเพียร มีปัญญา บริหารตน ตั้งอยู่ในศีลแล้วอบรมจิตและปัญญาอยู่นั้น พึงทางซึ่งนี้ได้⁹⁵” ใครคือภิกษุในพระพุทธศาสนาท่านได้กล่าวไว้เพียงสั้นๆ ว่าภิกษุคือผู้เห็นภัยในสงสาร เช่นเดียวกับในสามัญญผลสูตร ได้กล่าวถึงเหตุของการออกบวชของกุลบุตรไว้ว่าเมื่อบุคคลใดได้ฟังธรรมของพระตถาคตแล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระตถาคต และเกิดความคิดเบื่อหน่ายในความเป็นฆราวาส ด้วยตระหนักว่า ฆราวาสคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ ให้บริบูรณ์บริสุทธิได้โดยส่วนเดียว แต่เห็นว่าการปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกบวชเป็นบรรพชิตจะสามารถทำให้การประพฤติพรหมจรรย์ได้สะดวกและสามารถทำความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้นได้

จะเห็นได้ว่าคุณสมบัติที่สำคัญของผู้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาได้จะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิเบื้องต้น และประกอบด้วยศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาเพราะได้ฟังธรรมของพระตถาคต ความสำคัญของการเป็นพระภิกษุคือย่อมมีโอกาสปฏิบัติกุศลธรรมได้มากกว่าการเป็นฆราวาสเพราะไม่ต้องประกอบภาระงานเพื่อเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัวจึงทำให้เวลาในการศึกษาพระธรรมวินัยและการปฏิบัติธรรม เพราะการเป็นฆราวาสไม่เพียงแต่เป็นทางที่คับแคบแต่เป็นการใช้ชีวิตที่มีโอกาสกระทำผิดพลาดและนำไปสู่การเสวยวิบากของกรรมดังกล่าวว่า “ชีวิตฆราวาสเป็นทางคับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี” แต่การดำเนินชีวิตเป็นนิกบวชตามพระธรรมวินัยนั้นประเสริฐที่สุด แม้เมื่อบวชเป็นพระภิกษุแล้วย่อมมีสถานะสูงกว่าสถานะเดิมของตน ย่อมได้รับการยกย่อง บูชากราบไหว้ บำรุงด้วยปัจจัย 4

ความหมายของวิสุทธิมรรค

⁹⁵ สีเล ปติฏฐาย นโร สพลญญ

จิตตํ ปญญญจ ภวายํ

อาตปปี นิปปโก ภิกขุ

โส อิมํ วิชฌเย ชฏนติ ตูทิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ed. วิ

สุทธิมคคสส นาม ปกรณวิเสสส ปฐโม ภาค, พิมพ์ครั้งที่ 9 ed. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า

วิสุทธิมรรค คือ ทางดำเนินไปสู่ความบริสุทธิ์ หรือพระนิพพาน⁹⁶ อันเป็นเป้าหมายของการปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา พระพุทธโฆสจารย์ได้กล่าวถึงนิพพานว่าเป็นสภาวะที่ปราศจากมลทิน มีความบริสุทธิ์เพราะปราศจากกิเลสทั้งสามคือวิถิกมกิเลส ปริยภูฐานกิเลส และอนุสัย มีมรรคที่ดำเนินคือมัชฌิมาปฏิปทา สถานที่ของนิพพานคือ ล่วงพ้นภพ คติ⁹⁷ ล่วงพ้นกามธาตุ ผู้ดำเนินไปต้องประกอบด้วย

1. วิชชา 3 ได้แก่

- 1.1 ปุพเพนิวาสานุสสติญาณเป็นเหตุระลึกขันธ์ที่อาศัยอยู่ในกาลก่อน
- 1.2 จุตูปปาตญาณ ญาณกำหนดรู้จุดและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย
- 1.3 อาสวักขยญาณ ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

2. อภิญญา 6 ได้แก่

- 2.1 อิทธิวิธี ญาณที่ทำให้แสดงฤทธิ์ได้
- 2.2 ทิพโอสถ ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์
- 2.3 เจโตปริยญาณ ญาณที่กำหนดใจคนอื่นได้
- 2.4 ปุพเพนิวาสานุสสติญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้
- 2.5 ทิพจักขุ ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์
- 2.6 อาสวักขยญาณ ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้น

3. ปฏิสัมภทา 4 ได้แก่

- 3.1 อัถลปฏิสัมภทา ปัญญาแตกฉานในอรรถ
- 3.2 ธัมมปฏิสัมภทา ปัญญาแตกฉานในธรรม
- 3.3 นิรุตติปฏิสัมภทา ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ
- 3.4 ปฏิภาณปฏิสัมภทา ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ

ศีลวิสุทธิ

พระพุทธโฆสจารย์ได้แสดงแนวทางการปฏิบัติเพื่อการบรรลุพระนิพพานไว้ตามลำดับคือ พระภิกษุในพุทธศาสนาต้องรักษาศีลให้บริสุทธิ์อันเป็นพื้นฐานให้การบำเพ็ญจิตภาวนาถึงที่สุด และ

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 3.

⁹⁷ รูปแบบการดำเนินชีวิตมี 5 ประเภทคือ 1. นรก 2. กำเนิดเดรัจฉาน 3. แดนเปรต 4. มนุษย์ 5. เทพ (ตั้งแต่ชั้นจาคุมหาราชิกา จนถึงอกนิภูธรพรม) ดุที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ed. 12 (กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2546), หน้า 273.

เป็นเครื่องพิจารณาทำปัญญาให้เกิดขึ้นด้วยการพิจารณานามรูปคือกายยาวาหาคีบกว้างศอกนี้โดยยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์

ความหมายของศีล

คำว่า ศีล มาจากศัพท์บาลีว่า สีสณะ หมายความว่า เป็นมูลราก ซึ่งมีความหมายว่ากิริยาที่ได้รับการควบคุมแล้วอย่างเป็นระเบียบดี นอกจากนี้คำว่า สีสณะ ยังใช้ในความหมายว่า เป็นที่รองรับหรือที่ตั้งของกุศลธรรมทั้งหลาย

ศีล คือ เจตนาธรรมในการงดเว้นจากสิ่งที่เป็นโทษ ได้แก่ศีล 5 คือ การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ การงดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤตินิโคตรองของตน งดเว้นจากการพูดเท็จ และงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา ดังนั้นศีลในความหมายดังกล่าวนี้ก็คือ ศีล 5 นั่นเอง

ความหมายของศีลอีกประการหนึ่งคือ การละอกุศลกรรม 10 ประการได้แก่กรรมบถที่เป็นไปทางกาย 3 ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิโคตรอง และกรรมบถที่เป็นไปทางวาจา 4 ได้แก่ไม่พูดปด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดส่อเสียดยุยงให้เขาแตกกัน ไม่พูดเพ้อเจ้อ ส่วนคำว่า เจตสิกศีล คือกรรมบถที่เป็นไปทางใจ ได้แก่ไม่คิดอยากได้สมบัติของผู้อื่น ไม่คิดพยาบาทปองร้ายคนอื่น และไม่เป็นผู้มีความเห็นผิด

ปาริสุทธิศีล 4

ปาติโมกข์สังวรศีล คือการสำรวมกายวาจา ไม่ละเมียดสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ และคุ้มครองผู้รักษาศีลให้พ้นจากทุกขภัยต่างๆ ในปัจจุบันและในภพต่อไป วิธีการปฏิบัติคือ ภิกษุสงฆ์พึงสำรวมตนไม่ให้อาบัติแม้เพียงเล็กน้อย เพราะการต้องอาบัติแม้เล็กน้อยเช่น อาบัติทุกกฏ หรือทุพภาษิตก็สามารถขัดขวางการบรรลุมรรคผล และยังส่งผลให้ไปเกิดในอบายภูมิ การต้องอาบัติเล็กน้อยเหล่านี้จัดว่าเป็นภัยที่น่ากลัวสำหรับนักบวช ดังนั้นเมื่อพระภิกษุรูปใดได้ล่วงละเมิดอาบัติใดแล้วต้องปลงอาบัติด้วยการเข้าปริวาส การอยู่มานัต สละสิ่งของที่ เป็นนิสัสคีย์หรือได้รับโดยไม่ชอบธรรม

อินทริยสังวรศีล คือ การใช้สติสำรวมอินทริยไม่ให้เกิดสรวรรตทางทวารทั้ง 6 คือ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ

อาชีวนปาริสุทธิศีล คือการเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ โดยแสวงหาปัจจัย 4 อันได้แก่ จีวร บิณฑบาต ที่อยู่ และยารักษาโรค โดยชอบธรรมและหลีกเลี่ยงจากการแสวงหาโดยไม่ชอบธรรมเพราะ เช่น การ

ขอจากคฤหัสถ์ที่ไม่ใช่หมฺงูญาติ และไม่ใช่วิวาจาเป็นต้น เป็นการนำไปสู่การกระทำผิดข้อบัญญัติหลายอย่างตั้งแต่ ปาราชิก สังฆาทิเสส ฤๅลัจฉัย และทุกกฏ อาบัติเหล่านี้เป็นเหตุให้ศิลปภร่ง ไม่บริสุทธิ์อันจัดเป็นอันตรายต่อการบรรลุมรรคผล

ปัจจัยสันนิสสิตศีล คือ ศีลที่อาศัยปัจจัย หมายถึง การพิจารณาประโยชน์ของการใช้สอยปัจจัย 4 ศีลข้อนี้ไม่ใช่ข้อบังคับทางพระวินัย แต่พระภิกษุต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพื่อป้องกันการใช้สอยปัจจัยไม่ให้เกิดความเป็นหนี้ คือ ทานที่ทายกถวายแต่พระภิกษุที่นับว่าเป็นทักษิณาที่หมดจดและมีอานิสงส์มาก พระภิกษุที่บริโภคปัจจัยเหล่านี้ด้วยการไม่พิจารณาในการใช้สอย ทำให้ผลทานของทายกมีอานิสงส์ไม่มาก ภิกษุนั้นจึงเป็นเป็นติดหนี้ผลทานแก่ทายก ดังนั้นเพื่อให้ศีลนี้มีความหมดจด นอกจากนี้การพิจารณาปัจจัย 4 ของพระภิกษุยังเป็นการป้องกันไม่ให้กิเลสเพิ่มพูนขึ้นจากการใช้สอยสิ่งเหล่านั้น เพราะการพิจารณาต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองถึงประโยชน์จากการใช้อย่างแท้จริง เช่น ควรพิจารณาก่อนการนุ่งห่มจีวรว่า การนุ่งห่มจีวรมุ่งประโยชน์เพื่อการขจัดความหนาว ความร้อน

อานิสงส์ของศีล

คัมภีร์วิสุทฺธิมรรคแบ่งคุณของการบำเพ็ญศีลออกเป็นสองประเภทคืออานิสงส์ที่ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลเบื้องต้นได้แก่ศีลเป็นที่พึ่ง เป็นบ่อเกิดของคุณความดี เป็นเครื่องชำระและดับความเดือดร้อนใจ ทำให้ผู้มีศีลเข้าสู่สังคมาใดๆ ได้อย่างสง่างามโดยไม่ต้องมีสิ่งอื่นใดนำพาไป ทำให้มีความงามคือมีหิริโอตตปปะส่วนอานิสงส์ของศีลในระดับสูงได้แก่เป็นบันไดเป็นเครื่องสนับสนุนนำไปสู่ประตูแห่งพระนิพพานคือภวิเศษดังคำกล่าวว่

“วินโย สัวรตถาย สัวโร อวิปฏิสสารตถาย อวิปฏิสสารโร ปาโมชชตถาย ปาโมชชํ ปิตตถาย ปปีติ ปสสทตถาย ปสสทธิ สุขตถาย สุขํ สมารตถาย สมาริ ยถาภูตญาณทสสนตถาย ยถาภูตญาณทสสนํ นิพพิทตถาย นิพพิทา วิราคตถาย วิราโค วิมุตตตถาย วิมุตติ วิมุตติญาณทสสนตถาย วิมุตติญาณทสสนํ อนุปาทาปรินิพพานตถาย”⁹⁸

“วินัยมีเพื่อประโยชน์แก่สังวร สังวรเพื่อประโยชน์แก่วิปฏิสสาร อวิปฏิสสารเพื่อประโยชน์แก่ปราโมทย์ ปราโมทย์เพื่อประโยชน์แก่ปิตติ ปิตติเพื่อประโยชน์แก่ปัสสทธิ ปัสสทธิเพื่อประโยชน์แก่ความสุข สุขเพื่อประโยชน์แก่สมาริ สมาริเพื่อประโยชน์แก่ ยถาภูตญาณทส

⁹⁸ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ed. วิสุทฺธิมคคสส นาม ปกรณวิเสสส ปฐโม ภาโค, พิมพ์ครั้งที่ 9 ed. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 15.

นะ ยถาภูตญาณทัสนะเพื่อประโยชน์แก่นิพพิทา นิพพิทาเพื่อประโยชน์แก่วิราคะ วิราคะ
เพื่อประโยชน์แก่วิมุตติ วิมุตติเพื่อประโยชน์แก่วิมุตติญาณทัสนะ วิมุตติญาณทัสนะเพื่อ
ประโยชน์แก่อนุปาทาปรินิพพาน”

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าศีล คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง ความเป็นอยู่เรียบง่าย
และสงบเรียบร้อย เป็นฐานรองรับกุศลธรรมทั้งหลาย การปฏิบัติขั้นพื้นฐานเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ
สมาธิให้ได้ญาณ และการปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อทำปัญญาให้เกิดขึ้น ดังนั้นจึงอาจกล่าวสรุปได้ว่า ในการ
ปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์จึงมีความจำเป็นต้องรักษาศีลให้ครบบริบูรณ์

วิธีการรักษาศีลและการทำข้อวัตรให้บริบูรณ์

คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายการสมาทานจุดดั่งไว้ในลำดับต่อจากศีลวิสุทธิว่าเป็นความมัก
น้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความสังัด ความไม่สั่งสม ปราศจากความเพียรและเป็นผู้เลี้ยงง่ายเป็น
การแสดงวิธีการปฏิบัติเพื่อความบริสุทธิ์บริบูรณ์ของศีลและข้อวัตร การสมาทานจุดดั่งได้แก่ การทรง
ผ้าบังสุกุลเป็นปกติ การทรงผ้าไตรจีวรเป็นปกติ การเที่ยวบิณฑบาตเป็นปกติ การเที่ยวไปตามลำดับ
เรือนเป็นปกติ การฉันโดยอาสนะเดียวเป็นปกติ การฉันภัตตาหารในบาตรเท่านั้น ไม่รับอาหาร
ภายหลังการฉันเสร็จแล้ว การอยู่ป่าเป็นปกติ การอยู่โคนไม้เป็นปกติ การอยู่ในที่แจ้งเป็นปกติ การอยู่
ป่าช้าเป็นปกติ การอยู่ในที่เรียบง่ายตามที่เขาจัดให้ การอยู่ด้วยการนั่งเป็นปกติ

พระโยคีต้องสละโลกามิสทั้งหลาย ไม่อาลัยในร่างกายและชีวิต มีความปรารถนาใน
อนุโลมปฏิบัติเพียงอย่างเดียวแล้วจึงทำการสมาทานจุดดั่งอย่างใดอย่างหนึ่งหรือพร้อมกันทุก
ประการในคราวเดียวกันเพื่อความเป็นผู้มักน้อย สันโดษและเป็นพื้นฐานของความผ่องแผ้วของศีล

จิตตวิสุทธิ

ในส่วนของการทำจิตให้หมจดใจ ได้แก่การทำสมาธิ หมายความว่า การมีจิตตั้งมั่น ดำรง
อยู่สม่ำเสมอในอารมณ์เดียว⁹⁹ สมาธิแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่ อุปจารสมาธิ สมาธิใกล้ฉาน อัปปนา
สมาธิ สมาธิแนบแน่น และ ขณิกสมาธิ สมาธิชั่วขณะ แต่คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึงสมาธิเพียงสอง
อย่างเท่านั้นคือ อุปจารสมาธิและ อัปปนาสมาธิ¹⁰⁰ ความไม่ซัดส่ายวันไหวไปในนิ वर्ณธรรม สมาธิ

⁹⁹ มหามกุฏราชวิทยาลัย.วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอนที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 8 ed. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราช
วิทยาลัย, 2540), หน้า 2.

¹⁰⁰ จิตตวิสุทธิ นาม สอุปจารา อภิสมาปตติโย ดุที่ เรื่องเดียวกัน., หน้า 250.

ที่มีการปฏิบัติเริ่มตั้งแต่การประมวลจิตตั้งลงในกรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งไปจนถึงการได้อุปจารของ
ฌานสมาบัติ (ปฏิบัติ) และมีอภิญญาเป็นผล (อัปปนา)

สมาธิ 40 วิธี

1. กสิณ 10 ได้แก่ ปฐวีกสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นีลกสิณ นีลภกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ อาโลกกสิณ ปริจฉินนาทาสกสิณ
2. อสุภะ 10 ได้แก่ อุทฺธมาตกะ วินีลกะ วิบุพพะกะ วิจฉิททกะ วิชขายิตก วิชชิตตกะ ทตวิชชิตตกะ โลหิตกะ ปุพฺพกะ และ อัฏฐิกะ
3. อนุสสติ 10 ได้แก่ พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลानุสสติ จาคานุสสติ เทวตานุสสติ มรณสติ กายคตาสติ อานาปานสติ อุปสมานุสสติ
4. พรหมวิหาร 4
5. อารูป 4
6. อาหาเรปฏิกูลสัญญา
7. จตฺธาตฺวาวุฏฺฐาน

ขั้นตอนการทำสมาธิ

เมื่อจะทำสมาธิ ผู้ปฏิบัติต้องทำบุพกิจให้ครบถ้วนได้แก่ ต้องเป็นผู้รักษาศีลให้มีความ
บริสุทธิ์ บริบูรณ์ดี จากนั้นจึงทำการตัดปัลลิว ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้จากสิ่งเหล่านี้คืออยู่อาศัย ตระกูล
หมู่ญาติ ลาภสักการะ หมู่มณะ การงานที่ยังไม่แล้วเสร็จ การเดินทาง ญาติ ความเจ็บป่วย การศึกษา
เล่าเรียน ฤทธิ์ เมื่อตัดเครื่องกังวลเหล่านี้ได้แล้ว

ผู้ปฏิบัติเลือกครูอาจารย์ผู้ที่สามารถจะสอนวิธีทำกรรมฐานที่ถูกต้อง อาจารย์ผู้ให้
กรรมฐานควรเป็นผู้มีความรู้ความสามารถ เป็นพหูสูตและเป็นลัทธิคือเป็นผู้มีจริยาวัตรตรงตามเป็นแบบ
แผน เป็นผู้ตามรักษาวงศ์ เป็นอาจารย์ผู้ถือปฏิบัติตามอาจริยมัต สามารถบอกกรรมฐาน บอกสิ่งที่
เป็นสัพบายะ และไม่เป็นสัพบายะต่อการปฏิบัติได้ ควรเข้าไปหามอบตัวเป็นศิษย์ ทำวัตรปฏิบัติ
ต่ออาจารย์แล้วจึงเรียนวิธีการปฏิบัติ

จากนั้นจึงเลือกปฏิบัติกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของตน คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดง
ตัวอย่างตัวอย่างของจริตทั้ง 6 ประเภทไว้พร้อมกับประเภทของกรรมฐานที่เหมาะสมไว้ดังนี้ ราคะจริต
เหมาะกับ อสุภะ 10 กายคตาสติ โทสจริต เหมาะกับ พรหมวิหาร 4 วรรณกสิณ 4 โมหะจริต ควรฝึก
อานาปานสติ วิตกจริต ควรฝึก อานาปานสติ ศรัทธาจริต ควรฝึก พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุส

สติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ และเทวดานุสสติ พุทธิจริต ควรฝึก มรณสติ อุปสมานุสสติ จตุธาตววัตถ์
ถาน อาหารปฏิกุศลสัญญา

สถานปฏิบัติที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติควรเป็นสถานที่อยู่แล้วมีความผาสุกและปฏิบัติได้
สะดวก ควรเป็นสถานที่มีความสงบและไม่มีเหตุรบกวนการปฏิบัติ ควรเป็นสถานที่ไม่ใกล้ไม่ไกล
เกินไป เป็นที่สามารถเดินทางไปมาได้สะดวก กลางวันไม่พลุกพล่าน กลางคืนไม่มีเสียงอึกทึก ไม่มี
สิ่งรบกวนเช่น เช่น แดด ลม เหลือบยุง สัตว์เลื้อยคลาน เป็นต้น

ผลของการบำเพ็ญสมาธิ

ผู้ที่ได้บำเพ็ญสมาธิจะได้บรรลุสมบัติ 8 ได้แก่ปฐมฌาน พระโยคาวจรเป็นผู้สงัดจากกาม
ทั้งหลาย สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าปฐมฌานซึ่งมีวิตก วิจาร์ ปิติ และ อันเกิดจากวิเวก
ปฐมฌานนี้ดับนิรวรทั้ง 5 ด้วยองค์ฌานที่เกิดขึ้นคือ วิตก ดับถิ่นมิทธะได้วิจาร์ดับวิจิกิจฉา ปิตีดับ
พยาบาท และสุขดับอุทธัจจกุกุจจะได้ และเอกัคคตาดีบงามฉันทะได้ ทุติยฌาน ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร์
เพราะวิตกวิจาร์ระงับไป มีแต่ปิติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ ตติยฌาน คลายปิติ เป็นผู้วางเฉย มี
สติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกายเป็นปกติ จตุตถฌาน มีเอกัคคตาและอุเบกขา เพราะละสุขและละ
ทุกข์ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับหายไป อากาสาณัญจายตนะ ได้แก่ ฌานที่เกิดจากการเพ่งความว่าง
เปล่าของอากาศเป็นอารมณ์ วิญญาณัญจายตนะ ได้แก่ ฌานที่เกิดจากการเพ่งความรู้ถึงอากาศที่ไม่มี
ที่สิ้นสุดเป็นอารมณ์ อากิญจัญญายตนะ ได้แก่ ฌานที่เกิดจากการเพ่งนัตถิกบัญญัติคือความไม่มีอะไร
เป็นอารมณ์ และเนวสัญญานาสัญญายตนะ ได้แก่ ฌานที่เกิดจากการเพ่งความรู้ในนัตถิกบัญญัติเป็น
อารมณ์ นอกจากนี้ผู้ปฏิบัติได้ฌานแล้วยังได้บรรลุโลกียอภิญาณา ได้แก่อิทธิวิธี สามารถแสดงฤทธิ์ต่างๆ
ได้เช่นการเนรมิตกาย ทำที่ไกลให้ใกล้ เป็นต้น ทิพพโสตธาตุนาน ความรู้ชัดได้ยินด้วยโสตธาตุนั้นเป็น
ทิพย์ เจโตปริยญาณ ความรู้กำหนดใจคนอื่นได้ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ สามารถตามระลึกชาติก่อนๆ
ของตนได้ และจตุปปาตญาณ ความรู้ในเรื่องกำเนิดของสัตว์ที่ตายแล้ว

ปฏิบัติฌาน

นิรวรณ คือสภาวะที่เป็นเครื่องกั้นกุศลธรรมทั้งหลายมีฌาน มรรค ผล ไม่ให้เกิด เป็นข้าศึก
แห่งสมาธิได้ทำให้ไม่จิตไม่สามารเป็นสมาธิตั้งอยู่นาน นิรวรณมี 5 ประการได้แก่

1. กามฉันท คือ ความพอใจในกาม ซึ่งเป็นทั้งรูปธรรมเรียกว่าวัตถุกามได้แก่ วัตถุที่น่าใคร่
คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัส ที่เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด ส่วนกามที่เป็นนามธรรมเรียกว่า
กิเลสกาม คือสภาพยินดี พอใจ

2. **พยาบาท** คือ ความไม่พอใจในอารมณ์ต่างๆ ที่เป็นอาการทางจิตในทางลบเช่น หงุดหงิด ขุ่นเคือง คิดประทุษร้าย และความปองร้าย

3. **ถีนมิทระ** ได้แก่ ความง่วง ซึมเซา ความหดหู่ และความท้อถอย ความเกียจคร้าน

4. **อุทธัจจกุกุจะ** ได้แก่ ความฟุ้งซ่าน คำราญใจ

5. **วิจิกิจฉา** ได้แก่ ความลังเลสงสัยในสิ่งที่ควรเชื่อ

อานิสงส์ของการบำเพ็ญสมาธิ

มีทิฏฐุธรรมสุขวิหาร การเจริญอัปนาสมาธิเป็นอุบายในการเข้าสมาบัติให้จิตมีอารมณ์เดียวอยู่เป็นสุขตลอดวัน เป็นบาทของวิปัสสนา ได้อภิญญาอันเป็นโลกียะ มีภพพิเศษเป็นอานิสงส์ มีนิโรธเป็นอานิสงส์

ปัญญา

ปัญญาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคหมายถึง วิปัสสนาญาณทั้ง 16 อย่างที่มีพื้นฐานมาจากการรักษาศีลให้หมดจดแล้ว และได้ทำจิตให้หมดจด ทำมานสมาบัติให้เกิดขึ้นได้แล้ว จากนั้นพิจารณาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริงของสภาวธรรมเหล่านี้คือ ชันธ อายตนะ ธาตุ อินทรีย์ สัจจะ และปัจจุสมุปบาท ตามความหมายนี้ คัมภีร์วิสุทธิมรรคจึงได้กล่าวถึงส่วนของปัญญาด้วย วิสุทธิ 5 คือ ทิฏฐิวินิจัย วิชชา วิชชาธรรมกาย มัคคามัคคญาณทัสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสนวิสุทธิ ญาณทัสนวิสุทธิ

ภูมิของปัญญา

1. **ชันธ** ได้แก่ ชันธ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ การพิจารณาความชันธที่ประกอบด้วยรูปนามทำให้มีความเห็นถูกต้องเกี่ยวกับความเป็นอนัตตา ปราศจากตัวตน หรือตัวเรา ของเรา บุรุษ หรือสตรี เพราะมีเพียงชันธที่ดำเนินไปตามเหตุปัจจัยกล่าวคือ รูปเกิดจาก อวิชชา ตัณหา กรรม และอาหาร ส่วนนาม เกิดขึ้นเพราะมีอวิชชา ตัณหา กรรม และผัสสะ ส่วนวิญญาณ เกิดขึ้นเพราะมีอวิชชา ตัณหา กรรม และรูปนาม ความเห็นผิดในตัวตนเรียกว่า อัตตทิฏฐิแบ่งเป็น 20 อย่าง จำแนกตามชันธทั้ง 5 อย่างละ 4 คือ รูปเป็นอัตตา อัตตามีในรูป รูปมีอยู่ในอัตตา และอัตตามีอยู่ในรูป เป็นต้น

2. **อายตนะ** ได้แก่ อายตนะภายนอก ประกอบด้วย รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่สัมผัสได้ และ ธรรมารมณ์ และ อายตนะภายใน ประกอบด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ การพิจารณาอายตนะทั้ง 12 นี้พึงเห็นว่าเป็นเพียงการเชื่อมโยง ของธาตุรับ ธาตุการกระทบ และธาตุรู้ เท่านั้น คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึงอายตนะว่าอายตนะภายในเป็นเหมือนบ้านร้าง และอายตนะภายนอกเป็น

เหมือนโจรปล้นหมู่บ้าน และเหมือนสัตว์ 6 ประเภท และที่ที่โคจร¹⁰¹ ควรเห็นอายตนะการเห็นตามความจริงอย่างนี้เพื่อคลายความเข้าใจผิดในสังขาร ย่อมไม่ทำปฏิกริยาปรุงแต่งด้วยความชอบหรือไม่ชอบ ส่งผลให้กิเลสอ่อนกำลังลง

3. ธาตุ ได้แก่ ธาตุ 18¹⁰² ควรพิจารณาเห็นว่าเป็นองค์ประกอบรวมกันเป็นกลุ่ม เป็นก้อน เป็นอวัยวะ เป็นเหมือนก้อนหินไม่มีชีวิต การพิจารณาแยกเป็นองค์ประกอบนี้เพื่อตัดความคิดยึดถือว่าเกี่ยวกับชีวิตสัญญา

4. อินทรีย์ ได้แก่ อินทรีย์ 22 การพิจารณาอินทรีย์ทั้งหมดเพื่อให้เข้าใจว่า การบรรลุนิพพานเกิดขึ้นภายในสังขารที่ประกอบด้วย หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ อตภาพนี้ทั้งที่เป็นหญิง เป็นชาย มีความเป็นไปเนื่องด้วยชีวิตินทรีย์ ความเป็นไปนี้ย่อมมีการเสวยอารมณ์มีสุข ทุกข์ ดีใจ เสียใจ และวางเฉย การดับไปของการเสวยอารมณ์เหล่านี้มีขึ้นได้ด้วยการมีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา และพึงเห็นว่าการปฏิบัติเหล่านี้เป็นปฏิบัติที่มีผลเป็นคือความสงบยิ่ง

5. อริยสัจ 4 คือธรรมที่พระอริยเจ้าได้รู้แจ้งแทงตลอดแล้ว

5.1 แทงตลอดความจริงว่าอุปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์

5.2 แทงตลอดว่า กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เป็นเหตุให้เกิดทุกข์

5.3 แทงตลอดว่าความดับสิ้น ความหลุด ความออกของตัณหา คือนิพพาน

5.4 แทงตลอดว่าอริยมรรค 8 คือนิโรธคามินีปฏิปทา คือปฏิปทาแห่งการบรรลุนิโรธ

6. ปฏิจจสมุปบาท คือ ธรรมที่เป็นปัจจัย คือเป็นสาเหตุ ส่วนสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะมีปฏิจจสมุปบาทเรียกว่าปฏิจจสมุบันธธรรม คำว่าปฏิจจสมุปบาทนี้มีคำอื่นที่ใช้แทนกันได้คือ ตถตา อวิตถตา อนัญญตถตา อิทัปปัจจยา¹⁰³ ปฏิจจสมุปบาทมี 12 ประการ ได้แก่

6.1 อวิชชา คือ ความไม่รู้ริยสัจ

6.2 สังขาร คือ เจตนาที่เป็นกุศล และอกุศลฝ่ายโลกียะ

¹⁰¹ สัตว์ 6 พวกได้แก่ งู จระเข้ นก สุนัขบ้าน สุนัขป่า และลิง ที่โคจรของสัตว์นี้คือ ที่รก วังน้ำ ท้องฟ้า หมู่บ้าน ป่าช้า ป่าไม้ คูที่ **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 1**, พิมพ์ครั้งที่ 7 ed. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 134.

¹⁰² จักขุธาตุ รูปธาตุ จักขุวิญญาณธาตุ โสตราธาตุ สัทธาธาตุ โสตวิญญาณธาตุ ฆานธาตุ คันธธาตุ ฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาธาตุ รสธาตุ ชิวหาวิญญาณธาตุ กายธาตุ โผฏฐัพพธาตุ กายวิญญาณธาตุ มโนธาตุ ธรรมธาตุ มโนวิญญาณธาตุ พระธรรมปิฎก (ประยูร ธมฺมปุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 348.

¹⁰³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ed. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 1**, พิมพ์ครั้งที่ 7 ed. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540), หน้า 224.

- 6.3 วิญญาณ คือ การรับรู้ทางหู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ
- 6.4 นามรูปคือ อุปาทานชั้นี่ที่เกิเกิดขึ้นพร้อมกับวิญญาณ
- 6.5 อายตนะหก คือ ความเจริญขึ้นของนามรูป
- 6.6 ผัสสะ คือ การกระทบกันของ อินทรีย์ วิทยะ และวิญญาณที่มีกิเลส
- 6.7 เวทนา คือ ความรู้สึกที่เกิดจากผัสสะ
- 6.8 ตัณหา คือ ความดิ้นรนเป็นไปเพื่อเวทนา
- 6.9 อุปาทาน คือ ความพอกพูนขึ้นของตัณหา
- 6.10 ภพ คือ กรรมที่มีอาสวะที่เกิดจากอุปาทานหล่อเลี้ยง
- 6.11ชาติ คือ ชั้นี่ที่วิบากของกรรมทำให้เจริญขึ้น
- 6.12ชรา และ มรณะคือ ความแก่ห่อมของชั้นี่ และความแตกไปของชั้นี่ที่แก่ชรา
ความเศร้าโศก ปริเทวะ โทมนัส และอุปายาสะ ความเดือดร้อนใจของผู้จะต้อง
ตาย ต้องพลัดพรากไป ผู้หลงสติ มีความถือมั่น ปริเทวะ

การพิจารณาปฏิจสมุปบาททำให้เห็นอริยสัจ 4 คือ รู้ทุกข์และสมุทัยจากการพิจารณา
ปฏิจสมุปบาทโดยอนุโลม เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยสังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัยวิญญาณจึงมี
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยนามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัยอายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็น
ปัจจัยผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัยเวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัยตัณหาจึงมี เพราะตัณหา
เป็นปัจจัยอุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมี เพราะชาติ
เป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสจึงมี ฐิติโรธ คือวิธีการดับทุกข์ ด้วยการ
ดับที่ต้นเหตุ และดับเหตุของเหตุเป็นต้น เรื่อยไปจนถึงปฐมเหตุคือ อวิชชา ในลำดับปฏิโลม ด้วย
อาการอย่างนี้ เพราะอวิชชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะสังขารจึงดับ เพราะสังขารดับวิญญาณจึงดับ
เพราะวิญญาณดับนามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับสฬายตนะจึงดับ เพราะสฬายตนะดับผัสสะจึงดับ
เพราะผัสสะดับเวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับอุปาทานจึงดับ เพราะ
อุปาทานดับภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส
อุปายาสจึงดับ

ทฤษฎีวิสุทธิ

ความหมดจดแห่งทฤษฎี คือ เป็นผู้ไม่มีความหลงผิดคิดว่าร่างกายนี้คือเรา เป็นตัวเรา เป็น
ของของเรา การละความเห็นผิดในร่างกายเช่นนั้นจะเกิดขึ้นได้ต้องมีปัญญาเห็นแจ้งที่เกิดจากการ
พิจารณาเห็นว่าร่างกายนี้ ประกอบด้วยนามและรูปโดยถ่องแท้ ไม่ใช่สิ่งที่เป็นสัตว์ เป็นชีวะ เป็นบุคคล

ผู้ปฏิบัติต้องบำเพ็ญสมาธิและทำให้สมาบัติแปดเกิดขึ้นจนมีความชำนาญสามารถเข้าออกได้อย่าง
 แม่นยำแล้วพิจารณาภายในโดยความเป็นนามรูปจนเห็นหทัยรูปที่อาศัยนามรูป เห็นภูตรูปที่อาศัยหทัย
 รูป เห็นอุปาทายรูปที่อาศัยภูตรูป พิจารณาจนรู้อารูปเป็นแต่เพียงสิ่งที่อาศัยสิ่งอื่นให้เกิดขึ้น และ
 พิจารณาเห็นนามโดยความเป็นสิ่งที่นุ่มไปได้เป็นลักษณะ สิ่งที่สลายไปได้เป็นลักษณะเป็นรูป ผู้เป็น
 วิปัสสนากำหนดจับธาตุสี่จนเห็นรูปทั้งสี่ปรากฏชัดแล้วจึงปรากฏอรุปรธรรมคือโลกุตตรจิต 81 ดวงขึ้น
 การเห็นนามรูปสามารถพิจารณานามรูปโดยตรง หรือพิจารณาธาตุ 4 ธาตุ 18 หรือพิจารณาอายตนะ
 12 หรือพิจารณาชั้น 5) เมื่อกำหนดแยกนามรูปตามสภาพที่เป็นได้จึงคลายโลกสมัญญา คลายความ
 ลุ่มหลงว่าเป็นสัตว์เป็นบุคคล แล้วตั้งจิตไว้ในอัมภิมหภูมิให้ดียิ่งขึ้นไปอีก การเห็นอย่างนี้เรียกว่า
 ยถาภูตทสณะ การเห็นตามความเป็นจริงของนามรูปอย่างนี้เพื่อตัดความเห็นผิดในเรื่องสัสสตทิจิ
 (เชื่อว่าสัตว์เที่ยง) อุจเฉททิจิ (เชื่อว่าสัตว์ขาดสูญ)

กัณฑ์ชาตวิสุทธิ

ความหมัดจดแห่งญาณเป็นเหตุทำให้ข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ ขั้นที่ทำให้กำจัด
 ความสงสัยได้ คือกำหนดรู้ปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง 3 สงสัย 16 ประการ ได้แก่

1. เราได้มีได้เป็นมาแล้วหรือหนอ
2. เรามีได้มีมิได้เป็นมาแล้วหรือหนอ
3. เราได้เป็นอะไรหนอ
4. เราได้เป็นอะไรแล้วเป็นอะไรหนอ
5. เราจักมีจักเป็นอะไรหรือหนอ
6. เราจักไม่มีไม่เป็นอะไรหนอ
7. เราจักเป็นอะไรหนอ
8. เราจักเป็นอะไรแล้วเป็นอะไรหนอ
9. เรามีอยู่เป็นอยู่หรือหนอ
10. เราไม่มีอยู่ไม่เป็นอยู่หรือหนอ
11. เราเป็นอะไรอยู่หนอ
12. สัตว์ผู้นี้มาแต่ไหนหนอ
13. สัตว์ผู้นั้นก็เป็นผู้ไปที่ไหนหนอ
14. การกำหนดจับปัจจัยของนามรูปจนเห็นและเข้าใจนามรูปว่าเป็นไปโดยปัจจัยอยู่ใน
 กาลบัดนี้

15. แม้ในอดีตมันก็เป็นไปแล้วโดยปัจจัย
16. ในกาลอนาคตมันก็จักเป็นไปโดยปัจจัย

การพิจารณาปัจจัยเกิดของนามรูปพิจารณาหลายวิธี ได้แก่เหตุเกิดขึ้นของรูปในอดีต เพราะ อวิชา ตัณหา อุปาทาน กรรม และอาหาร ส่วนรูปที่เป็นไปในปัจจุบันเกิดขึ้นเพราะปัจจัยมี อาหาร จิต และ อตุ ส่วนการเห็นรูปที่เป็นไปในอนาคตเกิดขึ้นได้ด้วยการอนุমানจากรูปที่เป็นไปในอดีต เมื่อเห็นอยู่อย่างนี้ย่อมเข้าใจตามความจริงว่านามรูปที่เป็นไปในกำเนิด คติ จิตี และนิวาสทั้งปวง เป็นไปได้ด้วยความสืบต่อเนื่องกันของเหตุและผลเท่านั้น ปราศจากผู้สร้างและผู้สวय เป็นแต่เพียงการ จุติและปฏิสนธิของธรรมที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน และพระโยคาวจรนั้นย่อมได้ญาณปริยญา ญาณ นี้มีชื่อเรียกได้หลายชื่อได้แก่ ธรรมฐิติญาณ ยถาภูตญาณ สัมมสนญาณ ผู้ที่ได้ญาณนี้ สามารถละความสงสัยดังกล่าวและไม่มีความสงสัยในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ไตรสิกขา รูป นามในอดีต อนาคต และ ปัจจุบัน และปฏิจจสมุปปาทจึงได้บรรลุถึงขาวิตรณวิสุทธิ ผู้มาถึงวิสุทธินี้ได้ ชื่อว่าเป็นจุฬโสดาบัน ตั้งอยู่ในทางมรรคผลแต่ยังไม่ได้บรรลุมรรคผล เมื่อไม่เสื่อมจากกัขาวิตรณวิ สุทธิแม้ไม่ก้าวหน้าในปฏิบัติที่สูงขึ้นไปก็จะเป็นผู้มีสุคติเป็นเบื้องหน้า¹⁰⁴

มัตคามัคคญาณทัสนวิสุทธิ

ความหมตจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง คือทำสัมมสนญาณให้เกิดขึ้นแล้ว พิจารณาสังขาร โดยยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์เห็นความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์และความไม่ใช่ตัวตนจนเกิด กรรมฐานคล่องแคล่วดีเยี่ยมได้มหาวิปัสสนาสิบแปดที่พึงได้โดยอาการทั้งปวงด้วยอำนาจปหาน ปริยญา ตั้งแต่ถึงคานุปัสสนญาณเมื่อแห่งตลอดได้ส่วนหนึ่งแห่งมหาวิปัสสนาในชั้นสัมมสนญาณย่อม ละปฏิปกขธรรมมีนิจสัญญาเป็นต้น แห่งมหาวิปัสสนานั้นได้ทำความเพียรเพื่อบรรลุอุทยัพพยานุปัส สนาญาณเพราะเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปของนามรูป เมื่อเห็นความเกิดและความเสื่อมโดย ความเป็นปัจจัยและขณะสมุทยสังกัปรากฏ เพราะรู้ปัจจัยผู้ให้เกิดด้วยการเห็นความเกิดขึ้นโดยขณะ ทุกขสังกัปรากฏเพราะหยั่งรู้ชาติทุกข์ ด้วยการเห็นความเสื่อมไปโดยปัจจัย นิโรธสังกัเป็นอันปรากฏ เหตุหยั่งรู้ความไม่เกิดขึ้นแห่งสิ่งที่มีปัจจัยทั้งหลายเพราะความไม่เกิดขึ้นแห่งปัจจัย ด้วยการเห็นความ เสื่อมโดยขณะ ทุกขสังกัเป็นอันปรากฏอีก เพราะหยั่งรู้มรณทุกข์ ส่วนการเห็นความเกิดขึ้นและความ เสื่อมไปนี้เป็นโลกิยมรรค มรรคสังกัปรากฏขึ้นเพราะกำจัดสัมโมหะในมรรคนั้นเสียได้ เพราะการเห็น ความเกิดขึ้นโดยปัจจัย อนุโลมปฏิจจสมุปปาทก็ปรากฏ เพราะการเห็นความเสื่อมไปโดยปัจจัย ปฏิโลม

¹⁰⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 2, พิมพ์ครั้งที่ 6 ed. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราช วิทยาลัย, 2536), หน้า 39 - 41.

ปฏิจจสมุปบาทก็ปรากฏ เพราะเข้าใจว่าเพราะความดับแห่งสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับ แต่ด้วยการเห็นทั้งความเกิดและความเสื่อมโดยขณะ ปฏิจจสมุบันธรรมก็ปรากฏ เพราะหยั่งรู้สังขตลักษณะด้วยว่าธรรมทั้งหลายที่มีความเกิดและเสื่อมไปได้ ย่อมเป็นสังขตธรรม และสังขตธรรมนั้นก็ปฏิจจสมุบันธรรม เมื่อพิจารณาการเกิดขึ้นโดยความเป็นปัจจัยจึงเห็นความไม่ขาดสายของสันดานเพราะมีความสัมพันธ์กันของความเป็นเหตุและผลจึงคลายอุเบกขาได้ดียิ่งขึ้น และเมื่อพิจารณาการเกิดขึ้นโดยขณะเห็นการเกิดขึ้นของสิ่งใหม่จึงละอตัตติยธรรมได้ดียิ่งขึ้น การหยั่งรู้ความเกิดขึ้นของผลโดยอนุรูปแก่ปัจจัยทำให้ละอกริยาได้ ด้วยการเห็นความเกิดขึ้นโดยปัจจัย อนัตตลักษณะย่อมปรากฏชัดเจนขึ้น เพราะรู้ธรรมทั้งหลายเป็นสภาพมีความเป็นไปเนื่องด้วยปัจจัยการเห็นโดยขณะ อนิจจลักษณะก็ปรากฏ เพราะหยั่งรู้ความที่ธรรมทั้งหลายเป็นสภาพมีแล้วก็ไม่มีและเพราะหยั่งรู้ความว่างเปล่าของสังขารธรรมทั้งหลายทั้งในอดีตและอนาคตทั้งทุกลักษณะก็เป็นอันปรากฏ เพราะหยั่งรู้ความถูกบีบคั้นด้วยความเกิดและความเสื่อม แม้ความที่สังขตลักษณะเป็นไปชั่วขณะก็ปรากฏในสภาวะลักษณะเพราะหยั่งรู้ความไม่มีแห่งความเสื่อมในลักษณะเกิดและความเกิดในลักษณะเสื่อม เมื่อภาวนาอย่างนี้ตรุณวิปัสสนาญาณคืออุทฺตัพพยานุสสนาอันแทงตลอดลักษณะตั้งอยู่ด้วยอาการว่า สิ่งที่มีความเสื่อมเป็นธรรมดานั้นองเกิดขึ้นและมันเกิดขึ้นแล้วก็เข้าถึงความเสื่อมย่อมเป็นอันพระโยคีนั้นได้บรรลุแล้ว วิปสนูปกิเลส ได้แก่ โสภส ญาน ปิติ ปัสสัทธิ (ความรำจับ) สุข อธิโมกข์ (ความน้อมใจเชื่อ) ปศคาหะ (ความเพียร) อุปฺภูฐาน (สติ) อุเบกขา นิกันติ (ความพอใจ) สิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคทำให้จิตเกิดความสะดุ้งสะเทือนพระโยคีอาร์ทวิปัสสะกะ (ผู้เห็นแจ้ง) ไม่พึงหวั่นไหวในสิ่งเหล่านี้ต้องมีปัญญารู้คุณและโทษเพื่อไม่ให้เกิดความฟุ้งซ่านละอุปกิเลสเหล่านี้กำหนดทางและมีใช้ทางลงได้ว่า ธรรมทั้งหลายมีโอภาสเป็นต้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาญาณอันพ้นจากอุปกิเลสดำเนินไปตามวิธีของวิปัสสนา มัคคามัคคญาณทัสนวิสุทธิเกิดขึ้นอย่างนี้

ปฏิบัติญาณทัสนวิสุทธิ

ความหมัดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน คือ ประกอบความเพียรในวิปัสสนาญาณทั้งหลายเริ่มแต่อุทฺตัพพยานุสสนาญาณ ที่พ้นจากอุปกิเลส ดำเนินเข้าสู่วิถีทางแล้วนั้น เป็นต้นไปจนถึงสังจามุโลมิกญาณหรืออนุโลมญาณ อันเป็นญาณสุดท้ายแห่งวิปัสสนา ต่อแต่นี้ก็จะเกิดโคตรภูญาณ คั่นระหว่างวิสุทธิข้อนี้กับข้อสุดท้าย เป็นหัวข้อต่อแห่งความเป็นปุถุชนกับความเป็นอริยบุคคล โดยสรุป วิสุทธิข้อนี้กับข้อสุดท้ายเป็นหัวข้อต่อแห่งความเป็นปุถุชนกับความเป็นอริยบุคคล วิสุทธิข้อนี้คือวิปัสสนาญาณ 9 ได้แก่

1. อุท্থัพพยานุปัสสาณญาณ กำหนดลักษณะ 3 คือ ทุกขลักษณะ อนิจจลักษณะ และ อนัตตลักษณะ และชั้นห้า พิจารณารูปธรรมและอรุธรรมจนญาณแก่กล้า สังขารทั้งหลายจะปรากฏโดยเกิดดับเร็ว เมื่อสติจับแต่ความสิ้นความเสื่อมแต่ดับอย่างเดียวอันเป็นปลายสุดแห่งอนิจจตาจึงเกิดภังคานุปัสสาณญาณขึ้น

2. ภังคานุปัสสาณญาณ เมื่อเห็นสังขารว่าไม่เที่ยงจึงเกิดความเบื่อหน่ายไม่ยินดี คลายกำหนดในสังขารที่เห็นและทำราคะให้ดับ ทำสังขารที่เห็นที่ปรากฏให้ดับ แม้สังขารที่ไม่ได้เห็นคือที่เป็นไปในอดีตอนาคตให้ดับด้วยอำนาจของอันวัยญาณคือรู้โดยอนุโลมหรืออนุমানตามที่ปรากฏแล้วปฏิบัติได้ พระโยคีนีทำได้อย่างนี้จึงชื่อว่าสลัดทั้งสังขารพร้อมทั้งกิเลสและเล่นไปในพระนิพพานอันตรงกันข้ามกับสังขตธรรมนั้น¹⁰⁵ ผู้เข้าถึงภังคานุปัสสาณญาณย่อมละภวทวิภูมิจได้ ละความยึดในชีวิตรได้ ประกอบภาวณาอันชอบทุกเมื่อ มีอาชีวะหมดจด ละความชวนชวายนในกิจจานุกิจภายนอก เป็นผู้ปราศจากความกลัว ประกอบด้วยขันติโสรัจจะ มีความอดกลั้นต่อความไม่ยินดีในอภิสกุลและความยินดีในกาม¹⁰⁶ เมื่อเจริญให้ญาณนี้ให้มากจึงได้บรรลุภยตูปัญฐานญาณ

3. ภยตูปัญฐานญาณ การตามเห็นสังขารว่าเป็นสิ่งที่น่ากลัวคือเกิดวิจรรย์ว่าสังขารทั้งหลายอันเป็นไปอยู่ในภพ กำเนิด คติ จิต และนิวาสทั้งปวงเป็นสภาพที่ถึงความฉิบหาย มีภัยเฉพาะหน้า

4. อาทีนวานุปัสสาณญาณ เมื่อพระโยคาวจรเจริญภยตูปัญฐานญาณนั้นได้สังขารนั้นเป็นไปในภพ กำเนิด คติ จิต และสัตว์ตาวาสทั้งปวง ไม่มีที่ต้านทาน ที่กำบัง ที่พึ่งอาศัยเลย เห็นอาทีนพปราศจากสิ่งน่าพอใจ ปราศจากวิสัยที่น่ายินดีอยู่โดยรอบ พระโยคาวจรได้ญาณนี้ย่อมรู้อุปาทะ ปวัตตะ นิमितตะ आयูหนะ และปฏิสนธิว่าเป็นทุกข์ (สังสารวัฏ) และยังรู้อุปาทะ อัมปวัตตะ อนิมิตตะ อนุายูหนะ และอัมปปฏิสนธิ ว่าเป็นสุข (นิพพาน) เป็นผู้ไม่หวั่นไหวในทวิภูมิต่างๆ

5. นิพพิทานุปัสสาณญาณ พระโยคาวจรนั้นเห็นสังขารโดยความเป็นโทษ แล้วเกิดความเบื่อหน่าย เอือมระอา ไม่ยินดีในสังขารอันแตกอยู่ ย่อมยินดีในอนุปัสสา 7 เท่านั้น คือการตามเห็นสังขารว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทำความหน่าย และคลายราคะ เห็นความดับของสังขาร ทำให้เกิดความต้องการที่จะสลัดทั้งสังขาร เกิดความไม่ยินดีในสุคติภพ 3 มีความยินดีในพระนิพพานและมีใจน้อมไปในพระนิพพาน

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน., หน้า 133.

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน., หน้า 138 - 9.

6. มุญจितุกัมยตาญาณ เมื่อเกิดความเบื่อหน่าย ไม่นินตีย่างยิ่งเพราะเข้าถึงนิพพิทาญาณนี้ จิตย่อมไม่ติดข้อง ไม่ผูกพันในสังขารทั้งหลาย เป็นจิตคิดจะออกออกไปจากสังขาร เมื่อมีความเข้าใจอย่างนั้น พระโยคาวจรได้บรรลุมุญจितุกัมยตาญาณ

7. ปฏิสังขานุปัสนาญาณ พระโยคาวจรนั้นเป็นผู้ใคร่จะออกจากสังขารจึงกำหนดสังขารนั้นโดยยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์ด้วยปฏิสังขานุปัสนาญาณ

8. สังขารุเบกขาญาณ พระโยคาวจรกำหนดว่าสังขารเป็นของว่างเปล่าด้วยปฏิสังขานุปัสนาญาณได้แล้วจึงกำหนดสุญตาโดยความว่างเปล่าย่อมละความกลัวและความยินดี เป็นผู้เป็นกลางวางเฉยในสังขารทั้งหลาย ประารถนาจะพ้นจากสังขารทั้งปวง จึงกำหนดสังขารทั้งหลายด้วยปฏิสังขานุปัสนา เมื่อรู้อย่างนั้นเห็นอย่างนั้นจิตย่อมถอยกลับจากภพสาม อุเบกขาหรือความรังเกียจในสังขารย่อมตั้งมั่น ถอนอัตรานุกูลเสียได้ สังขารุเบกขาญาณย่อมเกิด แต่ญาณนี้เมื่อเห็นพระนิพพานย่อมละความเป็นอยู่ (ปวัตตะ) แล้วแล่นไปสู่พระนิพพานทีเดียว หากไม่เห็นย่อมมีแต่สังขารเป็นอารมณ์เป็นไป เมื่อพระโยคาวจรละความกลัวและความยินดีได้แล้วก็วางตัวเป็นกลางในการตรวจสอบสังขาร ยืนตัวอยู่ด้วยอำนาจอนุปัสนา 3 ได้แก่ อนิจจานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนา อนัตตานุปัตสนา และได้เข้าถึงวิโมกข์ 3 ได้แก่ อนิมิต্তวิโมกข์ อัปณิหิตวิโมกข์ และ สุธมฺมวิโมกข์ ซึ่งทำความแตกต่างแก่พระโยคาวจรผู้ได้วิโมกข์นี้ได้แก่ ผู้ที่หลุดพ้นด้วยอนิมิตตวิโมกข์ย่อมเป็นสัทธานุสारीและสัทธาวิมุต ส่วนผู้หลุดพ้นด้วยอัปณิหิตวิโมกข์ย่อมเป็นกายสักขีและอุกโตะภาควิมุต ผู้ที่หลุดพ้นด้วยสุทธวิโมกข์ย่อมเป็นธัมมานุสारी ทิฏฐิปัตตะ และปัญญาวิมุต นอกจากนี้สังขารุเบกขาญาณก็คือมุญจितุกัมยตาญาณ และปฏิสังขานุปัสนาญาณ และสังขารุเบกขาญาณนี้จัดเป็นญาณลำดับสุดท้ายของโลกียญาณของโลกียญาณและเป็นญาณสืบต่อกับมรรค (วฏฺฐานคามินี สิทฺธาปัตตวิปัตสนา และ วฏฺฐานคามินี เป็นชื่อของสังขารุเบกขาญาณ อนุโลมญาณ และ โคตรภูญาณ) พระโยคาวจรผู้ได้สังขารุเบกขาญาณนี้ได้ชื่อว่าปฏิสันจรคือผู้ไม่แสดงตนในภพเสพแต่อาสนะสงัด

9. สัจจานุโลมิกญาณ เมื่อพระโยคาวจรเจริญสังขารุเบกขาญาณนั้นอยู่ อริโณกข์สัทธา ย่อมมีกำลังยิ่งขึ้น วิริยะก็เป็นอันประคองไว้อย่างดี สติก็เข้าไปตั้งอยู่อย่างดี จิตก็ตั้งมั่นอย่างดี เกิดสังขารุเบกขากล้าแข็งยิ่ง เมื่อพระโยคาวจรคำนึงว่า มรรคจักเกิดในบัดนี้ สังขารุเบกขาญาณพิจารณาสังขารทั้งหลาย โดยอาการว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วลงสู่ภวังค์ ในลำดับแห่งภวังค์ มโนทวาราวุชณะทำสังขารทั้งหลายให้เป็นอารมณ์โดยอาการว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา โดยนัยที่สังขารุเบกขาทำแล้วนั้นแหละเกิดขึ้นต่อจากนั้นชวนจิตดวงแรกซึ่งสืบสันตติอันไม่มีระหว่างในลำดับแห่ง

กิริยาจิตที่ยังภวังค์ให้หมุนกลับทำสังขารทั้งหลายให้เป็นอารมณ์เกิดขึ้น ขวนจิตดวงแรกนี้เรียกว่า
 บริการกรรม ลำดับนั้นขวนจิตดวงที่สองเกิดขึ้นทำสังขารทั้งหลายให้เป็นอารมณ์ เรียกว่าอุปจาร คือใกล้
 มรรคแม้ในลำดับนั้นขวนจิตดวงที่สามทำสังขารทั้งหลายให้เป็นอารมณ์อย่างนั้นเหมือนกันเกิดขึ้น
 เรียกว่าอนุโลม คือสมควรแก่วิปัสณาญาณทั้ง 8 และอนุโลมแก่โพธิปักขิยธรรม 37 อันเป็นธรรมที่จะ
 พึงถึงได้ด้วย การข่มกิเลสที่บังสัจจะแห่งอนุโลมญาณ อนุโลมญาณนี้ เมื่อปรารภสังขารทั้งหลายโดย
 ทางไตรลักษณ์ มีอนิจลักษณะเป็นต้นเกิดขึ้น ก็ชื่อว่าอนุโลมแก่ญาณทั้ง 8 และโพธิปักขิยธรรม 37 ใน
 เบื้องปลายด้วย

ญาณทัสนวิสุทธิ

ความหมดจดที่เกิดขึ้นเพราะมีญาณและทัสนะบริบูรณ์ เพราะรู้แจ้งอริยมรรค ได้เข้าถึง
 ความเป็นพระอริยเจ้า ตามลำดับขั้น ผู้ทำวิปัสสนาที่ได้อนุโลมญาณได้ชื่อว่าถึงปฐมมรรคแน่นอน¹⁰⁷
 อนุโลมญาณทั้งสามได้กำจัดกิเลสที่เป็นเหมือนความมืดปิดบังสัจจะ จิตหลุดจากความผูกพันในสังขาร
 แล้วถอยกลับ แม้นิมิตตารมณ์และปวัตตารมณ์ทั้งปวงจะปรากฏเป็นเครื่องกังวล อนุโลมญาณทำลาย
 ความมืดทำให้สัจจะถูกเปิดเผยขึ้นมาได้แต่ก็ไม่อาจจะทำให้พระนิพพานเป็นอารมณ์ได้ โคตรภูญาณยึด
 เอานิพพานเป็นอารมณ์ได้แต่ไม่อาจกำจัดความมืดที่บังสัจจะได้

1. โคตรภูญาณ เมื่อเจริญอนุโลมญาณจนแก่กล้าถึงที่สุดแล้ว โคตรภูญาณทำพระนิพพาน
 อันไม่มีนิमितไม่มีปวัตตะปราศจากสังขารเป็นนิโรธให้เป็นอารมณ์ แล้วก้าวล่วงโคตรบุพฺพชน ล่วงภูมิ
 บุพฺพชนก้าวเข้าสู่โคตรอริยะ ภูมิอริยะ เป็นนิพพานที่จิตนึก คำนึงและประมวลมาครั้งแรกทำปัจจัยแห่ง
 ปฐมมรรคให้เกิดขึ้นเป็นญาณยอดสุดของวิปัสนา

2. มรรคญาณ ได้แก่ มรรคทั้ง 4 คือ

2.1 โสตาปัตติมรรค ญาณที่สัมพันธ์กับโสตาปัตติมรรค ญาณ เมื่อโคตรภูญาณเป็นญาณ
 ที่ส่งสัญญาให้แก่มรรคญาณแล้วดับไป มรรคญาณติดตามญาณนั้นไปด้วยกระแสที่ไม่ขาดระยะเจาะ
 ไปทำลายกองโลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งไม่เคยถูกเจาะทำลายมาก่อน และทำลายวิภูทุกขีในสังสารวัฏ
 ปิดประตูอบายทั้งปวง ทำให้อริยทรัพย์ทั้ง 7 เกิดขึ้น ละมิจฉามรรคมืองค์ 8 ระงับเวรภัยทั้งปวง ถวาย
 ตัวเป็นบุตรชนิดโอรสเกิดแต่อกแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และยังได้อานิสงส์อื่นหลายร้อย ในลำดับที่
 ผลของปฐมมรรคเกิดขึ้นพระโยคาวจรนั้นก็พระโสตาบัน แม้จะยังเป็นผู้จะมีการเกิดในภพของ

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน., หน้า 207.

เทวดาและมนุษย์อีกเจ็ดชาติแล้วจะเป็นผู้สามารถทำนิพพานให้แจ้งได้ จิตของพระโสดาบันนั้นลงสู่ภวังค์ปัจเจกขณัมรรค ผล กิเลสที่ละได้แล้ว กิเลสที่ยังเหลือ และนิพพาน

2.2 สกทาคามิมรรค พระอริยสาวกโสดาบันนั้นทำความเพียรเพื่อให้กามราคะและพยาบาทเบาบางลง ทำอินทริย์ พละ และโพชฌงค์ ให้ชุ่มนุ่มกันแล้วพิจารณาอย่ายี่สงขารหยั่งลงสู่วิถีสวรรณาแล้ว สกทาคามิมรรคย่อมเกิดขึ้น ในลำดับที่เกิดอนิสงส์ของมรรคนี้พระโยคาวจรนั้นก็พระสกทาคามีมาสู่โลกนี้เพียงครั้งเดียวก็สามารถทำที่สุดทุกข์ได้ ออกจากกามราคะ ปฏิฆะหยาบ กามราคานุสัยหยาบ ปฏิฆานุสัยหยาบ

2.3 อนาคามิมรรค พระสกทาคามีนั้นปัจเจกขณัมรรค ผล กิเลสที่ละได้แล้ว กิเลสที่ยังเหลือและนิพพาน พระสกทาคามีได้บรรลุอนาคามิมรรคเป็นพระอนาคามี สามารถละกามราคะสังโยชน์ละเอียด ปฏิฆสังโยชน์ที่ละเอียด กามราคานุสัยละเอียด และปฏิฆานุสัยละเอียดเป็นโอปปาติกะปรินิพพานในโลกสุทธาวาส

2.4 อรหัตมรรค เกิดขึ้นแก่พระอนาคามีเมื่อออกจากนิมิตทั้งปวงในภายนอก ทำอินทริย์ พละ และโพชฌงค์ให้ชุ่มนุ่มกันแล้ว ย่ำยี่สงขารนั้นด้วยญาณกำหนดไตรลักษณ์หยั่งลงสู่วิถีสวรรณา อรหัตมรรคเกิดขึ้น เข้าถึงความเป็นพระอรหัตละรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา มานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย ออกจากกิเลสทั้งหลายที่เป็นไปตามอวิชชานุสัยนั้นและจากขันธทั้งหลายที่เป็นไปตามอวิชชานุสัยนั้นด้วย เป็นพระชินาสพทรงไว้ซึ่งร่างกายสุดท้าย มีภาวะที่ปลงได้แล้ว ได้บรรลุประโยชน์ มีกิเลสเครื่องผูกไว้ในภพสิ้นไปแล้ว รู้โดยชอบ หลุดพ้นแล้ว เป็นทักขิณียบุคคลของโลกกับทั้งเทวโลก

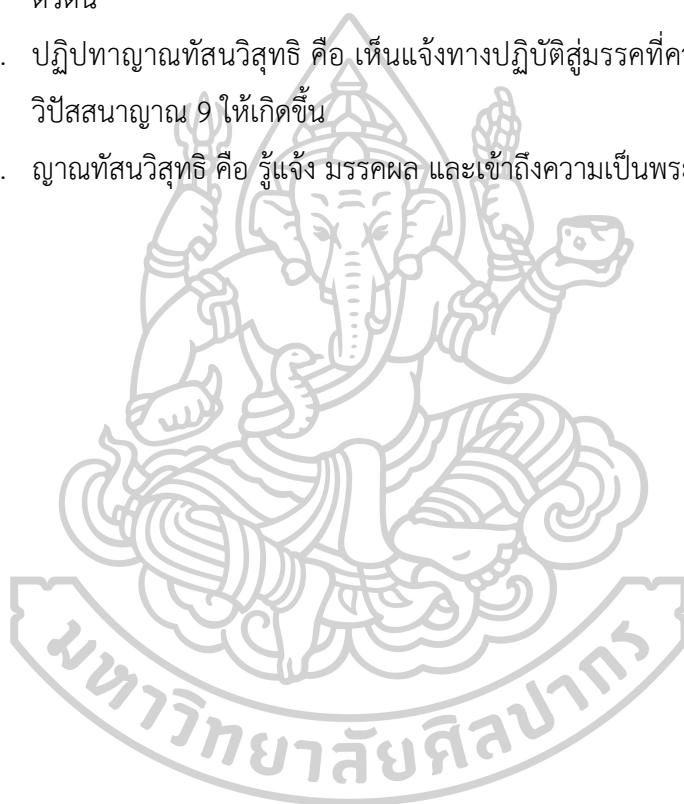
ญาณทัสนวิสุทธิ คือเกิดขึ้นเมื่ออนุโลมญาณทำลายกิเลสที่ปิดนิพพาน ทำให้โคตรภูญาณได้ทำหน้าที่ในการยึดเอานิพพานนั้นเป็นอารมณ์เป็นสัญญาให้มรรคญาณทำลายตลอดกองกิเลสอันสงส์ของปัญญาภาวนากำจัดกิเลสต่างได้ ได้เสวยรสแห่งอริยผล สามารถเข้านิโรธ คือการพักอยู่สำราญในปัจจุบันชาติ ได้อริยคุณ

สรุป

คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึงขั้นตอนการปฏิบัติตามลำดับเพื่อการบรรลุพระนิพพานอันเป็นบรมสุขนั้น มีลำดับการปฏิบัติตามแนวของวิสุทธิ 7 อันเปรียบเสมือนรถ 7 ผลัดที่นำพาผู้เดินทางไปสู่ นิพพานนคร ได้แก่

1. ศีลวิสุทธิ คือความหมดจดแห่งศีล

2. จิตวิสุทธิ คือ การฝึกอบรมจิตได้บรรลุฌาน อภิญญา
3. ทิฐิวินิสิทธิ คือ ความหมดจดของทิฐิ ทำลายความเห็นผิดในอดีตด้วยการพิจารณาเห็นนามรูป
4. กังขาวิตรณวิสุทธิ คือ ทำลายความสงสัยในนามรูปว่าปราศจากผู้กระทำ ผู้เสวย เป็นแต่เพียงกรรม กระทำที่ปราศจากผู้กระทำ ผู้เสวย
5. มัคคามัคคญาณทัสนวิสุทธิ คือ มีการเห็นถูกต้องว่านิพพานคือทางที่ควรดำเนินไป และสังขารไม่ใช่ทางควรดำเนินไปเพราะเป็นสิ่งที่มีความผันแปร เป็นทุกข์ และไม่มีตัวตน
6. ปฏิปทาญาณทัสนวิสุทธิ คือ เห็นแจ้งทางปฏิบัติสู่มรรคที่ควรดำเนินไป คือการทำวิปัสสนาญาณ 9 ให้เกิดขึ้น
7. ญาณทัสนวิสุทธิ คือ รู้แจ้ง มรรคผล และเข้าถึงความเป็นพระอรหันต์

บทที่ 4

เปรียบเทียบลำดับการปฏิบัติในคัมภีร์ทศกมุติกสูตรกับคัมภีร์วิสุทธิมรรค

บทนี้เปรียบเทียบขั้นตอนตามลำดับการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ตั้งแต่การเตรียมความพร้อมเข้าสู่ภุมิที่ 1 คือภุมิประมุขิตาจนถึงได้ผลบรรลุภุมิที่ 10 คือธรรมเมฆาซึ่งเป็นภุมิที่พระโพธิสัตว์ได้รับสัมมาอภิเชกเป็นพระโพธิสัตว์ที่สมบูรณ์พร้อมด้วยสรวชญาณและอสังการทั้งปวงได้แก่ ปฏิสัมภทาญาณ 4 โฆษะ กาย โอภาส มีปณิธานและบารมีทั้งสิบประการถึงความบริบูรณ์ ปฏิปทาของพระโพธิสัตว์นี้แบ่งแสดงด้วยสมตา 10 และขั้นตอนการปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสของพระโยคาวจรในคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งแสดงด้วยวิสุทธิ 7

การเปรียบเทียบแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกคือลำดับการปฏิบัติที่มีความคล้ายคลึงและใกล้เคียงกันคือขั้นตอนการชำระศีลให้บริสุทธิ์ การบำเพ็ญจิตภาวนา และการเจริญปัญญา และส่วนที่สองคือลำดับการปฏิบัติของคัมภีร์ทศกมุติกสูตรที่เพิ่มเติมและแตกต่างออกไปจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แก่ การทำพุทธธรรมในอดีต อนาคตและปัจจุบัน และการสั่งสอนสัตว์ทั้งปวง

เปรียบเทียบขั้นตอนการปฏิบัติ

การเปรียบเทียบวิสุทธิ 10 และวิสุทธิ 7 แบ่งเป็นสองส่วนคือส่วนที่มีความคล้ายคลึงกัน และ ส่วนที่แตกต่างกัน ส่วนที่มีความคล้ายคลึงกันจัดเป็นคู่ดังนี้

1. เปรียบเทียบศีลวิสุทธิกับศีลวิสุทธิ
2. เปรียบเทียบจิตตวิสุทธิ กับ จิตตวิสุทธิ
3. เปรียบเทียบทฤษฎีกางขาวิมตติวิเลขาปนยนิวิสุทธิ กับ ทิณฐิวินิสุทธิและกัณขาวิตรณวิสุทธิ
4. เปรียบเทียบมรรคามรรคญาณวิสุทธิ กับ มรรคามรรคญาณทัสนวิสุทธิ
5. เปรียบเทียบประติปัตติประหาณญาณวิสุทธิ กับปฏิบัติญาณทัสนวิสุทธิ
6. เปรียบเทียบสรรพโพธิปักขยธรรมโมตตโรตตรวิภาวนวิสุทธิ กับ ญาณทัสนวิสุทธิ

วิสุทธิที่เหลือได้แก่ และ สรรพสัจตปริปาจนวิสุทธิ อดีตพุทธธรรมวิสุทธิ อนาคตพุทธธรรมวิสุทธิ และ ปรัตยุดปนพุทธธรรมวิสุทธิ เป็นส่วนปฏิบัติที่แตกต่างกัน

เปรียบเทียบศีลวิสุทธิ กับ สีลวิสุทธิ

ศีลของพระโพธิสัตว์เป็นศีลในรูปแบบของอกุศลกรรมบถคือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤตินิโคตโนกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการกล่าวคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่มีความโลภ ไม่เป็นผู้มีจิตคิดพยาบาท มีสัมมาทิฏฐิ

ศีลของพระภิกษุที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค คือ การบำเพ็ญศีลตามฐานะของตน กล่าวคือ ฆราวาสบำเพ็ญเบญจศีล หรืออุโบสถศีล ส่วนบรรพชิตนักบวชก็บำเพ็ญศีลของนักบวช คือ ปาฏิหาริย์ศีล 4 ได้แก่ ปาติโมกขสังวรศีล คือการสำรวมกายวาจา ไม่ละเมิดสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ และคัมภีร์ผู้รักษาศีลให้พ้นจากทุกขภัยต่างๆ ในปัจจุบันและในภพต่อไป วิธีการปฏิบัติคือ ภิกษุสงฆ์พึงสำรวมตนไม่ให้ต้องอาบัติแม้เพียงเล็กน้อย เพราะการต้องอาบัติแม้เล็กน้อยเช่น อาบัติทุกกฏ หรือทุพภาสิตก็สามารถขัดขวางการบรรลุมรรคผล และยังส่งผลให้เกิดในอบายภูมิ อินทรีย์สังวรศีล คือ การสำรวมอินทรีย์ไม่ให้กิเลสรั่วรดทางทวารทั้ง 6 คือ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ อชีวะปาฏิหาริย์ศีล คือการเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ โดยแสวงหาปัจจัย 4 อันได้แก่ จีวร บิณฑบาต ที่อยู่ และยารักษาโรค โดยชอบธรรมและหลีกเลี่ยงจากการแสวงหาโดยไม่ชอบธรรมเพราะ เป็นการนำไปสู่การกระทำผิดข้อบัญญัติหลายอย่างตั้งแต่ ปาราชิก สังฆาทิเสส อนุลัจจัย และทุกกฏ อาบัติเหล่านี้เป็นเหตุให้ศีลบกพร่อง ไม่บริสุทธิ์อันจัดเป็นอันตรายต่อการบรรลุมรรคผล ปัจจัยสันนิสสิตศีล คือ ศีลที่อาศัยปัจจัย หมายถึง การพิจารณาประโยชน์ของการใช้สอยปัจจัย 4 แม้จะไม่ใช่ว่าข้อบังคับทางพระวินัย แต่ในคัมภีร์อรรถกถาได้กล่าวถึงการปรับโทษสำหรับภิกษุที่บริโภคปัจจัย 4 โดยไม่พิจารณาว่า “ภิกษุย่อมรับยามกาลิก สัตตาทกาลิก ยาวชิวิกเพื่อเป็นอาหาร ต้องอาบัติทุกกฏ และต้องอาบัติทุกกฏในทุกขณะที่กลืนกิน”¹⁰⁸

การออกบวช

คัมภีร์ทศกมุทิสสูตรได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์เมื่อเริ่มตั้งปณิธานเพื่อจะเป็นพระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 1 เรือน ภรรยา และโภคะเพื่อออกบวชว่า “เมื่อปรารถนาอยู่พระโพธิสัตว์ได้ละราชสมบัติได้หันหน้าสู่คำสอนของพระชินเจ้า และเริ่มปฏิบัติได้บรรลุสมาธิจำนวน 100 และได้เห็นพระพุทธรเจ้า 100 พระองค์ ผู้มีรัศมียอมทำเกษตรทั้ง 100 ให้หว่านไถ และเทียวไป (ในเกษตร)¹⁰⁹” นี้แสดงให้เห็นว่า

¹⁰⁸ วิ.มท. 5/ 105.

¹⁰⁹ ทศกมุ.1: 22.

เมื่อเส้นทางการเป็นพระโพธิสัตว์ต้องเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนา ข้อความนี้จะถูกกล่าวซ้ำๆ ทุก
 ภูมิ การกล่าวบ่อยๆ นี้อาจจะสรุปได้ว่า หากพระโพธิสัตว์ที่เริ่มปฏิบัติปฏิบัติทางยังไม่พร้อมที่จะเป็น
 นักบวชในภูมิใดๆ แต่เมื่อถึงภูมิที่ 6 เป็นต้นไปพระโพธิสัตว์จะต้องออกบวช ที่เป็นเช่นนี้ล้วนเป็นการ
 ตอกย้ำว่าการสละเรือนออกบวชต้องเกิดขึ้นตลอดเส้นทางการการสั่งสมความดี แม้ถึงที่สุดพระ
 โพธิสัตว์ก็ต้องเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

แม้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคก็ได้กล่าวถึงอันสงส์ของการเป็นประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ในโลก
 ด้วยปัญญา ผู้ความเป็นอยู่เรียบง่าย มีชีวิตสงบสุข ย่อมเป็นผู้มีจิตไม่โศก ในหัวข้อการถือธุดงค์ว่าพระ
 โยคีต้องสละโลกามิสทั้งหลาย ไม่อาลัยในร่างกายและชีวิต มีความปรารถนาในอนุโลมปฏิบัติเพียง
 อย่างเดียวแล้วจึงทำการสมาทานธุดงค์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือพร้อมกันทุกประการในคราวเดียวกัน
 เพื่อความเป็นผู้มักน้อย สันโดษและเป็นพื้นฐานของความผ่องแผ้วของศีล

ศีลของพระโพธิสัตว์และศีลของพระโยคจารแตกต่างกันในส่วนของจำนวนข้อ แต่หากยึด
 เอาหลักการคือการงดเว้นจากอกุศลกรรมทั้งหมดและให้ทำกุศลกรรม และสำรวมกาย วาจา ใจ เป็น
 พื้นฐานแล้ว ศีลทั้งสองประเภทไม่มีความแตกต่างกันและอีกอย่างหนึ่งซึ่งงดเว้นและข้อพึงปฏิบัติ
 เหล่านี้มุ่งหมายให้นักบวชและฆราวาสงดกรรมที่ทำให้บาปเกิดขึ้น และให้สมาทานแต่กรรมที่ทำให้
 กุศลเกิดขึ้นเหมือนกัน

เปรียบเทียบจิตตวิสุทธิ กับ จิตตวิสุทธิ

การทำความหมัดจดแห่งจิต คือขั้นตอนการทำสมาบัติให้เกิดขึ้นต้องอาศัยการบำเพ็ญ
 สมาธิ การฝึกจิตให้เป็นสมาธิมีอารมณ์เป็นหนึ่งในระดับอัปนาสมาธิคือได้บรรลุฌาน 4¹¹⁰ และอรุ
 ฌาน 4 การทำสมาธิแต่ละประเภทมีกล่าวไว้อย่างละเอียดในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายวิธีการทำ
 สมาธิไว้ถึง 40 วิธีโดยละเอียดพร้อมวิธีที่เหมาะสมแก่จริตต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 4

คัมภีร์ทศภูมิกสูตรได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ที่ได้บรรลุภูมิที่ 3 สามารถเข้าออกสมาธิและได้
 ฌานสมาบัติ 8 ว่า

“ในภูมิประภากรี้ เพราะเหตุแห่งธัมมานุธัมปฏิบัติ ย่อมเข้าฌานที่หนึ่ง อันสงัดจากกาม
 สงัดจากบาปอกุศล มีวิตก วิจารณ์ ปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะเข้าไปสงบวิเวก
 และวิจารณ์ และเพราะได้ทำใจให้เลื่อมใส เพราะมีจิตตั้งมั่น พระโพธิสัตว์นั้นเข้าฌานที่

¹¹⁰ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), สมาธิ ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้, พิมพ์ครั้งที่ 7 ed.
 (กรุงเทพฯ: ศยาม, 2547), หน้า 2.

สองไม่มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะคลายปีติ ย่อมมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และ รับรู้สุขทางกาย ดังพระอริยะเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติระลึกรู้ ย่อมอยู่เป็นสุข พระโพธิสัตว์นั้นเข้าฌานที่สามอันไม่มีปีติอยู่ พระโพธิสัตว์นั้นเข้าฌานที่สี่ มีความบริสุทธิ์เพราะมีอุเบกขาและสติ ไม่ทุกข์ไม่สุข เพราะละสุขและทุกข์ และเพราะความตั้งอยู่ไม่ได้ของโสมนัสและโทมนัสทั้งสองในกาลก่อน เพราะก้าวล่วงรูปสัญญาได้โดยประการทั้งปวง เพราะปฏิหารสัญญาตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะไม่มนสิการนานัตตสัญญา พระโพธิสัตว์นั้นย่อมเข้าอากาสนัญจนารูปฌานอยู่ เพราะก้าวล่วงอากาสนัญจนัตต ทำในใจว่า อนนต วิชญาณ (วิญาณหาที่สุดไม่ได้) พระโพธิสัตว์นั้นเข้าวิญาณัญจนารูปฌานอยู่ เพราะก้าวล่วงวิญาณัญจนัตต กระทำในใจว่า นาสติ กิจิ (ไม่มีอะไร) พระโพธิสัตว์นั้นเข้าอากิญจัญญายตนฌานอยู่ เพราะก้าวล่วงอากิญจัญญายตนนั้น พระโพธิสัตว์เข้าเนวสัญญานาสัญญายตนอยู่¹¹¹”

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงอภิญญา 5 ที่เป็นผลของการได้ฌานสมาบัติเอาไว้มิ 5 ประการคือ

1. อิทธิวิธี คือ ย่อมทำให้แผ่นดินไหว ทำกายเดียวให้เป็นกายมาก ทำกายมากให้เป็นกายเดียว ทำที่ปิดให้เปิดเผย ทำสิ่งที่เปิดเผยให้มองไม่เห็น ย่อมผ่านสิ่งกีดขวางได้ ไปนอกฝาเรือน นอกกำแพง นอกภูเขาได้ ไม่ติดอยู่ เสมือนผ่านอากาศ นั่งขัดสมาธิไปในอากาศได้เหมือนนกขณะนั้น ย่อมทำการผุดขึ้นและดำลงในแผ่นดินได้เหมือนผุดขึ้นและดำลงในน้ำ เดินไปบนผิวน้ำเหมือนเดินไปบนแผ่นดินขณะนั้น ทำให้เกิดควัน และทำให้เกิดไฟเหมือนกองไฟใหญ่ขณะนั้น ย่อมทำกระแสน้ำให้พุ่งออกจากกายของตนได้ เหมือนก้อนเมฆกำลังหลั่งสายฝนขณะนั้น สามารถดับไฟในสามล้านโลกธาตุด้วยกระแสน้ำได้ สามารถทำให้โลกธาตุเหล่านั้นลุกไหม้มีเปลวโชติช่วงไหม้เป็นกองไฟใหญ่อันเดียวกันได้ สามารถลูบคลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์อันมีฤทธิ์มีอำนาจมากอย่างนี้ได้ด้วยฝ่ามือ ยังอำนาจให้ เป็นไปด้วยกายจนถึงพรหมโลก

2. ทิพโสตอภิญญา คือ ความสามารถได้ยินเสียงทิพย์ที่ละเอียดและเสียงของมนุษย์ที่เป็นเสียงหายับได้ด้วยโสตราตทิพย์และมีความสามารถมากกว่าโสตราตของมนุษย์ทั่วไป นอกจากนี้ยังมี ความสามารถในการได้ยินเสียงในที่ไกลและเสียงในที่ใกล้ หรือแม้แต่เสียงเบาเช่นเสียงของสัตว์ตัวเล็กคือเหือบ ยุง แมลงน้อยใหญ่และแมลงวัน เป็นต้น

¹¹¹ ทศกัณฐี 3.7.

3. ปรจิตตอกัญญาญาณ คือ สามารถรู้จิตของสัตว์อื่นและของบุคคลอื่น ด้วยจิตของตน ย่อมรู้ว่าเป็นจิตมีราคะ จิตไม่มีราคะ จิตประกอบด้วยโทสะ จิตไม่มีโทสะ จิตประกอบด้วยโมหะ จิตไม่มีโมหะ จิตมีกิเลส จิตไม่มีกิเลส จิตมีความคับแคบ จิตกว้าง จิตถึงความเป็นใหญ่ (เพราะชมกิเลสได้) จิตไม่มีประมาณ จิตตั้งมั่น จิตไม่ตั้งมั่น จิตหลุดพ้น จิตไม่หลุดพ้น จิตมีความรัก จิตไม่มีความรัก จิตที่ประกอบด้วยความอยาก จิตปราศจากความอยาก

4. บุพเพนิวาสานุสสติอัญญา คือ การระลึกถึงความสืบเนื่องของชั้นที่เคยอยู่อาศัยในภพก่อนๆ ได้หลายนัย คือ ย่อมระลึกติดตามได้ ชาติหนึ่งบ้าง สองร้อยชาติ สามร้อยชาติ สี่ร้อยชาติ ห้าร้อยชาติ พันชาติ สองพันชาติ สามหมื่นชาติ สี่หมื่นชาติ ห้าหมื่นชาติ หลายแสนชาติ หลายสังวัฏฏ์กับ หลายวิวัฏฏ์กับ หลายสังวัฏฏ์วิวัฏฏ์กับ เป็นต้น ย่อมระลึกว่าเราได้เป็นผู้มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีชาติอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ มีอายุประมาณอย่างนี้ เป็นผู้ดำรงอยู่อย่างนี้ เป็นผู้เสวยสุขและทุกข์อย่างนี้ เรานั้นเป็นผู้เคลื่อนจากภพโน้นแล้วบังเกิดในภพนั้นๆ เป็นผู้เคลื่อนจากภพโน้นแล้วบังเกิดในที่นี้ ตามระลึกการเป็นอยู่ในชาติก่อนเป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ อุเทศและ นิमित

5. ทิพโสตา คือ ย่อมเห็นจุดและอุบัติของสัตว์ สัตว์เกิดในสุคติ สัตว์เกิดในทุคติ ประณีตและหยาบ การเข้าถึงภพของสัตว์ทั้งหลายตามกรรมของตน ย่อมรู้ว่าสัตว์ทั้งหลายที่ประกอบกรรมด้วยกายทุจริต วจีทุจริต (มโนทุจริต) เป็นผู้ว่าร้ายพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นมิฉชาติปฏิฐิ ทำกรรมด้วยอำนาจของมิฉชาติปฏิฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาตและนรก แต่สัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบด้วยกายสุจริต (วจิสสุจริตและ มโนสุจริต) ไม่ว่าร้ายพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้มิสัมมาทิฐิ ยึดมั่นในกรรมอันประกอบด้วยสัมมาทิฐิ เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตกย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

นอกจากนี้สมาธิที่แสดงไว้ในคัมภีร์ทศกัมมิกสูตรเป็นสมาธิที่เกิดขึ้นพร้อมกับการเห็นพระพุทธรูป การปฏิบัติสมาธิพร้อมกับการเห็นพระพุทธรูปเจ้าส่งผลให้กุศลธรรมของพระโพธิสัตว์ในแต่ละภุมิมีปริมาณมากขึ้นและมีความบริสุทธิ์มากขึ้น และเมื่อพระโพธิสัตว์ได้บรรลุภุมิที่สูงขึ้นจำนวนสมาธิ และความเร็วในการเข้าออกสมาธินั้นก็มีมากยิ่งขึ้น พระโพธิสัตว์ในภุมิที่หนึ่งได้สมาธิจำนวน 100 พร้อมกับความสามารถในการเห็นพระพุทธรูปจำนวน 100 พระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 3 ได้บรรลุสมาธิจำนวนหนึ่งแสนพร้อมกับการเห็นพระพุทธรูปจำนวนหนึ่งแสน ในภุมิที่ 6 พระโพธิสัตว์ ได้สมาธิจำนวนแสนโกฏิ ในเวลาเพียงขณะเดียวย่อมเห็นพระพุทธรูปแสนโกฏิในทิศทั้งสี่บริวารรุ่งเรืองเหมือนพระอาทิตย์เที่ยงวันในฤดูร้อน พระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 8 เข้าสมาธิจำนวนมากเท่ากับจำนวนของฝุ่นที่

ละเอียดในเกษตรจำนวนหลายล้านในเวลาครู่เดียว และสามารถมองเห็นสัตว์ประเภทต่างๆ จำนวนมากที่มีอยู่ตลอดสิบทิศในเกษตรนั้นๆ ยิ่งกว่านั้นพระโพธิสัตว์ที่ได้ตั้งปณิธานไว้อย่างดี มีสมาธิมั่นคงได้เห็นและได้ฟังคำของพระพุทธเจ้าในทิศทั้ง 10 จากข้อความดังกล่าวข้างต้นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าในสมาธิในภูมิที่สูงขึ้นไปมีผลทำให้พระโพธิสัตว์มีคุณธรรมและความสามารถในการเข้าถึงโลกต่างๆ ได้มากยิ่งขึ้น นอกจากการเข้าสมาธิปกติทั่วไปที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นในแต่ละภูมิแล้ว คัมภีร์ทศภูมิสูตรยังได้กล่าวถึงสมาธิเฉพาะอย่าง ดังเช่น พระโพธิสัตว์ที่ได้เข้าถึงศูนยตา ได้บรรลุสุญตาสมาธิ 10 อย่าง คือ อวตารศูนยตา สวภาวศูนยตา ปรมัตถศูนยตา ปรมศูนยตา มหาศูนยตา สัมประโยคศูนยตา อภินิหารศูนยตา วิกัลปศูนยตา สาเปกษาศูนยตา วินิรภาควินิรภาคศูนยตา สมาธิแสงสว่างในภูมิที่ 10 เมื่อพระโพธิสัตว์ได้บรรลุสุรวชญาณแล้วก้าวเข้าสู่อภิเชกภูมิสามารถเข้าออกสมาธิมีชื่อเฉพาะ ดังนี้คือ วิมลสมาธิ ธรรมธาตุวิภักติประเวศสมาธิ โภธิมันทาลังการวายุหสมาธิ สรรพอาการรัศมีกุสมสมาธิ สาครครรภสมาธิ สาครสัมฤทธิ์สมาธิ อากาศธาตุวิบุลย์สมาธิ สรรพธรรมสภาววิจัยสมาธิ สรรพสัตว์จิตจรตอนุคตสมาธิ ปรีตยุดป็นนสรรพพุทธสัมมุขาสถิตยสมาธิ และสมาธิอื่นอีกหลายแสนองสงไขย พระโพธิสัตว์นั้นเข้าออกสมาธิเหล่านั้นจนทำให้เกิดความชำนาญในสมาธิและเสวยผลของสมาธิอยู่ และในที่สุดของสมาธิทั้งปวงได้บรรลุโพธิสัตว์สมาธิชื่อว่า อภิเชกวันพร้อมด้วยสุรวชญาณได้เกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์นั้นในที่สุดของการเข้าสมาธิจำนวนมาก

จะเห็นได้ว่าทศภูมิสูตรไม่ได้กล่าวถึงวิธีการเจริญจิตให้เป็นสมาธิ แต่กล่าวถึงชื่อของสมาธิที่ทำให้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการบำเพ็ญสมาธิว่าเป็นพื้นฐานของการทำความเข้าใจและความรู้ที่เกิดจากการพิจารณาสภาวะที่มีความละเอียดซับซ้อนในแต่ละภูมิ นอกจากนี้สมาธิยังทำให้กุศลมูลของพระโพธิสัตว์มีความบริสุทธิ์และมีความบริบูรณ์มากขึ้น

ความสำคัญของการเห็นพระพุทธเจ้า

ปรากฏการณ์การเห็นพระพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่คัมภีร์ทศภูมิสูตรให้ความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการปฏิบัติแต่ละขั้นเพราะมีการกล่าวถึงเหตุการณ์นี้ในตอนท้ายของแต่ละภูมิ การเห็นพระพุทธเจ้าไม่ใช่เพียงแค่การเห็นด้วยการดู แต่คัมภีร์ทศภูมิสูตรได้กล่าวไว้ชัดเจนว่าเห็นได้ด้วยสมาธิ ดังนี้ว่า “พระโพธิสัตว์ย่อมเห็นพระตถาคตจำนวนมากได้ตลอดต่อเนื่องไม่ขาดสาย เพราะผลของสมาธิพละ¹¹²”

¹¹² ทศภูมิ. 8. 15.

ความสำคัญและอาณาภาพของการเห็นพระพุทธรูปจำนวนมาก แสดงไว้ในพระสูตรนี้หลายที่ การแสดงพระสูตรล้วนเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยอาณาภาพของพระพุทธรูปที่เปล่งพระรัศมีออกจากอุณาโลมแล้วพุ่งไปที่พระโพธิสัตว์ผู้จะแสดงพระสูตร หากไม่ได้รับพุทธานุภาพแล้วพระโพธิสัตว์ไม่สามารถที่แสดงพระสูตรด้วยกำลังความสามารถของตนเองได้เลย แม้การปลุกศรัทธาในเบื้องต้นของผู้ปรารถนาความเป็นพระโพธิสัตว์ก็เกิดขึ้นได้เพราะการเห็นพระพุทธรูป การตัดสินใจประกาศมหาปณิธานเพื่อการเป็นพระโพธิสัตว์ก็เนื่องด้วยพระพุทธรูป จริยอยู่การบรรลุธรรมย่อมต้องอาศัยศรัทธาในพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์สาวกซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมเข้าสู่จรรยา¹¹³

โพธิสัตว์จรรยาก็ในแต่ละภุมิล้วนเกี่ยวข้องกับการเห็นพระพุทธรูปจำนวนมากทั้งสิ้น คัมภีร์ทศภูมิสูตรได้กล่าวถึงการเห็นพระพุทธรูปที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนของการปฏิบัติเริ่มตั้งแต่ภุมิต้นพระโพธิสัตว์ได้เห็นพระพุทธรูปจำนวนมากมาปรากฏให้เห็น เป็นเหตุให้ความปีติอันไม่มีประมาณบังเกิดขึ้นเพราะการได้เห็นนั้น และได้ถวายปัจจัยเครื่องจำเป็นต่างๆ ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระโพธิสัตว์มีความบริสุทธิ์และมีความปีติเพิ่มมากยิ่งขึ้น กุศลมูลมีความบริสุทธิ์และประณีตมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้พระสูตรยังได้กล่าวถึงจำนวนของพระพุทธรูปในภุมิสูงก็ยิ่งเพิ่มจำนวนมากยิ่งขึ้นไป และนอกจากจะเพิ่มพูนบุญและกุศลให้แก่พระโพธิสัตว์ยิ่งขึ้นดังมีข้อความกล่าวไว้ในตอนท้ายของแต่ละภุมิว่า “พระโพธิสัตว์นั้นย่อมได้เห็นพระพุทธรูปจำนวนมากหลายร้อย หลายพัน หลายแสน หลายพันล้าน หลายโกฏิ หลายร้อยโกฏิ หลายพันโกฏิ หลายแสนโกฏิ หลายพันล้านโกฏิ” เมื่อการเห็นพระพุทธรูปแล้วความปีติเลื่อมใส และความสุขใจเกิดขึ้นในใจของพระโพธิสัตว์ส่งผลให้พระโพธิสัตว์นั้นได้ถวายการบูชาด้วยความเคารพอ่อนน้อม และบูชาด้วยปัจจัยต่างๆ ได้แก่ จีวร ภัณฑบาต ที่นอน ที่นั่ง คีลานปัจจัย และเภสัชบริขาร และการกระทำนั้นส่งผลให้ความเป็นพระโพธิสัตว์มีความแก่กล้ามากยิ่งขึ้น แม้ในภุมิสุดท้ายคือ ภุมิแห่งการอภิเษก จะเกิดขึ้นได้ต้องได้รับการอภิเษกจากพระพุทธรูปเท่านั้น

อาณาภาพของการเห็นพระพุทธรูปจำนวนมาก คือ ทำให้การบรรลุสรวุญญานเกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์ ดังได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่าพระโพธิสัตว์ได้ภุมิที่ 8 พร้อมทั้งจะปรินิพพานทันที แต่พระการได้เห็นพระพุทธรูปจำนวนมากมาปรากฏให้เห็นและมอบการบรรลุธรรมให้ พระโพธิสัตว์จึงได้ละภาวะ “อนาโณคะ” คือการหยุดความบากบั่นในการทำกิจต่างๆ ดังนั้นแม้ความอดุทธสาหะในการทำหน้าที่สั่งสอนสรรพสัตว์ก็ไม่มีในใจของพระโพธิสัตว์ เมื่อได้พบกับพระพุทธรูปจำนวนมากและได้รับการ

¹¹³ ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ, *โพธิสัตว์จรรยา: มรรคาเพื่อบรรลุธรรม* (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 115.

สนับสนุนชักชวนจากพระพุทธเจ้าเหล่านั้น พระโพธิสัตว์จึงได้ทำความเพียรต่อไปอีก ข้อความตอนนี้ พระสูตรได้กล่าวไว้ชัดเจนว่า

“ .. คุณก่อนกุลบุตร เธอจงดูความไม่มีประมาณของกาย ญาณ พุทธเกษตร การทำให้ ญาณเกิดขึ้น มณฑลรัศมี เสียงอันบริสุทธิ์ของตถาคต แม้ตัวเธอจงได้ความไม่มีประมาณ นั้นอย่างนั้นเหมือนกัน ... คุณก่อนกุลบุตร แสงสว่างแห่งธรรมของตถาคตทั้งหลายย่อมแผ่ ไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด ทำกิจได้ไม่มีที่สิ้นสุด ย่อมปรากฏมีได้ไม่มีที่สิ้นสุด การนับแสงสว่าง เหล่านั้นย่อมไม่มี การอุปมาที่ใกล้เคียงประมาณของแสงสว่างนั้นด้วยการคำนวณก็ไม่มี เธอจงทำอิณินหาร¹¹⁴ ให้เกิดขึ้นเพื่อการบรรลุแสงสว่างเหล่านั้น¹¹⁵”

ดังกล่าวมาข้างต้น การเห็นพระพุทธเจ้ามีผลต่อการสร้างกำลังใจและความเชื่อมั่นในการ ดำเนินตามปฏิบัติในการทำหน้าที่ช่วยเหลือสรรพสัตว์ด้วยการสอนธรรมของพระองค์ การบำเพ็ญ ธรรมแต่ละชั้นตอนตั้งแต่เบื้องต้นตลอดจนถึงการได้บรรลุสุรวชญาณ และได้รับการอภิเษกเป็นพระ โพธิสัตว์ อาจจะสามารถกล่าวได้ว่า การเห็นพระพุทธเจ้าจำนวนมากผลอย่างยิ่งต่อการบรรลุธรรม

ส่วนการปฏิบัติที่เป็นผลให้เกิดรูปฌาน และอรุฌาน ตามแนวทางของคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสจารย์ได้แสดงในส่วนของจิตภาวนา ด้วยวิธีการปฏิบัติหลากหลายนัยยะ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ จริตของแต่ละคน ก็มีฐานคือวิธีการทำจิตให้เป็นสมาธิจนได้ฌานสมาบัติได้แก่ กสิณ 10 ได้แก่ ปฐวี กสิณ อาโปกสิณ เตโชกสิณ วาโยกสิณ นิลกสิณ นิลกสิณ ปิตกสิณ โลหิตกสิณ โอทาทกสิณ อาโลก กสิณ ปริจฉินนาทกสิณ อสุภะ 10 ได้แก่ อุทุมมาตกะ วินิลกะ วิบุพพะกะ วิจฉิททกะ วิชชายิตก วิชชิตตกะ ทตวิชิตตกะ โลหิตกะ ปุพพะกะ และ อัฏฐิกะ อนุสสติ 10 ได้แก่ พุทธานุสสติ อัมมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ เทวตานุสสติ มรณสติ กายคตาสติ อานาปานสติ อุปสมานุสสติ พรหมวิหาร 4 อารูป 4 อหारेปฏิกุศลสัญญา จตุราตุวัญฐาน อนุสสติ

ขั้นตอนของการทำจิตให้หมจด มุ่งหมายเอาผลของการปฏิบัติสมาธิคือการได้บรรลุฌาน สมาบัติ และอภิญญา คัมภีร์ทั้งสองกล่าวไว้ตรงกันทั้งลำดับและรายละเอียดดังนี้ ส่วนรูปแบบและ วิธีการปฏิบัติมีรายละเอียดที่ต่างกันเล็กน้อย คือ ทศมิกสูตรเป็นสมาธิที่เห็นพระพุทธเจ้าเป็นแนว ปฏิบัติเพียงอย่างเดียวจนถึงภูมิสุดท้าย ในขณะที่คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้หลากหลายวิธี

¹¹⁴ ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ ให้ความหมายว่า ความเพียรพยายามเพื่อให้สำเร็จเป้าหมาย หรือการได้รับความสำเร็จ, ดู footnote 11 ใน เรื่องเดียวกัน., หน้า 105.

¹¹⁵ ทศมิก. 8.3.

เปรียบเทียบทฤษฎีทางกษาวิมติวิเลขาปนยนิวิศุทธิ กับ ทิฏฐิวิสุทธิ และ กังขาวิตรณวิสุทธิ

ในส่วนของการทำความเข้าใจความหมายของทฤษฎีที่เกิดขึ้น คือการละความเห็นผิดเกี่ยวกับอดีตที่เกิดขึ้นได้ด้วยพิจารณาตามรูป ชั้น 5 อายุตนะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 ปฏิทิจสมุปบาท อริยสัจ 4 คัมภีร์ทั้งสองกล่าวแสดงไว้ไม่แตกต่างกัน

พระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 4 เป็นผู้มีความเห็นบริสุทธิ์ เพราะเห็นสัตว์ธาตุ โลกธาตุ ธรรมธาตุ อากาศธาตุ วิญญาณธาตุ กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ อาศยะและอธิมุคติธาตุอันกว้างขวาง มหาตมาศยวิมุติธาตุ ได้พิจารณาการเกิดและการดับของสังขาร การพิจารณาความไม่มีของสภาวะ การพิจารณาความเป็นไปต่อเนื่องและความเชื่อมของโลก การพิจารณากรรม และการเกิดในภพ การพิจารณาวิภูสงสารและนิพพาน การพิจารณาเขตแห่งกรรมของสัตว์ การพิจารณาอดีตและอนาคต การพิจารณาธรรมอันไม่เป็นไปและไม่สูญเสื่อมเมื่อพระโพธิสัตว์ได้กำจัดความเห็นผิดในสังขาร ได้บำเพ็ญอื่นๆ ตามลำดับ คือ บำเพ็ญสติปัฏฐาน 4 อธิปัตบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพฆณงค์ 7 มรรค 8 เป็นผู้ปราศจากความคิด คำนึง ใคร่ครวญในสิ่งที่คิดว่าเป็นของของตน สมบัติ สิ่งที่ตนหวังแทน สิ่งที่ไม่เฝ้าถวิลถึง สิ่งที่ไม่ผูกพัน สิ่งที่มีตัวตนและไม่มีตัวตน ถูกสตัฏกายทิฏฐิเป็นหลักยกขึ้นเพราะเข้าไปยึดมั่น อดีต สัตว์ ชีวะ บุรุษ บุคคล ชั้น ธาตุ อายุตนะ พระโพธิสัตว์ได้ความบริสุทธิ์ของอาศยะธาตุและอธิมุคติธาตุมากขึ้น สามารถกำจัดมลทินของชาวโลก ตัดความลังเล สงสัยและความคิดผิด มุ่งตรงต่อความคลายสงสัย ย่อมได้ปิติ

พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ตามความเป็นจริงอย่างนี้ ด้วยปัญญาที่เข้าไปรู้สัจว่า สังขตธรรมทั้งสิ้น มี สภาพว่าง เปล่า หลวงหลอก ไม่จริง เป็นแต่เพียงการสนทนาของคนพาล ไม่เป็นไปในอำนาจ เป็นแต่เพียงชื่อ เมื่อรู้ว่าสังขารของตนเป็นเช่นนั้น ได้พิจารณาสังขารทั้งปวงทั้งในอดีต และอนาคต ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าสังขารที่มีในอดีตปราศจากสิ่งที่เกิดด้วยตน และรู้ตามความเป็นจริงว่าความไม่มีและความมีของความเป็นจริงที่มิใช่ตัวตนเพื่อไม่เป็นไปในอนาคตชื่อว่าตัดขาด ชื่อว่ารู้ตามความเป็นจริง มีการตัด มีที่สุด มีการหลุดพ้น เพราะได้เห็นอริยสัจ 4 และได้เข้าใจความเป็นไปตามความเป็นจริง 10 นี้คือ พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้สมมติสัจเพราะความยินดีตามอัธยาศัยของสัตว์อื่นๆ ย่อมรู้ปรมัตถสัจเพราะรวมลงในความหมายเดียว ย่อมรู้ลักษณะสัจเพราะรู้ที่หลังสามัญลักษณ์ (ไตรลักษณ์) ย่อมรู้วิภาคสัจเพราะรู้ที่หลังสภาวะแห่งธรรมวิภาค ย่อมรู้นิสตีรณสัจ เพราะสภาวะของชั้น ธาตุ อายุตนะ ย่อมรู้วัตถุสัจเพราะเป็นเหตุบีบคั้นและเป็นเหตุให้ตกไปของกายใจ ย่อมรู้ปภวสัจเพราะความสืบต่อและความเกี่ยวเนื่องอันเกิดจากคคติ ย่อมรู้กษยานุตบาทสัจเพราะทำความเจ็บป่วยและความเดือดร้อนให้สงบไป ย่อมรู้การเกิดขึ้นของธรรมที่ไม่เป็นสอง (อหวยสัจ) ย่อมรู้การก้าวลงสู่ มรรคและญาณ (มรรคญาณาวตารสัจ) เพราะการบรรลุธรรมที่ไม่เป็นสอง ย่อมรู้ทั่วสัจเกี่ยวกับสมุทัยสัจแห่งตถาคตญาณจนถึงการถึงความสืบต่อในการก้าวลงสู่โพธิสัตว์ภูมิ เพราะเชื่อมั่นในกำลังแห่งญาณอันเป็นไปเพื่อความเชื่อมั่น ไม่ใช่เพราะความเป็นญาณอันหมดจดยิ่ง

ส่วนคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อธิบายลำดับการบำเพ็ญปัญญาด้วยวิสุทธิ 5 ได้แก่ ทิณฺฐีวิสุทธิ คือ ความเห็นบริสุทธิ์ รู้เห็นตามความจริงว่านามและรูปโดยความไม่เป็นสัตว์ เป็นชีวะ เป็นบุคคล กังขาวิตรณวิสุทธิ คือมีญาณบริสุทธิ์ สามารถข้ามพ้นความสงสัย ด้วยการพิจารณาปัจจัยของนามรูป จนเห็นและเข้าใจนามรูปในกาลทั้ง 3 โดยปัจจัย

การละความเห็นผิดเกี่ยวกับอตฺตาและการกำจัดความลังเลสงสัยในนามรูป คัมภีร์ทศกฺฎุมิกสูตรจัดให้เป็นขั้นตอนเดียวกัน แต่คัมภีร์วิสุทธิมรรคแยกเป็นคนละขั้นตอน อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของนามรูปปัจจุตฺตญาณและปัจจัยปริคคฺตญาณเป็นการพิจารณานามรูปด้วยการแยกปัจจัย

เปรียบเทียบมารคานารคญาณวิสุทธิ กับ มัคคาคคฺตญาณทัสนวิสุทธิ

มัคคาคคฺตวิสุทธิกำหนดเอาการพิจารณาปัจจุตฺตสมาบัติโดยอนุโลมและปฏิโลม แต่ในทางวิปัสสนากล่าวว่าโดยความเป็นองค์หนึ่งๆ เท่านั้น ธัมมัญฺจิติญาณ คือ รู้เห็นความตั้งอยู่ของสภาวะธรรมหรือไตรลักษณ์

คัมภีร์ทศกฺฎุมิกสูตรกล่าวถึง ปฏิจฺจสมุปบาทว่าเป็นธรรมะที่มีความละเอียดอ่อนและซับซ้อนยากต่อการทำความเข้าใจ ประกอบด้วยปัจจัย 12 ประการ ปัจจัยแต่ละอย่างมีหน้าที่สองประการคือ ทำหน้าที่เป็นเหตุ และเป็นผล องค์ประกอบแต่ละอย่างเกี่ยวเนื่องกันเป็นห่วงโซ่ 11 ห่วงโซ่

องค์ประกอบปัจจุตฺตสมาบัติ

1. อวิชชา คือ ความไม่รู้ความจริง
2. สังขาร คือ กรรมวิบากอันเกิดจากอวิชชา
3. วิญญฺญาณ คือ จิตดวงแรกที่อาศัยสังขารเกิดขึ้น
4. นามรูปคือ อุปาทานขันธสี่ที่เกิดขึ้นพร้อมกับวิญญฺญาณ
5. อายุตนะหก คือ ความเจริญขึ้นของนามรูป
6. ผัสสะ คือ การกระทบกันของ อินทรีย์ วิชยะ และวิญญฺญาณที่มีกิเลส
7. เวทนา คือ ความรู้สึกที่เกิดจากผัสสะ
8. ตัณหา คือ ความดิ้นรนเป็นไปเพื่อเวทนา
9. อุปาทาน คือ ความพอกพูนขึ้นของตัณหา
10. ภพ คือ กรรมที่มีอาสวะที่เกิดจากอุปาทานหล่อเลี้ยง
- 11.ชาติ คือ ขันธที่วิบากของกรรมทำให้เจริญขึ้น

12. ชรา และ มรณะคือ ความแก่ห่อหมของชั้นร์ และความแตกสลายของชั้นร์ที่แก่ชรา ความเศร้าโศก ปรีทเวะ โทมนัส และอุปายาสะ ความเดือดร้อนใจของผู้จะต้องตาย ต้องพลัดพรากไป ผู้หลงสติ มีความถ้อยมั่น ปรีทเวะ

การพิจารณาปฏิจจสมุบพาท

วงจรปฏิจจสมุบพาทที่ประกอบด้วยปัจจัย 12 ประการมีแนวทางในการพิจารณาตามลำดับการเกิดขึ้นของแต่ละปัจจัยโดยการพิจารณาจากต้นเหตุไปสู่ปลายเหตุได้ดังนี้ เพราะมีอวิชชาจึงมีนามและรูป ประชุมแห่งอินทรีย์ห้าที่เป็นไปอยู่นั้นย่อมกระทบกันและกัน เวทนาเกิดขึ้น เพราะมีผัสสะ ตัณหาเกิดขึ้นเพราะเวทนา อุปาทานย่อมมีเพราะเวทนา เมื่อมีอุปาทานพอกพูน ภพย่อมเกิด เมื่อภพเกิด ชั้นร์ห้าย่อมเกิดขึ้น ชั้นร์ห้าที่เกิดขึ้นย่อมเสื่อมสลายเพราะการเข้าถึงคติห้าตามลำดับ ย่อมเข้าถึงความแตกสลายไปในที่สุด ความเสื่อม ความเจ็บย่อมทำให้เกิดความเดือดร้อนใจ เพราะมีความเจ็บและความเดือดร้อนใจเป็นเหตุนำไปสู่ความโศก ความเสียใจ ความทุกข์ใจ ความระทมใจและความคับแค้นใจ (อุปายาสะ)

การพิจารณาวิภวภาวะ มีลำดับการพิจารณาอย่างนี้ เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ คือสังขารมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกันเพราะไม่มีอวิชชาเป็นปัจจัยวิญญานดับเพราะสังขารดับ คือวิญญานมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกันเพราะไม่มีสังขารเป็นปัจจัย นามรูปดับเพราะ วิญญานดับ คือนามรูปมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีวิญญานเป็นปัจจัย ฉฬายตนะดับเพราะนามรูปดับ คือ ฉฬายตนะมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีนามรูปเป็นปัจจัยผัสสะจึงดับ เพราะฉฬายตนะดับ คือ ผัสสะมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีสังขารเป็นปัจจัย เวทนาดับเพราะผัสสะดับ คือ เวทนามีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีผัสสะเป็นปัจจัย ตัณหาดับเพราะ เวทนาดับ คือ ตัณนามีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานดับเพราะตัณหาดับ คือ อุปาทานมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีตัณหาเป็นปัจจัย ภพดับเพราะอุปาทานดับ คือ ภพมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีอุปาทานเป็นปัจจัยชาติดับเพราะภพดับ คือ ชาติมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีภพเป็นปัจจัยชราและมรณะดับเพราะชาติดับ คือ ชราและมรณะมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีชาติเป็นปัจจัย

พิจารณาโดยความเป็นวัฏ 3 ได้แก่ กิเลสวัฏ ประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน กรรมวัฏ ประกอบด้วยสังขารและภพ ทุกข์วัฏ ประกอบด้วย ปัจจัยอื่นที่เหลือ

พิจารณาโดยความเป็นกาล 3 คือ วงจรที่เกิดขึ้นในอดีต ประกอบด้วย อวิชชา และสังขาร วงจรที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ประกอบด้วยวิญญาณ นามรูป อายตนะ ผัสสะ และเวทนา วงจรที่เกิดขึ้นในอนาคต ประกอบด้วย อุปาทาน ภพชาติ ชราและมรณะ

พิจารณาโดยความเป็นทุกข์ทั้ง 3 ประการ คือ สังขารทุกข์ตา ประกอบด้วย อวิชชาสังขาร วิญญาณ นามรูปและอายตนะหก ทุกขทุกข์ตา ประกอบด้วย ผัสสะ และ เวทนา ส่วนวิปริณามทุกข์ตา ประกอบด้วย ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา และ มรณะ

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวถึงมคคัมคณญาณทัสนวิสุทธิ ว่าเป็นขั้นตอนของความหมดจดเกิดขึ้นเพราะได้สัมมสนญาณและอุทยัพพญาณ ขั้นตอนนี้ในทางวิปัสสนาคือ การเกิดขึ้นของกลาปสัมมสนญาณจากการพิจารณาเห็นนามรูปทั้งในอดีต อนาคตและปัจจุบันโดยความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ไม่ใช่ตน¹¹⁶ แล้วหยั่งลงสู่สัมมัตตนิยามคือความเห็นถูกต้องอนทิฏฐิมานะ และความยินดีในนามรูป ได้เข้าใจปฏิจสุมุขปาททั้งอนุโลมและปฏิโลมลำดับ และเห็นจตุราริยสัง คือสมุทัย ทุกข์ นิโรธ และมรรค เห็นปฏิจสุมุขปาททั้งในลำดับอนุโลมและปฏิโลม คลายอุจเฉททิฏฐิ อัตตทิฏฐิ และอภิชัยทิฏฐิได้มากขึ้น

คัมภีร์ทศภูมิสูตรและคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้ความหมายและแบบแผนในการพิจารณา วงจรปฏิจสุมุขปาทไปในทิศทางเดียวกัน

เปรียบเทียบประวัติปัญหาญาณวิสุทธิ กับ ปฏิปทาญาณทัสนวิสุทธิ

ขั้นตอนการทำความหมดจดแห่งปฏิปทานี้ยึดเอาการได้วิโมกข์ 3 การได้นิโรธ และการได้โพธิปักขิยธรรมเมื่อได้อนุโลมญาณเกิดขึ้น

พระโพธิสัตว์ในภูมิที่ 6 ได้สุญตวิโมกข์ เพราะเข้าใจความจริง เพราะพิจารณาด้วยปัญญาเห็นนามรูปโดยความเป็นอนัตตา คือหลุดพ้นด้วยเห็นอนัตตาแล้วถอนความยึดมั่นถือมั่นเสียได้อาศัยอนัตตานุปัสสนาถอนอตตาทินิเวส ได้อนิมิตตวิโมกข์ ความหลุดพ้นที่เกิดจากปัญญาพิจารณาเห็นนามรูป โดยความเป็นอนิจจตาแล้วถอนนิमितเสียได้ อาศัยอนิจจานุปัสสนาถอนวิปลาสนิमित และ อับปณิหิตวิโมกข์ การหลุดพ้นที่เกิดจากปัญญาพิจารณาเห็นนามรูป โดยความเป็นทุกข์คือ หลุดพ้นด้วยเห็น

¹¹⁶ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 2, พิมพ์ครั้งที่ 6 ed. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536), หน้า 42. และ พระโสภณมหาเถระ (มหาศีลยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม 2 (นครปฐม: ซีเอไอ เซ็นเตอร์ จำกัด, 2550), หน้า 136.

ทุกข์ตาแล้วถอนความปรารถนาเสียได้ อาศัยทุกขานุปัสสนา ถอนตัณหาปณิธิ มีความวิเวกจากไตรชาตฺตังปวง (กามชาตฺต รุปรชาตฺต และ อรูปชาตฺต) เป็นผู้สงบและสงบอย่างยิ่งเพราะไฟกิเลสทั้งสิ้นดับสนิท ไม่คิดว่า มีความแตกต่างกันระหว่างตนกับคนอื่น ไม่มีสำคัญว่าผู้กระทำหรือผู้เสวย ไม่สำคัญเรื่องภาวะ (ความมี) และอภาวะ (ความไม่มี) เพราะพิจารณาสังขารธรรมโดยแยกชาตฺตว่า สังขารธรรมเกิดขึ้นเป็นไปได้เพราะการมารวมกันของปัจจัย และไม่เป็นไปเพราะการแยกออกจากกันของปัจจัย ได้รู้ เห็นสังขารธรรมมีโทษมาก ได้ทำการตัดเหตุเกิดนั้นเข้าถึงความสงบของสังขาร เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นพิจารณาสังขารโดยความเป็นธรรมชาติที่มีโทษมาก และปราศจากสภาวะของตน พิจารณาไตรลักษณ์ อย่างนี้ได้บรรลุศุขนยตา คือบรรลุญาณที่ไม่ติดขัด ได้โอภาสและปรัชญาปารมิตาวิหาร เป็นเครื่องอยู่ผาสุกในสังขารที่ยังเป็นไปในโลกสาม ก้าวขึ้นสู่ภุมิที่ 7 มีสังคหัตถุ 4 อธิษฐาน 4 โพธิปักขยธรรม 37 วิโมกข์ 3 โพชฌงค์ย่อมเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ พระโพธิสัตว์ได้ขยายใจกว้างขวางแผ่ปกคลุมไปทั่วเกษตรที่กว้างขวางเหมือนอากาศ ทำความเพียรต่อไปอีก และได้ความเป็นธรรมกายอันเป็นภาวะปกติ และเป็นธรรมของพระพุทธเจ้า พุทธเกษตร รูปกายที่ประดับด้วยพุทธลักษณะและอนุพยัญชนะตถาคตโฆชะ คือเสียงที่ปราศจากคำพูดและการกล่าว มีธรรมชาติสงบ และวิสุทธิอสังการเพื่อใช้ในการจำแนกเสียงพูดและเสียงร้อง และการตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้ในเวลาเพียงขณะเดียว ย่อมเข้าถึงเหตุ ลักษณะ และกาล ตามอชยาศัยของสัตว์ บัดนี้พระโพธิสัตว์ได้ก้าวผ่านสาวกภูมิ ปัจเจกพุทธภูมิ และมุ่งหน้าปัญญาญาณภูมิ¹¹⁷ มีกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมไม่มีนิमितมากกว่ากรรมของพระสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้า¹¹⁸ พระโพธิสัตว์ในโพธิสัตว์ภูมิที่ 7 นี้เป็นผู้มีกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมที่ลุ่มลึก สงบและ ไม่ฟุ้งซ่าน และไม่ได้แสวงหาสิ่งวิเศษอื่น มีสันติธรรมที่นิ่งสงบมากยิ่งขึ้น พระโพธิสัตว์ได้ทำนิโรธให้แจ้ง ก้าวลงสู่สรวชญาณ ขึ้นสู่มหายานบารมี ย่อมอยู่ด้วยภูตโกฏิวิหารปรมัตถธรรม (สฤตฺตา) แต่ไม่ดับขันธปรินิพพาน (โดยไม่ทำความดับสนิทให้เกิดขึ้น) พระโพธิสัตว์ได้บรรลุปัญญาพุทธิที่เกิดขึ้นจากสมาธิและญาณมีจิตสงบวิเวก นิ่งอยู่ในนิพพานอารมณ์เดียว นิพพานนี้เหมือนสภาวะเดียวกับได้นิโรธในภูมิที่ 6 แต่ใจของพระโพธิสัตว์ในภูมิที่ 7 นิ่งเสวยสุขในนิพพานตลอดเวลา แต่ขันธ 5 ยังเป็นไปอยู่ในโลกสามเพื่อแสดง “ทางแห่งสังสารวัฏ” การดำเนินอยู่ในโลกสามที่ยังอยู่ภายใต้การทำงานของกิเลสของพระโพธิสัตว์ผู้กิเลส และได้บรรลุนิโรธยังคงเป็นไป เพราะยังมีกิจที่ต้องทำคือการอบรมสัตว์ทั้งหลายให้มีความพร้อม แม้จะอยู่ในโลกของกิเลสแต่โทษของกิเลสไม่สามารถทำความมัวหมองให้เกิดแก่พระโพธิสัตว์ได้ ดังนั้น

¹¹⁷ ทศภูมิ 7.10.

¹¹⁸ ทศภูมิ. 7.9.

กาย วาจา ใจของพระโพธิสัตว์จึงมีแต่ความสงบ และ เยือกเย็น¹¹⁹ นี่คือการรับรู้อารมณ์นิพพานครั้งแรกของพระโพธิสัตว์

นิโรธ และศูนยตาเป็นคำไวพจน์ของนิพพาน¹²⁰ คือภาวะที่กิเลสถูกทำลายไปหมดสิ้นแล้ว เพราะเห็นแจ้งปฏิจางสมุปปาต สภาวะของนิโรธนี้มีความลึกซึ้ง ละเอียดย่อน รู้ได้ยาก ทำลายไม่ได้ ไม่มีนิमित ไม่เป็นไปในอำนาจของการถือครองของสัญญา ไม่มีประมาณ มีความสงบวิเวกอย่างยิ่ง คัมภีร์ทศภูมิสูตรกล่าวถึงภาวะนิโรธหรือนิพพานในภูมิที่ 6 บางครั้งผู้แต่งใช้คำว่า อนุโลมิกิกษานติ¹²¹ ซึ่งเป็นสภาวะที่จะได้บรรลุก่อนจะได้กษานติลำดับสุดท้ายคือ อนุตปัตตติกษานติซึ่งจะได้บรรลุในภูมิที่ 7¹²² คัมภีร์ทศภูมิสูตรกล่าวว่าพระโพธิสัตว์ในภูมิที่ 6 ได้บรรลุนิโรธครั้งแรกเพราะได้บรรลุอนุโลมิกิกษานติ และในภูมิที่ 7 พระโพธิสัตว์สามารถเข้าออกนิโรธได้ตามใจปรารถนา คือมีกาย วาจา ใจ ลุ่มลึก สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน มีกายกรรม วจีกรรม มโนกรรมที่ปราศจากนิमित เป็นครั้งแรก ภาวะนิโรธนี้มีชื่อเรียกในภูมิสูงแตกต่างกันและมีความสงบและความบริสุทธิ์แตกต่างกัน มักจะได้บรรลุคู่กับวิหาร คือเครื่องอยู่เป็นสุข ในภูมิที่ 6 พระโพธิสัตว์บรรลุปรัชญาปารมิตาวิหาร¹²³ หรือ ภูตโกฏิวิหาร¹²⁴ และพระโพธิสัตว์ที่ได้บรรลุอนาโภาสะ ได้โพธิสัตว์วิหาร¹²⁵ พระโพธิสัตว์ที่ได้นิโรธที่ 7 ได้บรรลุปรมารถธรรม (ศูนยตา)¹²⁶

¹¹⁹ ทศภูมิ. 7.13.

¹²⁰ ทศภูมิ. 7.13.

¹²¹ ดิกษณา อนุโลมิกิ ตฤตียา กษานติ แปลว่า กษานติที่ 3 คือ อนุตปัตตติกษานติ ดูเพิ่มเติมที่ ทศภูมิ. 6.21. ส่วน Jens Baarvig มีความเห็นว่า กษานติ คือ ความเข้าใจสภาวะที่ปราศจากการเกิดและการดับ เป็นปรมารถศูนยะ ดูเพิ่มใน Jens Braavig, "Dhāraṇī and Pratiphāna: Memory and Eloquence of the Bodhisattvas " **The Journal of the International Association of Buddhist Studies** 8, no. 1 (1985), p. 20. อีกอย่างหนึ่งอรรถกถาธรรมบท กล่าวว่า อนุโลมิกขันติ คือ สังขารเบกขาญาณที่อยู่ใกล้กับมรรคญาณ ผู้ปฏิบัติถึงญาณนี้แล้วย่อมได้วิโมกข์ 3 และมีนิพพานเป็นอารมณ์ สามารถเข้าสัญญาเวทิตนิโรธ อ้างโดย พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), **วิปัสสนานัย เล่ม 1** (นครปฐม: ซีเอไอ เซ็นเตอร์ จำกัด, 2548), หน้า 42. ส่วนวิสุทธิมรรคอธิบายว่า คือ ญาณที่ยังลงสู่อริยมรรค มหามกุฏราชวิทยาลัย, **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 2**, พิมพ์ครั้งที่ 6 ed. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536), หน้า 53.

¹²² ทศภูมิ. 8.2.

¹²³ ทศภูมิ. 6.22.

¹²⁴ ต้นฉบับแปลภาษาอังกฤษแปลศัพท์นี้ว่า ปรมสุญญะ (absolute non-entity) ส่วน J. Rahder กล่าวว่า ภูตโกฏิวิหาร คือ นิโรธ ตถตา สุญญตา ปรมปารมิตา ดูเพิ่มที่ Johannes Rahder, **Clossary of the Sanskrit, Tibetan, Mongolian and Chinese Versions of the Daśabhūmikāsūtra** (Paris: Libririe Orientaliste Paul Geuthner, 1928), p. 138. ฝ่ายบาลีกล่าวว่า คือ นิโรธสมาบัติ คือ สัญญาเวทิตนิโรธ พระธรรมปิฎกกล่าวไว้

ส่วนคัมภีร์วิสุทธิธรรมรคกล่าวถึง ปฏิปทาญาณทัสนวิสุทธิไว้ว่าเป็นขั้นการเกิดขึ้นของ วิปัสสนาญาณ 8 ได้แก่

1. กังคานุปัสสนาญาณ ปัญญาเห็นความเกิดดับของรูปนาม
2. ทยตฺถุปัสสนาญาณ ปัญญาที่รู้เห็นนามรูปว่าเป็นน่ากลัว
3. อาทีนวานุปัสสนาญาณ ปัญญาที่รู้เห็นนามรูปว่าเป็นกองโทษ
4. นิพพิทานุปัสสนาญาณ ปัญญาที่รู้เห็นความเบื่อหน่าย
5. มุญจิตุกัมมตาญาณ ญาณที่ต้องการพ้นไปจากสังขารที่เป็นไปในภพ 3 กำเนิด 4 คติ 5 วิญญาณจิติ 7
6. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ ปัญญากำหนดรู้สังขารอีกเพื่อสละโดยยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์
7. สังขารุเปกขาญาณ ปัญญาวางเฉยในสังขาร
8. อนุลอมญาณ ปัญญาที่แก้ล้าของสังขารเบกขาญาณ

จะเห็นได้ว่าการได้ออนุลอมิกิกษานติ และการเห็นพระนิพพานครั้งแรกในภุมิที่ 6 เทียบได้กับการที่อนุลอมญาณทำหน้าที่เปิดเผยนิพพานให้เห็นไปครั้งแรกแต่ไม่สามารถเข้านิพพานได้ ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ที่คำว่ากษานติในที่นี้มีความหมายอีกอย่างหนึ่งคือ ญาณ การรู้นั่นเอง ส่วนการเข้าออกนิพพานได้ทุกขณะจิตหรือที่ตนปรารถนาเพราะการได้บรรลุอนุตตปัตติกกษานติ ในภุมิที่ 7 และเข้าถึงสภาวะ “อนาโภคะ” ในภุมิที่ 8 เทียบได้กับการทำหน้าที่ของโคตรภูญาณที่ยึดเอาพระนิพพานไว้ได้ เนื่องจากโคตรภูนี้เป็นสภาวะที่อยู่กึ่งกลางระหว่างความเป็นปุถุชนและความเป็นพระอริยเจ้า โคตรภูบุคคลจึงเป็นเสมือนผู้มีกายยังเป็นปุถุชนและอีกครั้งหนึ่งเป็นพระอริยเจ้า และพระโพธิสัตว์ที่อยู่ได้บรรลุอนุตตปัตติกกษานติก็ถูกเรียกว่า ไม่ใช่ผู้มีกิเลสและไม่ใช่ผู้ไม่มีกิเลส มีสภาพใจที่ปราศจากกิเลส แต่กายยังเป็นปุถุชน ซึ่งตรงกับสภาวะนี้กับโคตรภูบุคคลมีนัยเดียวกัน ดังนั้น อนุตตปัตติกกษานติ จึงเท่ากับโคตรภูญาณนั่นเอง จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้แสดงให้เห็นปฏิปทาข้อปฏิบัติที่ทำให้บรรลุนิโรธ

ข้อปฏิบัติที่ต่างกันคือ คัมภีร์ทศภูมิสูตรเห็นว่าขั้นตอนดังกล่าวข้างต้นนี้พระโพธิสัตว์ต้องละความเป็นอนาโภคะ เพราะอนาโภคะคือสภาวะที่พระโพธิสัตว์หุตุหนึ่ง ไม่มีอุตสาหะในการทำหน้าที่หน้าที่สำคัญคือการอบรมสั่งสอนสัตว์ และเพราะอนาโภคะนี้เองทำให้พระโพธิสัตว์มีความปรารถนา

ว่าเป็นนิพพานในปัจจุบัน ดูเพิ่มที่ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ 11 ed. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 289.

¹²⁵ ทศภูมิ. 8.2.

¹²⁶ ทศภูมิ. 7.12.

จะเข้านิพพานพร้อมกับการดับขันธไม่กลับมาสู่โลกอีกต่อไป พระสูตรกล่าวว่า พระโพธิสัตว์ต้องทำ ความเพียรเพื่อให้ได้ปรมาภิกษณานิ¹²⁷ เพราะเป็นทางบรรลุปุทธธรรม ภูมิที่ 8 ว่า “พระพุทธเจ้า ทั้งหลายทรงมอบตถาคตญาณในการเข้าสู่กระแสธรรม¹²⁸” แล้วบำเพ็ญโพธิปักขยธรรมให้ยิ่งๆ ขึ้น ซึ่ง จะกล่าวในลำดับต่อไป อีกอย่างหนึ่งเมื่อเกิดสังขารเบกขาญาณ คือมีความวางเฉยในสังขารที่มีโทษ มาก เมื่อเห็นนิพพานอันเป็นทางสงบก็จะทิ้งสังขารแล้วแล่นเข้าสู่นิพพานเลย¹²⁹ แม้ในทางวิปัสสนาก็ กล่าวไว้ว่า สังขารเบกขาญาณอันถึงที่สุด (คือสังขารเบกขาญาณขณะเกิดขึ้นจะมี 3 วาระจิต อันถึงที่สุด คือ ขณะจิตที่ 3) สามารถนำพาไปถึงมรรคได้เหมือนกันหากเกิดขึ้นแก่กล้า¹³⁰ การเข้าสู่นิพพานจะทำให้พระโพธิสัตว์หยุดการบำเพ็ญเพียรและกิจคือการช่วยเหลือสรรพสัตว์ก็จะไม่เกิดขึ้น ดังนั้นจุดนี้จึง เป็นรอยต่อที่สำคัญ หากไม่ละเส้นทางนี้ความเป็นสรวชฌก็ไม่น่าจะบังเกิดแก่พระโพธิสัตว์ แต่คัมภีร์วิ สุทธิมรรคเป็นทางที่ต้องยึดปฏิบัติต่อไปเพื่อให้เข้าสู่ญาณที่สนวิสุทธิในลำดับต่อไป

เปรียบเทียบสรรพโพธิปักขยธรรมมตโรตตรวิภาวนวิสุทธิ กับ ญาณที่สนวิสุทธิ

การทำความเข้าใจที่เกิดขึ้นด้วยการบำเพ็ญโพธิปักขยธรรม คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึง ความบริบูรณ์ขอโพธิปักขยธรรมจะเกิดขึ้นเมื่อได้มรรคญาณ (อรหัตตมรรค)¹³¹

คัมภีร์ทศภูมิสูตรกล่าวถึงขั้นตอนการเจริญโพธิปักขยธรรมเริ่มบำเพ็ญในภูมิ 4 และ บำเพ็ญบริบูรณ์เมื่อพระโพธิสัตว์ก้าวเข้าสู่ภูมิที่ 7 พร้อมกับการได้ความวางเฉยในสังขารที่เต็มไปด้วย โทษและความไม่มีแก่นสาร แต่พระโพธิสัตว์ได้ละเส้นทางของสังขารเบกขาญาณ แล้วเป็นหน้าหนี ออกจากเข้านิพพาน ด้วยการรับภาระการบรรลุสรวชฌตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จนได้บำเพ็ญเพียร ต่อเพื่อเข้าสู่กระแสพุทธธรรม พระโพธิสัตว์ได้ยกเอาสรวชฌขึ้นพิจารณาด้วยโพธิสัตว์พุทธิที่มีอุปาย โกศลและญาณ ทำให้เจริญเป็นอนาโภาค (คือโพธิสัตว์พุทธิ หรือ อุปายโกศลและกับญาณ) ย่อม พิจารณาการเป็นไป (สภาวะ) ของโลกธาตุ และความไม่เป็นไป (วิภาวะ) ของโลกธาตุ รู้จักโลกพระ

¹²⁷ ทศภูมิ. 8.3.

¹²⁸ ทศภูมิ. 8.3.

¹²⁹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 2, พิมพ์ครั้งที่ 6 ed. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราช วิทยาลัย, 2536), หน้า 198.

¹³⁰ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนานัย เล่ม 2 (นครปฐม: ซีเอไอ เซ็นเตอร์ จำกัด, 2550), หน้า 348.

¹³¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 2, พิมพ์ครั้งที่ 6 ed. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราช วิทยาลัย, 2536), หน้า 220.

โพธิสัตว์นั้นย่อมรู้โลกที่กำลังเสื่อม ย่อมรู้โลกที่กำลังเจริญ ย่อมรู้ความที่โลกเสื่อมเพราะมีกรรมเป็นปัจจัย ย่อมรู้เหตุแห่งความเจริญของโลกเพราะกรรมสิ้นไป ย่อมรู้ระยะเวลาที่โลกเสื่อม ย่อมรู้ระยะเวลาที่โลกเจริญ ย่อมรู้ระยะกาลที่โลกเสื่อม ย่อมรู้ระยะกาลที่โลกเจริญ ในที่ทั้งปวงไม่มีวันเลย ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของปฐวีธาตุ ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของอาโปธาตุ ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของเตโชธาตุ ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของวาโยธาตุ ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของลหองุ่นที่มีขนาดเล็กละเอียดยิ่ง

ในภุมิที่ 8 พระโพธิสัตว์พิจารณาสังขารของตนโดยความเป็นธาตุ 4 คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และ วาโยธาตุ โดยแยกให้เห็นเป็นอนุเล็กละเอียด ย่อมรู้ประเภทและอณูภาคอันเล็กละเอียดอันไม่มีประมาณของรัตนเหล่านั้น เมื่อรู้โดยความเป็นธาตุ ก็อนุมานรู้ธาตุเหล่านั้นของรัตน ภายสัตว์ เกษตรเหมือนกันว่าเกิดจากการการแสดงออกของธาตุเหล่านั้นเหมือนกันทั้งสิ้น นอกจากนี้พระโพธิสัตว์นั้นยังได้พิจารณารูป (กาย) ทั้งหยาบ ละเอียด ของตน สัตว์ทั้งหลายที่เกิดในภุมิทั้ง 6 คือ ในนรก เจริญฉาน ยมโลก อสุรกาย เทวโลก และมนุษย์โลก พระโพธิสัตว์นั้นแห่งตลอดญาณอย่างนี้แล้ว ย่อมรู้ความเสื่อมสลาย (สัรวรต) และความเจริญขึ้น (วิรวรต) ของกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ ย่อมรู้อณูภาค มหัพภาค ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของกามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ ย่อมรู้อณูภาค มหัพภาค ความไม่มีประมาณ

ความสามารถของพระโพธิสัตว์ที่ได้สรวชญาณ และอาโลก คือสามารถแผ่ขยายญาณให้กว้างขวางปกคลุมไตรธาตุทั้งหมด ตามรู้และตามเห็นความเป็นไปของเหล่าสัตว์ในแต่ละเกษตร ในอายตนะต่างๆ และสัตว์ที่มีอุปติแตกต่างกันได้ สามารถเข้าสู่อุปติแตกต่างหลากหลายในสามล้านโลกธาตุนับไม่ถ้วน และแสดงกายให้ปรากฏในที่นั้นๆ ด้วยกายเหมือนสัตว์ในที่นั้นๆ ตามความเหมาะสมแก่สภาวะของสัตว์ที่มีความแตกต่างของรูปกาย ผิวพรรณ เพศ สถานะ ความสูง ความกว้าง ความเชื่อและอัธยาศัย สามารถรู้จิตและอัธยาศัยของสัตว์แต่ละหมวดหมู่ ในแต่ละเกษตร แต่ละกำเนิด หมวดหมู่วิวาสิก หมวดหมู่พระปัจเจกพุทธเจ้า หมวดหมู่พระโพธิสัตว์ หมวดหมู่พระตถาคต หมวดหมู่ญาณ หมวดหมู่ธรรม และหมวดหมู่อากาศ และนำเอาสัตว์เหล่านั้นไว้ในกายตน ตามกาลตามความพร้อม ตามการแนะนำ และความปรารถนาแล้วสอน ได้ตถาคตกาย ประกอบด้วยนิรมานกาย ประกอบด้วยพุทธลักษณะและอนุพยัญชนะ มีรัศมี มโนมยกาย ประกอบด้วยบุญ ได้ญาณกาย คือธรรมกาย ญาณกายเป็นเครื่องพิจารณา ไตรตรงประกอบด้วยผลและเหตุ ต่างโดยความ

เป็นโลกียะและโลกุตตระ และกำหนดยานทั้งสาม เป็นสาธารณะและอสาธารณะ เป็นนิยานิกะและอนิยานิกะ (สภาพที่นำออกจากสังสารวัฏ) เป็นเสขะและอเสขะ ย่อมรู้ว่าธรรมกายเป็นความเท่าเทียมกัน ไม่ถูกเบียดเบียน มีที่อยู่และอาการเป็นสิ่งกำหนดความมีอยู่ เป็นธรรมชาติมีอยู่ในสิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต และเป็นสภาวะของพุทธะ ธรรมะ และอริยสงฆ์ ย่อมรู้ว่าอากาศกายเป็นสภาวะไม่มีประมาณ แผ่ไปในทุกที่ ไม่มีสรีระ มีความบริบูรณ์ กว้างขวางไม่มีที่สิ้นสุด ปรากฏให้เห็นได้ด้วยความเป็นรูปกาย

ญาณทัสนวิสุทธิ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ว่า เป็นความหมดจดที่เกิดขึ้นเพราะความรู้ และการเห็นมีความบริบูรณ์ เพราะรู้แจ้งอริยมรรค ได้เข้าถึงความเป็นพระอริยเจ้า ตามลำดับขั้น ผู้ทำวิปัสสนาที่ได้อนุโลมญาณย่อมได้ชื่อว่าถึงปฐมมรรคแน่นอน¹³² อนุโลมญาณทั้งสามได้กำจัดกิเลสที่เป็นเหมือนความมืดปิดบังสัจจะ จิตจะหลุดจากการผูกพันในสังขารแล้วถอยกลับ แม้นิมิตตารมณ์ และปวัตตารมณ์ทั้งปวงจะปรากฏเป็นเครื่องกังวล แม้อนุโลมญาณทำลายความมืดทำให้สัจจะถูกเปิดเผยขึ้นมาได้แต่ก็ไม่อาจจะทำให้พระนิพพานเป็นอารมณ์ได้โคตรภูญาณยึดเอานิพพานเป็นอารมณ์ได้แต่ไม่อาจกำจัดความมืดที่บังสัจจะได้ ขึ้นตอนนี้ประกอบด้วยญาณ

1. โคตรภูญาณ เมื่อเจริญอนุโลมญาณจนแก่กล้าถึงที่สุดแล้ว โคตรภูญาณทำพระนิพพานอันไม่มีนิมิตไม่มีปวัตติปราศจากสังขารเป็นนิโรธให้เป็นอารมณ์ แล้วก้าวล่วงโคตรปุถุชน ล่วงภูมิปุถุชน ก้าวเข้าสู่โคตรอริยะภูมิอริยะ เป็นนิพพานที่จิตนึก คำนึงและประมวลมาครั้งแรกทำปัจจัยแห่งปฐมมรรคให้เกิดขึ้นเป็นญาณถึงยอด

2. มรรคญาณ แบ่งเป็น 4 คือ

2.1 โสตาปัตติมรรค ญาณที่สัมปยุตกับโสตาปัตติมรรค ญาณ เมื่อโคตรภูญาณเป็นญาณที่ส่งสัญญาให้แก่มรรคญาณแล้วดับไป มรรคญาณติดตามญาณนั้นไปด้วยอำนาจสันตติไม่ขาดระยะเจาะไปทำลายกองโลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งไม่เคยถูกเจาะทำลายมาก่อน และทำลายวัฏทุกขในสังสารวัฏ ปิดประตูอบายทั้งปวง ทำให้อริยทรัพย์ทั้ง 7 เกิดขึ้น ละมิจฉามรรคมองค์ 8 ระวังเวรภัยทั้งปวง ถวายตัวเป็นบุตรชนิดโอรสเกิดแต่อกแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และยังได้อานิสงส์อื่นหลายร้อย ในลำดับที่ผลของปฐมมรรคเกิดขึ้นพระโยคาวจรนั้นก็เป็นพระโสตาบัน แม้จะยังเป็นผู้จะมีการเกิดในภพของเทวดาและมนุษย์อีก 7ชาติแล้วจะเป็นผู้สามารถทำ

¹³² เรื่องเดียวกัน., หน้า 207.

นิพพานให้แจ้งได้ จิตของพระโสดาบันนั้นลงสู่ภวังค์ปัจเจกขณัมรรค ผล กิเลสที่
ละได้แล้ว กิเลสที่ยังเหลือ และนิพพาน

2.2 สกทาคามีมรรค พระอริยสาวกโสดาบันนั้นทำความเพียรเพื่อให้กาม
ราคะและพยาบาทเบาบางลง ทำอินทริย์ พละ และโพชฌงค์ ให้ชุ่มนุ่มกันแล้ว
พิจารณาอย่ายี่สังขารหยั่งลงสู่วิถีวิปัสสนาแล้ว สกทาคามีมรรคย่อมเกิดขึ้น ใน
ลำดับที่เกิดอานิสงส์ของมรรคนี้พระโยคาวจรนั้นก็พระสกทาคามีมาสู่โลกนี้อีก
คราวเดียวก็สามารถทำที่สุดทุกขได้ ออกจากกามราคะ ปฏิฆะหยาบ กามราค
านุสัยที่หยาบ ปฏิฆานุสัยที่หยาบ

3.3 อนาคามีมรรค พระสกทาคามีนั้นปัจเจกขณัมรรค ผล กิเลสที่ละได้
แล้ว กิเลสที่ยังเหลือและนิพพาน พระสกทาคามีนั้นย่อมได้บรรลุนาคามีมรรค
เป็นพระอนาคามี ย่อมออกจากกามราคะสังโยชน์ที่ละเอียด จากปฏิฆสังโยชน์ที่
ละเอียด จากกามราคานุสัยที่ละเอียด จากปฏิฆานุสัยที่ละเอียดเป็นโอปปาติกะ
ปรีนิพพานในโลกสุทธาวาส

-3.4 อรหัตมรรค เมื่อพระอนาคามีนั้น ออกจากนิมิตทั้งปวงในภายนอก
ยังอินทริย์ พละ และโพชฌงค์ให้ชุ่มนุ่มกันแล้ว ย่ำยี่สังขารนั้นด้วยญาณกำหนด
ไตรลักษณ์หยั่งลงสู่วิปัสสนา อรหัตมรรคย่อมเกิดขึ้น ย่อมได้เข้าถึงความเป็นพระ
อรหันต์ละรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา มานานุสัย ภวราคานุสัย
อวิชชานุสัย ออกจากกิเลสทั้งหลายที่เป็นไปตามอวิชชานุสัยนั้นและจากชั้น
ทั้งหลายที่เป็นไปตามอวิชชานุสัยนั้นด้วย เป็นพระชีนาสพใหญ่ทรงไว้ซึ่งร่างกาย
อันสุดท้าย มีภาระอันปลงได้แล้ว มีประโยชน์อันได้บรรลุมิเลสเครื่องผูกไว้ใน
ภพสิ้นไปแล้ว รู้โดยชอบ หลุดพ้นแล้ว เป็นทักษิณียบุคคลของโลกกับทั้งเทวโลก

3. ผลญาณ คือปัญญาที่เกิดขึ้นภายหลังจากโคตรภูมิญาณเกิดขึ้นพร้อมกับผลจิต คือ
เกิดขึ้นเป็นครั้งที่ 2 และ 3 (การที่มรรคจิตรับเอานิพพานไว้เป็นอารมณ์ครั้งแรกคือมรรคญาณ)

4. ปัจเจกขณญาณ การพิจารณามรรค ผล นิพพานที่ได้บรรลู่และพิจารณากิเลสที่ตน
ละได้ และกิเลสที่ยังเหลืออยู่

อานิสงส์ของการได้ปัญญาภาวนากำจัดกิเลสต่างได้ ได้เสวยรสแห่งอริยมผล สามารถเข้า
นิโรธ คือการพักอยู่สำราญในปัจจุบันชาติ ได้อริยคุณ

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนนี้แม้จะมีพื้นฐานเหมือนกันคือการทำโพธิปักขิยธรรมให้เจริญยิ่งขึ้น แต่การเจริญธรรมในขั้นตอนนี้กลับไม่มีทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ปฏิปทาในคัมภีร์ทศภูมิสูตรนำไปสู่การได้บรรลุสรวยญาณซึ่งเป็นการตรัสรู้สูงสุดของพระโพธิสัตว์และกล่าวว่าเป็นสิ่งที่ทำให้พระโพธิสัตว์เป็นเหมือนพระพุทธเจ้าและเป็นสภาวะที่ยิ่งใหญ่การเป็นพระอรหันต์ ในขณะที่ความบริบูรณ์ของโพธิปักขิยธรรมที่เกิดขึ้นเมื่อปฏิบัติจนถึงอรหัตมรรคญาณได้เข้าถึงความเป็นผู้หมดกิเลสและเป็นพระอรหันต์และมีนิพพานเป็นที่สุด

วิสุทธิที่แตกต่างกัน

อดีตพุทธธรรมวิสุทธิ อนาคตพุทธธรรมวิสุทธิ และ ปรตยุตปັນนพุทธธรรมวิสุทธิ

การทำความหมัดจดของพุทธธรรมในอดีต อนาคต และปัจจุบันให้เกิดขึ้น คือการได้บรรลุสรวยญาณ¹³³ คือ ความเป็นแห่งบุคคลผู้รู้สิ่งทั้งปวง ประพจน์ อัสตวิรุฬหการ กล่าวว่ คัมภีร์ยุคหลังได้พัฒนาให้มีความหมายเชิงเทวะ บุคคลที่มีความสามารถในการรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง ดังนั้นบุคคลที่ได้บรรลุสรวยญาณจึงได้รับยกย่องว่มีความรู้สูงสุด รู้ทุกอย่างไม่ติดขัด¹³⁴ คัมภีร์ทศภูมิสูตรให้ความหมายว่ปัญญาญาณเครื่องพิจารณาไม่มีประมาณ บริสุทธิยั้ง เป็นสิ่งที่จะพึงเห็นได้โดยยาก กว้างขวางดุจธรรมธาตุ ไม่มีประมาณดุจอากาศธาตุ ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีเบื้องต้นเบื้องปลาย เป็นสิ่งที่ปณิธานของพระโพธิสัตว์ จะบรรลุได้เมื่อปฏิบัติโพธิสัตว์จรยาระดับสูงสุด และเข้าสู่ความไม่แตกต่าง คือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพุทธะ สรวยญาณนี้อาจจะกล่าวได้ว่เป็นความรู้สูงสุดของพระพุทธเจ้า

คุณธรรม 10 ชั้นในคัมภีร์ทศภูมิสูตร ได้แก่ สรรพศาสตร์ (การประพันธ์ วิทยาการ และเวทมนต์) ศิลสังวรและโพธิสัตว์จรยยา โลกียสมาบัติ ญาณ ฤทธิ์ และปาฏิหาริย์ ปฏิจจสมุปบาท อุปายะและปัญญา โพธิสัตว์วศิตา อุปจารญาณ (การแทงตลอดสัมภวภาวะ และวิภวภาวะ) ธรรมเมฆา (ตถาคตผละ เวสารัชชกรณธรรม อาเวณิกพุทธธรรม) เป็นคุณที่จะทำประโยชน์ให้แก่สัตว์โลก เปรียบ

¹³³ ในคัมภีร์ปรัชญาปารมิตาใช้คำว่ สรวยญา หรือ สรวยชุตตา สรวยการชญา นักการศาสนาฝ่ายมหายาน เช่น Tucci, Conze, Suzuki แปลว่ ความรู้รอบ รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง (all knowledge) แต่ Alexander กล่าวแย้งว่การแปลอย่างนั้นเป็นไปเพื่อต้องการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์และความยิ่งใหญ่ให้กับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งความหมายนี้ขัดกับความหมายดั้งเดิม ส่วนความหมายเดิมและมีความถูกต้องควรเป็น การตรัสรู้ชอบ (perfect wisdom or omniscience) ดู เพิ่มที่ Alexander Naughton, "The Buddhist Path to Omniscience" (Ph.D. Dissertation, School of Philosophy, Faculty of Buddhist Studies, University of Wisconsin, 1986), p. 109.

¹³⁴ ประพจน์ อัสตวิรุฬหการ, โพธิสัตว์จรยยา: มรรคาเพื่อมหาชน (กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 30.

เหมือนแผ่นดินใหญ่เป็นที่เกิดและที่ตั้งของมหาบรรพตทั้ง 10 ซึ่งเป็นสถานที่รวมของสิ่งมีค่าและมีประโยชน์เอาไว้ และกล่าวว่าเป็นพุทธธรรม หรือ เป็นภูมิญาณของพระพุทธเจ้าในอดีต อนาคต ปัจจุบัน ดังกล่าวไว้ในภูมิที่ 1 ว่า “พระโพธิสัตว์ก้าวลงสู่ภูมิแห่งญาณของพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้งในอดีต อนาคต ปัจจุบันในทีใด โพธิสัตว์ภูมิทั้งสิบย่อมมีในที่นั้น ที่นั่นพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายในอดีต อนาคต และปัจจุบันตรัสแล้ว จักตรัส และย่อมตรัสภูมิทั้งสิบนั้น¹³⁵ นอกจากนี้ ภูมิ 10 .คัมภีร์เทศมิกสูตรระบุว่า เป็นจรรยาข้อแรก¹³⁶ ของพระโพธิสัตว์ ซึ่งก็คือ การทำความปรารถนาโพธิจิต ให้เกิดขึ้น กล่าวให้ชัดเจนคือพระโพธิสัตว์ต้องมีใจปรารถนาความเป็นพุทธะ

อีกประการหนึ่ง ในภูมิที่ 10 กล่าวว่า พระโพธิสัตว์ที่ได้บรรลุสรวยานนี้ มีกาย วาจา ใจ ไม่เป็นสองจากพระตถาคต¹³⁷ และย่อมรู้พุทธญาณอดีต อนาคต และปัจจุบัน¹³⁸ นอกจากนี้ยังได้ความสามารถอย่างอื่นอีกคือ ญาณในธรรมชาติ การเข้าถึงโลกธาตุ สามารถจำแนกสัตว์ เกษตร และธรรมทั้งหมด ญาณเป็นเครื่องรู้จักและสันดาน จริตของสัตว์ทั้งปวง ญาณเป็นเครื่องอบรมสัตว์ตามกาลสมควร การไม่ล่วงละเมิดวินัย และความชำนาญในการจำแนกแจกธรรมทั้งปวง นี้คือสรวยาน

สรวยานที่กล่าวไว้ข้างต้นนี้ คือการบรรลุธรรมระดับสูงสุดของพระโพธิสัตว์ คัมภีร์เทศมิกสูตรกล่าวถึงสรวยานว่าแม้พระโพธิสัตว์จะได้บรรลุธรรมต่างๆ มีเครื่องอยู่เป็นสุขที่เกิดขึ้นเพราะได้บรรลุคานตวิโมกข์ แต่ต้องทำความเพียรให้มากยิ่งขึ้นไปอีก การบรรลุปัญญาาระดับสูงสุดนี้ นอกจากพระโพธิสัตว์ต้องมีกุศลธรรมบริบูรณ์ มีมหาบุญและมหาญาณจำนวนมาก ได้บรรลุมหากรุณา อันไพบุลย์ รอบรู้โลกธาตุ ได้เข้าถึงขอบเขตและอุปจารของสัตว์ธาตุ มีสัญญาและมนสิการที่เป็นไปตามตถาคตโคจร ได้บรรลุผล เวสัชชกรณพุทธธรรม สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้สรวยานเกิดขึ้นได้คือ การได้สมาธิจำนวนมาก และสามารถเข้าออกสมาธิเหล่านั้นได้ชำนาญ

คัมภีร์เทศมิกสูตรกล่าวว่าพระโพธิสัตว์เมื่อได้บรรลุญาณนี้ไว้ว่า ต้องได้บรรลุสมาธิชื่อว่า อภิเชกวัน จึงจะเกิดสรวยานขึ้น ในขณะที่ได้บรรลุสมาธินี้ พระโพธิสัตว์มีกายงดงามประดับด้วยคุณทั้งปวง และมีดอกบัวใหญ่ชื่อว่า มหารัตนราชปัทมาเป็นอาสนบัลลังก์ผุดเกิดขึ้น ดอกบัวนี้จึงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ของการได้บรรลุธรรมสูงสุดนี้เพราะประดับด้วยราชาแห่งรัตนะทั้งปวงเกิดขึ้นด้วยโลกุตตรกุศลมูล มีรัศมีโอภาสจรตธรรมธาตุ มีก้านเป็นแก้วไพฑูรย์แก้วมณี ฝักเป็นแก่นจันทน์ชั้นเยี่ยม

¹³⁵ ทศภูมิ. 1.5.

¹³⁶ ทศภูมิ. 1.9.

¹³⁷ ทศภูมิ. 10.8.

¹³⁸ ทศภูมิ. 10.20.

เกสรเป็นมรกตอันใหญ่ กลีบดอกเป็นทองชมพู ดอกเบ่งบานมีรัศมีรุ่งเรืองไม่มีประมาณ ภายใน
ประดับด้วยรัตนอันประณีต ปกคลุมด้วยข่ายของมหารัตนหยาที่สุดไม่ได้

ข้อสรุปนี้คือ พระสูตรได้กล่าวสรุปว่า “ภูมิ 10 เป็นสิ่งที่จะพึงเห็นได้ด้วยการบรรลุสรวช
ญาณ¹³⁹” ข้อความนี้กล่าวให้เข้าใจง่ายขึ้นคือ การได้ภูมิ 10 จะรู้ได้ก็ต่อเมื่อได้บรรลุสรวชญาณ หรือ
การได้สรวชญาณก็คือการได้ภูมิ 10

สรรพสัตว์ปริปาจนวิศุทธิ

ความหมจดของการสั่งสอนสรรพสัตว์ให้มีความแก่กล้า คือการสอนให้สรรพสัตว์นั้นอมใจ
ไปสรวชญาณ หันหน้าออกการปฏิบัติที่มุ่งไปสู่ความเป็นนพระอรหันต์ และปัจเจกพุทธเจ้า พระ
โพธิสัตว์ในภูมิที่ 9 ได้ชื่อเป็นผู้สอนธรรม (ธรรมภาณกะ) เพราะประกอบด้วยคุณสมบัติของผู้ประกาศ
สองประการคือได้บรรลุ ปฏิสัมภิทาญาณ 4 ประกอบด้วย ธรรมปฏิสัมภิทา อรรถปฏิสัมภิทา นิรุกติ
ปฏิสัมภิทา ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ปฏิสัมภิทาญาณ 2 ประการแรกเป็นความรู้ธรรม และอรรถ คือ
ความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะได้แทงตลอดสัมภวภาวะ และวิภวภาวะ ส่วนปฏิสัมภิทาญาณสองประการหลัง
เป็นการแสดงธรรมและอรรถแห่งธรรมที่ตนได้บรรลุแก่เหล่าสัตว์

การทำหน้าที่สอนของพระโพธิสัตว์ประกอบด้วยคุณสมบัติสองอย่างคือการได้ธารณีและ
ปฏิภาณ ซึ่งทั้งสองอย่างนี้มักจะมาคู่กันแต่สิ่งที่เกิดขึ้นก่อนคือธารณี คือความสามารถในการจดจำคำ
สอนของพระตถาคตให้ได้มากที่สุด ธารณีจะเกิดขึ้นเมื่อพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญสมาธิจนเป็นนิวตาคือ
ทำให้ขำนาญจนมีกำลังมาก เพราะสมาธินี้เป็นการบอกความสามารถและกำลังอันไม่มีประมาณใน
การเรียนรู้และจดจำให้ได้แม่นยำและให้ได้จำนวนมากและใช้เวลาน้อยที่สุด สิ่งที่สำคัญอีกประการ
หนึ่งคือต้องไม่หลงลืม ผู้ที่จะจำได้ทั้งหมดต้องมีสติปัญญามาก เพราะฉะนั้นธารณีจึงประกอบด้วย
สมาธิและปัญญา (สมถุติ และ ปรัชญา) ไม่ใช่ความหมายของเวทมนต์ที่มีอำนาจในการคุ้มครอง
ป้องกันอันตรายแก่พระโพธิสัตว์ผู้ทำหน้าที่สอนธรรม¹⁴⁰ พระโพธิสัตว์ที่ได้ธารณีคือที่ผู้ได้บรรลุธรรม
ชั้นสูง ได้เข้าถึงสรวชญาณแล้วเท่านั้น และได้รับแต่งตั้งให้เป็นธรรมภาณกะ คือผู้ประกาศธรรมจากพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นแนวคิดถูกพัฒนามาจากการเป็นพหูสูตร¹⁴¹ ดังนั้นยังได้บรรลุธารณีจำนวนมาก

¹³⁹ ทศภูมิ. 11.1.

¹⁴⁰ Har Dayal, **Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature** (Delhi: Motilal Banarsidass, 2004), p. 251.

¹⁴¹ Jang-Kil Chun, "A Study of the Dassabhūmika Sūtra: Its Relation to Previous Buddhist Traditions and the Development of Bodhisattva Practice" (Ph.D. Dissertation, School of Philosophy, Faculty of Buddhist Studies, University of Wisconsin, 1993), p. 126.

พระโพธิสัตว์นั้นก็ยิ่งมีความสามารถมาก ซึ่งจะเอื้อประโยชน์ต่อการทำหน้าที่สอนอย่างยิ่ง ความเป็นผู้ฉลาดในการสอนเป็นสิ่งที่พระโพธิสัตว์ผู้มีปฏิสัมภิทาเท่านั้น คุณสมบัติการเป็นธรรมภาณกะนี้ไม่มีในพระปัจเจกพุทธเจ้าแม้จะจัดว่าเป็นพุทธะประเภทหนึ่งแต่เพราะคุณสมบัตินี้ไม่มีจึงมีฐานะด้อยกว่าพระพุทธเจ้า¹⁴² ดังนั้นความหมายของธารณีในคัมภีร์ทศภูมิสูตรนี้จึงน่าจะตรงกับความหมายที่ Jens Baarvig กล่าวไว้ว่า ธารณีคือกำลังความสามารถในการเรียนรู้ การทรงจำคำสอนของพระพุทธเจ้า¹⁴³

ปฏิภาณ มาจากศัพท์ ปรตี+ภา คือการทำให้แจ้ง แสดงให้เห็นกระจ่างแจ้ง คำที่มีมากคู่กับปฏิภาณคือ ปรวิจย วิภาค และ ปรเภท คือความฉลาดหลักแหลม รู้จักจำแนก แจกแจง ดังนั้นปฏิภาณจึงมีความหมายว่า ความสามารถของพระโพธิสัตว์ในการแสดงธรรมที่ตนได้ฟังมาและได้จดจำ มาให้มีความแจ่มแจ้ง แจกแจงให้มีความพิสดาร หลากหลายนัยยะ คัมภีร์ทศภูมิสูตรได้กล่าวถึงความสามารถในการแสดงธรรมของพระโพธิสัตว์ในภูมิที่ 9 ไว้ 10 นัย คือ

1. สามารถแสดงโดยย่อและโดยพิสดารได้
2. แสดงตามบัญญัติและไม่แย้งกับบัญญัติ
3. แสดงธรรมตามอรรถ
4. แสดงญาณตามอัยยาศัยของสัตว์
5. ฉลาดในการแสดงอรรถแห่งธรรมและญาณ
6. แสดงด้วยธรรมโอภาส
7. แสดงแต่ละยานด้วยธรรมโอภาส
8. แสดงแต่ละภูมิด้วยอาการไม่มีจำกัด
9. แสดงธรรมแต่ละบทได้ไม่ติดขัด
10. แสดงธรรมด้วยตลาคตโอภาส

ความสามารถในการแสดงธรรมของพระโพธิสัตว์ดังกล่าวเบื้องต้น พระโพธิสัตว์ต้องได้บรรลุตถาคตโฆสะ มีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ คือ ภาษาและเสียงที่กล่าวเพียงครั้งเดียวแล้วทำให้สัตว์แม้แตกต่างกันด้วยประเภทและภาษาเข้าใจในธรรมนั้นได้ สามารถทำธรรมมุขให้ปรากฏด้วยโอภาส ย่อมเปล่งเสียงออกจากรูขุมขนทั้งหมดได้ ประกาศธรรมที่มีอยู่ในสามล้านโลกธาตุทั้งหมด พูดเพียงครั้งเดียวทำให้ธรรมธาตุทั้งหมดได้ยิน แสดงธรรมในสรรพภาษาและเสียงร้องต่างๆ สามารถพูดให้เป็นหลายสำเนียง หลายภาษา แสดงธรรมให้เป็นเสียงดนตรีและเสียงขับร้อง ขยายความจากอักขระเพียงตัวเดียว ทำอณูเล็ก

¹⁴² Fujita Kotatsu, "One Vehicle or Three?," *Journal of Indian Philosophy* 3 (1975), p. 104.

¹⁴³ Jens Braarvig, "Dhāranī and Pratiphāna: Memory and Eloquence of the Bodhisattvas " *The Journal of the International Association of Buddhist Studies* 8, no. 1 (1985), pp. 17-30.

ละเอียดของธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมในโลกอื่นๆ มากล่าวให้เป็นธรรมชาติที่ยังไม่มีผู้กล่าวถึง สามารถฟังและตอบคำถามให้ถูกต้องตรงใจของทุกคนที่ถาม แม้จะถามด้วยภาษาที่แตกต่างกัน ก็สามารถตอบคำถามเหล่านั้นได้ด้วยการกล่าวเพียงครั้งเดียว สามารถทำให้ทุกๆ คนเข้าใจได้ด้วย อุทาหรณ์เดียวเท่านั้นได้ยืนไกล คือสามารถกล่าวธรรมให้ดังแผ่ไปไกลตลอดโลกธาตุอื่นเหมือนปรากฏ อยู่ต่อหน้าสัตว์ทั้งหลาย

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนการสอนสัตว์โลกให้เข้าถึงความเป็นผู้มีความพร้อมต่อการบรรลุธรรม พระโพธิสัตว์ต้องมีปฏิภาณคือความสามารถกล่าวธรรมให้แจ่มแจ้ง แสดงได้หลากหลายนัย สามารถแสดงธรรมได้หลากหลายภาษาและสำเนียง การทำหน้าที่สอนให้ได้ดีต้องมีความจำเป็นเลิศ การได้บรรลุคุณสมบัติของธรรมภาณกะ พระโพธิสัตว์ต้องเป็นผู้มีสมาธิเป็นเลิศเพื่อส่งเสริมให้ธารณีคือความสามารถทรงจำคำสอนได้ไม่หลงลืม

สรุป

ลำดับการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นที่แสดงไว้ในคัมภีร์ทศภูมิสูตรและในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นการปฏิบัติเพื่อทำความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้นตามแนวของศีล สมาธิ ปัญญาซึ่งเป็นแนวปฏิบัติที่มีสมณะ นำหน้าวิปัสสนา โดยมีเป้าหมายเพื่อกำจัดกิเลสของตัวเองก่อนเป็นสำคัญและเป็นเป้าหมายสูงสุดที่ คัมภีร์ทั้งสองกล่าวไว้ตรงกันตามปฏิปทาการบรรลุธรรมในขุททกนิกาย ธรรมบทได้แสดงทางปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นโดยการเจริญสมณะและวิปัสสนา หรือเพียงแค่การเจริญวิปัสสนาอย่างเดียวก็สามารถทำพระนิพพานให้แจ้งได้ หรือการยกหัวข้อธรรมขึ้นพิจารณาปฏิบัติที่เนื่องด้วยโพธิปักขิย ธรรม

จากการเปรียบเทียบขั้นตอนการปฏิบัติวิสุทธิ 10 ของคัมภีร์ทศภูมิสูตร และ วิสุทธิ 7 ใน คัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยการจับคู่ที่มีชื่อเหมือนกัน และ คุณธรรมหลักที่ได้บรรลุในแต่ละขั้นตอน พบว่า ลำดับการปฏิบัติของคัมภีร์ทศภูมิสูตรและคัมภีร์วิสุทธิมรรคไม่มีความแตกต่างกันเป็นไปตามลำดับ ของหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา คือ

1. ศีลวิสุทธิ กับ สีลวิสุทธิ
2. จิตตวิสุทธิ กับ จิตตวิสุทธิ
3. ทฤษฎีทางกษามิทธิเวชาปณยนิวิสุทธิ กับ ทิฏฐิวิสุทธิ และ กังขาวิตรณวิสุทธิ
4. มารคามารคชญาณวิสุทธิ กับ มรรคามรรคญาณทัสนวิสุทธิ
5. ประติปัตติประหาณชญาณวิสุทธิ กับปฏิปทาญาณทัสนวิสุทธิ

6. สรรพโพธิปักขยธรรมโมตตโรตตรวิภาวนวิสุทธิต กับ ญาณทัสนวิสุทธิต

7. ส่วนปฏิบัติภาวิสุทธิตที่เหลือได้แก่ และ สรรพสัจตปริปาจนวิสุทธิต อดีตพุทธธรรมวิสุทธิต อนาคตพุทธธรรมวิสุทธิต และ ปรัตยุดปนนพุทธธรรมวิสุทธิต เป็นปฏิบัติที่เพิ่มเติมขึ้นมาเพื่อให้เหมาะสมกับความเป็นพระโพธิสัตว์ และให้แตกต่างจากวิสุทธิต 7 ของคัมภีร์วิสุทธิตมรรค

จากการเปรียบเทียบสามารถจัดลำดับภูมิ 10 ลงใน อาศยวิสุทธิตได้ดังนี้ คือ อดีตพุทธธรรมวิสุทธิต อนาคตพุทธธรรมวิสุทธิต และ ปรัตยุดปนนพุทธธรรมวิสุทธิต คือภูมิที่ 1 และ ภูมิ 10 สีลวิสุทธิต คือภูมิที่ 2 จิตตวิสุทธิต คือ ภูมิที่ 3 ทฤษฎีกางกษาวิมตติวิเลขาปนยณวิสุทธิต คือ ภูมิที่ 4 มารคามรรคญาณวิสุทธิต คือ ภูมิที่ 5 ประติปัตติประหาณชญาณวิสุทธิต คือ ภูมิที่ 6 และ 7 สรรพโพธิปักขยธรรมโมตตโรตตรวิภาวนวิสุทธิต คือภูมิที่ 8 สรรพสัจตปริปาจนวิสุทธิต คือภูมิที่ 9 จากการจัดแบ่งวิสุทธิตลงในภูมิตามลำดับจะพบว่า วิสุทธิต ในคัมภีร์ทศภูมิถูกลดลงเป็นวิสุทธิต 8 เนื่องจากวิสุทธิตในลำดับที่ 1 2 และ 3 คือลำดับที่เกิดขึ้นพร้อมกัน ในขณะที่เดียวคัมภีร์วิสุทธิตมรรคกล่าวถึงวิสุทธิต 7 คือปฏิบัติเพื่อการบรรลุญาณสุดท้ายของคัมภีร์ทั้งสองมีลำดับตรงกัน แต่เส้นทางของพระโพธิสัตว์ได้เพิ่มวิสุทธิตขึ้นมาอีกหนึ่งขั้นตอนนั้นคือการทำหน้าที่สั่งสอนสัตว์โลกตั้งตารางข้างล่างนี้

ตารางแสดงการเปรียบเทียบวิสุทธิต 10 กับ วิสุทธิต 7

ลำดับ	วิสุทธิต 10	วิสุทธิต 7
	1. อดีตพุทธธรรมวิสุทธิต	
	2. อนาคตพุทธธรรมวิสุทธิต	
	3. ปรัตยุดปนนพุทธธรรมวิสุทธิต	
1.	4. สีลวิสุทธิต	1. สีลวิสุทธิต
2.	5. จิตตวิสุทธิต	2. จิตตวิสุทธิต
3.	6. ทฤษฎีกางกษาวิมตติวิเลขาปนยณวิสุทธิต	3. ทิฏฐิวิสุทธิต 4. กังขาวิตรณวิสุทธิต
4.	7. มารคามรรคญาณวิสุทธิต	5. มรรคามรรคญาณวิสุทธิต
5.	8. ประติปัตติประหาณชญาณวิสุทธิต	6. ปฏิปาทยาณทัสนวิสุทธิต
6.	9. สรรพโพธิปักขยธรรมโมตตโรตตรวิภาวนวิสุทธิต	7. ญาณทัสนวิสุทธิต
	10. สรรพสัจตปริปาจนวิสุทธิต	

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

ปฏิบัติที่กล่าวมาทั้งหมดตลอดฤกษ์ทั้ง 10 นี้สามารถกล่าวสรุปได้ว่าเป็นการปฏิบัติเพื่อ
การบรรลุสรรพคุณตามปฏิปทาของวิสุทธิ 10 ประการ

1. อตีตพุทธธรรมวิสุทธิ
2. อนาคตพุทธธรรมวิสุทธิ
3. ปรัตยุตปันนพุทธธรรมวิสุทธิ
4. สीलวิสุทธิ
5. จิตตวิสุทธิ
6. ทฤษฎีทางภาษามติวิเลขาปนยนิวิสุทธิ
7. มารคามารคชญาณวิสุทธิ
8. ประติปัตติประหาณชญาณวิสุทธิ
9. สรรพโพธิปักขยธรรมโมตตโรตตรวิภาวนวิสุทธิ
10. สรรพสัจตปริปาจนวิสุทธิ

ปฏิปทาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นแนวทางที่มุ่งกำจัดกิเลสอาสวะและมีนิพพานเป็น
เป้าหมายสูงสุด มีแนวทางการปฏิบัตินี้ เรียกว่า วิสุทธิ 7 ได้แก่

1. สीलวิสุทธิ
2. จิตตวิสุทธิ
3. ทิฏฐิวินิวิสุทธิ
4. กังขาวิตรณวิสุทธิ
5. มรรคามรรคญาณทัสนวิสุทธิ
6. ปฏิปทาญาณทัสนวิสุทธิ
7. ญาณทัสนวิสุทธิ

สรุปผลการเปรียบเทียบ

ผลของการเปรียบเทียบปฏิปทาของคัมภีร์ทศกมุทิสูตกับคัมภีร์วิสุทธีมรรค พบว่าคัมภีร์ทั้งสองกล่าวถึงปฏิปทาเพื่อการบรรลุธรรมสูงสุดมีลำดับตามปฏิปทาของไตรสิกขา คือ สภาสมาธิ และปัญญา ส่วนที่แตกต่างกันของคัมภีร์ทั้งสองคือ จำนวนของปฏิปทา คัมภีร์ทศกมุทิสูตกล่าวถึงวิสุทธี 10 ซึ่งมีมากกว่าวิสุทธีในคัมภีร์วิสุทธีมรรค 4 ประการ คือ ลำดับที่ 1 2 3 และ 10 นอกจากนี้คัมภีร์ทศกมุทิสูตได้รวมเอาวิสุทธีลำดับที่ 3 และ 4 ของคัมภีร์วิสุทธีมรรคเข้าเป็นเป็นวิสุทธีเดียวกัน

ขั้นตอนการปฏิบัติตามแนวของคัมภีร์วิสุทธีมรรคจะพบว่ามีลำดับของการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมด้วยการทำความบริสุทธิ์ทางกายคือการรักษาศีลให้บริสุทธิ์ แล้วบำเพ็ญทานและอภิญญาให้เกิดขึ้นแล้วจึงพิจารณาสังขารธรรมบำเพ็ญปัญญาให้เกิดขึ้น ดังนั้นขั้นตอนการปฏิบัติของคัมภีร์ทศกมุทิสูตและคัมภีร์วิสุทธีมรรคมีความเหมือนกัน

แม้จะมีลำดับการปฏิบัติที่ไม่แตกต่างกัน แต่เป้าหมายสูงสุดของพระสูตรทั้งสองมีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ เป้าหมายสูงสุดของคัมภีร์ทศกมุทิสูตคือการได้บรรลุความเป็นพุทธะ ได้บรรลุสุรวชญาณ ก้าวล่วงความเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้า และความเป็นพระอรหันต์ ดังนั้นคัมภีร์ทศกมุทิสูตได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ได้แบ่งพระโพธิสัตว์ออกเป็นสองประเภท คือ พระโพธิสัตว์ธรรมดา คือพระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 1 ถึงภุมิที่ 9 กล่าวคือบุคคลที่ตั้งปณิธาน 10 ประการ แล้วเริ่มบำเพ็ญเพียรวิสุทธี 10 ให้เกิดขึ้น และพระโพธิสัตว์ประเภทที่สองได้แก่ พระโพธิสัตว์ที่ได้บรรลุสุรวชญาณในภุมิที่ 10 เป็นผู้ที่ได้บรรลุภูมิสูงสุดว่าเป็นผู้ไม่หวนกลับแต่ยังต้องเวียนเกิดในภพสามอีกต่อไป ซึ่งมีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับเป้าหมายสูงสุดในคัมภีร์วิสุทธีมรรคเป้าหมายสูงสุดของการปฏิบัติคือเป็นพระอรหันต์ผู้หมดกิเลส ผู้ไม่หวนกลับมาสู่โลกสามอีกต่อไป

ผลการเปรียบเทียบลำดับการปฏิบัติของคัมภีร์ทั้งสองมีลำดับขั้นตอนเหมือนกันตั้งแต่ต้นคือการทำความหมจดของศีลให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นพื้นฐานที่ดีในการทำความหมจดของจิตด้วยการเจริญสมาธิเพื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดปัญญาซึ่งมีนำไปสู่มรรคผลสูงสุดคือสามารถดับต้นเหตุของทุกข์คืออวิชชา และกำจัดกิเลสของตนได้หมดสิ้น เข้าถึงนิโรธอันเป็นบรมสุข ผลการเปรียบเทียบไม่เพียงแต่บอกว่าเหมือนหรือแตกต่างกัน แต่ยังพบว่า คัมภีร์ทศกมุทิสูตนำเอาแนวคิดเรื่องการปฏิบัติและผลของการปฏิบัติแบบดั้งเดิมมาพัฒนาให้มีรายละเอียดเพิ่มมากขึ้น

ดังนั้นจึงเป็นข้อสรุปได้ว่า การปฏิบัติตามปฏิปทาในคัมภีร์ทศกมุทิสูตเป็นสองส่วนคือการปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสของตน เข้าถึงความบริสุทธิ์และได้บรรลุสุรวชญาณก่อน ได้แก่การปฏิบัติในภุมิที่

1 2 3 4 5 6 7 8 และส่วนที่สอง คือ การทำหน้าที่เผยแพร่พระธรรมของพระพุทธเจ้าและการสั่งสอนผู้อื่นได้แก่ปฏิปทาในภุมิที่ 9 และ 10

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเปรียบเทียบนี้มุ่งศึกษาเฉพาะลำดับของการปฏิบัติเพื่อการบรรลุเป้าหมายสูงสุดในคัมภีร์ทั้งสองซึ่งนำไปสู่ผลสรุปคือ คัมภีร์ทั้งสองมีการบำเพ็ญตามหลักวิสุทธิ เหมือนกัน ต่างกันเพียงจำนวน กล่าวคือ คัมภีร์ทศภูมิกสูตรกล่าวถึงการวิสุทธิ 10 ประการ มีชื่อและลำดับไม่แตกต่างกัน แม้จะเอาปฏิปทาบางประการมารวมให้เป็นชั้นเดียวกัน แต่ก็ไม่ได้ทำลำดับให้แตกต่างกัน ยิ่งไปกว่านั้นปฏิปทาที่ 1 2 3 ยังเป็นสิ่งเดียวกัน เมื่อรวมให้เป็นหัวข้อเดียวกันจะทำให้วิสุทธิของคัมภีร์ทศภูมิกสูตรเหลือเพียง 8 เท่านั้น ในขณะที่คัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้เพียง 7 เท่านั้น แต่เมื่อเปรียบเทียบการบำเพ็ญแต่ละส่วนตามลำดับคัมภีร์ทั้งสองกล่าวไว้ตรงกันคือ มีชื่อเหมือนกันและมีลำดับตรงกัน อาจจะมีข้อสันนิษฐานได้ว่าคัมภีร์ทศภูมิกสูตรเกิดขึ้นภายหลัง และคัมภีร์วิสุทธิได้รับการประพันธ์ขึ้นก่อนด้วยเหตุผลที่น่าเป็นไปได้สองประการคือ ประการแรกคือ ช่วงเวลาของการเกิดขึ้นของคัมภีร์ทศภูมิกสูตรฉบับดั้งเดิม ไม่สามารถระบุได้ชัดเจนเนื่องจากหายสาบสูญไปแล้ว เพียงแต่คาดคะเนเอาจากบันทึกของต้นฉบับภาษาจีนเท่านั้น ประการที่สองคือ จำนวนของวิสุทธิ 10 น่าจะมีการแต่งเพิ่มเติมมาจากวิสุทธิ 7 เพียงแต่เพิ่มประการสุดท้ายเพื่อให้เข้ากับหลักการของพระโพธิสัตว์

อีกประการหนึ่ง จากผลการเปรียบเทียบขั้นตอนการปฏิบัติที่มีความเหมือนกัน แต่เป้าหมายสูงสุดที่กล่าวไว้ในพระสูตรทั้งสองแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ คัมภีร์ทศภูมิกสูตรมีเป้าหมายสุดท้ายคือการบรรลุความเป็นพุทธะ ด้วยการได้สรวชญ แต่เป้าหมายสูงสุดในคัมภีร์วิสุทธิมรรคคือการบรรลุความเป็นอรหันต์ เป็นผู้ไม่มีกิเลสอาสวะ เปรียบเสมือนบุรุษสองคนเดินทางด้วยเส้นทางที่มีจุดเริ่มต้นเดียวกันแต่ปลายทางกลับไม่ใช่สถานที่เดียวกัน คนหนึ่งไปได้ไกลกว่าอีกคนหนึ่ง ผลของการปฏิบัติตามวิสุทธิ 10 ได้บรรลุความเป็นพุทธะ ส่วนผลของการปฏิบัติตามวิสุทธิ 7 ได้บรรลุความเป็นอรหันต์ ความแตกต่างในความเหมือนกันจึงเป็นสิ่งที่น่าจะมีการศึกษาค้นคว้าให้กว้างขวางต่อไป

ข้อสันนิษฐานดังกล่าวนี้หากมีการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมน่าจะสามารถบอกอายุของคัมภีร์ทศภูมิกสูตรได้อย่างถูกต้องแม่นยำ ซึ่งจะมีประโยชน์ต่อการศึกษาคัมภีร์การปฏิบัติทางพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี อันจะนำไปสู่การหลุดพ้นจากกิเลสและสามารถช่วยเหลือผู้อื่นให้หลุดพ้นตามแนวคิดและหลักการของพระโพธิสัตว์อันเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

ภาคผนวก ก

ภูมิที่ 1 ประมุขिताภูมิ

1.1 ข้าพเจ้าสดับมาอย่างนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในห้องอันสำเร็จด้วย แก้วมณีในปราสาทที่สว่างไสวในวิมานของท้าววสวัตตีเทวราช ในเทวภูมิสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ในสัปดาห์ที่สองหลังจากการตรัสรู้ได้ไม่นานนัก พร้อมด้วยคณะพระโภทิสต์หมู่ใหญ่ผู้ไม่ถอยกลับ ผู้มี ธรรมตาอย่างเดียวกันคือ อนุตตรสัมมาสัมโพธิ ได้ประชุมกันในโลกธาตุกว้างใหญ่เป็นอันเดียวกัน|| พระโภทิสต์ทั้งหมดเป็นผู้ได้โพธิสัตว์ญาณเป็นเครื่องอยู่สบาย มีความสงบนิ่งเป็นอารมณ์หยั่งลงสู่วิสัย ของตถาคตญาณ ฉลาดในการแสดงกิจที่ได้โอชัญฐานตามกาลและขณะเพื่อการอบรมแนะนำชาวโลก ทั้งปวงให้มีความพร้อม มีความสงบนิ่งเป็นอารมณ์ในโพธิสัตว์ปณิธาน อยู่ในเกษตรและจรรยาอัน เหมาะสม มีโพธิสัตว์สัมภาระคือบุญ ญาณ และ ฤทธิ์ ถึงความเป็นอยู่เพื่อชาวโลกทั้งปวง ได้โพธิสัตว์ ปัญญา อุปายะ บารมีอันยอดเยี่ยม ฉลาดในการแสดงทางแห่งสังสารวัฏและทางนิพพาน ยึดมั่นใน โพธิสัตว์จรรยา มีความชำนาญในการเจริญโพธิสัตว์มาน วิโมกข์ สมาบัติและอภิญญา และเชี่ยวชาญ ในการแสดงอภิญญากิจทั้งปวง ได้โพธิสัตว์ฤทธิ์และอำนาจที่ปรารถนา เข้าสู่ตถาคตบริษัทในขณะจิต เดียว ปราศจากอกิสังขาร เป็นผู้ประกาศธรรม ผู้รักษาธรรมจักรของพระตถาคตทั้งปวง ได้บูชาและ อุปัฏฐากพระพุทธเจ้าทั้งหลาย สามารถเนรมิตกายให้ปรากฏขึ้นในโลกธาตุทั้งสิ้นด้วยการสมาทาน หน้าที่ของพระโภทิสต์ทั้งปวงอย่างสม่ำเสมอ มีเสียงทั้งสามคือ เสียงธรรมดา เสียงบันลือ และเสียง ก้องที่สามารถแผ่ไปได้ตลอดทั้งธรรมธาตุทั้งหมด สามารถแผ่ขยายจิตไปได้ทั่วโลกสามไม่ติดขัดในวิสัย แห่งญาณ ปฏิบัติโพธิสัตว์คุณทั้งปวง แสดงคุณอันไม่เสื่อมถอยที่ปรากฏตลอดกับทั้งหลาย และในกัปที่ ไม่อาจกล่าวได้

1.2 พระโภทิสต์เหล่านั้นคือ พระมหาโพธิสัตว์วัชรครรภ พระโพธิสัตว์รัตนครรภ พระ โภทิสต์วปถมครรภ พระโพธิสัตว์ศรีครรภ พระโพธิสัตว์ปัทมศรีครรภ พระโพธิสัตว์อาทิตยครรภ พระ โภทิสต์สุรยครรภ พระโพธิสัตว์กษิตครรภ พระ โภทิสต์ศศิวิมลครรภ พระโพธิสัตว์สรรพยูหาลังกร ประติภาสสันทรศนครรภ พระโพธิสัตว์ญาณไวโรจน์ครรภ พระโพธิสัตว์รุจิรศรีครรภ พระโพธิสัตว์จัน ทนศรีครรภ พระโพธิสัตว์บุษปศรีครรภ พระโพธิสัตว์กุสมศรีครรภ พระโพธิสัตว์อุบลศรีครรภ พระ โภทิสต์ทเวศศรีครรภ พระโพธิสัตว์ปุณศรีครรภ พระโพธิสัตว์อนาวรณญาณศรี พระโพธิสัตว์คุณศรี ครรภ พระโพธิสัตว์นารายณศรีครรภ พระโพธิสัตว์อมลครรภ พระโพธิสัตว์วิมลครรภ พระโพธิสัตว์ วิจิตรประติภานาลังการครรภ พระโพธิสัตว์มหารัศมีขาลโอภาสครรภ พระโพธิสัตว์วิมลประภาศรีเตโช

ราชครรรค์ พระโพธิสัตว์สรรพลักษณ์ปฏิมณฑิตวิศุทธิศรีครรรค์ พระโพธิสัตว์วัชรอรจิษศรีวัตสาลังการครรรค์ พระโพธิสัตว์โชติชวลนารจิษศรีครรรค์ พระโพธิสัตว์นักษัตรราชประภาโอภาสครรรค์ พระโพธิสัตว์คัคณโกศานาวรณญาณครรรค์ พระโพธิสัตว์อนาวรณสวรมณฑลมธุนิรโฆษครรรค์ พระโพธิสัตว์ธารณิมุขสรรพชคตปณิธิสัณธารณครรรค์ พระโพธิสัตว์สาครวายุครรรค์ พระโพธิสัตว์เมรุศรีครรรค์ พระโพธิสัตว์สรรพคุณวิสุทธิครรรค์ พระโพธิสัตว์ตถาคตศรีครรรค์ พระโพธิสัตว์พุทธศรี พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์ครรรค์ พร้อมด้วยพระโพธิสัตว์และพระมหาสัตว์จำนวนนับอสงไขยไม่ได้ เป็นอจินไตย คาคคณไม่ได้ คำนวณที่สุดไม่ได้ มีพระโพธิสัตว์วัชรครรรค์เป็นหัวหน้าในพุทธเกษตรต่างๆ||

1.3 ได้ยินว่า ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์วัชรครรรค์ได้เข้าโพธิสัตว์สมาธิชื่อว่า มหายานประภาสด้วยพุทธานุภาพ เมื่อพระโพธิสัตว์วัชรครรรค์อยู่ในโพธิสัตว์สมาธิชื่อว่ามหายานประภาสนี้ ครั้งนั้น ทิศทั้งสิบได้ปรากฏมีพระตถาคตจำนวนมากเท่ากับละอองฝุ่นในพันโกฏิพุทธเกษตรนี้ตลอดต่อเนื่องไปจนถึงละอองฝุ่นในพันโกฏิของพุทธเกษตรอื่นอีก พระตถาคตเจ้าเหล่านั้นทรงพระนามเหมือนกับพระโพธิสัตว์วัชรครรรค์นี้ พระตถาคตเจ้าเหล่านั้นตรัสกับพระโพธิสัตว์นั้นว่า สาธุ สาธุ ชินบุตรผู้เจริญ เธอเข้าโพธิสัตว์สมาธิชื่อว่า มหายานประภาสนี้แล้วหนอ เพราะปณิธานของพระพุทธเจ้าไวโรจนะที่ได้ทรงอธิษฐานแล้วในกาลก่อน และเพราะความวิเศษของบุญและญาณของท่าน พระตถาคตทั้งหลายจำนวนมากเท่ากับละอองฝุ่นที่มีในพุทธเกษตรสิบโกฏินี้ และในพุทธเกษตรอื่นอีกในสิบโกฏิในทิศทั้งสิบได้อธิษฐาน พระโพธิสัตว์มีชื่อว่า วัชรครรรค์ เหมือนกันหมด ได้ทำธรรมอาโลกอันเป็นอจินไตยของพระพุทธเจ้าให้ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์ทั้งปวงเพื่อการเข้าสู่ภูมิญาณ| เพื่อการสั่งสมกุศลมูลทั้งปวง| เพื่อความฉลาดในการจำแนกพุทธธรรมทั้งปวง| เพื่อความไพบลุย์ของธรรมและญาณ| เพื่อแสดงธรรมที่ได้บัญญัติไว้ดีแล้ว| เพื่อความผ่องแผ้วของญาณ| เพื่อความไม่ปเน็อนของโลภธรรมทั้งปวง| เพื่อชำระกุศลมูลที่เป็นโลกุตตระ| เพื่อการบรรลุญาณวิสัยอันเป็นอจินไตย| เพื่อการบรรลุสุรชญาณวิสัย| เพื่อการเริ่มต้นของพระโพธิสัตว์ภูมิทั้งสิบ| ตลอดจนการแสดงแตกต่างของโพธิสัตว์ภูมิ| เพื่อความยึดมั่นในพุทธธรรม| เพื่อทำความแจ่มแจ้งแห่งอนาสวะธรรมให้ปรากฏ| เพื่อความชำนาญในมหาปัญญาอาโลกสำหรับตรวจสอบการจำแนกอย่างรอบคอบ| เพื่อการก้าวลงสู่ทางแห่งฌานคือกุศลอันดำเนินมาดีแล้ว| เพื่อส่องประติภาณที่ปราศจากความเขลาตามกำลังและสถานะอันควร| เพื่อการบรรลุปฏิสัมภิทาภูมิ| เพื่อการระลึกได้ไม่หลงลืมโพธิจิต| เพื่อการอบรมสัตว์โลกให้มีความพร้อม| และเพื่อความเชี่ยวชาญในการจำแนกสภาวะ| ดูก่อนกุลบุตร อีกประการหนึ่ง ได้ยินว่า เธอจงสอนธรรมนี้และวิธีการอันแยบคายประเภทต่างๆ ในการประกาศธรรม| ด้วยพุทธานุภาพ ด้วยญาณอาโลกและการอธิษฐานของตถาคต| เพื่อการชำระกุศลมูลของตน เพื่อความบริสุทธิ์แห่งธรรมธาตุ เพื่อ

อนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อธรรมกายคือสรีระแห่งญาณ เพื่อการอภิเษกจากพระพุทธเจ้าทั้งปวง เพื่อแสดงอรรถภาพที่ขยายไปสู่โลกทั้งปวง เพื่อก้าวข้ามโลกคติทั้งปวง เพื่อความหมดจดแห่งคติธรรมที่เป็นโลกุตระ เพื่อความบริบูรณ์แห่งสรวชญาณ||

1.4 ได้ยินว่า ครั้งนั้นพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น ได้แสดงอรรถภาพที่ไม่มีสิ่งใดครอบงำแก่พระโพธิสัตว์วัชรครรภ์ผู้เจริญ| และได้แสดงปฏิภาณอันไม่ขัดข้อง การแทงตลอดญาณต่างๆ อธิษฐานอันประกอบด้วยสติไม่หลงลืม ปัญญาที่ตกผลึกดีแล้ว ไม่ละทิ้งพุทธานุสสติที่ติดตามไปในทุกๆ สถาน พุทธพละที่ไม่ต้องขัดเกลา ตถาคตเวสสารชกรณธรรมที่ไม่ย่อหย่อน การบรรลุเนื้อความของธรรมะ โดยการจำแนกด้วยสรวชญาณและปฏิสัมภทา และมีอสังการและอภินิหารแห่งกาย วาจา ใจอันงดงามดี| เพราะเหตุใด?| เพราะพระโพธิสัตว์นี้ได้สมาธิธรรมตา มีปณิธานที่ตั้งไว้ในกาลก่อน มีอัยาศัยบริสุทธิ์ดีแล้ว มีดวงญาณผุดผ่อง ได้สั่งสมเสบียงไว้ดีแล้ว มีบริกรรมที่ได้ทำไว้ดีแล้ว เป็นเหมือนภาชนะสำหรับรองรับสติอันไม่มีประมาณ เพราะมีอธิมุตติที่บริสุทธิ์ผ่องใสยิ่ง เพราะแทงตลอดธารณิมุขอันไม่ขาดสาย และเป็นผู้ได้รับการประทับตราแล้วด้วยญาณอันเป็นไปในธรรมธาตุ||

กล่าวหมายเอาโพธิสัตว์ภูมิสิบนั้น| มีอะไรบ้าง?| โพธิสัตว์ภูมิสิบได้แก่ โพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า ประมุขิตา| โพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า วิมลลา| โพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า ประภากริ| โพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า อรจิษมติ| โพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า สุทฤษฎา| โพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า อภิมุขิ| โพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า ทูริงคมา| โพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า อจลา| โพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า สารุมติ| โพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า ธรรมเมฆา| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ โพธิสัตว์ภูมิสิบเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าในอดีตอนาคตและปัจจุบัน ตรัสแล้ว จักตรัส และยอมตรัส| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ เราไม่พิจารณาเห็นขอบเขตของพุทธเกษตรที่พระตถาคตทั้งหลายไม่ทรงประกาศโพธิสัตว์ภูมิสิบเหล่านี้| เพราะเหตุอะไร| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะเป็นความสว่างไสวอันยอดเยี่ยมอย่างเดียวของธรรมเอก เป็นความบริสุทธิ์อย่างยิ่งแห่งโพธิมารคของพระโพธิสัตว์มหาสัตว์ นี้คือความละเอียดอ่อนของภูมิสิบ| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ ภูมิฉานนี้เป็นสถานะอจินไตย||

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์วัชรครรภ์ ครั้นกล่าวสรรเสริญชื่อของโพธิสัตว์ภูมิทั้งสิบนี้แล้ว ได้นั่งเสียบอยู่| ไม่ได้กล่าวขยายความอย่างอื่นอีกเลย| ครั้งนั้น เพราะการฟังเพียงชื่อของโพธิสัตว์ภูมิสิบเหล่านี้ และ (เพราะพระโพธิสัตว์วัชรครรภ์) ไม่ได้กล่าวถึงความต่างของภูมิ บริษัทของพระโพธิสัตว์ทั้งหมดได้เป็นผู้มีความกระหายใคร่รู้| บริษัทนั้นได้มีความคิดกันอย่างนี้ว่า อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้พระโพธิสัตว์วัชรครรภ์กล่าวเพียงแต่ชื่อของโพธิสัตว์ภูมิแล้วสงบนิ่งอยู่ ไม่แสดงเนื้อความของภูมิ?

1.6 เวลานั้น ในโพธิสัตว์บริษัทเหล่านั้น พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์ ได้ทราบความคิดและความสงสัยของบริษัทนั้น จึงได้ถามพระโพธิสัตว์วัชรครรภ์ด้วยคาถาประพันธ์ว่าดูก่อนท่านผู้มีคุณคือความดำริ สติ และ ญาณ อันมองใฝ่ยิ่ง เพราะเหตุใดเล่า ท่านกล่าวถึงภูมิ แต่ไม่ประกาศเนื้อความอื่น พระโพธิสัตว์ทั้งหมดนี้ ล้วนเป็นบุตรพระชินเจ้า เป็นผู้มียศใหญ่ ล้วนมีความเห็นพ้องต้องกันว่า ทำไมท่านกล่าวถึงภูมิทั้งหลาย แต่ไม่กล่าวอธิบายเพิ่มเติม พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้คงแก่เรียน มีความปรารถนาเพื่อจะฟัง ขอท่านจงแจกแจงอธิบายเนื้อความของภูมิโดยละเอียดเถิด

พระโพธิสัตว์ในสมาคมนี้ มีความเลื่อมใส มีความมั่งงาม มีความชวนชวาย บริสุทธ์ ตั้งมั่น ประกอบด้วยคุณและปัญญา มีความเคารพในทุกสถาน เป็นผู้ยินยอมจ้องกันและกันอยู่ ปรารถนาการฟังอมตะธรรม เหมือนผึ้งปรารถนา น้ำหวานอยู่ฉะนั้น พระโพธิสัตว์วัชรครรภ์ผู้มีปัญญามาก ผู้มีความกล้าหาญ ผู้เป็นบุตรพระชินเจ้า ได้ฟังคำของพระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์แล้วจึงได้กล่าววาจาเพื่อให้บริษัทเกิดความอิมเอมใจว่า การอธิบายแนวทางการปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ การชี้แจงเหตุแห่งภูมิทั้งหลายที่เป็นเหตุรู้แจ้งความเป็นพุทธะเป็นสิ่งสูงสุด ที่โคจรของผู้มีปัญญา อันเป็นสภาวะเหนือภูมิของจิต ละเอียดอ่อน เห็นได้ยาก ปราศจากความนึกคิดเอง เข้าถึงได้ยาก เป็นสิ่งที่ชาวโลกผู้มีใจถูกโทษคือกิเลสประทุษร้ายเมื่อฟังแล้วจะมีความหลง แต่ผู้ซัดเกล้าใจให้เป็นตั้งเพชร น้อมใจมาสู่พุทธญาณอันยอดเยี่ยม รู้แจ้งภูมิจิตที่ไม่ใช่อาตมัน (อนัตตา) ย่อมสามารถฟังญาณอันละเอียดนี้ได้ ญาณอันหาอาสวะไม่ได้ของพระตถาคตนี้ แม้แยกเป็นส่วนก็เป็นสิ่งที่เห็นได้ยากเหมือนการเขียนสีบนท้องฟ้า และเหมือนลมที่พัดอากาศย่อมเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ยาก ความเข้าใจของข้าพเจ้าก็อย่างนั้น ในโลกนี้บุคคลผู้รู้และมีศรัทธาตั้งมั่นในเนื้อความของพระสูตรนั้นหาได้ยาก แม้ข้าพเจ้าก็ไม่อาจประกาศเนื้อความอันประเสริฐนั้นได้

1.7 ครั้นพระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์กล่าวกับพระโพธิสัตว์วัชรครรภ์อย่างนั้นแล้ว ได้กล่าวคำนี้อีกว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โพธิสัตว์บริษัทที่มีความบริสุทธ์ มีอาศัยะบริสุทธ์ มีเจตจำนงอันบริสุทธ์ มีจรรยางดงาม ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจำนวนมากหลายแสนโกฏิพระองค์ ได้สั่งสมความพร้อมไว้ดีแล้ว มีคุณและญาณอันไม่มีประมาณ ไม่มีความเคลือบแคลงสงสัย ไม่มีความวุ่นวายใจ มีอริยาศัยและศรัทธาตั้งมั่น ไม่มีผู้อื่นแนะนำในคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ขอท่านจงอธิบายพระสูตรนั้นเถิด| พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นเป็นผู้อยู่ประจักษ์แจ้งในสถานะนี้||

1.8 พระโพธิสัตว์วัชรครรภ์กล่าวว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โพธิสัตว์สมาคมนี้มีความบริสุทธ์แล้ว ฯลฯ แม้ก็จริง อีกประการหนึ่ง หากว่าบุคคลเหล่าอื่นจะฟังฟังภูมิอันเป็นอนิจนโดยเช่นนี้ ครั้นฟัง

แล้วจะเกิดความสงสัย การฟังของบุคคลเหล่านั้นไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล (แต่เป็นไป) เพื่อความทุกข์ตลอดกาลยาวนาน| เพราะเรามีกรุณาจิตจึงพอใจจะเป็นผู้นั่งเสีย||

1.9 ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทรได้ถามเนื้อความของภูมิกับพระโพธิสัตว์วัชรครรภอีกว่า สารุ ชินบุตรผู้เจริญ ขอท่านจงอธิบายให้แจ้งเถิด| ด้วยอำนาจของพระตถาคตทั้งหลาย สถานะอันเป็นอินไตยอย่างนี้จักได้รับการรักษาไว้เป็นอย่างดี และจักได้รับความเลื่อมใสศรัทธา| เพราะเหตุใด?| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะว่า ธรรมตานั้นเป็นความตั้งใจของพระพุทธเจ้าทั้งปวง เพราะการแสดงภูมินี้ พระโพธิสัตว์ทั้งปวงมีความปรารถนาจะรักษาภูมิจึงได้ เพราะเหตุใด| เพราะเป็นจรรยาข้อแรกของพระโพธิสัตว์ทั้งปวง| นี่เป็นการเกิดขึ้นของพุทธธรรมทั้งหลาย| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ ธรรมตาการเรียนการเขียนอักษรและการคำนวณจะต้องมีมาติกาต้นและมาติกาท้าย เว้นจากมาติกา การเรียนวิธีการเขียนอักษรและการคำนวณย่อมมิได้ฉันใด คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ แม้พุทธธรรมทั้งหลายก็อย่างนั้น ภูมิเบื้องต้นย่อมมิได้เพราะมีจรรยาบริบูรณ์ และภูมิเบื้องปลายย่อมมิได้เพราะเข้าถึงสยัมภูญาณ| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะฉะนั้น ขอท่านจงอธิบายในข้อนี้เถิด| พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า จักอธิบายการคุ้มครองทีเดียว||

1.10 ได้ยินว่า พระโพธิสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดได้ถามถึงเนื้อความนั้นกับพระโพธิสัตว์วัชรครรภด้วยคาถาประพันธ์ขึ้นพร้อมเพรียงกันในเวลานั้นว่า

12. ข้าแต่ท่านผู้มีปัญญาอันหมดจดยอดเยี่ยม ผู้มีรัศมีรุ่งเรืองปรากฏต่อเนื่องไม่ขาดสาย ขอท่านจงกล่าวคำอันประเสริฐ อันไพเราะยิ่ง ที่ประกอบด้วยประโยชน์อันสูงสุด

13. ข้าแต่ท่านผู้มีสติและปัญญาอันบริสุทธิ์ยิ่ง ขอท่านจงบอกการได้พละคือทศพละ ความบริสุทธิ์แห่งอัยาศัย การตรวจสอบ 10 คือปฏิสัมภิตา และ ภูมิ 10 อันอุดม

14. บริษัทนี้มีความสงบ สบายเรียบร้อยดี มีใจตรงมา ปราศจากความงมงาย ไม่มีมานทิภูฏีและไม่มีสังกิเลส ไม่มีความสงสัย เผ้าหวังภาชิตของท่านอยู่

15. บริษัทนี้เผ้าหวังคำกล่าวของท่าน เหมือนบุรุษผู้มีความกระหายเผ้าหวังน้ำดื่มอันฉ่ำเย็น เหมือนบุรุษผู้หิวโหยเผ้าหวังโภคะ เหมือนบุรุษผู้เป็นไข้เผ้าหวังเภสัชดี เหมือนฝูงผึ้งเผ้าหวังน้ำหวานของดอกจัมปกะฉะนั้น

16. ข้าแต่ผู้มีปัญญาอันไม่มีมลทิน (พวกเรา) ขอโอกาส ขอท่านจงกล่าวทางเดินของพระสุตเจ้าทั้งหมดที่ไม่ข้องขัดอันประกอบด้วยทศพละ และกล่าวภูมิ 10 อันปราศจากรุลี

1.11 ในเวลานั้น รัศมีชื่อว่า โพธิสัตว์พลอโลกพร้อมด้วยรัศมีบริวารไม่มีประมาณได้พุ่งออกจากพระอุรณาโกศของพระผู้มีพระภาคศากยมุนี ส่องสว่างไปทั่วอสงไขยต่างๆ| รัศมินั้นแผ่คลุมโลกธาตุทั้งหมดในทิศทั้งสี่ ขจัดความทุกข์ในอบายทั้งสิ้น แผดเผาที่อยู่ของมารทั้งสิ้น สว่างปกคลุม

มณฑลบริษัทของพระพุทธเจ้าอันไม่มีประมาณ อานุภาพแห่งพุทธวิชัยอันเป็นอจินไตย แผ่ปกคลุม พระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้ตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมเทศนาและการอธิษฐาน ในบริษัทของพระตถาคตในทิศ ทั้งสิบ สองสว่างให้เห็นพุทธนิมิตอันเป็นอจินไตย สองสว่างอาคารเรือนยอดให้ปรากฏด้วยกลุ่มของ รัศมีใหญ่ให้เกิดขึ้นและตั้งอยู่อย่างนั้นในท้องฟ้า| รัศมีชื่อว่าโพธิสัตว์พลาโลก เปล่งออกจากพระ อูรณาโลมของพระผู้มีพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นอย่างนั้นนั่นแล| ครั้นรัศมีนั้นเปล่งออกแล้ว รัศมี บริวารอันนับไม่ถ้วน ฯลฯ ในที่ทั้งปวง แสดงพุทธนิมิตให้ปรากฏ สองสว่างมณฑลบริษัทของพระผู้มี พระภาคศากยมุนี และอัทธภาพของพระโพธิสัตว์วัชรครรภ และทำอาคารเรือนยอดทั้งสิ้นให้ปรากฏบน ท้องฟ้าด้วยกลุ่มรัศมีใหญ่แล้วตั้งอยู่อย่างนั้นนั่นเอง| พระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นได้มองเห็นโลกธาตุ ทั้งสิ้น มณฑลบริษัทของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และสถานที่นั่งประชุมแห่งพระโพธิสัตว์ที่สว่างไสว เพราะรัศมีจากพระอูรณาโลมของพระผู้มีพระภาคศากยมุนีส่องสว่างให้เห็นชัดเจนด้วยประการฉะนี้ แล| จริงอยู่ รัศมีที่แผ่ชานออกจากพระอูรณาโลมของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นส่อง สว่างสามพันโลกธาตุ สองสว่างบริษัทพระพุทธเจ้าศากยมุนี สองสว่างกายและที่นั่งของพระโพธิสัตว์ วัชรครรภ ทำให้บริษัทเหล่านั้นมองเห็นกันและกันด้วยประการฉะนี้| ครั้งนั้น เสียงมีรูปอย่างนี้ได้ดัง ก้องออกจากอาคารเรือนยอดที่เกิดจากกลุ่มรัศมีใหญ่นั้นด้วยพุทธานุภาพว่า||

17. พระพุทธเจ้าศากยมุนีผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ไม่มีผู้เสมอ ผู้มีกำลัง คือทศพละ ผู้มีคุณยิ่งใหญ่หาที่สุดไม่ได้ ได้กระทำการอธิษฐาน

18. ด้วยอานุภาพของพระสุคตเจ้า ขอท่านจงเปิดคลังของพระธรรมราชา เปิดเผยข้อ ประพฤติอันประเสริฐ และภูมิแห่งปัญญาโดยละเอียดเถิด

19. ธรรมบรรยายอันประเสริฐนั้นมาสู่คลังแห่งโสตของผู้ใด พระพุทธเจ้าและพระ โพธิสัตว์ทั้งปวงย่อมธำรงรักษาผู้มีความตั้งมั่นนั้น

20. เมื่อบุคคลบำเพ็ญกุศลทั้งสิบอันปราศจากรุสีกิเลสให้บริบูรณ์ตามลำดับแล้ว ได้บรรลุทศพละ แล้วย่อมถึงความป็นพุทธะ

21. แม้บุคคลผู้จมลงในมหาสมุทร หรือว่าถูกโยนเข้าไปในหลุมถ่านเพลิง เมื่อปราศจาก ความสงสัยย่อมควรเพื่อจะฟังธรรมบรรยายนี้

22. แต่บุคคลใดติดอยู่ในความเขลา มีความลึกลับสงสัย ธรรมบรรยายนี้ย่อมไม่เข้าสู่คลัง แห่งโสตประสาทของเขาเลยแม้โดยประการทั้งปวง

23. ขอท่านจงกล่าวทางแห่งภูมิอันประเสริฐ การเข้าถึง การดำรงอยู่และการก้าวข้าม และแนวทางการปฏิบัติตามลำดับเถิด

1.12 ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์วัชรครรภได้ตรวจดูทิศทั้งสิบแล้ว จึงกล่าวคาถาเหล่านี้ในเวลา นั้น เพื่อให้บริษัทนั้นเกิดความเลื่อมใสยิ่งขึ้นอีกว่า

24. บทแห่งภูมินี้ละเอียดอ่อน รู้ได้ยาก อยู่นอกเหนือความดำริ ปราศจากการนึกคิด สัมผัสได้ยากยิ่ง บริสุทธิ์ เป็นทางที่ผู้ฉลาดรู้แล้ว มีสภาพที่สงบ เพราะไม่ดับและไม่เกิดอีก

25. ว่างจากสวภาวะ (แก่นสาร) สงบยิ่งนัก เป็นปรมัตถ์ ไม่เป็นธรรมคู่ เป็นที่อยู่ มีสภาพ กว้างขวาง อยู่นอกเหนือความนึกคิด ไม่หวนกลับ เพราะถึงความเป็นกลางไม่มีที่สุดและไม่มีศูนย์กลาง อธิบายไม่ได้ด้วยวาจา ไม่เป็นอดีต อนาคต และ ปัจจุบันอยู่นอกเหนือกาลเวลา เปรียบเหมือนท้องฟ้า

26. สงบ สงัดยิ่ง พระสุคตเจ้าแห่งตลอดแล้ว กล่าวอธิบายด้วยบทอุทาหรณ์ทั้งปวงได้ยาก ภูมิและจรียาแห่งภูมินั้นก็อธิบายได้ยาก การกล่าวอธิบายก็ยาก และการฟังจะยากเพียงใดเล่า

27. หนทางนั้นพ้นจากความคิดและเจตสิก (จิตวิถึ) พระมุนีทำให้แจ้งด้วยญาณและ อภินิหาร ไม่ประกอบด้วยชั้น ธาตุและอายตนะ บรรลุไม่ได้ด้วยความคิดและการใคร่ครวญ

28. คิดด้วยเหตุและผลไม่ได้ เหมือนรอยเท้าในอากาศ แม้ผู้มีความรู้ก็ไม่อาจจะอธิบาย หรือฟังดูได้ ดูก่อนชินบุตร ภูมิทั้งหลายก็อย่างนั้น ใครๆ ไม่อาจจะกล่าวอธิบายได้ แม้การฟังจะยาก เพียงใด

29. ส่วนเราจักกล่าวเพียงส่วนน้อย ด้วยเมตตากรุณา เริ่มจากปณิธานตามลำดับ แต่จะไม่ กล่าวจิตโคจร ภูมิทั้งหลายเหล่านั้นอันปัญญาให้บริบูรณ์แล้วตามความปรารถนา

30. โคจรเช่นนั้นเป็นสิ่งที่เห็นได้โดยยาก และคนอื่นไม่อาจอธิบายได้ เพราะเป็นสิ่งเฉพาะ ตน แต่เราจักกล่าวภูมิด้วยอำนาจของพระชินเจ้า ขอท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟังด้วยความเคารพเถิด

31. จริงอย่างนั้น การเข้าสู่ (ภูมิ) ญาณเช่นนั้น ใครๆ ไม่อาจจะกล่าวให้จบได้ด้วยกาล หลายกัป ท่านทั้งหลายจงฟัง เราจะกล่าวอรรถของธรรมที่มีอยู่ทั้งสิ้นโดยย่อตามความจริง

32. สาธุ สมาคมนี้มีความเคารพ สงบพร้อมเพรียงอยู่ เราจักกล่าวเสียงธรรมอันประเสริฐ ประกอบด้วยตัวอย่างอันเกื้อกูล และมีอักษรเรียบร้อยดี ด้วยอำนาจของพระชินเจ้า

33. แม้การกล่าวอธิบายภูมินั้นด้วยวาจาเป็นการกระทำที่ทำได้ยากยิ่ง เหตุเพราะ อำนาจของพระสุคตเจ้าอันไม่มีประมาณ เพราะอำนาจแห่งรัศมีที่เข้ามาในกายของเรา จึงทำให้ เรามีความสามารถนั้นได้

1.13 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ทั้งหลายในที่นั้นเป็นผู้ได้สั่งสมกุศลมูลไว้ดีแล้ว ผู้ มีความประพฤติสุจริต ได้เตรียมความพร้อมไว้แล้ว ได้เห็นพระพุทธเจ้าทั้งหลายในกาลก่อน ได้ ประกอบกุศลธรรมไว้ดีแล้ว ได้คบภักตยามิตร มีอริยาศย์ผุดผ่อง และกว้างขวาง มีความเชื่อมั่นอัน ยิ่งใหญ่ มีกรุณาและเมตตาเป็นเป้าหมาย ได้มีโพธิจิตเกิดขึ้นแล้ว|| ความคิดนั้นของพระโพธิสัตว์ย่อม เกิดขึ้นเพื่อพุทธญาณ เพื่อการบรรลุกำลังคือทศพละ เพื่อบรรลุมหาเวสสารัชรณธรรม เพื่อการได้สม

ตาพุทธธรรม เพื่อปกป้องสัตว์โลกทั้งปวง เพื่อความบริสุทธิ์แห่งมหาเมตตาและมหากรุณา เพื่อการบรรลุนิยามทั้งหมดในทิศทั้งสี่ เพื่อการเดินทางไปในพุทธเกษตรทั้งปวงอย่างไม่ข้องขัด เพื่อการตรัสรู้ในอดีต อนาคต และ ปัจจุบันในขณะเดียว เพื่อความชำนาญในการหมุนมหาธรรมจักร|| ความคิดของพระโพธิสัตว์นั้นเป็นความคิดอันมีมหากรุณาเป็นหัวหน้า มีปัญญา มีญาณเป็นประธาน พระโพธิสัตว์เข้าไปใกล้อุปายโกศล มีเจตนาและความตั้งใจมั่น มีตถาคตพละนับไม่ได้ มีสติพละและพุทธิพละสั่งสมไว้แล้ว มีอภิญญาไม่ขาดสายเป็นเป้าหมาย เกื้อกูลต่อสยัมภูญาณ มุ่งตรงต่อคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีธรรมธาตุนับประเสริฐยิ่ง ตั้งมั่นอยู่ที่สุดทางทิศตะวันตก มีฝั่งอันหยั่งลงแล้ว พระโพธิสัตว์ได้เป็นผู้ก้าวข้ามภูมิของปุถุชน เป็นผู้ก้าวสู่ข้อปฏิบัติของพระโพธิสัตว์ เป็นผู้เกิดแล้วในกำเนิดแห่งพระโพธิสัตว์ ไม่เพียงถูกดำเนินด้วยวาจาว่าชาติ ไม่หวั่นไหวในคติโลกเพราะก้าวลงสู่คติอันเป็นโลกุตตระ เป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมของพระโพธิสัตว์ เข้าถึงความเป็นโพธิสัตว์ เป็นผู้ดำรงอยู่ในวงศ์ของพระตถาคตทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต มีสัมโพธิเป็นเป้าหมาย ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในธรรมมีรูปร่างนี้ ย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่ในประมุขิตาโพธิสัตว์ภูมิด้วยความเพียรไม่หวั่นไหว||

1.14 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อประมุขิตา ย่อมมีความยินดีมาก มีความเลื่อมใสมาก ปีติมาก มีความลึกลับใจ น่ายกย่อง มีความบันเทิงใจมาก มีความอดุสสาหะมาก ไม่เย่อหยิ่ง ไม่มีความโกรธ| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ จริ่งอยู่พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในประมุขิตาโพธิสัตว์ภูมิแล้ว เมื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระโพธิสัตว์ โพธิสัตว์จรยา ความบริสุทธิ์ของบารมีทั้งหลาย ความวิเศษและความไม่ถอยกลับของโพธิสัตว์ภูมิ โอวาทและอนุศาสตร์ของพระตถาคตทั้งหลาย การบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก เป็นผู้มีความยินดีดีด้วยประการฉะนี้| เมื่อพระโพธิสัตว์ระลึกถึงการบรรลุและความเพียรในตถาคตญาณ ย่อมมีความยินดียิ่งขึ้นไปอีกว่า เราไม่ถอยกลับไปสู่ความเป็นอยู่อย่างชาวโลกทั้งปวงแล้ว เราเป็นผู้ก้าวเข้าไปใกล้พุทธภูมิแล้ว เราเป็นผู้ไกลแล้วจากภูมิของปุถุชนคนเขลา เป็นผู้ใกล้ต่อภูมิญาณ เป็นผู้พ้นวิเศษแล้วจากอบาย ทุกติ วินิบาตทั้งปวง เราเป็นที่พึงของชาวโลกทั้งปวง เราเป็นผู้ใกล้ชิดพระตถาคตทั้งปวง เราได้เกิดในพุทธวิชัยทั้งปวง เรามีความเสมอภาคกับพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย| ภัย ความสะดุ้ง และ ความหวาดกลัวทั้งหลายของเราไม่มีแล้ว| เพราะเหตุอะไร? ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะความกลัวเหล่านี้คือ กลัวต่อความไม่เป็นอยู่ กลัวต่อการเสื่อมจากชื่อเสียง กลัวต่อความตาย กลัวต่อภัยในทุกคติ กลัวต่อการคุกคามของผู้อื่น ย่อมไม่มีแก่พระโพธิสัตว์ เพราะการเข้าถึงโพธิสัตว์ภูมิประมุขิตานี้| เพราะเหตุอะไร? เพราะไม่มีความเส่นหาในตน เพราะปราศจากความสำคัญว่าตน ความเส่นหาในสิ่งของทั้งปวงจะมีแต่ที่ไหนอีก? เมื่อเป็นอย่างนั้น ความกลัวต่อการเลี้ยวซิวจึงไม่มี| พระโพธิสัตว์ย่อมไม่คาดหวังเกียรติยศอะไรๆ จากใครๆ แต่คิดว่า

เราพึ่งน้อมนำอุปกรณ์เข้าไปช่วยเหลือชนเหล่านั้นให้มาก เมื่อเป็นอย่างนั้น ความหวาดกลัวต่อความเสื่อมจากเกียรติยศย่อมไม่มี เพราะไม่มีความคิดเกี่ยวกับตน ความสำคัญว่าตนจึงไม่มี เมื่อเป็นอย่างนั้น ความหวาดกลัวต่อความตายย่อมไม่มี| พระโพธิสัตว์ย่อมคิดอยู่ว่า เมื่อเราตาย เราจักไม่พราวจากพระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ทั้งหลายอย่างแน่นอนทีเดียว เมื่อเป็นเช่นนั้นความหวาดกลัวต่อทุกติ ย่อมไม่มี| เราย่อมไม่เสมอด้วยชาวโลกทั้งปวง เมื่อเป็นอย่างนั้น ความหวาดกลัวต่อที่ประชุมเพราะความไม่มั่นใจย่อมไม่มีแก่พระโพธิสัตว์นี้| ภัย ความสะดุ้งหวาดกลัว ความขนพองทั้งหลายทั้งปวงย่อมไม่มีแก่พระโพธิสัตว์ด้วยประการฉะนี้||

1.15 ुक่อนชินบุตรผู้เจริญ ครั้นนั้นแล พระโพธิสัตว์ย่อมสั่งสมมหากุณาให้มากขึ้นไปอีก ด้วยอัธยาศัยที่หาผู้เปรียบไม่ได้เพื่อการสั่งสมกุศลมูลทั้งสิ้นให้มากขึ้น| ुक่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ย่อมเป็นผู้ดำรงมั่นอยู่ในภูมิประมุขิตา ย่อมประกอบด้วยธรรมที่ทำให้ภูมิทั้งหลายให้บริสุทธิ์ อย่างนี้ คือ มีศรัทธาตั้งมั่น มีความเชื่อมั่นมาก มีความหลุดพ้นบริสุทธิ์ มีความดำริชอบ ประกอบด้วยเมตตาและกรุณา มีมหาเมตรี มีใจไม่ถูกบีบคั้น ประกอบด้วยหิริโอตตปปะ มีขันติโสรัจจะ มีความเคารพนบต่อคำสอนของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า สั่งสมกุศลมูลอย่างไม่รู้จักอึดตลอดคืนและวัน คบหากัลยาณมิตร รื่นเริงยินดีในธรรมทั้งหลาย แสวงหาความเป็นพหูสูตอย่างไม่รู้จักอึดพิจารณาสาเหตุในธรรมที่ได้ฟังมา มีใจเป็นอิสระ ไม่มีความต้องการใน ลาภ ยศและ ชื่อเสียง ไม่ติดข้องอยู่ในอุปกรณ์เครื่องยินดีในโลกียวัตถุ มีการสั่งสมอย่างไม่รู้จักอึดในการปลูกจิตให้ใสเป็นแก้วปรารณาสรวญญูมิ มุ่งตรงต่อพุทธธรรมของพระตถาคตคือพละ เวสสารชกษณธรรม และอาเวณิกพุทธธรรม บำเพ็ญบารมีทั้งหลาย ไม่มีมายา (เสแสร้ง) สาไถย (หลอกลวง) พุดอย่างไรทำอย่างนั้นรักษาคำพูด รักษาตถาคตวงศ์ ตามรักษาโพธิสัตว์สิกขา จิตไม่หวั่นไหวในสรวญญูเหมือนเขาสิเนรุ ไม่ใส่ใจกิริยาของชาวโลกทั้งปวง ดำเนินตามโลกุตตรมรรคอันนำออกจากทุกข์ สั่งสมเสปียงคือโพฆณงค์ ไม่รู้จักอึด แสวงหาธรรมวิเศษตลอดเวลา| ुक่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ประกอบด้วยภูมิธรรมบริสุทธิ์เห็นปานนี้ ย่อมเป็นผู้ตั้งมั่นในโพธิสัตว์ภูมิชื่อประมุขิตา||

1.16 พระโพธิสัตว์นั้นดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าประมุขิตาแล้ว ทำมหาปณิธาน มหาอธิษฐานและมหาอธิษฐานทั้งหลายเหล่านี้ คือ พระโพธิสัตว์ได้ทำมหาปณิธานประการแรกเพื่อบูชาและอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ประกอบด้วยพรประเสริฐทุกประการ ด้วยความเชื่อมั่นอันยิ่งใหญ่และมีความบริสุทธิ์ยิ่ง มีความกว้างขวางเหมือนธรรมธาตุ ไม่มีขอบเขตเหมือนอากาศธาตุ หยั่งลงในกาลหาที่สุดไม่ได้ ตลอดกาลอุบัติของพระพุทธเจ้านับด้วยกับทั้งสิ้น||

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมหาปณิธานที่สองเพื่อรักษาแบบแผนแห่งธรรมภาสิตของพระตถาคตเจ้าทุกๆ พระองค์ เพื่อยึดถือพระพุทธรเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งปวง เพื่อยึดถือพระสัทธรรมของพระพุทธรเจ้าที่เกิดขึ้นแล้ว|

พระโพธิสัตว์ทำมหาปณิธานประการที่สามเพื่อก้าวลงสู่ภพอันเป็นที่อุบัติเกิดขึ้นของพระพุทธรเจ้า ตั้งแต่ดุสิตภพในขอบเขตในโลกธาตุทั้งหมดที่เป็นที่เกิดของพระพุทธรเจ้าทุกพระองค์ จนถึงจุติ การก้าวลงสู่ครุฑ และดำรงอยู่ในครุฑมารดา ทรงประสูติ ทรงเป็นพระกุมารกำลังเล่นอยู่ ทรงอภิเษก ทรงออกบวช ทรงทำกิจที่ทำได้ยาก ทรงก้าวลงสู่โพธิมณฑล ทรงชนะมาร ทรงบรรลุสัมมาสัมโพธิ ได้รับอาราธนาให้แสดงธรรม ทรงหมุนธรรมจักร ทรงเข้านิพพาน ตั้งต้นแต่การบูชา การรวมธรรม การปฏิบัติธรรม การปรากฏขึ้นในกาลทั้งปวงได้ในขณะเดียวตั้งแต่พระพุทธรองค์ทรงบังเกิดขึ้นบนโลกกระทั่งเข้าสู่มหาปรินิพพาน||

พระโพธิสัตว์ได้ทำมหาปณิธานประการที่สี่เพื่อทำความดำริเกี่ยวกับการชำระพุทธจริยา และโพธิสัตว์จริยาที่กว้างขวางเกินประมาณ การสั่งสมบารมีทั้งปวง และภูมิทั้งหมดให้บริสุทธิ์ การแสดงทางไปสู่ภูมิ การบำเพ็ญบารมี การให้อิवाทและอนุสาสนี อันเป็นไปตามโพธิสัตว์จรรยาทั้งสิ้น เพื่อการได้ลักษณะโดยรวม และส่วนย่อยอันเป็นคุณสมบัติทั่วไปและคุณสมบัติเฉพาะที่เกิดขึ้นและที่ดับไป ให้เกิดขึ้น และเพื่อทำความดำริอันกว้างขวางเหมือนธรรมชาติ ไม่มีขอบเขตเหมือนอากาศธาตุ ตลอดกาลหาที่สุดไม่ได้ให้เกิดขึ้น

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมหาปณิธานที่ห้าเพื่ออบรมสัตว์โลกที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของนามรูปทั้งสิ้น สัตว์ผู้ถือกำเนิดในโลกทั้งสามและคติทั้งหก¹⁴⁴ สัตว์ที่เกิดในโลกมนุษย์ สัตว์ที่เกิดในรูปธาตุ สัตว์ที่เกิดในรูปธาตุ สัตว์ที่เกิดในสัญญาธาตุ สัตว์เกิดในนาสัญญาเนวสัญญาธาตุ สัตว์ที่เกิดในอันทชะ สัตว์ที่เกิดในชลาพุชะ สัตว์ที่เกิดในสังเสทชะ และสัตว์ที่อุบัติเกิดขึ้น เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายได้เข้าถึงคำสอนของพระพุทธรเจ้าทั้งหลายทั้งปวง เพื่อช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากคตินั้น เพื่อตัดจำนวนของคติทั้งปวง และเพื่อทำสรวชญให้ตั้งขึ้น||

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมหาปณิธานที่หก เพื่อการบรรลุญาณโดยประจักษ์อันมีพื้นฐานเดียวกันทั้งที่เป็นไปอย่างกว้างขวางและคับแคบ มีขนาดใหญ่ไม่มีประมาณ ทั้งที่เป็นไปในเบื้องต้นต่ำ

¹⁴⁴ การไป หรือ กำเนิดของสัตว์ คือ นรก เจริจฉาน เปรต เทวดา มนุษย์ และอสุรกาย ดูเพิ่มที่

เบื้องสูง ที่เป็นไปในภายในและภายนอก และญาณที่มีการแบ่งเป็นชั้นในทิศทั้งสี่มีความซับซ้อน เพื่อเข้าสู่โลกธาตุที่เรียงกันเป็นลำดับ ...||

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมหาปณิธานที่เจ็ดเพื่อให้สัตว์มีความยินดีตามอัธยาศัยด้วยการเห็นความบริสุทธิ์ของการก้าวลงสู่เขตใดเขตหนึ่งในเขตทั้งหลายทั้งปวง ให้เห็นรัศมีอสังการตกแต่ง ให้เห็นการเข้าถึงทางแห่งความบริสุทธิ์เพราะได้ชำระกิเลสทั้งหลายแล้ว ให้เห็นความบริบูรณ์แห่งสัตว์ที่ได้บำเพ็ญญาณอันไม่มีประมาณ ให้เห็นการก้าวลงสู่พุทธวิสัยอันโอฬาร ... เพื่อความบริสุทธิ์ของพุทธเกษตร ...||

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมหาปณิธานที่แปดเพื่อกำหนดประพติจรรยาของพระโพธิสัตว์ด้วยเป้าหมายที่พระโพธิสัตว์ทั้งสิ้นได้กระทำไว้แล้ว สังสมกุศลมูลอย่างไม่ลดละ มีเป้าหมายเสมอด้วยพระโพธิสัตว์ทั้งปวงติดตามพระโพธิสัตว์ทั้งปวง ทำการเห็นพระพุทเจ้าให้เกิดขึ้นได้ตามที่ตนปรารถนา ทำตถาคตญาณให้เกิดขึ้นในจิตของตน ได้อภิญญา ท่องเที่ยวไปในโลกธาตุทั้งปวง ทำสรีระของตนทั้งหมดให้ปรากฏขึ้นในท่ามกลางพระพุทเจ้า บรรลุการไปด้วยยานอันยิ่งใหญ่และอัศจรรย์ ...||

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมหาปณิธานที่เก้าเพื่อประพติจรรยาของผู้ขึ้นสู่จักรที่ไม่หมุนกลับ เพื่อยืนยันการเห็นพุทธธรรมอันยิ่งใหญ่ของผู้มีกาย วาจา ใจ บริสุทธิ์ เพื่อการบรรลุญาณของผู้ได้ยินได้ฟัง เพื่อความไม่หมุนกลับแห่งกิเลสของผู้ประกอบด้วยศรัทธา เพื่อการได้เฉพาะฐานะ เช่นกับด้วยพระมหาไภษัชยราช เพื่อการได้กายที่เป็นเหมือนแก้วจินดา ...||

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญมหาปณิธานข้อที่สิบเพื่อการตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิในโลกธาตุทั้งสิ้น เพื่อแสดงการเกิดชาติ การออกบวช การผจญมาร การตรัสรู้ที่ต้นโพธิ์ การหมุนธรรมจักร และมหาปรินิพพาน เพื่อบรรลุปัญญาอันเป็นไปในมหาพุทธวิสัย เพื่อแสดงการเกิดขึ้นของพระพุทเจ้าแก่สรรพสัตว์เพียงกาลครั้งเดียว เพื่อการบรรลุโพธิและความสงบยิ่ง เพื่อการเผยแผ่ธรรมทั้งปวงด้วยการตรัสรู้เพียงครั้งเดียว เพื่อทำจิตของสรรพสัตว์ให้เกิดความยินดีในการฟังธรรมด้วยกาลเพียงครั้งเดียว เพื่อการแสดงมหาปรินิพพานโดยไม่ตัดจรรยาพละ เพื่อแสดงสภาวะของธรรมทั้งปวงในมหาปัญญาภูมิ เพื่อการเข้าถึงโลกธาตุทั้งสิ้นด้วยอภิญญาฤทธิ์และมายาฤทธิ์ เพื่อการบรรลุสัมมาสัมโพธิ มหาปัญญาและอภิญญา| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อประมุทิตาย่อมบำเพ็ญมหาปณิธานทั้งสี่ให้บริบูรณ์อย่างนี้||

1.17 พระโพธิสัตว์ย่อมบำเพ็ญมหาปณิธานทั้งสี่เหล่านั้นด้วยนิชฺฐาบท 10 ประการ| อะไรบ้าง? คือ สัตว์ธาตุ โลกธาตุ อากาศธาตุ ธรรมธาตุ นิพพานธาตุ พุทธูปปาทธาตุ ตถาคตญาณธาตุ

จิตตาลัมพณธาตุ พุทธวิษยญาณประเวศธาตุ โลกวรรตณี ธรรมวรรตณีญาณวรรตณีธาตุ | พระโพธิสัตว์ ได้ทำการอธิษฐานว่า ปณิธานของเราพึงบรรจบถึงสัตว์ โลก อากาศ จักรวาล นิพพาน การบังเกิดขึ้น ของพระตถาคต โพธิญาณ และมโนธาตุ ญาณเพื่อการแทงตลอดพุทธเกษตร ความเป็นไปของโลกธาตุ ธรรมธาตุ และญาณธาตุ ขอให้กุศลมูลของพระโพธิสัตว์เป็นไปไม่สิ้นสุดเหมือนความไม่สิ้นสุดของสิ่ง เหล่านี้

1.18 พระโพธิสัตว์นั้นมีปณิธานทั้งหลายตั้งไว้ดีแล้ว ย่อมเป็นผู้มีจิตควรแก่การงาน มีใจ อ่อนโยน และมีศรัทธาไม่เสื่อมถอย | พระโพธิสัตว์นั้นเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าในการบำเพ็ญจรรยา เบื้องต้นจนถึงที่สุดการสั่งสมบารมี การเข้าถึงโพธิสัตว์ภูมิทั้งหลาย การได้ผลอันวิเศษ การบรรลุ เวสาร์ชกรรมธรรม และอาเวณิกพุทธธรรมอันบริบูรณ์ ความเป็นกลางไม่มีที่สุดของพุทธธรรมอันเป็น อจินไตยและการได้พุทธวิสัย ได้เข้าถึงตถาคตโคจรไม่มีประมาณ ได้ญาณ โคจร และผลอันยิ่งที่ไม่มี ประมาณของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย | กล่าวโดยย่อคือ พระโพธิสัตว์เชื่อมั่นใน จรรยาของพระโพธิสัตว์ รวมถึงการสั่งสอนความรู้อันเป็นไปในภูมิของพระตถาคต | พระโพธิสัตว์นั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า ธรรมของพระพุทเจ้าทั้งหลาย มีความลึกซึ้งอย่างนี้ มีความสงบสงัดอย่างนี้ ว่าง อย่างนี้ ปราศจากนิมิตอย่างนี้ ไม่ปนเปื้อนอย่างนี้ กว้างขวางอย่างนี้ ไม่มีประมาณอย่างนี้ ยอดเยี่ยม อย่างนี้ เข้าถึงได้ยากอย่างนี้ | อีกอย่างหนึ่ง พระโพธิสัตว์พิจารณาเห็นปุถุชนผู้มีปัญญาทราวม เพราะตก อยู่ในมัจฉาทิฎฐิ เพราะความสับสน เพราะใจถูกปิดบังด้วยความมืดคืออวิชชา เพราะถูกมานะชักขึ้น เหมือนธง เพราะความดำริ มีจิตตานุสัยอันประพฤดิรุ่งรังด้วยมายาสาโยย ประกอบด้วยความอิจฉา ริษยา เพราะการเกิดในคติ เพราะสั่งสมกรรมอันเกิดจากจิตมีราคะ โทสะ และโมหะ เพราะมีจิตถูก ความโกรธและความคับแค้นเผาไหม้ เพราะความเห็นผิดจึงทำกรรม เพราะมีพีชะคือ จิต มนะ และ วิญญาณผูกสัตว์ทั้งปวงให้ติดข้องอยู่ในกาม มีภพและอวิชชาเป็นหน่อให้เกิดภพใหม่ในโลกสาม ได้แก่ นามและรูปเกิดขึ้นพร้อมกันและไม่แยกจากกัน เพราะนามรูปนั้นเจริญขึ้นแล้ว บ้านคืออายตนะ 6 ย่อม เกิดขึ้น เพราะอายตนะหกที่เกิดขึ้นแล้วสัมผัสกันและกันย่อมเกิดเวทนาขึ้น เมื่อยินดีและยึดมั่นใน เวทนานั้นมากยิ่งขึ้นย่อมเกิดตัณหาและอุปาทาน เพราะตัณหาและอุปาทานเกิดขึ้นจึงเกิดภพ เมื่อภพ เกิด ชาติ ชรา มรณะ โศกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาสะ ย่อมปรากฏมีขึ้น ความทุกข์คือขันธห้า ของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นย่อมเป็นไปอย่างนี้ ปราศจากแก่นสาร เป็นสภาพว่างเปล่า ศูนย์ยะ ไม่น่า ประารถนา ไม่น่ายินดี นิ่งและไม่เคลื่อนไหวเหมือนท่อนไม้ หล้าและก้อนหิน เปรียบเหมือนเงา สัตว์ ทั้งหมดไม่เข้าใจอย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้ เพราะเห็นสัตว์เหล่านั้นเป็นไปในกองทุกข์เพราะไม่เข้าใจความเป็นไปของตนอย่างนั้น พระโพธิสัตว์ได้เกิดมหากรุณาในสัตว์เหล่านั้นว่า เราพึงช่วยสัตว์

ทั้งหลายให้หลุดพ้นจากความทุกข์ที่เกิดจากความไม่รู้ และให้ดำรงอยู่ในนิพพาน พระโพธิสัตว์นี้จึงมีมหาไมตรีเพราะเหตุนี้||

1.19 คู่ก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ในโพธิสัตว์ภูมิที่หนึ่ง ไม่มีจิตคิดวางแผนในวัตถุทั้งปวง ได้บริจาคมหาทานเป็นอันมากด้วยอภัยและจิตประกอบไปด้วยเมตตาและไมตรี เพราะปรารถนาพุทธญาณ| มหาทานเหล่านี้ ได้แก่ บริจาคทรัพย์ธัญญาหาร บ้านและอาคาร บริจาคเงินทอง แก้วมณี แก้วมุกดา ไพฑูรย์ สังข์ แก้วศิลา แก้วประพาฬ แร่เงิน และแร่ทอง รัตนะ เครื่องนุ่งห่มเครื่องประดับ บริจาคยานพาหนะคือ ม้า รถ ช้าง และพลเดิน บริจาคอุทยาน สวน และอาราม บริจาคทาสี ทาสา กรรมกร บุรุษ บริจาคคาม นคร นิคม ชนบท ประชาชน และราชธานี บริจาคภรรยา บุตรและธิดา บริจาคสิ่งของที่คนอื่นปรารถนารักใคร่และชอบใจ บริจาคร่างกายคือ ศีรษะ หู จมูก มือ เท้า ดวงตา เนื้อ โลหิต กระดูก เยื่อในกระดูก เนื้อกระดูก ผิวหนัง หัวใจ เป็นผู้ไม่มีความอาลัยในสิ่งเหล่านั้น ให้ทานในวัตถุทั้งหลายเหล่านั้นเพราะปรารถนาพุทธญาณ| พระโพธิสัตว์ผู้ตั้งอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิที่หนึ่งนี้ย่อมสร้างมหาทานอย่างนี้||

1.20 เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นมีความเมตตากรุณา เสียสละอย่างนี้แล้วย่อมแสวงหาโลกิยประโยชน์ และ โลกุตตรประโยชน์มากยิ่งขึ้น เพื่อช่วยเหลือสัตว์ทั้งหลาย พระโพธิสัตว์เมื่อแสวงหาและพยายามอยู่ย่อมไม่เกิดความท้อแท้ในใจ พระโพธิสัตว์ไม่มีจิตท้อแท้อย่างนั้น| ไม่มีความท้อแท้ ย่อมเป็นผู้มีความชำนาญในศาสตร์ทั้งหลาย| ย่อมมีความรู้ในศาสตร์ทั้งหลาย| พระโพธิสัตว์นั้นมีความรู้ศาสตร์อย่างนี้แล้ว ด้วยความรู้สิ่งที่ควรและไม่ควรประพฤติได้รู้ความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลายตามสภาพหยาบ ปานกลาง และ ประณีต ตามกำลัง ตามการเข้าไปสัมผัส| ต่อจากนั้นย่อมรู้ความเป็นไปของชาวโลก| เมื่อรู้โลกแล้วพระโพธิสัตว์ ย่อมเป็นผู้มีความประพฤติเหมาะสมกับจารีต มีหิริโอตตปปะ ย่อมประกอบในประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นเนื่องๆ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นผู้มีหิริโอตตปปะ| และเพราะความพยายามนั้นพระโพธิสัตว์เป็นผู้ปราศจากความยินดีในโลก และเป็นผู้มีกำลังไม่ถอนถอยและไม่ย่อหย่อน| พระโพธิสัตว์นั้นมีความแก่กล้าและกำลังไม่ย่อหย่อนอย่างนี้| เมื่อมีความกล้าและกำลังมากแล้ว พระโพธิสัตว์ย่อมเพียรในอภิวาสนาเพื่อบูชาพระตถาคตทั้งหลาย และได้บรรลุค่าสอน| ด้วยเหตุฉะนั้นธรรมอันเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์ของภูมิทั้งสิบที่ยังไม่เกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์นี้| คือ ศรัทธา กรุณา เมตตา จาคะ ขันติ ความรู้ในศาสตร์ ความรู้เกี่ยวกับโลก หิริโอตตปปะ ความหนักแน่นและกำลัง การบูชาและการอุปัฏฐากพระตถาคต||

1.21 เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อประมุขิตานี้แล้ว พระพุทธเจ้าจำนวนมาก ย่อมมาปรากฏให้เห็นด้วยการเห็นอย่างกว้างขวาง และด้วยกำลังแห่งปณิธาน| พระโพธิสัตว์นั้นย่อม เห็นพระพุทธเจ้าจำนวนหลายร้อย หลายพัน หลายแสน หลายพันล้าน หลายโกฏิ หลายร้อยโกฏิ หลายพันโกฏิ หลายแสนโกฏิ หลายพันล้านโกฏิ ด้วยการเห็นอันกว้างขวาง และด้วยกำลังปณิธาน| ครั้นเห็นพระพุทธเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธะจำนวนมาก พระโพธิสัตว์นั้นย่อมทำความเคารพ นอบ น้อม กราบไหว้ บูชา และบำรุงด้วยปัจจัยทั้งหลายคือจิวร บิณฑบาต ที่นอน ที่นั่ง คิลานปัจจัย และ เกสัชบริวาร| และการกระทำนั้น ย่อมนำความสุขมาให้แก่พระโพธิสัตว์| และพระโพธิสัตว์ย่อมทำ ความนอบน้อมแก่คณะสงฆ์| พระโพธิสัตว์นั้นมอบเอากุศลมูลเหล่านี้ไปเพื่อการตรัสรู้อันตรัสสัมมาสัมโพธิ| เมื่อพระโพธิสัตว์บูชาพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านี้แล้ว ความแก่กล้าของความเป็นพระโพธิสัตว์ได้ บังเกิดขึ้นแล้ว| พระโพธิสัตว์ได้ทำให้สัตว์ทั้งหลายมีความพร้อมมากขึ้นด้วยการให้ทาน ปิยวาจา และ ด้วยกำลังแห่งความเชื่อมั่น| สังคหวัตถุสองประการได้เกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์นั้น เพราะไม่ได้แทงตลอดญาณที่เหลือ| ในบารมีสิบประการนั้น ทานบารมีมีความบริบูรณ์ที่สุด บารมีอื่นที่เหลือจะไม่มี ความบริบูรณ์ก็ไม่ใช่ แต่เป็นไปตามกำลัง และเป็นไปตามที่ได้สั่งสม| และเมื่อพระโพธิสัตว์บูชา พระพุทธเจ้าทั้งหลาย และทำความเพียรเพื่อความความแก่กล้าของความเป็นพระโพธิสัตว์ สมาทาน ประพฤติธรรมเครื่องทำกุศลเหล่านี้ให้บริสุทธ์โดยประการใด กุศลมูลทั้งหลายอันน้อมไปเพื่อสรวชญ เหล่านี้ของพระโพธิสัตว์นั้นย่อมบริสุทธ์พร้อมใส เหมาะแก่การใช้งานตามต้องการเพิ่มขึ้นอีก| ดูก่อน ชินบุตรผู้เจริญ เหมือนทองธรรมชาติถูกนายช่างทองผู้ฉลาดใส่เข้าไปในไฟย่อมมีบริสุทธ์ เป็นทองที่ เหมาะแก่การทำเครื่องประดับชนิดต่างๆ ได้ตามความปรารถนาแม้ฉนั้นใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ความ บริสุทธ์พร้อมใสของกุศลมูล ... ฯลฯ ... ตามความพอใจฉะนั้น||

1.22 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิที่หนึ่งนี้พึงเที่ยวแสวงหา พึงสอบถามถึงอาการและการได้ และการเลื่อนไหลอยู่ในภูมิที่หนึ่งนี้| พระโพธิสัตว์พึงเป็นผู้ไม่อ้อมจาก การเข้าไปหาพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และกัลยาณมิตรทั้งหลายเพื่อความบริบูรณ์ขององค์ภูมิ| จนกระทั่งได้บรรลุความบริบูรณ์ขององค์ภูมิที่ 10 ก็พึงกระทำอย่างนี้| พระโพธิสัตว์พึงเป็นผู้ฉลาดใน ธรรมที่เป็นฝ่ายภูมิและที่ตรงข้ามกับภูมิ พึงเป็นผู้ฉลาดในความเจริญขึ้นและความเสื่อมถอยของภูมิ พึงเป็นผู้ฉลาดในอาการและการเลื่อนไหลในภูมิ พึงเป็นผู้ฉลาดในการได้ภูมิและการทำให้เจริญยิ่งขึ้น พึงเป็นผู้ฉลาดในการหยุดอยู่ในแต่ละภูมิ พึงเป็นผู้ฉลาดในญาณพิเศษของแต่ละภูมิ พึงเป็นผู้ฉลาดใน การได้ภูมิและทำให้ภูมิมั่นคงยิ่งขึ้น พึงเป็นผู้ฉลาดในการก้าวสู่ภูมิแห่งตถาคตญาณเพราะได้ชำระภูมิ แห่งโพธิสัตว์ทั้งสิ้นให้บริสุทธ์ดีแล้ว| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ จริงอย่างนั้น พระโพธิสัตว์ที่ก้าวขึ้นสู่ภูมิที่

หนึ่งและเป็นผู้ฉลาดในอาการและอภินิหารแห่งภูมิแล้วจะไม่หยุดอยู่กับที่จนกว่าจะก้าวสู่ภูมิที่ 10 อย่างนี้| ด้วยการบรรลุมรรคาที่อิच्छิฐานแล้ว และด้วยภูมิญาณที่ทำให้แจ้งแล้ว พระโพธิสัตว์ย่อมได้บรรลุพุทธญาณ|

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เปรียบเสมือนหัวหน้ากองคาราวานผู้ฉลาด ผู้มุ่งหวังจะนำหมู่คาราวานใหญ่ไปสู่มหานคร ในเบื้องต้นทีเดียว เขาต้องสำรวจตรวจตราสภาพของเส้นทาง โทษที่จะเกิดมีในเส้นทาง ความพิเศษในสถานที่หยุดพักระหว่างหนทาง โทษที่จะมีในที่หยุดพักระหว่างหนทางการเตรียมเสบียงเพื่อใช้ระหว่างหนทาง| จนกว่าจะนำหมู่คาราวานไปให้ถึงมหานครใหญ่ หัวหน้ากองคาราวานนั้นต้องไม่ละจากที่พักระหว่างทางแม้แต่ที่เดียวอย่างนั้น| เขาย่อมจะบรรลุถึงเมืองใหญ่พร้อมกับกองคาราวานทั้งหลายตามลำดับด้วยพุทธิอันพิจารณาครอบด้วยญาณและด้วยเสบียงจำนวนมากเพียงพอ ความเสียหายเพราะโทษคือความกัณดารในป่าย่อมไม่เกิดแก่กองคาราวานและแก่ตัวของเขาเอง| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ผู้เช่นกับด้วยนายกองคาราวานผู้ฉลาดเมื่อดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิที่หนึ่ง ต้องฉลาดในธรรมอันเป็นไปในฝ่ายแห่งภูมิและที่ตรงข้ามกับภูมิ ต้องฉลาดในข้อที่เป็นความเจริญขึ้นและความเสื่อมถอยแห่งภูมิ ต้องฉลาดในอาการและการเลื่อนไหลในภูมิ ต้องฉลาดในการได้ภูมิและการทำให้เจริญยิ่งขึ้น ต้องฉลาดในการทำองค์หยุดอยู่ในแต่ละภูมิ ต้องฉลาดในญาณวิเศษของแต่ละภูมิ ต้องฉลาดในการได้ภูมิต่างๆและทำให้ภูมิมั่นคงยิ่งขึ้น ต้องฉลาดในการก้าวขึ้นสู่ภูมิแห่งตถาคตญาณเพราะการชำระภูมิแห่งโพธิสัตว์ทั้งปวงให้บริสุทธิ์ดีแล้ว|

เมื่อนั้น พระโพธิสัตว์ผู้ได้สั่งสมเสบียงอันได้แก่บุญจำนวนมาก เพื่อเป็นเหมือนเสบียงระหว่างทาง ได้สั่งสมเสบียงได้แก่ญาณอันเปรียบเหมือนความคิดรอบคอบ มีความปรารถนาจะนำหมู่สรรพสัตว์จำนวนมากอันเปรียบเหมือนกองคาราวานให้ถึงมหานครคือความเป็นสรวชฌ ในเบื้องต้นทีเดียว พระโพธิสัตว์จะต้องสำรวจตรวจตรา สภาพของเส้นทางของภูมิ โทษที่จะเกิดมีในเส้นทางของภูมิ ความพิเศษของที่หยุดพักในหนทางของภูมิ โทษที่จะมีในที่หยุดพักระหว่างหนทางของภูมิ การเตรียมเสบียงคือการสั่งสมบุญ ไม่หนีห่างจากการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย การได้คบบพระโพธิสัตว์และกัลยาณมิตรทั้งหลาย| จนกว่าจะนำหมู่สัตว์ทั้งหลายไปให้ถึงมหานครใหญ่ คือความเป็นสรวชฌ พระโพธิสัตว์นั้นต้องไม่หนีจากที่พักระหว่างทางที่หนึ่งอย่างนั้น| ย่อมพากองคาราวานคือเหล่าสัตว์ผู้ถูกไฟกิเลสเผาไหม้ให้ข้ามพ้นป่าดงกัณดารคือสังสารวัฏได้ด้วยการสะสมเสบียงคือการสั่งสมบุญ ย่อมไปถึงเมืองใหญ่คือความเป็นสรวชฌ ความเสียหายเพราะโทษในดงกัณดารคือสังสารวัฏย่อมไม่เกิดแก่กองคาราวานคือเหล่าสัตว์ทั้งหลายและแก่ตัวของพระโพธิสัตว์นั้น| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะเหตุ

ฉะนั้น พระโพธิสัตว์ต้องเป็นผู้ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ประกอบด้วยการเตรียมพร้อมแห่งภูมิ | ดูก่อนชินบุตร ผู้เจริญ นี่คือทางหลักเข้าสู่โพธิสัตว์ภูมิที่ 1 ชื่อประมุขิตา | โพธิสัตว์ภูมิแสดงโดยย่อเท่านี้||

1.23 พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภูมิที่ 1 นี้ โดยมาก เป็นเจ้าแห่งชมพูทวีป ได้ความเป็นใหญ่ และความเป็นอธิบดี เป็นผู้ตามรักษาดูธรรม เป็นผู้ฉลาดสามารถ เป็นผู้สามารถสงเคราะห์สัตว์ทั้งหลาย ด้วยมหาทาน เป็นผู้ปลดเปลื้องสัตว์โลกให้พ้นจากมลทินเพราะความตระหนี่ด้วยการบำเพ็ญมหาจาคะ | พระโพธิสัตว์ได้เริ่มทำกิจโดยไม่เว้นจากการให้ทาน ปิยวาจา อรรถจริยา และสมานัตตทา ด้วยการระลึกในใจถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระโพธิสัตว์ โพธิสัตว์จรรยา บารมี ภูมิ พละ เวสาร์ชกรณธรรม อาเวณิกพุทธธรรม รวมถึงสรรพคุณที่ได้สั่งสมมาทั้งปวง | อย่างไร? พระโพธิสัตว์ นั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะต้องเป็นผู้เจริญกว่า ประเสริฐกว่า เลิศกว่า ยอดเยี่ยมกว่า อุดมกว่าสัตว์โลกทั้งหลาย | เราจะเป็นผู้นำ ผู้สั่งสอน ผู้ชี้แนะที่ยอดเยี่ยมจนกว่าสรรพสัตว์จะมีสรรพคุณเป็นที่พึง | เมื่อปรารถนาอยู่ พระโพธิสัตว์ย่อมเริ่มทำความวิริยะเห็นปานนั้นด้วยความเพียร ย่อมสละเรือน ภรรยา และโศกะแล้วออกบวชในศาสนาของพระตถาคต | เมื่อบวชแล้วย่อมได้สมาธิจำนวนหนึ่งร้อย ด้วยกาลเพียงขณะเดียว | ย่อมเห็นพระพุทธเจ้าจำนวนหนึ่งร้อย ย่อมเห็นอริชฐานของพระพุทธเจ้า เหล่านั้น และย่อมรู้การอริชฐานของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น | ย่อมทำโลกธาตุหนึ่งร้อยให้สิ้นไหว | ย่อมก้าวลงสู่เกษตรหนึ่งร้อย | ย่อมทำให้โลกธาตุหนึ่งร้อยสว่างไสว | ย่อมทำสัตว์โลกจำนวนหนึ่งร้อยให้มีความแก่กล้า | ย่อมดำรงอยู่ได้ตลอดหนึ่งร้อยกับ | ย่อมระลึกได้ตลอดหนึ่งร้อยกับในอดีต และหนึ่งร้อยกับในอนาคต | ย่อมพิจารณาหัวข้อธรรมได้หนึ่งร้อย | ย่อมเนรมิตกายได้หนึ่งร้อย | แต่ละกายย่อมเนรมิตบิรवारของพระโพธิสัตว์ได้หนึ่งร้อย | พระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่มีกำลังประณิธานมากกว่า ย่อมเนรมิตกาย รัศมี ฤทธิ์ จักขุ โศจร เสียง จรรยา อลังการ อริชฐาน วิมุตติ และอภิสังขารได้ด้วยความวิเศษของปณิธาน มีประมาณนับไม่ถ้วนแม้ตลอดหลายล้านโกฏิกัป||

1:1 เมื่อได้สั่งสมธรรมฝ่ายขาวแล้ว ได้เข้าถึงกุศลธรรม ได้เข้าไปนั่งใกล้ ดำเนินตามเมตริ และเมตตาของพระสุคตเจ้าแล้ว ประกอบด้วยอหิมุกติอันกว้างขวางและอาศยะอันบริสุทธิ์ พระโพธิสัตว์เหล่านั้นได้ยังจิตอันหาที่เปรียบไม่ได้ให้บังเกิดขึ้นเพื่อชินญาณ

1:2 พระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพละ ความบริสุทธิ์ พระวิริยะของพระสรรพคุณพระพุทธเจ้าเพื่อการบรรลุนิพพานของพระชินเจ้า และเพื่อช่วยเหลือชาวโลก ความคิดอันประเสริฐเพื่อความเกิดขึ้นของมหากรุณา การหมั่นธรรมจักร และการชำระพุทธเกษตรให้บริสุทธิ์ย่อมบังเกิดขึ้น

1:3 พระโพธิสัตว์ได้ทำความคิดอันประเสริฐกว้างขวางเช่นกับอากาศให้เกิดขึ้นเพื่อการรู้แจ้งในทุกๆ ขณะแห่งกาลทั้งสามโดยไม่มีความสงสัย เพื่อชำระกาลในโลกอันมีอย่างต่างๆ ให้บริสุทธิ์เพื่อการได้คุณทั้งปวงแห่งการสั่งสอนทั้งหลาย

1:4 ความดำริอันประเสริฐ อันประกอบด้วยปัญญา กรุณา อุบายะ อธิมุกติละอาศัยที่ผ่องใส พละอันไม่มีประมาณ ไม่ติดขัด มุ่งตรงเฉพาะหน้า ไม่มีผู้ใดสั่งสอน ได้เกิดขึ้นแล้ว

1:5 รัตนเจตจิตของพระสฤตเกิดขึ้นก้าวล่วงวิถีของความไม่รู้และได้เข้าถึงวิถีแห่งความเป็นผู้รู้แล้ว เกิดในตระกูลของพระทศพล เป็นผู้ไม่มีมลทิน เข้าถึงความเสมอกับพระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะต้องได้บรรลุโพธิอันประเสริฐแน่นอน

1:6 เมื่อจิตนี้เกิดขึ้นพระโพธิสัตว์ย่อมได้ภูมินี้และมีอาศยะไม่หวั่นไหวเหมือนภูเขาคือ มีความปิติ ยินดีและมีความผ่องใสยิ่งนัก มีจิตกว้างขวาง ราบเรียบ เบิกบาน

1:7 ปราศจากอหังการ ไม่มีความคิดเบียดเบียน ไม่มีความโกรธ มีเคารพอ่อนน้อม มีความซื่อตรง สำรวม ย่อมระลึกถึงญาณอันไม่มีประมาณที่จะช่วยเหลือสัตว์โลก เข้าถึงฐานะนั้นแล้วย่อมทำความปิติให้เกิดขึ้น

1:8 พร้อมกับการได้ภูมินั้น ภัยทั้ง 5 เหล่านี้ คือ ภัยในการดำรงชีพ มรณภัย เกียรติยศ การทำความชั่ว การไปสู่บริษัท ได้มลายไปเพราะเหตุแห่งความไม่ยึดมั่นในอดีต

1:9 พระโพธิสัตว์เหล่านั้นปราศจากความสะดุ้งแห่งจิตแล้วเป็นผู้ประกอบด้วยความเมตตา กรุณา ศรัทธา มีความเคารพอ่อนน้อม ประกอบด้วยคุณธรรมมาก สัมผัสแต่กรรมดีตลอดวันและคืน แสวงหาธรรมเพื่อบรรลุสัจจะ มิใช่เพื่อการบริโภคม

1:10 พระโพธิสัตว์ได้ตรองธรรมที่ได้ฟังมาแล้วด้วยจิตไม่ยึดถือ ตั้งโพธิจิตที่มีแต่การให้ แสวงหาการบรรลุญาณ พละ พุทธธรรมที่ผุดผ่อง ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ปราศจากมายาและความหลง

1:11 เป็นผู้มิว่าจอย่างไรก็กระทำอย่างนั้น ยึดมั่นในคำสัตย์ ไม่ทำความมัวหมองแก่วงศ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบสานโพธิศึกษา เป็นผู้เว้นจากกริยาของชาวโลก บรรณาณาประโยชน์แก่ชาวโลก ไม่อิมในการทำความดี พระโพธิสัตว์ย่อมเข้าสู่ภูมิที่สูงขึ้นไปอีก

1:12 พระโพธิสัตว์เหล่านั้นแสวงหาธรรม สัมผัสคุณและประโยชน์อย่างนั้นแล้ว ได้ทำการอธิฐานเพื่อการได้ทัตสนาพระพุทธเจ้า เพื่อการได้พระสัทธรรมและการเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์นั้นได้ตั้งปณิธานในผู้มีจรรยาอันประเสริฐ

1:13 เพื่อสั่งสอนสัตว์ให้มีอินทรีย์แก่กล้า เพื่อชำระพุทธเกษตรให้หมดจด พระโพธิสัตว์นั้นได้ขยายเกษตรให้กว้างขวางเต็มไปด้วยบุตรพระชินะเจ้า ด้วยเพียงอหยาศัยที่มุ่งประโยชน์อย่างเดียว

1:14 พระโพธิสัตว์ได้ตั้งปณิธานอันไพบูลย์ยิ่งเหล่านั้นอันเป็นไปตลอดอากาธาตุ ความ เป็นไปในสัตว์โลก นิรพาน โลก การอุบัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ภูมิแห่งญาณ

1:15 พระโพธิสัตว์ปรารถนาว่า ขอให้ปณิธานจงดำรงอยู่ตราบกระทั่งจิตและการได้ญาณ เป็นไปตลอดที่โลกทั้งสามยังดำเนินไปอยู่ว่า ถ้าสิ่งเหล่านี้สิ้นสุดขอปณิธานขอเราจงสิ้นสุดด้วยเถิด ขอให้เราได้จรรยาเสมอด้วยสิ่งนั้นเถิด

1:16 พระโพธิสัตว์เสียสละ มีจิตรักใคร่โอบอ้อม ได้ปลุกศรัทธาในพุทธคุณและเฝ้ามองดู สัตว์โลกอยู่ด้วยคิดว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้เข้าถึงการเวียนตายเกิด ปราศจากความเมตตากรุณา เรา จะต้องช่วยเหลือสัตว์ผู้มีทุกข์เหล่านี้

1:17 ผู้มีความปรารถนาอย่างนั้นได้เริ่มบริจาทานสิ่งต่างๆ บริจาทานสมบัติ รัตนะต่างๆ ม้า ช้าง ศีรษะ มือ เท้า ดวงตา เลือดและเนื้อของตน บริจาทานทุกสิ่งและไม่มีจิตคิดหวงแหน

1:18 พระโพธิสัตว์ย่อมแสวงหาความรู้ต่างๆ โดยไม่มีความย่อท้อ เมื่อรู้ศาสตร์ทั้งหลาย แล้วย่อมอนุวัตตามความเป็นไปของโลก ได้รู้จักโลก เป็นผู้มีคณอบน้อมและซื่อตรง ย่อมบูชาพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยความเคารพนบถ

1:19 พระโพธิสัตว์บำเพ็ญอยู่สม่ำเสมอตลอดคืนและวัน กุศลของพระโพธิสัตว์มีความ บริสุทธิ์เหมือนทองที่ถูกหลอมในไฟมีความผุดผ่อง และพระโพธิสัตว์นั้นได้ทำความพร้อมเพื่อเข้าสู่ภูมิ ทั้งสิบ ปราศจากนิเวศทั้งหลาย

1:20 เปรียบเสมือนนายกองเกวียน เพื่อให้ได้อรุณประโยชน์จำนวนมากย่อมถามถึงคุณ ของหนทางและดำเนินไปได้โดยสวัสดิ์ พระโพธิสัตว์ผู้อยู่ในภูมิที่หนึ่งก็ฉันทนั้นย่อมทำการเตรียม ก่อนและยอมถึงโพธิได้ด้วยภูมิทั้งสิบได้อย่างสะดวก

1:21 เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภูมินี้ เป็นผู้นำมีคุณมาก เป็นผู้สอนธรรม ไม่เบียดเบียน มิไมตรี เป็นผู้นำของชาวชมพูทวีป ปกครองทวยราษฎร์ทั้งสิ้นให้ตั้งอยู่ในจาคะและพุทธญาณอัน ประเสริฐ

1:22 เมื่อปรารถนาอยู่พระโพธิสัตว์ได้ละราชสมบัติได้หันหน้าสู่คำสอนของพระชินเจ้า และเริ่มปฏิบัติ ได้บรรลุสมาธิจำนวน 100 และได้เห็นพระพุทธเจ้า 100 พระองค์ ผู้มีรัศมียอมทำ เกษตรทั้ง 100 ให้อ้วนไห้ว และเที่ยวไปในเกษตร

1:23. พระโพธิสัตว์ได้ชำระทำสัตว์จำนวน 100 ให้บริสุทธิ์ ย่อมเข้าสู่ทางแห่งธรรม 100 และแห่งตลอดกับ 100 ย่อมแสดงกาย 100 กาย ย่อมแสดงพระโพธิสัตว์จำนวน 100 กำลังแห่ง ปณิธานมีมากมายนับประมาณไม่ได้

1:24. ภูมิที่หนึ่งของพระโพธิสัตว์ผู้แสวงหาประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งปวงจบแล้ว
ภูมิชื่อประมุทิตาจบแล้ว||

ภุมิที่ 2 วิมลภุมิ

2:1 เมื่อได้ฟังฐานะของภุมิอันประเสริฐ ยอดเยี่ยม และน่ารื่นรมย์นั้นแล้ว เหล่าสาวกของ พระสุคตเจ้าล้วนมีใจชื่นบาน ผ่องใส

2:2 ได้ลุกขึ้นจากอาสนะและเหาะขึ้นไปในอากาศ และทำการโปรยดอกไม้ทั้งหลายและ เปล่งวาจาว่า สาธุ

2:3 ดูก่อนวัชรครรภผู้เป็นนักปราชญ์ ผู้แกล้ากล้า สาธุ สาธุ ท่านได้ซื่อบอกข้อปฏิบัติของ พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญแล้ว

2:4 เมื่อบริษัทมีความเลื่อมใสดีแล้ว พระโพธิสัตว์วิมุกตจินทร์จึงถามถึงภุมิที่สูงขึ้นให้มาก ขึ้นไปอีก คือภุมิที่สอง

2:5 ว่า พระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 2 มีใจและดำริเป็นอย่างไร ข้าแต่ท่านผู้มีปัญญามาก ขอท่าน จงบอกให้ชัด เหล่าสาวกของพระสุคตเจ้าเป็นผู้ใคร่จะฟังความนั้น

2.1 พระโพธิสัตว์วัชรครรภ กล่าวว่ ดูก่อน ชินบุตร พระโพธิสัตว์นี้ได้ทำความเพียรมาดี แล้วในโพธิสัตว์ภุมิที่ 1 ย่อมเข้าใจภุมิที่ 2 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมมีจิตตาศัย 10 ประการ อะไรบ้าง? มี จิตตาศัยทั้ง 10 เหล่านี้คืออธยาศัยตรง มีอธยาศัยอ่อนโยน มีอธยาศัยเหมาะสมกับงาน (ทำงานได้) รู้จักข่มใจ ใจเย็น เป็นคนน่าคบ (มีอธยาศัยดี) ไม่เข้าไปวุ่นวายเรื่องของคนอื่น ไม่หวังผลตอบแทน มีใจ กว้าง มีอธยาศัยเป็นผู้ใหญ่| จากนั้นพระโพธิสัตว์ยอมเป็นผู้ดำรงอยู่ในวิมลภุมิที่ 2||

2.2 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 2 เป็นผู้มุกุศลกรรมบถสิบโดยธรรมชาติ| อะไรบ้าง? คือ พระโพธิสัตว์เว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้วางเครื่องลงทัณฑ์และศาสตราวุธ เป็นผู้ไม่มี ศัตรู มีความละอาย มีความกรุณา ช่วยเหลือให้สัตว์ได้รับประโยชน์สุข มีไมตรีจิต ไม่ทำร้ายสัตว์มีชีวิต แม้ด้วยความคิด ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงเจตนาเบียดเบียนทางกายของผู้สำคัญในสัตว์อื่นว่าเป็นสัตว์มีชีวิต

เป็นผู้เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ (เว้นจากการลักขโมย) พอใจในสิ่งของ ของตน ไม่อยากได้สิ่งของของผู้อื่น มีความเห็นใจผู้อื่น พระโพธิสัตว์นั้นรู้ว่า เป็นสิ่งของที่เจ้าของหวง แหน ไม่ให้จิตคิดจะลักเกิดขึ้นในของที่ผู้อื่นถือครอง ไม่ถือเอาของที่เจ้าของไม่ได้ให้แม้เพียงใบหญ้า ไม่ จำเป็นต้องกล่าวถึงอุปกรณ์ในการดำรงชีวิตอย่างอื่น

เป็นผู้เว้นจากการประพฤติดีในกาม มีความยินดีในภรรยาของตน ไม่ปรารถนาภรรยาของผู้อื่น พระโพธิสัตว์ไม่ให้ความอยากเกิดขึ้นในสตรีที่อยู่ในความคุ้มครองของผู้อื่น ได้แก่ภรรยาของชายอื่น และในสตรีเหล่านี้คือ สตรีที่โคตรรักษาไว้ สตรีที่ธงรักษาไว้ และสตรีที่ธรรมรักษาไว้ ไม่ต้องกล่าวถึงการอยู่ร่วมด้วยอินทรีย์ทั้งสอง หรือด้วยความรู้สึกทางกามารมณ์

เป็นผู้เว้นจากการพูดเท็จ เป็นผู้พูดคำสัตย์ พูดคำจริง พูดถูกกาลละ กล่าวอย่างไรก็ทำอย่างนั้น | พระโพธิสัตว์นั้น อย่างน้อยที่สุดขณะที่กำลังฝัน แม้ไม่มีความเห็น ความรู้สึก ความชอบใจ ความคิด และการตัดสินใจก็ไม่มุ่งหวังให้เกิดความแตกแยกแล้วกล่าวถ้อยคำเท็จ ไม่ต้องกล่าวถึงเมื่อมีความเห็น ความรู้สึก ความชอบใจ ความคิด และการตัดสินใจ

เป็นผู้เว้นจากการพูดส่อเสียด ไม่ปฏิบัติให้เกิดความแตกแยกและไม่เบียดเบียนต่อสัตว์ทั้งหลาย | พระโพธิสัตว์นั้นไม่เป็นผู้ฟังความจากข้างโน้นแล้วกล่าวแก่ข้างนี้เพื่อให้เกิดความแตกแยก | ไม่เป็นผู้ฟังความจากข้างโน้นแล้วกล่าวแก่ข้างนี้เพื่อทำลายประโยชน์ของฝ่ายโน้น | ไม่กระทำการยุยงเพื่อความแตกแยก | ไม่เป็นผู้ยินดีพอใจในการทะเลาะวิวาท ไม่กล่าววาจาอันเป็นเหตุแห่งการทะเลาะ ไม่กล่าวคำจริงบ้างไม่จริงบ้าง (คำทะเลาะแหละ)

เป็นผู้เว้นจากการกล่าวคำหยาบ ไม่กล่าววาจาที่ไม่ถูกที่ (ไม่ถูกเวลา) วาจาหยาบ คาย วาจาแสบร้อน วาจาหมิ่นผู้อื่น วาจาคลุมเครือ วาจาของชาวบ้าน วาจาของปุถุชน วาจาตรงเกินไป วาจาไม่สบายหู วาจากล่าวด้วยความโกรธ วาจาทำให้ใจแห้งเหี่ยว วาจาทำให้ร้อนใจ วาจาไม่เป็นที่ชอบใจ ไม่ซาบซึ้งใจ ไม่น่าพอใจ วาจาที่ทำให้ความสัมพันธ์ของตนและคนอื่นพินาศ แต่เป็นผู้กล่าวคำน่ารัก คำอ่อนโยน น่าพอใจ ไพเราะ อ่อนหวาน วาจาเป็นที่รัก เอิบอาบใจ วาจา มีประโยชน์ รู้จักพูด วาจาสบายหู ประทับใจ น่ารัก เป็นวาจาของชาวเมือง ไพเราะ วาจาที่สัมผัสได้ น่าจดจำ น่าฟัง คำพูดที่ใช้ได้ น่าปรารถนาของชนมาก เป็นที่รักใคร่ของชนมาก เป็นที่ชอบใจของชนมาก ซึ้งใจแก่ชนเป็นอันมาก พิจารณาก่อนพูด นำประโยชน์มาให้แก่สัตว์ทั้งปวง วาจาหนักแน่น ก่อให้เกิดความอึดเอมใจ ทำให้ใจสดชื่น ทำความสัมพันธ์ของตนเองและผู้อื่นให้สดใส

เป็นผู้เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ย่อมกล่าววาจาสุขุม กล่าวตามกาล กล่าวคำจริง คำมีประโยชน์ กล่าวตรงตามธรรม กล่าวคำมีเหตุผล และพูดมีหลักการ พระโพธิสัตว์ย่อมกล่าววาจามีจุดเริ่มต้น มีที่สิ้นสุดเหมาะสมแก่เวลา แม้ที่สุดหลีกเลี่ยงคำพูดที่เกี่ยวกับเรื่องเล่าสืบกันมา ไม่ต้องพูดถึงวาจาเหยียดหยาม

เป็นผู้ไม่มีความโลภอยากได้ในสิ่งอันเป็นที่รัก โภคะ และอุปกรณ์เครื่องใช้ของผู้อื่น ไม่ให้ความคิดละโมภเกิดขึ้นในสิ่งของที่มีเจ้าของถือครอง ไม่ให้จิตคิดโลภเกิดขึ้นว่า ทำอย่างไรสิ่งของของผู้อื่นจะพึงเป็นของของเราดังนี้ พระโพธิสัตว์ย่อมไม่ปรารถนา ไม่ต้องการ และไม่ให้ความคิดโลภเกิดขึ้น

ไม่เป็นผู้มีจิตคิดพยาบาท เป็นผู้มีเมตตาจิต จิตมุ่งประโยชน์ อ่อนโยน มีกรุณาจิต จิตมุ่งแต่ความสุข มีความรักในสัตว์ทั้งปวง และมีจิตคิดช่วยเหลือสัตว์โลก มีจิตสงเคราะห์ประโยชน์แก่สัตว์โลก| พระโพธิสัตว์นั้นละความโกรธ ผูกใจเจ็บ อึดอัดใจ เศร้าหมอง พยาบาทและ ความรุ่มร้อน ความกระหอบกระทั้งที่คุกรุ่นในใจ มีแต่ความคิดและความปรารถนาสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ทั้งหลายที่พิจารณาดีแล้ว เป็นผู้นึกถึงแต่ประโยชน์เหล่านั้น

มีสัมมาทิฐิ และเป็นผู้ดำเนินตามทางที่ถูกต้อง เว้นจากความเห็นผิดมีมงคลตื่นข่าวอันมีประการต่างๆ มีความซื่อสัตย์ มีความเห็นตรง ไม่มีมายา ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มีอหยาตย์มั่นคงในพระพุทธพระธรรม และพระสงฆ์

2.3 เมื่อพระโพธิสัตว์รักษากุศลกรรมบถสิบเหล่านี้ได้อย่างสม่ำเสมอ ได้รับจิตตาศัยอย่างนี้ว่า การบัญญัติอภัย ทุคติ วินิบัติของสัตว์ทั้งหลาย มีเพราะการประพฤติกุศลกรรมบถสิบเหล่านี้| เอาเถิด ตัวเรากำลังตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติด้วยตนเองแล้ว จึงให้ผู้อื่นตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ| เพราะอะไร? เพราะนั่นไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาสที่บุคคลผู้ดำเนินอยู่บนมัจฉาปฏิบัติจะพึงสอนให้คนอื่นดำรงอยู่ในสัมมาปฏิบัติได้ ฐานะนั้นย่อมไม่มี| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมสั่งสมอย่างนี้ว่า เพราะประพฤติกุศลกรรมบถสิบเหล่านี้ สัตว์ได้เข้าถึงนรก กำเนิดของเดรัจฉานและยมโลก| นอกจากนี้ กุศลกรรมบถสิบเหล่านี้ที่บุคคลบำเพ็ญโดยใช้ปัญญา ทำให้สาวกยานดำเนินเป็นไปเพราะมีจิตคับแคบ มีใจสะดุ้งหวาดหวั่นโลกทั้งสาม เพราะมีมหากรุณาบกร่อง เพราะฟังคำแนะนำและคำสอนจากผู้อื่น| แต่กุศลกรรมบถสิบที่บำเพ็ญให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นกว่านั้น ย่อมทำให้ปัจเจกพุทธยานเป็นไป เพราะไม่รู้อหัตถ์ปัจเจกยอันลุ่มลึกโดยลำดับ เพราะไม่ชี้แนะสั่งสอนผู้อื่น เพราะชอบความเป็นตัวเอง เพราะมีการตรัสรู้ด้วยตนเอง เพราะไม่ได้แสวงหาคำสอนจากผู้อื่น เพราะมหากรุณาและมหาอุपाเยยังไม่สมบูรณ์| กุศลกรรมบถสิบที่ทำให้มีความบริสุทธิ์ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก ย่อมดำเนินไปเพื่อความบริสุทธิ์แห่งโพธิสัตว์ภูมิ เพื่อความบริสุทธิ์แห่งบารมี เพื่อความไพบุลย์แห่งจรรยา เพราะสิ่งเหล่านี้มีความไพบุลย์ไม่มีประมาณ เพราะประกอบด้วยมหากรุณา เพราะบรรลุได้ด้วยอุบายโกศล เพราะได้ตั้งมหาปณิธานไว้อย่างมั่นคง เพราะไม่ละทิ้งสรรพสัตว์ทั้งหลาย เพราะมีความผูกพันในพุทธญาณอย่างยิ่ง| กุศล

กรรมบถสิบที่ทำให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นไปกว่านั้นอีก ย่อมเป็นไปเพื่อการรู้พุทธธรรมทั้งปวงอย่างสมบูรณ์ เพราะความที่กุศลกรรมบถนั้นมีความบริสุทธิ์ทุกประการ จนกระทั่งถึงความเป็นพลังแห่งพลังทั้ง 10 | เพราะเหตุนี้พระโพธิสัตว์เหล่านั้นควรทำความเพียรในการบำเพ็ญกุศลกรรมบถสิบให้บริสุทธิ์โดยประการทั้งปวง||

2.4 พระโพธิสัตว์ย่อมศึกษายิ่งขึ้นไปอีกอย่างนี้ว่า อกุศลกรรมบถสิบเหล่านี้ บุคคลเสพ ทำให้เจริญและทำให้มาก เพราะวิบากมีประมาณยิ่งย่อมเป็นเหตุนำไปสู่สรรค เพราะวิบากปานกลางย่อมเป็นเหตุให้ไปเกิดในกำเนิดของสัตว์เดรัจฉาน เพราะวิบากอย่างเบา ย่อมเป็นเหตุให้ไปสู่ยมโลก | ในบรรดาอกุศลกรรมบถสิบนั้น ปาณาติบาตย่อมนำไปสู่สรรค นำไปสู่กำเนิดของสัตว์เดรัจฉาน นำไปสู่ยมโลก | ถ้าสัตว์นั้นเกิดในมนุษย์อีกก็จะมีวิบาก 2 อย่างคือ เป็นผู้มีอายุสั้นและมีโรครมาก | การถือเอาของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ฯลฯ มีวิบาก 2 คือ เป็นผู้มีโรคเข่น้อย และไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพย์ | การประพฤติผิดในกาม ฯลฯ มีวิบาก 2 คือ มีบริวาร และคู่ครองต่ำต้อย | การกล่าวคำเท็จ ฯลฯ มีวิบากสองคือ ถูกใส่ร้าย และมักทะเลาะกับผู้อื่น | การพูดส่อเสียด ฯลฯ มีวิบาก 2 อย่างคือบริวารแตกแยก และมีบริวารต่ำต้อย | การกล่าวคำหยาบ ฯลฯ มีวิบาก 2 อย่าง คือ ได้ยินได้ฟังเรื่องที่ไม่น่าชอบใจ และชอบพูดหาเรื่อง | การพูดให้เขาแตกกัน ฯลฯ มีวิบาก 2 อย่าง คือ ความเป็นผู้มีวาจาไม่น่าเชื่อถือ และไม่มีวิจารณ์ญาณและปฏิญาณ | ความโลภอยากได้ของผู้อื่น ฯลฯ มีวิบาก 2 อย่างคือ ความเป็นผู้ไม่รู้จักพอเพียง และความเป็นคนมักมาก | พยาบาท ฯลฯ มีวิบาก 2 อย่างคือไม่มุ่งประโยชน์ต่อคนอื่น และถูกผู้อื่นเบียดเบียน | มิฉฉาทิฎฐิ ฯลฯ มีวิบาก 2 อย่าง คือ เป็นผู้ตกไปในทิฎฐิชั่ว และเป็นคนหลอกลวง มีมารยา |

2.5 จริงอย่างนั้น อกุศลกรรมบถสิบเหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อการเกิดขึ้นของกองทุกข์เป็นอันมากอย่างนี้ | เอาเถิด พวกเราทั้งหลายจงเว้นจากอกุศลกรรมบถสิบแล้วมีความยินดี รื่นเริง บันเทิงในธรรมอยู่เถิด ดังนี้ | พระโพธิสัตว์นั้นละอกุศลกรรมบถสิบเหล่านี้แล้วเป็นผู้ตั้งอยู่ในกุศลกรรมบถสิบได้ชักชวนให้บุคคลอื่นตั้งอยู่ในกุศลกรรมบถสิบเหล่านั้น | พระโพธิสัตว์นั้นได้ให้จิตคิดเกื้อกูล มีจิตปรารถนาสุข มีจิตเมตตากรุณา มีจิตอ่อนโยน มีจิตคิดอนุเคราะห์ มีจิตคิดรักษา มีจิตเสมอ มีจิตคิดที่จะเป็นอาจารย์ จิตคิดสอน ให้เกิดขึ้นในสรรพสัตว์ทั้งหลายเพิ่มขึ้นอีก | พระโพธิสัตว์นั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ ตกไปในทิฎฐิชั่ว มีความคิดชั่วร้าย และมีอาชยะชั่วร้าย ประพฤตินอกเถียง | พวกเราพึงให้สัตว์เหล่านั้นตั้งอยู่ในหนทางที่ถูก เป็นทางไปสู่สัมมาทิฎฐิ ตามความเป็นจริง | โอหนอ สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ มีวาตะที่แปลกแยกเพราะยึดถือความเห็นต่าง เป็นผู้กำลังลูกไหม้เพราะการผูกโกรธเนืองๆ | พวกเราควรจะให้สัตว์เหล่านั้นตั้งอยู่ในมหาไมตรีอันยอดเยี่ยม |

2.6 โอหนอ สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ผู้ไม่รู้จักพอ มีความโลภอยากได้สมบัติของผู้อื่น ดำเนินชีวิตด้วยอาชีพผิด| พวกเราพึงให้สัตว์เหล่านี้ดำรงอยู่ในการเลี้ยงชีพประกอบการงานด้วยกาย วาจา ใจ บริสุทธ์| โอหนอ สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ดำเนินตามเหตุแห่งทุกข์สามประการคือ ราคะ โทสะ และโมหะ ถูกเปลวไฟคือกิเลสต่างๆ เผาไหม้อยู่ตลอดเวลา| และให้แสวงหาอุบายเป็นเครื่องสลัดออกจากที่สุดแห่งทุกข์นั้น| พวกเราควรให้สัตว์เหล่านั้นดำรงอยู่ในนิพพานที่สงบอย่างยิ่งจากกิเลส ไม่มีอุปัทวะ| โอหนอ สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ผู้ถูกความมืด หมอกเมฆ คือ มหาโมหะ และความมืดมนคืออวิชชาปกปิดเข้าไปสู่ความมืดมิด เป็นผู้อยู่ห่างไกลยิ่งจากแสงสว่างคือปัญญา เป็นผู้ถูกความมืดปกคลุม เป็นผู้วนเวียนอยู่ในป่ารกคือทิวณัฐชั่ว| พวกเราควรชำระจักขุคือปัญญาของสัตว์เหล่านั้นให้บริสุทธ์หมดจดจากสิ่งขวางกั้นโดยประการที่สัตว์เหล่านั้นจักไม่ถูกผู้อื่นชักนำไปจากสถานะที่เป็นไปตามธรรมทั้งปวง| โอหนอ สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ผู้ดำเนินไปสู่ป่าดงกันดารคือวิภวสงสารอันกว้างใหญ่ ผู้ไม่มีเกษมอันเกิดจากการฝึกจิต ผู้มีความเสื่อม ผู้ตกไปสู่เหวลึก คือ นรก กำเนิดแห่งเดรัจฉานและยมโลก ถูกขังไว้ด้วยข่ายอันชั่วร้ายคือความเห็นผิด หลงอยู่ในป่าช้าคือโมหะ ดำเนินสู่ทางผิดคือมิจฉามรรค เป็นคนบอดแต่กำเนิด มีผู้นำที่บกพร่อง มีความสำคัญในสิ่งที่ไม่นำออกจากวิภวสงสารว่าเป็นสิ่งที่นำออกจากวิภวสงสาร ถูกบ่วงผูกมัดแน่นหนา ถูกขาศึกคือมารจับกุมไว้ เว้นจากผู้ชักนำไปสู่กุศล เข้าไปสู่ที่รกชัฏของมาร เป็นผู้ห่างไกลจากเขตของพระพุทธเจ้า| เราควรให้สัตว์เหล่านั้นก้าวพ้นจากความลำบากในป่าดงดิบคือสังสารวัฏที่ข้ามได้ยากอย่างนี้ พึงให้ตั้งอยู่ในนครที่ปลอดภัยและนครแห่งความเป็นสรวชญ อันไม่มีภัยและไม่มีความเดือดร้อน

2.7 โอหนอ สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ถูกกระแสน้ำและน้ำวนในห้วงน้ำใหญ่พัดให้จมลง ถูกดึงลงสู่ห้วงน้ำคือ กาม ภพ อวิชชา และทิวณัฐ ถูกกระแสน้ำคือสังสารวัฏพัดพาไป ว่ายวนอยู่ในนทีคือ ตัณหา ถูกกำลังแรงของกระแสน้ำตรึงไว้ ไม่สามารถมองเห็นอะไรได้ ดำเนินตามหน่อแห่งวิตก คือ กาม พยาบาท และวิหิงสา ถูกยักษ์น้ำคือสักกายทิฏฐิ (ความเห็นร่างกายมีอยู่จริง) จับตัวไว้ หลงเข้าไปสู่วังวนของป่าดงดิบคือกาม ถูกนันทิราคะทำให้หลง ถูกอัสมิมานะยกขึ้น เป็นคนเนาข้างในเพราะมีศีลวิบัติและมีอาจารย์ชั่ว ไม่กระโดดออกจากภัยในหมู่บ้านคืออายตนะ 6 ไม่มีผู้ช่วยเหลือที่ฉลาดพาว่ายขึ้นสู่ฝั่ง ไม่มีผู้ปกครอง ไม่มีจุดหมาย ไม่มีที่พึ่ง| เราควรยกสัตว์เหล่านั้นขึ้นด้วยกำลังของมหากรุณา และกุศลมูล แล้วให้พักอยู่ที่เกาะที่มีรัตนาคือความเป็นสรวชญที่ไม่มีภัยพิบัติ ปราศจากกิเลส มีความเกษม สงบเย็น ไม่มีภัย ปราศจากความสะดุ้งหวาดกลัวต่อภัยทั้งปวง|

2.8 โอหนอ สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ถูกขังไว้ด้วยคุกคือโลกธาตุสาม อันเต็มไปด้วยความทุกข์ โทมนัส และอุปายาสมากมาย ถูกริ้งรัดไว้ด้วยความพอใจและความขัดใจ ความรักและความเกลียดชัง

ติดอยู่ในความเศร้าโศกร่ำพิไรราพัน ถูกมัดไว้ด้วยเครื่องผูกคือโซ่แห่งตัณหา ถูกปิดคลุมด้วยปาดงดิบ แห่งอวิชชาที่มีแต่ความหลงหลอก คือ มายา| เราควรให้สัตว์เหล่านี้ดำรงอยู่ในนิพพานอันไม่มีกำแพง กีดกัน อันสงัดจากโลกสาม สงบอย่างยิ่งจากทุกข์ทั้งปวง|

2.9 โอนอ สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ผู้ยึดมั่นในอัตตาและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับอัตตา ไม่สามารถ ออกจากที่อยู่คือขันธ เป็นผู้มีความเห็นผิดจากความเป็นจริง 4 อย่าง อาศัยอยู่ในหมู่บ้านร้างคือ อายุตนะ 6 ถูกงูพิษคือมหาภูต 4 ฉกกัด ถูกโจรและเพชรฆาตคือขันธทำร้ายให้บาดเจ็บ ได้รับความ ทุกข์ใหญ่หลวงเกินประมาณ| เราควรให้สัตว์เหล่านี้ตั้งอยู่ในที่อยู่อันเป็นบรมสุข อันปราศจากการยึด มั่นถือมั่น คือนิพพานอันปราศจากเครื่องกั้นและเครื่องเหนี่ยวรั้งทั้งปวง|

2.10 โอนอ สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ผู้โน้มเอียงไปสู่ความเลว ความวุ่นวาย และความเศร้า โศก เป็นผู้มีความคิดลึกลับเลสงสัยในสรรพญาณอันยอดเยี่ยม เมื่อมหายานอันเป็นทางออกมีอยู่ เป็นผู้มี ความคิดจะก้าวลงสู่สวากยาน บัจเจกยาน และพุทธยาน| พวกเราควรให้สัตว์เหล่านี้ตั้งอยู่ใน มหายนอันยอดเยี่ยม ให้มีดวงตาคือสรรพญาณด้วยความเพียรอันไพบูลย์ในความรู้ในพุทธธรรมอัน ยิ่งใหญ่||

2.11 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้มาปรากฏแก่พระ โพธิสัตว์ผู้มีกำลังแห่งศีล ผู้ฉลาดในการบำเพ็ญ มีเมตตากรุณา ไมตรี ผู้เป็นกัลยาณมิตรให้แก่สัตว์ทั้ง ปวงโดยไม่ต้องถูกเชย ผู้ไม่ละทิ้งสรรพสัตว์ ผู้มีความฉลาดในการบำเพ็ญสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ ผู้ ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อวิมลลา| ... ฯลฯ ... | ย่อมเข้าไปนั่งใกล้พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เหล่านี้ ย่อมเรียนเอากุศลกรรมบถสิบเหล่านี้ด้วยความเคารพ ไม่ให้กุศลกรรมบถสิบที่ตนได้เรียนเอา แล้วพินาศไป| ตลอดกาลหลายกัป หลายร้อยกัป หลายพันกัป หลายแสนกัป หลายพันล้านกัป หลาย โทกัฏกัป หลายร้อยโทกัฏกัป หลายแสนโทกัฏกัป หลายพันล้านโทกัฏกัป พระโพธิสัตว์นั้นย่อมได้บรรลุความ บริสุทธิแห่งจาณะและศีลเพราะได้นำเอามลทินคือความมีศีลวิบัติออกไปแล้ว|

2.12 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ จริงอย่างนั้น ธรรมดาของธรรมชาติที่ถูกหลอมด้วยไฟเพื่อ กำจัดสนิมเหล็ก ย่อมเป็นทองปราศจากมลทินทั้งปวงมีความบริสุทธิ์มากยิ่งขึ้น ฉันทใด ดูก่อนชินบุตรผู้ เจริญ พระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อวิมลลานี้ ย่อมเข้าถึงความบริสุทธิ์แห่งจาณะและศีลเพราะ ได้ทำลายมลทินคือความมีศีลวิบัติเป็นเวลายาวนานหลายกัป ถึงหลายพันล้านโทกัฏกัปฉันทนั้น| บรรดา สังคหวัตถุทั้งสี่ประการ ปิยาวาจาถึงความบริบูรณ์ที่สุด| บรรดา บารมีสิบประการ ศีลบารมีมีความ บริบูรณ์ที่สุด| บารมีอื่นที่เหลือจะไม่ถึงความบริบูรณ์ก็ไม่ใช่ แต่เป็นไปตามตามกำลัง ตามที่ได้สั่งสม|

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โปธิสัตว์ภูมิชื่อว่าวิมลานี้แสดงแล้วโดยย่อเท่านี้ พระโปธิสัตว์ผู้ตั้งอยู่ในภูมินี้ โดยมาก เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้ความเป็นอธิบดีแห่งทวีปทั้งสี่ และเป็นอธิบดีแห่งธรรม มีรัตนะเจ็ด เป็นผู้สำเร็จ ผู้มีอำนาจ เป็นผู้ฉลาดในการสอนสัตว์ทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในกุศลกรรมบถสิบเพื่อกำจัด มลทินอันเกิดจากความเป็นผู้มีศีลวิบัติของสัตว์ทั้งหลาย | พระโปธิสัตว์ย่อมเริ่มทำกรรม ... ฯลฯ ... ||

2:6 พระโปธิสัตว์เหล่านั้น เป็นผู้ที่มีจิตอ่อนโยน ซื่อตรง นุ่มนวล ควรแก่การงาน มีอัธยาศัย งดงาม รู้จักข่มใจ ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีปัญญา อัธยาศัยเป็นผู้ใหญ่ ย่อมก้าวสู่ภูมิที่สอง

2:7 พระโปธิสัตว์ดำรงอยู่ในภูมิที่สองนี้ เป็นผู้ที่มีคุณ ได้สร้างกุศล เว้นจากปาณาติบาต มี จิตไม่คิดเบียดเบียน ไม่ถือเอาสิ่งที่เจ้าของไม่ให้ และไม่เข้าถึงภรรยาของชายอื่น รักษาคำสัตย์ ไม่ กล่าวคำหยาบ เป็นผู้นำของหมู่ชน

2:8 ดูก่อนผู้มีปัญญา พระโปธิสัตว์ไม่มีความโลภอยากได้สมบัติของคนอื่น มีเมตตาจิต ดำเนินตามทางที่ถูกต้อง ไม่มีจิตหลอกลวง มีนirmanาย มีศีลเป็นที่รัก เป็นผู้ไม่ประมาททุกเมื่อ ย่อม รักษาจารีตของพระศาสดา

2:9 ความทุกข์และทัณฑ์ทรมานทั้งหลายในนรก สัตว์เดรัจฉาน ยมโลก โลกกันตนรก และ เปรตโลก ผู้ไม่ได้ชำระบาปอันยิ่ง ย่อมเสวยทุกข์ทั้งหลายเหล่านั้น เอาเถิด เราพึงเว้นกรรมนั้นแล้ว เข้าถึงสัจธรรม

2:10 ตั้งแต่ทำความปรารถนาเพื่อเกิดในภพมนุษย์ จนกระทั่งถึงความเป็นเลิศ การ เข้าฌานอันสงบ จากนั้นปัจเจกพุทธยาน สวากยาน และพุทธยานทั้งสิ้นเกิดขึ้นด้วยกุศลกรรมบถสิบ เหล่านี้

2:11 ผู้ฉลาด เมื่อได้ทราบอย่างนั้นแล้ว เป็นผู้ไม่ประมาทเนื่องนิยต์ ดำรงมั่นอยู่ในศีล ทั้งหลาย และได้ให้ผู้อื่นดำรงอยู่ในศีลด้วย เป็นผู้ที่มีอัธยาศัยประกอบด้วยกรุณาอย่างยิ่ง เมื่อรู้ว่าสัตว์ ทั้งหลายกำลังมีทุกข์ได้เกิดความกรุณาขึ้น

2:12 ผู้ตกอยู่ในทวิภูมิตแผก มีปัญญายังไม่แก่กล้า มีจิตถูกความโกรธและการผูกโกรธ กระทบกระพังอยู่เสมอ มักทะเลาะ ไม่รู้จักอิมในกามารมณ์ ย่อมปรารถนายิ่งขึ้นไปอีก สัตว์ทั้งหลาย เหล่านี้มีกิเลสสามนี้คือโมหะ โทสะ และราคะควรได้รับการปลดเปลื้อง

2:13 สัตว์ผู้ถูกโมหะครอบงำเหมือนถูกบดบังด้วยความมืดมิดอันใหญ่ เดินไปสู่ป่าดงดิบ กันดารคือชายแห่งทิวเขอันใหญ่ เข้าไปสู่กรงขังคือสังสารวัฏ ถูกข้าศึกทิ่มแทง เราจะช่วยให้สัตว์ทั้งหลายผู้อยู่ในกรงขังของมารให้หลุดพ้น

2:14 (สัตว์ทั้งหลาย) ถูกคลื่นคือกิเลสพัดให้จมลงในห้วงน้ำใหญ่ทั้ง 4 ถูกทุกข์ในไตรโลกธาตุบร้อยบีบคั้น ดัดข้องอยู่ในที่อยู่คือขันธ (5) มีความสำคัญตัวว่าเป็นออตตา เราจะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อปลดเปลื้องทุกข์ของสัตว์เหล่านั้น

2:15 เมื่อทางออกมีอยู่อย่างนี้ สัตว์ทั้งหลายไม่สร้างพุทธญาณอันประเสริฐสูงสุดนี้ให้เกิดขึ้น แต่ให้ความคิดไม่ตีเกิดขึ้น เราจะให้สัตว์เหล่านั้นตั้งมั่นอยู่ในญาณอันหมดจดของพระตถาคตเจ้าดังนี้ ดูก่อนผู้มีปัญญา พระโพธิสัตว์เหล่านั้นได้เริ่มความเพียรอันไม่มีที่เสมอเพื่อเหตุแห่งการตรัสรู้

2:16 พระโพธิสัตว์ผู้เป็นมหาฤๅษีดำรงอยู่ใน (ภุมิที่ 2) นี้ได้สั่งสมคุณบร้อย ย่อมได้เห็นและบูชาพระสุคตเจ้าจำนวนมาก คุณธรรมของพระโพธิสัตว์เหล่านั้นมีความบริสุทธิ์มากยิ่งขึ้น เหมือนสนิมของแร่ทองที่ประเสริฐถูกหลอมออกไปด้วยการใส่เข้าไปในเตาหลอมเป็นเวลาหลายโกฏิกัป

2:17 พระโพธิสัตว์ผู้เป็นบุตรพระชินเจ้าดำรงอยู่ในภุมินี้ เป็นดังพระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมแนะนำสัตว์ทั้งหลายด้วยกุศลกรรมบถสิบ สั่งสมแต่สิ่งที่ดีด้วยคิดว่า เราจะต้องเป็นที่พึ่งของชาวโลกด้วยความถึงพร้อมแห่งพละทั้งสิบ

2:18 พระโพธิสัตว์ผู้เป็นเหมือนโคถึกเมื่อปรารถนาอยู่ ได้สละความสุขในราชสมบัติออกบวชในบวรพุทธศาสนา เป็นนักปราชญ์ มีความเพียรมาก ได้บรรลุสมาธิอันประเสริฐ ยอดเยี่ยม ได้เห็นพระพุทเจ้าทั้งหลายจำนวน 1000 ในขณะเดียว

2:19. พระโพธิสัตว์ผู้เป็นเหมือนโคถึกดำรงอยู่ในภุมินี้ย่อมมีปาฏิหาริย์มาก ยิ่งไปกว่านั้น พระโพธิสัตว์ได้เข้าถึงญาณอันตั้งมั่นอันประเสริฐ ย่อมแนะนำสัตว์ทั้งหลายในเพราะการได้ฤทธิ์อย่างต่างๆ

2:20. ภุมิที่ 2 นี้แสดงอย่างนี้ พระโพธิสัตว์ผู้เกิดแต่อกพระสุคตเจ้าเป็นผู้ยอดเยี่ยมที่สุด เป็นผู้อุ้มที่สุดในบรรดาพระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้มุ่งการเกื้อกูลชาวโลก

ภุมิที่ 3 ประภากรีภุมิ

3:1 เมื่อได้ฟังความเป็นไปของภุมิอันประเสริฐและเป็นอจินไตยของวิสัยพระโพธิสัตว์อย่างนั้นแล้ว พระโพธิสัตว์มีความบันเทิงใจ ด้วยความเคารพได้ทำฝนดอกไม้ให้ตกลงมาจากท้องฟ้า

3:2 (กล่าวว่) สาธุ สาธุ ท่านกล่าวดีแล้ว ศิลสังวรของผู้มีปัญญาเป็นอาศยะเพื่อเหตุแห่งสัตว์ทั้งปวง และเป็นข้อปฏิบัติในภุมิที่สองอันประเสริฐ

3:3 จริงทีเดียว เป็นคำอธิบายโพธิสัตว์จรรยาอันนารีนรมย์โดยปราศจากโทษและความผิดแผกใดๆ แต่เป็นไปด้วยความแจ่มแจ้งยิ่งนัก เพื่อประโยชน์สุขของชาวโลกทั้งปวง

3:4 ขอท่านจงกล่าวให้ยิ่งๆ ขึ้นไปในภุมิที่สามอันยอดเยี่ยม ขอจงกล่าวภุมิอันยอดเยี่ยมนี้ตามธรรม ญาณ กิจตามที่เห็นและที่เป็นเกิด

3:5 ขอท่านจงกล่าวมรรคาของพระมหาฤทธิษัณมี ทาน ศิล จรรยา กษานติ วีริยะ ศานติ ปรัชญา อุบายะ ไผตรี ภรณา ขอจงกล่าวทั้งหมดโดยละเอียด

3:6 พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์ กล่าวว่ ดูก่อนวัชรครรภ์ผู้มีปัญญา ขอท่านจงกล่าวอาศยะของผู้ก้าวลงสู่ภุมิที่สามเกิด

3.1 พระโพธิสัตว์วัชรครรภ์กล่าวว่ ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์นี้มีอัธยาศัยบริสุทธิ์ดีแล้วในโพธิสัตว์ภุมิที่ 2 ย่อมก้าวขึ้นสู่โพธิสัตว์ภุมิที่ 3 ด้วยการมนสิการจิตตาสัย 10| อะไรบ้าง? คือ ด้วยการมนสิการจิตตาสัยที่บริสุทธิ์ ด้วยการมนสิการจิตตาสัยที่มั่นคง ด้วยการมนสิการจิตตาสัยที่ปราศจากความหตุ้ ด้วยการมนสิการจิตตาสัยที่ปราศจากโรคะ ด้วยการมนสิการจิตตาสัยที่ไม่ถอยกลับ ด้วยการมนสิการจิตตาสัยที่ประกอบด้วยศรัทธามั่นคง ด้วยการมนสิการจิตตาสัยที่ถูกชำระให้สะอาด ด้วยการมนสิการจิตตาสัยที่ไม่รู้จักอิม้ ด้วยการมนสิการจิตตาสัยที่เอื้อเพื่อ ด้วยการมนสิการจิตตาสัยที่กว้างขวาง ด้วยการมนสิการจิตตาสัยที่สูงส่ง| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ได้ยินว่พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภุมิที่ 3 แล้ว ย่อมพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงตามความเป็นจริงว่ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นสภาพไม่งาม ไม่เป็นไปในอำนาจ มีความเสื่อม ไม่ตั้งอยู่ถาวร เกิดขึ้นและดับทุกขณะ ไม่เป็นไปในอดีตอนาคตและไม่ตั้งอยู่ในขณะปัจจุบัน|

3.2 พระโพธิสัตว์พิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงอย่างนี้ ได้เห็นภาวะของตน (อัฐภาพ) ว่ เป็นสภาพที่โดดเดี่ยว ไม่มีที่พึ่ง มีความเศร้าใจ คร่ำครวญ และความคับแค้นใจ ผูกติดอยู่กับความชอบใจและไม่ชอบใจ เต็มไปด้วยความทุกข์ใจ ความหตุ้ใจ และความคับแค้นใจ ลูกใหม่ไชนอยู่ด้วยไฟคือ

ราคะ โทสะ และโมหะ พอกพูนไปด้วยความเจ็บไข้มากมาย ย่อมทำจิตให้คลายจากสังขารทั้งปวงมากยิ่งขึ้นแล้ว จักส่งจิตไปในตถาคตญาณ| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมตามเห็นความน่าอัศจรรย์ของตถาคตญาณ และพิจารณาเห็นญาณนั้นว่า ไม่มีสิ่งใดเสมอ ไม่มีประมาณ เข้าถึงได้ยาก ไม่ปนเปื้อน (ด้วยกิเลส) ไม่มีความลำบากใจ ไม่มีความคับแค้นใจ และเป็นนครแห่งความปลอดภัยที่ควรเดินทางไปถึง และไม่มี ความหวงกลับมาอีก และความเป็นสิ่งปกป้องของชนหมู่มาก| เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นพิจารณาเห็นความไม่มีประมาณของตถาคตญาณอย่างนี้ และพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงเป็นสิ่งมีอันตรายมากอย่างนี้ ได้ทำความตั้งใจ (จิตตาศยะ) 10 ประการในเหล่าสัตว์ทั้งหลายขึ้นไปอีก| อะไรบ้าง? คือความคิดที่จะเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ไม่มีที่พึ่ง ไม่มีที่พึ่งพิง ความคิดที่จะเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ผู้ขัดสน ความคิดที่จะเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ผู้ถูกไฟคือราคะ โทสะ โมหะเผาไหม้อยู่ ความคิดที่จะเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ผู้ถูกคุมขังอยู่ในคุกคือภพ ความคิดที่จะเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ผู้หลงทางในป่ารกชัฏคือกิเลสอันปกคลุมต่อเนื่องกันแล้วเดินหลงวนเวียนอยู่ ความคิดที่จะเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ (ผู้บอด) ที่ไม่สามารถมองเห็นได้ ความคิดที่จะเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ผู้ไม่ยินดีในการสร้างกุศลธรรม ความคิดที่จะเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ผู้ดำเนินทางผิดจากพุทธธรรม ความคิดที่จะเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ผู้ถูกกระแสน้ำเชี่ยวคือสังสารวัฏพัดพาไป ความคิดที่จะเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ผู้หลงออกห่างจากทางแห่งความหลุดพ้น||

3.3 เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นพิจารณาสัตว์ธาตุอันเต็มไปด้วยอันตรายอย่างนี้แล้ว ได้เริ่มทำความเพียรด้วยความคิดอย่างนี้ว่า สัตว์เหล่านี้เราต้องช่วยเหลือ ต้องปลดเปลื้อง ให้มีความบริสุทธิ์ ให้ยินดี พาช้ามฝั่ง ให้พึ่งพิง ให้ตั้งมั่น ปลูกฝั่ง แนนน้ำ และให้ถึงพระนิพพาน| พระโพธิสัตว์นั้นเข้าถึงความไม่เข้าใจผิดด้วยสังขารทั้งปวง ถึงความปล่อยวางในสัตว์ทั้งปวง เข้าถึงอานิสงส์ในสรวชญาณ มีตถาคตญาณเป็นที่พึ่ง บำเพ็ญเพียรเพื่อช่วยเหลือสัตว์ทั้งปวง ย่อมพิจารณาอย่างนี้ว่า ด้วยวิธีใดและหนทางใดหนอ สัตว์เหล่านี้ผู้ตกไปในกิเลส มีทุกข์มากจะสามารถข้ามพ้นไปได้ และดำรงอยู่ในพระนิพพานอันเป็นสุขอย่างยิ่ง และเข้าถึงความเป็นผู้สิ้นสงสัยในธรรมทั้งปวงได้?

3.4 พระโพธิสัตว์นั้น ได้รู้อย่างนี้ว่า วิธีการและหนทางอื่นเว้นจากโมกษญาณอันไม่ติดขัดของย่อมไม่มี| โมกษญาณอันไม่ติดขัดนั้นเว้นจากการรู้สรรพสิ่งตามความเป็นจริงย่อมไม่มี| การรู้สรรพสิ่งตามความเป็นจริงเว้นจากโลกุตตรปัญญาย่อมไม่มี| และแสงสว่างคือปัญญานั้นเว้นจากการพิจารณาด้วยพุทธิอันเกิดแต่ความชำนาญในฌานย่อมไม่มี| และการพิจารณาด้วยพุทธิอันเกิดแต่ความชำนาญในฌาน เว้นความฉลาดในการศึกษาย่อมไม่มี

3.5 พระโพธิสัตว์นั้น ได้รู้และพิจารณาอย่างนี้แล้ว ได้แสวงหาพระสัทธรรมให้ยิ่งขึ้นไปอีก มีความปรารถนาจะฟังธรรมตลอดทั้งวันทั้งคืน เป็นผู้ไม่อึดต่อความใคร่ในธรรมเพราะเหตุคือการแสวงหาพุทธธรรม พระโพธิสัตว์มีความพอใจในธรรม ยินดีในธรรม มีธรรมเป็นที่พึ่ง จมลงสู่ธรรม น้อมไปสู่ธรรม โน้มไปสู่ธรรม มุ่งหน้าไปสู่ธรรม มีธรรมเป็นเป้าหมาย มีธรรมเป็นที่กำบังภัย มีธรรมเป็นเครื่องป้องกัน เป็นผู้ประพฤติธรรมตามสมควรแก่ธรรม| พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อแสวงหาพุทธธรรมอยู่ อย่างนี้ สมบัติเครื่องปลื้มใจใดๆ คือ ทรัพย์ พืชพันธุ์ คลัง อาคารเรือนยอด หรือ เงิน ทอง แก้วมณี แก้วมุกดา เพชร ไพฑูรย์ สังข์ ศิลา แก้วประพาฬ แร่ทอง แร่เงิน รวมถึงการให้ทานด้วยอวัยวะน้อยใหญ่ ชื่อว่าไม่ได้ให้ไม่มี เพราะความต้องการธรรม| และไม่เป็นผู้มีความสำคัญว่าสิ่งเหล่านั้นทำได้ยาก แต่เป็นผู้เข้าใจว่า สิ่งที่ได้ยากกว่าคือบุคคลที่สามารถบอกธรรมแม้เพียงบทเดียวแก่ตนเอง| เพราะเหตุแห่งธรรม พระโพธิสัตว์นั้นย่อมสละวัตถุสิ่งของนอกกาย| บริจาคสิ่งของของตน| ย่อมเข้าไปบำรุงอาจารย์ด้วยการอุปัฏฐากทุกอย่าง| ละมานะและความถือตัวและย่อมมีความประพฤติอ่อนน้อม| ย่อมละการเบียดเบียนทางกายทุกประการ|

3.6 เป็นผู้เบิกบานเพราะการฟังบทแห่งธรรมที่ตนยังไม่เคยฟังมาก่อน แต่ไม่ใช่ผู้ยินดี เพราะการได้รับตะกอนเต็มสามล้านโลกธาตุ| ย่อมมีความยินดีเพราะได้ฟังสุภาสิตแม้เพียงคาถาเดียว ยิ่งกว่าการได้ความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ| ย่อมมีความยินดีในความบริสุทธิ์แห่งโพธิสัตว์จรยาเพราะการได้ฟังธรรมที่ตนไม่เคยฟังมาก่อน ยิ่งกว่าการได้ความเป็นท้าวสักกะ และความเป็นพรหมตลอดหลายแสนกัป| ถ้าใครๆ ฟังกล่าวกับพระโพธิสัตว์อย่างนี้ว่า เราจะให้ (ท่าน) ฟังบทอันเสมอด้วยธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว เป็นธรรมเพื่อทำความบริสุทธิ์แห่งโพธิสัตว์จรยา ถ้าตัวท่านจะกระโดดเข้าไปในกองไฟใหญ่ที่มีเปลวลุกโชนใหม่เป็นอันเดียวกัน และเอาศีรษะของตนรองรับความทุกข์และความเวทนาแสนสาหัส ดังนี้| พระโพธิสัตว์ย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะลงจากพรหมโลก แล้วกระโจนเข้าไปในหลุมที่เต็มไปด้วยไฟในสามล้านโลกธาตุเพื่อประโยชน์แห่งธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วอันเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์แห่งโพธิสัตว์จรยาเพียงบทเดียว ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึง (การกระโดดเข้าไป) ในหลุมถ่านเพลิงธรรมดา| แม้เราจะตกอยู่ในความทุกข์ในนรกและอบายทั้งปวงก็จะต้องแสวงหาพุทธธรรม ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการอยู่เสวยทุกข์ในมนุษย์โลก (จะไม่แสวงหาพุทธธรรม) ดังนี้ พระโพธิสัตว์นั้นย่อมแสวงหาธรรมด้วยการทำความเพียรเห็นปานนั้น ย่อมพิจารณาธรรมที่ได้ฟังมาจากต้นเหตุ| เมื่อได้ฟังธรรมเหล่านั้นแล้ว มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้ว ได้ไปสู่ที่สงบแต่เพียงผู้เดียว ย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ด้วยธัมมานุธัมมปฏิบัติเราฟังบรรลุพุทธธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ไม่ใช่จะชำระวิกรรมให้บริสุทธิ์เท่านั้น ดังนี้

3.7 พระโพธิสัตว์นั้นดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าประภากรีนี | เพราะเหตุแห่งอัมมานุชัมปฏิบัติ ย่อมเข้ามานที่หนึ่ง อันสงัดจากกาม สงัดจากบาปอกุศล มีวิตก วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ | เพราะเข้าไปสงบวิตกและวิจารณ์ และเพราะได้ทำใจให้เลื่อมใส เพราะมีจิตตั้งมั่น พระโพธิสัตว์นั้นเข้ามาในที่สองไม่มีวิตกวิจารณ์ มีปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ | เพราะคลายปิติ ย่อมมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ และรับรู้สุขทางกาย ดังพระอริยะเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติระลึกรู้ อยู่ย่อมอยู่เป็นสุข พระโพธิสัตว์นั้นเข้ามาในที่สามอันไม่มีปิตีอยู่ | พระโพธิสัตว์นั้นเข้ามาในที่สี่ มีความบริสุทธิ์เพราะมีอุเบกขาและสติ ไม่ทุกข์ไม่สุข เพราะละสุขและทุกข์ และเพราะความตั้งอยู่ไม่ได้ของโสมนัสและโทมนัสทั้งสองในกาลก่อน | เพราะก้าวล่วงรูปสัญญาได้โดยประการทั้งปวง เพราะปฏิบัติสัญญาตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะไม่มณสิการนานัตตสัญญา พระโพธิสัตว์นั้นย่อมเข้าอากาศานัญจายตนนระอุปमानอยู่ | เพราะก้าวล่วงอากาศานัญจายตนะได้ ทำในใจว่า อนนต วิชญาณิ (วิญญานหาที่สุดไม่ได้) พระโพธิสัตว์นั้นเข้าวิญญานัญจายตนอุปमानอยู่ | เพราะก้าวล่วงวิญญานัญจายตนะ กระทำในใจว่า นาสติ กิจิห (ไม่มีอะไร) พระโพธิสัตว์นั้นเข้าอากิญจัญญายตนมานอยู่ | เพราะก้าวล่วงอากิญจัญญายตนะนั้น พระโพธิสัตว์เข้าเนวสัญญานาสัญญายตนะอยู่ เว้นจากปทัฏฐานอันไม่น่ายินดีถึงนั้น เข้าไปอาศัยอัมมานุชัมปฏิบัติ | พระโพธิสัตว์นั้นมีใจเมตตา กว้างขวาง ยิ่งใหญ่ เป็นหนึ่ง คำนวณนับไม่ได้ ไม่มีเวร ไม่มีศัตรู ไม่มีอุปสรรค ไม่มีอาพาธ เข้าถึงที่ทุกสถาน ย่อมแผ่ไปถึงโลกทั้งสิ้นมีธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง มีอากาศธาตุเป็นที่สุด จิตประกอบด้วยกรุณา ก็เป็นอย่างนี้ จิตที่ประกอบด้วยมุทิตาก็เป็นอย่างนี้ ย่อมอยู่ด้วยจิตประกอบด้วยอุเบกขาก็ออย่างนี้ ||

3.8 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมบรรลุนิวิฐิตวิธิตหลายประการ | คือ ย่อมทำให้แผ่นดินไหว | ทำกายเดียวให้เป็นหลายกาย | ทำกายมากให้เป็นกายเดียว | ทำที่ปิดให้เปิดเผย ทำสิ่งที่ปิดเผยให้มองไม่เห็น | ย่อมผ่านสิ่งกีดขวางได้ ไปนอกฝาเรือน นอกกำแพง นอกภูเขาได้ ไม่ติดอยู่ เสมือนผ่านอากาศ | นั่งขัดสมาธิไปในอากาศได้เหมือนนกขณะนั้น | ย่อมทำการผุดขึ้นและดำลงในแผ่นดินได้เหมือนผุดขึ้นและดำลงในน้ำ | เดินไปบนผิวน้ำเหมือนเดินไปบนแผ่นดินขณะนั้น | ทำให้เกิดควัน และทำให้เกิดไฟเหมือนกองไฟใหญ่ขณะนั้น | ย่อมทำกระแสน้ำให้พุ่งออกจากกายของตนได้ เหมือนก้อนเมฆกำลังหลั่งสายฝนอยู่ขณะนั้น | สามารถดับไฟในสามล้านโลกธาตุด้วยกระแสไฟได้ สามารถทำให้โลกธาตุเหล่านั้นลุกไหม้มีเปลวโชติช่วงไหม้เป็นกองไฟใหญ่อันเดียวกันได้ | สามารถลูบคลำดวงจันทร์และดวงอาทิตย์อันมีฤทธิ์มีอำนาจมากอย่างนี้ได้ด้วยฝ่ามือ | ยังอำนาจให้เป็นไปด้วยกายจนถึงพรหมโลก ||

3.9 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมสามารถได้ยินเสียงทั้งสองคือเสียงอันเป็นทิพย์และเสียงของมนุษย์คือทั้งที่เป็นเสียงละเอียดและเสียงหยาบได้ด้วยโสตราตุอันเป็นทิพย์และก้าวล่วงโสตราตุของ

มนุษย์ทั้งหลาย| ย่อมได้ยินเสียงในที่ไกลและเสียงในที่ใกล้ โดยที่สุตแม้เป็นเสียงของสัตว์เล็ก ได้แก่ เหลือบ ยุง แมลงน้อยใหญ่ และ แมลงวัน| (นี่คือ ทิพวยโศตอภิญญา)||

3.10 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้จิตของสัตว์อื่นและของบุคคลอื่นๆ ด้วยจิตของตนตามความเป็นจริง| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า จิตเป็นไปกับด้วยราคะ คือจิตมีราคะ| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า จิตปราศจากราคะ คือจิตไม่มีราคะ| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า จิตประกอบด้วยโทสะ ... จิตไม่มีโทสะ ... จิตประกอบด้วยโมหะ ... จิตไม่มีโมหะ ... จิตมีกิเลส ... จิตไม่มีกิเลส ... จิตมีความคับแคบ ... จิตกว้าง ... จิตถึงความเป็นใหญ่ (เพราะข่มกิเลสได้) ... จิตไม่มีประมาณ ... จิตตั้งมั่น ... จิตไม่ตั้งมั่น ... จิตหลุดพ้น ... จิตไม่หลุดพ้น ... จิตมีความรัก ... จิตไม่มีความรัก ... จิตที่ประกอบด้วยความอยาก ... จิตปราศจากความอยาก| ย่อมรู้จิตของสัตว์อื่นและของบุคคลอื่นด้วยจิตของตนอย่างนี้แล| (นี่คือ ปรจิตขญาณภิญญา)||

3.11 พระโพธิสัตว์นั้นระลึกถึงความสืบเนื่องของขันธที่เคยอยู่อาศัยในภพก่อนๆ ได้หลายนัย| คือย่อมระลึกติดตามได้ตลอดชาติหนึ่งบ้าง| ย่อมระลึกติดตามได้ตลอดลำดับหลายชาติอย่างนี้ สองร้อยชาติ สามร้อยชาติ สี่ร้อยชาติ ห้าร้อยชาติ พันชาติ สองพันชาติ สามหมื่นชาติ สี่หมื่นชาติ ห้าหมื่นชาติ หลายแสนชาติ สังวัฏฏกัปเป็นอันมาก วิวัฏฏกัปเป็นอันมาก สังวัฏฏวิวัฏฏกัปเป็นอันมาก| ย่อมระลึกได้ตลอดร้อยกับ พันกับ แสนกับ โทกกับ ร้อยโทกกับ พันโทกกับ แสนโทกกับ จนถึงหลายๆ แสนล้านโทกกับ| ย่อมระลึกได้ตลอดระยะเวลาต่างๆ ว่าเราได้เป็นผู้มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีชาติอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ มีอายุประมาณอย่างนี้ เป็นผู้ดำรงอยู่อย่างนี้ เป็นผู้เสวยสุขและทุกข์อย่างนี้| เรานั้นเป็นผู้เคลื่อนจากภพโน้นแล้วบังเกิดในภพนั้นๆ เป็นผู้เคลื่อนจากภพโน้นแล้วบังเกิดในที่นี้| ตามระลึกการเป็นอยู่ในชาติก่อนเป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ อุเทศและ นิमितอย่างนั้น| (นี่คือปุรวนิวาसानุสมตติอภิญญา)||

3.12 ด้วยทิพยจักขุอันหมดจด และลวงจักขุของมนุษย์ พระโพธิสัตว์นั้นย่อมเห็นตามความเป็นจริงว่าสัตว์ทั้งหลายกำลังจุติและกำลังอุบัติ มีผิวพรรณงาม มีผิวพรรณทราม สัตว์เกิดในสุคติ สัตว์เกิดในทุคติ ประณีต และหยาบ การเข้าถึงภพของสัตว์ทั้งหลายตามกรรมของตน ย่อมรู้อย่างนี้ว่า สัตว์ทั้งหลายที่ประกอบกรรมด้วยกายทุจริต วจีทุจริต (มโนทุจริต)| เป็นผู้ว่าร้ายพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นมิฉฉาภิภูฏี สมทานกรรมด้วยอำนาจมิฉฉาภิภูฏี เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาตและนรก| แต่สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ผู้ประกอบด้วยกายสุจริต (วจีสุจริตและ มโนสุจริต) ไม่ว่าร้ายพระอริยเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้ที่มีสัมมาภิภูฏี ยึดมั่นในกรรมอันประกอบด้วยสัมมาภิภูฏี เบื้องหน้า

แต่ตาย เพราะกายแตกย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์| ด้วยจักขุอันเป็นทิพย์ที่ล่วงวิสัยของมนุษย์ พระโพธิสัตว์ย่อมเห็นสัตว์ทั้งหลายพร้อมทั้งอาการ นิเทศและลักษณะอย่างนี้| ย่อมเห็นขณะจตุติและขณะอุบัติตามความเป็นจริงอย่างนี้||

3.13 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมเข้าออกฉนวน วิมุตติ สมาธิ สมาบัติ เหล่านี้| แต่ก็ไม่ได้เกิดในอำนาจของการเข้าถึงเหล่านั้น ได้เห็นความบริบูรณ์แห่งโพชฌงค์ในหนึ่งทีใด ย่อมตัดสังขารเกิดในทีนั้นด้วยอำนาจปณิธาน| เพราะเหตุใด| เพราะว่าพระโพธิสัตว์นั้นมีจิตสันตติที่ได้บำเพ็ญด้วยอุปายโกศล||

3.14 เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าประภากรีนี| พระพุทธเจ้าจำนวนมากได้มาปรากฏ| ... ฯ และย่อมเข้าไปเฝ้าพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า| ย่อมฟังพระธรรมเทศนา ย่อมเรียนเอา ย่อมรักษาพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น| ครั้นฟังธรรมแล้ว ย่อมสมาทานการปฏิบัติตาม| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมพิจารณาเห็นสรรพสิ่งมีความไม่ก้าวล่วงและไม่ตัดขาดจากกันเพราะเป็นปัจจัยอาศัยกันและกันอยู่||

3.15 ความผูกพันในกามทั้งปวงย่อมเบาบางลง| ความผูกพันในรูปทั้งสิ้น ความผูกพันในภพทั้งสิ้น ความผูกพันในเพราะอวิชชาทั้งสิ้น ย่อมมีความเบาบางลง| ความติดข้องเพราะทัญญูย่อมถูกทำลายไป| เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าประภากรีนี| ... ฯ| มิจจาราคะ มิจฉาทิสะ และมิจฉาโมหะย่อมไม่เพิ่มขึ้น คือสิ้นไป ...¹⁴⁵ ฯ| กุศลมูลทั้งหลายทั้งปวงของพระโพธิสัตว์นั้นถูกชำระให้บริสุทธิ์ ย่อมเป็นของควรแก่การงาน| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนแร่ทองในมือของช่างทองผู้ฉลาด และเป็นของทรงคุณค่า ย่อมถึงความเป็นของมีค่า ฉันทใด| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญเมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าประภากรีนี| ...¹⁴⁶ ฯ| ตลอดหลายกับ หลายร้อยกับ หลายพันกับ หลายแสนกับ หลายแสนนียุทกับ หลายโกฏิกับ หลายร้อยโกฏิกับ หลายพันโกฏิกับ หลายแสนโกฏิกับ หลายแสนนียุทโกฏิกับ| ชั้นดีเสรัจจะของพระโพธิสัตว์ย่อมบริสุทธิ์ยิ่งขึ้นไปอีก ไม่มีความโกรธ ไมโลเล ไมโลภ ไม่ยกตนข่มผู้อื่น ไม่ดูหมิ่นตนเอง ไม่หวังผลตอบแทนในสิ่งได้ทำแล้ว แต่ต้องการผลตอบแทนเพื่อสัตว์อื่น ไม่มีความหลอกหลวง ไม่มีกิเลส เหล่านี้ทั้งหมดย่อมมีความบริสุทธิ์มากขึ้น| บรรดาสังคหัตถ์ 4 อรรถจริยามีความสมบูรณ์ที่สุด| บรรดาบารมี 10 ประการ กษานติบารมีมีความสมบูรณ์ยิ่งกว่าบารมีอื่น|

¹⁴⁵ ตลอดกาลหลายกับ หลายร้อยกับ หลายพันกับ หลายแสนกับ หลายแสนนียุทกับ หลายโกฏิกับ หลายร้อยโกฏิกับ หลายพันโกฏิกับ หลายแสนโกฏิกับ หลายแสนนียุทโกฏิกับ

¹⁴⁶ มิจจาราคะ มิจฉาทิสะ และมิจฉาโมหะย่อมไม่เพิ่มขึ้น คือสิ้นไป

บารมีอื่นที่เหลือจะไม่บริบูรณ์หาไม่ได้ แต่เป็นไปตามกำลัง ตามที่ปฏิบัติ | ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โภทิสต์ ฤๅมิชื่อประภากรแสดงโดยย่อเท่านี้||

พระโภทิสต์ที่ตั้งอยู่ในภุมินีโดยมากเป็นราชาแห่งพระอินทร์ เป็นอธิบดีแห่งดาวดึงส์เทว ฤๅมิ เป็นผู้สามารถทำสัตว์ทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในกุศลกรรมบถสิบเพื่อกำจัดมลทินอันเกิดจากความเป็นผู้มี ศีลบกพร่องของสัตว์ทั้งหลาย| พระโภทิสต์เริ่มกรรมอย่างใด ... ¹⁴⁷ฯ|

3:7 พระโภทิสต์เหล่านั้นมีอัธยาศัยบริสุทธิ์ มีคุณธรรมมาก มีจิตเข้มแข็ง ไม่มีนิวรณ์ ปราศจากราคะ จิตใจเด็ดเดี่ยว มั่นคง มีความเพียรเพ่ง มีใจดี เอื้อเฟื้อ ย่อมก้าวเข้าสู่ภุมินีที่ 3

3:8 พระโภทิสต์ดำรงอยู่ในภุมินีประภากรนี้แล้ว ย่อมพิจารณาเห็นสังขารธรรมว่าเป็นทุกข์ อนิจจัง ไม่บริสุทธิ์ โสเล เกิดขึ้นตั้งอยู่ชั่วขณะ ไม่คงทนถาวร ไม่มีสาระ เป็นสิ่งปรุงแต่ง ไม่มีเบื้องต้น และเบื้องปลาย

3:9 ย่อมเห็นสิ่งที่เป็นสังขารธรรมเหล่านั้นเหมือนโรคที่นำมาซึ่งความเศร้าโศกเสียใจ ความคับแค้นใจอันเป็นเหตุมาจากความชอบใจและไม่ชอบใจ มีความทุกข์โหม่นสเหมือนเปลวไฟ (เผา ไหม้) สังขารอันไม่มีที่สิ้นสุดย่อมเกิดขึ้นมาพร้อมๆ กัน

3:10 พระโภทิสต์ย่อมเห็นพุทธญาณอันไม่อาจจะคิดคำนึงได้ อันไม่ที่เสมอ พ้นจากกิเลส ทั้งปวง เห็นได้ด้วยพุทธิที่หมดจดไม่ติดข้อง เป็นเอกัคคตา

¹⁴⁷ กรรมนั้นทั้งหมดพระโภทิสต์ไม่ทอดธุระด้วยการระลึกถึงพระพุทธเจ้า ระลึกถึงพระธรรม ระลึกถึง พระสงฆ์ ระลึกถึงพระโภทิสต์ ระลึกถึงโภทิสต์จรรยา ระลึกถึงบารมี ระลึกถึงภุมินี และระลึกถึงพละ| ระลึกถึง เวสาร์ชธรรม ระลึกถึงอาเวณิกพุทธธรรม| ระลึกถึงสรวชญาณอันเข้าถึงอาการทั้งปวง| เพราะอะไร? เพราะพระ โภทิสต์มีความคิดว่า บรรดาสัตว์ทั้งปวงเราพึงเป็นผู้เลิศที่สุด เจริญที่สุด ดีที่สุด เราพึงเป็นผู้ข้ณะ ชี้นำ ชักชวนที่ เจริญ ประเสริฐ ยอดเยี่ยมที่สุด ตลอดจนเป็นผู้มุ่งตรงต่อสรวชญาณ| สละเรือน บุตรภรรยาและโภคะทั้งปวงแล้ว ย่อมปรารถนาความปรารถนาและความเพียรตามที่ได้ตั้งไว้ ย่อมบวชในศาสนาของพระตถาคต| และเมื่อบวชแล้วพระ โภทิสต์ย่อมได้สมาธิบัพพันด้วยขณะเพียงครู่เดียว และพระโภทิสต์ย่อมเห็นพระพุทธานุภาพ| และพระโภทิสต์ ย่อมรู้การอธิษฐานของพระพุทธานุภาพทั้งหลายเหล่านั้น| โลกธาตุทั้งหนึ่งพันย่อมสิ้นสะเทือน| พระโภทิสต์ย่อมไปสู ุเกษตรทั้งหนึ่งพัน| โลกธาตุหนึ่งพันย่อมสว่างไสว| สัตว์หนึ่งพันย่อมเข้าถึงธรรม (แกรรอบ)| ย่อมดำรงอยู่ตลอดพัน กับ| ย่อมเข้าไปได้ตลอดพันกับในอดีต และอนาคต| ย่อมพิจารณาหัวข้อธรรมหนึ่งพัน| ย่อมแสดงกายหนึ่งพัน กาย หนึ่งๆ ย่อมแสดงพระโภทิสต์หนึ่งพันแวดล้อม| จากนั้นพระโภทิสต์ผู้มีปณิธานมีกำลังกว่าผู้อื่นด้วยความวิเศษแห่ง ปณิธานได้แสดง กาย รัศมี ฤทธิ์ จักขุ โคจร เสียง จรรยา อลังการ อธิฐาน อธิมุक्ति มีประการหลายหลาก

3:11 พระโพิสสัตว์เหล่านั้นเห็นพุทธานุภาพปราศจากอันตราย เกิดความเวทนาต่อสัตว์ผู้ไม่มีที่พึ่งพักพิง ถูกไฟแห่งราคะและโมหะเผาไหม้อยู่ มีทุกข์จำนวนหลายร้อยผูกมัดจิตใจไว้ในภพนรก

3:12 พระโพิสสัตว์ได้เริ่มทำความเพียร คิดว่า เราจะต้องช่วยเหลือสัตว์ผู้โง่เขลาทั้งหลายผู้กำลังเป็นไปในกิเลส ไม่มีดวงตา มีฉันทะน้อย ผู้กำลังเสื่อมจากรัตนะแห่งธรรม ถูกกำลังแห่งสังสารวัฏพัดพาไป มีความสะดุ้งกลัวต่อโมกษะ

3:13 แสวงหาญาณ ไม่มีความยึดติด ประพฤติเพื่อประโยชน์ของชาวโลก ได้เข้าไปพิจารณา เหตุแห่งความหลุดพ้นของชาวโลกนี่คืออะไร (ได้รู้ว่า) คือตถาคตญาณอันไม่มีเครื่องกั้น ไม่ใช่สิ่งอื่น แต่เป็นญาณอันเกิดแต่ปัญญาของพระสุตเจ้า

3:14 เพราะพิจารณาว่าปัญญาเกิดจากการศึกษา พระโพิสสัตว์จึงได้ทำความเพียรอย่างอุกฤษฏ์ทั้งกลางวันกลางคืนเพื่อศึกษาข้อปฏิบัติเพื่อความเป็นสาวกเพียงอย่างเดียว ไม่ทำกรรมอย่างอื่นเลย นอกจากแสวงหาประโยชน์แห่งปรมาตมธรรม

3:15 ได้บริจาคแก้วมณี แก้วมุกดา ญาติอันเป็นที่รัก ราชสมบัติ สถานที่พักอาศัยในเมืองจำนวนมาก ภรรยาและบุตร บริวารผู้มีจิตเกี้ยวกูล โดยไม่คิดเสียดายเพราะต้องการธรรม

3:16 บริจาคศึรษะ มือและเท้า นัยน์ตา เลือดเนื้อ ลิ่น ฟัน หู จมูก หัวใจ กระดูก เยื่อในกระดูก ไม่ได้คำนึงถึงความลำบาก แต่เห็นว่าการได้ฟังธรรมเป็นสิ่งที่ยากยิ่งกว่า

3:17 หากจะพึงมีใครเข้าไปหาแล้วกล่าวว่ากับพระโพิสสัตว์ว่า จะให้ธรรมรัตนะแก่บุคคลผู้กระโดดเข้าสู่กองไฟ พระโพิสสัตว์ผู้ปรารถนาคุณก็จะพึงกระโดดโดยไม่มี ความลังเลใจ

3:18 เพื่อธรรมเพียงบทเดียว พระโพิสสัตว์ยอมละพรหมโลกเข้าสู่กองไฟใหญ่เท่ากับเขา พระสุเมรุสามพันลูกที่กำลังลุกไหม้อยู่ เพราะคิดว่า การตรัสรู้ธรรมของพระชินเจ้านี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยากยิ่ง เป็นสิ่งที่มนุษย์จะพึงได้ยากยิ่งนัก

3:19 เราได้ทนทุกข์มากมายในอเวจีจนกว่าจะได้ (ฟัง) ญาณของพระฤๅษีผู้ประเสริฐ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงทุกข์ในโลกมนุษย์ เอาเถิดเรายอมอดทนต่อทุกข์เพื่อให้ได้ฟังบทแห่งธรรมอันประเสริฐ

3:20 และเมื่อได้ฟังธรรมแล้วพระโพิสสัตว์ยอมพิจารณาอย่างแยบคายและได้บรรลุฌาน 4 อรูปฌาน 4 และอภิญญา 5 แต่ยังไม่เกิดความชำนาญ

3:21 พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภุมิที่สามนี้เป็นผู้มีคุณธรรมย่อมบูชาพระพุทธเจ้าจำนวนมากมายหลายโกฏฐิ ย่อมสตับธรรมด้วยใจที่ไม่มีความกลางแกลงสงสัย ย่อมชำระทิฏฐิให้บริสุทธิ์เหมือนทองที่ปราศจากมลทิน

3:22 พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภุมินี้ มีคุณธรรมมาก เป็นอธิบดีผู้เป็นใหญ่แห่งโลกสวรรค์ ไม่มีกามราคะ นำพากลุ่มชนให้ตั้งอยู่ในทางกุศล แสวงหาพุทธคุณด้วยใจมุ่งมั่น

3:23 พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภุมินี้ได้บำเพ็ญเพียร ได้บรรลุสมาธิจำนวนหนึ่งแสนถ้วน ย่อมเห็นพระพุทธเจ้ามีพระวรกายอันวิจิตรด้วยพุทธลักษณะอันประเสริฐ และเป็นผู้มีปณิธานที่ยอดเยี่ยมยิ่งขึ้นและมีคุณธรรมอันหาประมาณไม่ได้

3:24 นี้คือภุมิของพระโพธิสัตว์ผู้มุ่งประโยชน์สุขแก่ชาวโลกทั้งปวง

ภุมิที่ 4 อรจิษมตีภุมิ

4:1 ครั้นได้ฟังจรรยอำนประเสริฐ อุตม ยอดเยี่ยม ไพบูลย์ นารีนรมย์แห่งภุมิอย่างนี้แล้ว พระโพธิสัตว์มีความเข้มแข็งเบิกบานใจ จึงไปรดอกไม้เพื่อบูชาพระชินเจ้า

4:2 เมื่อพระโพธิสัตว์แสดงธรรมเทศานี้จบลง มหาสมุทร แม่น้ำ และแผ่นดินได้ สั่นสะเทือน เหล่าเทพกัญญาต่างมีใจเบิกบานยินดีในธรรมอันประเสริฐ ได้ขับร้องบรรเลงดนตรี

4:3 จอมเทพชิวสวัตตมีใจยินดี ได้ไปรดแก้วมณีทิพย์แด่พระสุคตเจ้าพร้อมทั้งกล่าวว่า พระชินเจ้าผู้ถึงฝั่งแห่งคุณธรรมได้บังเกิดขึ้นแล้ว

4:4 บัดนี้เราได้ฟังจรรยอำนยอดเยี่ยมและประเสริฐของพระโพธิสัตว์ อันเป็นภุมิแห่ง ปัญญา เป็นการฟังที่เกิดขึ้นได้ยากแม้ด้วยกาลหลายร้อยกัป

4:5 ขอท่านจงกล่าวจรรยอำนประเสริฐอีก เพื่อประโยชน์แก่มนุษย์และเทวาทังหลาย เหล่าเทพทังหลายปรารถนาจะฟังบทที่ได้รับการสรรเสริญว่าเป็นจริงแล้ว

4:6 พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร กล่าวว่ ดูก่อนวิรบุรุษผู้กล้าหาญ ขอท่านจงกล่าวโคจรอัน เลิศของพระโพธิสัตว์ผู้ก้าวลงสู่ภุมิที่ 4 เกิด

4.1 พระโพธิสัตว์วัชรครรภักกล่าวว่ ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์นั้นนั้ มีการเห็นอัน บริสุทธีดีแล้วในภุมิที่ 3 ย่อมก้าวขึ้นสู่โพธิสัตว์ภุมิที่ 4 พระโพธิสัตว์นั้นนั้ ย่อมก้าวขึ้นไปด้วยการได้ อาโลกประเวศนั้ธรรม 10 ประการ อะไรบ้าง? ได้แก่ การเข้าไปพิจารณาเห็นสัตว์ธาตุ โลกธาตุ ธรรม ธาตุ อากาศธาตุ วิญญานธาตุ กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ อาศยะและอิมุกติธาตุอันกว้างขวาง มหาต มาศยวิมุกติธาตุ ย่อมก้าวไปด้วยการได้อาโลกประเวศนั้ธรรม 10 ประการอย่างนี้||

4.2 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พร้อมกับการได้โพธิสัตว์ภุมิชื่อว่าอรจิษมตีนั้น พระโพธิสัตว์ย่อม เป็นผู้เจริญในตระกูลของพระตถาคต ด้วยอาตมกธรรม (ธรรมเป็นใหญ่) ในสถานะนั้น 10 ประการ อะไรบ้าง? ได้แก่ ด้วยอหยาศัยไม่ท้อแท้ ด้วยศรัทธาตั้งมั่นไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย ด้วยการ พิจารณาการเกิดและการดับของสังขาร ด้วยการพิจารณาความไม่มีอยู่ของสภาวะ ด้วยการพิจารณา ความเป็นไปต่อเนื่องและความเสื่อมของโลก ด้วยการพิจารณากรรม และการเกิดในภพใหม่ ด้วยการ พิจารณาวิภูสสงสารและนิพพาน ด้วยการพิจารณาเขตแห่งกรรมของสัตว์ ด้วยการพิจารณาอดีตและ อนาคต ด้วยการพิจารณาธรรมอันไม่เป็นไปและไม่สูญเสื่อม| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์

ประกอบด้วยธรรมเป็นเครื่องเจริญญาณให้แก่กล้า 10 ประการเหล่านี้ เป็นผู้เจริญองงามในตถาคตวงศ์เพราะได้ธรรมเป็นใหญ่ในสถานะนั้น||

4.3 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ได้ยินว่า พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภูมิชื่อว่าอรจิฆมตินี้แล้ว ย่อมตามเห็นกายในกายภายใน มีความเพียรเพ่งอยู่ มีความรู้ตัวอยู่ มีสติระลึกได้อยู่ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่| ย่อมตามเห็นกายในกายอันมีในภายนอก ...¹⁴⁸| ย่อมตามเห็นกายในกายที่เป็นไปทั้งภายในและภายนอก ... | ย่อมตามเห็นเวทนาในเวทนาที่มีในภายในก็อย่างนั้น ... ย่อมตามเห็นเวทนาในเวทนาที่มีในภายนอก ... ย่อมตามเห็นเวทนาในเวทนาที่มีในภายในและภายนอก ... | ย่อมตามเห็นจิตในจิตที่มีในภายในอย่างนั้น ... ย่อมตามเห็นจิตในจิตที่มีในภายนอก ... ย่อมตามเห็นจิตในจิตที่มีในภายในและภายนอก ... | ย่อมตามเห็นธรรมในธรรมที่มีในภายในอย่างนั้น ... ย่อมตามเห็นธรรมในธรรมที่มีในภายนอก ... ย่อมตามเห็นธรรมในธรรมที่มีในภายในและภายนอก ... |

พระโพธิสัตว์นั้นให้ฉันทะเกิดขึ้นและย่อมกำหนด เริ่มตั้งความเพียร กำหนดส่งใจไปเพื่อความไม่เกิดขึ้นแห่งอกุศลธรรมที่ไม่ดีที่ยังไม่เกิดขึ้น| เพื่อละอกุศลธรรมที่ไม่ดีที่เกิดขึ้น ...¹⁴⁹ | เพื่อการเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ...| เพื่อความตั้งมั่นไม่สูญหาย เพื่อความกว้างขวาง เพื่อทำให้มาก ทำให้เจริญ ให้เป็นธรรมบริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้น ...|

ย่อมเจริญอิทธิบาทได้แก่ฉันทะที่ประกอบด้วย สมาธิ ปหานะ อันอาศัยวิเวก วิราคะ และนิโรธ น้อมไปสู่ความพอใจ ย่อมเจริญอิทธิบาทได้แก่วิริยะที่ประกอบด้วย สมาธิ ปหานะ อันอาศัยวิเวก วิราคะ และนิโรธ น้อมไปสู่สุวิริยะ ย่อมเจริญอิทธิบาทได้แก่จิตตะที่ประกอบด้วย สมาธิ ปหานะ อันอาศัยวิเวก วิราคะ และนิโรธ น้อมไปสู่จิตตะ ย่อมเจริญอิทธิบาทได้แก่มีมังสา¹⁵⁰ ที่ประกอบด้วย สมาธิ ปหานะ อันอาศัยวิเวก วิราคะ และนิโรธ น้อมไปสู่มีมังสา|

พระโพธิสัตว์นั้นเจริญศรัทธาอินทรีย์อันอาศัยวิเวก วิราคะ นิโรธ ที่น้อมไปสู่ศรัทธา เจริญวิริยอินทรีย์อันอาศัยวิเวก วิราคะ นิโรธ ที่น้อมไปสู่วิริยอินทรีย์| เจริญสมาธินทรีย์อันอาศัยวิเวก วิราคะ นิโรธ ที่น้อมไปสู่สมาธินทรีย์| เจริญปัญญาอินทรีย์อันอาศัยวิเวก วิราคะ นิโรธ เพื่อน้อมไปสู่ปัญญาอินทรีย์|

เจริญศรัทธาผลอันอาศัยวิเวก วิราคะ นิโรธ ที่น้อมไปสู่ศรัทธาผล| เจริญวิริยผลอันอาศัยวิเวก วิราคะ นิโรธ ที่น้อมไปสู่วิริยผล| เจริญสติผลอันอาศัยวิเวก วิราคะ นิโรธ ที่น้อมไปสู่สติ

¹⁴⁸ มีความเพียรเพ่งอยู่ มีความรู้ตัวอยู่ มีสติระลึกได้อยู่ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกอยู่

¹⁴⁹ พระโพธิสัตว์นั้นให้ฉันทะเกิดขึ้นและย่อมกำหนด เริ่มตั้งความเพียร กำหนดส่งใจไปเพื่อ

¹⁵⁰ ที่ถูกควรเป็นวิมังสา เพราะว่า อิทธิบาท 4 ประกอบด้วยฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา

พละ| เจริญสมาธิพละ อันอาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร ที่น้อมไปสู่สมาธิพละ| เจริญปัญญาพละอันอาศัย วิเวก วิจารณ์ โนโร ที่น้อมไปสู่ปัญญาพละ|

เจริญสติสัมโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร ที่น้อมไปสู่สติโพชฌงค์| เจริญธรรมวิจย โพชฌงค์อันอาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร ที่น้อมไปสู่ธรรมวิจยโพชฌงค์| เจริญวิริยโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร ที่น้อมไปสู่วิริยโพชฌงค์| เจริญปิติโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร ที่น้อมไปสู่ปิติ โพชฌงค์| เจริญปัสสัทธิโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร ที่น้อมไปสู่ปัสสัทธิโพชฌงค์| เจริญ อุเบกขาโพชฌงค์อันอาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร ที่น้อมไปสู่อุเบกขาโพชฌงค์|

เจริญสัมมาทิฏฐิอันอาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร น้อมไปด้วยสัมมาทิฏฐิ| เจริญสัมมาวาจาอัน อาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร น้อมไปด้วยสัมมาวาจา| เจริญสัมมากัมมันตาอันอาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร น้อมไปด้วยสัมมากัมมันตา| เจริญสัมมาอาชีวะอันอาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร น้อมไปด้วยสัมมาอาชีวะ| เจริญสัมมาวายามะอันอาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร น้อมไปด้วยสัมมาวายามะ| เจริญสัมมาสติอันอาศัย วิเวก วิจารณ์ โนโร น้อมไปด้วยสัมมาสติ| เจริญสัมมาสมาธิอันอาศัยวิเวก วิจารณ์ โนโร น้อมไปด้วย สัมมาสมาธิ||

4.4 ยิ่งไปกว่านั้นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญสิ่งเหล่านี้ เพราะเจาะจงสรรพสัตว์ เพราะมีปณิธาน ในกาลก่อนส่งเสริม เพราะมีมหากรุณาเป็นหลัก เพราะเข้าถึงมหาเมตตา เพราะมุ่งหวังต่อสรรพญาณ เพราะการบำเพ็ญอุสุงการให้เกิดขึ้นในพุทธเกษตร เพราะได้บำเพ็ญตถาคตพละ เวสารัชชกรณธรรม อาเวณิกพุทธธรรม มหาบุริสลักษณะและอนุพยัญชนะและการได้โฆชะทั้งหมด เพราะแสวงหาธรรม อันประเสริฐยิ่ง เพราะได้เรียนเอาพุทธธรรมอันลึกซึ้งอันเป็นเครื่องหลุดพ้น เพราะการพิจารณากำลัง แห่งมหาอุบายโกลศ|

4.5 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภูมิชื่อว่าอรจิฆมตินี้แล้ว ย่อมเป็นผู้ ปราศจากความคิด คำนี้ง ใคร่ครวญในสิ่งที่คิดว่าเป็นของของตน สมบัติ สิ่งทีตนหวงแหน สิ่งทีเฝ้าถวิล ถึง สิ่งทีผูกพัน สิ่งทีมีตัวตนและไม่มีตัวตนเพราะถูกสกัดกั้นกฏทิฏฐิเป็นหลักยกขึ้นเพราะเข้าไปยึดมั่น ว่าเป็นอัตตา สัตว์ ชีวะ บุรุษ บุคคล ชันธ ชาติ อายนะ| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมละกรรมทีไม่ควรทำ กรรมทีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ กรรมทีเต็มไปด้วยสังกิเลส| ย่อมละกรรมนั้นอย่าง สิ้นเชิง| และย่อมสมทานประพฤติกกรรมทีควรกระทำ กรรมทีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ กรรมทีเหมาะทีจะเป็นเสบียงสำหรับเดินทางสู่โพธิญาณ| ยิ่งพระโพธิสัตว์นั้นเจริญองค์แห่งมรรคอัน บรรลุได้ด้วยอุบายะและปัญญาเพื่อยังมรรคให้เกิดขึ้น จิตย่อมเป็นธรรมชาตินุ่มนวล อ่อนโยน ควรแก่

การงาน คิดนำมาซึ่งประโยชน์สุข ไม่เศร้าหมอง คิดแสวงหาธรรมอันวิเศษยิ่งขึ้นไปอีก คิดปรารถนา ญาณวิเศษ จิตคิดปกป้องชาวโลกทั้งปวง จิตคิดเคารพและเชื่อฟังครู จิตคิดปฏิบัติตามธรรมที่ตนได้ฟัง มา|

4.6 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมมีความกตัญญู กตเวที กล้าหาญ มีความเป็นอยู่เรียบง่าย ซื่อตรง อ่อนโยน ไม่ประพฤตียุ่งเหยิง (ประพฤติริบายง่าย) ไม่มีมายา ไม่มีมานะ ว่าง่าย ควรแก่การรับทักษิณา| พระโพธิสัตว์นั้นเป็นผู้มีขันติอย่างนี้ มีการฝึกฝนตนอย่างนี้ เป็นผู้สงบแล้วอย่างนี้ ย่อมมนสิการองค์ แห่งมรรคอันทำให้ภูมิบริสุทธ์ เป็นผู้ประกอบด้วยวิริยะไม่หยุดหย่อน ไม่เศร้าหมอง| มีวิริยะไม่ถดถอย มีวิริยะเพียบพลัน ไม่มีประมาณ แก่กล้า ไม่มีสิ่งใดเสมอ ไม่ถูกนำไปได้ วิริยะอันเป็นเครื่องช่วยให้สรรพ สัตว์มีญาณแก่กล้า สามารถจำแนกสัตว์ที่แนะนำได้และแนะนำไม่ได้| อาศยธาตุของพระโพธิสัตว์นั้น ย่อมบริสุทธ์เพิ่มมากขึ้น ความตั้งใจไม่หมดสิ้นไป อธิมุกตธาตุย่อมมีความรุ่งโรจน์ กุศลมูลย่อมเกิดมาก ยิ่งขึ้น เป็นผู้ทำลายมลทินของชาวโลก ตัดความลึกลับ สงสัยและความคิดผิด มุ่งตรงต่อความคลาย สงสัย ย่อมได้ปิติ เป็นผู้มุ่งตรงต่อตถาคตอริชฐาน ย่อมเข้าถึงจิตตาศยอันไม่มีประมาณ ด้วยประการ ณะนี้||

4.7 เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภูมิชื่อว่าอรจิษมตินี้แล้ว ...¹⁵¹ | โดยมากพระโพธิสัตว์ย่อม ออกบวชในศาสนาของพระตถาคตเหล่านั้น| อาศยะ อธิยาศัย และอธิมุกตของพระโพธิสัตว์ย่อม บริสุทธ์เพิ่มมากขึ้น| อาศยะ อธิยาศัย และอธิมุกตของพระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า อร จิษมตินี้แล้ว ... ฯลฯ กุศลมูลของพระโพธิสัตว์นี้มีความบริสุทธ์ส่องใสและมีรัศมีส่องสว่าง| ดูก่อน ชินบุตรผู้เจริญ เหมือนทองธรรมชาติที่นายช่างทองผู้ฉลาดได้ทำให้เป็นเครื่องประดับ ย่อมเป็น เครื่องประดับมีค่าไม่มีสิ่งใดเทียบได้ฉันใด กุศลมูลของพระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า อร

¹⁵¹ ด้วยการแสดงพระองค์เป็นจำนวนมาก และด้วยกำลังแห่งปณิธาน| พระพุทธรเจ้าจำนวนหลายร้อย พระองค์ หลายพันพระองค์ หลายแสนพระองค์ หลายหมื่นแสนพระองค์ หลายโกฏิพระองค์ หลายร้อยโกฏิ พระองค์ หลายพันโกฏิพระองค์ หลายแสนโกฏิพระองค์ หลายหมื่นแสนโกฏิพระองค์ ได้มาปรากฏต่อ พระโพธิสัตว์ ด้วยการแสดงพระองค์และด้วยปณิธาน| พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อได้เห็นพระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นอรหันต์ ทั้งหลายเหล่านั้นได้ทำความเคารพ นบขอบ กราบไหว้ บูชาด้วยความตั้งใจโฬารอย่างยิ่ง ย่อมบำรุงด้วยเครื่อง บริหารคือจีวร บิณฑบาต ที่นั่งที่นอน และคิลานเภสัช| และบำรุงพระโพธิสัตว์ และทำความนอบน้อมแก่คณะสงฆ์| และยอมน้อมนำกุศลมูลทั้งหลายเหล่านั้นไปเพื่อการตรัสรู้สัมมาสัมโพธิอันประเสริฐยิ่ง| และยอมเข้าเฝ้าพระอรหันต์ สัมมาสัมพุทธเจ้า| เมื่อถวายความเคารพแต่พระพุทธรเจ้าทั้งหลายแล้วย่อมฟังธรรมเทศนา ย่อมเรียนเอา ย่อมทรง พระธรรมเทศนาของพระพุทธรเจ้าอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้น| ครั้นฟังธรรมแล้วย่อมบรรลุธรรมตามกำลัง ตามความสามารถ

จิษมนี่ย่อมมีความบริสุทธิ์ผ่องใสยิ่งกว่ากุศลมูลของพระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในภูมิต่ำกว่า | คุณก่อน
 ชินบุตรผู้เจริญ มณฑลธรรมอันบริสุทธิ์ผ่องใสที่เกิดจากแก้วมณีย่อมมีความสว่างมากกว่ารัศมีของรัตน
 ชาติชนิดอื่นๆ ย่อมเป็นแสงสว่างที่แม้มพายุฝนก็ไม่อาจจะทำลายได้ฉันใด คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระ
 โพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในอรจิษมตีภูมินี้ย่อมเป็นผู้มั่นคง เป็นผู้มียุณยานแก่กล้ามากกว่าพระโพธิสัตว์ที่ดำรง
 อยู่ในภูมิที่ต่ำกว่า และเป็นญาณที่มารและกิเลสไม่อาจทำลายได้

4.8 บรรดาสังคหวัตถุทั้งสี่ประการ สมานตตตาเป็นคุณที่โดดเด่นที่สุด | บรรดาบารมีสิบ
 ประการ วิริยบารมีมีความบริบูรณ์กว่าบารมีอื่น บารมีอื่นที่เหลือจะไม่บริบูรณ์ก็ไม่ใช่ แต่เป็นไปตาม
 กำลัง ตามที่ได้สั่งสม | คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ โพธิสัตว์ภูมิที่สี่ชื่อว่า อรจิษมตี จบเท่านั้น พระโพธิสัตว์ที่
 ดำรงอยู่ในภูมินี้โดยมากเป็นเหมือนท้าวสุยามาเทวราช ผู้มีอำนาจทำลายสักกายทิฏฐิของสัตว์
 ทั้งหลาย และทำให้สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีความเห็นถูกต้อง ||

พระโพธิสัตว์เริ่มกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งด้วย ...¹⁵² ||

4:7 พระโพธิสัตว์ผู้ได้บรรลุภูมิประการที่สามแล้ว พิจารณาความเป็นไปของสัตว์ โลก
 และธรรม มีอริมุกติและอริยาศัยบริสุทธิ์ย่อมก้าวเข้าสู่อากาศธาตุ มนธาตุ และโลกธาตุทั้งสาม

4:8 และได้บรรลุอรจิษมตีภูมิที่มีอาณาภพมาก เข้าสู่ตระกูลของพระศาสดาไม่มีความเสื่อ
 มถอยกลับ ไม่ห่างจากรัตนนะคือพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ย่อมพิจารณาความสืบต่อของ
 ขบวนการเกิดดับ

¹⁵² ทาน ปิยาวาจา อรรถจริยา สมานตตตา | กรรมนั้นทั้งหมดพระโพธิสัตว์ไม่ทอดธุระด้วยการระลึกถึง
 พระพุทธเจ้า ระลึกถึงพระธรรม ระลึกถึงพระสงฆ์ ระลึกถึงพระโพธิสัตว์ ระลึกถึงโพธิสัตว์จรรยา | ระลึกถึงบารมี
 ระลึกถึงภูมิ และระลึกถึงพละ | ระลึกถึงเวสารัชชกรรมธรรม ระลึกถึงอาเวณิกพุทธธรรม | ระลึกถึงสรวชญาณพร้อม
 ด้วยอสังการทั้งปวง | เพราะอะไร? เพราะพระโพธิสัตว์มีความคิดว่า บรรดาสัตว์ทั้งปวงเราพึงเป็นผู้เลิศที่สุด เจริญ
 ที่สุด ดีที่สุดเราพึงเป็นผู้ชี้แนะ ชี้นำ ชักชวนที่เจริญ ประเสริฐ ยอดเยี่ยมที่สุด ไม่มีผู้อื่นทัดเทียม ตลอดจนเป็นผู้มุ่ง
 ตรงต่อสรวชญาณ | สละเรือน บุตรภรรยาและโภคะทั้งปวงแล้ว ย่อมปรารถนาความปรารถนาและความเพียรตามที่ได้
 ตั้งไว้ ย่อมบวชในศาสนาของพระตถาคต | และเมื่อบวชแล้วพระโพธิสัตว์ย่อมได้เฉพาะสมาธิร้อยโกฏิด้วยขณะเพียง
 ครู่เดียว และพระโพธิสัตว์ย่อมเห็นพระพุทธานันร้อยโกฏิ | และพระโพธิสัตว์ย่อมรู้อริชฐานของพระพุทธเจ้า
 ทั้งหลายเหล่านั้น | โลกธาตุทั้งร้อยโกฏิย่อมสิ้นไหว | พระโพธิสัตว์ย่อมไปสู่เกษตรทั้งร้อยโกฏิ | โลกธาตุร้อยโกฏิย่อม
 สว่างไสว | สัตว์ร้อยโกฏิย่อมเข้าถึงธรรม | ย่อมดำรงอยู่ตลอดร้อยโกฏิก็ | ย่อมเข้าไปได้ตลอดร้อยโกฏิก็ไปในอดีต
 และอนาคต | ย่อมพิจารณาหัวข้อธรรมร้อยโกฏิ | ย่อมแสดงกายร้อยโกฏิ กายหนึ่งๆ ย่อมแสดงพระโพธิสัตว์ร้อยโกฏิ
 แวดล้อมจากนั้นพระโพธิสัตว์ผู้มีปณิธานมีกำลังกว่าผู้อื่นด้วยความวิเศษแห่งปณิธานได้แสดงกาย รัศมี ฤทธิ์ จักขุ
 โคจร เสียง จรรยา อสังการ อริชฐาน อริมุกติ มีประการหลายหลาก

4:9 พระโพธิสัตว์ผู้อนุวัตตามตระกูลของพระศาสดาได้พิจารณาการเป็นไปของกรรมที่เป็นเหตุให้โลกดำเนินเป็นไป พิจารณาสังสารวัฏ นิพพาน เกษตร สัตว์ ธรรม กาลที่เป็นอดีตและอนาคต ความไม่ดับและไม่เกิด

4:10 พระโพธิสัตว์ได้เกิดความเวทนาสังสารในเพราะธรรมเหล่านี้ ย่อมพิจารณากายเวทนา จิต ธรรมทั้งที่เป็นไปในภายนอกและที่เป็นไปในภายใน บำเพ็ญสติปัญญา ละเอียดในที่อาศัย

4:11 ดูก่อนผู้มีปัญญา ก็เพราะบาปสิ้นไป กุศลธรรม สัมมาปหานะ ⁴¹⁵³ อธิบาป 4 พละ 5 อินทรีย์ แสงแห่งรัตนะคือโพชฌงค์ และมรรคอันประเสริฐย่อมเจริญ

4:12 พระโพธิสัตว์บำเพ็ญธรรมเหล่านั้นเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก มีปณิธานตั้งมั่น ผู้มีไมตรีที่ได้กระทำไว้ในกาลก่อน แสวงหาสรวชญาณ พุทธเกษตร คำนี้ถึงผลอันประเสริฐและหนทางอันยอดเยี่ยม

4:13 พระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญาทั้งหลาย แสวงหาเวสัชชกรณธรรมที่ไม่หวั่นไหวของพระศาสดา และปรารถนาพุทธโฆษอันประเสริฐ ได้เจริญรัตนะคือมรรคอันลึกซึ้ง วิโมกข์ มหาอุบายะ ให้เกิดขึ้น

4:14 พระโพธิสัตว์ในภุมิที่ 4 ได้ทำลายความเห็นผิดในเรื่องสักกายทิฏฐิ ทิฏฐิ 62 อย่าง ทำลายความยึดมั่นถือมั่นในอัตตาและชีวะ ได้ชำระกิเลสที่มีอยู่ในขันธ ธาตุ และ आयตนะ

4:15 พระโพธิสัตว์นั้นละกรรมทุกอย่างที่พระสุคตเจ้าทรงติเตียน กรรมที่เป็นไปกับกับกิเลสกรรมไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ บำเพ็ญแต่กุศลกรรมด้วยอหยาศัยบริสุทธิ์เพื่อปกป้องชาวโลก

4:16 มีจิตรักใคร่ ไม่ประมาท ใจอ่อนโยน ซื่อตรง เห็นใจผู้อื่น เอื้อเพื่อประโยชน์สุข ไม่มีกิเลส ปรารถนาการอภิเชกด้วยญาณ ประพฤติเพื่อประโยชน์ของชาวโลก

4:17 เข้าหาผู้ควรแก่การเคารพเพื่อเรียนรู้ เป็นผู้มีความกตัญญู มีใจดี ว่าง่าย ไม่มีมายา ไม่หลอกลวง แก่ล้ากล้า ทำความเพียรเพื่อความไม่ถอยกลับให้เกิดขึ้น

4:18 พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในภูมิจานานั้นย่อมมีอหยาศัยต่อธรรมอันบริสุทธิ์ มีอธิมุกติ เลื่อมใส มีกุศลธรรมเพิ่มพูนขึ้น กิเลสเครื่องเศร้าหมอง ไม่มีความหลงและความคิดสงสัย

¹⁵³ K: สัมมาปณิธาน 4

4:19 พระโพธิสัตว์ในภุมินีเป็นบุคคลผู้เลิศ ย่อมบูชาพระสุคตเจ้าจำนวนหลายหมื่น ย่อมฟังธรรมและออกบวชในศาสนา ไม่อาจเสื่อมถอยลงได้ เหมือนเครื่องประดับที่ทำด้วยทอง

4:20 มารทั้งหลายนับแสนก็ไม่อาจจะทำลายคุณธรรม ญาณ อุปายะ จรรยา และวิศุทธิมรรคของพระโพธิสัตว์ในภุมินีให้เสื่อมไปได้ เหมือนกับรัศมีอันเรืองรองของแก้วมณีไม่อาจมัวหมองลงเพราะฝน

4:21 พระโพธิสัตว์ในภุมินีเป็นผู้ควรได้รับการบูชาจากหมู่มนุษย์และเทวาทั้งหลาย เป็นเสมือนจอมเทพสุยามาฯ เป็นผู้ประพาศธรรม ย่อมถ่ายทอดอนัตตวัตถุทั้งหลายออกจากการยึดถือทิฏฐิ และสังสมกุศลเพื่อเหตุแห่งการได้พุทธญาณ

4:22 พระโพธิสัตว์เป็นผู้ประกอบด้วยวิริยะ ย่อมเห็นพระพุทธรเจ้าจำนวนร้อยโกฏิ เพราะมีใจเป็นหนึ่งตั้งมั่นดี ได้บำเพ็ญให้ยิ่งขึ้นตลอดหลายกัปเพื่อประโยชน์แก่คุณธรรม ปณิธานอันประเสริฐมีญาณเครื่องกำหนด

4:23 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ภูมิที่ 4 อันบริสุทธิ เป็นจรรยางามของพระโพธิสัตว์ ประกอบด้วยคุณและญาณเราได้แสดงแล้ว

ภูมิที่ 4 ชื่ออรจิษมิติ||

ภุมิที่ 5 สุทฺรขยาภุมิ

5:1 เมื่อฟังจรรยาของพระโพธิสัตฺว์ผู้มีปัญญาสูงสุดในภุมิแล้ว พระโพธิสัตฺว์ได้มีความรื่นเริงยินดี ท้องฟ้าเบื้องบนได้หลังฝนดอกไม้ ได้เปล่งวาจาว่า ดูก่อนมหาโพธิสัตฺว์ ท่านกล่าวดีแล้วหนอ

5:2 จอมเทพชื้ออสูวตฺตีและเหล่าทวยเทพยืนอยู่บนท้องฟ้าต่างมีใจบันเทิง รื่นเริง เบิกบานได้เนรมิตเมฆเป็นรัศมีสีสังคตงามเพื่อต้องการบูชาแต่พระสุคตเจ้า

5:3 เหล่าเทพธิดาขับร้องและบรรเลงดนตรีเพื่อบูชาพระศาสดา (เสียงขับร้องและดนตรี) ได้ปรากฏทั่วทั้งสถานที่นั้น เทพทั้งปวงได้กล่าวอย่างนี้ว่า

5:4 เวลาผ่านไปนานนักหนา ความปรารถนาของพระมุณีจึงได้รับการทำให้บริบูรณ์ นานนักหนาที่พระชินเจ้าได้ตรัสรู้โพธิ นานนักหนาเหล่าทวยเทพจึงได้เห็นพระพุทฺธเจ้าศากยมุณี

5:5 เวลาผ่านไปนานนักหนา น้ำในมหาสมุทรจึงเกิดคลื่นกระหน่ำถ้าโถม นานนักหนารัศมีของพระมุณีจึงได้เปล่งประกาย นานนักหนาสัตฺว์ (ผู้มีทุกข์) ได้มีความสุข นานนักหนาที่ไม่ได้ฟังคำสอนอันประกอบด้วยความกรุณา

5:6 เวลาผ่านไปนานนักหนา พวกเราจึงได้เห็นพระมหามุณีด้วยคุณและบารมีทั้งปวง ได้ทำลายความเมา มานะและความหยิ่ง และความมืด ได้บูชาพระมหาสมณะผู้ควรแก่การสักการบูชา

5:7 เพราะได้ทำการบูชาในที่นี้ เป็นผู้ไปสู่มรรคาสวรรค์ เสวยสุขมากอย่าง ความทุกข์มลายสิ้น ได้บรรลุญาณอันประเสริฐ

5:8 พระชินเจ้าผู้มีความบริสุทธิ์ยิ่งนักเหมือนนภากาศ ไม่ปนเปื้อนด้วยความเป็นอยู่อย่างชาวโลก เหมือนดอกบัวเกิดในโคลนตมแต่ไม่เปื้อนโคลน เหมือนภูเขาสิเนรุที่สูงสุดระหง่านท่ามกลางมหาสมุทร ให้จิตยินดีแล้วบูชา

5:10¹⁵⁴ พระโพธิสัตฺว์วิมุกติจันทรผู้มีปัญญาได้กล่าวกับพระโพธิสัตฺว์วัชรครรภว่า ขอท่านจงกล่าวบอกอาการของภุมิที่ 5 เกิด

5.1 พระโพธิสัตฺว์วัชรครรภ กล่าวว่ ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญพระโพธิสัตฺว์นี้ไต่มีมรรคที่บริบูรณ์ดีแล้วในภุมิที่ 4 ย่อมก้าวขึ้นสู่ภุมิที่ 5 พระโพธิสัตฺว์นั้นย่อมไปด้วยความเสมอคือความบริสุทธิ์แห่งจิตตาศยะ (จิตตาศยวิศุทธิสมต) 10 ประการ| ะไรบ้าง? คือ ความเสมอคือความบริสุทธิ์แห่งจิต

¹⁵⁴ โศลกที่ 9 ไม่มี

ตาศยะในพุทธธรรมในอดีต อนาคต และปัจจุบัน ความเสมอคือความบริสุทธิ์แห่งจิตตาศยะในศีล ความเสมอคือความบริสุทธิ์แห่งจิตตาศยะในจิต ความเสมอคือความบริสุทธิ์แห่งจิตตาศยะในทัญญู ความลั้งเล ความสงสัย ความสับสน ความแปลกแยก ไร้เหตุผล ความเสมอคือความบริสุทธิ์แห่งจิตตาศยะในญาณทั้งที่เป็นไปในมรรคและไม่ใช่มรรค ความเสมอคือความบริสุทธิ์แห่งจิตตาศยะในข้อควรปฏิบัติและข้อควรละ ความเสมอด้วยความบริสุทธิ์แห่งจิตตาศยะในการทำโพธิปักขยธรรมอันสูงส่งให้เกิดขึ้น ความเสมอคือความบริสุทธิ์แห่งจิตตาศยะในการอบรมสรรพสัตว์มีญาณแก่กล้า | ย่อมก้าวไปด้วยความเสมอคือความบริสุทธิ์แห่งจิตตาศยะ 10 อย่างนี้

5.2 คู่ก่อนชินบุตรผู้เจริญ ได้ยินว่าพระโพธิสัตว์นั้นบรรลุโพธิสัตว์ภูมิที่ 5 เพราะได้ตระเตรียมองค์มรรคอันนำไปสู่โพธิปักขยธรรมที่เป็นไปเพื่อการตรัสรู้ เพราะได้ชำระอาศยะของตนให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นแล้ว พรารถนากาลที่ดีที่สุด และมรรคอันยอดเยี่ยม หมั่นปฏิบัติเพื่อความเป็นเช่นนั้น เป็นผู้ครุ่นคิดที่ไม่สามารถหวนกลับไปได้ เพราะได้รับปณิธานพละแล้ว ไม่ทอดทิ้งสรรพสัตว์เพราะมีความเมตตาและกรุณา เพราะสังสมเสียบียงคือบุญและความรู้ยิ่ง เพราะประกอบด้วยอุบายะอันฉลาด เพราะไม่มีความท้อแท้ เพราะมีอุบายโกลศที่ได้ทำไว้ดีแล้ว เพราะเห็นการปรากฏของภูมิที่สูงยิ่งขึ้นไป เพราะเล็งเห็นการช่วยเหลือของพระตถาคต เพราะยึดมั่นกำลังแห่งสติ ปัญญา และวิธีการ ความรู้ความเข้าใจ มีจิตใจแน่วแน่ ย่อมรู้ตามความจริงว่า นี่คือทุกขอริยสัจ | ย่อมรู้ตามความจริงว่า นี่คือทุกขสมุทัยอริยสัจ | ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่คือทุกขนิโรธอริยสัจ | ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่านี่คือทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ | พระโพธิสัตว์นั้นย่อมเป็นผู้มีความฉลาดในสมมติสัจ เป็นผู้ฉลาดในปรมัตถสัจ | เป็นผู้ฉลาดในลักษณะสัจ (ความจริงของสิ่งที่ถูกกำหนดไว้) เป็นผู้ฉลาดในการจำแนก เป็นผู้ฉลาดในการออกจากทุกข์ เป็นผู้ฉลาดในสิ่งที่ปรากฏเห็น เป็นผู้ฉลาดในการเกิด เป็นผู้ฉลาดในการเกิดดับ เป็นผู้ฉลาดในสัจจะเครื่องยังรู้มรรค

5.3 เป็นผู้ฉลาดในสมุทัยสัจแห่งตถาคตญาณ การบรรลุความสืบทอดแห่งการหยั่งลงสู่โพธิสัตว์ภูมิทั้งสิ้น | พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้สมมติสัจเพราะความยินดีตามอธยาศัยของสัตว์อื่นๆ | ย่อมรู้ปรมัตถสัจเพราะการพิจารณาโดยความเป็นเอกนัย | ย่อมรู้ลักษณะสัจเพราะรู้ลักษณะเฉพาะและลักษณะทั่วไป | ย่อมรู้วิภาคสัจเพราะกำหนดรู้ธรรมวิภาค | ย่อมรู้นิสตีรณสัจ (สัจจะเครื่องกำหนดรู้) เพราะกำหนดรู้ขั้นธัตถุ อายตนะ ย่อมรู้วัตถุสัจเพราะเข้าใจความบีบคั้นของกายและใจ ย่อมรู้การเกิดในภพใหม่ (ปภวสัจ) จากความสืบทอดและความเกี่ยวเนื่องอันเกิดจากคติ ย่อมรู้ความดับสนธิ (กษยานุตปาทสัจ) เพราะความเจ็บไข้และความเดือดร้อนทั้งปวงดับสนธิ ย่อมรู้การหยั่งลงสู่มรรคญาณด้วยการทำอทัยธรรม ให้เกิดขึ้น ย่อมรู้สัจจะเครื่องก้าวลงสู่มรรคญาณ (มรรคญาณาวตารสัจ) เพราะ

การบรรลุนิยามที่ไม่เป็นสอง ย่อมรู้ทั่วสัจจะเกี่ยวกับสมุทัยสังแห่งตถาคตญาณจนถึงได้รู้ความสืบทอดในการก้าวลงสู่โพธิสัตว์ภูมิ เพราะเชื่อมั่นในกำลังแห่งญาณอันเป็นไปเพื่อความเชื่อมั่น ไม่ใช่เพราะความเป็นญาณอันหมดจดยิ่ง||

5.4 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ตามความเป็นจริงอย่างนี้ ด้วยปัญญาที่เข้าไปรู้ความจริงว่าสังขตธรรมทั้งสิ้น มีสภาพว่างเปล่า ลวงหลอก ไม่จริง เป็นแต่เพียงการสนทนาของคนพาล ไม่เป็นไปในอำนาจ เป็นแต่เพียงชื่อ| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมมีมหากรุณาในสัตว์ทั้งหลายมากขึ้น และมหาไมตรีย่อมปรากฏเกิดขึ้นโดดเด่นยิ่งขึ้น||

5.5 พระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาสรวยญาณอันเป็นญาณมีกำลัง และความปรารถนาดีต่อสัตว์ทั้งหลาย ได้พิจารณาเห็นสังขารธรรมทั้งปวงที่เป็นไปในอดีต และอนาคต ของเหล่าสัตว์ว่า สังขารย่อมมีขึ้นเป็นไปเพราะอวิชชา และภวตัณหาในอดีต ทำให้เป็นขึ้นในวงจรสังสารวัฏอันยาวไกล หาทางหลุดพ้นไม่ได้ ถูกขังติดอยู่ในที่อยู่คือ นามรูปที่เต็มไปด้วยทุกข์มาก ไม่มีอิตตา ไม่มีสัตว์ ไม่มีชีวะ ไม่ใช่บุรุษ ไม่ใช่บุคคล ปราศจากสิ่งที่เป็นด้วยตน แม้สังขารที่เป็นไปในอนาคตก็เป็นอย่างนั้น คือเต็มไปด้วยทุกข์มากไม่มีอิตตา ไม่มีสัตว์ ไม่มีชีวะ ไม่ใช่บุรุษ ไม่ใช่บุคคล ปราศจากสิ่งที่เป็นด้วยตน และยังรู้ต่อไปอีกว่า อย่างไรเสีย การกำหนดตัด ความสิ้นสุด และความหลุดออกไปจากสังขารที่เต็มไปด้วยความไม่จริง และความลวงหลอกจะต้องมีอย่างแน่นอน

5.6 พระโพธิสัตว์นั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ช่างน่าประหลาดใจจริงหนอ บุคคลผู้ยังอ่อนผู้มากไปด้วยความไม่รู้ ผู้มีอิตถภาพมากมายนับไม่ได้ที่แตกสลายไปแล้วในอดีต แตกสลายไปอยู่ และจักต้องแตกสลายไปในอนาคต| แม้อิตถภาพเหล่านั้นกำลังสิ้นไปอย่างนั้นก็ไม่ทำความเบื่อหน่ายให้เกิดขึ้นในกาย| บุคคลที่ยังเป็นคนอ่อนยังไม่รู้สึกในร่างกาย และใช้ยนต์แห่งทุกข์นี้ให้มากขึ้นไปอีก| ย่อมไม่ว่ายทวนออกจากกระแสน้ำเชี่ยวคือสังสารวัฏที่มีอันตรายมาก| ย่อมไม่ทำลายที่อยู่คือขันธ| ไม่หลีกออกจากอสรพิษคือธาตุ| ย่อมไม่รู้จักคุกที่เกิดจากนันทิราคะ| ไม่เห็นว่าอายตนะทั้ง 6 เป็นเสมือนหมู่บ้านร้างว่างเปล่า| ย่อมไม่ละอนุสัยที่นอนเนื่อง คือความยึดมั่นว่าเป็นตัวเรา ของของเรา (อหังการและมมังการ)| ไม่ถอนลูกศรคือมานทิภูฏี| ไม่ดับเปลวไฟคือราคะ โทสะ โมหะ| ไม่ทำลายความมืดคืออวิชชาและโมหะ| ไม่ทำห้วงน้ำใหญ่คือตัณหาให้เหือดแห้ง| ไม่แสวงหานายหมู่คือทศพละ| ถูกมารควบคุมความคิดให้ว่ายวนอยู่ในมหาสมุทรคือสังสารวัฏ ที่เต็มไปด้วยสัตว์อันตรายในน้ำคืออกุศลวิตกมากมาย| สัตว์เหล่านั้นผู้ไม่มีที่พึ่งย่อมได้รับความลำบาก| ย่อมเสวยทุกข์คือชาติ ชรา พยาธิ มรณะ โศกเศร้าเสียใจ รำพึงไรรำพัน ได้รับความคับแค้นใจมาก| เอาเถิด เพื่อประโยชน์ของสัตว์ทั้งหลายผู้

เดือดร้อนเพราะมีทุกข์ ขาดที่พึ่ง ไม่มีผู้ปกป้อง ไม่มีที่พักพิง ไม่มีที่อาศัย ไม่มีเป้าหมาย เป็นเหมือนคนบอด ถูกเปลือกไขคืออวิชชาทอหุ้ม ถูกความมืดปกคลุม เราผู้เดียวเท่านั้น ไม่มีที่สอง พึ่งรวบรวมเสบียงคือบุญและญาณเช่นนั้น ด้วยเสบียงบุญและปัญญาที่ได้สั่งสมไว้แล้ว ขอสัตว์ทั้งหลายเหล่านี้พึงได้บรรลุความบริสุทธิ์อันไม่มีที่สิ้นสุด ตราบกระทั่งได้บรรลุญาณอันไม่ขัดข้องด้วยอำนาจแห่งพระ 10||

5.7 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมบำเพ็ญเพียรกุศลมูลทุกอย่างด้วยปัญญา ด้วยความตั้งใจอันได้พิจารณาเป็นอย่างดีด้วยญาณ ได้เริ่มทำการปกป้องคุ้มครองสัตว์ทั้งปวง เพื่อให้ได้รับความสุข เพื่ออนุเคราะห์ เพื่อความไม่มีภัย เพื่อปลดปล่อย เพื่อการประคับประคองหล่อเลี้ยง ให้มีศรัทธา เพื่อการขึ้นแณะ เพื่อการเข้าถึงนิพพานของสัตว์ทั้งปวง||

5.8 พระโพธิสัตว์นั้นดำรงอยู่ในภูมิชื่อว่าสุทธชยานี้แล้ว เป็นผู้มิสติไม่หลงลืม ย่อมมีปัญญาด้วยการพิจารณาด้วยญาณ ย่อมเป็นผู้มีคติ (วิธีการดำเนินไป) ดีเพราะรู้ สุตระ อรรถกถา คติ สนธิ และภาชิต เป็นผู้มีความละเอียด เพราะรักษาตนและผู้อื่น ย่อมหนักแน่นเพราะไม่ละทิ้งศีลและข้อปฏิบัติอันเป็นจารีต ย่อมเป็นผู้มีความรู้เพราะเป็นผู้ฉลาดและไตร่ตรองสิ่งที่เป็นฐานะและอฐานะ (สิ่งที่ควรและไม่ควร) เป็นผู้ประกอบด้วยความรู้เพราะไม่ต้องให้ผู้อื่นแนะนำ ย่อมเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาเพราะเป็นผู้ฉลาดในคำสอนที่เป็นไปเพื่อประโยชน์และไม่ใช่ประโยชน์ ย่อมเป็นผู้ประกอบด้วยความรู้ยิ่งเพราะเป็นผู้ฉลาดบำเพ็ญภาวนา ย่อมเป็นผู้มีความฉลาดในอุบายด้วยการปรับตัวไปตามโลก ย่อมเป็นผู้ไม่รู้จักอ้อมด้วยการสั่งสมสัมภาระคือบุญไว้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีความเพียรไม่ท้อถอยเพราะได้แสวงหาสัมภาระคือญาณ ย่อมเป็นผู้มีอิทธิยาศัยไม่หวั่นเพราะได้สั่งสมสัมภาระคือมหาเมตตาและมหากรุณา เป็นผู้มีความปรารถนาแรงกล้าเพราะได้สั่งสมตถาคตผล¹⁵⁵ เวสสารัชชกรณธรรม¹⁵⁶ และอาเวณิกพุทธธรรม ย่อมเป็นผู้มีมโนสิการที่ได้ตั้งไว้ดีแล้ว เพราะได้ทำให้พุทธเกษตรให้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมทำกุศลกิจอันละเอียดอ่อนเพราะได้สั่งสมพุทธลักษณะและอนุพยัญชนะไว้แล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอเพราะได้แสวงหาเครื่องประดับกาย วาจา ใจของพระตถาคต มีความเคารพ ด้วยการฟังธรรม พระโพธิสัตว์และ

¹⁵⁵ บาลี คือ ตถาคตผลญาณ 10 ได้แก่ ฐานาฐานญาณ กรรมวิปากญาณ สัพพัตถคามินีปฏิบัติญาณ นานาธาตุญาณ นานาธมุตติญาณ อินทริยปโรปริยัตตญาณ ญาณาสังกิเลสชาติญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวักขยญาณ ดูที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ed. 12 (กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2546): 237.

¹⁵⁶ ได้แก่ ศรัทธา (ความเชื่อที่มีเหตุผล) ศีล (ความประพฤติดีงาม) พาหุสัจจะ (ความเป็นผู้ได้ศึกษามาก) วิริยารัมภะ (ปรารถนาความเพียร) ปัญญา (ความรอบรู้) ดูที่ เรื่องเดียวกัน.: 174.

ผู้กล่าวธรรมทั้งปวง มีจิตไม่ขัดข้องเพราะได้ท่องเที่ยวช่วยเหลือชาวโลกเนื่องๆ ด้วยโพธิจิตและมหาอุบายโกศล ส่งใจไปสู่ที่อื่นตลอดเวลาด้วยการอบรมสั่งสอนสัตว์ทั้งสิ้นให้แก่กล้า||

5.9 พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อได้บำเพ็ญอย่างนี้แล้ว ได้ให้สัตว์ทั้งหลายถึงความแก่กล้าอยู่ ด้วยทานบ้าง ด้วยปิยวาจาบ้าง ด้วยอรรถจริยาบ้าง ด้วยสมานัตตตาทบ้าง ด้วยการให้เห็นรูปกายบ้าง ด้วยการแสดงธรรมบ้าง ด้วยการทำให้โพธิสัตว์จรรยาให้ปรากฏบ้าง ด้วยการประกาศความยิ่งใหญ่ของพระตถาคตบ้าง ด้วยการแสดงโทษของสังสารวัฏบ้าง ด้วยการสรรเสริญพุทธญาณให้กว้างขวาง ย่อมให้สัตว์ทั้งหลายมีความแก่กล้าด้วยการแสดงนิมิต จรยามารยาท| พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อให้สัตว์ทั้งหลายมีความพร้อมอยู่อย่างนี้ ด้วยกระแสจิตที่ส่งไปในพุทธญาณ ด้วยกุศลมูลอันไม่ถอยกลับ มีใจมุ่งตรงต่อการแสวงหาธรรมอันวิเศษ ย่อมทำกิจที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อสัตว์เช่น การเขียน การสอน การแสดง ท่าทาง การนับ การคำนวณ การเล่นแร่แปรธาตุ การประกอบยารักษาโรค การแก้โรคลมชักและโรคที่ถูกมารหรือผีเข้าสิง การขจัดพิษ การขับไล่เวตาล และ วิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการสร้างความหรรษา ได้แก่ กวี การพ่อน การแสดง การประโคมดนตรี การเล่าเรื่อง วิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการก่อสร้างเช่น หมู่บ้าน นคร อุทยาน แม่น้ำ บ่อน้ำ สระบัว สวนดอกไม้และสวนผลไม้ สวนสมุนไพร ป่าไม้ ศาสตร์ว่าด้วยเครื่องประดับเช่น ทอง เงิน แก้วมณี แก้วมุกดา ไพฑูรย์ สังข์ สีลา แก้วประพาฬ ศาสตร์เกี่ยวกับการบอกนิมิตเช่น ทำนายจันทร์ สุริยะ ดาวฤกษ์ ความนักษัตร การทำนายแผ่นดินไหว ฟังเสียงสัตว์ป่า และสัตว์ปีกและทำนายความฝัน ศาสตร์ว่าด้วยการทำนายชัยภูมิพื้นที่ ลักษณะประเทศ ลักษณะของกาย และลักษณะของอวัยวะ ลักษณะนิสัย การบำเพ็ญศีล สมาธิ ญาณ และฐานะที่ไม่มีประมาณและขอบเขต ตลอดจนถึงใดๆ ที่ไม่เข้าไปเบียดเบียน ไม่ทำร้ายผู้อื่น แต่เป็นไปเพื่อเกื้อกูลต่อสัตว์ทั้งหลาย เพราะเป็นผู้มีความกรุณา และเพื่อประดิษฐานพุทธธรรมตามลำดับ ||

5.10 เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าสุทธุชยานี้แล้ว ...¹⁵⁷ | ย่อมเข้าไปนั่งใกล้พระตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย เพราะการปรากฏของพระพุทธรูปเหล่านั้น เมื่อทำการสักการะ ทำความเคารพต่อพระพุทธรูปเหล่านั้นแล้ว ย่อมฟัง เรียนเอา และ ทรงจำพระธรรมไว้|

¹⁵⁷ พระพุทธรูปทั้งหลายย่อมมาปรากฏด้วยการแสดงพระองค์เป็นจำนวนมาก และด้วยกำลังแห่งปณิธาน| พระพุทธรูปจำนวนหลายร้อยพระองค์ หลายพันพระองค์ หลายแสนพระองค์ หลายหมื่นแสนพระองค์ หลายโกฏิพระองค์ หลายร้อยโกฏิพระองค์ หลายพันโกฏิพระองค์ หลายแสนโกฏิพระองค์ หลายหมื่นแสนโกฏิพระองค์ ได้มาปรากฏต่อ พระโพธิสัตว์ด้วยการแสดงพระองค์และด้วยปณิธาน| พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อได้เห็นพระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นอรหันต์ทั้งหลายเหล่านั้นได้ทำความเคารพ นบনอบ กราบไหว้ บูชาด้วยความตั้งใจ โอบอ้อมอย่างยิ่ง ย่อมบำรุงด้วยเครื่องบริวารคือจิวร บินทบาต ที่นั่ง ที่นอน และ คิลานเภสัช

ครั้นฟังธรรมแล้วลงมือปฏิบัติตามกำลัง ตามความเหมาะสม | โดยมาก ย่อมออกบวชในศาสนาของ พระตถาคตทั้งหลายเหล่านั้น | พระโพธิสัตว์นั้นย่อมเป็นผู้คงแก่เรียน ผู้ประพจน์ ผู้ทรงจำ และเป็นผู้ กล่าวธรรม เพราะความไม่หลงลืมในธรรมที่ฟังมาแล้วตลอดโกฏีแสนล้านกับเป็นอันมากในสำนักของ พระพุทธเจ้าจำนวนโกฏีแสนล้านพระองค์ | เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าสุทธุขยานี้ แล้ว ย่อมกลับกุศลมูลจำนวนมากมายหลายร้อยกับ¹⁵⁸ ให้บริสุทธิ์ ให้มีความผ่องใสยิ่งขึ้น |

5.11 กุศลมูลของพระโพธิสัตว์นั้นถูกหลอมให้บริสุทธิ์ผ่องใสยิ่งขึ้น | ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนทองธรรมชาติที่ปราศจากสนิมทองย่อมบริสุทธิ์ ผุดผ่อง สดใสยิ่งขึ้นฉนั้นใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ กุศลมูล อุปายะ ที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญดีแล้วในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าสุทธุขยานั้นย่อมรุ่งเรือง บริสุทธิ์ มีความผ่องใสมากยิ่งขึ้น และเพราะบำเพ็ญญาณ และสังสมคุณ เป็นคุณที่ใครไม่สามารถจะนำไปได้และ มีความบริสุทธิ์ที่สุด | ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ลมไม่อาจทำลายความรุ่งเรืองของรัศมีดวงจันทร์ ดวง อาทิตย์ ดาวเคราะห์ ดาวฤกษ์ และดาวนักษัตรทั้งหลาย และไม่เป็นตามอำนาจมารุตเทพ ฉนั้นใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ กุศลมูล อุปายะ ปัญญา ญาณ และความคิดพิจารณาของพระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าสุทธุขยานี้ย่อมเป็นสภาพที่ไม่อาจทำลายได้ และย่อมไม่เป็นสภาพทั่วไปกับกุศล มูลของพระสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งปวง | บรรดาบารมีสิบของพระโพธิสัตว์นั้น ธยานบารมีมี ความบริบูรณ์ที่สุด บารมีอื่นที่เหลือจะไม่ถึงความบริบูรณ์ก็ไม่ใช่ แต่เป็นไปตามกำลัง ตามที่ได้สั่งสม | ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โพธิสัตว์ภูมิที่ 5 ชื่อว่าสุทธุขยานี้แสดงโดยย่อเท่านี้ พระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในภูมินี้โดยมากย่อมเป็นเหมือนท้าวสันดุสิต ผู้เป็นราชาแห่งเทพ ผู้มีกำลัง มีอำนาจ ย่อมมีความฉลาด เพื่อให้สัตว์ตั้งอยู่ในอริยสัจเพื่อให้สัตว์ทั้งหลายไม่หวนคืนไปสู่คำสอนอื่น | พระโพธิสัตว์เริ่มกรรมอย่าง ใดอย่างหนึ่งด้วย¹⁵⁹ ||

¹⁵⁸ หลายพันกับ หลายแสนกับ หลายแสนนียุตกับ หลายโกฏีกับ หลายร้อยโกฏีกับ หลายพันโกฏีกับ หลายแสนโกฏีกับ หลายแสนนียุตโกฏีกับ

¹⁵⁹ ทาน ปิยวาจา อรรถจริยา สมานัตตตา | กรรมนั้นทั้งหมดพระโพธิสัตว์ไม่ทอดธุระด้วยการระลึกถึง พระพุทธเจ้า ระลึกถึงพระธรรม ระลึกถึงพระสงฆ์ ระลึกถึงพระโพธิสัตว์ ระลึกถึงโพธิสัตว์จรรยา | ระลึกถึงบารมี ระลึกถึงภูมิ และระลึกถึงผละ | ระลึกถึงเวสัชชกรณธรรม ระลึกถึงอาเวณิกพุทธธรรม | ระลึกถึงสรวชญาณอัน เข้าถึงอาการทั้งปวง (แห่งพุทธะ) เพราะอะไร? เพราะพระโพธิสัตว์มีความคิดว่า บรรดาสัตว์ทั้งปวงเราพึงเป็นผู้เลิศ ที่สุด เจริญที่สุด ดีที่สุด เราพึงเป็นผู้ชี้แนะ ชี้นำ ชักชวนที่เจริญ ประเสริฐ ยอดเยี่ยมที่สุด ไม่มีผู้อื่นทัดเทียม ตลอดจนเป็นผู้มุ่งตรงต่อสรวชญาณ | สละเรือน บุตรภรรยาและภคเษทั้งปวงแล้ว ย่อมปรารถนาความปรารถนาและความเพียรตามที่ได้ตั้งไว้ ย่อมบวชในศาสนาของพระตถาคต | และเมื่อบวชแล้วพระโพธิสัตว์ย่อมได้เฉพาะสมาธิแสน โกฎีด้วยขณะเพียงครู่เดียว และพระโพธิสัตว์ย่อมเห็นพระพุทธรูปจำนวนมาก และพระโพธิสัตว์ย่อมรู้การอธิษฐาน

5:11 เมื่อจรรยาภูมิทั้ง 4 ที่พระโพธิสัตว์ได้ชำระให้บริสุทธิ์แล้วพระโพธิสัตว์พิจารณาคุณอันหาที่เสมอไม่ได้ของพระพุทธเจ้าในอดีต อนาคตและปัจจุบัน ศีล การบำเพ็ญสมาธิจิต และความบริสุทธิ์ของมรรค การทำลายความสงสัย ย่อมก้าวขึ้นสู่ภูมิที่ 5

5:12 ดูก่อนผู้มีปัญญา พระโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้เป็นเหมือนนักรบผู้กล้าหาญผู้ไม่มีศัตรูทำลายได้ มีคันธนูคือสติ มีลูกธนูที่ไม่หวนกลับหลังคืออินทรีย์ มีม้าคือสัมมปปหานะ¹⁶⁰ มีรถคืออิทธิบาท มีเกราะที่แข็งแกร่งคือพละ 5 ย่อมก้าวเข้าสู่ภูมิที่ 5

5:13 พระโพธิสัตว์ผู้เป็นเหมือนบุรุษมีรูปร่างงดงามไปสู่อุทยานคือธารณี มีอาภรณ์คือหิริโอตตปปะ ประทินน้ำหอมคือศีลอันบริสุทธิ์ สวมมาลัยคือโพชฌงค์อันประเสริฐ มีเครื่องลูบไล้คือฌาน สวมเครื่องประดับคืออุบายอันเกิดจากปัญญาเครื่องพิจารณา ย่อมก้าวสู่ภูมิที่ 5

5:14 พระโพธิสัตว์ผู้เป็นเหมือนนรสิงห์ผู้สงบ ฉลาด มีเท้าทั้งสี่คืออิทธิบาท คอคือสติวิสุทธิ มีนัยน์ตาคือมหายานตามหากรุณาอันประเสริฐ มีเขี้ยวคือปัญญาอันประเสริฐ เสี่ยงคำรามทำลายศัตรูคือกิเลสคือไฉราตมยตา (ความไม่มีอาตมัน) ย่อมก้าวเข้าสู่ภูมิที่ 5

5:15 พระโพธิสัตว์เข้าสู่ภูมิที่ 5 ที่ประเสริฐยอดเยี่ยมแล้ว ย่อมชำระมรรคาให้บริสุทธิ์ผ่องใสยิ่ง ขึ้นอีก มีอัยยาศัยบริสุทธิ์ เป็นผู้ฉลาด และปรารถนาการบรรลุความเป็นพุทธะ พระโพธิสัตว์ผู้ไม่มีความย่อท้อยอมพิจารณากรุณาและไมตรี

5:16 ด้วยการสั่งสมเสบียงบุญและญาณอันยอดเยี่ยม ได้บำเพ็ญภูมิอันน่ารื่นรมย์ด้วยอุบายะหลากหลาย มีสติปัญญาด้วยพุทธานุฐาน ย่อมพิจารณา อริยสัจ 4 ทั้งสิ้น

5:17 พระโพธิสัตว์ได้รวมเอาสมมติสัจจะ และปรมาตถสัจจะ วิภาคสัจจะ นิสตีรณสัจจะ พิจารณาสัจจะคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค จนถึงสัจจะที่ไม่มีสิ่งขวางกั้น

ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น| โลกธาตุทั้งร้อยโกฏิย่อมสิ้นไหว| พระโพธิสัตว์ย่อมไปสู่เกษตรทั้งแสนโกฏิ| โลกธาตุแสนโกฏิย่อมสว่างไสว| สัตว์แสนโกฏิย่อมเข้าถึงธรรม| ย่อมดำรงอยู่ตลอดแสนโกฏิทุกปี| ย่อมเข้าไปได้ตลอดแสนโกฏิทุกปีในอดีต และอนาคต| ย่อมพิจารณาหัวข้อธรรมแสนโกฏิ| ย่อมแสดงกายแสนโกฏิ กายหนึ่งๆ ย่อมแสดงพระโพธิสัตว์แสนโกฏิแวดล้อม| จากนั้นพระโพธิสัตว์ผู้มีปัญญามีกำลังกว่าผู้อื่นด้วยความวิเศษแห่งปณิธานได้แสดงกาย รัศมี ฤทธิ์ จักขุ โคจร เสียง จรรยา อลังการ อธิฐาน อธิมุक्ति มีประการทั้งหลาย

¹⁶⁰ R: สัมมปปธาน ประกอบด้วย สังวรปธาน (เพียรระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิด ไม่ให้เกิด) ปธานปธาน (เพียรกำจัดบาปอกุศลที่มีให้หมดสิ้น) กวานาปธาน (เพียรเจริญให้กุศลที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น) และ อนุรักษนาปธาน (เพียรรักษาอกุศลที่มีอยู่ให้เจริญยิ่งขึ้นไปอีก)

5:18 แม้พิจารณาสิ่งจะด้วยปัญญาอันละเอียดประณีต พระโพธิสัตว์ก็ไม่ได้บรรลุวิโมกข์ อันปราศจากเครื่องขวางกั้น แต่เพราะมีญาณและอธิมุตติกว้างขวางกว่าชาวโลกทั่วไป จึงได้บรรลุคุณธรรมสูงกว่า

5:19 พระโพธิสัตว์ได้พิจารณาอริยสัจด้วยปัญญา รู้ความจริงอย่างนี้ว่าสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง ขึ้นนั้นว่างเปล่า ลวงหลอก ไม่มีแก่นสาร ดังนั้น ได้เป็นผู้แสวงหาพุทธญาณเพื่อประโยชน์ แก่สัตว์ย่อมได้รับรัศมีมหาเมตตาการุณาของพระสุคตเจ้ามากยิ่งขึ้นอีก

5:20 พระโพธิสัตว์ได้พิจารณาสิ่งที่ปรุงแต่งขึ้น (สังขตะ) ทั้งที่เป็นไปในอดีตและอนาคตที่ถูกความมืดมนอนธการของโมหะทอหุ้มไว้ และจมอยู่ในความทุกข์ ย่อมยกสัตว์ขึ้นจากชั้นธัมมอันเต็มไปด้วยทุกข์และความแก่คร่ำคร่า ปราศจากตัวตนที่แท้จริง ปราศจากชีวะ เป็นเหมือนหญ้าและท่อนไม้

5:21 พระโพธิสัตว์เกิดความเอ็นดูในสัตว์ทั้งหลาย (ได้เข้าใจว่า) เพราะกิเลสอย่างเดียว กาลทั้งสามก็ปรากฏมาอีกพร้อมกัน ความสิ้นไปของทุกข์ย่อมไม่ปรากฏ ที่สุดแห่งทุกข์ก็ไม่ปรากฏ ขนทั้งหลายเหล่านี้กำลังถูกฆ่า กำลังพินาศ ไม่หลบหนีจากกระแสแห่งสังสารวัฏอันไม่มีแก่นสาร

5:22 อาศัยอยู่ในชั้นที่ประกอบขึ้นจากธาตุอันเปรียบเหมือนนूपิษ มีความเห็นผิดเป็นเหมือนหอกทิ่ม ถูกไฟเผาใจให้ร้อนรน ถูกความมืดทอหุ้มไว้ จมอยู่ในห้วงน้ำคือตัณหา เพราะมองไม่เห็น เพราะไม่มีผู้นำทางคือพระชินเจ้าจึงจมอยู่ในห้วงมหาสมุทรแห่งทุกข์

5:23 เมื่อพระโพธิสัตว์ผู้ปลดปล่อยชาวโลกทั้งหมดได้รู้อย่างนั้นแล้ว เป็นผู้ไม่ประมาทได้เริ่มทำความเพียรมากยิ่งขึ้น เป็นผู้มีสติ ปัญญา ความคิด ตั้งมั่น เป็นผู้มีความละเอียด มีพุทธิปัญญา

5:24 โพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งหลาย ผู้ไม่อ้อมในการสั่งสมบุญและญาณอันเลิศ แสวงหาญาณอันเลิศและพละโดยไม่มีความย่อท้อและไม่ย่อหย่อน รักษาไว้ซึ่งพุทธเกษตร พุทธลักษณะ และพุทธโฆชะ ประกอบกิริยาทั้งปวงอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย

5:25 ดูก่อนผู้มีปัญญา เพื่อให้ชาวโลกมีความพร้อม พระโพธิสัตว์ได้เรียนศิลปะ การเขียน การพิมพ์ ท่าทาง การคำนวณ ตัวเลข การเปลี่ยนธาตุ การรักษาโรค ดันตระ หมอผี โหราศาสตร์ การแก้พิษ หมอรักษาโรค ได้สร้างวิชาการที่สุดยอด เป็นผู้มียมหาเมตตาการุณาและปัญญา

5:26 รอบรู้ในการประพันธ์ การฟ้อน การบันเทิงอย่างต่างๆ ให้สร้างสถานที่ที่มีสระน้ำ สวนผลไม้ สวนดอกไม้ ที่นั่งพัก และการแสดงบอรรถณะที่มีหลายรูปแบบเพื่อประโยชน์สุขของสัตว์ทั้งหลาย

5:27 พระโพธิสัตว์ผู้ใคร่ประโยชน์สุขแก่ชาวโลกได้เรียนศาสตร์การทำนายแผ่นดินไหว ทำนายดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ และการทำนายลักษณะร่างกาย และอวัยวะ วิชาการตัดสินคดี ความ (นิติศาสตร์) วิชาการปกครองบ้านเมือง (รัฐศาสตร์) ได้บรรลुरुูปมาน อภิญญา

5:28 พระโพธิสัตว์เข้าสู่ภุมิที่ 5 อันรู้ได้ยากนี้ เป็นผู้ประพฤติเพื่อปัญญาอันประเสริฐ ย่อมบูชาพระพุทธเจ้าจำนวนหลายแสน ย่อมฟังธรรมของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น อธิษาศัยของพระโพธิสัตว์ถูกกลั่นให้สดใสงดงามยิ่งขึ้นเหมือนทองคำที่ถูกขัดด้วยหินปะการังย่อมมีความผุดผ่อง

5:29 ลมย่อมไม่สามารถทำความหม่นหมองให้แก่วิมานดาวเคราะห์อันสำเร็จด้วยแก้ว (ประกายแสงเจิดจรัสของกลุ่มดาวเคราะห์) แม้พระโพธิสัตว์ผู้มีประพฤติเพื่อประโยชน์ของชาวโลก ท่องเที่ยวไปในโลกย่อมไม่ถูกโลกทำลายให้มัวหมอง เหมือนดอกบัวเกิดในน้ำโคลนแต่ไม่เปื้อนโคลนตม

5:30 พระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในภุมินี้เป็นเหมือนจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดุสิต เป็นผู้ทำลาย ลัทธิของเดียรฉัตร และความเห็นผิด ย่อมบำเพ็ญกุศลเพื่อเหตุแห่งการได้พุทธญาณด้วยคิดว่า ขอให้เรา เป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายด้วยการได้พละ 10

5:31 พระโพธิสัตว์ทั้งหลายได้เริ่มความเพียรให้มากยิ่งขึ้น เป็นผู้ไม่ประมาท ย่อมบูชาพระ สุตตเจ้าจำนวนพันโกฏิ ได้บรรลुरुสมาริ ทำเกษตรหลายโกฏิให้สิ้นไหว มีปณิธาน และคุณธรรมเพิ่มมา กขึ้นอีก

5:32 พระโพธิสัตว์ผู้เป็นบุคคลประเสริฐที่สุดในบรรดาที่พึงของสัตว์โลกแสดงภูมิที่ห้าอัน วิจิตรด้วยอุปายะจำนวนหลายโกฏิ

ภุมิตี 6 อภิมุขีภุมิตี

6:1 ครึ้นฟ้งจรรยาและภุมิตีอันประเสริฐของผู้มีปัญญา บุตรพระสุคตเจ้ามีใจเบิกบานได้ โปรยฝนดอกไม้มในท้องฟ้าได้โปรยแก้วมณีนมึร์คมีสว่างรุ่งโรจน์ และได้กล่าวสรรเสริญพระสุคตเจ้าว่า สาธุ

6:2 เหล่าทวยเทพหลายแสนต่างมีใจรื่นเรึงได้โปรยฝนรัตนะทิพย์ที่รุ่งเรืองงดงามอัน ละเอียด โปรยมาลัย เครื่องหอม เครื่องลู่ปลั้ ยกฉัตร ยกธงชัยและธงแผ่นผ้า และยกอัมจันทรใน อากาศ

6:3 ท้าวสวัตตีจอมเทพพร้อมด้วยคณะทเวาทั้งปวงที่อยู่ในท้องฟ้ามีความเลื่อมใสได้โปรย เมฆรัตนะเพื่อบูชาพระชินเจ้า มีจิตหรรษาได้กล่าวว่า ดูก่อนบุตรพระสุคตเจ้า สาธุ เทพนารีผู้สถิตอยู่ใน ชั้นฟ้าจำนวนหลายพันมีใจรื่นเรึงได้ขับร้อง ประโคมดนตรี ย่อมร้องเป็นเสียงบรรเลงด้วยใจยินดีเพื่อ สรรเสริญพระชินเจ้าผู้ทำลายกิเลสเครื่องรุ่มร้อน

6:4 ธรรมดาทั้งปวง มีปกติเป็นศุนยะ สงบจากประกฤติ กำหนดไม่ได้ว่าเป็นสิ่งทั้งปวง เปรียบได้กับทางเดินในอากาศ ไม่มีการคิดเอาเอง บริสุทธิ์ ปราศจากการเดินทางและการดำรงอยู่ ไม่ใช่โลกที่ปรากฏเห็นอยู่ ไม่ใช่สิ่งที่เหลือ เสมอด้วยตถตา เพราะเป็นจริงอย่างนั้น ไม่ใช่การคิดเอาเอง

6:5 ผู้เข้าใจธรรมชาติของสรรพสิ่งย่อมไม่มีความหวั่นไหวในการเกิดและไม่เกิด ย่อม ประกอบด้วยเมตตาและกรุณาเพื่อปลดเปลื้องชาวโลก ย่อมเป็นบุตรผู้เกิดแต่อก ผู้เกิดด้วยธรรมของ พระสุคตเจ้า

6:6 พระโพธิสัตว์ย่อมบำเพ็ญทาน ละนิमितทั้งปวง จิตตั้งมั่นในศีลมีความสงบในเบื้องต้น และมีความสงบอย่างยิ่ง ย่อมอดทนต่อสิ่งที่เกิดในโลก เข้าใจธรรมชาติไม่เสื่อมสิ้น มีพลังความกล้า หาญ ไม่แปลกแยกจากสิ่งทั้งปวง

6:7 บุตรพระสุคตเจ้า ผู้สงบจากบาป ผู้มหาสัตว์ เข้าฌาน มีกิเลสสิ้นไป มีความบริสุทธิ์ อย่างยิ่ง เข้าใจความจริงในสรรพสิ่ง น้อมใจไปในอาทิศุนยะ อุดมด้วยญาณพละ และ วิริยพละ บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกตลอดเวลา

6:8 เมื่อได้กล่าวคำสรรเสริญนับพันเช่นนี้แล้ว เหล่าเทพกัญญาผู้งดงามยิ่ง ผู้สถิตอยู่ใน ท้องฟ้า ผู้มีความเลื่อมใส ได้สงบนิ่งมองดูพระชินเจ้าด้วยความเคารพในธรรม

6:9 พระโพรสิสตร์วิมุกตจินทร์ได้กล่าวกับพระโพรสิสตร์วัชรครรรค์ผู้แก้แล้วล้าต่อไปอีกว่า
อาการของผู้ได้บรรลุธรรมอันเลิศต่อจากภูมิที่ 5 เป็นอย่างไร?

6.1 พระโพรสิสตร์วัชรครรรค์กล่าวว่า คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพรสิสตร์นั้นเป็นผู้บำเพ็ญ
มรรคบริบูรณ์ดีแล้วในโพรสิสตร์ภูมิที่ 5 ย่อมก้าวขึ้นสู่โพรสิสตร์ภูมิที่ 6 | พระโพรสิสตร์นั้นย่อมก้าวไปด้วย
ธรรมสมตา 10 ประการ | อะไรบ้าง? คือด้วยความเข้าใจสภาวะของธรรมทั้งปวงโดยความเสมอว่า
ปราศจากนิमित ปราศจากลักษณะ ปราศจากการเกิดขึ้น ปราศจากชาติ มีสภาพว่างเปล่า มีความ
บริสุทธิ์มาก่อน ไม่มีสัญญา ไม่เหมือนที่ปรากฏ (มายา) เป็นธรรมไม่รวมไม่แยก เปรียบเหมือนสิ่งที่ถูก
สร้างขึ้นเหมือนมายา ความฝัน เหมือนเงา เสียงสะท้อน เหมือนเงาจันทร์ในน้ำ เงาในกระจก เป็น
ธรรมคู่ คือมีสภาพและไม่มีสภาพ ประกอบด้วยธรรม 10 เหล่านี้||

6.2 พระโพรสิสตร์นั้นพิจารณาธรรมทั้งปวงตามสภาวะ เป็นผู้ตรัสกรอง พิจารณา ปฏิบัติ
ตามลำดับ ตามกระแส มีความเชื่อมั่นไม่ขัดแย้ง ได้บรรลุโพรสิสตร์ภูมิที่ 6 ชื่อว่า อภิมุขี ด้วยอนุโลม
กษานติ¹⁶¹ ที่แก้แล้ว | แต่ยังไม่ได้บรรลุอนุปัตติกษานติ อันเป็นธรรมสูงสุด ||

6.3 พระโพรสิสตร์เข้าใจสภาวะธรรมทั้งปวงอย่างนี้แล้ว เพื่อให้มหากรุณาถึงความบริบูรณ์
ย่อมพิจารณาเห็นความกลายเป็น (สัมภาวะ) และความไม่เป็น (วิภาวะ) ของโลกชัดเจนมากขึ้น เพราะมี
มหาเมตตานำหน้า และมีมหากรุณาเป็นใหญ่ | พระโพรสิสตร์พิจารณาความกลายเป็นและความไม่เป็น
ของโลกนั้นอยู่ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ความเป็นปกติของโลกทั้งมวลเกิดมีได้เพราะความยึดมั่นใน
อัตตา และไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มีความถือมั่นในอัตตาดังนี้ |

พระโพรสิสตร์นั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า เพราะเหตุนี้แล สัตว์ทั้งหลายผู้มีความรู้บ้าง ผู้หลง
ยึดมั่นในอัตตา ถูกความมืดมิดคือความไม่รู้ปกคลุม ผู้มีความปรารถนาความเป็นและไม่ปรารถนาจะ
เป็น ไม่มีความคิดพิจารณาสาวไปหาเหตุ ดำเนินอยู่บนหนทางผิด มีความประพฤติผิด ย่อมสั่งสม
ปุญญาภิสังขาร อปุญญาภิสังขาร และอเนญชาภิสังขาร | มีพีชะคือจิตของสัตว์ที่ถูกเพาะขึ้นด้วยสังขาร
สามที่มีน้ำเลี้ยงคืออุปาทาน นำไปสู่ชาติ ชรา มรณะ และการเกิดในภพใหม่ | มีกรรมเป็นที่เพาะปลูก มี
อวิชชาเป็นความมืด มีตัณหาเป็นน้ำยาง มีอสมิมานะเป็นน้ำรด | ย่อมปรากฏหน่ออ่อนคือนามและรูป

¹⁶¹ คัมภีร์ทศภูมิสูตรกล่าวถึงกษานติมี 3 ประการได้แก่ โฆษานุกษานติ การยอมรับคำสอนที่ตนได้ฟัง
มา อนุโลมกษานติ คือ การบำเพ็ญตนตามธรรมวินัยนั้น และ อนุปัตติกษานติ คือการยอมรับว่าธรรม
ทั้งหลายมิได้มีการอุบัติขึ้น

เพราะการรดด้วยน้ำคือทิวัญญ์| เมื่อมีหน่ออ่อนคือนามและรูปองกามเจริญขึ้นแล้ว อินทรี 5¹⁶² ย่อมดำเนินไปได้| ประชุมแห่งอินทรี 5 ที่เป็นไปอยู่นั้นย่อมกระทบกันและกัน| เวทนาย่อมปรากฏเพราะมีการกระทบ (ผัสสะ)| ความปรารถนาย่อมมีในเพราะการเกิดขึ้นของเวทนา| อุปาทานย่อมมีเพราะตัณหาและความปรารถนา| เมื่อมีอุปาทานพอกพูน ภพย่อมเกิด| เมื่อภพเกิด ชันซ์ห้าย่อมเกิดขึ้น| ชันซ์ห้ายที่เกิดขึ้นย่อมเสื่อมสลายเพราะการเข้าถึงคติห้าตามลำดับ| ย่อมเข้าถึงความเสื่อมไป| เมื่อเข้าถึงความเสื่อม ความเจ็บและความเดือดร้อนใจย่อมมี| เพราะมีความเจ็บป่วยและความเดือดร้อนใจเป็นเหตุย้อมนำไปสู่ความเศร้าโศก ความเสียใจ ความทุกข์ใจ ความระทมใจและความคับแค้นใจ(อุปายาสะ)| ไม่มีผู้ใดทำให้เกิดขึ้น| ย่อมเป็นไปเพราะเป็นสภาพของตนและอนาโภาคะ| ไม่มีใครทำให้แตกสลาย| พระโพธิสัตว์ย่อมพิจารณาปฏิจัสสมุปบาทตามลำดับอาการอย่างนี้||

6.4 พระโพธิสัตว์นั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า กล่าวโดยปรมัตถ์ ความไม่รู้ความจริง (อริยสัง) ทั้งหลาย เรียกว่า อวิชชา| วิกาของกรรมที่เกิดจากอวิชชา เรียกว่า สังขาร| จิตดวงแรกที่อาศัยสังขารเกิดขึ้น เรียกว่า วิญญาน| อุปาทานชันซ์สี่ที่เกิดขึ้นพร้อมกับวิญญาน เรียกว่า นามรูป| ความพอกพูนของนามรูป เรียกว่า आयตนะหก| การมากระทบกันของปัจจัยสามคือวัตถุ คือที่ตั้งแห่งอารมณ์ภายนอก (อินทรี) อารมณ์ (วิษยะ) และวิญญานที่มีกิเลส เรียกว่า ผัสสะ| ความรู้สีก่อนเกิดแต่ผัสสะ เรียกว่า เวทนา| ความดิ้นรนเป็นไปเพื่อเวทนา เรียกว่า ตัณหา| ความพอกพูนขึ้นของตัณหา เรียกว่า อุปาทาน| กรรมที่มีอาสวะที่เกิดจากอุปาทานหล่อเลี้ยง เรียกว่า ภพ| วิกาของกรรม เรียกว่า ชาติได้แก่ ทำให้ชันซ์พอกพูนขึ้น| ความแก่งอมของชันซ์ เรียกว่า ชรา| ความแตกไปของชันซ์ที่แก่ชรา เรียกว่า มรณะ| ความเดือดร้อนใจของผู้จะต้องตาย ต้องพลัดพรากไป ผู้หลงสติ มีความถ้อยมั่น เรียกว่า ความโศก| ความพรั่นเพื่อที่เกิดเพราะความเศร้าโศก เรียกว่า ปริเทวะ| ความแตกสลายของอินทรีห้า เรียกว่า ความทุกข์| ความแตกทำลายของความคิดและความเห็น เรียกว่า โทมันัส| ความทุกข์โทมันัสมากมาย เรียกว่า อุปายาสะ| กองทุกข์คือต้นไม้ม่างทุกขที่เจริญขึ้นนี้ย่อมเจริญขึ้นอย่างเดียว คือ ไม่มีผู้กระทำ และไม่มีผู้ส่วยผล ดังนี้||

6.5 พระโพธิสัตว์นั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า การกระทำทั้งหลายย่อมรู้ได้เพราะมีผู้กระทำ| กล่าวโดยปรมัตถ์คือที่ใดไม่มีผู้กระทำ ในที่นั้นย่อมไม่มีการกระทำเกิดขึ้น| พระโพธิสัตว์นั้นมีความคิดอย่างนี้อีกว่า สิ่งที่เป็นอยู่ในโลกธาตุนี้คือจิตมาตร| แม้ปัจจัยการเกิด 12 ประการเหล่านี้ พระตถาคต

¹⁶² อินทรี 5 ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ดุที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ed. 12 (กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2546): 187. แต่ในที่นี้อินทรีคืออายตนะ 12

ได้ตรัสไว้แล้วโดยประเภท ทั้งหมดนี้มีจิตเป็นที่ให้อาศัย| เพราะอะไรเป็นเหตุ? เพราะวิญญาน คือ จิต ที่สัมปยุตด้วยราคะเกิดขึ้นในทุกสิ่ง| อวิชชา คือ อัสมิมหะมีอยู่ในวัตถุสังขาร| นามรูปเกิดพร้อมกับจิต ที่มีอวิชชา| ฉฬายตนะ คือการเจริญขึ้นของนามรูป| ผัสสะ คือ ความต่อเนื่องเกิดจากฉฬายตนะ| เวทนา คือ สิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกับผัสสะ| ตัณหา คือ ความไม่พอของผู้แสวยอยู่| อุปาทาน คือ ความถือ มั่น ไม่สละวางของผู้ถูกตัณหาท่วมทับ| ภพ คือ การเป็นขึ้นของปัจจัยแห่งการเกิดเหล่านั้น| ชาติ คือ การเกิดขึ้นของภพ| ชรา คือ ผลอันสูงงอมของชาติ| มรณะ คือ ความสิ้นไปเพราะแก่ชรา||

6.6 ในปัจจัยเหล่านั้น อวิชชาย่อมเป็นที่ตั้งของเหตุ 2 อย่าง| คือ เป็นต้นเหตุทำให้สัตว์มีความหลง และเป็นต้นเหตุทำให้สังขารเกิดขึ้น| แม้สังขารก็เป็นที่ตั้งของเหตุปัจจัย 2 อย่าง| คือ ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดวิบากในอนาคต และเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาน| วิญญานย่อมเป็นที่ตั้งของเหตุปัจจัย 2 อย่าง| คือ ย่อมทำให้เกิดปฏิสนธิขึ้นในภพ และเป็นเหตุให้เกิดนามรูป| นามรูปย่อมเป็นที่ตั้งของเหตุปัจจัย 2 อย่าง| คือ ผูกพัน (นามและรูป) ให้เนื่องกันและเป็นปัจจัยให้เกิดฉฬายตนะ|

6.7 ฉฬายตนะย่อมเป็นที่ตั้งของเหตุปัจจัย 2 อย่าง| คือ การแยกวิชัย (อายตนะภายนอก) และอายตนะภายในให้ปรากฏ และเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ| ผัสสะย่อมเป็นที่ตั้งของเหตุปัจจัย 2 อย่าง| คือ ทำ (อายตนะภายในและอายตนะ) ให้กระทบกัน และเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา| เวทนาย่อมเป็นที่ตั้งของเหตุปัจจัย 2 อย่าง| คือ ย่อมเสวยอารมณ์ที่น่าปรารถนา อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา และอารมณ์ที่พ้นจากอารมณ์ทั้ง 2 นั้น และเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา| ตัณหาย่อมเป็นที่ตั้งของเหตุปัจจัย 2 อย่าง| คือ ย่อมทำความพอใจในวัตถุที่น่าพอใจให้เกิดขึ้น และเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน| อุปาทานเป็นที่ตั้งของเหตุปัจจัย 2 อย่าง| คือ ทำการผูกมัดไว้ด้วยกิเลส และเป็นปัจจัยให้เกิดภพ| ภพย่อมเป็นที่ตั้งของเหตุปัจจัย 2 อย่าง| คือ ทำภพใหม่ให้เกิดขึ้น และเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ| ชาติย่อมเป็นที่ตั้งของเหตุปัจจัย 2 อย่าง| คือ ทำให้ขันธ์เกิดขึ้น และเป็นปัจจัยให้เกิดชรา| ชราย่อมเป็นที่ตั้งของเหตุปัจจัย 2 อย่าง| คือ ทำอินทรีย์ให้แปรเปลี่ยนไป และเป็นปัจจัยให้เกิดมรณะ| มรณาย่อมเป็นที่ตั้งของเหตุปัจจัยสองอย่าง| คือ ทำสังขารให้หมดสิ้นไป และไม่ตัดขาดอวิชชา ด้วยประการฉะนี้||

6.8 ในความเป็นเหตุและปัจจัยนั้น คำว่า สังขารมีอวิชชาเป็นปัจจัย คือ สังขารมีการไม่แยกออกจากกัน คือมีความเกี่ยวเนื่องกัน เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย| คำว่า วิญญานมีสังขารเป็นปัจจัย คือ วิญญานมีการไม่แยกออกจากกัน คือมีความเกี่ยวเนื่องกัน เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย| ...¹⁶³ ชราและ

¹⁶³ นามรูป มีวิญญานเป็นปัจจัย คือ นามรูปมีการไม่แยกออกจากกัน คือมีความเกี่ยวเนื่องกัน เพราะมีวิญญานเป็นปัจจัย| ฉฬายตนะ มีนามรูปเป็นปัจจัย คือ ฉฬายตนะมีการไม่แยกออกจากกัน คือมีความเกี่ยวเนื่องกัน

มรรณมีชาติเป็นปัจจัย คือ ความไม่ตัดขาดจากกันและความเนื่องกันของชราและมรรณะ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย| คำว่า เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ คือ สังขารมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกันเพราะไม่มีอวิชชาเป็นปัจจัย ...¹⁶⁴| ชราและมรรณะดับเพราะชาติดับ คือ ชราและมรรณะมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีชาติเป็นปัจจัย||

6.9 ในปัจจัยทั้ง 12 ประการนี้ ความเนื่องกันของอวิชชา ตัณหา และอุปาทาน เป็นกิเลสวัฏ ความไม่ตัดขาดจากกันของสังขารและภพเป็นกรรมวัฏ ส่วนความไม่ตัดขาดจากกันของปัจจัยอื่นที่เหลือเป็นทุกข์วัฏ| การตัดขาดของปัจจัยเบื้องต้นและเบื้องปลายคือนิโรธวัฏ| วงจรทั้งสาม เป็นสิ่งที่ปราศจากอึดตา และไม่เกี่ยวเนื่องด้วยความเป็นอึดตา ย่อมเกิดขึ้นเพราะมีความดับ และย่อมดับไปเพราะมีการเกิดขึ้น เพราะมีสภาพเป็นเหมือนหญ้าปล้อง||

6.10 กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร คือ วงจรที่เนื่องด้วยอดีต| ตั้งแต่วิญญูณจนถึงเวทนา คือ วงจรส่วนที่เนื่องด้วยปัจจุบัน| ตั้งแต่ตัณหาจนถึงภพ คือ วงจรที่เนื่องด้วยอนาคต| ดังนั้นเบื้องต้นความเป็นไปของวงจรมีต่อเนื่องอย่างนี้ |เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ คือ ข้อความนี้เป็นนัยฝ่ายตัดขาดวงจร||

เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย| ผัสสะมีฉฬายตนะเป็นปัจจัย คือ ผัสสะมีการไม่แยกออกจากกัน คือมีความเกื้อกูลกัน เพราะมีฉฬายตนะเป็นปัจจัย| เวทนามีผัสสะเป็นปัจจัย คือ เวทนามีการไม่แยกออกจากกัน คือมีความเกื้อกูลกัน เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย| ตัณหามีเวทนาเป็นปัจจัย คือ ตัณหามีการไม่แยกออกจากกัน คือมีความเกื้อกูลกัน เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย| อุปาทานมีตัณหาเป็นปัจจัย คือ อุปาทานมีการไม่แยกออกจากกัน คือมีความเกื้อกูลกัน เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย| ภพมีอุปาทานเป็นปัจจัย คือ ภพมีการไม่แยกออกจากกัน คือมีความเกื้อกูลกัน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย| ชาติมีภพเป็นปัจจัย คือ ชาติมีการไม่แยกออกจากกัน คือมีความเกื้อกูลกัน เพราะมีภพเป็นปัจจัย|

¹⁶⁴ วิญญูณดับเพราะสังขารดับ คือ วิญญูณมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกันเพราะไม่มีสังขารเป็นปัจจัย| นามรูปดับเพราะ วิญญูณดับ คือ นามรูปมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีวิญญูณเป็นปัจจัย| ฉฬายตนะดับเพราะนามรูปดับ คือ ฉฬายตนะมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีนามรูปเป็นปัจจัย| ผัสสะจึงดับเพราะฉฬายตนะดับ คือ ผัสสะมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีสังขารเป็นปัจจัย| เวทนาดับเพราะผัสสะดับ คือ เวทนามีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีผัสสะเป็นปัจจัย| ตัณหาดับเพราะ เวทนาดับ คือ ตัณหามีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีเวทนาเป็นปัจจัย| อุปาทานดับเพราะตัณหาดับ คือ อุปาทานมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีตัณหาเป็นปัจจัย| ภพดับเพราะอุปาทานดับ คือ ภพมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีอุปาทานเป็นปัจจัย| ชาติดับเพราะภพดับ คือ ชาติมีการดับสนิทและไม่เกื้อกูลกัน เพราะไม่มีภพเป็นปัจจัย|

6.11 อีกอย่างหนึ่ง ความทุกข์ทั้ง 3 ประการ ย่อมมีเพราะเข้าไปอาศัยปัจจัยการเกิดขึ้นทั้ง 12 ประการ| ในปัจจัย 12 ประการนั้น อวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูปและอายตนะหกเหล่านี้ คือ สังขารทุกข์ตา| ผัสสะและเวทนา คือ ทุกขทุกข์ตา| ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ชรา และ มรณะ คือ ปรินามทุกข์ตา (ความทุกข์เพราะความผันแปร)| เพราะอวิชชาดับสังขารจึงดับ คือ การตัดวงจรของความทุกข์ 3 ประการ|

คำว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร คือ สังขารเกิดมีขึ้นได้เพราะมีเหตุปัจจัย| ปัจจัยอื่นที่เหลือก็มีนัยเหมือนกัน| คำว่า เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ คือ ความไม่มีของสังขาร| ปัจจัยที่เหลือมีนัยเดียวกัน||

6.12 คำว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร คือ เป็นความเกี่ยวเนื่องกับการเกิด | ปัจจัยที่เหลือก็เหมือนอย่างนี้| คำว่า เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ คือ สังขารที่เนื่องกับการดับ| ปัจจัยที่เหลือก็เหมือนอย่างนี้||

6.13 คำว่า อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร คือ การตรวจสอบภาวะ (ความผันแปร)| ปัจจัยที่เหลือก็เหมือนอย่างนี้| คำว่า เพราะอวิชชาดับ สังขารจึงดับ ได้แก่ ความไม่เกี่ยวเนื่องกันของความสิ้นไป หมดไป| ปัจจัยที่เหลือก็อย่างนี้เหมือนกัน||

6.14 พระโพธิสัตว์พิจารณาปฏิจจนุปบาทมีอาการ 12 ตามลำดับและทวนลำดับอย่างนี้ คือ พิจารณานุสนธิของปัจจัยในวงจรการเกิดขึ้น พิจารณาโดยรวมลงเป็นเอกจิต พิจารณาตามการแยกเป็นกรรมของแต่ละบุคคล พิจารณาโดยความไม่แยกส่วน พิจารณาโดยการดำเนินไปเป็นวงจรสาม (กิเลส กรรม และทุกข์เป็นวิบาก) ตามลำดับและทวนลำดับ พิจารณาตามความเป็นปัจจัยที่เกิดขึ้นในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต พิจารณาตามความเป็นเหตุเกิดทุกข์สามประการ พิจารณาโดยความเป็นไปตามเหตุและปัจจัย พิจารณาตามเหตุที่เนื่องด้วยการเกิดดับ และพิจารณาความไม่มี และความไม่สิ้น||

6.15 เมื่อพระโพธิสัตว์พิจารณาปัจจัยแห่งปฏิจจนุปบาท 12 ประการอย่างนี้โดยเป็นสภาพที่ไม่ใช่อดีต ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะ ไม่ใช่บุคคล ไม่ใช่ผู้กระทำ ไม่ใช่ผู้สวຍ (รับรู้) ไม่ใช่เจ้าของ เป็นสิ่งที่อาศัยเหตุปัจจัย ว่างจากสภาวะ (แก่นสาร) แยกจากสภาวะ เมื่อพระโพธิสัตว์พิจารณาอยู่อย่างนี้ หนทางสู่ศูนยตาวิมอกข์ได้เกิดขึ้น||

6.16 เพราะสภาวะแห่งปัจจัยในการเป็นไปในภพดับไป นิमितธรรมใดๆ จึงไม่เกิดขึ้นแก่ พระโพธิสัตว์ผู้กำลังเข้าสู่วิโมกข์อันไม่มีสิ่งใดขัดขวาง| ต่อจากนั้น อนิมิตตวิโมกข์เกิดขึ้นแก่พระ โพธิสัตว์นั้น||

6.17 ความปรารถนาใดๆ ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์นั้นผู้กำลังได้ศูนยตวิโมกข์ และอนิมิตตวิโมกข์อย่างนี้ เว้นจากความปรารถนาในการอบรมสัตว์ทั้งหลายให้มีความพร้อมอันมีมหา กรุณาเป็นเบื้องต้น| เมื่อเป็นอย่างนั้น อปฺปณฺหิตวิโมกข์ย่อมเกิดขึ้น||

6.18 พระโพธิสัตว์นั้นได้ทำประตูแห่งวิโมกข์ 3 ให้ปรากฏขึ้นแล้ว เป็นผู้ไม่สำคัญว่าตน หรือคนอื่น ไม่มีสำคัญว่าผู้กระทำหรือผู้เสวย ไม่สำคัญเรื่องภาวะ (ความมี) และอภาวะ (ความไม่มี) เป็นผู้มิมหากรุณาเป็นเป้าหมาย ย่อมปฏิบัติเพื่อให้ได้โพชฌงค์ที่ยังไม่เคยได้| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมมี ความคิดอย่างนี้ ว่า| สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้นย่อมดำเนินเป็นไปเพราะการมารวมกัน| ดำเนินเป็นไปไม่ได้ เพราะการแยกออกจากกัน| เอาเถิด เมื่อพวกเราเห็นว่า สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้นถูกโทษจำนวนมาก ประทุษร้ายอยู่อย่างนี้ จักทำการตัดการมารวมกันของสังโยค แต่เรายังไม่เข้าถึงความสงบโดยสิ้นเชิง ของสังขาร เพื่ออบรมสัตว์ให้มีความพร้อม||

6.19 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นพิจารณาสังขารโดยความเป็นธรรมชาติที่มีโทษมาก และปราศจากสภาวะของตน ไม่เกิดไม่ดับ พระโพธิสัตว์นั้นเป็นผู้มิมหากรุณา ไม่ละหน้าที่ อันพึงกระทำต่อสัตว์ ชื่อว่าเป็นผู้มุ่งหน้าต่อญาณที่ไม่ติดขัด มีคุณเครื่องอยู่คือปรัชญาปารมิตา เพราะ มีโอภาส| พระโพธิสัตว์นั้นประกอบด้วยญาณอย่างนี้ ได้โอภาสคุณเครื่องอยู่คือปรัชญาปารมิตาแล้ว ย่อมรวบรวมปัจจัยอันเป็นเครื่องให้ยึดเอาโพชฌงค์| ย่อมไม่อยู่ด้วยการอยู่ของสังขารและย่อม พิจารณาสภาวะอันดับสนิทของสังขารทั้งหลาย| และไม่อยู่ในสังขารนั้นถาวร เพราะยังไม่ได้บรรลุ¹⁶⁵ โพชฌงค์||

6.20 เมื่อพระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าอภิมุขี สมานชื่อ่ว่า อวตารศูนยตา สว ภาวศูนยตา ปรมัตถศูนยตา ปรมศูนยตา มหาศูนยตา สัมประโยคศูนยตา อภินิหารศูนยตา วิกัลปศูนย ตา สาเปกษาศูนยตา วินิรภาควินิรภาคศูนยตา ย่อมเกิดสว่างไสวขึ้น| ทางแห่งศูนยตาสมานิจำนวน หลายแสนก็ได้ปรากฏขึ้นแก่พระโพธิสัตว์เหมือนกันอย่างนี้| อนิมิตตสมานิจำนวนหลายแสนก็ปรากฏ อย่างนี้| อปฺปณฺหิตสมานิจำนวนหลายแสนก็ปรากฏขึ้น| เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า อภิมุขีนี้แล้ว อาศยตา 10 ประการย่อมบริบูรณ์ ได้แก่ เกพยาศยตา นียาศยตา กัลยาณาศยตา คัมภีรา

¹⁶⁵ K: เพราะโพชฌงค์ยังไม่บริบูรณ์

ศยดา อปฺภิกุทวารัตตยาศยดา อปฺภิปฺระสัตรฺพธาศยดา วิมลศยดา อนันตศยดา ชญานาภิลาชาศยดา
อุบายปรัชญาสัมปฺระโยคศยดา||

6.21 โภธิสัตรฺวอาศยดา 10 ประการนี้ เป็นสิ่งนำไปสู่ตถาคตโพธิ์ เป็นผู้มีมีความกล้าหาญไม่
ถอยกลับเพราะไม่ว่าร้ายต่อผู้ว่าร้ายทั้งปวง เป็นผู้ไหลไปสู่ภูมิญาณ ย่อมเป็นหน้าหนีจากสาวกภูมิ
และปัจเจกภูมิ ย่อมมีพุทธญาณเป็นเพียงเป้าหมายเดียว ไม่หวั่นไหวเพราะการคุกคามของมารและ
กิเลสทั้งปวง มั่นคงในการเห็นด้วยโพธิ์สัตว์ญาณ ได้อบรมศูนยตาวิมอกข์ อนิมิตตวิมอกข์และอปณิหิต
วิมอกข์ ประกอบด้วยอุบายะและปัญญาเครื่องพิจารณา เต็มไปด้วยการปฏิบัติโพธิ์ปักขยธรรม พระ
โพธิ์สัตว์ในภูมิชื่อว่าอภิมุขินั้นเป็นผู้มีปรัชญาปารมิตาวิหารอันยอดเยี่ยม และ กษานติที่สามอันแรง
กล้าที่เป็นอนุโลม (อนุโลมิกิกษานติ) ได้เกิดขึ้น เหมือนกับธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นตามกระแส ไม่ใช่
ทวนกระแส||

6.22 พระโพธิ์สัตว์ผู้ดำรงอยู่ในโพธิ์สัตว์ภูมิชื่อว่าอภิมุขี ย่อมประกอบด้วยสมบัติ ปัญญา
ญาณตามที่กล่าวมาแล้ว ย่อมรักษาไว้ด้วยการปฏิบัติ ได้บรรลุคุณธรรมของพระตถาคตเจ้ามากยิ่งขึ้น
เมื่อพระโพธิ์สัตว์ดำรงอยู่ในโพธิ์สัตว์ภูมิชื่อว่า อภิมุขินี้ ย่อมมีกุศลมูลรุ่งเรืองสว่างไสวยิ่งขึ้น ตลอด
หลายกับ ...¹⁶⁶ กุศลมูลทั้งหลายเหล่านั้นย่อมมีความรุ่งเรืองและสว่างไสวมากขึ้น | ดูก่อนชินบุตรผู้
เจริญ ธรรมดาทองธรรมชาติที่มีไพฑูรย์แวดล้อมย่อมมีความรุ่งเรืองและส่องสว่างเจิดจ้ายิ่งนักแม้ฉันใด
ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ กุศลมูลทั้งหลายของพระโพธิ์สัตว์ผู้ดำรงอยู่ในโพธิ์สัตว์ภูมิชื่อว่าอภิมุขินี้ ย่อมมีอุ
บายะ ปัญญา ญาณเจริญรุ่งเรืองสดใสมากฉันนั้น ย่อมเข้าถึงความสงบและมีความหนักแน่นไม่
หวั่นไหวยิ่งขึ้นไปอีก|

6.23 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ธรรมดาร์ศมีของดวงจันทร์ย่อมทำความยินดีให้แก่สัตว์
ทั้งหลาย เป็นรัศมีที่ไม่ถูกมณฑลของลมหมุนทั้งสี่ทำลายได้ ฉันใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ กุศลมูล
ทั้งหลายของพระโพธิ์สัตว์ในโพธิ์สัตว์ภูมิชื่อว่าอภิมุขินี้ ย่อมดับเปลวไฟแห่งกิเลสของสัตว์จำนวนหลาย
โกฏิแสนล้าน และทำความยินดี (ให้แก่สัตว์) และแม้หม่อมารทั้ง 4 ย่อมไม่อาจทำให้หวั่นไหวได้ ฉันนั้น|
บรรดา บารมีสิบประการของพระโพธิ์สัตว์นั้น ปรัชญาบารมีย่อมสมบูรณ์ที่สุด แต่บารมีอื่นจะไม่
สมบูรณ์ก็ไม่ใช่ แต่เป็นไปตามกำลัง ตามการสั่งสม ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โพธิ์สัตว์ภูมิที่ 6 ชื่อว่าอภิมุขี
นี้ แสดงโดยย่อเพียงเท่านี้ พระโพธิ์สัตว์ที่ดำรงอยู่ในภูมินี้ โดยมากเป็นท้าวสุนิมิตเทวราช ผู้ฉลาด ผู้มี

¹⁶⁶ หลายพันกับ หลายแสนกับ หลายหมื่นแสนกับ หลายโกฏิกับ หลายร้อยโกฏิกับ หลายพันโกฏิกับ
หลายแสนโกฏิกับ หลายหมื่นแสนโกฏิกับ

อำนาจ ผู้ฉลาดสามารถในการทำอภิมานะของสัตว์ทั้งหลายให้สงบระงับได้ เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายเป็นหน้าหนีจากอภิมานธรรม| เป็นผู้หนักแน่นมั่นคง เป็นผู้ฉลาดในการถามตอบปัญหาของสาวกทั้งปวง เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายเข้าใจในปฏิจกสมุปปาท¹⁶⁷||

6:10 คู่ก่อนผู้มีปัญญา พระโพธิสัตว์ผู้มีมรรคจรรยาในภูมิที่ 5 บริบูรณ์แล้ว ผู้ไม่มีนิมิต ไม่มีลักษณะ ไม่มีชาติ ไม่อุบัติเกิดขึ้น มีความบริสุทธิ์แรก ไม่เป็นไปในโลกมายา เข้าใจอย่างนี้แล้ว ย่อมก้าวขึ้นสู่ภูมิที่ 6 อันประกอบด้วยญาณ (ภูมิแห่งปัญญา)

6:11 พระโพธิสัตว์ไม่แยกตัวจากโลก ไม่ยึดครอง ไม่คิดเอาเอง ไม่ประกอบด้วยมายา ภาวะ และทวิภาวะ มองเห็นการเกิดขึ้นของธรรมตามลำดับอนุโลมและไม่ทวนลำดับ มีญาณ ย่อมก้าวเข้าสู่ภูมิญาณที่ 6 อันยอดเยี่ยม

6:12 พระโพธิสัตว์ตั้งมั่นอยู่ในอนุโลม (ญาณ) อันแรงกล้า เข้าถึงญาณพละ พิจารณาความเกิดและความดับของสรรพสิ่งในโลก การเกิดขึ้นเพราะความมีดีคือโมหะเป็นปัจจัยสำคัญ ความเป็นไปสืบเนื่องของพระโพธิสัตว์ย่อมไม่มีเพราะโมหะสิ้นไป

6:13 พระโพธิสัตว์ย่อมพิจารณาวจรของอิทัปปัจจตา ว่าเป็นปรมัตถ์ศูนยะ เป็นผลอันเนื่องจากเหตุ เป็นเพียงสมมตินาม รู้จริงว่าเป็นกิจที่ปราศจากผู้กระทำ ย่อมตรวจดูสังขตธรรมว่าเป็นเหมือนกลุ่มเมฆที่บิไม่มีแก่น

¹⁶⁷ พระโพธิสัตว์เริ่มกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งด้วย ทาน ปิยวาจา อรรถจริยา สมานัตตตา| กรรมนั้นทั้งหมด พระโพธิสัตว์ไม่ทอดธุระด้วยการระลึกถึงพระพุทธเจ้า ระลึกถึงพระธรรม ระลึกถึงพระสงฆ์ ระลึกถึงพระโพธิสัตว์ ระลึกถึงโพธิสัตว์จรรยา| ระลึกถึงบารมี ระลึกถึงภูมิ และระลึกถึงพละ| ระลึกถึงเวสราวัชชกรรมธรรม ระลึกถึงอาเวณิกพุทธธรรม| ระลึกถึงสรวชญาณอันประกอบด้วยอสังการทั้งปวง| เพราะอะไร? เพราะพระโพธิสัตว์มีความคิดว่า บรรดาสัตว์ทั้งปวงเราพึงเป็นผู้เลิศที่สุด เจริญที่สุด ดีที่สุดเราพึงเป็นผู้แนะนำ ผู้ชี้แนะ ผู้ชักชวนที่เจริญ เจริญยิ่ง ยอดเยี่ยม ไม่มีผู้อื่นทัดเทียม ตลอดจนเป็นผู้มุ่งหน้าต่อสรวชญาณ| สละเรื่อน บุตรภรรยาและโภคะทั้งปวงแล้ว ย่อมปรารภความปรารถนาและความเพียรตามที่ได้ตั้งไว้ ย่อมบวชในศาสนาของพระตถาคต| และเมื่อบวชแล้วพระโพธิสัตว์ย่อมได้เฉพาะสมาธิแสนโกฏิด้วยขณะเพียงครู่เดียว และพระโพธิสัตว์ย่อมเห็นพระพุทธเจ้านับแสนโกฏิ| และพระโพธิสัตว์ย่อมรู้อิฐฐานของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น| โลกธาตุทั้งแสนโกฏิย่อมสิ้นไหว| พระโพธิสัตว์ย่อมไปสู่เกษตรทั้งแสนโกฏิ| โลกธาตุแสนโกฏิย่อมสว่างไสว| สัตว์แสนโกฏิย่อมเข้าถึงธรรม| ย่อมดำรงอยู่ตลอดแสนโกฏิทุกปี| ย่อมเข้าไปได้ตลอดแสนโกฏิกับในอดีต และอนาคต| ย่อมพิจารณาหัวข้อธรรมแสนโกฏิ| ย่อมแสดงกายแสนโกฏิ ภายหนึ่งๆ ย่อมมีพระโพธิสัตว์แสนโกฏิแวดล้อม| จากนั้นพระโพธิสัตว์ผู้มีปณิธานมีกำลังกว่าผู้อื่นด้วยความวิเศษแห่งปณิธานได้แสดงกาย รัศมี ฤทธิ์ จักขุ โคจร เสียง จรรยา อสังการ อิฐฐาน อธิมุक्ति มีประการหลายหลาก

6:14 การไม่รู้ปริมาตรัสัจทั้งหลายคืออวิชา กรรมมีแตกต่างหลากหลายเพราะเจตนา นามรูปเกิดขึ้นพร้อมกันเพราะอาศัยจิตเกิดขึ้น กองแห่งทุกข์ย่อมมีอย่างนี้

6:15 พระโพธิสัตว์เหล่านั้นย่อมรู้ว่าไตรธาตุคือจิตมาตร อีกอย่างหนึ่ง ปัจจัยทั้ง 12 ประการในเอกจิตคือ ภาววงคะ เมื่อราคะเกิดจิตจึงเจริญขึ้น ด้วยเหตุนี้จิตแต่ละส่วนจึงเกิดเป็นขึ้นและดับไป

6:16 เพราะมีโมหะและอวิชาจึงทำให้เกิดผล เหตุแห่งเจตนาย่อมถูกโมหะชักนำไป มีชรา มรณะ การแตกของขันธ ทั้งหมดนี้เป็นต้นเหตุของความทุกข์ ส่วนความไม่มีแห่งทุกข์ เพราะสิ่งเหล่านี้ทั้งหมดสิ้นไป

6:17 ปัจจัยทั้งหลายไม่ขาดสูญ อวิชาก็ไม่ขาดสูญ ขอท่านจงละแล้วทำความดับเกิดความหลงผิดในสิ่งเหล่านั้นคืออุปาทาน เป็น กิเลสวัฏ และแม่กรรมภพและ เจตนาที่เหลือ เป็นทุกข์

6:18 ตั้งแต่อวิชาถึงอายตนะคือสังขตทุกข์ ส่วนผัสสะ อายตนะและเวทนาที่เป็นสุข ทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์เป็นทุกข์ทุกข์ ส่วนปัจจัยอื่นที่เหลือเป็นปริณามทุกข์ ความพอกพูนขึ้นและความขาดสูญของสังสารวัฏนี้เป็นความทุกข์ อาตมฉันไม่มีเลย

6:19 อวิชาและสังขารย่อมเป็นไปในอดีต ส่วนวิญญานถึงเวทนาย่อมเป็นไปในปัจจุบัน ตัณหาถึงชรา มรณะย่อมเป็นไปในอนาคต ผู้กำลังพิจารณาการทำลายที่จุดเริ่มต้นและระหว่างความสืบเนื่องกัน (ของแต่ละปัจจัย)

6:20 เมื่อความผูกพันของปัจจัยทั้งหลายถูกทำลาย เมื่อปัจจัยทั้งหลายแยกกัน และสิ้นไป ผลของมูลเหตุย่อมไม่แยกจากเหตุ แต่พุทธญาณย่อมเห็นแจ้งสภาวะคุณยะ

6:21 การเกิดว่าโดยอนุโลมมีโมหะเป็นปฐมเหตุ ส่วนปฏิโลมคือการดับขององค์ประกอบทั้งหมด โดยการดับลงไป นักบวชผู้มีปัญญาพิจารณาเห็นสืบประการของปัจจัยลึกซึ้งยิ่ง

6:22 ปัจจัยในวงจรการเกิดและที่ตั้งแห่งกรรมย่อมเป็นสิ่งต่อเนื่องกัน ย่อมเป็นไปในวงจรสามอย่างไม่แยกจากกันคือ เป็นวงจรต่อเนื่องไม่มีที่เริ่มต้นและจุดสิ้นสุด และวงจรความเสื่อมของทุกข์ทั้งสาม และวงจรการเกิดดับ

6:23 พระโพธิสัตว์ยอมเข้าใจปฏิจสมุขปาทอย่างนี้ สำหรับผู้มีปัญญาเขลาและผู้มีความหลงทั้งหลาย สภาวะเป็นเหมือนมாயา หลอกหลวง ปราศจากผู้เสวยและผู้กระทำ เป็นเหมือนความฝัน และ เหมือนเงาในกระจก เหมือนพยับแดด

6:24 สำหรับบัณฑิตทั้งหลายเห็นว่า การทำให้มีขึ้นเป็นศูนยตา ความยินดีในปัจจัยการเกิดนี้เป็นสิ่งไม่มีนิमित เมื่อรู้ว่าการเกิดเป็นของลวง พระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนาที่จะเกิดแต่เพราะมีเมตตาในสัตว์แล้วยอมเกิดอีก

6:25 เมื่อเจริญทางสูวิโมกข์อย่างนี้แล้ว พระโพธิสัตว์ได้ทำกิจที่ต้องทำแล้ว ได้มีอัธยาศัยแน่วแน่ ได้บรรลุคุณจำนวนมาก

6:26 ศูนยตาสมาธิจำนวนหนึ่งหมื่นเต็มบริบูรณ์รวมทั้งอนิมิต (สมาธิ) และวิโมกข์ (สมาธิ)

6:27 ชาวโลกยอมยินดีด้วยแสงจันทร์ ลมทั้งสี่ไม่ทำให้แสงใจหวั่นไหวได้ โอรสพระชินเจ้าผู้ทำลายความทุกข์เสียได้ มีรัศมีสว่างก้าวล่วงทางของมารยอมดับเปลวไฟคือกิเลส

6:28 พระโพธิสัตว์บรรลุภูมินี้แล้วเป็นอธิบดีของเหล่าเทพทั้งหลายเป็นผู้ทำลายความถือตัว ได้บรรลุทางแห่งญาณในกิจทุกอย่าง เป็นผู้แน่วแน่ ก้าวล่วงคติของความเป็นสาวก เป็นผู้มีปัญญา

6:29 พระโพธิสัตว์บรรลุวิริยะ ได้เข้าสมาธิจำนวนแสนโกฏิ ในเวลาเพียงขณะเดียวยอมเห็นพระพุทธเจ้าในทิศทั้งสี่รุ่งเรืองอยู่เหมือนพระอาทิตย์เที่ยงวันในฤดูร้อน

6:30 เราได้กล่าวภุมิที่ 6 ของพระโพธิสัตว์ผู้มีใจกว้างขวาง ภุมิที่มีความลึกซึ้งละเอียดอ่อน เป็นภุมิที่พระสาวกของพระชินเจ้าจะพึงเห็นได้ยากรู้ได้ยาก

ภุมิที่ 6 ชื่อ อภิมุขี||

ภุมิที่ 7 พุริงคมาภุมิ

7:1 บัดนี้ หมู่ของทวยเทพทั้งหลายมีความกระตือรือร้น เต็มไปด้วยความปริตาดำทำเหมฆอันน่ารึนรมย์ให้เกิดขึ้น เปล่งวาจาอันไพเราะ สละสลวย

7:2 ว่า สารุ เทพผู้มีจิตประเสริฐเฉียบแหลม ได้สรรเสริญญาณพละอันประกอบด้วยคุณนั้บร้อยและจรณะอันประเสริฐอันน่ายินดียิ่งของผู้ทำประโยชน์แก่ชาวโลก ผู้เป็นเหมือนดอกบัวขาว

7:3 รัศมีอันรุ่งเรืองและมีกำลังยิ่งของจอมนระผู้ประเสริฐ พุ่งขึ้นไปในท้องฟ้า ทำให้กลิ่นหอมฟุ้งกระจายไปทำลายโอฆะคือกิเลส

7:4 คณะของทวยเทพเปล่งวาจาंनाขึ้นใจ ไพเราะ ได้กล่าวสรรเสริญลาภอันประเสริฐที่ตนได้จากการฟังเรื่องภุมิอันละเอียดอ่อน

7:5 เหล่านางเทพกัญญามีใจยินดียิ่งได้ประโคมดนตรีอันไพเราะ กล่าวสรรเสริญจริยาอันประเสริฐเช่นนี้ เพราะอานุภาพของพระสุคตเจ้า

7:6 ในบรรดาผู้เป็นบัณฑิตที่มีการฝึกตนทั้งหลายพระโพธิสัตว์เป็นผู้มีตนฝึกฝนดีที่สุดในุทำประโยชน์ให้แก่ชาวโลก เป็นผู้มีใจดี มีความประพฤดีประเสริฐกว่าลวงชาวโลกทั้งปวง เป็นผู้เห็นโลกและโลกจิริยาที่ละเอียดอ่อน

7:7 พระโพธิสัตว์ผู้เข้าถึงธรรมตา ย่อมแสดงกายอย่างต่างๆ และแสดงกายที่มีภายในกายเหล่านั้น แต่ละกายล้วนสงบนิ่ง กล่าวเสียงเป็นอันเดียวกัน และไม่มีเสียงของอักขระ

7:8 พระโพธิสัตว์ ผู้มีญาณชำนาญ ทำลายเกษตรสัณญาอันเกิดขึ้นในตน ได้ไปสู่เกษตรจำนวนหนึ่งร้อย ได้บูชาพระนายกะพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ควรแก่การบูชายิ่ง

7:9 พระโพธิสัตว์ย่อมอบรมสัตว์ทั้งหลายให้มีความพร้อม ไม่มีความคิดแบ่งแยกว่าตนหรือผู้อื่นโดยประการทั้งปวง สัมมุคณความดีอันประเสริฐ ไม่สังสมกิเลส

7:10 ได้เห็นโลกทั้งสินกำลังถูกเผาไหม้ด้วยไฟคือราคะ โทสะ และโมหะ จึงละสัณญาทั้งปวงและเริ่มทำความเพียรอันประเสริฐ เพราะมีเมตตา

7:11 เทพบุตรและเทพธิดาทั้งหลายเมื่อได้บูชาเสียงอันเลิศที่ดังมาจากกายของพระโพธิสัตว์ ต่างมีความยินดี ได้นิ่งสงบ มองดูพระพุทเจ้าผู้เป็นบุรุษผู้เลิศอยู่

7:12 พระโพรธิสต์วิมุกติจันท์รกล่าวกับพระโพรธิสต์วีชระครร์ผู้เกิดแต่อกพระตถาคตาว่า บริษัทนี้มีความเลื่อมใส ขอท่านจงแสดงอาการและคุณของภุมิที่ 7 เกิด

7.1 พระโพรธิสต์วีชระครร์ กล่าวว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพรธิสต์วีชระครร์นี้เป็นผู้มีโพรธิสต์วีชระครร์บริบูรณ์ดีแล้วในภุมิที่ 6 ย่อมก้าวเข้าสู่โพรธิสต์วีชระครร์ที่ 7 เพราะเข้าถึงความเพียร (อาร์มยะ) 10 อันวิเศษในระหว่างหนทาง (มรรค) ที่ตนได้ด้วยอุปายะ ปัญญา และญาณ| อะไรบ้าง? คือ เป็นผู้ได้อบรมใจในศุนยตสมาธิ อนิมิตตสมาธิ และอัปภินิหิตสมาธิ ได้สั่งสมเสียบ้างได้แก่บุญและญาณไว้มาก มีความเข้าใจธรรมชาติทั้งปวงว่าเป็นสภาวะที่ไม่ใช่อัตตา ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะ และไม่ใช่บุคคล ไม่ละเลยการสั่งสม อัปมาณ 4 การสร้างบารมีเพื่อเพิ่มบุญและธรรม ไม่ยึดติดในธรรมใดๆ มีความวิเวกจากไตรธาตุทั้งปวง (กามธาตุ รูปธาตุ และ อรูปธาตุ) และได้ทำให้ไตรธาตุนั้นงดงามด้วยเครื่องอลังการ เป็นผู้สงบและสงบอย่างยิ่งเพราะไฟกิเลสทั้งสิ้นมอดดับแล้ว บำเพ็ญเพียรเพื่อดับไฟราคะ โทสะ และกิเลสของสัตว์ทั้งปวง มีความเข้าใจสภาพที่ไม่ธรรมคู่เช่นเป็นภาวะและอภาวะ ว่าเป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏที่เกิดขึ้น เป็นเหมือนภาพลวงตา พยับแดด ความฝัน ภาพสะท้อน(เงา) และเสียงสะท้อน และเงาจันทร์บนผิวน้ำ ความเข้าใจอย่างนั้นย่อมทำให้พระโพรธิสต์วีชระครร์มีอัธยาศัย (ใจที่มีได้รับการฝึกดีแล้ว) อันไม่มีประมาณในการจำแนกกรรมและการกระทำ| มีใจขยายกว้างแผ่ไพศาลไปในเกษตรที่เสมอด้วยอากาศ และบำเพ็ญเพื่อเป็นอลังการประดับพุทธเกษตร| ย่อมได้ความเป็นธรรมกายอันเป็นภาวะปกติ และเป็นธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งปวง และย่อมบำเพ็ญเพื่อให้ได้รูปกายที่ประดับด้วยพุทธลักษณะ และอนุพยัญชนะ| เพื่อตถาคตโฆสะ อันเป็นเสียงที่ปราศจากคำพูดและการกล่าว มีธรรมชาติสงบ และได้บำเพ็ญวิสุทธิอลังการสำหรับการจำแนกเสียงต่างๆ| ย่อมก้าวลงสู่การตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้ในเวลาเพียงขณะเดียว ย่อมเข้าถึงการณ ลักษณะ และกาล ตามอัธยาศัยของสัตว์ ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพรธิสต์วีชระครร์ในภุมิที่ 6 ก้าวขึ้นไปสู่ภุมิที่ 7 ด้วยการทำความเพียรอันมีในระหว่างหนทางนำไปสู่อุปายะ ปัญญาและญาณ 10 ประการ อย่างนี้||

7.2 พระโพรธิสต์วีชระครร์นั้นดำรงอยู่ในโพรธิสต์วีชระครร์ที่ 7 ย่อมอวดารมาเพื่อทำหน้าที่อันไม่มีประมาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าไม่มีประมาณคือการอบรมสั่งสอนสัตว์ทั้งหลายให้มีความพร้อม ย่อมอวดารมาสู่สัตว์ธาตุไม่มีประมาณ| ย่อมอวดารมาสู่โลกธาตุไม่มีประมาณ ย่อมอวดารมาสู่เกษตร อันบริสุทธิไม่มีประมาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า| ย่อมอวดารมาสู่ความหลากหลายของธรรมไม่มีประมาณ ย่อมอวดารมาสู่การตรัสรู้ด้วยญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีประมาณ ย่อมอวดารมาสู่การนับกาลกับไม่มีประมาณ ย่อมอวดารมาสู่การตรัสรู้ตามกาลอดีต ปัจจุบัน และอนาคต อันไม่มีประมาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมอวดารมาสู่ความน้อมใจเชื่อที่แตกต่างกัน

อย่างวิเศษของสัตว์ทั้งหลาย| ย่อมอวตารมาสู่การแสดงรูปร่างที่ต่างกันอันไม่มีประมาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย| ย่อมอวตารมาสู่ความหลากหลายของอาศยะและอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย| ย่อมอวตารมาสู่ความยินดีของเหล่าสัตว์เพราะการเปล่งอุทานของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย| ย่อมอวตารมาสู่ความหลากหลายไม่มีประมาณของจิตและจริตของสัตว์ทั้งหลาย| ย่อมอวตารมาสู่การแผ่ไปไม่มีประมาณของญาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย| ย่อมอวตารมาสู่การน้อมใจเชื่ออันหลากหลายไม่มีประมาณในการออกจากสวากยาน| ย่อมอวตารมาสู่การชี้หนทางมรรคอันไม่มีประมาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย| ย่อมอวตารมาสู่ผลสำเร็จอันไม่มีประมาณของการบรรลุของปัจเจกพุทธยาน| ย่อมอวตารมาสู่การแสดงการผ่านเข้าไปสู่ญาณอันสำคัญอันไม่มีประมาณของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย| ย่อมอวตารมาสู่การบำเพ็ญโพธิสัตว์จรยาของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย| ย่อมอวตารมาสู่การแสดงการเกิดขึ้นของมหายานของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีประมาณ||

7.3 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมมีคำอธิบายนี้ว่า ได้ยินอย่างนี้ว่า วิสัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสิ่งที่ไม่มีประมาณ เป็นสิ่งที่ใครๆ จะคำนวณนับได้ยาก ด้วยแสนโกฏิกัปทั้งหลาย แม้ด้วยหมื่นแสนโกฏิกัปทั้งหลาย| พวกเราต้องทำพุทธวิสัยให้เกิดขึ้นและทำให้บริบูรณ์ด้วยอนาโภาคะ (การไม่ต้องขวนขวาย) และ ด้วยจิตไม่คิดขัดสาย ดังนี้| พระโพธิสัตว์นั้นพิจารณาด้วยญาณและอภิญญาอย่างนี้แล้ว ย่อมตั้งอยู่บนความเพียรอันวิเศษในระหว่างมรรคที่อบรมดีแล้วด้วยอุบายและปัญญา||

7.4 พระโพธิสัตว์นั้น ไม่หยุดการบำเพ็ญมรรคแม้เพียงขณะเดียว| พระโพธิสัตว์นั้นแม้กำลังเดินก็เป็นผู้ประกอบด้วยการบำเพ็ญญาณ| แม้ในขณะที่อยู่ในอิริยาบถกำลังยืน นั่ง นอน อยู่ในระหว่างความฝัน ย่อมเป็นผู้ไม่มีนิรวณ มีความประพลิตที่ประเสริฐด้วยการทำสัญญาในใจอย่างนี้| ความบริบูรณ์ของการบำเพ็ญโพธิสัตว์บารมีทั้งสิบได้เกิดขึ้นในทุกจิตตูปบาทของพระโพธิสัตว์นั้น| เพราะเหตุใด? เพราะว่า พระโพธิสัตว์นั้นมีมหากรุณาเป็นหลัก ย่อมทำความดำริทั้งหมดให้น้อมไปสู่การบรรลุความเป็นพุทธะ และตถาคตญาณ| ในบารมีทั้งสิบนั้น ทานบารมี คือ การให้กุศลมูลของตนแก่สัตว์ทั้งหลายเมื่อแสวงหาพุทธญาณอยู่| ศีลบารมี คือ ความดับสนิทของการความเร่าร้อนเพราะกิเลสทั้งปวง| กษานติบารมี คือ ความอดทนต่อสัตว์ทั้งหลายอันเกิดแต่ความเมตตากรุณา| วีรยบารมี คือ ความเพียรยังอันไม่อ้อมในกุศลธรรมอันยอดเยี่ยม| ฌยานบารมี คือ การถึงมรรคาโดยปราศจากวิปฏิสารและมุ่งหน้าต่อสรวยญาณ| ปัญญาบารมี คือ ความอดทนที่มุ่งทำภาวะ (ปกฤติ) ของธรรมทั้งปวงไม่ให้เกิดขึ้น| อุบายโกศลบารมี คือ ความเป็นผู้มีญาณไม่มีประมาณ| ปณิธานบารมี คือ การขยาย

ปณิธานและญาณอันยอดเยี่ยมให้กว้างขวาง| พลบารมี คือ การไม่ให้ผู้มีความเห็นผิดและมารทั้งสี่
ทำลายมรรคา| ชญาณบารมี คือ การได้บรรลุญาณเป็นเครื่องรู้ตามความเป็นจริง| ดูก่อนชินบุตรผู้
เจริญ เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิที่ 7 นี้แล้ว บารมี 10 ประการนี้ย่อมบริบูรณ์ในทุกๆ
ขณะอย่างนี้| สังคหวัตถุ 4 อธิษฐาน 4 โพธิปักขยธรรม 37 วิโมกข์ 3 ย่อมเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ขึ้นทุกๆ
ขณะอย่างนี้ โดยสรุป โพชฌงค์ย่อมเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ขึ้นทุกๆ ขณะอย่างนี้

7.5 เมื่อพระโพธิสัตว์วัชรครรภักกล่าวอย่างนี้แล้ว พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์ได้กล่าวอย่างนี้
ว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โพชฌงค์ทั้งหลายของพระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิที่ 7 นี้ย่อม
บริบูรณ์ยิ่งขึ้นทุกๆ ขณะ หรือว่าโพชฌงค์ของพระโพธิสัตว์ผู้อยู่ในโพธิสัตว์ภูมิทั้ง 10 ย่อมบริบูรณ์
ยิ่งขึ้นทุกๆ ขณะ?| พระโพธิสัตว์วัชรครรภักกล่าวว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โพชฌงค์ของพระโพธิสัตว์มี
ความบริบูรณ์มากขึ้นในทุกภูมิ แต่ความบริบูรณ์นั้นย่อมเกิดขึ้นมากที่สุดในภูมิที่ 7 นี้| เพราะเหตุใด?
ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะว่าโพธิสัตว์ที่อยู่ในภูมินี้ มีความบริบูรณ์ของจรรยาที่ได้ประกอบไว้แล้ว
และเป็นการก้าวเข้าสู่จรรยาด้วยญาณและอภิญญา| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ได้ยินว่าแม้ในโพธิสัตว์ภูมิที่
1 โพชฌงค์ทั้งหมดของพระโพธิสัตว์ย่อมบริบูรณ์ทุกๆ ขณะเพราะมีปณิธานทั้งปวงเป็นใหญ่| ในภูมิที่
2 ย่อมบริบูรณ์เพราะการขจัดมลทินของใจ ในภูมิที่ 3 ย่อมบริบูรณ์เพราะการยกปณิธานให้มีมากขึ้น
และเพราะได้ธรรมโอภาส| ในภูมิที่ 4 ย่อมบริบูรณ์เพราะการก้าวลงสู่หนทางแห่งมรรคา| ในภูมิที่ 5
ย่อมบริบูรณ์เพราะการอนุวัติตามโลก| ในภูมิที่ 6 ย่อมบริบูรณ์เพราะการเข้าสู่ทางแห่งธรรมอันลึกซึ้ง
ส่วนในโพธิสัตว์ภูมิที่ 7 นี้ โพชฌงค์ทั้งปวงย่อมบริบูรณ์ยิ่งขึ้นทุกขณะเพราะทำพุทธธรรมให้เกิดขึ้น|

7.6 เพราะเหตุใด?| เพราะ องค์แห่งความเพียรเพื่อการบรรลุญาณทั้งหมดที่พระโพธิสัตว์
ต้องบำเพ็ญตั้งแต่ภูมิที่ 1 ถึงภูมิที่ 7 ย่อมทำเบื้องต้นของภูมิที่ 8 ไปจนถึงภูมิสุดท้ายให้สำเร็จได้โดยไม่
ต้องขวนขวายมาก| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนอย่างว่าช่องว่างระหว่างโลกธาตุทั้งสอง คือ ระหว่าง
โลกที่เศร้าหมองและโลกที่บริสุทธิ์ และโลกธาตุที่มีความบริสุทธิ์โดยส่วนเดียว เว้นจากกำลังของมหา
อภิญญา ใครๆ ไม่อาจข้ามได้ด้วยวิธีการอื่นใด ฉะนั้น ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ช่องว่างระหว่างโพธิสัตว์
จรรยาที่เศร้าหมองและบริสุทธิ์ย่อมเป็นสิ่งที่ข้ามได้ยาก เว้นจากการกำลังแห่งมหาอุบายะ มหาปัญญา
และมหาอภิญญาที่เกิดจากมหาปณิธาน ฉะนั้น|

พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์ กล่าวว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โพธิสัตว์จรรยาที่เศร้าหมอง
เพราะประพฤติดตามกิเลสพึงพิจารณาในภูมิที่ 7 นี้หรือ?|

พระโพธิสัตว์วัชรครรภ กล่าวว่่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะอาศัยภุมิที่ 1 โภธิสัตว์จรรยา ทั้งสิ้นพึงเห็นว่่าเป็นจรรยาที่ปราศจากมลทินของกิเลส เพราะมีความประสงค้่น้อมไปเพื่อโพธิ์ เพราะมี ส่วนเสมอด้วยทางแห่งมรรค จรรยาที่ประพฤติผ่านมาจนถึงภุมิที่ 7 ไม่ควรถูกกล่าวว่่าเป็นความ ประพฤติที่เศร้าหมอง ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เปรียบเหมือนพระเจ้าจักรพรรดิประทับนั่งบนช้างแก้ว อันเป็นทิพย์เสด็จไปสู่วิปทั้ง 4 พระองค์ย่อมทรงรับรู้ความทุกข์ ความยากจน ความแร้นแค้นและ โทษเครื่องเศร้าหมองของมนุษย์ทั้งหลาย แต่พระองค์ยอมไม่ถูกโทษทั้งสามทำให้เศร้าหมองได้ แต่ พระองค์ก็ไม่ได้ก้าวล่วงความเป็นมนุษย์ เมื่อใด พระองค์ได้ละกายมนุษย์เป็นผู้บังเกิดในพรหมโลก ก้าวเข้าสู่วิมานของพรหม ย่อมเที่ยวชมโลกธาตุหนึ่งพันด้วยความปรารถนาเพียงเล็กน้อย เมื่อนั้น พระองค์ยอมปรากฏเป็นพรหม พระองค์ยอมไม่ปรากฏว่่าเป็นมนุษย์ ฉนใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะเข้าถึงภุมิที่ 1 พระโพธิสัตว์ผู้ขึ้นสู่นานคือบารมีแล้ว ท่องเที่ยวไปในโลกทั้งปวง ย่อมรู้ทั่วถึงโทษ คือความเศร้าหมอง แต่ไม่ถูกโทษเหล่านั้นทำให้เศร้าหมองได้ เพราะได้ขึ้นสู่มรรค แต่ก็ไม่ควร กล่าวว่่าเป็นผู้ได้ก้าวข้ามโทษคือกิเลสในโลก เพราะละจรรยาที่ได้บำเพ็ญในภุมิทั้งเจ็ดแล้ว ย่อมเป็นผู้ ก้าวจากภุมิที่ 7 เข้าสู่ภุมิที่ 8 ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ยอมเป็นผู้ขึ้นสู่โพธิสัตว์ยานอันบริสุทธิ์ ท่องเที่ยวไปในโลกทั้งสิ้น รู้ทั่วถึงโทษเครื่องเศร้าหมองของโลกทั้งสิ้น แต่ไม่ถูกกิเลสทั้งสาม ทำให้ หม่นหมองได้ ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะก้าวเข้าสู่ภุมิของชาวโลก โดยมากพระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ ในภุมิที่ 7 นี้ ย่อมเป็นผู้ก้าวล่วงกองกิเลสทั้งปวงอันมีระคะเป็นหัวหน้า พระโพธิสัตว์ผู้ประพฤติอยู่ใน ภุมิที่ 7 ชื่อว่่าทุรงคมานี้ ควรจะถูกเรียกว่่าไม่มีกิเลสและไม่ไร้กิเลส เพราะเหตุใด? เพราะเหตุว่่า ไม่ทำ กิเลสให้เกิดขึ้น จึงไม่ควรถูกเรียกว่่ามีกิเลส เพราะยังไม่บรรลุดุคตญาณ และเพราะปณิธานยังไม่ บริบูรณ์ จึงไม่ควรถูกเรียกว่่า ไม่มีกิเลส

7.7 พระโพธิสัตว์นั้นดำรงอยู่ในภุมิที่ 7 นี้ย่อมมีอัยาศัยประกอบด้วยกายกรรม วชิกรรม และมโนกรรมอันบริสุทธิ์ พระโพธิสัตว์นั้นยอมเป็นผู้ก้าวล่วงอกุศลกรรมบถสิบที่พระตถาคตไม่ทรง สรรเสริญ ได้ประพฤติแต่กุศลกรรมบถสิบทั้งสิ้นที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงไว้แล้ว ศิลปกรรม ของชาวโลกทั้งหลายที่ได้สั่งสมในภุมิที่ 5 และในภุมิที่ 7 นี้ศิลปกรรมเหล่านั้นพระโพธิสัตว์ได้ทำให้ เกิดขึ้นได้โดยไม่ใช้ความขวนขวายมาก เว้นจากพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ ในภุมิที่ 8 พระโพธิสัตว์นั้นได้รับการยอมรับว่่าเป็นอาจารย์ในสามล้านโลกธาตุ ไม่มีใครเสมอด้วยพระ โพธิสัตว์นี้ด้วยอัยาศัยหรือด้วยความเพียร พระโพธิสัตว์นั้นยอมมีฌาน สมาบัติ อภิญญาอันเกิดจาก สมาธิ และวิโมกข์ทั้งปวง แต่ยังไม่ถึงความบริบูรณ์เหมือน (ฌาน สมาบัติ อภิญญาอันเกิดจากสมาธิ

และวิโมกข์) ของพระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในภุมิที่ 8) ปัญญาพละ และอุบายพละ ของพระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในภุมิที่ 7 นี้ย่อมบริบูรณ์ในจิตตูปาททั้งสิ้น | โภชนงค์ทั้งสี่ย่อมเต็มเปี่ยมมากยิ่งขึ้น ||

7.8 พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภุมิที่ 7 แล้ว ย่อมเข้าโพธิสัตว์สมาธิชื่อว่า สุวิจิตวิชัย สุวิจินตัตถรรณ วิเศษมดี ประเภทอรรถโกศ สรรพอรรถวิชัย สุปฏิจิตทมฺมูล ญาณอภิญญาฆุธรรมธาตุปริกรรม ตถาคตอนุสังสะ วิจิตรอรรถโกศสังสารนิพพานมุข | พระโพธิสัตว์นั้นเข้าสมาธิจำนวนหนึ่งล้านได้มหาภิญญาและมหาญาณ ย่อมทำภุมิให้บริสุทธิ์ ||

7.9 เพราะการได้สมาธิ อุบายะและปัญญาอันบริสุทธิ์นั้น และเพราะกำลังแห่งมหากรุณา พระโพธิสัตว์นั้นย่อมก้าวผ่านสาวกภุมิ ปัจเจกพุทธภุมิ และมุ่งหน้าสู่ภุมิแห่งปัญญาญาณเครื่องพิจารณา ||

7.10 เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นอยู่ในภุมิที่ 7 นี้แล้ว กายกรรม วจกรรม และมโนกรรมอันไม่มีประมาณย่อมเปลี่ยนเป็นสภาพที่ไม่มีนิमित | ชั้นดีธรรมที่ยังไม่เกิดก็ปรากฏเกิดขึ้น || พระโพธิสัตว์วิมุกติจันท์ กล่าวว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ กายกรรม วจกรรม และมโนกรรมอันไม่มีประมาณของพระโพธิสัตว์ที่อยู่ในภุมิที่ 1 ไม่ก้าวล่วงกายกรรม วจกรรม และมโนกรรมของพระสาวก และพระปัจเจกพุทธเจ้าหรือ? พระโพธิสัตว์วัชรครรภกล่าวว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ กรรมเหล่านั้นเป็นกรรมมีสภาพยิ่งกว่ากรรมของพระสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้า เพราะพระโพธิสัตว์นั้นมีอัธยาศัยยึดมั่นในพุทธธรรม ไม่ใช่เพราะด้วยปัญญาของตน | แต่ในโพธิสัตว์ภุมิที่ 7 นี้ กรรมเหล่านั้นมีสภาพที่ไม่มีกรรมอื่นเสมอได้เพราะได้บรรลุพุทธโคจรของตน | ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เปรียบเหมือนราชบุตรที่ประสูติจากราชตระกูล ย่อมประกอบด้วยราชลักษณะ แม้เพียงพระชาติกำเนิดอย่างเดียวก็ก้าวล่วงชาติกำเนิดของเหล่าอำมาตย์ทั้งสิ้น ทรงเป็นใหญ่เพราะความเป็นกษัตริย์โดยชาติกำเนิด ไม่ใช่เพราะกำลังสติปัญญา | แต่เมื่อใด ราชบุตรนั้นทรงเจริญวัย เมื่อนั้นพระองค์ย่อมก้าวล่วงกิจการของอำมาตย์ทั้งปวง เพราะกำลังปัญญาของพระองค์เอง ฉันท | ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ย่อมมีความยิ่งใหญ่กว่าพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งปวง เพราะมีจิตเกิดขึ้นพร้อมกับมิมหาปณิธาน ไม่ใช่เพราะการพิจารณาจากพุทธของตน ฉันทนั้น | พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในภุมิที่ 7 นี้ย่อมก้าวล่วงกิจการของพระสาวก และพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งสิ้นเพราะมีปณิธานอันวิเศษด้วยญาณวิสัยของตน |

7.11 พระโพธิสัตว์ในโพธิสัตว์ภุมิที่ 7 นี้เป็นผู้มีกายกรรม วจกรรม และมโนกรรมที่ลุ่มลึกสงบและ ไม่ฟุ้งซ่าน และไม่ได้แสวงหาสิ่งวิเศษอื่น (โดยไม่ทำความดับสนิทให้เกิดขึ้น)

7.12 พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์กล่าวว่า พระโพธิสัตว์เข้าสู่ภูมิใดจึงได้บรรลุนิโรธ? พระโพธิสัตว์วัชรครรภักกล่าวว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่เข้าสู่ภูมิที่ 6 แล้ว ย่อมได้บรรลุนิโรธ| แต่พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในภูมิที่ 7 นี้ ย่อมเข้าออกนิโรธได้ในทุกๆ ขณะจิต| แต่นิโรธนี้ไม่ควรจะกล่าวว่าเป็นการดับสนิท| เพราะการดับเช่นนั้นนั่นเอง จึงเรียกพระโพธิสัตว์นั้นว่าเป็นผู้ประกอบด้วยกาย วาจา ใจที่เป็นอินฺจินฺไตย| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ น้าอัศจรรย์หนอ ที่พระโพธิสัตว์เป็นอยู่ด้วยปรมาตฺถธรรม (ศูนฺยตา) แต่ก็ไม่น่าทำนิโรธให้แจ้ง| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุรุษผู้เสียบแหลม รอบรู้ลักษณะของน้ำในมหาสมุทร เป็นบัณฑิต เป็นพหูสูต มีปัญญารอบคอบ เมื่อขึ้นสู่เรือคือมหายานไปในมหาสมุทร รู้ทิศทางลม และกระแสน้ำ ย่อมไม่ถูกโทษอันเกิดจากน้ำในมหาสมุทรทำให้เปียกฉนฺใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่อยู่ในภูมิที่ 7 นี้ก็อย่างนั้น เมื่อจะก้าวลงสู่มหาสารคือสรวชญาณ ขึ้นสู่เรือคือมหายานบารมี ย่อมอยู่ด้วยปรมาตฺถธรรม (ศูนฺยตา) แต่ยังไม่ทำนิโรธให้แจ้ง (ย่อมไม่ถูกโทษทำให้เศร้าหมองคือความคิดอันเข้าไปดับสนิทสังขตธรรม)||

7.13 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมได้บรรลุคุณพละ ย่อมแสดงทางแห่งสังสารวัฏด้วยพุทธิอันได้จากการบำเพ็ญสมาธิและญาณและกำลังแห่งมหาอุปายะและมหาปัญญา| ย่อมมีอหยาตย์มั่นคงในนิพพาน| มีบริวารจำนวนมากแวดล้อม บรรลฺจติวิเวกอยู่เนืองๆ ย่อมอุบัติในโลกทั้งสามด้วยอำนาจการอธิษฐานเพื่ออบรมสัตว์ทั้งหลายให้มีความพร้อม แต่ไม่ถูกโทษในโลกทำให้มัวหมอง| ย่อมมีความสงบสงัด เยือกเย็น ย่อมโดดเด่นโชติช่วงด้วยวิธีการสอนคืออุปายะ แต่ไม่เฝ้าไหม้ผู้อื่น ย่อมดำเนินไปด้วยพุทธญาณ ย่อมเบือนหน้าหนีจากสาวกภูมิและปัจเจกพุทธภูมิ| ย่อมบรรลุคตฺถคือวิสัยแห่งพุทธญาณ | แม้จะปรากฏให้เห็นว่าอยู่ในวิสัยของมาร แต่ก้าวล่วงหนทางของมารทั้ง 4 | แม้จะเห็นว่าเข้าถึงคำสอนของลัทธิอื่น แต่อหยาตย์ไม่ได้ถอยห่างจากคำสอนของพระพุทธเจ้า| แม้จะทำกิริยาอันเป็นของชาวโลก แต่ย่อมอยู่ในหนทางแห่งโลกุตระธรรม| แม้จะมีเครื่องประดับอสังการมากเกินเทวดา นาค ยักษ์ คนธรรพ์ อสูร ครุฑ กิณนร ภูโหฬร มนุषย์ อมนุษย์ ท้าวสักกะ พรหม และท้าวโลกपाल แต่ก็ไม่ละความยินดี และมนสิการในพุทธธรรมทั้งปวง||

7.14 เมื่อพระโพธิสัตว์ได้ญาณอย่างนี้ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิที่ 7 ชื่อว่า พุริชฌมานี พระพุทธเจ้าจำนวนมากได้มาปรากฏ ...¹⁶⁸| ย่อมเข้าไปเฝ้าพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า| พระโพธิสัตว์

¹⁶⁸ พระพุทธเจ้าจำนวนหลายร้อยพระองค์ หลายพันพระองค์ หลายแสนพระองค์ หลายหมื่นแสนพระองค์ หลายโกฏิพระองค์ หลายร้อยโกฏิพระองค์ หลายพันโกฏิพระองค์ หลายแสนโกฏิพระองค์ หลายหมื่นแสนโกฏิพระองค์ ได้มาปรากฏต่อ พระโพธิสัตว์ด้วยกายแสดงพระองค์และด้วยปณิธาน| พระโพธิสัตว์นั้นได้เข้าไปบำรุงพระตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า| เมื่อได้เห็นพระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นอรหันต์ทั้งหลายเหล่านั้นได้ทำ

นั้น ย่อมฟัง ย่อมเรียนเอา และรักษาเทศนาของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นด้วยความเคารพ นบน์ยอม ยำเกรง| เมื่อฟังแล้วย่อมบำเพ็ญสมาบัติ ปัญญา ญาณ และอาโลก (แสงสว่าง) ตามลำดับ ดำรงอยู่ด้วยการปฏิบัติ| ย่อมเป็นผู้สืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าเหล่านั้น| ย่อมไม่มีใครสามารถก้าวล่วงในการถามตอบการบรรลุตศรมของพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งสิ้น| กษานตอันเกิดแต่ธรรมอันลึกซึ้งถูกกลั่นให้บริสุทธิ์มากยิ่งขึ้น เพื่ออนุเคราะห์สัตว์ทั้งหลาย| เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อ ทูรั้งคมานี้ ย่อมกลั่นกุศลมูลให้บริสุทธิ์ ให้เหมาะแก่การใช้งาน และให้มีความผ่องใสยิ่งขึ้นไป ตลอดหลายร้อยกัป หลายพันกัป หลายแสนกัป หลายหมื่นแสนกัป หลายโกฏิกัป หลายร้อยโกฏิกัป หลายพันโกฏิกัป หลายแสนโกฏิกัป หลายหมื่นแสนโกฏิกัป| ย่อมกลั่นกุศลมูลทั้งหลายนั้นให้บริสุทธิ์ ให้เป็นกุศลที่พร้อมใช้งาน มีความผ่องใสยิ่งขึ้น| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่เข้าสู่ภูมิที่ 6 แล้ว ย่อมบรรลุนิโรธ| แต่พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในภูมิที่ 7 นี้ ย่อมเข้าและออกจากนิโรธได้ในทุกๆ ขณะจิต| แต่การดับนี้ไม่ควรจะกล่าวว่าเป็นการดับสนิท| เพราะการดับเช่นนั้น จึงเรียกพระโพธิสัตว์นั้นว่าเป็นผู้ประกอบด้วยกาย วาจา ใจที่เป็นอจินไตย| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ น้าอัศจรรย์หนอ ที่พระโพธิสัตว์เป็นอยู่ด้วยปรมาตมธรรม (ศูนยตา) แต่ก็ไม่ทำนิโรธให้แจ้ง ทงธรรมชาติที่ปราศจากรัตนะทั้งปวงยิ่งหลอม ยิ่งมีความผ่องใสรุ่งเรืองและมีประกายเจิดจ้ายิ่งกว่าเครื่องประดับอื่นๆ ทั้งปวง ไม่มีสิ่งใดเทียบได้| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญกุศลมูลทั้งหลายที่บำเพ็ญด้วยอุบายะ ปัญญาและ ญาณ ของพระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อทูรั้งคมานี้ เป็นสภาวะที่ถูกหลอมให้บริสุทธิ์ ผ่องใสสว่างกว่ากุศลของพระสาวกและพระปัจเจกพุทธ หาที่เปรียบไม่ได้| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนอย่างนั้น แสงสุริยย่อมเป็นแสงที่แสงอื่นคือแสงดาวฤกษ์และแสงจันทร์ทั้งหลายเทียบไม่ได้ ย่อมทำให้บ่อน้ำในทวีปทั้ง 4 ให้เหือดแห้งไปได้ และทำให้ผลไม้แห่งสนิท ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ กุศลมูลของพระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อทูรั้งคมานี้แม้กุศลมูลของพระสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหมดเทียบไม่ได้ โดยมากย่อมสามารถชำระสระน้ำคือกิเลสให้บริสุทธิ์ได้ และทำสันดานที่หม่นหมองเพราะถูกกิเลสครอบงำให้เป็นสันดานที่มีความพร้อมต่อการสั่งสอนได้|

บรรดาบารมีสิบของพระโพธิสัตว์นั้น อุบายโกศลบารมีย่อมบริบูรณ์ที่สุด แต่บารมีอื่นจะไม่บริบูรณ์ก็ไม่ใช่ แต่บริบูรณ์ตามกำลัง ตามที่ได้บำเพ็ญ| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โพธิสัตว์ภูมิที่ 7 ชื่อว่าทู

ความเคารพ นบน์ยอม กราบไหว้ บูชาด้วยความตั้งใจอย่างโฬารยิ่ง ย่อมบำรุงด้วยเครื่องบริวารคือจิวร บิณฑบาต ที่นั่ง ที่นอน และคิลานเภสัช| และบำรุงพระโพธิสัตว์ และทำความนอบน้อมแก่คณะสงฆ์| และยอมน้อมนำกุศลมูลทั้งหลายเหล่านั้นไปเพื่อการตรัสรู้สัมมาสัมโพธิอันประเสริฐยิ่ง| หลายพันกัป หลายแสนกัป หลายแสนนียุตกัป หลายโกฏิกัป หลายร้อยโกฏิกัป หลายพันโกฏิกัป หลายแสนโกฏิกัป หลายแสนนียุตโกฏิกัป

รังคมานี้ โดยย่อมีเพียงเท่านี้ พระโพธิสัตว์ที่อยู่ในภุมินี้โดยมากเป็นท้าวสวัตติเทวราช ผู้เป็นเจ้าของ ผู้สามารถทำสัตว์ทั้งหลายให้บรรลุนิพพานได้ และเป็นผู้ฉลาดในการถามตอบแก่สาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งปวง เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายเข้าถึงความเป็นผู้มั่นคง ...¹⁶⁹

7:13 คู่ก่อนผู้มีปัญญา พระโพธิสัตว์ผู้พิจารณาญาณอันลึกซึ้งและทางปฏิบัติแห่งปรมาตม์ รู้ชัดในภุมินี้ 6 ดำรงตนมั่น ได้บรรลุนิพพานและอุบายะพร้อมกัน ได้ก้าวสู่จรรยภุมินิอันประเสริฐที่ 7

7:14 พระโพธิสัตว์นั้นผู้ไม่อ้อมด้วยมหาบุญพละในญาณประกอบด้วยศุภนยะ อนิมิต ฌานเมตตากรุณา บุษยาพระพุทธรูป พระสาวก และพระโพธิสัตว์ ย่อมก้าวเข้าสู่ภุมินี้ 7

7:15 พระโพธิสัตว์ผู้มีความอดทนต่อการอยู่ด้วยการอยู่ในโลกสาม มีความปรารถนาให้ชาวโลกสงบจากอำนาจของกิเลส ประพฤติธรรมคู่ เป็นเหมือนเงาในกระจก เป็นมายา และความฝัน พระโพธิสัตว์ย่อมแสดงกรุณาและก้าวเข้าสู่ภุมินี้ 7

7:16 พระโพธิสัตว์ได้ทำเกษตรให้บริสุทธิ์ มีอริยาศัยกว้างขวางเสมอกับท้องฟ้า ไม่คิดเอง เข้าถึงความไม่หวั่นไหวในธรรมเพราะได้พุทธลักษณะ ผู้กล่าวประโยชน์เพื่อให้ชาวโลกยินดีโดยปราศจากเสียงพูด ได้เข้าสู่ญาณในขณะจิตของพระชินเจ้า

¹⁶⁹ พระโพธิสัตว์เริ่มกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งด้วย ทาน ปิยวาจา อรรถจริยา สมานัตตดา| กรรมนั้นทั้งหมด พระโพธิสัตว์ไม่ทอดธุระด้วยการระลึกถึงพระพุทธรูป ระลึกถึงพระธรรม ระลึกถึงพระสงฆ์ ระลึกถึงพระโพธิสัตว์ ระลึกถึงโพธิสัตว์จรรยา ระลึกถึงบารมี ระลึกถึงภุมินิ และระลึกถึงพละ| ระลึกถึงเวสสารัชชกรรมธรรม อาเวณิกพุทธธรรม| ระลึกถึงสรวชญาณอันประกอบด้วยอสังการทั้งปวง| เพราะอะไร? เพราะพระโพธิสัตว์มีความคิดว่า บรรดา สัตว์ทั้งปวงเราพึงเป็นผู้เลิศที่สุด เจริญที่สุด ดีที่สุดเราพึงเป็นผู้ชี้แนะ ชี้นำ ชักชวนที่เจริญ ประเสริฐ ยอดเยี่ยมที่สุด ไม่มีผู้อื่นทัดเทียมได้ ตลอดจนเป็นผู้มุ่งตรงต่อสรวชญาณ| สละเรือน บุตรภรรยาและโภคะทั้งปวงแล้ว ย่อมปรารถนา ความปรารถนาและความเพียรตามที่ได้อ้างไว้ ย่อมบวชในศาสนาของพระตถาคต| และเมื่อบวชแล้วพระโพธิสัตว์ ย่อมได้เฉพาะสมาธิหมื่นแสนโกฏิด้วยขณะเพียงครู่เดียว และพระโพธิสัตว์ย่อมเห็นพระพุทธรูปเจ้านับหมื่นแสนโกฏิ| และพระโพธิสัตว์ย่อมรู้อิฐฐานของพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น| โลกธาตุทั้งหมื่นแสนโกฏิย่อมสิ้นไหว| พระโพธิสัตว์ย่อมไปสู่เกษตรทั้งหมื่นแสนโกฏิ| โลกธาตุหมื่นแสนโกฏิย่อมสว่างไสว| สัตว์หมื่นแสนโกฏิย่อมเข้าถึงธรรม| ย่อมดำรงอยู่ตลอดหมื่นแสนโกฏิกับ| ย่อมเข้าไปได้ตลอดหมื่นแสนโกฏิกับในอดีต และอนาคต| ย่อมพิจารณาหัวข้อธรรมได้หมื่นแสนโกฏิ| ย่อมแสดงกายหมื่นแสนโกฏิ กายหนึ่งๆ ย่อมแสดงพระโพธิสัตว์หมื่นแสนโกฏิแวดล้อม| จากนั้นพระโพธิสัตว์ผู้มีฌานมีกำลังกว่าผู้อื่นด้วยวิเศษแห่งฌานได้แสดงกาย รัศมี ฤทธิ์ จักขุ โคจร เสียง จรรยา อสังการ อิฐฐาน อิฐกตติ มีประการหลายหลาก|

7:17 พระโพธิสัตว์เหล่านั้นผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อชาวโลกเมื่อเข้าถึงแสงสว่าง ได้ก้าวขึ้นสู่ภูมิอันประเสริฐแล้วย่อมพิจารณาธรรมนี้ เมื่อดำรงอยู่ในภูมิจี้ บำเพ็ญกิจมากมายเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ และได้สั่งสมกรรมของพระสุคตเจ้าจำนวนหลายแสนไม่มีประมาณ

7:18 พระโพธิสัตว์ย่อมเข้าใจเกษตร อรรถแห่งธรรมหลายอย่าง อายุขัย ความโน้มใจเชื่อ และอัธยาศัย ความวิจิตรของจิต และการแสดงยานสาม ด้วยความคิดว่า เราทั้งหลายจะต้องสอนสัตว์เหล่านั้นให้ถึงความพร้อม

7:19 พระโพธิสัตว์ผู้ได้ญาณแล้ว ได้บรรลุมรรคอันประเสริฐ มีอิริยาบถ 4 ประกอบด้วยปัญญาและอุปายะ ได้บรรลุโพธิคุณในทุกๆ ขณะจิต บำเพ็ญบารมีทั้งสิบให้บริบูรณ์

7:20 ในบารมีทั้งสิบประการนั้น ทานคือ แสงหากุศลเพื่อมรรค ศีลคือการเข้าไปสงบกิเลส กษมะ (ความอดทน) คือไม่กระทบกระทั่ง วิริยะคือทำความเพียรให้ยิ่งยวด ฌานคือไม่หวั่นไหวในมรรค

7:21 ปัญญาอันประเสริฐบริสุทธิ์ คือ ความเข้าใจการไม่เกิด (นิโรธ) อุปายะคือการโน้มตัวการทู่เท เสียสละ ปณิธานคือปรารถนาความดีมากยิ่งขึ้น พละคือทำลายไม่ได้ ญาณคือการพาออกจากรูป พระโพธิสัตว์ย่อมเข้าถึงโพธิคุณทุกขณะอย่างนี้แล

7:22 ภูมิที่ 1 คุณธรรมบริบูรณ์ได้เพราะความตั้งใจมั่น (อาลัยมณะ) ภูมิที่ 2 เพราะการขจัดมลทิน ภูมิที่ 3 การตัดวิพันธะ ภูมิที่ 4 เพราะได้มรรค ภูมิที่ 5 มีกิริยาเสมอ ภูมิที่ 6 ปัญญาคือนิโรธเกิดขึ้น

7:23 พระโพธิสัตว์เข้าถึงภูมิที่ 7 นี้แล้ว ย่อมบำเพ็ญคุณ ปณิธานอย่างต่างๆ เพราะอะไร? เพราะพระโพธิสัตว์เข้าถึงญาณกิจ ซึ่งเป็นกิจที่จะทำภาระของภูมิที่ 8 ทั้งหมดให้บริสุทธิ

7:24 ทูริงคมา เป็นภูมิข้ามได้ยากอย่างยิ่งเพราะจะต้องมีกุศลมาก (การปฏิบัติ) เหมือนการข้ามผ่านทางระหว่างสองเกษตร พระโพธิสัตว์ผู้ฉลาดไม่มีมลทินท่องเที่ยวไปในภูมิที่ 7 ย่อมดำรงอยู่บนเส้นทางของชาวโลก และไม่ก้าวพ้นโลกทั้งปวง เหมือนพระราชาดำเนินไปในหมู่ชน แต่ไม่ได้ละความเป็นราชา

7:25 เมื่อใดพระโพธิสัตว์เข้าสู่ภูมิที่ 8 เป็นผู้ก้าวไปสู่ญาณภูมิ ดำรงอยู่ในจิตวิเศษและญาณกิจ เหมือนพรหมไม่อาลัยในความเป็นมนุษย์ฉันใด คู่ก่อนผู้มีปัญญา พระโพธิสัตว์ผู้มีกายเป็นมนุษย์ก็ท่องเที่ยวไปในโลกไม่ติดข้องอยู่ในความเป็นมนุษย์เหมือนดอกปทุมที่อยู่ในน้ำไม่เปื้อนด้วยน้ำ

7:26 พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภุมินี ย่อมก้าวข้ามกิเลสต่างๆ ความประพฤติที่เศร้าหมองของพระโพธิสัตว์เหล่านั้นมีอยู่หาไม่ได้ และไม่ใ้ผู้เข้าถึงความดับ เมื่อดำรงอยู่บนมรรคาย่อมไม่ประกอบจรรยาอันมีกิเลส มีอาศยะและชินญาณบริบูรณ์แล้ว แต่ยังไม่ทำความดับเกิดขึ้น

7:27 พระโพธิสัตว์เรียนศิลปะ การประกอบบารักราชโรค และเวทมนต์ การงานทางโลกหลายประการ เป็นผู้รู้สรรพศาสตร์ มีฌานอภิญญา พละ และได้บรรลุสมาธิมากยิ่งขึ้นอีก

7:28 ก่อนผู้มีปัญญา พระโพธิสัตว์ก้าวล่วงจรรยาของสาวกยาน และปัจเจกพุทธยาน ตั้งอยู่ในโพธิสัตว์จรรยาอันไม่มีประมาณด้วยอาศยะในภุมินีก่อน แต่ในภุมินีด้วยญาณ เหมือนราชบุตรเมื่อเจริญวัยย่อมเป็นผู้มีอำนาจ

7:29 เมื่อพระโพธิสัตว์เข้าถึงความมีจิตลึกซึ้งและเป็นผู้ได้นิโรธ ย่อมทำจิตให้มีความเพียรมากขึ้น แต่ยังไม่เป็นผู้ทำให้แจ้ง เปรียบเหมือนบุรุษผู้เดินทางกลางทะเลยืนอยู่บนใบเรือมองเห็นน้ำทะเลทั้งหมด แต่ไม่เห็นว่ามีน้ำทำอันตราย (เขาผู้อยู่บน) เรือได้

7:30 พระโพธิสัตว์ที่ได้บรรลุอุปาเย พละ และปัญญาอันประเสริฐ อุดมด้วยคุณที่เกิดจากญาณกิริยาที่ปุถุชนทั้งปวงจะรู้ได้ยาก ย่อมบูชาพระพุทธเจ้าหลายแสนพระองค์ เป็นผู้มีความบริสุทธิ์มากยิ่งขึ้น เหมือนเครื่องประดับรัตนอันงดงามจำนวนมาก

7:31 รัศมีแห่งปัญญาของพระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในภุมินีย่อมทำให้น้ำคือตัณหาแห้งเหือดเหมือนแสงของดวงอาทิตย์ทำให้แม่น้ำเหือดแห้งฉะนั้น พระโพธิสัตว์ได้บรรลุภุมินีแล้วย่อมเป็นผู้มีอำนาจ เป็นผู้ฉลาดสามารถในการแสดงผลแห่งญาณ

7:32 เมื่อพระโพธิสัตว์ปรารถนาอยู่ย่อมเข้าถึงวิรยพละ ย่อมเห็นพระพุทธเจ้าจำนวนหมื่นแสนโกฏิพระองค์ในทิศทั้งสี่ เพราะมีจิตตั้งมั่น คุณแห่งปณิธานอันประเสริฐของพระโพธิสัตว์นั้นมีความสว่างไสวมากขึ้น

7:33 นี่คือภุมินีที่ 7 ภูมิแห่งอุปาเยและปัญญาที่บริสุทธิ์ ภูมิที่ชาวโลกทั้งปวงและผู้ปฏิบัติเพื่อตนเองจะพึงรู้ได้ยาก

ภุมินีที่ 7 ชื่อ ทูรังคมา||

ภุมิที่ 8 อจลาภุมิ

8:1. เมื่อได้ฟังจรรยาอันประเสริฐของผู้มีปัญญาอย่างนี้แล้ว เทพบดีและบริวารทั้งหลายต่างมีความยินดีและได้บูชาพระสุคตเจ้าและพระโพธิสัตว์ผู้เป็นบุตรพระชินเจ้าทั้งหลายผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกจำนวนมาก

8:2 ได้โปรยฝนดอกไม้และมาลัย ธงชัย ธงผ้าหลากสี ผงจันทร์ ผ้า และรัตนะอันมีค่า ได้ยกฉัตรที่ประดับรัตนะหลากชนิด และสร้อยคอมุกตา

8:3 เหล่าเทพธิดาได้ขับขานประสานเสียงอันไพเราะ ดุริยางค์มากอย่างได้บรรเลงขึ้นเพื่อบูชาพระสุคตเจ้าและพระโพธิสัตว์ผู้ประเสริฐ

8:4 เทพธิดาเหล่านั้นกล่าวว่า ข้าแต่พระมหาฤๅษี ผู้ประเสริฐ ผู้แสดงพุทธวิชัยเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก ก่อนเมฆได้บรรเลงเสียงดนตรีขึ้น

8:5 ในที่เล็กเท่าปลายขนทรายปรากฏพระสุคตเจ้าจำนวนมากกว่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคาจำนวนแสนโกฏิ แต่ละพระองค์ล้วนมีอาการสงบ มีกำลังมากเหมือนโคอุสุภะ กำลังแสดงธรรมอันหมดจด

8:6 เสียงแสดงธรรมเหล่านั้นได้ดังไปถึงพวกเปรต สัตว์นรก มนุษย์ เทวา ยักษ์ รากษส นาค และเหล่าอสูรที่กำลังเสวยวิบากกรรมในภุมิแตกต่างกัน

8:7 จักรแห่งธรรมอันบริสุทธิ์อันประเสริฐได้หมุนไปในเกษตรทั้งปวง เมื่อ (พระตถาคตเจ้า) พิจารณาสภาวะจิตของสัตว์แล้วทรงแสดงสุคตโทษะอันดังกังวาน

8:8 พระสุคตเจ้าย่อมรู้ในกายสัตว์ปรากฏมีพระสุคตเจ้าและเกษตรมากมาย ในเกษตรมีสัตว์ผู้ประเสริฐ มีความพร้อมเพียงเต็มที่แล้ว คติของมนุษย์และเทวดา มีความหลากหลายแตกต่างกัน พระสุคตเจ้าทรงรู้แล้วย่อมตรัสสอนธรรม

8:9 ชาวโลกทั้งหลายกล่าวถึงฤทธิ์อย่างต่างๆ ของพระสุคตเจ้าไม่สิ้นสุดเป็นต้นว่า ทำอัทธภาพให้มีสัญญาเล็กละเอียดอยู่ในเกษตรที่มีขนาดกว้างใหญ่ และทำอัทธภาพให้มีสัญญาขนาดใหญ่อยู่ในละอองเล็กละเอียด ดังนี้

8:10 เมื่อกล่าวคำไพเราะสรรเสริญถึงความยิ่งใหญ่อย่างนี้ บริษัททั้งหลายได้นั่งสงบ มีความยินดี จ้องมองไปที่พระโพธิสัตว์ผู้กล่าวแสดงภุมิ

8:11 พระโพรสิสตร์วิมุกติจันทร์ครั้งรู้ว่าบริษัทมีความสงบนิ่งอยู่จึงได้กล่าวขึ้นอีกว่า ขอท่านจงแสดงอาการ และการเข้าสู่ภูมิที่ 8 เกิด

8.1 พระโพรสิสตร์วัชรครรภักกล่าวว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ในภูมิที่ 7 นี้ พระโพรสิสตร์ได้สั่งสมกิจที่ต้องทำไว้ดีแล้ว ได้ชำระมรรคให้บริสุทธิ์ด้วยอุบายปัญญา ได้สั่งสมเสียบ้างไว้ดีแล้ว ได้ตั้งมหาปณิธานไว้มั่นแล้ว ได้ทำตถาคตอริยฐานให้เกิดขึ้นแล้ว ได้เข้าถึงความสมบูรณ์แห่งกุศลมูลของตน ได้มณสิการการบรรลุตถาคตผล และเวสารัชชกรณธรรมและอาเวณิกธรรม มีอธยาศัยและความตั้งใจบริสุทธิ์ ปรากฏโดดเด่นด้วย บุญผล ญาณผล แผ่หาเมตตามหากรุณาไปในสรรพสัตว์ ได้ดำเนินสู่ทางแห่งญาณอันไม่มีประมาณ ได้เข้าใจตามความเป็นจริงว่า สรรพสิ่งไม่เกิดขึ้นแต่ต้น สรรพสิ่งไม่มีชาติ ไม่มีลักษณะ ปราศจากการเกิดและการดับ ไม่แตกสลาย ไม่มีที่สุด ไม่ดำเนินไป ไม่หวนกลับไปสู่ความเป็นแล้ว ไม่ใช่ภาวะหรือสภาวะ เป็นอกาลิโก (มีอดีต อนาคต และปัจจุบันเท่าเทียมกัน) การยอมเข้าใจการเข้าสู่ตถตา และการเข้าสู่สรวชญาณไม่ต่างกันความเป็นจริง| พระโพรสิสตร์นั้นเป็นผู้ปราศจากจิต มโน วิญญาณ ตาวิ และสัญญา ไม่อาจจะเข้าไปจับเอาได้ มีสภาวะเสมอด้วยอากาศ พระโพรสิสตร์นั้นเรียกว่า ผู้ได้บรรลุอนุตปัตติกธรรมกษานติ||

8.2 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะได้ภูมิที่ 8 ชื่อ อจลาคุณอย่างนี้ พระโพรสิสตร์เป็นผู้บรรลุ (อนุตปัตติกธรรม) กษานติ ย่อมบรรลุโพรสิสตร์วิหารอันลึกซึ้ง รู้ได้ยาก ทำลายไม่ได้ ไม่มีนิมิตใดๆ ไม่เป็นไปในอำนาจของการถือครองของสัญญา ไม่มีประมาณ พระสวากและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งปวงไม่อาจเทียบได้ นำไปสู่วิเวกทั้งปวง| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ธรรมดว่าภิกษุผู้มีฤทธิ์ มีเจโตวศิตา บรรลุบารมี เข้านิโรธที่ 9 ตามลำดับ ย่อมไม่มีจิตคิดขัดส่าย แม้ฉันทิ ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พร้อมกับการได้อจลาภูมิที่ 8 นี้ พระโพรสิสตร์เป็นผู้ปราศจากความขวนขวาย (อาโภคะ) ทั้งปวง ได้บรรลุอนาโภคะเป็นธรรมดา ไม่มีความขวนขวายทางกาย วาจา และ ใจ ปราศจากจิตคิดฟุ้งซ่าน เป็นผู้มีความพร้อมบริบูรณ์|

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุรุษผู้หลับแล้วกำลังฝันว่าว่ายน้ำอยู่กลางมหาสมุทร| ในความฝันนั้นเขากระเสือกกระสนว่ายน้ำขึ้นสู่ฝั่ง| เพราะความขวนขวายพยายามมากนั้นนั่นเอง เขาจึงตื่นจากความฝัน| ทันทีที่รู้สึกตัวตื่นจากความฝัน บุรุษนั้นไม่มีความดิ้นรนพยายามอีก แม้ฉันทิ|

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพรสิสตร์รู้ที่อยู่ว่าหมู่สัตว์ทั้งหลายถูกห้วงน้ำใหญ่ทั้ง 4 ท่วมทับเป็นผู้มีประสงค์จะช่วยให้สัตว์ถึงฝั่ง ย่อมมีความพยายามมากเพื่อการบรรลุสรวชญาณ ฉะนั้น| พระโพรสิสตร์นั้นมีความเพียรมาก ทันทีที่เข้าสู่จลาภูมิที่ 8 นี้แล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่ต้องขวนขวายอีกต่อไป|

พระโพธิสัตว์ย่อมเป็นผู้ไม่มีความเชื่อเรื่องกรรมสองฝ่าย (ทวยะกรรม) และไม่มี ความเชื่อว่ามีนิมิตโดย ประการทั้งปวง พระโพธิสัตว์นั้นย่อมไม่มีความประพฤติที่ประกอบด้วยทิฏฐิ ตัณหาและเจตนา|

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนอย่างว่าผู้ที่อุบัติเกิดในพรหมโลกย่อมไม่มีความประพฤติข้อ ึ่งเกี่ยวข้องกับกามและกิเลสแม้ฉันใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ตั้งอยู่ในอจลาภุมิแล้วย่อมไม่มี ความประพฤติโดยความประพฤติของจิต มโน และวิญญูณฺ| ย่อมไม่ประพฤติความประพฤติของ พระพุทธเจ้า การตรัสรู้โพธิสัตว์ พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวก พระนิพพาน พระอรหันต์ พระ อนาคตามี พระสัทธาคามิ พระโสตาบันฺ| ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงความประพฤติที่เป็นโลกียะ|

8.3 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นเข้าสู่จลาภุมิอย่างนี้แล้ว เป็นผู้ ประกอบด้วยกำลังปณิธานที่ได้ตั้งไว้ในกาลก่อนมันคงยิ่งขึ้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงมอบตถาคต ญาณในการเข้าสู่กระแสธรรม| ได้ตรัสกับพระโพธิสัตว์นั้นอย่างนี้ว่า สาธุ สาธุ นี้คือปรมัตถ์กษานติเพื่อ บรรลุพุทธธรรม| ดูก่อนกุลบุตร อีกประการหนึ่ง ได้ยินว่า เธอยังไม่ได้บรรลุทศพละ และจตุเวสารัชชก ธรรมธรรมของเรา เธอจงทำความเพียรให้มาก จงมีความพยายามเพื่อแสวงหาความสำเร็จแห่งพุทธ ธรรมนั้นเถิด เธอจงอย่าละกษานตินั้นเลย| ดูก่อนกุลบุตร อีกอย่างหนึ่ง ได้ยินว่า เธอได้ศานตวิโมกข์ วิหารอย่างนี้แล้วแม้ก็จริง แต่ว่าเธอจงช่วยเหลือ จงดุแล สัตว์ทั้งหลายผู้เป็นปุถุชนคนอ่อน ผู้หาความ สงบสุขไม่ได้ ผู้ถูกกิเลสให้ประพฤติเป็นไปแตกต่างกันตา ถูกความวิตกมากกลุ่มมจติ| ดูก่อนกุลบุตร เธอจงระลึกถึงปณิธานในกาลก่อน คือการให้สัตว์ทั้งหลายได้รับประโยชน์และเข้าถึงทางแห่งญาณอัน เป็นอนินไตย|

ดูก่อนกุลบุตร ได้ยินว่า นี่เป็นธรรมดาของสรรพสิ่ง แม้ว่าตถาคตจะบังเกิดขึ้นหรือไม่ บังเกิดขึ้นก็ตาม ธรรมตานั้นก็มีอยู่ ธรรมธาตุก็มีอยู่ นี้คือศูนยตา สภาวะที่เข้าใจได้ยาก| ไม่ใช่แต่เพียง ตถาคตทั้งหลายเท่านั้นที่มีธรรมตานั้น แม้พระสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายก็ได้บรรลุ ธรรมชาตินั้นอันใครๆไม่อาจจะคิดเอาเองได้| ดูก่อนกุลบุตร เธอจงดูความไม่มีประมาณของสิ่งเหล่านี้ ของเราตถาคตก่อนคือกาย ญาณ พุทธเกษตร ความสำเร็จแห่งญาณ มณฑลรัศมี เสียงอันบริสุทธิ์| แม้ ตัวเธอเองได้ความไม่มีประมาณนั้นอย่างนั้นเหมือนกัน| ดูก่อนกุลบุตร เธอได้แสงสว่างหนึ่งเดียวคือแสง สว่าง (อาโลก) อันเกิดจากไม่มีความเห็นผิดในสรรพธรรม| ดูก่อนกุลบุตร แต่แสงสว่างแห่งธรรมของ ตถาคตทั้งหลายย่อมแผ่ไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด ทำกิจได้ไม่มีที่สิ้นสุด ย่อมปรากฏมิได้ไม่มีที่สิ้นสุด การนับแสง สว่างเหล่านั้นย่อมไม่มี การอุปมาที่ใกล้เคียงประมาณของแสงสว่างนั้นด้วยการคำนวณก็ไม่มี เธอจงทำ อภินิหารให้เกิดขึ้นเพื่อการบรรลุแสงสว่างเหล่านั้น|

ดูก่อนกุลบุตร เธอทำอภินิหารให้เกิดขึ้นแล้ว จงดูความไม่มีประมาณของเกษตร สัตว์ การจำแนกธรรมในทิศทั้งสิบ| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญด้วยประการฉะนี้ พระพุทธเจ้าเหล่านั้นยอมให้ทางเพื่อการได้ญาณจำนวนนับอสงไขยไม่มีประมาณอย่างนี้แก่พระโพธิสัตว์ผู้อยู่ในภูมิอย่างนี้ พระโพธิสัตว์ได้ทำกรรมอันเป็นผลของการได้บรรลุนิพพานมากมายไม่มีประมาณให้สำเร็จ||

8.4 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เราจะบอกให้ท่านทราบ| ถ้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้นไม่ชักชวนพระโพธิสัตว์ทั้งหลายสู่เส้นทาง การบำเพ็ญสรวชญาณอย่างนี้ การปรินิพพานของพระโพธิสัตว์นั้นจะพึงมีแน่นอน และจะพึงหยุดการช่วยเหลือสัตว์ทั้งปวง| เพราะเหตุนั้นแล พระพุทธเจ้าทั้งหลายจึงได้มอบภาระเพื่อการบรรลุนิพพานอันหาประมาณไม่ได้แก่พระโพธิสัตว์นั้น เริ่มตั้งแต่การทำโพธิจิตให้เกิดขึ้นในภูมิที่ 1 จนถึงการเข้าไปตั้งมั่นในภูมิที่ 7 การนับ การคำนวณ การกำหนด การเทียบเคียง หรือแม้แต่การอุปมาอุปไมยไม่เข้าถึงความใกล้เคียงแม้ส่วนที่หนึ่งในร้อย แสน ร้อยโกฏิ พันโกฏิ แสนโกฏิ หมื่นแสนโกฏิ|

เพราะเหตุใด? ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะว่า จรรยาที่บำเพ็ญในกาลก่อนเป็นการบำเพ็ญด้วยกายเพียงกายเดียว| แต่เมื่อพระโพธิสัตว์ก้าวขึ้นสู่ภูมินี้แล้ว โพธิสัตว์จรรยาพละมีความโดดเด่น เพราะพระโพธิสัตว์มีกายมากไม่มีประมาณ เพราะได้โสมพะอินไม่มีประมาณ เพราะมีญาณอันไม่มีประมาณ เพราะมีอุบัติไม่มีประมาณ เพราะมีเกษตรอันบริสุทธิ์ไม่มีประมาณ เพราะได้สั่งสอนสัตว์จำนวนมากไม่มีประมาณให้มีความพร้อม เพราะได้บูชาพระพุทธเจ้าจำนวนมากไม่มีประมาณ เพราะมีธรรมกายไม่มีประมาณ เพราะได้อภินิหารพละไม่มีประมาณ เพราะมีบริวารไม่มีประมาณ โพธิสัตว์จรรยาพละทั้งปวงยอมโดดเด่นด้วยการได้ความไม่มีประมาณและด้วยการทำกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมให้เกิดขึ้น

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ธรรมดาว่าเรือที่ใช้ในการเดินทางไปสู่มหาสมุทรเมื่อยังไม่ถึงมหาสมุทรยอมเป็นพาหนะที่ต้องใช้กำลังพายขับเคลื่อนไป| ทันทีที่ถึงทะเล เรื่อนั้นเป็นพาหนะที่ไม่ต้องใช้กำลังพายขับเคลื่อน ย่อมแล่นไปได้ด้วยกำลังลม การไปด้วยกำลังแขน(พายเรือ)ใช้เวลายาวนานตลอดร้อยปีก็ไม่สามารถไปได้ไกลเท่ากับกำลังลมเพียงวันเดียว แม้ฉันทใด| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ผู้มีเสขียงคือมหากุศลมูลที่ได้สั่งสมไว้ดีแล้ว ได้ก้าวขึ้นสู่ความรุ่งเรืองคือมหายาน ถึงสาครคือมหาโพธิสัตว์จรรยา ย่อมก้าวสู่สรวชญาณได้ด้วยกาลครู่เดียว เพราะเป็นอนาโภคญาณ การไปด้วยยานใหญ่คืออนาโภคญาณ การไปสู่สรวชญาณได้ด้วยกาลครู่เดียวนั้น การทำกิจด้วยอนาโภคญาณไม่อาจบรรลุได้แม้ต้องใช้เวลายาวนานตลอดแสนกัป ฉะนั้น||

8.5 คู่ก่อนชินบุตรผู้เจริญ เมื่อพระโพธิสัตว์ได้บรรลุมิที่ 8 แล้วพิจารณาสรวยด้วย โพธิสัตว์พุทธานุภาพที่มีอุปโยกศลและญาณ ทำให้เจริญเป็นอนาโถกะ ย่อมพิจารณาการเป็นไป (สภาวะ) ของโลกธาตุ และความไม่เป็นไป (วิภาวะ) ของโลกธาตุ| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้โลกที่กำลังเสื่อม ย่อมรู้โลกที่กำลังเจริญ ย่อมรู้ความที่โลกเสื่อมเพราะมีกรรมเป็นปัจจัย ย่อมรู้เหตุแห่งความเจริญของโลก เพราะกรรมสิ้นไป ย่อมรู้ระยะเวลาที่โลกเสื่อม ย่อมรู้ระยะเวลาที่โลกเจริญ ย่อมรู้ระยะเวลาที่โลกเสื่อม ย่อมรู้ระยะเวลาที่โลกเจริญ ในที่ทั้งปวงไม่มีเว้นเลย| ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของปฐมธาตุ| ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของอาโปธาตุ| ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของเตโชธาตุ| ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของวาโยธาตุ| ย่อมรู้สภาพหยาบและละเอียด ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของละอองฝุ่นอันเล็กละเอียดยิ่ง|

8.6 พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ความฉลาดในการจำแนกธาตุที่เล็กละเอียดอันไม่มีประมาณ เหล่านั้น| พระโพธิสัตว์ย่อมรู้จำนวนของอนุภาคอันเล็กละเอียดของปฐมธาตุที่มีอยู่ในโลกธาตุนี้| ย่อมรู้จำนวนของอนุภาคอันเล็กละเอียดของอาโปธาตุที่มีอยู่ในโลกธาตุนี้| ย่อมรู้จำนวนของอนุภาคอันเล็กละเอียดของเตโชธาตุที่มีอยู่ในโลกธาตุนี้| ย่อมรู้จำนวนของอนุภาคอันเล็กละเอียดของวาโยธาตุที่มีอยู่ในโลกธาตุนี้| ย่อมรู้ประเภทและรู้อนุภาคอันเล็กละเอียดอันไม่มีประมาณของรัตนเหล่านั้น| ย่อมรู้ประเภทและรู้อนุภาคอันเล็กละเอียดอันไม่มีประมาณของเหล่า (กาย) สัตว์ ย่อมรู้ประเภทและรู้อนุภาคอันเล็กละเอียดอันไม่มีประมาณของเกษตร

พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้กายหยาบ กายละเอียด และกายที่แตกต่างของสัตว์ทั้งหลาย| ย่อมรู้อนุภาคเล็กละเอียดเกิดในกายของเหล่าสัตว์ที่เกิดในนรก| ย่อมรู้อนุภาคเล็กละเอียดเกิดในกายของเหล่าสัตว์ที่มีกำเนิดในเดรัจฉาน| ย่อมรู้อนุภาคเล็กละเอียดเกิดในกายของเหล่าสัตว์ที่เกิดในยมโลก| ย่อมรู้อนุภาคเล็กละเอียดเกิดในกายของเหล่าสัตว์ที่เกิดในอสุรโลก| ย่อมรู้อนุภาคเล็กละเอียดเกิดในกายของเหล่าสัตว์ที่เกิดในเทวโลก| ย่อมรู้อนุภาคเล็กละเอียดเกิดในกายของเหล่าสัตว์ที่เกิดในมนุษย์โลก|

พระโพธิสัตว์นั้นแทงตลอดญาณทั้งหลายอันละเอียดอ่อนอย่างนี้แล้ว ย่อมรู้ความเสื่อมสลาย (สรวุต) ของกามธาตุ ย่อมรู้ความเสื่อมสลายรูปธาตุ| ย่อมรู้ความเสื่อมสลายอรูธาตุ| ย่อมรู้ความเสื่อมสลาย ย่อมรู้ความเจริญขึ้น (วิรวุต) ของกามธาตุ| ย่อมรู้ความเจริญขึ้นของรูปธาตุ| ย่อมรู้

ความเจริญขึ้นของอรุปรธาตุ| ย่อมรู้้อนุภาค มหัทพภาค ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของกามธาตุ| ย่อมรู้้อนุภาค มหัทพภาค ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของอรุปรธาตุ| ย่อมรู้้อนุภาค มหัทพภาค ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของอรุปรธาตุ| ย่อมรู้้อนุภาค มหัทพภาค ความไม่มีประมาณ และความแตกต่างของในการบรรลุญาณมากมายเป็นไปในไตรธาตุ เป็นผู้ได้ญาณอาโลกที่เจริญมาดีแล้ว เชี่ยวชาญในญาณตามประเภทของเหล่าสัตว์ทั้งหลาย เชี่ยวชาญญาณตามเกษตรต่างๆ แผ่พุทธไปในอายตนะและการปฏิบัติของสัตว์]

8.7 สัตว์ทั้งหลายมีอุปบัติและเข้าถึงกายอย่างไร พระโพธิสัตว์นั้นย่อมดำรงกายของตนให้ตั้งอยู่เหมือนอย่างนั้น เพื่ออบรมสัตว์ให้มีความพร้อม| พระโพธิสัตว์แผ่ขยายกายไปสู่สามล้านโลกธาตุแห่งเดียว ย่อมอุปบัติขึ้นตามสภาพกายของหมู่สัตว์ ด้วยการปรากฏเพราะญาณที่ได้ (สัตว์ทั้งหลายจะเข้าถึงความพร้อมในการน้อมไปสู่อนุตรสัมมาสัมโพธิ) เช่นใด| พระโพธิสัตว์แผ่ไปตลอดสามล้านโลกธาตุ 2 3 4 5 10 20 30 40 50 100 จนถึงจำนวนที่ไม่อาจจะกล่าวได้ (ย่อมอุปบัติเกิดด้วยรูปกายของสัตว์ทั้งหลายอย่างนั้นตามความหลุดพ้นและความน้อมใจเชื่อ) ด้วยการปรากฏเพราะญาณที่ได้ อย่างนั้น| พระโพธิสัตว์นั้น ประกอบด้วยญาณอย่างนั้นแล้ว ดำรงมั่นอยู่ในภุมินี ไม่ได้เคลื่อนจากพุทธเกษตรหนึ่ง ย่อมปรากฏอยู่ในชุมนุมของพระตถาคตทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ในพุทธเกษตรอื่นๆ จำนวนมากเกินที่จะกล่าวได้]

8.8 ในพุทธเกษตรเหล่านั้น ในบริษัทเหล่านั้นสัตว์ทั้งหลายมีความต่างของรูปกาย ผิวพรรณ เพศ สถานะ ความสูง ความกว้าง ความเชื่อและอัธยาศัยเป็นอย่างไร พระโพธิสัตว์ย่อมแสดงกายตนอย่างนั้นในที่นั้นๆ| คือ ในชุมนุมของสมณะ พระโพธิสัตว์ก็ปรากฏด้วยกายแห่งเพศสมณะ| ในชุมนุมของพราหมณ์บริษัท ก็ปรากฏด้วยเพศของพราหมณ์| ในชุมนุมของกษัตริย์ พระโพธิสัตว์ก็ปรากฏด้วยกษัตริย์วรรณะ| ในชุมนุมของแพศย์ พระโพธิสัตว์ปรากฏด้วยแพศย์วรรณะ| ในชุมนุมของศูทร พระโพธิสัตว์ก็ปรากฏด้วยศูทรวรรณะ| ในชุมนุมของคหบดี ก็ปรากฏด้วยคหบดีวรรณะ| ในชุมนุมของบริษัทในสวรรค์ชั้นจาตุรุมหาราชิกา ก็ปรากฏด้วยเทพจาตุรุมหาราชิกาวรรณะ| ในชุมนุมของบริษัทในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ก็ปรากฏด้วยเพศของเทพชั้นดาวดึงส์| ในท่ามกลางบริษัทในสวรรค์ชั้นยามาฯ ก็ปรากฏด้วยเพศของเทพชั้นยามาฯ| ในท่ามกลางบริษัทในสวรรค์ชั้นดุสิต ก็ปรากฏด้วยเพศของเทพชั้นดุสิต| ในท่ามกลางบริษัทในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ก็ปรากฏด้วยเพศของเทพชั้นนิมมานรดี| ในท่ามกลางบริษัทในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ก็ปรากฏด้วยเพศของเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี| ในท่ามกลางของมารบริษัท ก็ปรากฏด้วยรูปแห่งมาร| ในท่ามกลางของพรหมบริษัท ก็ปรากฏด้วยรูปแห่งพรหม| ตลอดจนบริษัทของอกนิฏฐพรหม ก็ปรากฏด้วยรูปแห่งอกนิฏฐพรหม| (ใน

ท่ามกลางบริษัท) ของสัตว์ผู้จะพึงแนะนำด้วยสาวก ก็ปรากฏด้วยรูปของสาวก| (ในท่ามกลางบริษัท) ของสัตว์ผู้ควรจะแนะนำด้วยพระปัจเจกพุทธะ ก็ปรากฏด้วยรูปกายของพระปัจเจกพุทธะ| (ในท่ามกลางบริษัท) ของสัตว์ผู้ควรจะแนะนำด้วยพระโพธิสัตว์ ก็ปรากฏด้วยรูปกายของพระโพธิสัตว์| (ในท่ามกลางบริษัท) ของสัตว์ผู้ควรจะแนะนำด้วยตถาคต ก็ปรากฏด้วยรูปกายของตถาคต| คู่ก่อนชินบุตรผู้เจริญ ก็แม้สัตว์ที่มีอุปนิสัย อายตนะ ความคิดและและภูมิที่แตกต่างกันในพุทธเกษตรทั้งหลายที่ไม่ได้กล่าว พระโพธิสัตว์ก็ปรากฏกายตามความเหมาะสมแก่สภาวะของสัตว์อย่างนั้นด้วยประการฉะนี้

8.9 พระโพธิสัตว์นั้นปราศจากความคิดผิดในเรื่องกาย เข้าถึงความเท่าเทียมกันของกาย การแสดงกาย (ต่าง ๆ) ของพระโพธิสัตว์นั้นไม่มีจำกัดและไม่ผูกพัน เป็นไปเพื่อการอบรมและการแนะนำสัตว์ทั้งหลาย พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้หมวดหมู่สัตว์ หมวดหมู่เกษตร หมวดหมู่ของกรรมวิบาก หมวดหมู่สาวก หมวดหมู่พระปัจเจกพุทธเจ้า หมวดหมู่พระโพธิสัตว์ หมวดหมู่พระตถาคต หมวดหมู่ญาณ หมวดหมู่ธรรม และหมวดหมู่อากาศ| เมื่อรู้จักและอธยายของสัตว์ทั้งหลาย พระโพธิสัตว์อธิฐานให้กายสัตว์อยู่ในกายตน ตามกาล ตามความพร้อม ตามการแนะนำ และความปรารถนา| ได้ อธิษฐานหมวดหมู่เกษตร หมวดหมู่กรรมวิบาก ...¹⁷⁰ ให้อยู่ในกายตน| เมื่อรู้ความคิดและอธยายของสัตว์แล้ว พระโพธิสัตว์ย่อมปรารถนากายใด (ให้อยู่) ในกายใด ย่อมอธิษฐานกายนั้นนั่นเองให้อยู่ในกาย (ตน) นั้นๆ| พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ว่าหมวดหมู่ของสัตว์ทั้งหลายเกิดขึ้นเพราะกรรม| เกิดขึ้นเพราะวิบาก (ของกรรม) | เกิดเพราะกิเลส| พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ว่าหมวดหมู่ของสัตว์ทั้งหลายประกอบด้วยรูป| พระโพธิสัตว์ย่อมรู้หมวดหมู่ของสัตว์ทั้งหลายประกอบด้วยอรูป| ย่อมรู้หมวดหมู่เกษตรทั้งที่เป็นอนุภาคและมหัพภาค ไม่มีประมาณ เศร้าหมอง บริสุทธิ์ รวมเข้าด้วยกันได้ เข้ากันไม่ได้ มีความเสมอกัน รวมเข้าด้วยกัน ความต่างกันด้วยสถานที่และกาล| ย่อมรู้สิ่งที่ทำให้ต่างกันของกายที่เกิดจากวิบากกรรม| ย่อมรู้สิ่งที่ทำให้ต่างกันของกายสาวก ย่อมรู้สิ่งที่ทำให้ต่างกันของพระปัจเจกพุทธเจ้า และย่อมรู้สิ่งที่ทำให้ต่างกันของกายพระโพธิสัตว์|

8.10 พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ว่าตถาคตกายเป็นกายตรัสรู้| ย่อมรู้ว่าตถาคตกายเป็นปณิธานกาย| ย่อมรู้ว่าตถาคตกายเป็นนิรมลกาย| ย่อมรู้ว่าตถาคตกายเป็นกายอธิษฐาน ย่อมรู้ว่าตถาคตกายเป็นกายประดับด้วยพุทธลักษณะและอนุพยัญชนะ| ย่อมรู้ว่าตถาคตกายเป็นกายมีรัศมี| ย่อมรู้ว่าตถาคตกายเป็นมโนมัยกาย| ย่อมรู้ว่าตถาคตกายเป็นกายประกอบด้วยบุญ| ย่อมรู้ว่าตถาคตกายเป็น

¹⁷⁰ หมวดหมู่สาวก หมวดหมู่ปัจเจกพุทธ หมวดหมู่โพธิสัตว์ หมวดหมู่ตถาคต หมวดหมู่ญาณ หมวดหมู่ธรรม และหมวดหมู่อากาศ

ญาณกาย| ย่อมรู้ว่าตถาคตกายเป็นธรรมกาย| ย่อมรู้ว่าญาณกายเป็นเครื่องพิจารณา ไตร่ตรอง ประกอบด้วยผลและเหตุ ต่างโดยความเป็นโลกียะและโลกุตตระ และกำหนดยานทั้งสาม เป็นสาธารณะและอสาธารณะ เป็นนิยานิกะและอนิยานิกะ (สภาพที่นำออกจากสังสารวัฏ) เป็นเสขะและอเสขะ | ย่อมรู้ว่าธรรมกายเป็นความเท่าเทียมกัน ไม่ถูกเบียดเบียน มีที่อยู่และอาการเป็นสิ่งกำหนดความมีอยู่ เป็นธรรมชาติมีอยู่ในสิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต และเป็นสภาวะของพุทธะ ธรรมะ และอริยสงฆ์| ย่อมรู้ว่าอากาศกายเป็นสภาวะไม่มีประมาณ แผ่ไปในทุกที่ ไม่มีสรีระ มีความบริบูรณ์กว้างขวาง ไม่มีที่สิ้นสุด ปรากฏให้เห็นได้ด้วยความเป็นรูปกาย||

8.11 เมื่อได้บรรลุความรู้เรื่องกายอย่างนั้นแล้ว ในบรรดาสัตว์ทั้งหมดพระโพธิสัตว์ย่อมเป็นผู้มีความสามารถในการกำหนดอายุด้วยการอธิษฐานให้มีอายุขัยตลอดกัปที่มีการกล่าวถึงและตลอดกัปที่ไม่อาจกล่าวด้วยการนับได้| เป็นผู้มีความสามารถในการควบคุมจิตด้วยการเข้าสมาธิและฌาน (นิชยปฏิญาณ) ไม่มีประมาณ| เป็นผู้มีความสามารถในการกำหนดบริวาร (เครื่องตกแต่ง) ด้วยการแสดงการอธิษฐานให้โลกธาตุทั้งปวงประดับตกแต่งด้วยเครื่องอลังการมากมาย| เป็นผู้มีความสามารถในการกำหนดกรรมเพราะเห็นกรรมที่ให้ผลตามกาล| เป็นผู้มีความสามารถในการกำหนดการอุปบัติ ด้วยการแสดงการอุปบัติในโลกธาตุทั้งสิ้น ด้วยการแสดงอัธยาศัย ด้วยการแสดงโลกธาตุล้วนเต็มไปด้วยพระพุทธเจ้า ด้วยการแสดงปณิธาน ด้วยการแสดงอภิสมโพธิในพุทธเกษตรต่างๆ ตามกาลที่ปรารถนา ด้วยการแสดงฤทธิ์ เห็นการแสดงฤทธิ์ในพุทธเกษตรทั้งสิ้น ด้วยการแสดงธรรมะ ด้วยการแสดงแสงสว่างแห่งธรรมสำคัญโดยความเป็นมัชฌิมาปฏิปทาอันหาที่สุดไม่ได้ ด้วยการแสดงญาณ ด้วยการแสดงตถาคตผละ เวสาร์ชชฌนธรรมอาเวณิกพุทธธรรม พุทธลักษณะพร้อมด้วยอนุพยัญชนะ และอภิสมโพธิของพระพุทธเจ้า||

8.12 พร้อมกับการได้โพธิสัตว์วิคิตา 10 ประการนี้ พระโพธิสัตว์ได้เป็นผู้มีญาณอันเป็นอจินไตย มีญาณไม่อาจกำหนดคำนวณได้ ไม่อาจประมาณได้ มีความไพบุลย์ ไม่มีสิ่งใดทำลายได้| ความประพุดิทางกาย วาจา และใจอันหาโทษไม่ได้ย่อมมีเมื่อพระโพธิสัตว์นั้นเข้าถึงภูมิและได้บรรลุญาณอย่างนี้| มีญาณเป็นหัวหน้า และมีญาณแวดล้อม มีปรัชญาปารมิตาเป็นอธิปไตย มีมหากรุณานำหน้า มีอุปายโกศลประดับประคอง มีปณิธานตั้งลงดี มีตถาคตอธิษฐานอันแน่วแน่ ประกอบความเพียรต่อเนื่องเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ เข้า (ใจ) ความหลากหลายไม่มีจำกัดของโลกธาตุอันไม่มีเบื้องต้นและเบื้องปลาย| ตุก่อนชินบุตรผู้เจริญ โดยย่อ เมื่อพระโพธิสัตว์บรรลุถึงโพธิสัตว์ภูมิที่ 8 ชื่อ อจลानी กายกรรม วชิกรรม มโนกรรมย่อมเป็นไปเพื่อการได้พุทธธรรมทั้งปวง| พระโพธิสัตว์บรรลุโพธิสัตว์ภูมิชื่อ อจลา อย่างนี้ ย่อมเป็นผู้มีกำลังอัธยาศัย (เจตนา) ตั้งมั่นด้วยดี เพราะปราศจากความ

ประพตอินศร่าหมองทั้งปวง| เพราะไม่หันเหออกจากมรรค| มีกำลังมหากรุณาตั้งมั่นด้วยดี เพราะไม่
 ละเลยอรรถประโยชน์ของเหล่าสัตว์| มีกำลังหาไมตรีตั้งมั่นดี เพราะได้ช่วยเหลือชาวโลกทั้งปวง| มี
 กำลังความทรงจำตั้งมั่นดี เพราะไม่หลงลืมพระธรรมคำสอน| มีกำลังประติภาณตั้งมั่นดี เพราะฉลาด
 ในการจำแนกพุทธธรรมทั้งหมด| มีกำลังอภิญญาตั้งมั่นดี เพราะมีความชำนาญในการจำแนกความ
 ประพตในโลกธาตุอันไม่มีที่สิ้นสุด| มีกำลังปณิธานตั้งมั่นดี เพราะไม่ละทิ้งโพธิสัตว์กิริยาทั้งปวง| มี
 กำลังปารมีตั้งมั่นดี เพราะมีพุทธธรรมพร้อม| มีตถาคตอริชฐานตั้งมั่นดี เพราะมุ่งหน้าต่อสู่สรวช
 ญาณพร้อมด้วยอาการทั้งปวง| พระโพธิสัตว์นั้นได้บรรลุกำลังอย่างนี้ย่อมเห็นกิริยาที่ไม่มีโทษ และไม่มี
 ความเศร้าหมอง (เพราะกิเลส) ||

8.13 คู่ก่อนชินบุตรผู้เจริญ โพธิสัตว์ภูมิญาณที่ 8 นี้เรียกว่า อจลาภูมิ เพราะเป็นภูมิที่ไม่
 หันเหออกจากเส้นทาง| เรียกว่า อวิวรรตภูมิ เพราะไม่ถอยกลับจากญาณ| เรียกว่า ทุราสทภูมิ เพราะ
 เป็นภูมิที่ชาวโลกรู้ได้ยาก| เรียกว่า กุมารภูมิ เพราะมีความสดใสผุดผ่อง| เรียกว่า ชันมภูมิ เพราะมี
 อำนาจตามความปรารถนา| เรียกว่า ปรีนิชปันนภูมิ เพราะไม่มีกิจอื่นที่จะต้องกระทำอีก| เรียกว่า ปรี
 นิชชิตภูมิ เพราะได้ทำกิจทั้งสิ้นด้วยญาณ| เรียกว่า นิพพานภูมิ เพราะได้ทำปณิธานให้บริบูรณ์แล้ว|
 เรียกว่า อริชฐานภูมิ เพราะเป็นสภาพที่ผู้อื่นทำลายไม่ได้| เรียกว่า อนาโภคภูมิ เพราะได้รับผลสำเร็จ
 อันเนื่องมาจาก (ความเพียรใน) กาลก่อน||

8.14 คู่ก่อนชินบุตรผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง เพราะได้บำเพ็ญญาณอย่างนี้แล้ว พระ
 โพธิสัตว์ได้เข้าสู่พุทธโคตร มีความรุ่งเรืองด้วยรัศมีแห่งพุทธคุณ มีจริยาวัตรเพียบพร้อมด้วยตถาคต
 อริยาบถ มุ่งสู่พุทธวิชัย มีตถาคตอริชฐานตั้งมั่นดีแล้ว ได้รับการต้อนรับจากท้าวสักกะ ท้าวมหาพรหม
 และท้าวโลกบาล มีวัชระปาณิติตตามอยู่เสมอ ได้สมาธิพละ สามารถนิมิตกายให้เกิดขึ้นจำนวนมากได้
 กาย(นิมิต)ทั้งปวงนั้นล้วนประกอบด้วยจรรยาพละ สมบูรณ์พร้อมด้วยอภิญญาอันแก่กล้ามาก
 เข้าสมาธิได้ไม่จำกัด ได้รับพยากรณ์ไม่มีประมาณ กายทั้งสิ้นประกอบด้วยจรรยาพละ เป็นผู้แสดง
 อภิสัมโพธิแก่สัตว์ผู้มีการอบรมดีแล้ว| เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นถึงญาณภูมิอย่างนี้ เป็นผู้เข้าสู่มหายาน
 มณฑล มีมหาญาณและอภิญญาที่บริบูรณ์ดี ก้าวลงสู่ธรรมธาตุอันไม่ข้องขัดด้วยรัศมีส่องสว่างแห่ง
 ปัญญาอันประเสริฐ เฝียบแหลมในการจำแนกโลกธาตุ เป็นผู้แสดงอาการและคุณทั้งปวง สามารถ
 ควบคุมขณะจิตของตนได้ มีปัญญาเฉลียวฉลาดในอดีตและอนาคต มีญาณทำให้เหล่ามารทั้งปวงกลับ
 ใจได้ ย่อมเข้าสู่วิชัยและโคจรของพระตถาคตทั้งปวง ย่อมประพตโพธิสัตว์จรรยาในที่ทั้งหลายใน
 โลกธาตุอันไม่มีสิ้นสุดด้วยความเพียรไม่ย่อหย่อน| เพราะเหตุนี้พระโพธิสัตว์จึงได้ชื่อว่า บรรลุโพธิสัตว์
 ภูมิชื่อว่า อจลา ||

8.15 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ดั่งนั้น เมื่อได้บรรลุโพธิสัตว์ภูมิชื่อ อจลา พระโพธิสัตว์ย่อมเห็นพระตถาคตจำนวนมากได้ตลอดต่อเนื่องไม่ขาดสาย เพราะผลของสมาธิพละ | (พระโพธิสัตว์นั้น) ไม่ได้หยุดการเห็นและการบูชาพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายเลย | พระโพธิสัตว์ย่อมทำความเคารพ สักการะ นบถนอบ บูชา และเตรียมการทุกอย่างเพื่อการอุปฐากพระพุทธรูปเจ้าทั้งหลายจำนวน หลายร้อย หลายพัน หลายล้าน หลายโกฏิ ฯลฯ พระโพธิสัตว์ย่อมเข้าไปนั่งใกล้ และได้รับแสงแห่งธรรมอันไม่เคยมีในโลกธาตุ | พระโพธิสัตว์ได้บรรลุอยู่แห่งธรรมของพระตถาคตมากยิ่งขึ้น เป็นผู้มีความสามารถถามตอบ ปัญหาโลกธาตุได้อย่างยอดเยี่ยม | กุศลมูลทั้งหลายได้รับการหลอมกลั่นให้บริสุทธิ์ผ่องใส ...¹⁷¹ | ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนทองธรรมชาติที่นายช่างทองผู้ฉลาดหลอมให้บริสุทธิ์ดีแล้วทำให้เป็นเครื่องประดับตกแต่งที่คอหรือบนศีรษะของผู้เป็นใหญ่ในชมพูทวีปย่อมเป็นเครื่องประดับที่รุ่งเรืองยิ่งกว่าเครื่องประดับของชนเหล่าอื่นในชมพูทวีปทั้งปวง ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ แม้กุศลมูลของพระโพธิสัตว์ที่อยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่ออจลา ย่อมมีความบริสุทธิ์ผ่องใสมากยิ่งขึ้นกว่า (กุศลมูล) ของพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ที่อยู่ในภูมิที่ 7 | แสงแห่งปัญญาและญาณของพระโพธิสัตว์ที่ได้บรรลุภูมินี้ ย่อมทำลายความมืดแห่งกิเลสของสัตว์หมดสิ้นไป ด้วยญาณที่ได้สั่งสมไว้แล้วฉนั้น |

8.16 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญเหมือนอย่างว่า ทำวมหาพรหมในพันโลกธาตุ แผ่เมตตาไปทั่ว พันโลกธาตุ ทำโลกธาตุนั้นให้สว่างไสวอยู่ฉนั้นใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ในโพธิสัตว์ภูมิชื่ออจลา ย่อมแผ่รัศมีแห่งเมตตาไม่มีประมาณไปตลอดโลกธาตุจำนวนมากเท่ากับละอองฝุ่นละเอียดในหนึ่งล้านพุทธเกษตร ดับความร้อนเพราะกิเลสของสัตว์ทั้งหลายโดยลำดับฉนั้น และทำความน่าอัศจรรย์ ให้เกิดขึ้น | บรรดาบารมีสิบของพระโพธิสัตว์นั้น ปณิธานบารมีมีความโดดเด่นที่สุด บารมีอื่นที่เหลือจะไม่ถึงความบริบูรณ์ก็ไม่ใช่ แต่เป็นไปตามกำลัง ตามที่ได้สั่งสม | ชินบุตรผู้เจริญ นี่เป็นการแสดงโพธิสัตว์ภูมิที่ 8 ชื่อ อจลา แต่โดยย่อเท่านั้น | เนื้อความโดยพิสดารจะต้องใช้เวลานานตลอดกับทั้งสิ้นจึงอาจกล่าวให้สิ้นสุดได้ |

¹⁷¹ ตลอดหลายร้อย หลายพัน หลายโกฏิ หลายร้อยโกฏิ หลายพันโกฏิ หลายหมื่นแสนโกฏิกับ และมีสภาพบริสุทธิ์เปล่งรัศมีสูงงามมากยิ่งขึ้น | ดูก่อน ชินบุตรผู้เจริญ เหมือนอย่างว่า ทองคำที่ช่างทองผู้ฉลาดหลอมในเตาอย่างดีแล้วทำให้เป็นเครื่องประดับ ประดับที่พระศอ หรือพระเศียรของพระเจ้าจักรพรรดิย่อมมีรัศมีรุ่งเรืองมากเกินกว่ารัศมีของเครื่องประดับของชาวเมืองในชมพูทวีปทั้งสิ้น ฉนั้นใด

โดยมากพระโพธิสัตว์ผู้เข้าถึงภูมินี้เป็นเหมือนท้าวมหาพรหม อธิบดีแห่งโลกหนึ่งพัน| ผู้เป็นใหญ่ยิ่ง ผู้เลี้ยงเห็นประโยชน์ มีอำนาจ ผู้เป็นเจ้าของ เป็นผู้มีความมียิ่งกว่าพระสาวก พระปัจเจกพุทธะ และพระโพธิสัตว์ และเป็นผู้สามารถในการถามตอบปัญหาต่างๆ ในโลกธาตุ| ...¹⁷²||

8:12 คุกก่อนผู้มีปัญญา พระโพธิสัตว์ผู้ประเสริฐเหล่านั้นเมื่อชำระปัญญาและอุปายะให้บริสุทธิ์ในภูมิที่ 7 แล้ว มีมหาปณิธาน ได้ทำมรรคาให้ตั้งมั่นดีแล้ว ได้สั่งสมกุศล แสวงหาญาณแล้ว ย่อมก้าวขึ้นสู่ภูมิที่ 8

8:13 พระโพธิสัตว์เหล่านั้นประกอบด้วยบุญและญาณ เมตตาและกรุณาแล้ว ได้ก้าวขึ้นสู่ทางแห่งญาณอันไม่มีประมาณ มีพุทธิและดำริกว้างขวางเหมือนอากาศ พระมหาฤๅษีเข้าถึงธรรมที่ตนได้ฟังมา และผลที่ได้สั่งสมไว้แล้ว ย่อมได้กษานติ นิโรธและความสงบอันประณีตยิ่ง

8:14 เป็นธรรมที่ไม่เกิดแต่ต้น ไม่อุบัติ ความไม่มีนิमित ไม่เกิด ไม่ดับ ไม่แปรเปลี่ยน พ้นจากภาวะและสภาวะ เป็นตถตา ไม่อาจจะนึกคิดได้ ไม่มีอัตตา ปราศจากจิตและความคิดนึก เหมือนอากาศ

8:15 คุกก่อนผู้มีปัญญา พระโพธิสัตว์ทั้งหลายประกอบด้วยกษานติ ไม่มีกิเลส ลุ่มลึก ไม่หวั่นไหว มีจิตสงบ ชาวโลกรู้ได้ยาก ด้วยความคิด เพราะจิตไม่มีนิमितคือสัญญาถือครอง

¹⁷² พระโพธิสัตว์เริ่มกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งด้วย ทาน ปิยวาจา อรรถจริยา สมานัตตตา| พระโพธิสัตว์ไม่ทอดธุระในการกระทำเหล่านั้นด้วยการระลึกถึงพระพุทธเจ้า ระลึกถึงพระธรรม ระลึกถึงพระสงฆ์ ระลึกถึงพระโพธิสัตว์ ระลึกถึงโพธิสัตว์จรรยา ระลึกถึงบารมี ระลึกถึงภูมิ และระลึกถึงผล ระลึกถึงเวสัชชกษณธรรม ระลึกถึงอาเวณิกพุทธธรรม| ระลึกถึงสรวชญาณอันเข้าถึงอาการทั้งปวง| เพราะอะไร? เพราะพระโพธิสัตว์มีความคิดว่า บรรดาสัตว์ทั้งปวงเราพึงเป็นผู้เลิศที่สุด เจริญที่สุด ดีที่สุดเราพึงเป็นผู้ชี้แนะ ชี้นำ ชักชวนที่เจริญ ประเสริฐ ยอดเยี่ยม ไม่มีผู้อื่นทัดเทียม ตลอดจนเป็นผู้มุ่งตรงต่อสรวชญาณ| สละเรือน บุตรภรรยาและโภคะทั้งปวงแล้ว ย่อมปรารถนาความปรารถนาและความเพียรตามที่ได้ตั้งไว้ ย่อมบวชในศาสนาของพระตถาคต| และเมื่อบวชแล้วพระโพธิสัตว์ย่อมได้สมาธิมั่นแสนโกฏิด้วยขณะเพียงครู่เดียว และพระโพธิสัตว์ย่อมเห็นพระพุทธเจ้านับหมื่นแสนโกฏิ| และพระโพธิสัตว์ย่อมรู้อิฐฐานของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น| โลกาธาตุทั้งหมื่นแสนโกฏิย่อมสิ้นไหว| พระโพธิสัตว์ย่อมไปสู่เกษตรทั้งหมื่นแสนโกฏิ| โลกาธาตุหมื่นแสนโกฏิย่อมสว่างไสว| สัตว์หมื่นแสนโกฏิย่อมเข้าถึงธรรม (แก่รอบ)| ย่อมดำรงอยู่ตลอดหมื่นแสนโกฏิกับ| ย่อมเข้าไปได้ตลอดหมื่นแสนโกฏิกับในอดีต และอนาคต| ย่อมพิจารณาทั่วข้อธรรมได้หมื่นแสนโกฏิ| ย่อมแสดงกายหมื่นแสนโกฏิ กายหนึ่งๆ ย่อมแสดงพระโพธิสัตว์หมื่นแสนโกฏิ แวดล้อม| จากนั้นพระโพธิสัตว์ผู้มีกำลังปณิธานมากกว่าผู้อื่นเพราะความวิเศษแห่งปณิธานได้แสดงกาย รัศมี ฤทธิ์ จักขุ โจร เสียง จรรยา อลังการ อธิฐาน อธิมุक्ति หลายประการ

8:15 พระโพธิสัตว์ผู้มั่นคงไม่มีความคิดฟุ้งซ่านอย่างนี้ เหมือนภิกษุผู้เข้านิโรธเป็นผู้ปราศจากความนึกคิด และเหมือนบุคคลผู้กำลังฝันว่าตนถูกห้วงน้ำพัดพาไปในความฝันยอมได้ความเบาใจเมื่อตื่น และเหมือนเทวดาในชั้นพรหมโลกผู้ได้รับความยินดีทุกอย่างในพรหมโลกขณะนั้นยอมไม่มีความกังวล

8:17 เพราะอริชฌานในกาลก่อน พระสุคตเจ้าทั้งหลายยอมตักเตือนอีกว่า กษานตินี้มันจะถึงที่สุดในสุคตอภิเชกภูมิ ท่านทั้งหลายยังไม่มีพุทธญาณอันเป็นพุทธธรรมอันประเสริฐ ธรรมเหล่านั้นพวกท่านยังไม่ได้ ดังนั้นเธอจงทำความเพียรให้ยิ่งขึ้นเถิด

8:18 แม้ว่าเปลวไฟคือกิเลสทั้งหลายของเธอจะสงบแล้วก็จริงอยู่ เธอจงทำให้โลกที่ถูกเผาไหม้อยู่ในกิเลสให้สงบ จงระลึกรู้ถึงปณิธานในกาลก่อน นึกถึงการเกื้อกูลสัตว์ เธอจงทำกิจทั้งหลายเพื่อญาณ เพื่อผู้อื่น เพื่อปลดปล่อยชาวโลกเถิด

8:19 ในบรรดาบุคคลทั้งหลาย พระพุทธเจ้า พระสาวก และพระปัจเจกพุทธเจ้าล้วนมีความเป็นธรรมตา ตั้งมั่น คงที่ (ตถตา) ปราศจากความวิตก ไม่ใช่เพราะมีทศพละเกิดขึ้นในโลกแต่เพราะมีญาณยิ่งใหญ่ไม่ติดข้องอยู่ในภพสามนี้

8:20 บุคคลเหล่านั้นไม่มีผู้เสมอ เป็นผู้ควรแก่การบูชาของมนุษย์และเทวดา ผู้มุ่งหน้าต่อมหาญาณ จงคิดถึงการเข้าถึง การบรรลุพุทธธรรมอันเป็นอนันตนิพพาน (ปาริ) เพราะ โพธิจรรยาไม่ใช่เพียงเศษเสี้ยวแห่งญาณนั้น

8:21 พระโพธิสัตว์ผู้ประเสริฐเมื่อได้บรรลุญาณภูมิแล้ว ได้แผ่ขยาย (ใจ) ไปตลอดทุกทิศ โดยรอบภายในชั่วขณะเดียว (เพราะ) ได้การบรรลุญาณ ได้อภิญญาอันเลิศ เหมือนเรือที่แล่นไปในมหาสมุทรด้วยแรงลมขณะนั้น

8:22 พระโพธิสัตว์ผู้ปราศจากความคิดดิ้นรน มีจิตตั้งมั่นในญาณกิจ ย่อมพิจารณาการเกิดขึ้น ความเสื่อมสลาย และการตั้งอยู่ของเกษตร เห็นความเป็นไปของธาตุทั้งสี่ ทั้งละเอียดและหยาบ โดยแยกส่วน และโดยรวม

8:23 พระโพธิสัตว์นั้นทำอตภาพให้เล็กและมีจำนวนเท่ากับอนุอันละเอียดในสามพันโลก ในธาตุทั้งสี่และในกายของสัตว์แต่ละชนิด และในทุกอนุธาตุของรัตนะทุกอย่างในสุคติโลก เพราะได้รู้แจ้งด้วยญาณวิสัยอันนับไม่ได้เพื่อเกื้อกูลประโยชน์แก่ชาวโลก

8:24 คู่ก่อนผู้มีปัญญา ใจของพระโพธิสัตว์เจริญไปในญาณ ได้ทำกาย (ของสัตว์) ทั้งสิ้นให้อยู่ในกายของตน แสดงกายที่วิจิตรงดงามมากมายแผ่ไปในสามพันโลก และในโลกไม่มีสิ้นสุด

8:25 เหมือนดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ที่มารุตเทพให้โคจรไปในอากาศ เปล่งรัศมีมณฑลของตนลงบนผิวน้ำฉ่ำในไค พระโพธิสัตว์อยู่ในญาณอันอุดม มั่นคงและธรรมดา ย่อมเนรมิตรูปเหมือน (ให้ปรากฏบนโลก) เพื่อให้ชาวโลกเข้าถึงความบริสุทธิ์

8:26 พระโพธิสัตว์ย่อมแสดงกายตามประเภทของสัตว์ในทุกบริษัท ทุกภพ ทุกโลก ย่อมแสดงกายพระปัจเจกพุทธเจ้า กายพระโพธิสัตว์ กายพระสาวก และกายพระสุคตอันงดงาม

8:27 พระโพธิสัตว์ย่อมแสดงกายต่างๆ ตามภูมิ เกษตร และกายตามวิบากของกรรม กายธรรม กายญาณ กายอากาศ ด้วยฤทธิ์เพื่อประโยชน์ของชาวโลก

8:28 พระโพธิสัตว์ได้วศิตา 10 และความคิดใคร่ครวญอันเกิดจากญาณอันไม่มีมลทิน มีเมตตากรุณาอันญาณให้เกิดแล้ว มีกิจที่เกิดขึ้นจากธรรมของพระชินเจ้า มีจิตตั้งมั่นเป็นหนึ่ง ไม่หวั่นไหวด้วยสสารรวมทั้งสาม (กาย วาจา ใจ)

8:29 ทศพละของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นชินบุตร ไม่ถูกมารทั้งปวงติดตาม ผู้ดำรงมั่นได้โดยพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระโพธิสัตว์ได้รับการสักการะจากท้าวสักกะและมหาพรหมทั้งหลาย มีกองทัพของวัชรปาณีโพธิสัตว์ติดตามตลอดเวลา

8:30 พระโพธิสัตว์เข้าถึงภูมินี้มีคุณไม่มีประมาณ ใครๆ ก็ไม่อาจจะทำให้สิ้นสุดได้ ตลอดหลายพันโกฏิกัปได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจำนวนมากมายหลายล้าน และรุ่งโรจน์โดดเด่นอยู่ดูเครื่องประดับที่อยู่บนพระเศียรของพระราชา

8:31 พระโพธิสัตว์ในภูมินี้เป็นเหมือนท้าวมหาพรหมอาธิบดีแห่งพันโลก ผู้มีคุณมากสามารถแสดงยานทั้งสามได้ไม่มีสิ้นสุด มีเมตตา เป็นผู้โดดเด่นในการกำจัดกิเลสของชาวโลก

8:32 ย่อมเข้าสมาธิมีจำนวนเท่ากับปริมาณละอองฝุ่นในหลายล้านเกษตรในเวลาครู่เดียว และย่อมเห็นสัตว์ทั้งหลายในทิศทั้งสี่ในเกษตรนั้นๆ ยิ่งกว่านั้นพระโพธิสัตว์ผู้มีปณิธานยอด ยังมีกลุ่มชนที่ชุมนุมอีกมากมาย

8:33 นี่เป็นการแสดงภูมิที่แปดโดยย่อ ส่วนการกล่าวความพิสดารของภูมิจะพึงกล่าวตลอดโกฏิกัป ภูมิที่ 8 ชื่อ อจลา||

ภุมิที่ 9 สาธุมตีภุมิ

9:1 อธิษฐานอันเป็นอจินไตยไม่มีประมาณของพระจอมนระอธิบายภุมินี้แล้วได้ทำเกษตรหลายภุมิให้สิ้นสะเทือน

9:2 รัศมีอันรุ่งเรืองแผ่ออกมาจากกายของพระพุทธเจ้าผู้เห็นสรรพสิ่ง ทำเกษตรทั้งหลายให้สว่างไสว สัตว์ทั้งหลายได้รับความสุขเพราะรัศมีนั้น

9:3 พระโพธิสัตว์จำนวนหลายพันที่อยู่ในท้องฟ้าย่อมบูชาพระพุทธเจ้าที่ตรัสถ้อยคำอันประเสริฐด้วยการบูชาอันยิ่งกว่าบูชาทิพย์

9:4 เทพบุตร ผู้มีศักดิ์ใหญ่ ผู้มีอำนาจ มีความบันเทิงใจ บูชาพระพุทธเจ้าผู้มีคุณกว้างขวางดุจสาครด้วยการบูชาหลากหลาย

9:5 จากนั้น เหล่านางเทพกัญญาผู้มีอินทรีย์งดงามจำนวนหลายพัน มีความบันเทิงใจได้บูชาพระศาสดาด้วยการเพลงขับอันเป็นทิพย์

9:6 เสียงอันไพเราะนับพันของเครื่องดนตรีเห็นปานนี้ ด้วยอานุภาพของพระมหาฤๅษี (ว่า)

9:7 พระโพธิสัตว์ผู้เป็นบุตรพระชินเจ้าผู้ประเสริฐ ล้วนปราศจากมลทิน ไม่มีความเศร้าหมอง มีจรรยางดงามน่าเลื่อมใส ผู้มีใจกว้างขวางดุจตั้งอากาศ เทียวไปในทิศทั้ง 10 ย่อมแสดงจรรยาของพระชินเจ้าเพื่อเกื้อกูลชาวโลก

9:8 ด้วยกำลังบุญที่ไม่มีผู้เทียบได้ของพระโพธิสัตว์ผู้มีความยินดีในทางแห่งญาณ ผู้เป็นบุตรพระชินเจ้าย่อมแสดงอสังการได้มากยิ่งขึ้นกว่าบรรดาผู้มีในภพมนุษย์ ภพเทวดา และนาคพิภพในทิศทั้งสิบ

9:9 เสียงที่ดังมาจากพระโพธิสัตว์ผู้มีใจสงบร่มเย็นแม้ไม่ได้คิดจะกล่าว เหมือนเสียงที่ดังมาจากหุบเขาดังสะท้อนต่อกันไปตลอดเกษตรทั้งหมดตลอดต่อเนื่องเป็นเกษตรเดียวกันหมดไม่มีที่ว่างเหมือนแสงจันทร์ที่ส่องลกลให้เห็นทั้งหมด

9:10 ดูก่อนผู้มีปัญญาในที่ที่สัตว์มีใจคับแคบตกต่ำ พระโพธิสัตว์ผู้เป็นดังโคถึยก่อมสอนด้วยสาวกจรรยา ส่วนในที่ที่สัตว์มีใจเด็ดเดี่ยวโน้มเอียงไปในปัจเจกยาน พระโพธิสัตว์จะแสดงญาณข้อประพตเพื่อปัจเจกยาน

9:11 ส่วนสัตว์เหล่าใดมีจิตเมตตาแก้อุกลโลกก็จะแสดงจรรยาของพระโพธิสัตว์ แต่สำหรับสัตว์ที่มีปัญญาประเสริฐพระโพธิสัตว์จะแสดงพุทธยานที่ไม่มีประมาณ

9:12 เหมือนอย่างว่า นักมายากลย่อมแสดงสิ่งที่ไม่เป็นความจริงด้วยมายาจำนวนนับโกฏิต่อชาวโลก พระโพธิสัตว์ผู้เป็นพุทธบุตรก็อย่างนั้น ย่อมแสดงจรรยาทั้งปวงด้วยมายาแห่งญาณ

9:13 เมื่อกล่าวเสียงอันไพเราะหลายพันอย่างนี้แล้ว เหล่านางเทพกัญญาได้มองพระชินเจ้าอยู่ด้วยความสงบ เมื่อบริษัทมีความเลื่อมใสแล้ว (พระโพธิสัตว์วิมุติจันทร์) ได้กล่าวกะพระโพธิสัตว์ผู้เป็นโอรสเกิดแต่อกของพระสุคตเจ้าว่า ขอท่านจงกล่าวจรรยาของพระสัทธรรมราชาที่สูงขึ้นไปกว่าภูมิที่ 8 เล็ด

9.1 พระโพธิสัตว์วัชรครรภักกล่าวว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์มีความสงบและวิโมกข์เพิ่มยิ่งขึ้น ด้วยปัญญาพิจารณาธรรมที่ควรรู้ไม่มีประมาณอย่างนี้ ได้พิจารณาการได้ตถาคตญาณอันยอดเยี่ยมยิ่งขึ้น เข้าใจการเข้าสู่ตถาคตคฤหะ ได้แสวงหาความยิ่งใหญ่ของญาณอันเป็นอจินไตย ได้ตรวจสอบธารณีและสมาธิ และได้ทำอภิญญาให้ไพบุลย์ ได้บรรลุการจำแนกโลกธาตุ ได้ตระเตรียมตถาคตผล เวสัชชกรรมธรรม และอาเวณิกพุทธธรรมอันยอดเยี่ยม ได้ก้าวไปสู่คุณอันประเสริฐคือการหมุนธรรมจักรของพระตถาคต ไม่ละการบำเพ็ญมหากรุณาและอธิษฐาน ย่อมก้าวขึ้นสู่โพธิสัตว์ภูมิที่ 9 | พระโพธิสัตว์นั้น เมื่ออยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า สาธุมตินี ย่อมรู้แจ้งอภิสังขารสามคือ กุศล อกุศล และอพยภกตตามความเป็นจริง | ย่อมรู้อภิสังขารที่มีอาสวะ และอภิสังขารที่ไม่มีอาสวะตามความเป็นจริง | ย่อมรู้อภิสังขารที่เป็นโลกียะและโลกุตระตามความเป็นจริง | ย่อมรู้ธรรมาสังขารว่าเป็นสภาพอจินไตยและไม่เป็นอจินไตยตามความเป็นจริง | ย่อมรู้ธรรมาสังขารที่เป็นสภาพแน่นอนและไม่แน่นอนตามความเป็นจริง | ย่อมรู้ธรรมาสังขารของพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้าตามความเป็นจริง | ย่อมรู้ธรรมาสังขารของพระโพธิสัตว์จรรยา ตามความเป็นจริง | ย่อมรู้ธรรมาสังขารของตถาคตภูมิธรรมตามความเป็นจริง | ย่อมรู้ธรรมาสังขารที่เป็นสังขตะ (ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) ตามความเป็นจริง | ย่อมรู้ธรรมาสังขารที่เป็นอสังขตะ (ไม่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง) ตามความเป็นจริง ||

9.2 ด้วยพุทธิที่เกิดขึ้นจากญาณอย่างนี้แล้ว พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าจิตของสัตว์มีสภาพพัวพันยุ่งเหยิง (คหณะและอุปจาร) ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่ากิเลสเป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่ากรรมเป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าอินทรีย์เป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าอิมุกติเป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าธาตุเป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าอาศยะ และอนุสยยะเป็นสภาพ

พัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าการอุปบัติเป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า ความสืบทอดของวาสนาเป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าราศีทั้งสาม (การเข้าไป กำหนดสิ่งที่เป็น อัตถะ อนัตถะ และไม่ใช่อัตถะอนัตถะ) เป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า ประเภทของจิตของสัตว์เป็นสภาพพัวพันยุ่งเหยิง ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าจิตมีความ หลากหลาย เกิดดับและแตกสลายอย่างรวดเร็ว มีสรีระ มีสภาพหาที่สุดไม่ได้ ปรากฏทุกที่ เป็น ประภัสสรยิ่ง มีกิเลสและไม่มีกิเลส จิตมีพันธะและวิโมกข์ ถูกมายาห่อหุ้ม เกิดขึ้นตามคติที่ไป ตลอดจนความแตกต่างมากมายหลายพัน]

9.3 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่ากิเลสเป็นสภาพไปไม่ได้ไกล มีการทำหน้าที่ไม่ สิ้นสุด เกิดขึ้นพร้อมกันแยกจากกันไม่ได้ มีเป้าหมายเดียวคือทำให้อนุสัย ฟุ้งขึ้น ประกอบรวมกับจิต หรือไม่ประกอบรวมกับจิต มีการอุปบัติ สันธิ ปรากฏขึ้นตามคติ แตกต่างตามโลกธาตุทั้งสาม (กามภพ รูปภพ และอรุภพ) มีโทษมากเพราะมีตัณหา อวิชชา และทิฏฐิที่มั่งคั่ง ไม่เข้าไปตัดการให้ผลของ กรรมทั้งสาม (กายกรรม วจีกรรม และมนอกกรรม) กล่าวโดยย่อ พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ตามความเป็นจริง ว่ากิเลสมีความแตกต่างกันมากถึง 84,000 ||

พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้กรรมตามความเป็นจริงว่าเป็นกุศลกรรม อกุศลกรรม อภัยกถุ กรรม (เป็นกลาง) เป็นวิญญูติ และอวิญญูติ (รับรู้ได้ และรับรู้ไม่ได้) เกิดขึ้นพร้อมกับจิตไม่แยกจากกัน มีรสเป็นของตัวเอง ทำให้แตกดับสิ้นไป เข้าไปสั่งสม ไม่พินาศ ให้ผลต่อเนื่อง เป็นกรรมมีวิบากหรือไม่ มีวิบาก มีผลแตกต่างกันโดยความเป็นกรรมฝ่ายดำ กรรมฝ่ายขาว กรรมที่ไม่เป็นฝ่ายดำฝ่ายขาว มีเขต ของกรรมไม่มีประมาณ แยกเป็นอริยะ หรือโลกิยะ กรรมที่ตั้งอยู่เหนือโลกและอยู่ในโลก เป็นไปกับ อุปาทาน หรืออนุุปาทาน ถูกปัจจัยปรุงแต่ง หรือไม่มีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น เป็นกรรมที่จะพึงเสวย ได้ในชาตินี้ ในชาติหน้า และชาติต่อไป เป็นยาน และไม่เป็นยาน (เป็นเหตุหน้าออก) และมีสภาพ แน่นนอนหรือไม่แน่นนอน โดยสรุป พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ความชำนาญในการจำแนกความต่างของกรรม ทั้ง 84,000 ||

9.4 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้อินทรีย์ตามความเป็นจริงว่า มีสภาพอ่อน กลาง หรือแก่กล้า อินทรีย์ในอดีตและอนาคตโดยรวมและโดยการจำแนก เป็นอินทรีย์ใหญ่ ปานกลาง หรือเล็ก เกิดขึ้น พร้อมกับกิเลส หรือไม่เกิดขึ้นพร้อมกับกิเลส เป็นเครื่องนำออกหรือไม่นำออก และมีความแน่นนอน หรือไม่แน่นนอน สามารถแนะนำได้ตามความแก่และอ่อนของอินทรีย์ เป็นการถือครองของนิमित สังขาร ที่แตกสลายง่ายอันเป็นไปในข่ายของอินทรีย์เนื่องๆ ใครๆไม่ทำลายไม่ได้เพราะอินทรีย์เป็นใหญ่ยิ่งของ

อินทรีย์ ความเสื่อมถอยและความเจริญของอินทรีย์ มีสภาพไปได้ไกล เกิดขึ้นพร้อมกัน ไม่แยกจากกัน มีความหลากหลายแตกต่างกัน โดยสรุป พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าอินทรีย์มีหลายพัน|

พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้อิฏฐกัตวา โดยสรุป พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่ามีสภาพต่างๆกันมากมายหลายพัน| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ธาตุตามความเป็นจริงว่า ...

พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้อาศยะตามความเป็นจริงว่า โดยสรุป พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าอาศยะมีสภาพหลายพัน|

พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้จิตและเจตนา (อนุสขะ และอาศยะ) ตามความเป็นจริงว่า เป็นสิ่งสืบต่อกัน ไปได้ไกล พลัดพรากจากกัน และรวมกันได้ ย่อมรู้การถอนขึ้นของจิตตั้งแต่กาลหาเบื้องต้นไม่ได้ (จิตและเจตนา) ไม่เข้ากับด้วยฉาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ และอภิญญา| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นสภาพที่ผูกพันอยู่กับภพสาม| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่ามีสภาพผูกจิตไว้ตลอดกาลหาเบื้องต้นไม่ได้| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่ามีช่องแห่งอายตนะเกิดขึ้นและรับรู้ได้| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นสภาพที่ต้องเข้าไปสงบระงับ| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นสภาพที่รวมกันและไม่รวมกันกับอายตนะภูมิ| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าเป็นสภาพที่ถูกยกขึ้นสู่หนทางอื่นนอกจากอริยมรรคไม่ได้|

9.7 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้การอุบัติตามความเป็นจริงว่าการอุบัติมีหลายประเภทแตกต่างกัน| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าสัตว์อุบัติขึ้นด้วยผลกรรม| ย่อมรู้คติของสัตว์คือ นรก กำเนิดของสัตว์ เต็จฉาน เปรต อสุร มนุษย์และเทวดาตามความเป็นจริง| ย่อมรู้การเกิดในรูปภพและอรูปรภพตามความเป็นจริง| ย่อมรู้การอุบัติด้วยสัญญาและไม่มีสัญญาตามความเป็นจริง| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าการเกิดขึ้นในภพใหม่มีกรรมเป็นนา (เขต) มีคณหาเป็นยางเหนียว มีอวิชชาเป็นความมืด และมีวิญญาณเป็นเมล็ดพันธุ์| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่านามรูปเกิดพร้อมกันและไม่แยกจากกัน| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าการอุบัติมีความสืบต่อกันอันเกิดจากความปรารถนาดีนั้นที่จะเป็น| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าความปรารถนาความสุขและความปรารถนาจะเป็น และความยินดีของสัตว์ไม่มีเบื้องต้นและไม่มีเบื้องปลาย| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าการอุบัติผูกพันสัญญาให้ติดข้องอยู่ในโลกสาม|

9.8 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าวาสนามีอุปจารและไม่มีอุปจาร| วาสนาถูกบ่มเพาะตามคติที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้อง| พุทธกรรมถูกบ่มเพาะตามจริยาของสัตว์| วาสนาถูกบ่มเพาะจากกรรม กิเลสและการทำบ่อยๆ| ถูกสั่งสมเป็นกุศล อกุศล และอัพยาภพ| นำไปสู่การเกิดในภพใหม่| วาสนาถูกครอบงำตามลำดับ| วาสนาสั่งสมกิเลสอันไปได้ไกลกิเลส ย่อมเป็นคุณสมบัติ และไม่เป็นคุณสมบัติ| ถูกสั่งสมด้วยการด้วยการเห็น การฟังและได้อยู่ร่วมกับพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า พระ

โพธิสัตว์ และพระพุทธเจ้า| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ความเป็นนิยตา (ความแน่นอน) ตามความเป็นจริงว่า หมูสัตว์มีความแน่นอนในสิ่งที่ถูก ในสิ่งที่ผิด และในทั้ง สัตว์มีสัมมานิยตาเพราะสัมมาทิฐิ และมีมิถยานิยตาเพราะมิถยาทิฐิ และมีอนิยตาเพราะปราศจากทิฐิตั้งสอง| รู้มิถยาทิฐินิยตานิยตรัยกรรมทั้ง 5 อย่างใดอย่างหนึ่ง| ย่อมรู้สัมมานิยตาที่มีปัญจินทรีย์ และสัมมานิยตาที่ปราศจากทิฐิตั้งสอง| ย่อมรู้มิถยานิยตาในมิถยัตถธรรม 8 ประการ¹⁷³ ย่อมรู้สัมมานิยตาในสัมมัตตะ| ย่อมรู้ตามความเป็นจริงความไม่ให้อื่นทำกรรมอีก| ย่อมรู้มิถยานิยตาเพราะ ความตระหนี่ อิจฉาริษยา และไม่มีเมตตา| ย่อมรู้สัมมัตตนิยตาเพราะการปฏิบัติอริยมรรค| การสอนนิยตาเพราะปราศจากทิฐิตั้งสอง| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ผู้ประกอบด้วยญาณอย่างนี้ชื่อว่าดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า สาธุมาติ ด้วยประการอย่างนี้||

9.9 พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า สาธุมาตินี้ เมื่อรู้ว่าสัตว์มีความประพฤติแตกต่างหลากหลาย ย่อมยึดเอาโมกษะ| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่าสัตว์ทั้งหลายมีความพร้อมเพรียง (ควรแก่การสอน)| ย่อมรู้การแนะนำสั่งสอนสัตว์ตามความเป็นจริง| ย่อมรู้คำสอนเรื่องสวากยานตามความเป็นจริง| ย่อมรู้คำสอนเรื่องปัจเจกพุทธยานตามความเป็นจริง| ย่อมรู้คำสอนเรื่องโพธิสัตว์ยานตามความเป็นจริง| ย่อมรู้คำสอนเรื่องตถาคตภูมิตามความเป็นจริง| พระโพธิสัตว์นั้นรู้อย่างนั้นแล้ว ย่อมแสดงธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายเพื่อความเป็นอย่างนั้น| ย่อมแสดงธรรมตามอาศยะ อนุศยะ อินทรีย์ อธิมุक्ति ญาณและโคจร ตามการบรรลุญาณของทุกโคจร ตามการเข้าถึงอุچارของแต่ละโลกธาตุ ตามการความเป็นไปของคติ อุบัติ กิเลส กรรมและวาสนา ตามการเข้าถึงแต่หมวดหมู่มสัตว์ ตามการน้อมใจเชื่อในยานและการได้วิมุตติ ตามวรรณะและรูปร่างที่ปรากฏไม่มีสิ้นสุด ตามการรับรู้ด้วยใจและการรับรู้ด้วยเสียงที่มีในโลกธาตุ ตามภาษาและเสียงร้องของสัตว์ทั้งปวงตามความชำนาญในการวินิจฉัยด้วยปฏิสัมภิตาทั้งหมด||

9.10 พระโพธิสัตว์นั้นดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าสาธุมาตินี้ ย่อมเป็นผู้กล่าวธรรม และรักษาลัทธิธรรมของพระตถาคต| เพราะมีญาณมากไม่มีประมาณของผู้เป็นธรรมญาณกะ พระโพธิสัตว์นั้น ได้แสดงธรรมด้วยปฏิสัมภิตา 4| โพธิสัตว์นั้นได้สอนธรรมด้วยปฏิสัมภิตาทั้ง 4 ประการตลอดต่อเนื่อง| อะไรบ้าง? คือ ธรรมปฏิสัมภิตา อรรถปฏิสัมภิตา นิรุกติปฏิสัมภิตา และปฏิภาณปฏิสัมภิตา||

¹⁷³ ความเป็นไปผิด ได้แก่ มิถยาทิฐิ มิถยาสังกัปปะ มิถยวาทา มิถยาก็มันตะ มิถยอาชีวะ มิถยวามะ มิถยาสติ มิถยาสมาธิ

9.11 ธรรมปฏิบัติสัมภิตา คือ พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ลักษณะเฉพาะของธรรม| อรรถปฏิบัติสัมภิตา คือ รู้การจำแนกธรรม| นิรุกติปฏิบัติสัมภิตา คือ รู้การอธิบายธรรมให้ชัดเจน| ปฏิภาณปฏิบัติสัมภิตา คือ ย่อมรู้ว่าสรรพสิ่งเป็นสภาพตามไปผูกพันไม่ขาดจากกัน||

9.12 อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิบัติสัมภิตา คือ ย่อมรู้สรรพสิ่งมีความไม่มีเป็นสรีระ| อรรถปฏิบัติสัมภิตา คือ ย่อมรู้การเกิดขึ้นและการดับของสรรพสิ่ง| นิรุกติปฏิบัติสัมภิตา คือ ย่อมแสดงธรรมโดยไม่ทำลายธรรมบัญญัติ| ปฏิภาณปฏิบัติสัมภิตา คือ ย่อมแสดงธรรมไม่หักล้างบัญญัติเสีย|

9.13 อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิบัติสัมภิตา คือ รู้ประเภทธรรมทั้งหลายในปัจจุบัน| อรรถปฏิบัติสัมภิตา คือ รู้ประเภทธรรมทั้งหลายในอดีตและในอนาคต| นิรุกติปฏิบัติสัมภิตา คือ แสดงธรรมไม่ปะปนกันทั้งในอดีต อนาคตและปัจจุบัน| ปฏิภาณปฏิบัติสัมภิตา คือ พิจารณาแต่ละกาลแล้วแสดงธรรมด้วยธรรมอาโลกอันไม่มีที่สิ้นสุด||

9.14 อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิบัติสัมภิตา คือ รู้ประเภทของธรรม| อรรถปฏิบัติสัมภิตา คือ รู้ประเภทของอรรถ| นิรุกติปฏิบัติสัมภิตา คือ แสดงธรรมด้วยการเทศน์ตามเสียง (ของคนและสัตว์) | ปฏิภาณปฏิบัติสัมภิตา คือ แสดงญาณตามอนุสัย||

9.15 อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิบัติสัมภิตา คือ รู้ความสามารถในการจำแนกญาณในธรรมโดยความไม่ปะปนกัน| อรรถปฏิบัติสัมภิตา คือ รู้การกำหนดญาณในตถตา (ความเป็นจริง)| นิรุกติปฏิบัติสัมภิตา คือ การสอนด้วยการแสดงสมมติ| ปฏิภาณปฏิบัติสัมภิตา คือ การแสดงธรรมด้วยความชำนาญญาณในปรมาตม์||

9.16 อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิบัติสัมภิตา คือ รู้ว่าธรรมทั้งหลายมีนัยเดียว ไม่คลอนแคลน| อรรถปฏิบัติสัมภิตา คือ ครอบรู้ปฏิจจสมุปบาท ชันธ ชาติ อายุตนะ และสังขะ| นิรุกติปฏิบัติสัมภิตา คือ สอนชาวโลกด้วยวาจาที่น่าเลื่อมใสและเข้าใจง่าย| ปฏิภาณปฏิบัติสัมภิตา คือ แสดงธรรมโอภาสอันไม่มีที่สิ้นสุดให้ยิ่งขึ้นไป||

9.17 อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิบัติสัมภิตา คือ รู้ว่าความหลากหลายรวมลงเป็นเอกยาน| อรรถปฏิบัติสัมภิตา คือ รู้ความไม่เสมอของยานที่แตกต่างกัน| นิรุกติปฏิบัติสัมภิตา คือ แสดงความไม่ต่างกันของยานทั้งปวง| ปฏิภาณปฏิบัติสัมภิตา คือ แสดงแต่ละยานด้วยธรรมโอภาสอันหาที่สุดไม่ได้||

9.18 อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิบัติสัมภิตา คือ เข้าถึงจริยญาณและจริยธรรมของพระโพธิสัตว์ทั้งปวง | อรรถปฏิบัติสัมภิตา คือ เข้าใจการแสดงและการจำแนกสถานะของภูมิ 10 | นิรุกติปฏิบัติสัมภิตา คือ

สอนวิธีการดำเนินสู่ภูมิตามลำดับโดยไม่ปะปนกัน| ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ คือ แสดงแต่ละภูมิด้วยอาการที่ไม่มีที่สุด||

9.19 อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิสัมพันธ์ คือ รู้การตรัสรู้ธรรมของพระตถาคตทั้งสิ้นในหนึ่งขณะ| อรรถปฏิสัมพันธ์ คือ รู้การจำแนกกาล คุณสมบัติ และลักษณะที่แตกต่าง| นิรุกติปฏิสัมพันธ์ คือ แสดงอภิสัมพันธ์ด้วยการจำแนก| ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ คือ แสดงธรรมแต่ละบทไม่ให้ขาดตอนตลอดกับ||

9.20 อีกนัยหนึ่ง ธรรมปฏิสัมพันธ์ คือ รู้ว่าจา พละ เวสาร์ชชกรณธรรม มหากรุณา ปฏิสัมพันธ์ ประโยค การหมุนธรรมจักร และสรวชญูของพระตถาคตทั้งหมด| อรรถปฏิสัมพันธ์ คือ รู้ อาศยะ อินทรีย์ จริตทั้ง 84,000 ของสัตว์ทั้งหลาย และตถาคตโฆชะจำแนกตามอริภูมิ| นิรุกติปฏิสัมพันธ์ คือ แสดงจริตของสัตว์ต่างๆ ด้วยตถาคตโฆชะ| ปฏิภาณปฏิสัมพันธ์ คือ แสดงธรรมด้วยอาการนุ่มไปตามมณฑลรัศมีจรรยาของตถาคตญาณ|

9.21 คู่ก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์นั้นเป็นผู้ชำนาญในปฏิสัมพันธ์ญาณอย่างนี้แล้ว ได้เข้าสู่โพธิสัตว์ภูมิที่ 9 ได้รับธรรมโกศของพระตถาคต ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้กล่าวธรรมผู้ยิ่งใหญ่ และได้อรรถธารณี| ได้ธรรมธารณี| ได้ญาณภาณินหารธารณี| ได้โอภาสธารณี| ได้วสุเมตีธารณี| ได้สุเมตีธารณี| ได้เตชธารณี| ได้สังคมุขธารณี| ได้อนันตวตีธารณี| ได้วิจิตรารกโกศธารณี| พระโพธิสัตว์นั้นได้ธารณีมุขที่บริบูรณ์อย่างนี้จำนวนนับอสงไขยล้าน| พระโพธิสัตว์นั้นสอนธรรมด้วยความชำนาญในเสียงที่ได้เสนอสงไขย และด้วยปฏิภาณมุขอันไม่มีประมาณ| ด้วยธารณีมุขหลายแสนอสงไขยนี้ พระโพธิสัตว์นั้นย่อมฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าจำนวนไม่มีประมาณในทิศทั้งสิบ| ครั้นได้ฟังธรรมแล้วย่อมไม่หลงลืม| ย่อมแสดงธรรมได้ไม่มีประมาณเหมือนอย่างที่คุณได้ฟังมาแล้ว||

9.22 พระโพธิสัตว์ย่อมศึกษาธรรมของพระตถาคตแต่ละพระองค์ด้วยเสนอสงไขยธารณีมุขทั้ง 10 | และ(พระโพธิสัตว์)เรียนเอาธรรมของพระตถาคตพระองค์หนึ่งๆ อย่างไร ย่อมศึกษาธรรมของพระตถาคตทั้งหลายจำนวนหาที่สุดไม่ได้เช่นนั้นเหมือนกัน| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมได้รับอาโลกแห่งธรรมมุขของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยปณิธานเท่านั้น| แต่ไม่ใช่มหาสาวกผู้เป็นพาหุสัจจะที่มีธารณีเพราะการฟังและการเรียนจะต้องใช้ความพยายามและอธิษฐานมากเป็นเวลายาวนานถึงแสนกับ| พระโพธิสัตว์นั้นเป็นผู้บรรลุธารณี (และ) ได้บรรลุปฏิภาณแล้ว นั่งบนธรรมมาสน์แผ่อำโลกคลุมไปทั่วสามล้านโลกธาตุทั้งสิ้นแสดงธรรมแก่สัตว์ทั้งหลายตามความแตกต่างแห่งอาศยะ| ธรรมมาสน์ของพระโพธิสัตว์มีความรุ่งเรืองสว่างไสวมากไม่มีประมาณ ยิ่งกว่าธรรมมาสน์ของคนอื่นทั้งหมด เว้นของพระตถาคตและพระโพธิสัตว์ผู้ได้อภิเชกภูมิ| ครั้นนั่งบนธรรมมาสน์แล้ว พระโพธิสัตว์นั้น เมื่อทำความ

ปรารภมาแล้ว ย่อมทำให้บริษัทเข้าใจธรรมได้ด้วยภาษาและเสียงแตกต่างกันหลากหลาย โดยการกล่าวเพียงครั้งเดียว| ย่อมทำให้ (สรรพสัตว์) เข้าใจธรรมด้วยภาษาและเสียงต่างๆ| เมื่อปรารภณาย่อมทำกรรมมุขให้สว่างด้วยแสงรัศมี| เมื่อปรารภณาย่อมเปล่งเสียงออกจากกรูมขุมชนทั้งหมดได้| เมื่อปรารภณาอยู่ ย่อมเปล่งเสียง (ประกาศ) ธรรมที่มีในสามล้านโลกธาตุทั้งหมด| เมื่อปรารภณาย่อมกล่าวแสดงธรรมด้วยการพูดเพียงครั้งเดียวทำให้ธรรมธาตุทั้งหมดได้ยิน| เมื่อปรารภณา ย่อมแสดงธรรมในสรรพภาษาและเสียงร้องต่างๆ| เมื่อปรารภณา ย่อมกล่าวเสียงธรรมให้เป็นเสียงดนตรีและเสียงขับร้องที่มีในโลกธาตุทั้งสิ้น|

9.23 เมื่อปรารภณา ย่อมเปล่งเสียงธรรมบทต่างๆ จากเสียงของอักขระเพียงตัวเดียว| เมื่อปรารภณา ย่อมสามารถทำอณูเล็กละเอียดของธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมในโลกอื่นๆ มากกล่าวให้เป็นกรรมมุขที่ยังไม่มีผู้กล่าวถึง| ถ้าภายในขณะหนึ่งมีสัตว์ที่อยู่ในสามล้านโลกธาตุเข้าไปหาพระโพธิสัตว์นั้นแล้วถามปัญหา ถ้าแต่ละคนถามปัญหาด้วยการกล่าวเสียงแตกต่างกันหลากหลายไม่มีประมาณ และถ้าเมื่อมีผู้หนึ่งถามปัญหาใด คนที่สองย่อมไม่ถามปัญหานั้น พระโพธิสัตว์จะยกปัญหานั้นพร้อมทั้งบทและพยัญชนะขึ้นตอบตามเสียงของทุกๆ คน| เมื่อยกขึ้น (กล่าว) ได้ทำจิตและอาศยะของสัตว์เหล่านั้นให้ยินดีด้วยการกล่าวเพียงครั้งเดียว| หรือว่าในคราวเดียวกันเมื่อสัตว์ทั้งหลายในโลกธาตุอื่นที่ไม่มีผู้กล่าวถึง เข้าไปถามปัญหา แต่ละคนถามด้วยเสียงแตกต่างกันหลากหลายไม่มีประมาณ คนหนึ่งถามปัญหาใด คนที่สองจะไม่ถามปัญหานั้น พระโพธิสัตว์ได้ยกปัญหาทั้งหมดขึ้นตอบได้ภายในขณะเดียว และสามารถทำให้ทุกๆ คนเข้าใจได้ด้วยอุทาหรณ์เดียวเท่านั้น| พระโพธิสัตว์ย่อมกล่าวธรรมแก่สัตว์ให้แผ่กระจายไปในตลอดโลกธาตุ(อื่น)ที่ไม่อาจจะกล่าวได้ ตามอาศยะ อินทรีย์ และ นิสัย (อธิมุกติ)| พระโพธิสัตว์ผู้แสวงหาตถาคตอิชฐฐานเมื่อนั่งกล่าวธรรมอยู่ด้วยการทำกิจแห่งพุทธะก็ปรากฏเหมือนอยู่ต่อหน้าสัตว์ทั้งหลาย|

9.24 พระโพธิสัตว์นั้นได้เริ่มบำเพ็ญญาณโอภาส (โอภาสแห่งญาณ) เพิ่มมากขึ้น| ถ้าหากว่าในหนึ่งเสี้ยวเล็กๆของปลายขนทรายมีพระตถาคตจำนวนเท่ากับละอองฝุ่นละเอียดในโลกธาตุทั้งหลายที่อาจจะกล่าวได้ จะพึงแสดงธรรมแก่บริษัทอื่นไม่มีประมาณ| พระตถาคตเจ้าพระองค์หนึ่งๆ ทรงแสดงธรรมตามความแตกต่างของสัตว์ทั้งหลายมีประมาณเท่านั้น ในอาศยะและสันดานหนึ่งๆ ก็ทรงสอนธรรมมีประมาณเท่านั้น| และพระตถาคตเจ้าพระองค์หนึ่งทรงสอนธรรมประมาณเท่านั้นในแต่ละอาศยะและสันดานของสัตว์อย่างไร แม้พระตถาคตทั้งหมดก็ทรงกระทำเหมือนอย่างนั้น| และในที่เท่ากับปลายขนทรายเป็นอย่างไร แม้ในท่ามกลางบริษัททั้งหมดในโลกธาตุทั้งหมดก็เป็นอย่างนั้น| ในที่เท่ากับปลายขนทรายทำอย่างไร ในธรรมธาตุทั้งสิ้นก็ทำอย่างนั้น| ในที่นั้น พวกเราทั้งหลายพึงทำ

สติให้เพชฌัญญ์เช่นนั้น พวกเราพึงปรารถนาธรรมโอภาสของพระตถาคตเจ้าทั้งปวงโดยกาลเพียงครั้งเดียว โดยไม่ให้ขาดไปแม้เพียงคำเดียว| ควรชำระปฏิภาณด้วยปัญญาโอภาสให้บริสุทธิ์ เพื่อให้หมู่สัตว์ประเภทต่างๆ น้อมไปในธรรมในชุมนุมที่กล่าวมาแล้วให้ยินดี| ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงสัตว์ทั้งหลายในโลกธาตุนั้นกว้างใหญ่||

9.25 พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อบรรลุโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าสาธุมตินี้ มนสิการตลอดคืนและวันอยู่ได้เข้าสู่พุทธโคจร ได้ตถาคตสมโธธาน ได้โพธิสัตว์วิโมกข์อันลึกซึ้ง| พระโพธิสัตว์นั้นได้ญาณอย่างนี้แล้ว มีสมาธิ(นิ่ง) ไม่ละการเห็นพระตถาคต| ในภพหนึ่งๆ เมื่อได้เห็นพระพุทธรูปเจ้าจำนวนมากมาย หลายร้อย ...¹⁷⁴ หลายหมื่นแสนโกฏิ ย่อมทำสักการะ เคารพ นบถ บูชา เพราะการได้ทัศนาพระพุทธรูปเจ้าจำนวนมากมาย (พระโพธิสัตว์) ไม่ละเลยการบูชา| และได้ทูลถามปัญหาแก่พระตถาคตเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น| พระโพธิสัตว์นั้นได้ธรรมธารณีและเป็นผู้แสดงธรรม| กุศลมูลทั้งหลายของพระโพธิสัตว์นั้น ถูกกลั่นให้บริสุทธิ์บริบูรณ์เพิ่มมากขึ้น| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนอย่างว่าทองธรรมชาติที่ช่างทองผู้ฉลาดทำให้เป็นเครื่องประดับอันงดงาม เมื่อประดับบนพระเศียรหรือที่พระคอของพระราชอาคันตุกะผู้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิย่อมเป็นเครื่องประดับงดงามเกินกว่าเครื่องประดับของพระราชประเทศราชในทวีปทั้งสี่และของชาวเมืองทั้งหลายฉันใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ แม้กุศลมูลทั้งหลายของพระโพธิสัตว์ผู้อยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าสาธุมติก็ได้รับการกลั่นให้บริสุทธิ์ด้วยแสงแห่งมหาปัญญามีความส่องใสมากกว่ากุศลมูลทั้งหลายของเหล่าพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ผู้อยู่ในภูมิต่ำกว่าภูมินี้ ฉะนั้น|

9.26 ความส่องใสของกุศลมูลของพระโพธิสัตว์นั้นทำให้ความเศร้าหมองของกิเลสที่ครอบงำจิตของสัตว์ทั้งหลายมลายไปสิ้น| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนท้าวมหาพรหมผู้เป็นใหญ่ในล้านโลกธาตุ ย่อมแสดงอุปการของกิเลสในล้านโลกธาตุทั้งสิ้นนั้นให้ปรากฏได้ ฉนั้นใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ความส่องใสของกุศลมูลของพระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า สาธุมตินี้ย่อมทำความเศร้าหมองของกิเลสที่ห่อหุ้มจิตใจของสัตว์ดับสิ้นไปได้ ฉนั้นนั้น| บรรดาบารมีทั้งสิบ พลบารมีของพระโพธิสัตว์นั้นมีความสมบูรณ์โดดเด่นที่สุด บารมีที่เหลือจะไม่บริบูรณ์ก็ไม่ใช่ แต่เป็นไปตามกำลังและตามที่ได้สั่งสม| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ นี้คือโพธิสัตว์ภูมิที่ 9 ชื่อว่าสาธุมติ ...¹⁷⁵| พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่

¹⁷⁴ หลายพัน หลายหมื่น หลายหมื่นแสน หลายโกฏิ หลายร้อยโกฏิ หลายแสนโกฏิ

¹⁷⁵ โดยย่อ| ส่วนความพิสดารจะต้องกล่าวสืบกับอันหาที่สุดไม่ได้จึงจะจบ

ในภุมินี้โดยมากเป็นท้าวมหาพรหม มีกำลังอำนาจมหาศาล เป็นใหญ่กว่าผู้เป็นเจ้าของพื้นโลกทั้งสอง ...¹⁷⁶ | พระโพธิสัตว์เมื่อเริ่มกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งด้วย ...¹⁷⁷||

9:14 พระโพธิสัตว์เหล่านั้นพิจารณาพุทธิพละไม่มีประมาณ ประเสริฐยิ่งด้วยญาณอัน ประณีต อันชาวโลกจะรู้ได้ยาก ย่อมเข้าสู่ภาวะอันเร้นลับ (คหยสถานะ) ทั้งหลาย ย่อมเข้าสู่ภุมินิที่ 9 ภุมินิแห่งการทำประโยชน์แก่ชาวโลก

9:15 ได้ธารณีमुखและสมาธิถึงความ เป็นเลิศ ได้อภิญญาอันไพบุลย์เข้าสู่เกษตรไม่มีสิ้นสุด แม้ญาณพละก็ได้สั่งสมดีแล้ว เข้าถึงอริยฐานะเช่นเดียวกับด้วยพระชินเจ้า พระโพธิสัตว์ผู้มีปณิธาน และมีอาศยะประกอบด้วยกรุณา ย่อมก้าวสู่ภุมินิที่ 9 อันเป็นสถานที่นำยินดีของพระชินเจ้า

9:16 พระโพธิสัตว์ผู้ได้พุทธธรรม (ชินโกศ) เมื่อได้บรรลุมุขินี้ ย่อมเข้าใจกุศล อกุศล อัป ยากฤต โลภียะ และโลกุตระ (อริยะ) สิ่งที่ควรคิด และไม่ควรรคิด

¹⁷⁶ ไม่มีผู้อื่นทัดเทียมได้ ผู้เห็นประโยชน์ ผู้องอาจสามารถและมีบารมียิ่งกว่าพระสาวก พระปัจเจกพุทธ เจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย สามารถแก้ปัญหาให้เหมาะสมตามอาศยะของสัตว์

¹⁷⁷ ทาน ปิยาจา อรรณจริยา สมานัตตตา | พระโพธิสัตว์ระลึกถึงพระพุทเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระ โพธิสัตว์ โพธิสัตว์จรรยาทำกรรมนั้นทั้งสิ้น ระลึกถึงบารมี ระลึกถึงภุมินิ และระลึกถึงพละ | ระลึกถึงเวสารัชชธรรม ระลึกถึงอเวณิกพุทธธรรม | ระลึกถึงสรรพญาณมีอากาโรทั้งปวง | อย่างไร? คือพระโพธิสัตว์มีความคิดว่า บรรดาสัตว์ ทั้งปวงเราพึงเป็นผู้เลิศที่สุด เจริญที่สุด ประเสริฐที่สุด เราพึงเป็นผู้แนะนำ ชักชวนที่เจริญ ประเสริฐ ยอดเยี่ยม ไม่มี ผู้อื่นทัดเทียมได้ และเป็นผู้มุ่งตรงต่อสรรพญาณ | เมื่อปรารถนา แล้วได้ทำความเพียรอย่างนั้น เข้าสมาธิจำนวนมาก เท่ากับละอองฝุ่นอันละเอียดไม่มีประมาณในหนึ่งล้านพุทธเกษตรด้วยความเพียรนั้นด้วยกาลเพียงครู่เดียว | ย่อม เห็นพระพุทเจ้าจำนวนมากเท่ากับละอองฝุ่นอันละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร | และพระพุทเจ้า ทั้งหลายย่อมรู้การอธิษฐานของพระโพธิสัตว์เหล่านั้น | โลกธาตุจำนวนเท่ากับปริมาณละอองฝุ่นที่ละเอียดนับ ประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตรย่อมห้วนไหว | ย่อมก้าวเข้าสู่พุทธเกษตรทั้งหลายเท่ากับจำนวนละอองฝุ่นที่ ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร | ย่อมทำโลกธาตุทั้งหลายจำนวนเท่ากับปริมาณละอองฝุ่นที่ ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตรให้สว่างไสว | ย่อมทำให้สัตว์ทั้งหลายจำนวนเท่ากับปริมาณละออง ฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตรมีสภาวะที่เหมาะสมต่อการตรัสรู้ธรรม | ย่อมดำรงอยู่นาน หลายกับเท่ากับจำนวนของฝุ่นละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร | ย่อมเข้าถึงกัปอันมีในเบื้องต้น เบื้องปลายมีจำนวนเท่ากับปริมาณละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร | ย่อมได้ทางแห่ง ธรรมมากเท่ากับจำนวนละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร | ย่อมแสดงกายได้มากมาย เท่ากับจำนวนละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร | ย่อมแสดงกายแต่ละกายที่แวดล้อมไป ด้วยพระโพธิสัตว์จำนวนมากเท่ากับจำนวนละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร | จากนั้น พระโพธิสัตว์ผู้มีปณิธานมากได้ทำปาฏิหาริย์ด้วยความวิเศษแห่งปณิธาน | การนับปาฏิหาริย์กาย รัศมี ฤทธิ์ จักขุ โคจร เสียง จรรยา อสังการ อธิษฐาน อธิมุขิต อภิสังขารว่ามีประมาณเท่ากับแสนล้านโกฏิกับ

9:17 ย่อมพิจารณา นียตธรรม อนียตธรรม เข้าใจกิจเป็นเหตุให้เข้าถึงยาน 3 สอนให้สัตว์ ประพฤติภูมิธรรมตามความน้อมใจเชื่อ ย่อมทำความเข้าใจตามที่เห็นแจ้ง

9:18 พระโพธิสัตว์ผู้มีพุทธิอันละเอียดประณีตได้บรรลุญาณอย่างนี้ ย่อมค้นหากิเลสที่ ครองบังจิตของสัตว์ทั้งหลาย เข้าใจ (ความหลากหลายของจิตที่เกิดดับในแต่ละขณะ และ) จิตที่เกิดขึ้น อยู่ตลอดเวลา

9:19 พระโพธิสัตว์เข้าใจวงจรของกิเลส ความกลุ่มรุมของกิเลส และอนุสัย คติและสนธิ จิต และเข้าใจ วงจรกรรม การดับของเหตุและผล

9:20 เข้าใจอินทรีย์ทั้งหลายโดยความเป็นอินทรีย์อ่อน กลาง และหยาบ อดีต อนาคต เข้าใจอริมุกติที่แตกต่างทั้งงามและไม่งามทั้ง 84,000

9:21 สัตว์โลกเกิดขึ้นด้วยธาตุทั้งหลาย กิเลสและทิฐิ ดำเนินไปสู่รูกข์หาเบื้องต้นและ เบื้องปลายไม่ได้ ไม่มีช่องว่าง มีอาศยะและอนุสัยพันผูก คบคุม หน่วงเหนี่ยวจิตให้อยู่ในวิภวณะต่างๆ

9:22 จิตก็เหมือนกับอนุสัยไม่มีจริง ไม่มีโทษ ไม่แยกจากอาศยะ เป็นสิ่งที่วิสัยของฌานก็ไม่อาจจะแยกให้ออกจากกันได้ การตัดขาดจากกันเว้นจากมรรคและวินัยย่อมมีไม่ได้

9:23 พระโพธิสัตว์เข้าใจวงจรที่เป็นไปในโลกสามอันหาเบื้องต้นและที่สุดไม่ได้ อย่างนี้ คือ การเกิดในคติทั้งหกมีความแตกต่างกัน มีต้นหาเป็นยางเหนียว มีอวิชชาเป็นความมืด มีกรรมเป็นนา วิญญานเป็นพีชพร้อมที่จะมีหน่อใหม่ คือ นามและรูป

9:24 พระโพธิสัตว์นั้นมิจิตไปตาม วาสนา คติ กิเลส กรรม ไม่ปรารถนาจะติดอยู่ในวงจร การเกิดอีก พระโพธิสัตว์ผู้ได้สุขวิหารย่อมเข้าใจสัตว์ผู้มีความแน่นอนในอัตถะ อนัตถะ และไม่ใช่อัตถะ และอนัตถะ ย่อมเข้าใจผู้จมลงสู่ทิฐิ และผู้มีญาณ

9:25 พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภูมินี้ ได้เข้าใจอย่างนี้แล้ว ย่อมประกาศธรรมตามความ ต้องการของสรรพสัตว์ที่มีอินทรีย์และความเชื่อ (อริมุกติ) ต่างกัน เป็นผู้เชี่ยวชาญในอรรถปฏิสัมภทา ปฏิภาณปฏิสัมภทา และนิรุกติปฏิสัมภทา

9:26 พระโพธิสัตว์นั้นได้ความเป็นธรรมภาณกะ ผู้เป็นเหมือนสิงหะ โคอุสกะ และคิริราช บรรพทย่อมหลังฝนอัมฤตอันชุ่มเย็น เหมือนพญานาคหลังฝนทำสาครให้เต็มน้ำฉะนั้น

9:27 พระโพธิสัตว์ผู้ฉลาดในอรรถและประโยชน์ เป็นผู้รู้จักรุกติทั้งปวงและได้ปฏิญาณปฏิบัติ บรรลุธารณีจำนวนหมื่นอสงไขย มีความสามารถในรองรับธรรมะไว้ได้ทั้งหมดเหมือนมหาสมุทรสามารถรองรับน้ำฝนไว้ได้ทั้งหมด

9:28 พระโพธิสัตว์ได้ธารณี ความบริสุทธิ์ และสมาธิอย่างนี้แล้ว ได้เห็นพระพุทธเจ้าจำนวนหลายแสนพระองค์ในขณะหนึ่งๆ และบรรลุองค์แห่งความบริสุทธิ์ในมณฑลหนึ่งๆ ด้วยการฟัง (ธรรม) และการแสดงธรรมรัตนะ

9:29 ได้ทำให้สัตว์ทั้งหมดในสามพันโลกธาตุ ให้เข้าถึงพระรัตนตรัย และให้มีอินทรีย์และอภัยอภัยอิมเอิบ เหมือนมหาสมุทรในทวีปทั้งสี่ที่เต็มไปด้วยน้ำฝนทำให้สัตว์ผู้เข้าไปอาศัยมีความอิมเอิบ

9:30 (ด้วยคุณธรรมที่เพิ่มมากขึ้นจึงเริ่มทำความเพียร) พระโพธิสัตว์คิดอยู่ว่า แม้ในที่คับแคบเท่าปลายขนทราย พระสุคตเจ้าทั้งหลายจะฟังแสดงธรรมแก่สัตว์ทั้งปวง เราทั้งหลายฟังแล้วจะรักษาธรรมนั้นไว้เหมือนแผ่นดินเป็นที่รองรับมวลพฤกษา

9:31 สัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในโลกนี้แม้ที่นั่งอยู่ในบริษัทแต่ละแห่ง สัตว์เหล่านั้นทั้งหมดได้ปรากฏแก่พระโพธิสัตว์นี้ในขณะเดียว และพระโพธิสัตว์ทำให้สัตว์ทั้งหมดนั้นยินดีด้วยเสียงกล่าวเพียงครั้งเดียว

9:32 พระโพธิสัตว์ในภุมินีเป็นเหมือนธรรมราชาของมนุษย์และเทวาทั้งหลาย ได้เป็นบุตรพระชินเจ้า ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยธรรม ตลอดคืนและวันมีความสงบด้วยการอยู่กับพระพุทธเจ้า เป็นผู้มีญาณและวิโมกข์ ตั้งในความสงบอย่างยิ่ง

9:33 พระโพธิสัตว์ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจำนวนหลายแสน เป็นผู้รุ่งเรืองโดดเด่นเหมือนเครื่องประดับของพระเจ้าจักรพรรดิ มีรัศมีสามารถทำลายขี้กืออกิเลส เหมือนรัศมีของพรหมส่องโลกธาตุตั้งพันให้สว่างไสว

9:34 พระโพธิสัตว์ในภุมินีประกอบด้วยคุณธรรม เหมือนท้าวมหาพรหม สามารถแสดงยาน 3 ให้เห็นประจักษ์แจ้ง ประกอบด้วยคุณและญาณ เป็นผู้เข้าใกล้สรวชญาณ ย่อมบำเพ็ญกรรมทุกอย่างเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก

9:35 ในเวลาเพียงชั่วขณะเดียวสามารถเข้าถึงเกษตรและสมาธิได้มากมายนับประมาณไม่ได้ เป็นผู้มั่นคง ได้เห็นพระพุทธเจ้าและได้ฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าในทิศทั้ง 10 ยิ่งกว่านั้นปณิธานของพระโพธิสัตว์มีความผ่องใสมากไม่มีประมาณ

9:36 ฎุมิที่ 9 ฎุมิของการพิจารณาหาญาน อันประณีต ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก พระโพธิสัตว์ผู้
เกิดแต่อกพระสุคตเจ้าได้แสดงแล้วอย่างนี้

ฎุมิที่ 9 ชื่อ สารุมติ||

ภุมิที่ 10 ธรรมเมฆาภุมิ

10:1 เมื่อได้ฟังจรรยาอันอุดมอย่างนี้แล้ว เหล่าเทพสุทธาวาสจำนวนหลายล้านต่างมีความ
รื่นเริงใจ มีอินทรีย์อัมเอบสถิตอยู่ในท้องฟ้าได้บูชาพระตถาคตเจ้าผู้เสด็จไปดีแล้ว

10:2 พระโพธิสัตว์จำนวนหลายล้านเกินกว่าจะนึกคิดได้ ผู้ไปในท้องฟ้ามีใจรื่นเริงได้จุตรูป
เมฆหอมอันอะไรเปรียบได้ ที่เกิดขึ้นด้วยมโนฤทธิ์ และสามารถทำลายกิเลสของสัตว์ได้

10:3 ท้าวสวัตติเทวราชพร้อมด้วยเทพบริวารจำนวนสามพันโกฏิมีความบันเทิงใจเหาะ
ไปในท้องฟ้าโปรยผ้าเนื้อดีและมีความงดงามยิ่งจำนวนนับร้อยด้วยความเคารพ

10:4 เหล่านางเทพกัญญาทั้งหลายผู้มีอินทรีย์อัมเอบงดงามย่อมบูชาพระสุคตเจ้าด้วยความ
ความเคารพ ได้บรรเลงดนตรีจำนวนหลายล้านโกฏิพร้อมกับขับร้องด้วยเสียงไพเราะ

10:5 พระสุคตเจ้าแม้ประทับอยู่ในเกษตรแห่งหนึ่งย่อมแสดงรูปร่างของพระองค์ใน
เกษตรทั้งปวง พระวรกายที่งดงามสามารถยังใจให้ยินดีจำนวนมากหลายโกฏิปรากฏขึ้นในธรรมชาติ
อันกว้างใหญ่

10:6 พระรัศมีที่พุ่งออกจากรูขุมขนหนึ่งๆ ของพระสุคตเจ้าย่อมทำให้กิเลสของชาวโลก
สงบลง จำนวนของฝุ่นและธาตุในเกษตรหนึ่งอาจจะคำนวณนับได้ แต่การคำนวณนับรัศมีของพระ
สุคตเจ้าไม่อาจรู้ได้

10:7 บางรูปร่างได้ปรากฏให้เห็นลักษณะอันประเสริฐของพระพุทธองค์ผู้หมุนจักรอัน
ประเสริฐ และย่อมชำระจรรยาของเกษตรอื่นให้บริสุทธิ์ บางกายปรากฏเป็นราชาแห่งมนุษย์และ
เทวดาทั้งหลาย

10:8 พระนายกะเจ้า ทรงแสดง พระองค์เมื่อยังอยู่ในภพดุสิต เคลื่อนจากที่นั่นแล้วมาสู่
ครุฑพระมารดา การบังเกิดในเกษตรใดเกษตรหนึ่งในหลายโกฏิเกษตร

10:9 พระนายกะได้ออกบวชเพื่อชาวโลก ได้ตรัสรู้โพธิอันยอดเยี่ยม ได้หมุนธรรมจักรให้
เป็นไป ได้ปรากฏในพุทธเกษตรหลายโกฏิ

10:10 นักมายากลผู้ชำนาญในวิชาของตนได้แสดงกลเป็นอันมากเพื่อการเลี้ยงชีพ แม้
(พระโพธิสัตว์) ผู้เป็นครุมีความรู้มีปัญญาอันประเสริฐย่อมแสดงแก่คนอื่นให้เห็นด้วยกายต่างๆ

10:11 พระโศภิต์ผู้สั่งสอนพุทธธรรม ผู้เห็นธรรมตา อันเป็นพุทธโคจร อันเป็นความจริง อันประเสริฐมีลักษณะ ว่าง สันติ ไม่มีนิมิต กว้างขวางเหมือนอากาศ

10:12 พระสุตเจ้าทั้งหลายมีธรรมตาเป็นโคจร¹⁷⁸ แม้สรรพสัตว์ได้บรรลุธรรมตาก็เป็น อย่างนั้น ธรรมตา คือ ความจริงที่ไม่แตกต่างของ “นิมิตธรรมและอนิมิตธรรม” นี้เป็นปรมาธรรมสูงสุด

10:13 ผู้ปรารถนาพุทธญาณ ต้องปล่อยวางความคิด ความดำริ และการไตร่ตรอง พิจารณาเห็นแจ้งธรรมที่มีความเป็นหนึ่งเดียวของภาวะ และภาวะแล้วจักได้เป็นพระจอมมรรษผู้ ประเสริฐในทันที

10:14 เหล่านางเทพกัญญาผู้มีเสียงไพเราะเมื่อได้กล่าวถ้อยคำนับพันอย่างนี้ ได้มองดูพระ ชินเจ้า มีความยินดีสงบนิ่งอยู่

10:15 พระโศภิต์วิมุกตจินทร์ผู้่องอาจครั้งได้ทราบว่ามีบริษัทมีความเลื่อมใสแล้ว ได้ กล่าวกับพระโศภิต์วัชรครรรภ์บุตรพระชินเจ้าว่า

10:16 คุณธรรมของผู้ก้าวเข้าสู่ภูมิที่ 10 เป็นอย่างไร ขอท่านจงกล่าวนิมิตปาฏิหาริย์ ทั้งสิ้นตามลำดับเถิด

ได้ยินว่า พระโศภิต์วัชรครรรภ์ได้ตรวจดูทิศทั้ง 10 ตรวจดูบริษัททุกหมู่เหล่า และ ตรวจดูธรรมธาตุแล้ว ได้ทำการสรรเสริญสรรวขณจิตตูปบาท ได้แสดงพระโศภิต์วิชัยทั้งหลาย ชำระ จรรยาพละให้บริสุทธิ์ ได้กล่าวญาณพร้อมอาการทั้งปวง ได้ชำระมลทินของชาวโลกทั้งสิ้น ได้สรรว ขณญาณ แสดงความเป็นเลิศของสรรวขณอันเป็นอินไตย และกระทำคุณของพระโศภิต์วิให้ปรากฏ ได้ กล่าวคาถาเหล่านี้ในเวลานั้นด้วยพุทธานุภาพเพื่ออธิบายความหมายของภูมิดังนี้

10.1 พระโศภิต์วัชรครรรภ์กล่าวว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เมื่อพระโศภิต์มีปัญญาญาณ เครื่องพิจารณาไม่มีประมาณอย่างนี้ มีการไตร่ตรองดิจจนถึงโศภิต์วิภูมิที่ 9 มีกุศลธรรม(ฝ่ายขาว) บริบูรณ์ดีแล้ว สิ่งสมเสียบียงมากมายหาที่สุดไม่ได้ มีเสียบียงมากคือมหาบุญและมหาญาณที่ได้สั่งสมไว้ดี แล้ว ได้บรรลุมหากรุณาอันไพบุลย์ มีความรอบรู้โลกธาตุที่มีความแตกต่างหลากหลาย ได้เข้าถึงโคจร

¹⁷⁸ K: เป็นธรรม

และอุปจารของสัตว์ธาตุ มีสัญญาและความคิดเป็นไปตามตถาคตโคจร ได้บรรลุผล เวสารัชชกรรม พุทธธรรม เชื่อว่าได้บรรลุอุกฤษฏีที่ 10 ด้วยสรวชญาณพร้อมด้วยอาการทั้งสิ้น

10.2 คู่ก่อนชินบุตรผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง เมื่อพระโพธิสัตว์ได้ญาณอย่างนั้นแล้ว เข้าสู่ อภิเษกภูมิ มุ่งหน้าสู่สมาธิชื่อ วิมลสมาธิชื่อ ธรรมชาตวิภักติประเวศ (แห่งตลอดธรรมชาต) | สมาธิชื่อ โพธิมณฑลาลังการวายุหะ | สมาธิชื่อ สรรพอาการรัศมีกุสม | สมาธิชื่อ สาครครม | สมาธิชื่อ สาครสัมฤทธิ์ | สมาธิชื่อ อากาศชาตวิบูลย์ | สมาธิชื่อ สรรพธรรมสภาววิชัย | สมาธิชื่อ สรรพสัตว์จิตจรตอนุคตะ | สมาธิชื่อ ปรัตยุตป็นนสรพพุทธสัมมุขาสถิตย | สิบสมาธิเป็นเบื้องต้นอย่างนี้ พระโพธิสัตว์นั้นได้สมาธิอีกหลายแสนอสงไขย | พระโพธิสัตว์นั้นเข้าออกสมาธิเหล่านั้นแล้วได้ความชำนาญในสมาธิ เสวยผลของสมาธิอยู่ | โพธิสัตว์สมาธิชื่อว่า อภิเษกวันพร้อมด้วยสรวชญาณได้เกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์นั้นในที่สุดของการเข้าสมาธิจำนวนแสนอสงไขย ||

10.3 ในขณะที่ได้บรรลุสมาธินี้ พระโพธิสัตว์นั้นผู้มีกายอันงามสง่าประดับด้วยคุณปรากฏ นิ่งอยู่บนมหารัตนราชปัทมาที่มีขนาดเท่ากับสามล้านหาที่สุดไม่ได้มีลักษณะเกินกว่าวิสัยของชาวโลก ทั้งปวง เกิดขึ้นด้วยโลกตรรกุศลมูล อยู่ในโคจรที่เป็นมายา มีโอภาสจรตธรรมชาต ก้าวล่วงความเป็นทิพย์ มีก้านเป็นแก้วไพฑูรย์แก้วมณี แก่นกลางฝักเป็นแก่นจันทน์ชั้นเยี่ยม เกสรเป็นมรกตอันใหญ่ กลีบดอกอันรุ่งเรืองทำด้วยทองชมพู ดอกเบ่งบานมีรัศมีรุ่งเรืองไม่มีประมาณ ภายในประดับด้วยรัตนอันประณีต ปกคลุมด้วยข่ายของมหารัตนหาที่สุดไม่ได้ มีดอกบัวบริวารมหารัตนปัทมาจำนวนเท่ากับจำนวนละอองฝุ่นอันละเอียดในจักรวาลทั้งสิ้น สามล้านโลก | เพราะการได้สมาธิพร้อมกับการอภิเษกด้วยสรวชญาณ พระโพธิสัตว์ปรากฏอยู่บนมหารัตนราชปัทมานั้น | พระโพธิสัตว์ผู้แวดล้อมและพระโพธิสัตว์ที่นั่งบนมหารัตนราชปัทมา ครั้งนั้นมหารัตนปัทมาซึ่งเป็นดอกบัวบริวารขนาดใหญ่ได้เกิดขึ้นและมีจำนวนเท่ากับพระโพธิสัตว์จำนวนมากที่ประชุมรวมกันในโลกธาตุที่มีในทิศทั้งสิบ แวดล้อมพระโพธิสัตว์นั้น และพระโพธิสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดได้นั่งบนมหารัตนปัทมาเหล่านั้น | พระโพธิสัตว์แต่ละองค์ยอมเข้าลานสมาธิเพ่งมองมาที่พระโพธิสัตว์นั้น ||

10.4 เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นและพระโพธิสัตว์บริวารที่นั่งแวดล้อมเข้าสมาบัติ โลกธาตุทั้งสิ้น สั่นสะเทือน | อบาย (ความป่วยไข้) ทั้งสิ้นได้สงบลง ธรรมชาตทั้งปวงสว่างไสวขึ้น โลกธาตุทั้งปวงถูกทำให้บริสุทธิ์ เสียงสวดสาธยายชื่อพุทธเกษตรทั้งปวงดังขึ้น พระโพธิสัตว์ผู้มีจิตเป็นอยู่อย่างเดียวกันได้มาชุมนุมกัน เสียงกล่าวสรรเสริญและดุริยางค์ดนตรีบรรเลงขึ้นในโลกธาตุ ในเทวโลก และในมนุษยโลก ความสุขเกิดขึ้นแก่สรรพสัตว์ การบูชาและการกราบไหว้อันเป็นทิพย์ได้เกิดขึ้นแต่พระสัมมาสัมพุทธ

เจ้าทั้งหลาย บริษัทของพระตถาคตย่อมปรากฏให้เห็นแก่สายตา| เพราะเหตุอะไร?| ดูก่อนชินบุตรผู้
 เจริญ จริงอย่างนั้น เมื่อพระโพธิสัตว์นั่งบนหารัตนราชปีที่มานั้น รัศมีหลายล้านอสงไขยได้พวยพุ่ง
 ออกจากพื้นเท้าทั้งสอง| เมื่อรัศมีพวยพุ่งกระจายออกไปแล้ว ได้ส่องสว่างมหานรกตลอดจนถึงอเวจีใน
 ทิศทั้งสี่| ทุกข์ของสัตว์นรกทั้งหลายได้สงบลง| รัศมีพวยพุ่งออกจากมณฑลเขาทั้งสอง| เมื่อรัศมีพวย
 พุ่งออกแล้วได้กระจายไปในเครื่องจานภูมิในทิศทั้งสี่| ทุกข์ทั้งปวงของสัตว์ทั้งหลายในเครื่องจานภูมิ
 ย่อมสงบลง| รัศมีพวยพุ่งออกจากมณฑลนาภี| เมื่อรัศมีพวยพุ่งออกแล้ว ทำให้ภพยมโลกล่างไสว|
 ทุกข์ทั้งปวงของสัตว์ทั้งหลายในยมโลกย่อมสงบลง| รัศมีพวยพุ่งออกจากด้านข้างลำตัวทั้งซ้ายและ
 ขวา| เมื่อรัศมีพวยพุ่งออกแล้วย่อมส่องสว่างไปในภพของมนุษย์| ทุกข์ทั้งปวงของมนุษย์ทั้งหลายย่อม
 สงบลง| รัศมีพวยพุ่งออกจากฝ่ามือทั้งสอง| เมื่อรัศมีพวยพุ่งออกแล้วย่อมส่องสว่างไปในภพของเทวดา
 และอสูร| ทุกข์ทั้งปวงของสัตว์ทั้งหลายในภพเทวดาและอสูรย่อมสงบลง| รัศมีพวยพุ่งออกจากบ่าทั้ง
 สอง| เมื่อรัศมีพวยพุ่งออกแล้วย่อมส่องสว่างไปในภูมิของพระสาวกในทิศทั้งสี่| ย่อมแสดงทางธรรม
 ให้สว่าง| รัศมีพวยพุ่งออกจากคอด้านหลัง| เมื่อรัศมีพวยพุ่งออกแล้วย่อมส่องสว่างไปในภูมิของพระ
 ปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายในทิศทั้งสี่| ย่อมแสดงวิธีอันเป็นทางสู่สันติสมาธิ| รัศมีพวยพุ่งออกจากปาก|
 เมื่อรัศมีพวยพุ่งออกแล้วย่อมทำภูมิของพระโพธิสัตว์ตั้งแต่ปฐมจิตภูมิจนถึงเข้าสู่ภูมิที่ 9 ให้ปรากฏใน
 ทิศทั้งสี่| ย่อมแสดงนัยแห่งปัญญาและอุบายโกศล| รัศมีพวยพุ่งออกจากอูรณาโกศ| เมื่อรัศมีพวยพุ่ง
 ออกแล้วย่อมส่องสว่างไปทั่วภพของมารทั้งหลายในทิศทั้งสี่ได้ทำลายความมืดของมารและส่องสว่าง
 พระโพธิสัตว์ที่บรรลุนิเชกภูมิ แล้วกลับเข้าไปภายในกาย| รัศมีจำนวนเท่ากับละอองฝุ่นละเอียดใน
 สามล้านอสงไขยทั้งสี่พวยพุ่งออกจากจอมกระหม่อม| ทำให้ชุมนุมตถาคตทั้งหลายตั้งแต่โลกธาตุ
 จนถึงอากาศธาตุให้สว่างไสว รัศมีนั้นทำประทักษิณโลกมีอายุ 10 แล้วได้หยุดอยู่ในอากาศเบื้องบน
 ทำขำรัศมีขนาดใหญ่ชื่อว่า อุดมประภา ให้ปรากฏแล้วเวียนประทักษิณบูชาพระตถาคตในทิศทั้งสี่|

10.5 ...¹⁷⁹การบูชาของพระโพธิสัตว์เริ่มตั้งแต่ภูมิเริ่มตั้งจิตจนถึงภูมิที่ 9 | จากนั้น ได้
 เปลี่ยนเป็นฝนดอกไม้ ฐปหอม มาลัย เครื่องลูบไล้ จีวร ฉัตร ธงชัย ธงผ้า ฝ้านุ่ง ผ้าห่ม แก้วมณีปรากฏ
 ออกจากขำรัศมีใหญ่นั้นกระจายไปในธรรมธาตุทั้งสิ้นไม่มีส่วนเหลือตลอดทิศทั้งสี่ (ฝนดอกไม้เป็น
 ต้นนั้น) อันเกินวิสัยของชาวโลกทั้งปวง เกิดขึ้นด้วยโลกุตตรกุศลมูลที่ได้สั่งสมไว้อย่างดียิ่ง
 ประกอบด้วยคุณลักษณะ มีพระนิพพานอันเป็นอินทรีย์ที่ได้อธิษฐานไว้แล้ว เหมือนฝนรัตนชาติหลาก
 ชนิด เหมือนมหาเมฆหลังฝนลงท่ามกลางบริษัทของพระตถาคตทุกเหล่า| สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่ได้ดู

¹⁷⁹ การเปรียบเทียบด้วยการนับเลี้ยว การคำนวณ การอุปมา เข้าไปเทียบย่อมไม่เข้าถึงเลี้ยวที่ร้อย พัน
 แสน โภกั ร้อยโกฏิ พันโกฏิ แสนโกฏิ หมื่นแสนโกฏิ

การบูชาที่มีความเชื่อมั่นในสัมมาสัมโพธิอันยอดเยี่ยม| เมื่อการบูชาเป็นไปอย่างนั้น รัศมีเหล่านั้นได้ส่องสว่างบริษัของพระตถาคตให้มองเห็นอีกครั้งหนึ่ง แล้วทำประทักษิณโดยรอบมีอากาศ 10 แล้วได้กลับเข้าไปสู่พื้นพระบาททั้งสองของพระตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า| ลำดับนั้น พระตถาคตเจ้าและพระโพธิสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นได้รู้ว่า บัดนี้มีการอภิเษกพระโพธิสัตว์ผู้บรรลุนิยามอย่างนี้ในโลกธาตุนั้นๆ หนอ| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์จำนวนมากองสขยในลกธาตุนั้นหาที่สุดไม่ได้ ในทิศทั้งสิบ รวมถึงพระโพธิสัตว์ผู้ได้ภูมิที่ 9 ได้มาแวดล้อมพระโพธิสัตว์นั้นแล้วได้ทำการบูชาใหญ่ ขณะกำลังเพ่งมองดูพระโพธิสัตว์ ได้เข้าสมาธิหนึ่งล้าน| รัศมีใหญ่ชื่อว่า สรรพมารคัตรุวิชัย มีรัศมีบริวารจำนวนสิบล้านองสขยได้พวยพุ่งออกมาจากวัชรสวัสดิกะที่ระดับอยู่บนกายอันประเสริฐของพระโพธิสัตว์ผู้ได้รับการอภิเษก ได้ส่องทิศทั้งสิบให้สว่าง แสดงปาฏิหาริย์จำนวนมากแล้วได้กลับเข้าไปสู่วัชรสวัสดิกะของพระโพธิสัตว์ดั้งเดิม| ทันทีที่รัศมีอันอุดมจำนวนหนึ่งแสนอันตรธานหายเข้าไปสู่วัชรสวัสดิกะ พระโพธิสัตว์นั้นได้มีกำลังฤทธิ์เพิ่มมากขึ้น||

10.6 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ครั้นนั้น รัศมีชื่อ สรวชญาตภิญญา พร้อมทั้งรัศมีบริวารจำนวนนับองสขย ได้แผ่ออกจากพระอุรณาโกศของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย| รัศมีเหล่านั้นส่องลกธาตุนั้นทิศทั้งสิบให้สว่างไสว เวียนประทักษิณรอบโลกด้วยอากาศ 10 แล้วแผ่ขยายเป็นเขตแดนใหญ่ลอยอยู่เบื้องบนพระตถาคตเจ้าแล้วพุ่งไปที่พระโพธิสัตว์จำนวนมากมายหลายแสนล้านโกฏิ ทำพุทธเกษตรทั้งสิ้นให้สิ้นไหวเป็น 6 จังหวะ การจุดและการอุบัติในอบายได้หยุดลง ชมภพมารทั้งสิ้น แสดงพุทธอาสน์ของพระตถาคต สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งสิ้นให้ปรากฏ แสดงรัศมีส่องสว่างบริษัตถาคตทั้งหมด ส่องสว่างธรรมชาติไม่มีประมาณ ส่องสว่างอากาศธาตุไม่มีขอบเขต และส่องสว่างลกธาตุนั้นทั้งหมด แล้วได้กลับมาทำประทักษิณรอบพระโพธิสัตว์ทั้งหลายอีกครั้ง แสดงรัศมีลำแสงอันใหญ่แล้ว ได้กลับเข้าไปที่จอมกระหม่อมของพระโพธิสัตว์นั้น| ส่วนรัศมีบริวารก็ได้อันตรธานหายไปสู่ศิระษะของพระโพธิสัตว์บริวาร| ทันทีที่รัศมีบริวารเหล่านั้นสงบลง พระโพธิสัตว์บริวารทั้งหลายเหล่านั้นย่อมได้สมาธิหนึ่งล้านที่ยังไม่เคยได้มาก่อน| รัศมีนั้นตกลงที่กระหม่อมของพระโพธิสัตว์นั้นตลอดต่อเนื่อง| และพระโพธิสัตว์นั้นได้รับการขนานนามในสัมมาสัมพุทธวิสัยว่า เป็นผู้ได้รับการอภิเษกแล้ว| ก็เพราะทศพละเต็มบริบูรณ์จึงถึงการนับว่า สัมมาสัมพุทธเจ้า| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ จริยอย่างนั้น ธรรมดาพระโอรสของพระราชเจ้าผู้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมเป็นกุมารที่เจริญที่สุด ประสูติจากอัครมเหสี และประกอบด้วยลักษณะของพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชาให้พระโอรสพระองค์นั้นประทับนั่งบนพระแท่นหัตถิสวรรณอันเป็นทิพย์ พิงให้น้ำน้ำมาจากมหาสมุทรทั้งสิ้น ให้ตกแต่งวิมานแก้วเบื้องบนปราสาทด้วยดอกไม้ ฐูปหอม ประทีป มาลัย จุณเครื่องลูบไล้ จีวร ฉัตร ธงชัย ธงแผ่นผ้า ดนตรี นัก

ฟ่อน สังคีต ทรงถือคนโททองบรรจุน้ำนั้นอภิเชกพระกุมารที่พระเศียร| ทันทที่อภิเชกเป็นราชา ย่อมถึงการนับว่าเป็นกษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเชกแล้ว| แต่จะได้รับสมญานามว่าพระเจ้าจักรพรรดิ เพราะมีกุศลกรรม 10 เต็มบริบูรณ์ ฉันทใด| ตุก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์เมื่อได้รับการอภิเชก ย่อมถูกเรียกว่า เป็นผู้ได้รับการอภิเชกด้วยมหาญาณจากพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้น แต่เพราะมีทศพละเต็มบริบูรณ์พระโพธิสัตว์นั้นจะถูกนับว่า สัมมาสัมพุทธะ ด้วยสัมมาภิเชก ฉันทนั้น| ตุก่อนชินบุตรผู้เจริญ นี่คือการอภิเชกด้วยมหาญาณของพระโพธิสัตว์ผู้ที่ได้บำเพ็ญอรรถประโยชน์ด้วยการทำกิจมากมายหลายแสน| พระโพธิสัตว์ที่ได้รับการอภิเชกอย่างนี้ ได้ทำคุณคือญาณไม่มีประมาณให้เจริญแล้ว ย่อมได้ชื่อว่าดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า ธรรมเมฆา||

10.7 พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า ธรรมเมฆานี้แล้ว| ย่อมรู้ความเป็นไปทั้งหมด (สมุทาคม) ของสิ่งเหล่านี้คือธรรมธาตุ กามธาตุ รูปธาตุ อรูปธาตุ โลกธาตุ สัตว์ธาตุ วิญญาณธาตุ สังขตธาตุและอสังขตธาตุ อากาศธาตุ การสั่งสอนสัตว์และที่ไม่ใช้สัตว์นิพพานธาตุ ทิฏฐิและกิเลส โลกธาตุที่กำลังเจริญและโลกธาตุที่กำลังเสื่อม สาวกจรรยา ปัจเจกพุทธจรรยา โพธิสัตว์จรรยา ตถาคตพละ เวสาร์ชกรณธรรม อาเวณิกพุทธธรรม รูปร่างและธรรมกาย สรวชญาณพร้อมอาการทั้งปวง การแสดงอภิสมโพธิและการหมุนธรรมจักร| โดยย่อ ย่อมรู้การเข้าสู่ธรรม การจำแนกธรรม การพิจารณาธรรมตามความเป็นจริง| เพราะได้รู้ตามญาณที่ได้บรรลุอย่างนี้ พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ตามความเป็นจริงนิรมานของสัตว์กายและกิเลสกาย นิรมานที่เกิดจากทิฏฐิ โลกธาตุ ธรรมธาตุ พระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ พระตถาคต นิรมานที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนาทั้งปวง| ย่อมรู้หลักสำคัญ (อริชฐาน) ของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กรรม กิเลส กาล ปณิธาน การบูชา จรรยา ความดำริ และญาณตามความเป็นจริง|

10.8 พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ญาณคือการเข้าถึงฐานะอันละเอียดอ่อน (สุขุมประเวศญาณ) ทุกๆ อย่างของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ จรรยา จุติและอุบัติ การเกิด การออกบวช การตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ การแสดงปาฏิหาริย์ การหมุนธรรมจักร การแสดงธรรม ความลุ่มลึกของธรรม การกำหนดอายุขัย การแสดงรูปร่างอันงดงาม การแนะนำสั่งสอนตามลำดับ การเข้าถึงโลกธาตุทั้งสิ้น การตรวจดูความเป็นไปแห่งจิตของสัตว์ทั้งปวง การพิจารณาอดีต อนาคต และปัจจุบันในขณะเดียว การตรวจดูอดีตและอนาคตทั้งหมด ความเป็นไปแห่งจิตของสัตว์แต่ละประเภท ความเป็นอนินไตยของตถาคตพละ เวสาร์ชกรณธรรม อาเวณิกพุทธธรรม การปรินิพพานของพระตถาคต การตั้งอยู่ได้นานของศาสนาและพระสัทธรรม พระโพธิสัตว์ย่อมรู้ตามความเป็นจริงสุขุมประเวศญาณของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างนี้|

พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ความเร้นลับ (คุหยะ) ของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ กาย วาจา ใจ การพิจารณากาลควรและกาลไม่ควร การพยากรณ์พระโพธิสัตว์ การสงเคราะห์สัตว์ การแนะนำด้วยการยกใจและข่มใจในการแนะนำ ความไม่ลำเอียงในการอบรมสั่งสอนตามกาล การสอนทางหลุดพ้นตามความแตกต่างของแต่ละยาน การจำแนกสัตว์ตามจรรยาและอินทรีย์ การเข้าถึงกรรมและกิริยาของสัตว์ การจำแนกจรรยาและอินทรีย์ของพระโพธิสัตว์ การประพจน์จรรยาเพื่อการตรัสรู้ การบรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ การอวตาร การโปรดและการปราบ การแสดงที่ยิน ที่จงกรม ที่นั่ง ที่นอน การประมาณการบริโภคอาหารและการเสพอุปกรณ์เครื่องบำรุงกาย การแสดงการสอน สันติ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้ญาณทั้งสิ้นของพระตถาคตในการเข้าถึงและรวมกับตามความเป็นจริงอย่างนี้คือ รวมหนึ่งกับและกับที่นับไม่ได้ รวมระหว่างกับที่นับไม่ได้และหนึ่งกับรวมระหว่างกับที่นับได้และกับที่นับไม่ได้ รวมระหว่างกับที่นับไม่ได้และกับที่นับได้ รวมระหว่างขณะจิตหนึ่งกับหนึ่งกับ รวมระหว่างหนึ่งกับกับหนึ่งขณะจิต รวมระหว่างกับกับไม่ใช่กับ รวมระหว่างไม่ใช่กับกับกับ รวมระหว่างกับที่มีพระพุทธเจ้ากับกับที่ไม่มีพระพุทธเจ้า รวมระหว่างกับที่ไม่มีพระพุทธเจ้ากับกับที่มีพระพุทธเจ้า รวมระหว่างกับในอดีตและอนาคตกับกับปัจจุบัน รวมระหว่างกับปัจจุบันกับกับในอดีตและอนาคต รวมระหว่างกับอดีตกับกับอนาคต รวมระหว่างกับอนาคตกับกับอดีตและปัจจุบัน รวมระหว่างกับยวกับกับสิ้น รวมระหว่างกับสิ้นกับกับยว รวมสัญญาที่เป็นไปในกับทั้งสิ้น รวมระหว่างกับในสัญญาทั้งปวง| พระโพธิสัตว์นั้นย่อมรู้การอวตาร(ประวัติ)ของพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตามความเป็นจริงอย่างนี้คือ จำนวนปรากฏในที่เล็กเท่ากับปลายขนทราย จำนวนเท่ากับละอองฝุ่นที่ละเอียด สัมมาสัมโพธิญาณในพุทธเกษตรและในกาย สัมมาสัมโพธิญาณในกายและจิตของสัตว์ สัมมาสัมโพธิญาณในทุกๆ ที่ การแสดงจรรยาอันยิ่ง การแสดงอนุโลมจรรยา การแสดงปฏิโลมจรรยา การแสดงกิจที่ชาวโลกนึกคิดได้และนึกคิดไม่ได้ ชาวโลกควรรู้และไม่ควรรู้ การแสดงกิจที่สวาก และพระปัจเจกพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ และพระตถาคตพึงเข้าใจได้| คู่ก่อนชินบุตรผู้เจริญ ญาณอันไพบูลย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายย่อมไม่มีประมาณ อวตารญาณของพระโพธิสัตว์ที่อยู่ในภูมินี้ก็เป็นอย่างนั้น||

10.9 คู่ก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์นั้นเมื่อบรรลุโพธิสัตว์ภูมินี้เรียบร้อยแล้ว ย่อมได้โพธิสัตว์วิโมกข์ ชื่อว่า อจินไตย| ชื่อว่า อนาวรณ ชื่อว่า วิศุทธิวิชัย ชื่อว่า สมันตมุขครรภ ชื่อว่า ตถาคตโกศ ชื่อว่า อปภูหตะ ชื่อว่า ไตรธาตุนุคตะ ชื่อว่า ธรรมธาตุดครรภ ชื่อว่า วิมุกติมณฑล ประภาส ชื่อว่า อเสสวิสัยคม| คู่ก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิที่ 10 นี้ได้ทำโพธิสัตว์วิโมกข์ 10 เหล่านี้ให้เป็นเบื้องต้น ย่อมได้ทางวิโมกข์จำนวนหลายแสนนับไม่ได้| ย่อมได้สมาธิ

ธารณี อภิญญาหลายแสน| ย่อมได้ญาณ อาโลก ฤทธิ์ ปฏิสัมภีทา อุปายะและปัญญา การแห่งตลอดใน
ธรรมอันลึกซึ้ง กำลังคือมหากรุณา การแห่งตลอดในโพธิสัตว์ศิวิตาจำนวนหลายแสน||

10.10 เพราะพุทธิอันเกิดแต่การได้ญาณอย่างนั้น พระโพธิสัตว์เป็นผู้สามารถในการทรง
จำ รับไว้ ร่องไว้ และทรงเอาไว้ซึ่งมหาโอภาส มหาอาโลก และมหาเมฆแห่งธรรมของพระผู้มีพระภาค
พุทธเจ้าในทิศทั้ง 10 ด้วยกาลเพียงครู่เดียว| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนอย่างว่า เว้นจากมหาสมุทร
แล้วไม่มีพื้นปฐพีใดที่จะสามารถทานเอา รับเอา ร่องเอา และทรงเอามลน้ำจำนวนมากที่สาคร
นาคราชบันดาลให้ตกจากเมฆไว้ได้ ฉันทใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ การที่พระตถาคตเจ้าได้คุหะทุกอย่าง
คือ มหาธรรมโอภาส มหาธรรมอาโลก และ มหาธรรมเมฆก็อย่างนั้น บุคคลอื่น แม้แต่พระสาวกและ
พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งปวง รวมถึงพระโพธิสัตว์ที่ได้ภูมิที่ 1 ถึงภูมิที่ 9 ก็ไม่อาจทำได้ง่าย แต่พระ
โพธิสัตว์ในภูมิชื่อธรรมเมฆานี้ย่อมทานเอา รับเอา ร่องเอา และทรงเอาสิ่งนั้นได้ทุกประการ| ดูก่อน
ชินบุตรผู้เจริญ มหาสมุทรย่อมทานเอา รับเอา ร่องเอา และทรงเอาน้ำจากมหาเมฆของพญานาคแม้
ตนเดียว สองตน สามตน หรือแม้มีจำนวนมากมายับไม่ได้ ด้วยเวลาเพียงครู่เดียวได้| เพราะเหตุ
อะไร? เพราะมหาสมุทรมีความกว้างขวางไพศาลไม่มีประมาณ ฉันทใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระ
โพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในภูมิชื่อว่า ธรรมเมฆานี้ ย่อมทานเอา รับเอา ร่องเอา และทรงไว้ซึ่งมหาธรรม
โอภาส มหาธรรมอาโลก และ มหาธรรมเมฆาของพระตถาคตเจ้าจำนวนหนึ่งพระองค์ สองพระองค์
สามพระองค์ หรือแม้มีจำนวนมากนับไม่ได้ด้วยเวลาเพียงขณะเดียวได้ ฉันทนั้น| ดังนั้นภูมินี้จึงถูก
เรียกว่า ธรรมเมฆา||

10.11 พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์ กล่าวว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ การนับว่าพระโพธิสัตว์
สามารถทานเอา รับเอา ร่องเอา และทรงเอา (มหาธรรมโอภาส มหาธรรมอาโลก และ มหาธรรม
เมฆา) ของพระตถาคตเจ้าได้จำนวนเท่าใดนั้นทำได้ง่ายหรือ? พระโพธิสัตว์วัชรครรรค์ กล่าวว่า การ
คำนวณนับด้วยตัวเลขว่าพระโพธิสัตว์จะสามารถทานไว้ได้ รับเอาไว้ได้ ร่องเอาไว้ได้และ ทรงเอา
(มหาธรรมโอภาส มหาธรรมอาโลก และ มหาธรรมเมฆา) ของพระตถาคตเจ้าได้จำนวนมากเท่าใดนั้น
เป็นสิ่งที่ทำได้ไม่ง่ายเลย| (พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์ กล่าวว่า) ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เราจักทำการ
อุปมา (อย่างนี้) แก่ท่าน ก็ถ้าในโลกธาตุจำนวนมากเท่ากับจำนวนหาประมาณไม่ได้ของฝุ่นละออง
ละเอียดในพุทธเกษตรจำนวนหลายล้านพันโกฏิที่ไม่อาจจะกล่าวนับได้ในทิศทั้งสี่ ตลอดจนสัตว์ธาตุ
ทั้งหมด มีบุรุษคนหนึ่งเป็นผู้ได้ธารณี สามารถจดจำสิ่งที่ตนได้ฟังมา เป็นอุปัฏฐากของพระตถาคต
ทั้งหลาย เป็นอัครมหาสาวกที่เลิศกว่าเขาทั้งหมด| เหมือนภิกษุ ชื่อ มหาวิชัยสาวกของพระตถาคต
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า วัชรปัทมอุตตระ เป็นผู้ฉลาดสามารถทรงสุตะอย่างนั้นไว้ได้ แม้

คนอื่นทั้งหมดที่เหลือก็เป็นเลิศเหมือนบุรุษคนนั้น หากว่าบุรุษผู้เลิศเหล่านั้นต่างเรียนรู้อะไรหนึ่งสิ่งใดไม่ซ้ำกัน คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ ชื่อนั้นท่านจะคิดว่าบุรุษเหล่านั้นมีความฉลาดในการฟังมากเกินไปจนจะประมาทได้หรือไม่| พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์กล่าวว่า คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ ความฉลาดในการเรียนของบุรุษทั้งหลายเหล่านั้นมีประมาณมากคำนวณไม่ได้| พระโพธิสัตว์วัชรครรภ กกล่าวว่า คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ เราจะกล่าวเฉยแก่ท่าน| พระโพธิสัตว์ที่อยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า ธรรมเมฆา นี้ ย่อมทานเอา รับเอา รongเอา และ ทรงเอามหาธรรมโอภาส มหาธรรมอาโลก และมหาธรรมเมฆชื่อว่า ไตรธาตุโกศ จากพระตถาคตพระองค์หนึ่งได้โดยกาลครู่เดียว| ความเป็นผู้ฉลาดในสุตะที่บริบูรณ์นั้นไม่อาจเทียบได้กับเสี้ยวหนึ่งของความสามารถในการรองรับเมฆคือรัศมีธรรมอันสว่างไสว| และพระโพธิสัตว์รับเอาความสว่างไสวของรัศมีธรรมจากพระตถาคตพระองค์หนึ่งฉันใด พระโพธิสัตว์ย่อมทานเอา รับเอา รongเอา และ ทรงเอาเมฆคือแสงสว่างของรัศมี ชื่อ ไตรธาตุโกศ จากพระตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจำนวนมากเท่ากับจำนวนของละอองฝุ่นละเอียดในโลกธาตุในทิศทั้งสี่ และจากจำนวนพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าในโลกธาตุที่ไม่มีค่ากล่าวนับได้อีกมากด้วยกาลเพียงครู่เดียว ฉะนั้น| ด้วยเหตุนี้ภูมินี้จึงเรียกว่า ธรรมเมฆา||

10.12 คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า ธรรมเมฆาแล้ว ได้ทำสิ่งเหล่านี้ให้ปรากฏขึ้น คือ มหาเมฆคือมหากรุณา เสียงฟ้าร้องคำรามคือมหาธรรมโอภาส สายฟ้าแลบคืออภิญญา วิชา เวสารัชชกรณธรรม ลมพายุพัดกรรโชกคือมหาธรรมเมฆปกคลุมหนาทึบคือมหาบุญและมหาญาณ พายุพัดหมุนคือกายเหล่าสัตว์ทั้งหลาย เสียงบันลือลั่นคือมหาธรรม ความอลหม่านคือบริษัทของอสูรชื่อว่านโมจิกำลังวิงวุ่นซุลมุน สิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้นในโลกธาตุในทิศทั้งสี่เพียงครู่เดียว และแผ่ไปตลอดหลายแสนโกฏิล้านจักรวาลอื่นอีกนับประมาณไม่ได้ พายุฝุ่นคือไฟแห่งกิเลส อันเกิดขึ้นเพราะความไม่รู้ของสัตว์ทั้งหลายถูกสายฝนอมตะคือมหากุศลทำให้สงบลง| ด้วยเหตุนี้จึงเรียกภูมินี้ว่า ธรรมเมฆ||

10.13 คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง พระโพธิสัตว์ผู้ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อว่า ธรรมเมฆา ย่อมทำกิจที่จะพึงกระทำของพระตถาคตทั้งสิ้นตามอาศยะของสัตว์ทั้งหลาย และตามความเป็นผู้จะพึงแนะนำได้ เริ่มตั้งแต่ประทับอยู่ในดุสิตภวันประเสริฐ เคลื่อนจากภพดุสิต เข้าสู่ครรรค์มารดา ประสูติ ออกบวช ตรีสรู้อภิสัมโพธิญาณ หมุนมหาธรรมจักร และเข้าสู่มหาปรินิพพานภูมิในโลกธาตุหนึ่งทำอย่างไร แม้ในสองโลกธาตุและโลกธาตุทั้งหลายที่มีเท่ากับจำนวนของละอองฝุ่นละเอียด ตลอดจนหลายหมื่นโกฏิล้านโลกธาตุที่นับไม่ได้ รวมถึงโลกธาตุอื่นที่ไม่อาจจะนับด้วยจำนวนได้ ก็อย่างนั้น||

10.14 พระโพธิสัตว์นั้นมีความชำนาญ (วศิตา) ในญาณอย่างนี้แล้ว ได้สั่งสมมหาญาณและมหาอภิญญาไว้ดีแล้ว เมื่อปรารถนาอยู่ย่อมนำโลกธาตุที่เศร้าหมองให้หมดจด| ย่อมนำโลกธาตุที่หมดจดให้เศร้าหมอง| เมื่อปรารถนาอยู่ย่อมนำโลกธาตุที่คับแคบให้กว้างขวางขึ้น| นำโลกธาตุกว้างใหญ่ให้เล็กกลง| นำโลกทั้งสิ้นให้ปรากฏแตกต่างจากที่เป็นอยู่เดิม คือให้กว้างใหญ่มีขอบเขตค่านวณวัดไม่ได้ ทำให้มีขนาดเล็กกลง ทำให้หายาบ ทำให้มีรูปปิดเบี้ยว ทำให้เบี่ยงบนกลับลงเบื้องล่าง ทำให้ด้านล่างกลับขึ้นข้างบน มีผิวขรุขระ เป็นต้น| เมื่อพระโพธิสัตว์มีความปรารถนาอยู่ย่อมนำให้โลกธาตุหนึ่งพร้อมด้วยสิ่งแวดล้อมจักรวาล (ภูเขาล้อมมหาสุมุท) ให้อยู่ในเม็ดฝุ่นละอองเดียว| ไม่ทำให้ฝุ่นนั้นขยายใหญ่ขึ้น และทำกิจยาบนฝุ่นนั้นให้ปรากฏ| และนำโลกธาตุพร้อมด้วยสิ่งแวดล้อมจำนวน สอง สาม สี่ ห้า จนถึงจำนวนที่ไม่สามารถนับได้ให้อยู่บนฝุ่นเล็กละเอียดดณเดียว| เมื่อปรารถนาอยู่ย่อมนำแสดงสองโลกธาตุให้อยู่ในโลกธาตุเดียว| เมื่อปรารถนาอยู่ย่อมนำแสดงโลกธาตุจำนวนนับไม่ได้| เมื่อปรารถนาอยู่ย่อมนำแสดงโลกธาตุเดียวให้อยู่ในสองโลกธาตุ| ย่อมนำแสดงหนึ่งโลกธาตุในโลกธาตุจำนวนนับไม่ได้| เมื่อปรารถนาอยู่ย่อมนำสัตว์ทั้งหลายในหนึ่งโลกธาตุให้อยู่ในโลกธาตุจำนวนนับไม่ได้โดยไม่ทำร้ายหรือเบียดเบียนสัตว์เหล่านั้น| เมื่อปรารถนาอยู่ย่อมนำแสดงสัตว์ทั้งหลายในหนึ่งโลกธาตุให้อยู่บนโลกธาตุเดียว ...¹⁸⁰| เมื่อปรารถนาอยู่ย่อมนำแสดงสัตว์ทั้งหลายที่เข้าถึงโลกธาตุทั้งหลายจำนวนที่ไม่มีใครกล่าวถึงให้อยู่บนที่คับแคบเท่ากับปลายขนทรายเส้นเดียวโดยไม่ทำร้ายหรือเบียดเบียนสัตว์เหล่านั้น| เมื่อปรารถนาอยู่ย่อมนำแสดงพุทธวิสัยหนึ่งให้อยู่ในที่คับแคบเท่ากับปลายขนทรายเส้นเดียว| เมื่อปรารถนาอยู่ย่อมนำแสดงพุทธวิสัยจำนวนนับไม่ได้ให้อยู่ในที่เท่ากับเส้นหนึ่งของปลายขนทราย| เมื่อปรารถนาอยู่ย่อมนำเนรมิตอัทธภาพให้มีจำนวนมากเท่ากับจำนวนฝุ่นละอองละเอียดในโลกธาตุทั้งหลาย นับไม่ได้ด้วยกาลเพียงครู่เดียว| แต่ละอัทธภาพประกอบด้วยมือจำนวนมาก มือเหล่านั้นย่อมทำการบูชาพระพุทธเจ้าในทิศทั้งสิบ|

10.15 แต่ละมือกำลังโปรยดอกไม้มากมายเท่ากับจำนวนเมล็ดทรายในแม่น้ำคงคาแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้น| โปรยเครื่องหอม มาลัย เครื่องลูบไว้ ผลจันทร์ จีวร ฉัตร ธงชัย ธงแผ่นผ้า และเครื่องประดับทั้งปวงเหมือนโปรยดอกไม้| ในแต่ละกายมีศีระจำนวนมาก แต่ละศีระมีลี้้นจำนวนมาก กำลังกล่าวคำสรรเสริญพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายด้วยลี้้นเหล่านั้น| พระโพธิสัตว์ย่อมนำไปสู่ทิศทั้ง 10 ภายในจิตตูปบาทเดียว ทำให้เห็นการตรัสรู้สัมมาสัมโพธิ์นับไม่ถ้วนจนถึงมหาปริณิพพานในขณะจิตเดียว| ย่อมนิมิตกายได้จำนวนไม่มีประมาณให้เกิดในกาลทั้ง 3| ย่อมอธิษฐานคุณของพุทธเกษตรของพระพุทธเจ้าจำนวนมากไม่มีประมาณให้อยู่ในกายตน| ย่อมอธิษฐานให้โลกธาตุทั้ง

¹⁸⁰ โดยไม่ทำร้ายหรือเบียดเบียนสัตว์เหล่านั้น

ปวงทั้งที่กำลังเจริญและกำลังเสื่อมไปให้อยู่ในกายตน| ทำพายุลมหมุนให้เกิดขึ้นจากรูมุนชนหนึ่งๆ| แต่ไม่ทำความเบียดเบียนให้เกิดแก่สัตว์ทั้งหลาย| ถ้าปรารถนา ก็สามารถจะทำโลกธาตุไม่มีขอบเขตให้เป็นท้องน้ำทั้งหมด| และทำดอกบัวขนาดใหญ่ให้เกิดขึ้นในที่นั้น| ทำรัศมีของดอกบัวใหญ่นั้นให้แผ่กระจายไปทั่วโลกธาตุที่หาของเขตไม่ได้| แสดงต้นมหาโพธิ์ในโลกธาตุนั้นให้ปรากฏ| แสดงสรรพญาณอันประกอบด้วยอาการทั้งปวงให้ปรากฏ| แสดงโอภาสจากทิศทั้งสิบ แสดงแก้วมณี สายฟ้า พระอาทิตย์ พระจันทร์ และโอภาสทุกอย่างให้ปรากฏในกายของตน| สามารถทำโลกธาตุหาที่สุดไม่ได้ในทุกทิศสันตะเทือนด้วยการเป่าลมจากปากเพียงครั้งเดียว แต่ไม่ทำสัตว์ให้เดือดร้อน| ย่อมแสดงความพินาศอันเกิดจากลม ไฟ และน้ำ| เมื่อปรารถนาย่อมแสดงกายที่ประดับตกแต่งตามที่สัตว์ทั้งหลายต้องการ| ย่อมทำกายของพระตถาคตให้อยู่ในกายตน| ทำกายของตนให้อยู่ในกายของพระตถาคต| ทำพุทธเกษตรของตนให้อยู่ในกายของพระตถาคต| ทำกายของพระตถาคตให้อยู่ในพุทธเกษตรของตน| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในโพธิสัตว์ภูมิชื่อธรรมเมฆย่อมแสดงสิ่งเหล่านี้และการทำฤทธิ์อื่นอีกนับอสงไขยโกฏิแสนล้านไม่มีประมาณอย่างนี้|

10.16 ในที่นั้น บริษัทของพระโพธิสัตว์ นาค ยักษ์ คนธรรพ์ อสูร ครุฑ กิณนร ภูเขา ท้าวสักกะ พรหม ท้าวโลกบาล พรหมสุทธาวาส เมื่อได้เห็นการแสดงฤทธิ์อย่างนั้น ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ถ้าวิสัยแห่งฤทธิ์ของพระโพธิสัตว์เป็นสิ่งที่เกินจะประมาณไม่ได้แบบนี้ ฤทธิ์ของพระตถาคตทั้งหลายจักเป็นอย่างไรหนอ? ครั้นนั้นพระโพธิสัตว์วิมุติจันทรได้รู้ความคิดของบริษัทในที่นั้น ได้กล่าวกับพระโพธิสัตว์วัชรครรภว่า ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ บริษัทนี้มีความสงสัย| ขอโอกาส ขอท่านจงแสดงปาฏิหาริย์สักอย่างหนึ่งเพื่อตัดความสงสัยของบริษัทนี้ด้วยเถิด| ครั้นนั้น พระโพธิสัตว์วัชรครรภได้เข้าสมาธิชื่อว่า สรรพพุทธเกษตรกายสวากายสวาวสันทรศนา| เมื่อพระโพธิสัตว์วัชรครรภเข้าสมาธิชื่อว่า สรรพพุทธเกษตรกายสวากายสวาวสันทรศนาแล้ว ได้ทำให้บริษัทของพระโพธิสัตว์ เทพ นาค ยักษ์ คนธรรพ์ และพรหมชั้นสุทธาวาสเหล่านั้นรู้ว่าอติภาพของตนปรากฏอยู่ภายในกายของพระโพธิสัตว์วัชรครรภ และได้รู้ความเป็นไปของพุทธเกษตรที่อยู่ในที่นั้น| และลักษณะอาการทั้งหลายที่เป็นไปในพุทธเกษตรนั้นซึ่งไม่ใช่สิ่งที่จะรู้ได้ง่ายแม้ใช้เวลายาวนานตลอดโกฏิกัป| ในพุทธเกษตรนั้น ต้นโพธิ์มีลำต้นใหญ่เท่ากับสามหมื่นล้านโลกธาตุ มีกิ่งและยอดแผ่กว้างไปในสามหมื่นล้านโลกธาตุ ร่มเงา (มณฑล) ของต้นโพธิ์มีลักษณะดีเลิศ มีอาสนะสิ่งปรากฏอยู่ และบนอาสนะนั้น มีพระตถาคตพระนามว่า สรรพวิชัยามติราช ประทับนั่งอยู่| เหตุการณ์อย่างนั้นไม่ใช่สิ่งใครจะรู้ได้ง่ายแม้ด้วยระยะเวลายาวนานตลอดโกฏิกัปด้วยประการฉะนี้| พระโพธิสัตว์วัชรครรภนั้นได้แสดงมหาปาฏิหาริย์นี้แล้ว ได้ทำบริษัทพระโพธิสัตว์ นาค ยักษ์ คนธรรพ์ อสูร ครุฑ กิณนร ภูเขา ท้าวสักกะ พรหม ท้าว

โลกบาล พรหมสุทธาวาสให้อยู่ในที่เดิมของตน| ที่นั่นสัตว์ทั้งหลายเกิดความอัศจรรย์ใจอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน จึงยื่นนิงเงียบมองพระโพธิสัตว์วัชรครรภ| ที่นั่นพระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์ได้กล่าวคำนี้กับพระโพธิสัตว์วัชรครรภอีกว่า คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ นำอัครรรยหนอ สิ่งนี้ไม่เคยมีมาก่อน คือปรากฏการณ์เพียงชั่วขณะ (ชั่วตาระพระริบ) ของสมาธิ| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ สมาธินี้มีชื่ออย่างไร|

10.17 พระโพธิสัตว์วัชรครรภกล่าวว่า คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ สมาธินี้มีชื่อว่า สรรพพุทธเกษตรกายสวภาวสันทรศนะ| พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์กล่าวว่า คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ สมาธินี้มีวิยหะอย่างไร? พระโพธิสัตว์วัชรครรภกล่าวว่า คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะพระโพธิสัตว์ได้เจริญสมาธินี้อย่างดี เมื่อปรารถนาอยู่ย่อมนำพุทธเกษตรจำนวนมากเท่ากับเม็ดทรายในคงคานทีและเท่ากับจำนวนละอองฝุ่นละเอียดในโลกธาตุและที่มีมากกว่านั้นอีกให้อยู่ในกายของตนได้| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในภูมิชื่อว่าธรรมเมฆาย่อมได้โพธิสัตว์สมาธิอย่างนี้จำนวนหลายแสน| ด้วยเหตุนี้ไม่เป็นภาระง่ายสำหรับพระโพธิสัตว์ที่ยังเป็นพระยุพราช และพระโพธิสัตว์ที่ได้บรรลุสุธรรมภูมิจะเข้าใจสิ่งเหล่านี้คือ กาย และกายกรรมของพระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในธรรมเมฆาภูมินั้นได้| วาจา และวาจากรรม| ใจ และกรรมของใจ| ฤทธิ์| ความเป็นไปในโลกธาตุทั้งสาม| การเข้าสมาธิ| ญาณวิสัย| ความชำนาญในวิโมกข์| นิรมานกรรม อธิษฐานกรรม และปภาวกรรม| แม้การยกเท้าและวางเท้า (เป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยาก)| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ โพธิสัตว์ภูมิชื่อว่าธรรมเมฆาอันไม่มีประมาณนี้ แสดงโดยย่อ| เนื้อความโดยพิสดารพึงเห็นด้วยการแสดงตลอดเวลายาวนานนับแสนอสงไขยกัป||

10.18 พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทร์ กล่าวว่า คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ การเข้าตถาคตโคจรซึ่งเป็นที่ให้จริยาของพระโพธิสัตว์มีประมาณนับไม่ได้มีเท่าใด? พระโพธิสัตว์วัชรครรภกล่าวว่า คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ คำถามของท่านย่อมปรากฏแก่เราอย่างนี้ เหมือนอย่างว่า บุรุษคนใดคนหนึ่งพึงเอามือหยิบก้อนหินสองหรือสามก้อนขึ้นมาจากโลกธาตุในทวีปทั้งสี่แล้วถามว่า แผ่นดินนี้มีขนาดใหญ่กว่าหินก้อนนี้จากโลกธาตุนั้นมีที่สุทธหรือ| ท่านนั้นกำลังเปรียบธรรมตาคณของพระตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายผู้มีญาณค่านวณวัดไม่ได้กับธรรมตาคณของพระโพธิสัตว์หรือ?| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ สิ่งของที่มีขนาดที่สามารถถือเอาได้ด้วยมือจากพื้นดินในโลกธาตุแห่งทวีปทั้งสี่ย่อมเป็นของเล็กน้อย แต่ส่วนที่เหลือนั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะประมาณได้ฉันใด คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญเหมือนอย่างนั้นโพธิสัตว์ภูมิชื่อธรรมเมฆาส่วนที่แสดงนี้เป็นเพียงส่วนเดียว แต่ที่ยังไม่ได้แสดงนั้นไม่สามารถจะกล่าวประมาณได้ จะกล่าวอะไรถึงสภาพธรรมของตถาคตภูมิ| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ เราจะบอกกล่าวแก่ท่าน| พระตถาคตที่ประทับยืนอยู่เบื้องหน้านี้จึงเป็นพยานของเรา| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ ถ้าพุทธเกษตรจำนวนมากเท่ากับจำนวนของละอองฝุ่นอันละเอียดในโลกธาตุที่นับไม่ได้ในทิศทั้งสี่จะพึงเติมไปด้วย

พระโพธิสัตว์ทั้งหลายที่ได้บรรลุภูมิอย่างนี้ เหมือนสวนอ้อยเต็มไปด้วยต้นอ้อย ป่าอ้อยเต็มไปด้วยต้นอ้อย ป่าไม้เต็มไปด้วยต้นไม้ ไร่गाเต็มไปด้วยต้นगा หรือไร่ข้าวสาลีเต็มไปด้วยต้นข้าวสาลี การที่พระโพธิสัตว์เหล่านั้นบำเพ็ญโพธิสัตว์จรยาตตลอดกับหาที่สุดไม่ได้นั้นย่อมไม่ถึงส่วนที่สิบของตถาคตญาณวิสัยเพียงขณะเดียวของพระตถาคต| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์เข้าถึงญาณอย่างนี้แล้ว มีกาย วาจา ใจ ไม่เป็นสองจากพระตถาคต ย่อมไม่ละโพธิสัตว์สมาธิพละและย่อมทำการเห็น การบูชา การอุปัฏฐาก พระพุทธเจ้า|

10.19 ในกัปหนึ่งๆ พระโพธิสัตว์นั้นย่อมบูชาพระตถาคตทั้งหลายไม่มีประมาณด้วยการบูชาทุกอย่าง| เพราะการบูชาอันโอฬาร พระโพธิสัตว์ย่อมได้อิच्छฐานโอภาสของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย| พระโพธิสัตว์นั้นจึงเป็นผู้สามารถไม่มีผู้เทียบได้ในการถามตอบปัญหาในธรรมชาตฺ| ตลอดหนึ่งกัป หลายร้อยกัป ...¹⁸¹ หลายโกฏิแสนล้านโกฏิกัป| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนกับเครื่องประดับทิพย์ประกอบด้วยมหารัตนະที่ประดับอยู่บนพระเศียรหรือที่พระศอกของท้าววสวัตตี เทวราช เครื่องประดับทิพย์ของเทวดาอื่นและเครื่องประดับของมนุษย์ทั้งหลายย่อมเทียบไม่ได้ ฉันทใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เครื่องประดับคือญาณของพระโพธิสัตว์ในธรรมเมฆาภูมินี้ แม้ญาณของพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย พระโพธิสัตว์อื่นผู้ได้ภูมิที่ 1 จนถึงภูมิที่ 9 ย่อมเทียบไม่ได้ ฉันทนั้น| ญาณโอภาสของพระโพธิสัตว์ที่อยู่ในธรรมเมฆาภูมีย่อมเป็นไปเพื่อการหยั่งลงสู่สรวชญาณของสัตว์ทั้งหลาย แม้รัศมีญาณอื่นก็เทียบไม่ได้| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนอย่างว่า ธรรมดาร์ศมีของเทวดามีศักดิ์ใหญ่ย่อมสว่างไปทั่วภพและอายตนะทั้งปวง ย่อมทำความยินดีให้เกิดขึ้นในกายของสัตว์ได้ ฉันทใด ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ แสงสว่างแห่งญาณ (อาภา) ของพระโพธิสัตว์ที่อยู่ในธรรมเมฆาภูมินี้ ย่อมเป็นรัศมีที่สว่างที่สุด แม้รัศมีของพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ในภูมิที่ 1 ถึงภูมิที่ 9 ไม่อาจเทียบได้เลย ย่อมสามารถทำสัตว์ทั้งหลายให้ตั้งมั่นในสรวชญาณได้ ฉันทนั้น|

10.20 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง พระโพธิสัตว์ได้ญาณอย่างนี้แล้ว พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมบอกญาณในอดีต อนาคต และปัจจุบัน ญาณในธรรมชาตฺ การแผ่ไปตลอดโลกชาตฺ การอิชฐฐานให้ปรากฏในโลกชาตฺทั้งสิ้น ความรอบรู้ในสัตว์ เกษตร และธรรมทั้งหมด ญาณเป็นเครื่องรู้จักและสันดาน (จริต) ของสัตว์ทั้งปวง ญาณเป็นเครื่องอบรมสัตว์ตามกาลสมควร การไม่ล่วงละเมิดวินัย และความชำนาญในการจำแนกธรรมทั้งปวง โดยย่อ พระพุทธเจ้าทรงแสดงความไม่มีประมาณของสรวชญาณ| บรรดาบารมีทั้งสิบประการของพระโพธิสัตว์นั้น ญาณบารมีมีความบริบูรณ์

¹⁸¹ หลายพันกัป หลายแสนกัป หลายโกฏิแสนล้านกัป หลายโกฏิกัป หลายร้อยโกฏิกัป หลายพันโกฏิกัป หลายแสนโกฏิกัป

ที่สุด บารมีอื่นที่เหลือจะไม่บริบูรณ์ก็ไม่ใช่ เป็นไปตามกำลัง ตามที่ได้บำเพ็ญ| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โภธิสัตว์ภูมิที่ 10 ชื่อธรรมเมฆแสดงโดยย่อเท่านั้น| เนื้อความโดยพิสดารจะต้องกล่าวเป็นเวลานาน หลากกัปที่ไม่อาจจะนับได้| พระโภธิสัตว์ที่อยู่ในภูมินี้ โดยมากเป็นอัครเทวราช เป็นผู้ฉลาดสามารถ เป็นผู้ไม่มีใครเทียบได้ในส่วนของบารมีของสรรพสัตว์ ของพระสาวก พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระโภธิสัตว์ทั้งหลาย ด้วยการจำแนก การถามตอบ และการแสดงธรรมธาตุ |

พระโภธิสัตว์เมื่อเริ่มกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ...¹⁸²||

10:17 เมื่อได้ฟังโภธิสัตว์จรรยาอันวิเศษประเสริฐของผู้มีจริยาสงบ และมีตนฝึกฝนดีแล้ว ผู้มีกายสงบ ใจสงบ ผู้เป็นเช่นกับทางไปในอากาศ ผู้เสมอกับอากาศ ผู้ไม่มีมลทิน และดำรงอยู่บนมรรคญาณ

¹⁸² ด้วย ทาน ปิยวาจา อรรถจริยา สมานัตตตา| พระโภธิสัตว์ระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ พระโภธิสัตว์ โภธิสัตว์จรรยาทำกรรมนั้นทั้งสิ้น| ระลึกถึงบารมี ระลึกถึงภูมิ และระลึกถึงผละ| ระลึกถึงเวสารัชชกรรมธรรม ระลึกถึงอาเวณิกพุทธธรรม| ระลึกถึงสรวชญาณมีอาการทั้งปวง| อย่างไร? คือพระโภธิสัตว์มีความคิดว่า บรรดาสัตว์ทั้งปวงเราพึงเป็นผู้เลิศที่สุด เจริญที่สุด ประเสริฐที่สุด เราพึงเป็นผู้แนะนำ ชักชวนที่เจริญ ประเสริฐ ยอดเยี่ยม ไม่มีผู้อื่นทัดเทียมได้ และเป็นผู้มุ่งตรงต่อสรวชญาณ| เมื่อปรารถนา ได้ทำความเพียรอย่างนั้น ได้เข้าสมาธิจำนวนมากเท่ากับละอองฝุ่นอันละเอียดไม่มีประมาณในหนึ่งล้านพุทธเกษตรด้วยความเพียรนั้นด้วยกาลเพียงครู่เดียว| ย่อมเห็นพระพุทธเจ้าจำนวนมากเท่ากับละอองฝุ่นอันละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร| และพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมรู้การอธิษฐานของพระโภธิสัตว์เหล่านั้น| โลกธาตุจำนวนมากเท่ากับปริมาณละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตรย่อมถ้วนไหว| ย่อมก้าวเข้าสู่พุทธเกษตรจำนวนมากเท่ากับจำนวนละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร| ย่อมทำโลกธาตุทั้งหลายจำนวนมากเท่ากับปริมาณละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตรให้สว่างไสว| ย่อมทำให้สัตว์ทั้งหลายจำนวนมากเท่ากับจำนวนของละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตรมีสภาวะที่เหมาะสมต่อการตรัสรู้ธรรม| ย่อมดำรงอยู่ตลอดกับทั้งหลายมีจำนวนมากเท่ากับจำนวนของละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร| ย่อมเข้าถึงกับตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงเบื้องปลายจำนวนมากเท่ากับปริมาณละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร| ย่อมได้มุขธรรมทั้งหลายจำนวนมากเท่ากับปริมาณละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร| ย่อมแสดงกายทั้งหลายจำนวนมากเท่ากับจำนวนของละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ที่มีในหนึ่งล้านพุทธเกษตร| ย่อมแสดงกายแต่ละกายที่มีพระโภธิสัตว์ทั้งหลายแวดล้อมอยู่มีจำนวนมากเท่ากับปริมาณละอองฝุ่นที่ละเอียดนับประมาณไม่ได้ในหนึ่งล้านพุทธเกษตร| จากนั้นพระโภธิสัตว์ผู้มีปณิธานมากได้ทำปาฏิหาริย์ด้วยความวิเศษแห่งปณิธาน| การนับปาฏิหาริย์กาย รัศมี ฤทธิ์ จักขุ โคจร เสียงจรรยา อลังการ อธิษฐาน อธิมุक्ति อภิสังขารว่ามีประมาณได้แสนล้านโกฏิกับไม่อาจจะทำได้เลย

10:18 พระโพธิสัตว์ได้สั่งสมกุศลตลอดแสนโกฏิกัป บูชาพระมหาฤๅษีพุทธเจ้าจำนวนหลายแสน ได้บูชาพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันต์จำนวนมาก และได้ทำโพธิจิตให้เกิดเพื่อเกื้อกูลชาวโลกทั้งปวง

10:19 โพธิจิตอันไม่มีสิ่งใดเทียบได้ เสมอด้วยทศพละได้เกิดขึ้นแก่ผู้มีวัตรและตบะที่ขัดเกลาคือแล้ว ผู้เข้าถึงฝั่งแห่งกษานติ ผู้มีหิริและจรรยางดงาม มีบุญและญาณมาก มีคติและสติไพบุลย์ มีพุทธญาณเป็นอาศยะ

10:20 พระโพธิสัตว์ทำการบูชาพระพุทธรูปเจ้าในกาลทั้งสาม ได้ทำเกษตรจำนวนเท่าอากาศทั้งสิ้นให้บริสุทธิ ได้บรรลुरुธรรมทั้งปวง ได้โมกษะ และทำโพธิจิตให้เกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลชาวโลกให้เกิดขึ้น

10:21 พระโพธิสัตว์ผู้มีใจบันเทิง มีปัญญาดี ยินดีการให้ทาน ยินดีในพุทธคุณ ผู้มีพรตเพื่อการรักษาสัตว์โลก ย่อมมีโพธิจิตในการเกื้อกูลโลก และการบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกเกิดขึ้น

10:22 พระโพธิสัตว์ผู้เว้นอกุศล มีศีลวัตรบริสุทธิ์ ยินดีในวัตรนิยม มีอินทรีย์สงบยินดี มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นสรณะ มีโพธิสัตว์จรรยาเป็นอาศยะ ย่อมมีโพธิจิตเกิดขึ้นเพื่อความผาสุกของชาวโลก

10:23 พระโพธิสัตว์ผู้มิกุศลถึงพร้อม มีขันติสร้าจจะ รู้คุณรส มีตนอบรมดีแล้ว มีอาศยะงดงาม มีปัญญาดี มีอาศยะงดงาม ย่อมมีโพธิจิตเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลโลกทั้งสิ้น

10:24 พระโพธิสัตว์ผู้มีจิตเป็นดังราชสีห์ได้บำเพ็ญกุศลกิจ มีวิริยอุตสาหะ ผู้ชวนชวายเป็นประโยชน์เกื้อกูลเพื่อหมู่ชนทั้งปวง มีคุณธรรมตั้งมั่นกำจัดกิเลส ย่อมมีโพธิจิตเกิดขึ้น

10:25 โพธิจิตย่อมเกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์ผู้มีใจตั้งมั่นเป็นสมาธิ ได้กำจัดความมืดคือโสมพะแล้ว ไม่มีโสมพะและมานะ ละหนทางที่เศร้าหมองได้ มีความยินดีในความสงบสุข ไม่ข้องเกี่ยวในสังสารวัฏ

10:26 โพธิจิตย่อมเกิดขึ้นแก่พระโพธิสัตว์ผู้มีจิตเสมอด้วยอากาศที่ปราศจากเมฆ ผู้มีญาณรู้แจ้ง กำจัดมารและเหล่าเสนาแล้ว กำจัดกิเลสและอภิมานะแล้ว มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นสรณะ ย่อมค้นพบความจริง

10:27 โภธิจิตย่อมเกิดขึ้นในใจของพระโพธิสัตว์ผู้มีความฉลาดมีอุปายปัญญาบรรลุนิพพาน (ศิวะ) มีอุปายะ วิชา ฤทธิ์ และมนต์เครื่องพ้นจากกำลังของบาป แสวงหาคุณของพระสุคตเจ้า มีความยินดีในบุญ

10:28 โภธิจิตย่อมเกิดขึ้นในใจของพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาการเกื้อกูลชาวโลก มีโพธิสมภารบริบูรณ์ มีจิตแน่วแน่อย่อมประพฤตินสิ่งที่ยาก ขวนขวายในกรรมอันงาม

10:29 โภธิจิตย่อมเกิดขึ้นในใจของพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาคุณคือทศพละ ตามรักษาโพธิสัตว์จรรยา กำจัดกำลังของบาป ละมานะ

10:30 จงประพฤติโพธิสัตว์จรรยาอันมีคุณมาก ผู้มีปณิธานตามรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าจึงได้ความสัมฤทธิ์แห่งสัจจะ ขอผู้มีคุณ¹⁸³ทั้งสามบริสุทธิแล้วจึงได้โพธิจิต ผู้มีสัจจะทั้งสามบริสุทธิแล้วจึงเป็นพระโพธิสัตว์

10:31 เมื่อบารมีทั้งสิบมีความบริบูรณ์แล้ว ความเป็นใหญ่แห่งทศภูมิจะพึงมี นี่เป็นการกล่าวสรุปเพิ่มเติม ขอท่านทั้งหลายจงฟังภูมินั้นอย่างนี้

10:32 เมื่อโพธิจิตเกิดขึ้นแล้ว พระโพธิสัตว์นั้นย่อมสำเร็จการให้ทาน จากนั้นได้เข้าถึงประมุขิตาภูมิได้เป็นเจ้าของแห่งชมพูทวีป

10:33 เมื่อดำรงอยู่ในภูมินั้นแล้วพึงรักษาสัตว์ทั้งหลายด้วยความปรารถนาของผู้อื่นให้สำเร็จ (ให้ทาน) ดำรงตนให้ตั้งอยู่ในทาน และพึงให้ผู้อื่นทั้งหลายตั้งอยู่ในทานด้วย

10:34 พึงให้สัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่ในโพธิ มีทานอันบริบูรณ์ เพราะอาณาภาพของธรรม ศิลสังวรย่อมถึงความบริบูรณ์

10:35 เพราะสมาทานสัมมาศีล พระโพธิสัตว์พึงเป็นผู้มีศีลสังวร เพราะเหตุนั้น พระโพธิสัตว์นั้นพึงได้บรรลุมิตตาภูมิ พึงได้เป็นเจ้าของทวีปทั้ง 4

10:36 เมื่อดำรงอยู่ในภูมินั้นแล้ว พระโพธิสัตว์ได้รักษาสัตว์ทั้งหลายด้วยการห้ามจากอกุศล ตนเองก็ตั้งอยู่ในศีลและชวนให้คนอื่นตั้งอยู่ในศีลด้วย

10:37 พระโพธิสัตว์ (ชวน) ให้สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ในโพธิแล้ว มีศีลสมบูรณ์แล้ว เพราะผลของศีลนั้นพระโพธิสัตว์พึงได้กษานติพรต (การทำจิตให้มีอารมณ์เดียว)

10:38 เมื่อได้สัมมากษานติ (สมาบัติ) พระโพธิสัตว์พึงมีความชำนาญในกษานติพรต ด้วยเหตุนั้น พระโพธิสัตว์ได้บรรลุประการวิภูมิจึงเป็นอธิบดีแห่งตริยตริงภพ

10:39 พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภูมินั้นแล้ว ได้คุ้มครองสัตว์ทั้งหลายด้วยการห้ามจากมรรคาอันเศร้าหมอง ดำรงตนเองอยู่ในการบำเพ็ญกษานติพรต และ (สอน) ให้สัตว์อื่นบำเพ็ญด้วย

10:40 ให้สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ในโพธิแล้ว พระโพธิสัตว์พึงเข้าถึงฝั่งแห่งกษานติ เพราะผลของบุญนั้น พึงได้วิริยะ(บารมี)

10:41 เมื่อได้สมาทานสมาวิริยะแล้ว พระโพธิสัตว์พึงมีความชำนาญในวิริยะ จากนั้นจึงได้บรรลุจรจิมตีภูมิ พึงเป็นอธิบดีแห่งสุยามาภูมิ

10:42 พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภูมินั้นแล้ว ได้คุ้มครองสัตว์ทั้งหลายด้วยการห้ามจากทัญญูชั่ว ให้ดำรงอยู่ในสมาทัญญูแล้ว เพราะความเพียรนั้นได้เป็นผู้รู้แล้ว

10:43 เมื่อตนเองได้ตั้งอยู่ในวิริยะแล้ว ได้ชักชวนให้สัตว์อื่นบำเพ็ญด้วย ให้สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ในโพธิแล้ว พึงเป็นผู้มีวิริยบารมีบริบูรณ์

10:44 เพราะวิบากของบุญนั้น พระโพธิสัตว์พึงบำเพ็ญธยาน (ฌาน) และ เว้นจากกิเลสทั้งปวงแล้วเป็นผู้มีสมาธิตั้งมั่น

10:45 ครั้นพระโพธิสัตว์ได้สมาธิธยานแล้ว พึงเป็นผู้มีความชำนาญในสมาธิ จากนั้นพึงได้เข้าสู่สุทธขยาภูมิ เป็นอธิบดีแห่งสันตุสิตาภูมิ

10:46 พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภูมินั้นแล้ว ได้คุ้มครองสัตว์ทั้งหลายด้วยการห้ามจากเตียรถียมรรค ให้ตั้งอยู่ในสังจรรคม เพราะผลของกรรมนั้นเป็นผู้เบิกบานแล้ว

10:47 พระโพธิสัตว์ดำรงตนอยู่ในข้อปฏิบัติของธยานบารมี (ภูมิที่ 5) ได้ชักชวนให้สัตว์อื่นบำเพ็ญด้วย ให้สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ในโพธิแล้ว พึงมีธยานบารมีบริบูรณ์

10:48 เพราะผลของบุญนั้น พระโพธิสัตว์พึงเข้าสู่กระแสของปรัชญา เมื่อขณะมารทั้งปวงได้บรรลุปัญญา อภิญญา และฤทธิ

10:49 ครั้นพระโพธิสัตว์ได้บรรลุสัมมาปัญญาแล้ว พึงเป็นผู้มีอภิญญา จากนั้นพึงได้บรรลุอภิมุขิภูมิ เป็นอธิบดีแห่งสุนิรมิตาภูมิ

10:50 พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภूमินั้นแล้ว ได้ค้ำครองสัตว์ทั้งหลายด้วยการให้ละอภิมานะ ได้ตั้งอยู่ในศุภนยตา เป็นผู้เบิกบานแล้ว

10:51 พระโพธิสัตว์ตั้งตนไว้ในการบำเพ็ญปรัชญาแล้ว ได้ชักชวนสัตว์อื่นให้บำเพ็ญด้วย ให้สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ในโพธิแล้ว พึงเข้าถึงปรัชญาบารมี

10:52 เพราะวิบากของบุญนั้น พระโพธิสัตว์พึงบำเพ็ญอุบายะ เมื่อกำจัดทิฏฐิทั้งปวงแล้ว พึงเป็นผู้ได้พระสัทธรรม

10:53 พระโพธิสัตว์นั้นพึงให้สัตว์ทั้งหลายได้ตั้งอยู่ในโพธิด้วยอุบายะต่างๆ จากนั้นพึงได้ บรรลุทุรังกามภูมิ แล้วเป็นเจ้าแห่งวสวัตติภาพ

10:54 เมื่อพระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภूमินั้นแล้ว ได้ค้ำครองสัตว์ทั้งหลายด้วยการให้บรรลุ ธรรม ให้ตั้งอยู่ในโพธิสัตว์นิยาม แล้วให้บรรลุธรรม

10:55 ในภूमินั้น พระโพธิสัตว์ตั้งตนไว้ในอุบายะแล้ว ได้ชักชวนให้ผู้อื่นให้อยู่ในอุบายะ ด้วย ให้สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ในโพธิแล้ว พระโพธิสัตว์พึงเป็นผู้ถึงอุบายะบารมี

10:56 ด้วยบุญญาฤทธิภาพ พระโพธิสัตว์พึงเข้าถึงปณิธาน กำจัดมิจฉาทิฏฐิ ได้ทำความรู้ แจ้งในสัมมาทิฏฐิ

10:57 เพราะมีจิตตั้งมั่นดีแล้ว พระโพธิสัตว์ได้เข้าถึงสัมโพธิ จากนั้นได้บรรลุจลาภูมิ เป็น ท้าวพรหมา อธิบดีแห่งพันโลก

10:58 พระโพธิสัตว์ในภूमินั้น ได้ค้ำครองสัตว์ทั้งหลายด้วยการให้เข้าถึงยานทั้งสาม เป็น ผู้รู้ในเพราะการกำหนดรู้โลกธาตุ

10:59 พระโพธิสัตว์ได้ดำรงตนอยู่ในปณิธานแล้ว พึงชักชวนให้ผู้อื่นได้บรรลุตามด้วย ให้ สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ในโพธิแล้ว พึงเป็นผู้ถึงปณิธานบารมี

10:60 ด้วยผลของบุญนั้น พระโพธิสัตว์พึงได้พละ (บารมี) ชนะทิฏฐิทั้งสิ้น และทำสัมโพธิ ให้เกิดแล้ว

10:61 พระโพธิสัตว์พึงละเตียรถียยานทั้งปวง (สาวกยาน และปัจเจกยาน) ด้วยอุตสาหะ ของสัมมาพละ จากนั้นพึงได้บรรลุสาธุมตีภูมิแล้ว เป็นตั้งท้าวมหาพรหมาผู้สามารถ

10:62 พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภूमินั้นแล้ว ได้ค้ำครองสัตว์ทั้งหลายด้วยการแสดงพุทธยาน ให้สัตว์ทั้งหลาย เป็นผู้รู้เพราะเข้าไปกำหนดรู้อาศัยของสัตว์

10:63 พระโพธิสัตว์ดำรงตนอยู่ในผลแล้ว ได้ชักชวนผู้อื่นให้อยู่ในผลด้วย เพราะ อุตสาหะของสัมมาผล พึงเป็นผู้เข้าถึงพลบารมี

10:64 เพราะวิบากของบุญนั้น พระโพธิสัตว์พึงเข้าสู่กระแสของญาณบารมี เมื่อขณะมาร ทั้ง 4 แล้ว พึงเป็นที่รวมของโพธิสัตว์คุณ

10:65 ครั้นได้บรรลุสัมมาญาณแล้ว พระโพธิสัตว์พึงเป็นผู้ได้สัทธรรม จากนั้นได้บรรลุ ธรรมเมฆาภูมิแล้วพึงเป็นตั้งเทพอิศวรผู้มีกำลัง

10:66 พระโพธิสัตว์ดำรงอยู่ในภूमินั้นแล้ว ได้ค้ำครองสัตว์ทั้งหลายด้วยการให้บรรลุสรวช ญาณพร้อมด้วยอสังการทั้งปวง ได้รู้เพราะญาณอันประเสริฐพร้อมด้วยอาการทั้งปวง

10:67 พระโพธิสัตว์ตั้งตนไว้ในญาณแล้ว ได้ให้สัตว์อื่นดำรงอยู่ในภूमินั้นด้วย ให้สัตว์ ทั้งหลายตั้งอยู่ในโพธิแล้ว พึงเป็นผู้เข้าถิญาณบารมี

10:68 เพราะอำนาจของบุญนั้น พระโพธิสัตว์ได้เป็นผู้ชนะแล้ว (พุทธะ) เป็นเจ้าแห่งทศ ภูมิ เพราะเข้าถึงธรรมตา พระโพธิสัตว์นั้นเป็นสรวชญา ผู้มีคุณพร้อมอาการทั้งปวง

10:69 ครั้นได้พิจารณาตั้งนี้แล้ว พระโพธิสัตว์ผู้เจริญพึงทำสัมโพธิให้เกิดขึ้นด้วยการ บำเพ็ญบารมีทั้ง 10 ประการและด้วยสมาธิ

10:70 ท่านทั้งหลายได้บรรลุโพธิและโมกษะ (ศิวะ) และได้กำจัดมารทั้ง 4 แล้ว จักสอน สัตว์ทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในโพธิแล้วได้เข้าถึงนิพพาน

10:71. เมื่อท่านได้ฟังและเข้าใจอย่างนั้นแล้ว ท่านจงบำเพ็ญเพื่อการได้โพธิ ท่านจงได้โพธิ อันไม่ติดข้องอันเป็นทางแห่งความสุข

ภุมิที่ 10 ชื่อ ธรรมเมฆา||

ปริณทนาปริวรรต

11.1 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โภทิสัตว์ภูมิทั้ง 10 นี้แสดงโดยย่อ| การแสดงโดยพิสดารพึงให้จับได้ด้วยกาลยาวนานตลอดก็ไม่มีประมาณ| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ โภทิสัตว์ภูมิ 10 ประการที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายในอดีต อนาคต และปัจจุบันได้ตรัสแล้ว จักตรัส และยอมตรัส เป็นสิ่งที่จะพึงเห็นได้ด้วยการบรรลुरुสรวชญาณพร้อมด้วยอาการทั้งปวง เพราะปรากฏขึ้นตามลำดับ||

11.2 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนอย่างว่า สายน้ำที่เกิดจากบึงใหญ่มีกระแสชุ่มเย็น ชาวชมพูทวีปได้ใช้น้ำจากมหานทีทั้งที่ไม่รู้จักหมดสิ้น และยังมีเหลือเพียงพอสำหรับให้สัตว์ทั้งหลายอีกจำนวนมากไม่มีประมาณได้ดื่มกิน และน้ำนั้นย่อมไหลมุ่งหน้าไปสู่มหาสมุทร น้ำนั้นเมื่อเกิดจากที่กำเนิดคือบึงใหญ่ย่อมไหลไปสู่มหาสมุทรเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ น้ำคือกุศลมูลอันเกิดจากบึงใหญ่คือโพธิจิต เพราะไหลมาจากกระแสน้ำใหญ่ทั้งสี่คือมหาปณิธาน และสังคหัตถุทำให้สรรพสัตว์ในโลกได้ดื่มกินไม่รู้จักหมดสิ้น ยิ่งไปกว่านั้นย่อมเป็นประโยชน์แก่สัตว์ไม่มีประมาณ และไหลไปสู่มหาสมุทรคือสรวชญาณพร้อมด้วยอาการทั้งปวง| น้ำคือกุศลมูลนั้นเมื่อเกิดขึ้นย่อมมุ่งหน้าไปสู่มหาสมุทรคือสรวชญาณ||

11.3 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ อีกอย่างหนึ่ง ภูมิทั้งสิบเหล่านี้จะปรากฏได้เพราะอาศัยพุทธญาณแม้ฉันใด| ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ธรรมดาว่าราชาแห่งมหารัตนบรรพตทั้ง 10 ย่อมปรากฏขึ้นได้เพราะอาศัยแผ่นดินใหญ่| มหาบรรพตทั้งหลายเหล่านั้น ได้แก่ ภูเขาหิมवान ภูเขาคันธมาท ภูเขาเวทัลยะ ภูเขาอิศิคริ ภูเขายุคันธ ภูเขาอัศวกรรมคิริ ภูเขาณินธร ภูเขาจักรวาล ภูเขาเกตุมาน ภูเขาสุเมรุ|

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ เหมือนอย่างว่า ภูเขาหิมवानเป็นแหล่งรวมของเภสัชชาติทุกอย่าง เพราะเป็นสถานที่เก็บเภสัชชาติทุกชนิดได้ไม่หมดสิ้นดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโภทิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในโภทิสัตว์ภูมิประมุขิตาย่อมเป็นที่รวมของวิชาความรู้อันเป็นของชาวโลก (โลกียะ) ทั้งปวงคือ การประพันธ์ วิทยาการ และเวทมนต์ เพราะเชี่ยวชาญในวิชาความรู้อันเป็นโลกียะทั้งปวงคือ การประพันธ์ วิทยาการ และเวทมนต์|

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ภูเขาคันธมาทมหาบรรพตเป็นแหล่งรวมของคันธชาติทุกอย่าง เพราะเป็นสถานที่เก็บคันธชาติทุกอย่างได้ไม่หมดสิ้น ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโภทิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในโภทิสัตว์ภูมิชื่อว่าวิมลายุ่อมเป็นแหล่งรวมคันธชาติทั้งหลายคือศีลสังวรและจรรยาของพระโภทิสัตว์ เพราะมีคันธชาติทั้งหลายคือศีลสังวรและจรรยาทุกประการ|

11.4 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ภูเขาเวทัลยะมหาบรรพต เป็นภูเขาบริสุทธิ์ เกิดขึ้นด้วยด้วยรัตนชาติ เป็นสถานที่รวมของรัตนชาติทุกอย่างเพราะอุดมไปด้วยรัตนชาติทุกอย่าง ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ (พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในพุทธภูมิประภากรี (ย่อมนั้นที่รวม) ของฉาน อภิญญา วิโมกข์ สมบัติอันเกิดแต่สมาธิอันเป็นโลกียะ เพราะสามารถถามตอบฉาน อภิญญา วิโมกข์ สมบัติอันเกิดจากสมาธิอันเป็นโลกียะได้ทุกประการ|

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ภูเขาอิสสิคิริเป็นที่อยู่ของฤษีผู้ได้อภิญญาห้า เพราะเต็มไปด้วยฤษีผู้ได้อภิญญาห้ามากมายนับไม่ได้ ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในพุทธภูมิอรชัมยติ ย่อมเป็นที่รวมของญาณพิเศษเป็นเครื่องข้ามลงและเครื่องแสดงมรรคและที่ไม่ใช่มรรค เพราะสามารถถามตอบญาณพิเศษ คือความเข้าใจและการอธิบายมรรคและที่ไม่ใช่มรรคทุกประการ|

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ภูเขาอัครณครมหาบรรพตเป็นที่อยู่ของยักษ์ที่มีฤทธิ์มาก เพราะเต็มไปด้วยยักษ์ที่มีฤทธิ์มากมายนับไม่ได้ ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในพุทธภูมิชื่อสุทฺธชยา ย่อมเป็นที่รวมของการแสดงอภิญญาฤทธิ์ และปาฏิหาริย์ เพราะสามารถถามตอบการแสดงอภิญญาฤทธิ์ และปาฏิหาริย์ ทุกประการ|

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ภูเขาอัศวกรรมคิริมหาบรรพตเป็นที่เกิดของผลชาติทุกอย่าง เพราะเต็มไปด้วยผลชาติทุกอย่าง ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในพุทธภูมิชื่อว่าอภิมุขิ ย่อมเป็นที่รวมของการสอนและความเข้าใจในปฏิจสมุปบาท เพราะแสดงการถามตอบการตรัสรู้พระสาวกผล|

11.5 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ภูเขาอนินทร เป็นที่อยู่ของนาคที่มีฤทธิ์มาก เพราะเต็มไปด้วยนาคที่มีฤทธิ์มากไม่มีประมาณ ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในพุทธภูมิชื่อว่าทฺฐรงค์มา ย่อมเป็นที่รวมของการสอนด้วยอุบายและปัญญา เพราะสามารถถามตอบการตรัสรู้พระปัจเจกพุทธเจ้าผลทุกประการ|

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ภูเขาจักรวาลเป็นที่อยู่ของผู้เป็นวิศิตภูต เพราะเต็มไปด้วยผู้เป็นวิศิตภูต ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในพุทธภูมิชื่อว่าอจลา ย่อมเป็นที่รวมของอภินิหารของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นวิศิตาภูมิตั้งปวง เพราะการถามตอบความหลากหลายของโลกธาตุ|

ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ภูเขาเกตุมาน เป็นที่อยู่ของอสูรที่มีฤทธิ์มาก เพราะเต็มไปด้วยอสูรที่มีฤทธิ์มากนับไม่ได้ ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในพุทธภูมิชื่อว่าสาธุมติ ย่อมเป็นที่

รวมของอุปการญาณ รู้การเป็นไปและไม่เป็นของสัตว์ทั้งปวง เพราะการแสดงการถามตอบเกี่ยวกับ สัมภาวะ และ วิภาวะของชาวโลกทั้งปวง|

11.6 คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ ภูเขาสุเมรุเป็นที่อยู่ของเทวดาที่มีฤทธิ์มาก เพราะเต็มไปด้วย เทวดาที่มีฤทธิ์มากจำนวนมากนับไม่ได้ คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ พระโพธิสัตว์ที่ดำรงอยู่ในพุทธภูมิ ธรรม เมฆา ย่อมเป็นที่รวมของตถาคตพละ เวสรัสซกษกรณธรรม อาเวณิกพุทธธรรม เพราะการแสดงการถาม ตอบและการแสดงพุทธกาย| คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ อีกอย่างหนึ่ง มหารัตนบรรพตทั้งสิบเหล่านี้ เกิดขึ้น เจริญขึ้นจากมหาสมุทรฉันทใด คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ แม้ภูมิทั้งสิบนี้มีขึ้นมาได้จากสัพพญาณ ปราภภูษัต ด้วยสรวชญาณ ฉันทนั้น|

11.7 คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ มหาสมุทรถึงการนับว่าเป็นมหาสมุทรเพราะมีคุณสมบัติ 10 อย่าง| อะไรบ้าง? คือ ลุ่มลึกไปตามลำดับ ไม่เก็บซากศพที่ตายแล้ว รวมเอาน้ำจากหลากหลายที่ให้ เป็นเนื้อเดียวกัน มีรสเดียว มีรัตนะมาก มีความลึกหยั่งได้ยาก กว้างขวางไม่มีประมาณ เป็นที่อยู่ของ สัตว์ใหญ่ น้ำทะเลไม่ล้นฝั่ง รองรับน้ำฝนจากเมฆทั้งหมด

คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญโพธิสัตว์จรรยาที่ถึงการนับว่า เป็นคุณไม่มีประมาณด้วยอาการ 10 อย่าง| 10 อย่างคืออะไร? คือ ในโพธิสัตว์ภูมิประมุขิตา เพราะจมลงด้วยมหาปณิธานและอธินหาร ตามลำดับ| ในโพธิสัตว์ภูมิวิมลตา เพราะไม่เป็นอยู่อย่างซากที่ตายแล้วเพราะความทศิล| ในโพธิสัตว์ภูมิ ประภากริ เพราะไม่ละโลกียบัญญัติ| ในโพธิสัตว์ภูมิอรจิสมติ เพราะมีรสเดียวคือความเลื่อมใสใน พระพุทธเจ้าต่างๆ| ในโพธิสัตว์ภูมิสุทรชยา เพราะมีรัตนมาก คือการกระทำประโยชน์เพื่อโลกด้วยอุปา ยะ อภิญญาไม่มีประมาณ| ในโพธิสัตว์ภูมิอภิมุขี มีการพิจารณาปฏิจสมุปบาทที่มีความลุ่มลึกเข้าถึงได้ ยาก| ในโพธิสัตว์ภูมิหุรงคมา เพราะมีความชำนาญในการพิจารณาด้วยปัญญากว้างขวางไม่มี ประมาณ| ในโพธิสัตว์ภูมิอจลา เพราะเป็นที่อยู่ของมหาภูตที่แสดงอธินหารใหญ่| ในโพธิสัตว์ภูมิสาธุม ตี เพราะแทงตลอดวิมุตติที่ลึกซึ้งและเข้าใจจิตของชาวโลกโดยไม่ก้าวล่วงความเป็นชาวโลก| ใน โพธิสัตว์ภูมิธรรมเมฆา เพราะไม่อิ่ม (เต็ม) ด้วยน้ำจากมหาเมฆคือธรรมโอภาสของพระตถาคต ทั้งหมด|

11.9 พระโพธิสัตว์วิมุกติจันทรกล่าวว่า คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ บุคคลผู้ได้ฟังการเดินสู่มุข ธรรมเพื่อการบรรลุสรวชญาณพร้อมด้วยอาการทั้งปวงจักต้องทำการสั่งสมบุญมากเท่าไร? พระ โพธิสัตว์วัชรครรภกล่าวว่า คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ การสั่งสมบุญต้องมีในทุกขณะจิตตูปบาทจนกว่า สรวชญาณจะเกิดมีขึ้น เพราะเหตุใด? คุณก่อนชินบุตรผู้เจริญ เพราะการสั่งสมคุณเพื่อให้ได้สรวชญาณ

พร้อมอาการทั้งปวงนี้ เว้นพระโพธิสัตว์แล้วคนอื่นไม่อาจที่จะได้ฟัง เพื่อน้อมใจไป เพื่อเข้าไปหา เพื่อเรียนเอา เพื่อทรงจำ เพื่อรักษาพระสูตรไว้ จะกล่าวอะไรถึงการเข้าไปทำความเพียรพยายามเพื่อ จะทำให้สรรพญาณเกิดขึ้น? ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ ด้วยเหตุนี้ผู้ที่ปฏิบัติตามมรรคาเพื่อการได้สรรพ ญาณเหล่านั้นจะเป็นผู้รักษาพระสูตรไว้ ผู้ใดได้ฟังพระสูตรอันเป็นทางปฏิบัติเพื่อสั่งสมคุณคือสรรพ ญาณพร้อมด้วยอาการทั้งปวงนี้ ครั้นฟังแล้วย่อมมีความเชื่อมั่น ครั้นเชื่อมั่นแล้วย่อมทรงจำไว้ ย่อมทำ ความเพียรภาวนา||

11.10 ในเวลานั้น โลกธาตุในทิศทั้งสี่มีจำนวนมากเท่ากับจำนวนของละอองฝุ่นที่ ละเอียดในพุทธเกษตรทั้งสี่โกฏี ด้วยพุทธานุภาพได้เกิดแผ่นดินไหวมีอาการ 6 อย่างพร้อมด้วยมหา นิमित 18 อย่าง| คือ สั่น สะท้าน สะเทือน เลื่อน ลั่น ทรุน ไหว เอน เอียง กึกก้อง กระทบผืน พลิว สะบัด เมฆดอกไม้ทิพย์ เมฆเครื่องหอมทิพย์ และเมฆมาลัยทิพย์ตกลงเหมือนฝน| เมฆผ้าทิพย์ เมฆจุก ติพย์ เมฆรัตนทิพย์ เมฆเครื่องประดับทิพย์ เมฆฉัตรทิพย์ เมฆธงชัยทิพย์ เมฆธงผ้าทิพย์ ตกเหมือน ฝน| ฝนแห่งเมฆสุริยรัตนทิพย์ได้ตกลงมา| เมฆดนตรีทิพย์บรรเลงเสียงดังขึ้น| เมฆฝนมีมลลรัศมีสี เหมือนทองชมพูทได้ตกลงมา| เมฆแห่งดนตรีเปล่งเสียงอันไพเราะเพื่อสรรเสริญบูชาภูมิแห่งสรรพญา การแสดงธรรมเทศานานี้มีเสียงดังกระจายไปทั่วโลกธาตุทั้งปวงในทิศทั้งสี่เหมือนที่เป็นไปในห้องใน ปราสาทประดับแก้วมณีในวิมานของท้าวปรนิมิตตวสวัตติผู้เป็นราชาแห่งเทพในทวีปทั้งสี่แห่งโลกธาตุนี้| ด้วยพุทธานุภาพและเพราะกฎของธรรมตา พระโพธิสัตว์จำนวนมากเท่ากับจำนวนของละอองฝุ่น ละเอียดในพุทธเกษตรสี่โกฏีอื่นอีก ได้มารวมกันแล้วแผ่ไปตลอดทิศทั้งสี่| พระโพธิสัตว์เหล่านั้นได้ กล่าวว่ สาธุ สาธุ ชินบุตรผู้เจริญ ท่านนั้นได้กล่าวโพธิสัตว์ธรรมได้แจ่มแจ้งดีหนอ| แม้พวกเราทั้งหมด ก็มีชื่อว่า วัชรครรภ มาสู่ที่นี่จากโลกธาตุที่มีชื่อว่าวัชรศรี ซึ่งเป็นที่ประทับของพระตถาคตเจ้าพระนาม ว่าวัชรวัช| เพราะพุทธานุภาพ ธรรมเทศานี้ก็กำลังเป็นไปในโลกธาตุเหล่านั้นทั้งหมดในบริษัท ทั้งหลายเหมือนอย่างนี้| ด้วยบท พยัญชนะ ภาษา และความหมายเดียวกันนี้ ไม่ขาด ไม่เกิน ดูก่อน ชินบุตรผู้เจริญ พวกเราทั้งหลายเป็นพยานของท่าน เป็นผู้มาสู่บริษัทนี้เพราะพุทธานุภาพ| ดูก่อน ชินบุตรผู้เจริญ พวกเราทั้งหลายได้มาสู่ปราสาทที่มีห้องประดับด้วยแก้วมณีในวิมานของท้าวปรนิมิตตวสวัตติผู้เป็นราชาแห่งเทพในทวีปทั้งสี่ในโลกธาตุหนึ่งๆ ในโลกธาตุทั้งสิ้นที่มีในทิศทั้งสี่เหมือนมาสู่ โลกธาตุนี||

11.11 พระโพธิสัตว์วัชรครรภ เมื่อได้รับพุทธานุญาตแล้ว ได้กล่าวคำนี้ว่า บริษัทของพระ โพธิสัตว์นี้ บริษัทของเทวดา นาค ยักษ์ คนธรรพ์ อสูร ครุฑ กิณนร ญักษ์ ท้าวสักกะ พรหม ท้าว โลกบาล พรหมสุทธาวาส ล้วนมีใจแช่มชื่น และพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายประทับอยู่ในที่อันน่า

รันทรมณ์ ภาชิตของพระโพธิสัตว์วัชรครรภผู้อยู่ในห้องสำเร็จด้วยแก้วมณีในวิมานของท้าวสวัตตีจอมเทพตลอดสัปดาห์ที่ 2 นับแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสรู้ได้ไม่นานได้ประทับอยู่ในปรนิมิตวสวัตตีเทวภูมิ||

11.12 ดูก่อนชินบุตรผู้เจริญ นี่คือนิพพิศัตว์ภูมิ 10 และ การบรรลุสุทธญาณอันประเสริฐพร้อมอาการทั้งปวง ที่แสดงแล้วและพึงเห็นโดยย่อ ในเวลานั้น สามหมื่นโลกธาตุสิ้นสะเทือนเป็น 6 จังหวะ| ฝนดอกไม้หลากชนิดตกลงมา| ดนตรีทิพย์และดนตรีในโลกมนุษย์ได้บรรเลงขึ้น และเสียงกล่าวอนุโหนาดังไปถึงอกนิภูฎภาพ ||

11.13 ในเวลานั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับพระโพธิสัตว์วิมุกติจันทรผู้เป็นประมุขพร้อมกับเหล่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั้นอย่างนี้ว่า ดูก่อนผู้นิรทุกข์ เรานำเอาสัมมาสัมโพธิอันยอดเยี่ยมที่ได้สั่งสมมานานนับหลายหมื่นแสนอสงไขยโกฏิกัปมามอบไว้ให้แก่พวกท่านทั้งหลาย| เพราะการให้อันประเสริฐนี้ แม้พวกท่านทั้งหลายจงธำรงธรรมบรยายนี้ไว้ และจงประกาศแก่ผู้อื่นให้กว้างขวาง| ดูก่อนผู้นิรทุกข์ ถ้าหากตถาคตจะพึงดำรงอยู่ตลอดอายุยาวนานนับกับปี และกล่าวสรรเสริญธรรมบรยายนี้ตลอดเวลาทั้งกลางวันกลางคืนก็ไม่สามารถทำให้สิ้นสุดได้ แม้ปติภานของพระตถาคตก็ไม่มีสิ้นสุด| ดูก่อนผู้นิรทุกข์ ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ ญาณทัศนะของตถาคตย่อมมีประมาณมากหาที่สิ้นสุดไม่ได้ฉันใด ผู้ใดจักเรียนเอา ทรงไว้ สาธยาย บันทึกลง ให้มีการบันทึก จักสอน จักให้ผู้อื่นสอน ปฏิบัติ และให้ถ่ายทอด ประกาศออกไปสู่ท่ามกลางมหาชนอย่างกว้างขวาง พึงทำความเคารพด้วยศรัทธาด้วยจิตคิดว่า สัตว์เหล่านี้จะได้เข้าถึงคำสอนอันประเสริฐนี้ แล้วจักสอน จักให้ฟัง จักให้เจริญในใจอย่างแยบคาย| สำหรับคฤหัสถ์ผู้ใดจักเขียนเป็นหนังสือ หรือทำการรักษาไว้ หรือทำความเคารพสักการะ เคารพ บูชาไว้ที่บ้าน ผู้ใดปราศจากความตระหนี่และจักกล่าวสรรเสริญธรรมบรยายนี้ จักเขียน จักบอก ทำการเผยแพร่ ทำการบูชา ทำการสอน บุญมีประมาณมากหาที่สุดไม่ได้ย่อมมีแก่บุคคลนั้น คราวนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคาถาเพื่อแสดงอานิสงส์สุธรรมบรยายนี้อีกว่า

11:1 ถ้าใครๆ จะพึงบูชาพระอรหันต์ทั้งหลายผู้เสมอกับพระสารีบุตรที่เราเห็นด้วยพุทธญาณ นั้นตลอดกาลยาวนานหลายโกฏิกัปมากเท่ากับจำนวนเม็ดทรายในแม่น้ำคงค

11:2 และหากว่าบุคคลใดมีใจว่าเรจึงจะพึงทำการบูชาพระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ธูปเทียนตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน การบูชา (พระปัจเจกพุทธเจ้า) นี้พึงเป็นบุญที่พิเศษกว่า (การบูชาพระอรหันต์) นั้น

11:3 หากว่าบุคคลผู้ไม่ประมาทจะพึงทำการบูชาพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหมดด้วยดอกไม้ เครื่องหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน อาหารและน้ำตลอดกาลยาวนานหลายกัปเป็นอันมาก

11:4 และ หากว่าผู้ใดจะพึงกราบไหว้พระตถาคตพระองค์เดียว แม้เพียงครั้งเดียวด้วยจิต เลื่อมใส การกราบนี้พึงเป็นบุญประเสริฐมากกว่าการบูชา (พระปัจเจกพุทธเจ้าจำนวนมาก) นั้น

11:5 ถ้าหากว่าใครๆ จะพึงบูชาพระพุทธรูป หรือพระอรหันต์และพระปัจเจกพุทธเจ้า ทั้งหมด เหมือนที่กล่าวมาด้วยดอกไม้ทิพย์และดอกไม้ในโลกอย่างต่างๆทั้งหลายตลอดกาลยาวนาน

11:6 ส่วนในเวลาที่พระสังฆกรรมได้อันตรธานไปแล้ว บุคคลใดสละกาย และถวายชีวิตของตนให้กับพระสูตรนี้ตลอดกลางวันและกลางคืน บุญนี้ย่อมวิเศษกว่าการ (กราบไหว้พระพุทธรูป พระปัจเจกพุทธ และพระอรหันต์ทั้งหลาย) นั้น

11:7 บุคคลผู้ต้องการจะบูชาพระชินเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวก ผู้บูชาควรทำ โภจิจิตอันเต็มเปี่ยมให้เกิดขึ้นแล้วจงถวายพระสูตรอันประเสริฐนี้ตลอดกาลทุกเมื่อ

11:8 เพราะว่าพระสูตรนี้เป็นราชาแห่งภษิตทั้งปวง เกิดขึ้นด้วยพระตถาคตเจ้าทุกๆ พระองค์ เมื่อพระสูตรนี้มีอยู่ในบ้านเรือนใด พระตถาคตจักสถิตอยู่ในที่นั้น

11:9 ผู้ใดได้เผยแพร่พระสูตรนี้แม้เพียงบทเดียวย่อมเป็นผู้มีรัศมีกายงดงามไม่มีประมาณ ผู้ที่ให้พระสูตรนี้แก่ผู้อื่นจะไม่เสื่อมจากอรรถและพยัญชนะ

11:10 บุคคลนั้นย่อมเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในบรรดาผู้สอนทั้งหลาย ไม่มีใครเสมอเหมือน บุคคลใดได้เข้าถึงและได้ฟังพระสูตรนี้ บุคคลนั้นพึงเป็นผู้มี (คุณ) เสมอกับด้วยมหาสมุทร

11.14 ภูมิที่ 11 ชื่อปรีนทนาปริวรรต ดังนี้|| มหายานสูตรชื่อ ทศภูมิศวร พระสูตร โภจิสัตถ์จรรยามิเท่านี้||

ภาคผนวก ข

ปริวรรต

1 นิตานปริวรรต

1.1. เอวม มยา ศรุตม เอกสมิน สมเย ภควาน ปรมิตตวศวรรตฺษุ เทวภูเนษุ วิหริติ สม อจิริ อภิสัพพุโธ ทวีตฺติเย สปตาเท วรรตฺโณ เทวราชสย วิมานे มณฺริตฺนคฺรเภา ปฺรภาสวเร ปฺรสาทาเท มหตา โพธิสฺตตวคณน สารฺธํ สรวฺโรวฺวโรตฺติเกเรกชาติปฺรติพฺทโธ | ยทุต อนุตฺตรายํ สมยกฺสํโพธาวัน โยนยโลกธาตฺสนิปติโตะ | สรวฺโวะ สรวฺโพธิสฺตตวชฺวานวิษยโคจรปฺรติลพฺทวิหริภิเ สรวฺตถาคตชฺวาน วิษยปฺรวศาวตาราปฺรติปฺรสรพฺทโคจโร สรวฺชคตฺปรีปาจนวินยถากาลภุชณาธิชฺจานสรวฺกฺริ ยาสํทรศนฺกฺุโลเ สรวฺโพธิสฺตตวปฺรณิธานาภินิรฺหาราปฺรติปฺรสรพฺทโคจโร กลปฺารถกษेत्रจฺรยาสํวสิ ภิเ สรวฺโพธิสฺตตวปฺนุชฺชวานรฺทิสํการสฺสปรีปฺรณฺภาภุชยสรวฺชคตฺปชฺวีตฺยาปฺรติปฺนไนเ สรวฺ โพธิสฺตตวปฺรชโยปายปฺรมปารมิตาปฺราปฺโตะ สํสารนิรฺวานมฺุขสํทรศนฺกฺุโลเ โพธิสฺตตวจฺรโยปาทา นาวยวจฺฉินไนเ สรวฺโพธิสฺตตวชฺยานวิโมกฺษสมายิปตยภิชฺฉานชฺฉานวิกิรฺชิตาภิชฺฉานสรวฺกฺริ ยาสํทรศนฺกฺุโลเ สรวฺโพธิสฺตตวรฺทิสพลวคิตาปฺราปฺตานภิสํการจิตตภุชณสรวฺตถาคตปฺรชฺฉนฺมณฺช โลปสํกรมณปฺรวคฺมกถาปฺรวโชเ สรวฺตถาคตธรรมจกรสํธารณวิปฺลพฺทฐปฺุชปฺสถานาภุชยฺติโตะ สรวฺ โพธิสฺตตวกรรมสมาทานสมตฺาปฺรโยคสรวฺโลกธาตฺกายปฺรติภาสปฺราปฺโตะ สรวฺธรรมธาตฺวสงคสรวฺรฺตโฆษา นุรฺวิตสรวฺตรยชฺวาสงคจิตตชฺฉานวิษยสฺมฺโรเ สรวฺโพธิสฺตตวคฺณปฺรติปฺตติสฺสปรีปฺรณฺภานภิลापฺยกล ปาธิชฺฉานสํปฺรภาศนาปฺริกฺษณคฺณวฺรณนिरฺเทโส |

1.2. ยทิทวชฺรคฺรเภา จ โพธิสฺตตเวณ มหาสฺตตเวณ | รตฺนคฺรเภา จ | ปทฺมคฺรเภา จ | ศรีคฺรเภา จ | ปทฺมศรีคฺรเภา จ | อาทิตยคฺรเภา จ | สฺรยคฺรเภา จ | กฺษิตฺติคฺรเภา จ | ศคฺวิมลคฺรเภา จ | สรวฺวฺยฺหาลํการปฺรติภาสสํทรศนคฺรเภา จ | ชฺฉานไวโรจนคฺรเภา จ | รุจิริศรีคฺรเภา จ | จนฺทนศรีคฺรเภา จ | ปุชฺสปศรีคฺรเภา จ | กุสุมศรีคฺรเภา จ | อุทฺพลศรีคฺรเภา จ | เทวศรีคฺรเภา จ | ปุณฺยศรีคฺรเภา จ | อนาวรณชฺฉานวิศุทฺธิคฺรเภา จ | คฺณศรีคฺรเภา จ | นารายณศรีคฺรเภา จ | อมลคฺรเภา จ | วิมลคฺรเภา จ | วิจิตฺรปฺรติภานาลํการคฺรเภา จ | มหาธศฺมิชลาภาสคฺรเภา จ | วิมลปฺรภาสศรีเตโชราชาคฺรเภา จ | สรวฺลภุชณปฺรติมณฺชิตวิศุทฺธิศรีคฺรเภา จ | วชฺรารุจิสฺวีตฺสาลํการคฺรเภา จ | ชโยติรฺชวล นารุจิสฺวีคฺรเภา จ | นภุชตฺรราชปฺรภาวภาสคฺรเภา จ | คคนโกศานาวรณชฺฉานคฺรเภา จ | อนาวรณสวรมณฺชทมฺุรฺนโรฆเษคฺรเภา จ | ธารณีมุขสรวฺชคตฺปฺรณิธิสํธารณคฺรเภา จ | สาครวฺยฺหคฺรเภา จ | เมรุศรีคฺรเภา จ | สรวฺคฺณวิศุทฺธิคฺรเภา จ | ตถาคตศรีคฺรเภา จ | พุทฺธศรีคฺรเภา จ | วิมฺกฺติจนฺทฺเรณ จ โพธิสฺตตเวณ | เอว ปฺรมุชฺรปฺริมาณापฺรเมยาสํชเยยาจินฺตฺยาตฺลยามापฺยานนฺตاپฺรยณฺตาสีมาปฺราปฺตานภิลापฺยานภิลापฺโยโรโพธิสฺตตฺไวรฺมมหาสฺตตฺโวะ สารฺธํ นานापฺุทฺทกษेत्रสํนิปติโตะวชฺรคฺรภ โพธิสฺตตวปฺรวคฺไมเ |

มัท ภาวนโต ชินปุตรา โพธิสตัดวปรณิธานมสังนิพนมนวโลกย์ ธรรมธาตวิบุลล์ อากาศธาตูปริยวสานมป
 ธานตโกฏินิษั สรวสตัดวธาตูปริตราณม| ยตร หิ นาม ภาวนโต ชินปุตรา โพธิสตัดวา อตีตานามปี
 พุทธานำ ภาควตำ ซุวานภูมิมาตรนติ, อนาคตานามปี พุทธานำ ภาควตำ ซุวานภูมิมาตรนติ, ปรต
 ยุตปนนานามปี พุทธานำ ภาควตำ ซุวานภูมิมาตรนติ, ตตร ภาวนโต ชินปุตรา ทศ โพธิสตัดวภูมิโย
 พุทธานำ ภาควตำ ซุวานภูมิมาตรนติ, ตตร ภาวนโต ชินปุตราศจ ทศ โพธิสตัดวภูมิโย'ตีตานาคตปรต
 ยุตปนไนรพุทไธรภาควทภริภาชิตาศจ ภาชัชยนเต จ ภาชัชยนเต จ, ยะ สัชาย อหิ เหว วทามิ| กตมา
 ทศ? ยหุต ปรมุทิตา จ นาม โพธิสตัดวภูมิะ| วิลลา จ นาม| ปรภากรี จ นาม| อรจิษมตี จ นาม| สุพุ
 ชยา จ นาม| อภิมุชี จ นาม| ทูร์คมา จ นาม| อจลา จ นาม| สาธุมตี จ นาม| ธรรมเมฆา จ นาม
 โพธิสตัดวภูมิะ| อีมา ภาวนโต ชินปุตรา ทศ โพธิสตัดวานำ โพธิสตัดวภูมิยะ, ยา อตีตานาคตปรตยุตปน
 ไนรพุทไธรภาควทภริภาชิตาศจ ภาชัชยนเต จ ภาชัชยนเต จ| นานำ ภาวนโต ชินปุตราสดี พุทธกษेत्रปร
 รสร สมนุศยามิ, ยตร ตถาคตา อีมา ทศ โพธิสตัดวภูมิรัน ปรภาศยนติ| ตตกสย เทโตะ? สามุตรกษ
 โภ'ย ภาวนโต ชินปุตรา โพธิสตัดวานำ มหาสตัดวานำ โพธิ (สตัดว) มารคปรีศธนธรมมุขาลโก ยทิท
 ทศภูมิปรเภทยวสถานม| อจินตยมิท ภาวนโต ชินปุตราะ สธาน ยทิท ภูมิซุวานมิตี| อถ ชล วชรครโก
 โพธิสตัดว อาสำ ทศานำ โพธิสตัดวภูมิ้นำ นามเธยมาตร์ ปรีกัรตย ตูษณิ พภูว, น ภูยะ ปรเภทโส นิ
 ทิศตี สม| อถ ชล สา สรวาวตี โพธิสตัดวปรษต ปรีตฤชิตา พภูว อาสำ ทศานำ โพธิสตัดวภูมิ้นำ นาม
 เธยมาตรศรวณน ภูมิวิภาคานูทรีณน จ| ตสยา เอตทภวต-โก นู ชลวตริ์ เหตุะ กศจ ปรตยยะ,
 ยทวชรครโก โพธิสตัดว อาสำ โพธิสตัดวภูมิ้นำ นามเธยมาตร์ ปรีกัรตย ตูษณิ ภาเวน อตีนามยติ, น ภู
 ยะ ปรเภทโส นิรัฐศตีตี?

1.6. เตน ชล ปุณะ สมเยน ตสมินเนว โพธิสตัดวปรษตสันิปาเต วิมุक्तिजनहो नाम
 โพธิสตัดวสตุสยา โพธิสตัดวปรษทศจิตตาศยวิजारมาชยาย วชรครภ โพธิสตัดว คากาภีคเตน
 ปรีปฤจฉตี สม -

กิมรดี ศุทสกลปสมฤติชวานคุณานวิต	
สมุทรีโยตตมา ภูมิรัน ปรภาศยเส วิโก	1
วินศจิตา อีเม สรวเว โพธิสตัดวา มหายศะ	
กสมาทูทรีย ภูมิศจ (สตัดว) ปรวิภาค น ภาชเส	2
ศโรตูกามา อีเม สรวเว ชินปุตรา วิศารทาะ	
วิภชยารฤคตี สมยภูมิ้นำ สมุทาท	3
ปรษทธิ วิปรสนเนย เกาสีทยาปคตา ศุภา	
ศุทธา ปรีตยชิตา สาเร คุณชวานสมนวิตา	4
นรีกษมาณา อนโยนย สติตาะ สรวเว สเคารวาะ	
กษะทริ์ หยเนทก ยทวตกาภษนติ ตวมฤโตปมม	5

ตสย ศรุตฺวา มหาปรชฺโณ วชรครุโณ วิศารทะ|
 ปรชฺทสฺสโตษณารุณฺโห ภาษเต สม ชินาตมชะ ||6||

ทุขกรฺ ปรมเมตททกฺ	โพธิสตตวจริตปรทฺศนม	
ภูมิการณวิภาค อุตตโม	พุทฺธภาวสมุทาคโม ยตะ	7
สุกฺษม ทุทฺทศ วิกลปวรชิต-	ศฺจิตตภูมิจิตโต ทุราสทะ	
โคจโร หิ วิทฺษามนาสรโว	ยตร มุหฺยติ ชคจฺฉเว สติ	8
วชฺโรปมํ หฤทฺยํ สถาปยิตวา	พุทฺธชฺฉานํ ปรมํ จาธิมุจฺย	
อนาตมานํ จิตตภูมึ วิทิตวา	ศกฺยํ ศโรตฺถุ ชฺฉานเมตตสุกฺษมม	9
อนตรีกฺษ อิว รงคจิตฺรณา	มารุตะ ชคปถาศฺริโต ยถา	
ชฺฉานเมวมิห ภาคชะ กฤตํ	ทุทฺทศํ ภควตามนาสรวม	10
ตสย เม ภวติ พุทฺธิริทฺทศึ	ทุรฺลโภ ชคติ โย'สย เวทกะ	
ศฺรทฺทชิต จ ย เอตพุตฺตมํ	น ปรกาศยิตฺตมฺคสเห ยตะ	11

1.7. เอวมุกเต วิมุกติจันทโร โพธิสตตโว วชรครุโณ โพธิสตตวเมตทโวจต-สุปริศุทโธ วตายํ โภ ชินปุตร ปรชตสันิปาตชะ สุปริศิตธาธยาตยานานา โพธิสตตวานานา สุปริศิตตสํกลปानา สุจริตจรรณานา สุปรยฺยปาลิตพพุทฺธโกสิคตสทสรณานา สุสํภุตสํภารณามปริमितคฺคุณชฺฉานสมนฺวาคตานามปคตวิมิตสํ เทหานามนงคณานา สุปรติชฺจิตธาธยาตยาธิมุกตฺตานามปรปรตฺยยานาเมชฺ พุทฺธธฺรเมชฺ| ตตสฺสวฺ โภ ชินปุตร, ปรภาษสวฺ| ปรตฺยกฺษวิหริโณ หุเยเต โพธิสตตวา อตฺร สฺถานะ||

1.8. วชรครุภ อาท- กิจาปิ โภ ชินปุตร อัย โพธิสตตวปรชตสันิปาตชะ สุปริศุทชะ| เปยาลํ อถ จ ปุนฺรเย'นเย อิมานเยวํรูปาณฺยจินตฺยานิ สฺถานานิ ศฺถณฺยชะ, ศรุตฺวา จ วิมิตสํเทหฺมุตฺปาทเยชฺชะ, เตชฺชา ตตสฺยททฺธิธฺมฺราตฺรมนฺรถาย อหิตาย ทุชะชาย| อัย เม การุณฺยจิตตฺตา, เยน ตุชฺฉีภาวเมวากิโรจยามิ||

1.9. อถ ชลฺ วิมุกติจันทโร โพธิสตตวชะ ปุนฺเรว วชรครุโณ โพธิสตตวเมตเมวารุณฺมธฺยชะเต สม ตตสฺสวฺ โภ ชินปุตร, ปรภาษสวฺ| ตถาคตสฺสไยวานุภาเวณ อิมานเยวํรูปาณฺยจินตฺยานิ สฺถานานิ สฺวารกฺษิตานิ ศฺรทฺเธยานิ ภวิชฺชนฺติ| ตตกสฺย เหโตะ? ตถา หิ โภ ชินปุตร อสฺมินฺ ภูมินฺรฺเทเศ ภาษฺยมาณฺธ ธรรมตฺตาปรตฺลมภ เอะ ยตฺสรวพุทฺธสมนฺวาทโร ภวติ| สรวเว โพธิสตตวาทฺจ อสฺยา เอว ชฺฉานภูเมธฺรารกฺษารุณเมตตฺสูกฺยมาปทฺยนฺเต| ตตกสฺย เหโตะ? เอะชา หยาทิจฺรยา| เอะ สมุทาคโม พุทฺธธฺรมาณาม| ตทฺยถาปิ นาม โภ ชินปุตร สรววลิปยกฺษรสฺสชฺยานิรฺเทโส มาตฤกาปฺรวัคโม มาตฤกาปฺรยวसानชะ, นาสติ ส ลิปยกฺษรสฺสชฺยานิรฺเทโส โย วินา มาตฤกานิรฺเทสม, เอวเมว โภ ชินปุตร สรวเว พุทฺธธฺรมา ภูมิปฺรวัคมาตฺจ จร

ยาปรินิชปตติโต ภูมิปรยวसानาะ สวย์ภูชณานาธิคมตยา| ตสมาตตรหิ โภ ชินปุตฺร, ปรภาษสว| ตถาค
ตา เอว อรหฺนตตะ สมยกส์พุทฺธา อารกษามธิชจาสนนติ||

1.10. อถ ขลฺ เต สรวเ โภธิสตตวา เอกสวรส์คีเตน ตสยํ เวลายํ วชรครภํ โภธิสตตวํ คา
ถาภิกิเตโนว ตมรณฺมเธยชนเต สม-

ปรวรววิมลพฺพุเต สวภิกานานนตมฺภูติปรตฺติภ|

ปรวยาหฺร มธฺรฺวรา วาจํ ปรมารถสฺยฺกตาม ||11||

สมถฺติธฺตฺติวิศุทฺพุทฺเต ทศพลพลาภมาศยวิศุทฺธิม|

ปรตฺติสฺวิทศฺวิจยํ ภาษสว ทโศตตมา ภูมีเ ||12||

ศมนิยมนิภฺถตฺสุมานาเ ปรหฺนิมทมานทฤษฺฐิสฺกฺเลศฺา|

นิชฺกางฺกษา ปรชฺหิยํ ปรารถยเต ภาษิตานิ ตว ||13||

ตฤชิต อิว คีตมฺทุกํ พุกฺกษิโต'นนํ สฺเภษชมิวารตตะ|

กฺเชาทรมิว ส มธฺกรคณสฺตว วาจมฺทิกษเต ปรชฺท ||14||

ตตฺสาธฺ วิมลพฺพุเต ภูมิวิเศษานวทสว วิรชฺสกาน|

ทศพลยูกตานสฺคานสฺคตคตฺติมฺทึรยนฺนิชิลํ ||15||

1.11. อถ ขลฺ ตสยํ เวลายํ ภควตตะ ศากยมนูเรฐฺรณาโกศาท โภธิสตตวพลาโลโก นาม รศ
มิฐฺนิจจจาร อสฺขเยยาสฺขเยยรศฺมิปริวารฺา| สา สรวาสฺ ทศสฺ ทิกษุ สรวโลกธาตฺุปรสรานวภาสย สรวา
ปายทฺุชานิ ปรตฺติปรสฺรภย สรวมารภวานานิ ฐยามิกฺถคฺย อปริมิตานิ พุทฺธปรชฺชนมณฺทลานยวภาสย
อจินฺตยํ พุทฺธวิชยการปรภาวํ นิทฺรศย สรวาสฺ ทศสฺ ทิกษุ สรวโลกธาตฺุปรสเรชฺุ สรวต
ถาคตฺุปรชฺชนมณฺทลเษุ ฐรมเทศนาธิชฺจนาธิชฺจิตาน โภธิสตตวานวภาสย อจินฺตยํ พุทฺธวิฐฺรณํ สฺทฺรศย
อุปรยฺนตฺริกฺเช มหารศฺมิชฺนาภรชาลกฺฎาการํ กถฺตวา ตสฺเถา| เตชามปี พุทฺธานํ ภควตมูรณาโกเศภย
เอวเมว โภธิสตตวพลาโลกา นาม รศมโย นิศฺเจรฺุ | นิศฺจรย อสฺขเยยาสฺขเยยรศฺมิปริวาราสฺตตะ สรวาสฺ
..... พุทฺธวิฐฺรณมาทฺรศย อิทํ ภควตตะ ศากยมนูเ ปรชฺชนมณฺทลํ วชรครภสย โภธิสตตวสฺยาตมภาวม
ภาสย อุปรยฺนตฺริกฺเช เอวเมว มหารศฺมิชฺนาภรชาลกฺฎาการํ กถฺตวา ตสฺถุ | อิติ ทิ อาภิศจ ภควตตะ
ศากยมนูเรฐฺรณาโกศปรสฺถตภาภี รศมิภิสเต โลกธาตวสฺตานิ จ พุทฺธปรชฺชนมณฺทลานิ เตชํ จ โภธิสตตวา
นํ กายา อาสนานิ จ สฺมฺภูวานยวภาสิตานิ สฺทฺถศยฺนเต สม| เตชํ จ อปริมาณेषฺุ โลกธาตฺุชฺุ พุทฺธานํ
ภควตมูรณาโกศปรสฺถตภาภี รศมิภิริยํ ตฺริสาหฺสรมหาสาหฺสรโลกธาตฺุริทํ จ ภควตตะ ศากยมนูเ
ปรชฺชนมณฺทลํ วชรครภสย จ โภธิสตตวสย กาย อาสนํ สฺมฺภูมวภาสิตํ สฺทฺถศยฺนเต สม| อถ ขลฺ ตโต
มหารศฺมิชฺนาภรชาลกฺฎาการาทฺุพุทฺธานภาเวน อยเมวรูปะ ศฟฺโท นิศฺจรติ สม-

อสมสมาภาศไมรทศพลวฤษไภรณนตมฺชยคุโณะ|

ศากยกุลชสย ฐรไมรทวมนุษโยตตไมะ กฤตมธิษฐานม	16
อนุภาวตสุคตানা โภค วิภูถณฺชว ฐรมราชานาม	
จรรยาธรรมทรา ปุรเกทโศ ชุณานภูมี จ	17
อธิษฐิตาสเต สุกโตรฐาริตา โพธิสตัดไวศจ	
เยชํ ศโรตรปถาคตะ ศเรษโธ โย ฐรมปรยายะ	18
ทศ ภูมีรวิรัชสะ ปุริยิตวานุปุรเวณ	
พลานิ ทศ จ ปราปย ชินตามรปยิชยนติ	19
สาครชเล นิมกนาะ กลโปททาเหษุ ปรกษิปตาะ	
ภวยาสเต ฐรมปรยายมิมี ศโรตุมสํทิกฐาะ	20
เย ตู วิมตีสกตาะ สํศโยศจายุเปตาะ	
สรวโศ น หิ เตชํ ปราปสยเต ศโรตรเมตต	21
ภูมิชุนานปถํ ศเรษํ ปุรเวศฐถานสํกรมม	
อนุปุรเวณ ภาษสว จรรยาวิษยเมว จ	22

1.12. อถ ชลฺ วชรฺครโภ โพธิสตัดไว ทศ ทิโศ วยวโลกย ภูยสยา มาตรยา ตสยาะ ปรัชหะ
 สंप्रसात्तरनार्त्तं तस्यैा वल्लायामिमा कागा अगाथ-

สุกษมํ ทุราชลเยปทํ มหารชณิณา-	มกลปกลปาปคตํ สุกุสสปถศม	
อนาวิลํ ปณตติวิชถเวทิตํ	สวภาวศานตํ หยนิโรธสํภวม	23
สวภาวศุนยํ ปุรศมาทวยกศยํ	คตยา วิมุกตํ สมตูปตินิรฐถม	
อนนตมธยํ วจสานุทธีริตํ	ตริยธววิมุกตํ นภสา สมานกม	24
ศานตํ ปุรศานตํ สุกตปุรเวทิตํ	สรวโรฐาทหารปโทะ สุกุรจม	
ภูมิศจ จรรยาปิ จ ตสย ตาทถศึ	วกฐ สุกุชชะ กุต เอว ศโรตุม	25
ตจจินตยา จิตตปไถศจ วรชิตํ	ชุนานาภินิรหารมุนินทรเวทิตม	
น สกนฐธาตวายตनปรภาวิทํ	น จิตตคมยํ น มโนวิจินติตม	26
ยถานตริกษะ ศกฺษะ ปทํ พุโธ-	รวกฐ น ศกฺษยํ น จ ทรศโนปคม	
ตไถว สรวา ชินปุตร ภูมโย	วกฐ น ศกฺษายะ กุต เอว ศโรตุม	27
ปรเทศมาตริํ ตู ตโต' ภิธาสเย	ไมตริกฐปาภยํ ปุรณิธานตศจ	
ยถานุปุรวํ น จ จิตตโคจริ	ชุนาเนน ตาษะ ปุรยตํ ยถาศยม	28
เอตาทถโศ โคจร ทุรทถโศ'สย	วกฐ น ศกฺษะ ส หิ สวาศยสเถ	
กึ ตู ปุรวกษยามี ชินานุภาวตะ	ศถณฺวณตฺ สรวะ สหิตาษะ สเคารวาะ 29	
ชุนานปุรเวศะ ส หิ ตาทถโศ'สย	วกฐ น กลไปรปิ ศกฺษยเต ยท	

สมาตตสัจฉณณุต พรวิมยหิ	ธรมารถตตตวั นิลิ์ ยถาสถิตม	30
สเคอวระ สนต(ะ) สชชชา	ภวนโต วุภษยามยหิ สาธู ชินานุภาวตะ	
อุทธีรยิษเย วรธรมโฆษิ	ทฤษฏานตยุกต์ สหิต สมากษรม	31
สุทษกริ ตทวจสาปิ วกฏ	ยศจาปรเมยะ สุกตานุภาวะ	
มยิ ปรวิชฎะ ส จ รคมิมูรติ-	รยสยานุภาเวน มมาสติ ศกฺติะ	32

1.13. ตตร ภวนโต ชินปุตระะ สุปจิตกุตลมูลานำ สุจริตจธรณำ สุสัภถสัภารณำ สุปรย
 ปาสิตพุทโธตปาทานำ สุปริปณชิตศุกถธรมณำ สุปริคฤหิตกถยณมิตธรณำ สุวิศุทษชยานำ วิปูลาธ
 ยาศโยปคตณำ อุทธารธิมุกติสมนวาคตณำ กฤปากธรณำมิขณำ (โพธิ) สดตวณำ โพธาย จิตตมุต
 ปาทยเต| พุทษชยานาภิลาชาย ทศพลพลาธคมาย มหาไวศารทยาธคมาย สมตาทุทษธรมปรตลมภาย
 สรวชคตปิตธรณาย มหาภคปากธรณำวิศธรณาย ทศธิคเศษชณานาธคมาย สรวพุทษกษेत्रาสงคปริศธ
 นาย ตรยธวัภษณวิโพธาย มหาธรมจกรปรวรตนไวศารทยาย จ ตจจิตตมุตปทยเต โพธิสดตวณำ
 มหาภรณำปूरुवคมิ प्रखणाชณानาธิปเตยमुपायเกาศลยปริคฤหิตมาศยธยาศโยปสตพธิ ตถาคตพ
 ลาปรเมย สดตวพลพุทธิพลสุวิจิตวิจยมสัณินชณานาภิมุขิ สวयัภษณานานุกูลิ สรวพุทษธรมप्रखणा
 ชณानावाทสัปรตयेษकि धरुमธत्तुप्रमगाकसत्तुสธิตกมप्रानतโกष्ठिनिषरुम| येन जित्तोत्तपातेन
 สโหตปนเนน โพธิสत्ตวั'ติกรानโต ภวติ, ปถถคชชณานภูมีมวกรานโต ภวติ, โพธิสत्ตवनियามิ चाโต ภ
 ติ, ตถาคตकुले'नवतो भवति, स्रवचातिवातेन वयारुत्तโต भवति, स्रवलोककतिभयो'वग्रानतो भवति, लोकोत्
 त्ररं क्ति स्तिโต भवति, पोथिसत्त्वधरुमतया सुयवस्तिโต भवति, पोथिसत्त्ववस्थाเนन समतानुत्तो भवति,
 त्रयधत्तकत्तवत्वनियतो भवति स्पोथिप्रयण्णे| ऐवरुधरुमवयवस्तिโต भवनतो चिनपुत्रा पोथिसत्त्वะ प्र
 मुथिताया पोथिसत्त्वग्मे वा यवस्तिโต भवत्यजलनयोकेन||

1.14. อตธ ภวนโต ชินปุตระะ ปรมุทิตายำ โพธิสत्त्वग्मे สติโต โพธิสत्त्वะ ปราโมทย
 พุโล ภวติ ปรสาทพหุละ ปรีติพหุล อุตปลาวนาพหุล อทศรีพหุล อุตสีพหุล อุตสาทพหุโล'สัรมภพ
 โล'วิหีสาทพหุโล'โกธพหุโล ภวติ| อิติ หิ ภวนโต ชินปุตระะ ปรมุทิตายำ โพธิสत्त्वग्मे สติโต
 โพธิสत्त्वวนุ ปรมุทิตโต ภวติ, พุทษาน ภควโต'นุสมรณ พุทษธรมาน โพธิสत्त्वาน โพธิสत्त्वจธรยะ ปาร
 มิทาวิศุทธิ โพธิสत्त्वग्มิวิเศษาน โพธิสत्त्वวสัหารยต่า ตถาคตวาทานุศาสตร์มิ สดตวธธสัปราชณม|
 ปรมุทิตโต ภวติ สรวตถาคตชชณานปรเวศปรโยคมนุสมรณ| ภูยะ ปราโมทยวาน ภวติ-วयารुत्तโต'สมิ
 สรวชคทวิชยัต, अवतिरिणे'स्मि พุทษग्มิสมิปม, ทูริภูโต'สมิ พาลปถถคชชณग्मे อาสนน'สมิ ชชณ
 ग्मे, वयवजिनि'स्मि สรวาपायทศคตวิनिปาตาท, प्रतिस्ठरुณภูโต'स्मि สรวสत्त्वานาม, आसननत्थरु'स्
 मि स्रवत्तถาคतानाम,सुग्'स्मि สรวพุทษวิชเย, स्रवपोथिसत्त्वสมตตามुปค'स्मि| विदतानि मे स्रवภย
 रासज्जग्मित्तवानीति प्राโมटयमुत्तปาथยति| तत्तकस्य हेतोः? तदा हि भवनतो चिनपुत्रा पोथिसत्त्वस्य
 อสยยะ ปรมุทิตายา पोथिसत्त्वग्मे सहปรตลमगेन यानีमानि गयानि भवन्ति यथิทमाชีविकाภยि वा अक्ष

โลกภย์ วา มรณภย์ วา ทุรคตภย์ วา ประจฉารทภย์ วา, ตานิ สรวาณิ วยุปคตานิ ภวานติ| ตตกสย เท โตะ? ยถาปี อิทมาตมส์ชวาปคมาทาทมสนเโ'สย น ภวติ, กุตะ ปุณะ สรวโปกรรณสนเหะ? อโตะ'สย อาชีวิกภย์ น ภวติ| น จ กัจิตตการํ กสยจิตสกาตาทปรตีกางษติ, อนยตร มเียว เตษำ สดตวานำ สรวโปกรรณพาทุหลยมุปนามยิตวยมิติ, อโตะ'สย อค'โลกภย์ น ภวติ| อาตมทฤษฏีวิกมาจ อสยตมส์ชวา น ภวติ, อโตะ'สย มรณภย์ น ภวติ| มฤตสเียว เม นยิตํ พุทโธสยตโตไวรณ วิรทิต ภาวิษยามิติ, อโตะ'สย ทุรคตภย์ น ภวติ| นาสติ เม กศจิตทาศเยน สรวโลก สมสมะ, กุตะ ปุนรุตตร อิตยโตะ'สย ประจฉารทภย์ น ภวติ| เวั สรวภยตราสจจมภิตวโรมหรษาปคตะ||

1.15. อถ ชลฺ ปุนรภวานโต ชินปุตรา โภธิสตโตโว มหากรรณาปุรสกฤตตวาทนุปทเตน อป รากฤเตนาธยาศเยน ภูยสยา มาตริยา ปรัยชยเต สรวกุศลมูลสมุทาคมาย| ส ศรทฐาธิปเตยตยา ปรสาทพหุลตยา อธิมุกตวิศุทฐยา อวกลปนาพหุลตยา กฤปากรรณาภินิหารตยา มหาไมตรยฺเปตตยา อปริชินนมานสตยา หุรยปตราปยาล์การตยา กุชานติเสารตโยเปตตยา ตถาคตารุทสมยกุลส์ พุทฐศาสนเคารวจิตร์กรณตยา ราตรีทิวาตฤปตกุลมูลโลปจยตยา กลยาณมิตรนิเชวนตยา ฐมารามา ภิตตยา อตฤปตพาทุศรุตยปรเยษณตยา ยถาศรุตธรรมโยนิศะปรตยเวกษณตยา อนิเกตมานสตยา อนธยวสิตลามสตการศ'โลกตยา อนภินนทิตโตปกรณสนเहतยา รตโนปมจิตโตตปาทาทฤปตาภินิหารตยา สรวชุลภุมยภิลาชณตยา ตถาคตพลไวศารทยาเวณิกพุทฐธรรมายาลมพนตยา ปารมิ ตาสงคปรเยณตยา มายาศาษยปริวรชนตยา ยถาวาทิตถาการิตยา สดตสมิตํ สดยวงจนาอนุรฤษณตยา ตถาคตกุลฤษณตยา โภธิสตตวศิกษานุตสรชนตยา มหาไศเลนทรรธาโชปมสรวชุลตัจิตตาปรกม ปนตยา สรวโลกกริยานภิลฤษณตยา อุตสรค'โลโกตตรปโถเปตตยา อตฤปโตโพธยงคส์ภาโรปจยตยา สดตสมิตมุตโตโรตตรวิเศษปริมารคณตยา| เวัรู่ไปรภวานโต ชินปุตรา ภูมิปริโสธ'ไกรธระมะ สมนวาคโต โภธิสตตวะ สุปรัติษจิต ภาวติ ปรมุทิตายำ โภธิสตตวภูเมา||

1.16. โส'สยำ ปรมุทิตายำ โภธิสตตวภูเมา สหิตะ สน อิมานเยวัรูปาณิ มหาปรณิธานานิ มหาวยวสายน มหาภินิหารานภินิหารติ-ยทุต อเศษนิเชษานวเศษสรวพุทฐบุโชปสลาปนาย สรวา การวโรเปตมูทธาราธิมุกตวิศุทฐ ธรรมธาตวิปุลมากาตธาตูปรัยวสานมปรนตโกภินิษจํ สรวกลปส์ชยาพุทโธตปาทส์ชยาปรติปรัสสรพธํ มหาบุโชปสลาปนาย ปรมม มหาปรณิธานมภินิหารติ| ยทุต สรวตถาคต ภาชิตธรรมเนตรส์ธารณาย สรวพุทโธ สดตวสุปริครหาย สรวสมยกุลส์พุทฐศาสนปริรักษณาย ธรรมธาตวิ ปุลมากาตธาตูปรัยวสานมปรนตโกภินิษจํ สรวกลปส์ชยาพุทโธตปาทส์ชยาปรติปรัสสรพธํ สทธรรมปริครหาย ทวิทียม มหาปรณิธานมภินิหารติ| ยทุต สรวพุทโธตปาทนิรวเศษสรวโลกธาตูปรัสเรษุ ตุชิต ภวนวาสมาทึ กฤตวา จยวนาสักรมณครภสสิติชนมกุมารภีรชานตะ ปุรวาสาภินิษกรมณทฤษกรจรรยา โพธิมณโตปัสกรมณมารธษณภิสโโพธยชเยษณมหาธรรมจกรปวรตนมหาปรินิรวาโณปัสกรมณายปู ชาธรรมส์ครหปรโยคปุรวคัม กฤตวา สรวตโรกกาลวิรวตนาย ธรรมธาตวิปุลมากาตธาตูปรัยวสานมปรนตโกภินิษจํ สรวกลปส์ชยาพุทโธตปาทส์ชยาปรติปรัสสรพธํ ยวานมหาปรินิรวาโณปัสกรมณาย ตลิตียม

มหาปรณิธานมกนิรหฺรติ| ยทุต สรว¹⁸⁴โพธิสฺตตวจรยาวิปุลมทคตาปรมาณาส์ภินนสรวปารมิตาสคฺฤ
 ทิตสรวภูมิปรีโสธน์ สางโกปางคนิรหารสลกษณสํวตวิวรสรวโพธิสฺตตวจรยาภูตยถาวทภูมิปโถปเทศ
 ปารมิตาปริกรมาวาทานุศาสนยฺนุปรทาโนปสฺตพจิตโตตปาทาภินิรหาราย ธรรมชาตฺวิปุลมาภาศ
 ชาตฺปุรยวसानมปรนตโกฏีนิฏฺจํ สรวกลปส์ขยาจรยาส์ขยาปฺรติปฺรสรพฺธํ จิตโตตปาทาภินิรหาราย
 จตฺรณม มหาปรณิธานมกนิรหฺรติ| ยทุต นิรวเศษสรวสฺตตวธาตฺรปูยฺรปูยฺรปส์ขยาส์ขยาโนวส์ขยาโนวส์ขยา
 ณาตฺชชรายุชส์สเวทเขาปปาทุกฺตโรธาตฺกปฺรยาปนนชทคตีสมาสฤตสรวโวปตฺติปฺรยาปนนามรूपส์คฤ
 ทิตาเศษสรวสฺตตวธาตฺปรีปาจนาย สรวพฺทฐธรมาวตารณาย สรวคตีสขยารวยวเจหนาย สรวชยชย
 านปฺรติชธาปนาย ธรรมชาตฺวิปุลมาภาศชาตฺปุรยวसानมปรนตโกฏีนิฏฺจํ สรวกลปส์ขยาสฺตตวธาตฺส์ขยาป
 ฺรติปฺรสรพฺธํ สรวสฺตตวธาตฺปรีปาจนาย ปญจมม มหาปรณิธานมกนิรหฺรติ| ยทุต นิรวเศษสรวโลกชาตฺวิ
 ปุลสํกษิปตมทคตาปรมาณสูกษเฌมาทาทิกวยตฺยสฺตาวมูรฺตสมตลปฺรเวศสมวสรณานุกเตนทฺรชาลวิภาศ
 ทศทิกเศษวิมาตฺรตาวิภาศปฺรเวศชณานานุกมปฺรตฺยกษตฺวาโย ธรรมชาตฺวิปุลมาภาศชาตฺปุรยวสา
 นมปรนตโกฏีนิฏฺจํ สรวกลปส์ขยาโลกชาตฺส์ขยาปฺรติปฺรสรพฺธํ โลกชาตฺวิมาตฺรยวตารณาย ษษจฺม|
 ยทุต สรวกฺเขตโรกฺกเขตโรกฺกเขตฺรสรวกฺเขตฺรสมวสรณปรีโสธนมปฺรมาณพฺทชกเขตฺรปภาวฺยฺทาล์
 การปฺรติมณฺทิตํ สรวกฺเลศายนยฺนปรีศฺทฐปโถเปตมปฺรมาณชณานากรสฺตตวปรีปุรณมฺทารพฺทฐวิษย
 สมวสรณํ ยถาศยสรวสฺตตวสํทฺรศนส์โตษณาย ธรรมชาตฺวิปุลมาภาศชาตฺปุรยวसानมปรนตโกฏีนิฏฺจํ สร
 วกลปส์ขยาพฺทชกเขตฺรส์ขยาปฺรติปฺรสรพฺธํ สรวพฺทชกเขตฺรปรีโสธนาย สปตมม มหาปรณิธานมกนิร
 หฺรติ| ยทุต สรวโพธิสฺตตวเภาศยปฺรโยคตาโย นิษปตฺนุกฺลุมฺโกลปจยาย เอกาลมพนสรวโพธิสฺตตวสม
 ตาโย อวิรทิตสฺตตสมิตพฺทฐโพธิสฺตตวสมวธานาย ยถेषฺฐพฺทฐโธตปาทสํทฺรศนนาย สวจิตโตตปาท
 ตถาคตปฺรภาวชณานานุกมมาย อจฺยตฺตานุกามินฺยภิชฺญาปฺรติลมภาย สรวโลกชาตฺวานุจิรณาย สรว
 พฺทฐปฺรชณมณฺทลปฺรติภาสปฺรปาตเย สรวโวปตฺติสวคฺรีรานุกมมาย อจฺนิตยมหายาโนเปตตาโย
 โพธิสฺตตวจรยาจรณารวยวเจทหาย ธรรมชาตฺวิปุลมาภาศชาตฺปุรยวसानมปรนตโกฏีนิฏฺจํ สรวกลปส์ขยาจร
 ยาส์ขยาปฺรติปฺรสรพฺธํ มหายานาวตารณาย อษฏมม มหาปรณิธานมกนิรหฺรติ| ยทุต อวิรตฺยจกรสมา
 รุฒโพธิสฺตตวจรยาจรณาย อโฆฆกายวางฺมณสฺกรมณเณ สทฺรศนฺนียตพฺทฐธรมตฺวาย สหโฆฆาทาหารชย
 านานุกมมาย สหปฺรสาทกเลศวินิวรตฺนนาย มหาโภษชยราโชปมาศฺรยปฺรติลมภาย จินตตามณฺฑิกายป
 ฺรติลมภาย สรวโพธิสฺตตวจรยาจรณาย ธรรมชาตฺวิปุลมาภาศชาตฺปุรยวसानมปรนตโกฏีนิฏฺจํ สร
 วกลปส์ขยาจรยาส์ขยาปฺรติปฺรสรพฺธํ อโฆฆสรวเจษฏฺททาโย นวมม มหาปรณิธานมกนิรหฺรติ| ยทุต สร
 วโลกชาตฺชวณฺตฺรสมยภส์โพธยภส์โพธายเอกวาลปภาวยตฺวิฤตตสรวพาลปฤถคชนชโนมปตฺยภินิชฺก
 รมณฺวิกรฺวณโพธิมณฺฑลธรมจกรปฺรวิรตฺนมหาปรีนิรฺวาโณปทฺรศนนาย มหาพฺทฐวิษยปฺรภาวชณานานุก
 มาย สรวสฺตตวธาตฺยถาศยพฺทฐโธตปาทกษณกษณวิภงคฺวิโพธปฺรศมปฺรปาปนสํทฺรศนนาย เอกาภิส์

¹⁸⁴ K: สรวพฺทฐ

ทฤษฎีวาทะ สัตตเวท มหากุโณนมิลชชะสัภวาตี-เอเต'สมาชิชะ สัตตวาชะ ปริตราตวยาชะ ปริโมจยิตวยา อโตะ
มหาสิมมหาต, อตยณตสุเช จ นิรวาณะ ปริติชชาปิตวยาชะ อิติ| อโตะ'สย มหาไมตรยูนมิลชชะ สัภวาตี||

1.19. เอวี่ กฤปาไมตรยูนคเตน ชลุ ปุณรฆานโต ชินปุตรา โพธิสตัดโว' ธยาศเยน ปุรณมา
ย้า โพธิสตัดวภูเม วรตมานะ สรวรสตฺชฺ สุาเพกษจิตต์ ปริวรัชย พุทชชานะ จ อุทาสปฤหาภิลาช
พุทธิรมหาตยาเคชฺ ปุรยฺชเต| ส ย อิเม ตยาคชะ-ยพุต ธนธานยโกศโกษจาการปริตยาโค วา หิรณย
สุวรรณมณิมุตกตาไวระชุยศงขศิลาปรวาลชาตฺรปรชตปริตยาโค วา รตนาภรณวิภูษณปริตยาโค วา หย
รถชปติวาทนปริตยาโค วา อุทยานตโปนวนวิหารปริตยาโค วา ทาสีทาสกรรมกรเปารุเชยปริตยาโค วา
ครามนครนิคมชนปทราชฎราชธานีปริตยาโค วา ภารยาปุตรทหิตถปริตยาโค วา สรวปรียมนาปวสตุ
ปริตยาโค วา ศีระภรณนาสากรจรณนยนสวมาส์โศณิตาสถิมชชาเมทศฉวีจรมหุทยสรวาตมภาวปริต
ยาโค วา, เตชวณเพกโซ ภูตวา สรวรสตฺชฺ พุทชชานะ จ อุทาสปฤหาภิลาชพุทธิชะ ปริตยชติ| เอวี่
หยสย ปุรณมาย้า โพธิสตัดวภูเม สติตสย มหาตยาคชะ สัภวาตี||

1.20. ส เอวี่ กรุณาไมตรีตยาคาศโย ภูตวา สรวรสตฺชฺปริตราณารถั ภูโย ภูโย เลากิกโก
โกตตรานรณาน ปริมารคเต ปรีคเวชะเต| ปริมารคมานะ ปรีคเวชะมาณศจ อปรีเชทจิตตมุตปาทยติ|
เอวมสยาปรีเชทะ สัภวาตี| อปรีชินนศจ สรวรสตฺชฺปริตราโท ภาวติ| อโตะ'สย ศาสตรชวตา สัภวาตี| ส เอวี่
ศาสตรโรเปตะ กริยากริยาวิจาริตยา พุทชชา ทินมธยปรีณิชะ สัตตเวชะ ตถตวยา ปรีติปทยเต ยถาพลี
ยถาภชมานม| อโตะ' สย โลกชวตา สัภวาตี, โลกชวศจ กาลเวลามาตรจารี หุยปตราปยวิภูษิตยา สัตต
ยา อาตมารถปรารุณชะ ปุรยฺชเต อโตะ' สยหุยปตราปย สัภวาตี| เตชะ จ ปรีโยเคชะ โนษกรมยการี
อวิวตยาปรีตยทวารตยพลาธานปราบโต ภาวติ| เอวมสย ธฤติพลาธานมาชาติ ภาวติ| ธฤติพลาธานป
ราบตศจ ตถาคตปุโขปสธานะชะ ปุรยฺชเต, ศาสเน จ ปรีติปทยเต| เอวี่ หยสเยเม ทศ ภูมิปรีโสชกา ธร
มา อาชวตา ภาวติ| ตทยถา-ศรทธา กรุณา ไมตรี ตยาคชะ เขทสทษินุตตา ศาสตรชวตา โลกชวตา
หุยปตราปย ธฤติพลาธาน ตถาคตปุโขปสธานมิตี||

1.21. ตสย อสย้า ปรมุทิตาย้า โพธิสตัดวภูเม สติตสย โพธิสตัดวสย พหโว พุทชชา อากาศ
มาคจฉนติ เอาทาริกทศเนน ปรีณิธานพเลน จ| พหุณี พุทชชานี พหุณี พุทชชสสรานี พหุณี พุท
ศตสสรานี พหุณี พุทชชยุตศตสสรานี พหโว พุทชชโกฏโย พหุณี พุทชชโกฏีศตานิ พหุณี พุทชชโกฏีสสร
รานี พหุณี พุทชชโกฏีศตสสรานี พหุณี พุทชชโกฏีนยุตศตสสรานียาภาสมาคจฉนติ เอาทาริกทศเนน
ปรีณิธานพเลน จ| ส ต้าสตถาคตานรหตะ สมยกลัสปุทชชาน ทฤษฎีวาทะ อุทาสปฤหาศเยน สตกโรติ คุรุกโร
ติ มานยติ ปุชยติ, จีวรปินทปาตรศยนาสนกลานปรีตยโยชชยปรีชกาไรศจ ปรีติปาทยติ| โพธิสตัดวสุ
โขปธานั โจปสัทรติ| สัชคณสัมานต้า จ ภาวติ| ตานิ จ กุศลมุลานยนุตตราย้า สมยกลัสปุทชชานยติ|
ต้าศจ อสย พุทชชาน ภาควตะ ปุชยตะ สัตตวปรีปาก อาชวโต ภาวติ| ส สัตตว้าศจ ปรีปาจยติ ทานเนน ป
รียวทเยน จ อธิมุทิตพเลน จ| อสโยปรี ทเว อรธสัครทวสตุณยาศาเยเต น ตุ ชลวเสชชชานปรีติเวธป
รติลเมณ| ตสย ทศภยะ ปารมิตาภโย ทานปารมิตา อติริกตมา ภาวติ, น จ ปรีเศชสาสุ น สมุทาคจฉนติ

ยถาพลํ ยถาภษมานมฺ| ส ยถา ยถา พุทฺธํศจ ภควตํ ปุชฺยติ, สตตฺวปรีปกาย จ ปฺรยฺชย ตานิมานํ ทศ
 ภูมิปรีโสธกานํ ธรรมานํ สสมาทาย วรตเต, ตถา ตถาสย ตานิ กุศลมูลานิ สรวชฺวตาปริณามิตานิ ภูยสฺยา
 มาตฺรโยตตปฺยนเต, ปรีศุทฺธยฺนติ, กรรมณฺยานิ จ ภวนฺติ ยถากามตยา| ตทฺยถาปี นาม ภวนฺโต ชินปุตฺรา
 ชาตฺรูปํ กุศลเณน ปรกฺษิยเต, ตถา ตถา ปรีศุทฺธยฺติ กรรมณฺยํ จ ภวติ
 วิภูษณาลํการวิธิษุ ยถากามตยา, เหวเมว ภวนฺโต ชินปุตฺรา ยถา ยถา โพธิสฺตตฺโว พุทฺธํศจ ภควตํ ปุ
 ชฺยติ, สตตฺวปรีปกาย จ ปฺรยฺชย ตานิมานํ ทศ ภูมิปรีโสธกานํ ธรรมานํ สสมาทาย วรตเต, ตถา ตถาสย
 ตานิ กุศลมูลานิ สรวชฺวตาปริณามิตานิ ภูยสฺยา มาตฺรโยตตปฺยนเต, ปรีศุทฺธยฺนติ, กรรมณฺยานิ จ ภวนฺติ
 ยถากามตยา||

1.22. ปุณฺรปรี ภวนฺโต ชินปุตฺรา โพธิสฺตตฺเวน อสฺยํ ปฺรณฺมายํ โพธิสฺตตฺวภูเมา สติเตน
 อสฺยา เหว ปฺรณฺมายา โพธิสฺตตฺวภูเมาการปฺรติลฺมณฺิษยนฺทาทะ ปรีมารคิตฺวฺยาะ ปรีคเวชิตฺวฺยาะ
 ปรีปฺรชฺฐวฺยาะ| พุทฺธโพธิสฺตตฺวานํ กถฺยณฺมิตรณํ จ สกาสาทตฺถปฺเตน จ ภวิตฺวฺยํ ภูมยงคปรีนิษฺปา
 ทนาย| เหว ยาวททศฺมยา โพธิสฺตตฺวภูเมาการปรีนิษฺปาทนาย| เตน ภูมิปกฺษปฺรติปกฺษกุศลเณน จ ภวิตฺวฺยํ
 ภูมิสํวฺรตฺวิวรตฺกุศลเณน จ ภูมยการนิษฺยนฺทกุศลเณน จ ภูมิปฺรติลฺมณฺิภวานํกุศลเณน จ ภูมยงคปรีโสธน
 กุศลเณน จ ภูเมรภูมิสํกรมณฺกุศลเณน จ ภูมिภูมिवยวสฺถานํกุศลเณน จ ภูมิภูมिवิเศษชฺวานํกุศลเณน จ ภูมิภูมิป
 ฺรติลฺมณฺาปฺรตฺยทาวรตฺยกุศลเณน จ สรวโพธิสฺตตฺวภูมิปรีโสธนตฺยา ตถาคตฺชฺวานํภูมยการมณฺกุศลเณน จ
 ภวิตฺวฺยมฺ| เหว ภูมยการานิรฺทการกุศลสย ทิ ภวนฺโต ชินปุตฺรา โพธิสฺตตฺวสย ปฺรณฺมายา โพธิสฺตตฺว
 เมาจฺฉลิตฺสย นิษฺจานํ น สํภวติ ยาวททศฺมยํภูมยวตฺกรมณฺมิติ| มารคาคิษฺชานาคเมน จ ภูมิชฺวานา
 โลเกน จ พุทฺธชฺวานาโลกํ ปฺราปฺโนติ| ตทฺยถาปี นาม ภวนฺโต ชินปุตฺรา ะ กุสละ สารถวาโห มหาสารถ
 ปรีกรษณํปฺราโย มหานครมนุปฺราปิตฺกามะ อาทาเวว มารคคฺณํศจ มารควิวรตฺโทษํศจ
 มารคสถานานตฺรวิเศษํศจ มารคสถานานตฺรวิวรตฺโทษํศจ มารคกิริยาปฺลโยทนการยตํ จ ปรีมาร
 คยติ ปรีคเวชยเต| ส ยาวนฺมหานครานุปฺราปฺตเย กุสโล ภวตฺยนฺจจลิต เหว ปฺรณฺมานํมารคานตฺรสธา
 นาท| ส เหว ชฺวานาวิจาริตฺยา พุทฺธยา มหาปฺลโยทนสมถฺทฺธยา อนุปฺรุเวณ มหาสารถเณน สารถิ ยาวน
 มหานครมนุปฺราปฺโนติ, น จาภฺวีกานตฺารโทษะ สารถสย วา อาตมโน วาสโยปฆาตะ สंपฺทยเต| เหว
 เมว ภวนฺโต ชินปุตฺรา โพธิสฺตตฺวะ กุสโล มหาสารถวาโห ยทา ปฺรณฺมายํ โพธิสฺตตฺวภูเมา สติโต ภวติ,
 ตทา ภูมิปกฺษปฺรติปกฺษกุสโล ภวติ, ภูมิสํวฺรตฺวิวรตฺกุสโล ภวติ, ภูมยการนิษฺยนฺทกุสโล ภวติ, ภูมิป
 ฺรติลฺมณฺิภวานํกุสโล ภวติ, ภูมยงคปรีโสธนํกุสโล ภวติ, ภูเมรภูมิสํกรมณฺกุสโล ภวติ, ภูมิภูมिवยวสฺถาน
 กุสโล ภวติ, ภูมิภูมिवิเศษชฺวานํกุสโล ภวติ, ภูมิภูมิปฺรติลฺมณฺาปฺรตฺยทาวรตฺยกุสโล ภวติ, สรวโพธิสฺตตฺว
 ภูมิปรีโสธนตฺยา ตถาคตฺชฺวานํภูมยการมณฺกุสละจ ภวติ| ตทา โพธิสฺตตฺโว มหาปฺณยสํการปฺลโยทน
 สํสํคฺฤทฺทิต ชฺวานสํการสํกฺฤทฺทิจโย มหาสตฺตฺวารถปรีกรษณํปฺรายะ สรวชฺวตมมหานครมนุปฺราปิต
 ตฺกามะ อาทาเวว ภูมิมารคคฺณํศจ ภูมิมารควิวรตฺโทษํศจ ภูมิมารคสถานานตฺรวิเศษํศจ ภูมิมารคส
 ถานานตฺรวิวรตฺโทษํศจ มหาปฺณยชฺวานสํการปฺลโยทนการยตํ จ ปรีมารคเต ปรีคเวชเต พุทฺธา

นำ ภควตา โพธิสตตวานา กลยาณมิตรานา จ สภาศาตฺ| ส ยาวตสรวชวลตามหานครานุปราปติกุศล
 ภวตยญจจลิต เอว ปฺรณมานมารคานตฺรสนานาตฺ| ส เอวฺ ชุลานวิจาริตยา พุทธยา มหาปุณยชุลานสํ
 ภารปถยทนสรุทธยา มหानตํ สตตวสารถํ ยถาปริปาจิตํ สํสาราฎวีگانตารทฺรคทติกรมย ยาวตสรวช
 วลตามหานครมณุปราปยติ| น สํสาราฎวีگانตารโทไซะ สตตวสารถสย วา อาตมโน วา อสโยปฆาตะ
 สंपทยเต| ตสฺมาตตรุหิ ภวนโต ชินปุตรา โพธิสตตเวณ อปริชินเนน ภูมิปริกรมวิเศษากิยุกเตน
 ภวิตวยม| อยํ ภวนโต ชินปุตราโพธิสตตวสย ปฺรณมายายะ ปฺรมุทิตายา โพธิสตตวภูมฺรมุขปฺรเวชะ|
 สมาสโต นิรุทิตยเต||

1.23. โย' สยํ ปฺรติษธิโต โพธิสตตโว ภูยสฺตเวณ ชมภูทวิเปศวโร ภวติ มโหศวรายาธิปตยป
 ปรติลโพธ ธรรมานุรูกษี กฤตี ปฺรภุชะ สตตวาน มหัตตยาเคน สํครทํตูกุศลชะ สตตวานา มาตสฺรยมลวินิว
 ฤตตย'ปฺรยโนโต มหัตตยาการมโฆชะ| ยจจ กิจิตกรมารภเต ทาเนน วา ปฺรียวทยตยา วา อรฺถกรียยา วา
 สมานารฤตยา วา, ตตสรวมวิทิตํ พุทฺธมนสิกาไรธฺรธมมนสิกาไรชะ สํชมนสิกาไรโรโพธิสตตวมนสิกาไรโร
 โพธิสตตวจฺรยामนสิกาไรชะ ปารมิตามนสิกาไรโรภูมิมนสิกาไรโรพลมนสิกาไรโรไวศารทฺยมนสิกาไรรา
 เวนิกพุทฺธธมมนสิกาไรโรยวตสรวการวโรเปตสรวชวลชุลานมนสิกาไรชะ| กิมิติ? สรวสตตวานามคฺร
 โย ภเวยํ ศฺเรษโธ ชเยษโธ วระ ปฺรวร อุตฺตโม' นุตฺตโม นายโก วินายกะ ปรีณายโก ยาวตสรวชวลช
 วนปฺรติศฺรโณ ภเวยม อิติ| อากางกษฺจ ตถารูปํ วีรยมารภเต ยถารูเปณ วีรยารมภณ สรวคฤทกลตฺร
 โภคานุตฺตฤชย ตถาคตศาสเน ปฺรврชติ| ปฺรврชิตศจ สน เอกกษณลวมุทฺรเตน สมาสิตํ จ ปฺรติลภเต
 สมาสปทยเต จ| พุทฺธศตํ จ ปศยติ,เตชะ จาธิษฐานํ สํชานิตะ| โลกธาทุศตํ จกมปยติ| กุเชตฺรศตํ จากรม
 ติ| โลกธาทุศตํ จาวภาสยติ| สตตวศตํ จ ปฺรปายยติ| กลปศตํ จ ติชฺชติ| กลปศตํ จ ปุรวานตาปฺรานตชะ
 ปฺรวิศติ| ธรรมมุขศตํ จ ปฺรวิจิโนติ| กายศตํ จาทฺรศยติ| กายํ กายํ จ โพธิสตตวศตปฺรिवารมาทฺรศยติ| ตต
 อุตฺตเร ปฺรณิธานพลิกา โพธิสตตวชะ ปฺรณิธานวิเศษิกตยา วิกรฺวณติ เยชะ น สุกฺรา สํชยา กรตฺน กายสย
 วา ปฺรภายา วา ฤทเธรวา จกฺษุโษ วา โคจฺรสย วา สวรสย วา จฺรยายา วา วฺยุหสย วา อธิษฺชานสย วา
 อธิมุกเตรวา อภิสํสการานา วา ยาวเทวตวทฺกรปิ กลปโกฏินียุตศตสทสโรริติ||

อล ชลฺ วชฺรครฺโภ โพธิสตตว เอตเทว ภูมฺยธํ ปฺรรูปยมานสฺตสยํ เวลายามีมา คากา
 อภาษต||

เต ศุกฺลธรมฺปจิตาชะ กุศโลปเปตาะ	ปฺรยฺุปาสิตาชะ สุกฺตโมตฺรภุทฺตานุกูลาชะ
อธิมุกตยฺุทาท กุศลาศย ศุทฺธภาวา-	ศจิตตํ ชเนนติ อตุลํ ชินชุลานเทโตะ 1:1
สรวชวลพุทฺธพลโศชนวีรยสถามา	ชินธรมนุษฺปตติชคตปฺรติรายนารุถาชะ
มหากฤโปปจยวฺรตฺนธรมจกรํ	ชินกฺเชตฺรโศธรมฺปทยติ จิตตศฺเรษจม 1:2
ตฺรยธฺวีกวิกษณวิพุทฺธนนิรุวิกฺลปา	นानาวิธะ ชคติ กาลวิโศชนารุถม
สํเกษปสรวคฺณ เอชิตฺุ นายกานาม	อากาศตุลย สมนฺเทติ อูทฺรจิตตม 1:3
ปฺรชญาธิปตย กฤปปุรวมฺุปายยฺุคตม	อธิมุกติ อาศย วิศุท พลาปฺรมาณม

อาสงคตาทิมขตา อปรปรณย์ สมโตปเปต สุกตํ วจิตตชาตม ||1:4||
 สหชาติจิตตรตนํ สุกตาทมชานาม อติกรานต พาลจรี พุทฺธจรี หยุเปตะ|
 ชาตะ กุเล ทศพลาน อโนทยปฺพยะ สมาดำ ชินะ อนุโคโต นียตาครุโพธิะ ||1:5||
 เอกสมิ จิตต อุปปทฺยติ ภูมิลาโก ภาวเต อจลฺย คิริราชสมาศยศจ|
 ปราโมทยปรีติพฺพุลศจ ปฺรสาทวาศจ อุตสาหเวควิปุละ สทฺทศฺรจิตตะ ||1:6||
 สํรมภฺหิสฺวิคตศจ อโกรณศจ หรีเคารวาวรชวตรศจ สฺสํวฤตศจ|
 ชคตายนํ สมรติ อปรตีมานชวานํ ปรีตฺติ ชเนตฺยูปคตสฺปถฺหมेत สถานม||1:7||
 ปญจา ภายา อปคตาะ สหภูมิลาโก อาชีวิกา มรณ กิรฺตยถ พุรคตฺติศจ|
 ปฺรชทฺภยํ จ วิคตํ ตถ ฉมภิตตฺวิ ภิ การณํ ตถ ภิ อาตฺมนิเกตุ นาสติ ||1:8||
 เต ฉมภิตตฺวิคตาะ กฤปํเมตฺรยูกฺตาะ ศฺรทฺฐาสเคารวหรีโยปคตา คฺุณาฒยาะ|
 ราชตฺริททิวํ กุศลปฺกษ นิเชวมานาะ สตยารุถ ธรรมนฺรตา น ตฺ กามโกโคะ||1:9||
 ศฺรุตฺตรมจินตฺกุศลา อนิเกตฺจิตตา ลาภาทศฺจิตตคตา อุต โปธิจิตตะ|
 ชวานาภิลาชิ พลโศชนพุทฺธธฺรมา เอะนติ ปารมิต วรชิตฺมยศาวุยาะ ||1:10||
 ยถวาทินสฺตถกรียาะ สถิตสฺตยวากยา น ตฺ พุชณา ชินฺกุละ จรี โปธิศิกษาม|
 โลกกรียาย วิคตา นีรต ชคารุถํ ศฺกโลรตฺถูปต ภูมโยตฺตริมารภานเต ||1:11||
 เต เอว ธรรมนฺรตา คฺุณอรุถยูกต อภินิรฺหฺรณติ ปฺรณฺธิธิ ชินทฺรศนาย|
 สทฺธธฺรมาธรรณ อฺุปลํกรมา ฤชีนาม อภินิรฺหฺรณติ ปฺรณฺธิธิ วรจาริกายาม ||1:12||
 ปรีปากสฺตตวปรีโศชนพุทฺธกษेत्रํ เต จาสย กษेत्र สฺพฺภิกขา ชินเอารเสทฺธิ|
 เอกาศยา ชินฺสุเตหิ อโมฆตยายะ สรวฺตร พาลปถิ พุทฺธย เหตุมฺรเถ ||1:13||
 เอตํศจ ในํกปฺรณฺธิชินภินิรฺหฺรณติ เต โจ อนนฺตวิปฺลายุ อนนฺตตาโย|
 อากาศฺรตฺตสฺตตวธฺรมตฺนินฺรฤตํ จ โลโก หยนิชฺจ ชินมฺุตปทฺธิ ชวานาภูมิ ||1:14||
 จิตตสย โน วิชยชวานปฺรเวศนิชฺจายา วรฺตนิ ตฺริวิธนิชฺจ ชคตฺยนฺนตา|
 ปฺรณฺธิชานนิชฺจิตฺ ภูเวณน มํไมวรฺูปา ยถ เอต นิชฺจ ตถ จรฺย สฺมา ลภยม||1:15||
 เอวํ สฺุณิรฺหฺรณตฺสฺมารทวสนิฉฺจจิตตะ ศฺรทฺธเตต พุทฺธคฺุณ สตตว วิโลกยนตะ|
 ปรีตฺยानตฺุลมภฺุคตตะ กฤปํเมตฺรตํ จ ปรีตฺรตยิตฺวอย มย สตตว พุชารฺุทิตานิ||1:16||
 เตชารุถิ ตยาค วิวิธํ ปฺุณ อารภานเต ราชฺยํ วรํ วิวิธฺรตฺนหฺยาน คชํศจ|
 ศิรฺหฺสฺตปาทนยน สวกมาตฺมมํสํ สรวํ ตยชฺนติ น จ ฑินมฺนา ภวานฺติ ||1:17||
 เอะนติ ศาสฺตร วิวิชานน จ เขทเมนฺติ ศาสฺตรชฺล โลกจฺริตฺานยฺนฺวรฺตยนฺติ|
 โลกชฺลตตามฺุคตา หฺริยตา ธฤตี จ ปุชยนฺติ จาปฺรตีสมาน คฺุรเคารเวณ||1:18||
 เอะษาภิกฺุทฺวิพฺุณา ทิวราตฺริ นิตยม อุตตปฺยเต กุศล สวฺรณ ยถาว อคเณา|
 สៃ จาปี เอว ปรีกรม ทศาน ภูมิ กฤตฺวา อสงคตฺมเปติ อวิชฺจิทฺานา||1:19||

ยถ สारถवाह महसारथिताय युक्तो	पुञ्जित्व मारुककुण्डं गेष्मन्मण्डपेति
ऐमेव ऋग्भिः प्रथमा स्तुतिः षोडशस्तुतवः	गद्यन्निष्कर्षो मत्स्यो षोडशस्तुतवः॥1:20॥
उत्तरः स्तुतिः कुण्डराय नृपती गवन्ति	धर्मज्ञानसासक ओहीसक मन्त्रयुक्तवः
चमपुत्रवर्षः सकलराज्यः प्रसास्यन्तः	स्तुतापेन्ति तयाति चन्द्रा वरपुत्रवर्षवः ॥1:21॥
आकाङ्क्षमाणः वृक्षणा विश्वित्वा राज्ञ्यं	चिन्तासने उपकृतास्यति आरगन्तः
लपुत्रा समासितः पुत्रस्तदंजः पश्यति	गमपेन्ति गच्छेत्सत्तु गतिः अतिगमन्ति ॥1:22॥
शौच्यन्ति स्तुतवस्तु धर्मज्ञानः विदन्ति	प्रविदन्ति ग्लपस्तुतवस्तु निवृत्तिः
पुत्रं स्तुतिः चिन्तासने निवृत्त्यन्ति	शुभ्यन्ति प्रविदन्तिः प्रविदन्तिः ॥1:23॥
अथैषा प्रथमा ऋग्भिः सुकृतात्मना	
सर्वलोकहिते चिन्ता षोडशस्तुतवः ननुत्तमा	॥1:24॥
अथैषा प्रथमा ऋग्भिः सुकृतात्मना	

2. วิมล นาม ทวีติยา ภูมิมะ

ศรุตเวตพุทธตมัม สถานัม ภูมยาะ เศรษฐัม โมนรัมม	
ปรสนนมนสักลปหรัชิตาะ สุกดาตมชาะ	2:1
อภยุดิตตา อาสนนภย อภยุดคมย ขคปเถ	
อภโยกิรินติ กุสุ่มะ สารวิติ วยาหรี คิรา	2:2
สารุ สารุ มหาปราชณ วชรครภ วิศารท	
ยณนिरथิษฐา ตวยา ภูมิ โโพธิสตตวาน ยา จรี	2:3
ปรษทริ วิปรสนนา ตู วิมุक्तिजनุทธะ ปฤจฉติ	
อุตตรี กิรติยา ภูมิ ทวีติยา สุกดาตมชาะ	2:4
กัทธสา มนสักลปา ทวีติยามภิลกษตะ	
ปรวยาหระ มหาปราชณ ศโรตุกามา ชินาตมชาะ	2:5

2.1 วชรคโภ โโพธิสตตว อาห-โย'ยัม ภวนโต ชินปุตรา โโพธิสตตวระ ปรณมายา โโพธิสตตวภู
 เมมา สุปริกรมกฤโต ทวีติยา โโพธิสตตวภูมิมภิลกษติ, ตสย ทศ จิตตาศยาะ ปรวรัตนเต| กตเม ทศ? ยพุทธ
 ฤชวาศยตา จ มฤทวาศยตา จ กรมณยาศยตา จ ทมาศยตา จ ศมาศยตา จ กลยาณาศยตา จ
 อสัถุชญาศยตา จ อนเปกษาศยตา จ อุทाराศยตา จ มาหาตมยาศยตา จ| อิเม ทศ จิตตาศยาะ
 ปรวรัตนเต| ตโต ทวีติยายา โโพธิสตตวภูเมมา วิมลยา ปฤติชจิต ภาติ||

2.2 ตตร ภวนโต ชินปุตรา วิมลยา โโพธิสตตวภูเมมา สติโต โโพธิสตตวระ ปรกฤตโยว ทศภี
 กุศโละ กรมปโละ สมนวาคโต ภาติ| กตโมรทศภี? ยพุทธ ปรานาติปาตาทปรติวิโรต ภาติ| นิตทณโธ
 นิตทศสโตร นิตทไวโร ลชชวาวน ทยาปนนะ สรวปรานิภูเตชฺ หิตสุชานุกมปี ไมตรจิตตะ| ส สักลไปริปี
 ปรานิวิหีสำ น กโรติ, กะ ปุนรวาทะ ปรสตุเวชฺ สตตวสัชฺญินะ สัจินตเยาทาริกกายวิเหจนยา||

อทตาทานาตปรติวิโรตะ ชลฺ ปุนรวาติ สวาทาสัชฺชัญญะ ปรโกคานภิลาชี อนุกมปกะ| ส ปร
 ปริคฤทีเตภโย วสตุภยะ ปรปริคฤทีตสัชฺณี สเตยจิตตมุปสถาปย อนตศสตุณปรณมปี นาทตตมาทา
 ตา ภาติ, กะ ปุนรวาโท' นเยภโย ชีวิโตปรณภยะ||

กามมิถยาจاراتปรติวิโรตะ ชลฺ ปุนรวาติ สวาทาสัชฺชัญญะ ปรทารานภิลาชี| ส ปรปริคฤที
 ตาสฺ สตรีชฺ ปรภารยาสุ โคตรธวชธรมภิชิตาสฺ อภิชยามปี โนตปาทยติ, กะ ปุนรวาโท ทวินทริย
 สમાปตตยา วา อนจกวิชณปตยา วา||

อนฤตวจนาตปรติวิโรตะ ชลฺ ปุนรวาติ สตยวาที ภูตวาที กาลวาที, ยถวาที ตถาการี| โส'
 นตตะ สวบนานตรคโต' ปี วินิชาย ทฤษฏี กษานตี รุจี มตี เปรภษา วิสวาทนาภิปราโย นานฤตฺตา วาจ
 นิศจายติ, กะ ปุนรวาทะ สมนวาหฤตย||

ปิศุนวจนาดปรตวิวิระ ขลฺ ปุณฺรภาวติ อภทาวีเหธาปรตปิณฺนะ สตตวานามฺ| ส เนตตะ ศฺรุต
 วา อมฺตฺราขยาตา ภาตตยมีข่า เภทาย| น อมฺตตะ ศฺรุตฺวา อิหาขยาตา ภาตเตยข่า เภทาย| น สํทิตาน, น
 ภินฺนानามนุปรทานํ กโรติ| น วุยฺครารามो ภาวติ น วุยฺครรโต น วุยฺครกรณฺนี วาจํ ภาษเต สทฺภูตามสทฺภู
 ตํ วา||

ปุชฺรวจนาดปรตวิวิระ ขลฺ ปุณฺรภาวติ| ส เยยํ วาคเทศา กรกศา ปรกฺกฺกา ปฺราภิสํชนนี
 อนฺวณฺชานวณฺชปฺราคภาธา ครามยา ปารุถชนกี อนฺเလာ อกรณฺสุขา โกรธโรชนิสฺจจาริตา หฤทย
 ปฺริทหนี มนฺะสํตาปกรี อปฺริยา อมฺนาปา อมฺโนชลา สวสํตานปฺรสํตานวินาศินี| ตถารูปา วาจํ ปฺรหา
 เยยํ วากสนฺนิชฺธา มฤทวี่ มโนชลา มจฺจฺรา ปฺริยกรณฺนี มนาปกรณฺนี หิตกรณฺนี เนลา กรณฺสุขา หฤทยํคมา เป
 รมณฺนียา เปารี่ วรณฺวิสฺปษฺญา วิชฺเฌยา ศฺรวณฺนียา นิสฺริตา พหุชฺเนชฺญา พหุชฺนกาตา พหุชฺนปฺริยา พหุ
 ชนมนฺนาปา วิชฺเฌยาปฺนนา สฺรวสฺตตวหิตฺสุขาหา สฺมาหิตา มเนตฺปฺลาवनกรี มนฺะปฺรทฺลาทนกรี สวสํ
 ตานปฺรสํตานปฺรสาทนกรี ตถารูปา วาจํ นิสฺจจารยติ||

สํภินฺนปฺรลาปาดปรตวิวิระ ขลฺ ปุณฺรภาวติ สฺปฺริหารยวจนฺะ กาลวาที ภูตวาที อรฺถวาที ธรรม
 วาที นฺยายวาที วินยวาที| ส นินฺทานวตฺตี วาจํ ภาษเต กาเลน สวาทานามฺ| ส จานตศ อิติหาสปฺรฺวณฺมปิ
 วจนํ ปฺริหารย ปฺริหฺรติ, กะ ปุณฺรวาโท วาควิเกชฺเปณ||

อนภิชฺยาลุชะ ขลฺ ปุณฺรภาวติ ปฺรสฺเวชฺุ ปฺรกาเมชฺุ ปฺรโภเคชฺุ ปฺรวิตโตปฺกรณฺเชชฺุ| ปฺรปฺริคฤท
 เตชฺุ สฺปฺฤทฺหามปิ โนตฺปาทยติ, กิมิติ ยตฺปฺเรชฺ่า ตนฺมม สฺยาทิติ นาภิชฺยามตฺปาทยติ, น ปฺรารฺถยเต น
 ปฺรณฺนิทธาติ, น โลกภิจิตตฺมตฺปาทยติ||

อฺวยาปฺนนจิตตะ ขลฺ ปุณฺรภาวติ| สฺรวสฺตตเวชฺุ ไมฺตรจิตโต หิตจิตโต ทฺยาจิตตะ สฺขจิตตะ ส
 นิคฺจจิตตะ สฺรวชฺทนฺุครหิจิตตะ สฺรวภูตฺหิตานฺุภวจิตตะ| ส ยานีมานิโกรโธปนาหฺลิมลฺวยาปาทปฺริ
 ทาหฺสฺถุชฺิตปฺรติชฺาทฺยานิ ตานิ ปฺรหา ยานีมานิ ทิโตปสํหิตานิ ไมฺตรยฺุสํหิตานิ สฺรวสฺตตวหิตฺสุขา
 วิตรฺกิตฺวิจาริตานิ, ตานยฺนฺวิตรฺกยิตา ภาวติ||

สมยคทฺฤชฺฐี ขลฺ ปุณฺรภาวติ สมยภฺกฺลคตะ เกาตุกมฺจฺคณานาปฺรการกฺุสฺทฤชฺฐีวิคฺตร
 ชฺุทฺฤชฺฐีโรจํ มายาวี พุทฺธธฺมสํขนิยตาชฺยะ| ส อิมาน ทศ กุศฺลาน กฺรมปฺลาณ สตตสมิตฺมนุรฺกษเนว
 จิตฺตาศยมภินิรฺหฺรติ- ยา กาจิตสฺตตวานามปายทฺุคตฺวินิปาตปฺรชฺยปฺติชะ สฺรวา सा ऐषा त्दानामकु
 लानां कर्मप्लानां समाधानहेतोः| हन्त ओहमात्मनो सम्यग्प्रतिपत्तिस्तिष्ठे प्राण सम्यग्प्रतिपत्ते
 स्थापयिष्यामि| दत्तकस्य हेतोः? असुखमेतन्वकाः यथात्मा विप्रतिपत्तिस्तिष्ठे प्राण सम्यग्प्रतिपत्
 ते स्थापयेत्, नैतस्मान् विद्यते इति| स एव प्रविजिโนति ऐषा त्दानामकुशलानां कर्मप्लानां समाधान
 हेतोरनिरयतिर्यค्येनियमलोककथे प्रख्यानते| पुनः कुशलानां कर्मप्लानां समाधानहेतोरनु
 योपपत्तिमाती गुदत्वा यवत्कवारक्रमित्युपपत्तये प्रख्यानते| दत्त उदत्तरि त एव तศ कुशल
 कर्मप्लाने प्रखयागरेण परिग्रायमाने प्रापेत्किञ्चित्तया दैर्घ्यात्कुदत्तरस्तमानस्तथा महाकरुणा
 विकल्पया प्रतेः स्त्रवणानुकमेन मोक्षानुकमेन ज स्त्रवणानि सँवृत्यनुति| दत्त उदत्तरि परिच्छेदिता

อปรปรณียตยา สวย์ภูตวานุกุลตยา สวยมภิสัโพชนตยา ปรโต' ปริมารคณตยา มหากรุโณปาย
 วิกลดตยา คมภีเรทंपรตยยานุโพชนเนน ปรตแยกพุทธยานัน สัวรตยนติ| ตต อุตตรตริ์ ปริโคธิตาวิปูลาปร
 มาณจิตตตยา มหากรุโณเปตตยา อุปายเกาศลสัคฤหิตตยา สัพทสมหาปรณิธานตยา สรวสตุตวาปริต
 ยาคตยา พุทธชฌานวิปูลาธยาแลมพนตยา โพธิสตุตวภูมิปริศุทโย ปารมิตาปริศุทโย จรยาวิปูลตวาย
 สัวรตนเต| ตต อุตตรตริ์ ปริโคธิตาฯ สรวาการปริโคธิตตวาทยาวทศพลพลตวาย สรวพุทธธรรมส
 มุทาคมาย สัวรตนเต| ตสมาต ตรหยสมภาะิ สมภาะินิรหาเร สรวาการปริโคธินาภินิรหาร เอว โยคะ
 กรณียะ||

2.2 ส ภูยสยา มาตรยา เอว ปรตีสัคิษเต- อิเม ชล ุปนุรทศากุศลาฯ กรมปถา อธิมาตรต
 วาหาเสวิตา ภาวิตา พหุสิกถตา นิรยเหตุรมธยตวาตติรยคโยนิเหตุรมถตุตวาทยมโลกเหตุฯ| ตตร ป
 ราณาติปาโต นิรยมุปนยติ, ติรยคโยนิมุปนยติ, ยมโลกมุปนยติ| อถ เจตปุณรมนุษเยษุ อุปปทยเต, เทวา
 วิกากาวภินิรวรตยติ อลปายุชคตา จ พหุคลาณยตา จ| อทตตาทานัน นิรยมุปนยติ, ติรยคโยนิมุปนยติ,
 ยมโลกมุปนยติ| อถ เจตปุณรมนุษเยษุ อุปปทยเต, เทวา วิกากาวภินิรวรตยติ ปริตโตภคต่า จ สาธารณ
 โภคต่า จ| กามมิถยาจาโร นิรยมุปนยติ, ติรยคโยนิมุปนยติ, ยมโลกมุปนยติ| อถ เจตปุณรมนุษเยษุ
 อุปปทยเต, เทวา วิกากาวภินิรวรตยติ อนาชาเนยปริวารต่า จ สสปตนทารต่า จ| มฤชวาวิท นิรยมุ
 ปนยติ, ติรยคโยนิมุปนยติ, ยมโลกมุปนยติ| อถ เจตปุณรมนุษเยษุ อุปปทยเต, เทวา วิกากาวภินิรวรตย
 ติ อภยาชยานพหุลต่า จ ปไรวิสัวาทนต่า จ| ไปศุนย นิรยมุปนยติ, ติรยคโยนิมุปนยติ, ยมโลกมุปน
 ยติ| อถ เจตปุณรมนุษเยษุ อุปปทยเต, เทวา วิกากาวภินิรวรตยติ ภินนปริวารต่า จ หินปริวารต่า จ|
 ปารุชย นิรยมุปนยติ, ติรยคโยนิมุปนยติ, ยมโลกมุปนยติ| อถ เจตปุณรมนุษเยษุ อุปปทยเต, เทวา วิกา
 กาวภินิรวรตยติ อมนาปศรวณต่า จ กลทวจนต่า จ| สัภินนปรลาโป นิรยมุปนยติ, ติรยคโยนิมุปนยติ,
 ยมโลกมุปนยติ| อถ เจตปุณรมนุษเยษุ อุปปทยเต, เทวา วิกากาวภินิรวรตยติ อนาเทววจนต่า จ อนิศ
 จิตปรตีกานต่า จ| อภิตยา นิรยมุปนยติ, ติรยคโยนิมุปนยติ, ยมโลกมุปนยติ| อถ เจตปุณรมนุษเยษุ
 อุปปทยเต, เทวา วิกากาวภินิรวรตยติ อสัตยฐิต่า จ มเหตุจต่า จ| วยาปาโท นิรยมุปนยติ, ติรยคโยนิมุ
 ปนยติ, ยมโลกมุปนยติ| อถ เจตปุณรมนุษเยษุ อุปปทยเต, เทวา วิกากาวภินิรวรตยติ อหิตะชิต่า จ
 ปโรตปีทนต่า จ| มิถยาทฤชฐิะ นิรยมุปนยติ, ติรยคโยนิมุปนยติ, ยมโลกมุปนยติ| อถ เจตปุณรมนุษ
 เยษุ อุปปทยเต, เทวา วิกากาวภินิรวรตยติ กุทฤชฐิปฏิบัติศจ ภวติ ศคศจ มายาวิ|

2.3 เอว ชล มหโต' ปริมาณสย ทุะชสกนธสย อิเม ทศากุศลาฯ กรมปถาฯ สมุทาคมาย
 สัวรตนเต| หนต วัย อิมาน ทศากุศลาณ กรมปถาณ วิวรชย ธรรมารามรตริตา วิหราม| ส อิมาน ทศากุศ
 ลาน กรมปถาณ ปรหาย ทศกุศลกรมปถปรติชิจิตะ ปรัสเตชเวว ปรติชจาปยติ| ส ภูยสยา มาตรยา
 สรวสตุตวานามนติเก หิตจิตตตามุตปาทยติ| สุขจิตตต่า ไมตรจิตตต่า กฤปาจิตตต่า ทยาจิตตตาม
 นุครหจิตตตามารกษาจิตตต่า สมจิตตตามาจารยจิตตต่า ศาสตุถจิตตตามุตปาทยติ| ตสัยวั ภวติ-
 กุทฤชฐิปฏิบัติตา วเตเม สตุตวา วิชมมตโย วิชมาศยา อุตปถคหนจาริณะ| เต' สมภาะิ

ภูตปลสมยคฤทษภูมิารคยาถาตถเย ปฺรติษฐาปยิตวยาเย| ภินนวิคฤหิตจิตตวิวาโทปปนนา พเตเม สดตวาวะ สดตสมิต์ โกรโรปนนาหส์ฐกษิตาเย| เต' สสมาภินนุตตเร มหาไมตรยุปส์หาเร ปฺรติษฐาปยิตวยาเย|

2.4 อตถุปตา วเตเม สดตวาวะ ปฺรวิตตาทิลาซิโณ วิชมาชีวานุจริตวาทะ| เต' สสมาภี ปฺรสิศุทท กายวางมณสกรมานตาชีวิกาย่า ปฺรติษฐาปยิตวยาเย| รากเทวษโหมทริณิทานานุกตา พเตเม สดตวา วิวิคกเลศาคณิซวาลาภี สดตสมิต์ ปฺรทิตปะตเย| น จ ตโต' ตยนตนิะสรโณปาย์ ปฺริมารคยนติ| เต' สสมาภี สรวุกเลศปฺรศเม นิรูปทฺรเว นิรวาณะ ปฺรติษฐาปยิตวยาเย| มหาโหมทตมสตีมิรภูลาวิทธานุชการาวุกตา วเตเม สดตวา महानुชकारकनानुपฺริวิษญาะ ปฺรชวาโลกสุทฺริภูตา महानुชकारปฺรสกนนาะ กฤทษภูมิگانตารสมวสฤตวาทะ| เตชามสสมาภีรนาवरณั ปฺรชวาจกษุรวีโศธยิตวยั ยถา สรวรธรมยาถาตถ ยาปฺรปฺรณยต่า ปฺรติลปฺสยนเต| มหาสํสาราภูวีกานตารมารคปฺรปนนา วเตเม สดตวา 'อโยคเกษมิโน' นาควาสปฺราปตา มหาปฺรปาทปติตา นิรยติรยคโยนิยมโลกคิติปฺรปาทาภิมุชชะ กฤทษภูมิวิษมชาลานุปฺรยวนทฐา โหมคคหนส์นนา มิถยามารควิปลปฺรยาดา ชาตยนธิภูตวาทะ ปฺรนิยายกวิกลา อนิะสรณะนิะ สรณส์ชญุโน นมุจิปาศพทฐา วิชยตสกรโปรคฤหิตวาทะ กุศลปฺรนิยายกวิริทิตา มาราศยคหนานุปฺริวิษญา พุทฐาศยทฺริภูตวาทะ| เต' สสมาภีเรววิธิต สํสาราภูวีกานตารทฺรคาทตตารยิตวยา อภยปุเร จ สรวชวลตนาคระ นิรูปทฺรเว นิรูปตวเป ปฺรติษฐาปยิตวยาเย|

2.5 มมหาโฆรมยามไถรนิมคณา วเตเม สดตวาวะ กามภวาวิททยาฤทษภูมิโยชสมวสฤทษญาะ สํสารโสรโตนวาหิณสฤทษณานทิปฺรปนนา มหาเวคครสตา อวิโลกนสมรธาะ กามวยาปาทวิททิวิตฺรกกปฺรตนาานุจริตวาทะ สดตกายฤทษญุทกรากษสฤทหิตวาทะ กามคหนาวรตนาปฺริวิษญา นนทิวากมธยส์นนา อสมิमानสฤโลตสนนา เทาะศิลยวิษมาจารานตะปุตติภูตวาทะ ชชายตนครามภยตีรมนุจจลิตวาทะ กุศลสํตารกวิริทิตา อนาถา อปฺรายนา อศรณายะ| เต' สสมาภีรมหากรุณากุศลมูลพลเโนทฤถตย นิรูปทฺรเว' รชสิเกษเม ศิวะ' ภเย สรวภยตฺรสาปคเต สรวชวลตารตฺนทวิเป ปฺรติษฐาปยิตวยาเย|

2.6 รุทฐา วเตเม สดตวา พทฺทุชชะเทารมณสโยปายาสพหุเล' นุนยปฺรติชปฺรียาปฺรียวินิพนธเน สโตกปฺริเทวานุจริเต ตฤชณานิคชพนธเน มายาศาชยาวิททยาคหนส์นเน ไตรธาตูกจารเก| เต' สสมาภี สรวไตรธาตูกวิเวเก สรวทฺุชโชปศเม' นาวรณนิรวาณะ ปฺรติษฐาปยิตวยาเย|

2.7 อาตมาตมียาภินิวิษญา วเตเม สดตวาวะ สกนธาลยานุจจลิตาศจตุรวิปฺรยาสานุปฺรยาดวาทะ ชชายตฺนศุนยครามสํนิศริตาศจตุรุมหาภูโตรคาภิตฺรุตวาทะ สกนธวคตสกรากิฆาติตวา อปฺริมาณทฺุชชปฺรติสํเวทินะ| เต' สสมาภี ปรมสุเช สรวนิกะตวิกเม ปฺรติษฐาปยิตวยา ยทฺต สรววารณปฺรหาณนิรวาณะ|

2.8 หีนสิณทินาธิมุกตา วเตเม สดตวา อครยสรวชวลชลาณจิตตวิกิลาสะ สติ นิะสรณะ มหายานะ ศรราวกปฺรตเยกพฺทฐยานาวตีรณมตยะ| เต' สสมาภีรพุทธารพฺทฐธรมมติวิปฺลลาธยาลมเพน สรวชวลชลาณโลจนตยา อุนุตตเร มหายานะ ปฺรติษฐาปยิตวยาเย||

2.9 อิติ หิ ภาวนโต ชินปุตรา เอวํ ศीलพลาชานานุกตสย โภธิสตตวสย กฤปากรรณาไมตรยภินิหารกุศลสย สรวสตตวานาวธิษฏกถยามมิตรสยาปริตยกตสรวสตตวสย กิริยากริยาภินิหารกุศลสย วิมลยาํ โภธิสตตวภูเมา ปรัชยจิตตสยา พทโว พุทธา อาภาสมาคจฉนติ เอาทาริก...¹⁸⁵ ปริณามยติ| ตํสจ ตถาคตานุรหตตะ สมยภัสสปุชชานํ ปยุปปาสเต, เตชํ จ สกาเศภโย เคารเวณเมาเนว ทศ กุศลานํ กรมปลานํ ปรัชยจิตตสย, ยถาปรัตยจิตตํสจ นานตรา ปรัชยจิตตํ | โส' เนกานํ กल्पานเนกานํ กल्पตทานํ อนเนกานํ กल्पสทสสรานํ อนเนกานํ กल्पตตสทสสรานํ อนเนกานํ กल्पนียุตตตสทสสรานํ อนเนกกลปโกฏิเนกานํ กल्पโกฏิตทานํ อนเนกานํ กल्पโกฏิตตสทสสรานํ อนเนกานํ กल्पโกฏิनียุตตตสทสสรานํ มาตสรวเทาะศีลยมลาปนีตตยา ตยาคศีลวิสุทเธา สมุทาคจฉติ|

2.10 ตทยถาปิ นาม ภาวนโต ชินปุตราสทเทว ชาตรูปํ กาสีสปุรุษิปตี ภูยสยา มาตริยา สรวมลาปคตํ ภาวติ, เอวเมว ภาวนโต ชินปุตรา โภธิสตตว' สยํ วิมลยาํ โภธิสตตวภูเมา สลิต' เนกานํ กल्पานํ ยาวทเนกานํ กल्पโกฏินียุตตตสทสสรานํ มาตสรวเทาะศีลยมลาปนีตตยา ตยาคศีลวิสุทเธา สมุทาคจฉติ| ตสย จตฺรภยะ สัครทวสตุภยะ ปริยวทตยา อตริกตตมา ภาวติ| ทศภยะ ปารมิตาภยะ ศीलปารมิตา อตริกตตมา ภาวติ| น จ ปรัชยาสู น สมุทาคจฉติ ยถาพลํ ยถาภขมานม||

2.11 อियํ ภาวนโต ชินปุตรา โภธิสตตวสย วิมลยา นาม ทวิทียา โภธิสตตวภูมิ สมาสนิรหตตะ, ยสยํ ปรัชยจิตโต โภธิสตตว ภูยสทเวเน ราชานํ ภาวติ จกรวรวตี จตฺรทวิปาธิปติธรมมิปตยปรัตยลพธะ สปตฺรตนสมนวาตตะ กถตี ปรัชย สตตวานํ เเทาะศีลยมลาปนีตตยา กุศล สตตวานํ ทศสุ กุศลเชฏฺฏกรมปลเชฏฺฏ ปรัชยธาปิตุม| ยจจ กิจจิตกรมารภเต ...¹⁸⁶||

¹⁸⁵ ...ทศเนน ปรัชยชานพเลน จ พหุณี พุทตตทานํ พหุณี พุทตสทสสรานํ พหุณี พุทตตสทสสรานํ พหุณี พุทตตสทสสรานํ พทโว พุทตโกฏิโย พหุณี พุทตโกฏิตทานํ พหุณี พุทตโกฏิสทสสรานํ พหุณี พุทตโกฏิตตสทสสรานํ พหุณี พุทตโกฏินียุตตตสทสสรานํ อภาสมาคจฉนติ เอาทาริกทศเนน ปรัชยชานพเลน จ ตํสจตถาคตานุรหตตะ สมยภัสสปุชชานทถยภูวาทารชยตตยา ตตกรโรตี ครุกโรตี มานยติ ปุชยติ จีวรปณชปาตฺรศยนาสนคลานปรัตยย โภชชยปรักาไรตจ ปรัตยปาทยติ โภธิสตตวสสุโขปชานํ โจปสัทรตี สัมคณสมันนํ จ กโรตี ตานํ กุศลมูลานํ อนุตตรา ยํ สมยภัสสปิเ

¹⁸⁶ ทาเนน วา ปริยวทตยา วา อรทกริยา วา สมานารุทตยา วา ตตสรวมวริหิตํ พุทตมนสิกาไรธรมมนสิกาไรธะ สัมมนสิกาไรโภธิสตตวมนสิกาไรโภธิสตตวจรมมนสิกาไรธะ | ปารมิตามนสิกาไรธะ ภูมิมนสิกาไรธะ พลมนสิกาไรธะ ไวศารทมนสิกาไรธะเวณิกพุทตธรมมนสิกาไรธะ ยาวตสรวาการวโรเปตสรวชวลชานมนสิกาไรธะ กิมิตี สรวสตตวานามครุโย ภเวยํ เศรษฐโย เซยชโย วรระ ปรรว อุตโตโม' นุตโตโม นายโก วินายกะ ปรัชยโย ยาวตสรวชวลชานปรัตยโรธเน ภเวยํ อากํกษัศจ ตถารูปํ วีรยมารภเต ยถารูปเณ วีรยารมเณ สรวคฤททกลตนโกคานุตสฤชย ตถาคตตสเนน ปรรวชิตตจ สนเนกภยณลวมุทฺรเตน สมาสทสสรํ ปรัตยลพธะ พุทตสทสสรํ จ ปตยติ เตชํ จาธิชชานํ สัชานีเต โลกชาทสทสสรํ จ กมปยติ เกษตฺรทสทสสรํ จากรมติ โลกชาทสทสสรํ จาวภาสยติ สตตวสทสสรํ จ ปรัชยจิตตํ กल्पสทสสรํ จ ติชยติ กल्पสทสสรํ จ ปุรว่าตาปราชนตตะ ปรัชยจิตตํ ธรมมุชทสสรํ จ ปรัชยจิตตํ ภายสทสสรํ จาทสทสสรํ ภาย ภาย จ โภธิสตตวสทสสรปรัวารมาทสยติ ตต อตตเร ปรัชยชานพลิกา โภธิสตตววะ ปรัชยชานไวเศปิกตยา วิ

เต มารทวารชวมฤทภูมิยจิตตาะ	กลยามอาศัย ทมาศยตาภยูเปตาะ
สัสรุคเพกษวิคตาศจ อุทารพุทธิ	มาหัตมย อาศยวิท ทวีตียกรรมนติ 2:6
อตร สติตา คุณธระะ กุศโลปเปตาะ	ปราณาติปาตวิคตา อวิทีสจิตตาะ
อทตตทานปคตาะ พรทารตำ จ	สตยานวิตา อปีศุนาะ ปุรุขปรธานาะ 2:7
ปรโภคภิกขวิคตา วิทุ ไมตรจิตตาะ ส	มยกูปเถ อุคตตะ อศจชณกาศจ
นิรุมานกายครหณาศจ สุปะศลาศจ	รภษนติ ศาสตุ จรณัม สท อปรมตตะ 2:8
ทุชะนินิ ยานิ นิรยเถ ตถ ตีรยคโยเนา	ยมศาสนเ ชวลิตอาศรยนิตยูเปตาะ
สรเว ตี ปาปตติตักษลาะ ปรโภณติ	หนตะา วิวรชย อุเปมहि สตยธรมม 2:9
อาเทา จ กฤตว มนุชานูปตติมิษฐำ	ยวาทภาครมรณาศยธยานุ ศิกษาม
ปรเตยกายนมถ ศรารวกพุทธานัน	สรเว อิตุ ทศภิ ศุกลปไถะ ปรภุตม 2:10
เอว วิทิตว สตต วิทุ อปรมตตะ	ศีเลษุ สัสถิต ปรานปี สถาปนนติ
ภูโยตเตร กรุมอาศยตาภยูเปตาะ	สตตวาน วิทิตว พุชิตาน กฤป สัชนนติ 2:11
หนโต วิทฤษฐิปติตา อิมิ พาลพุทธิ	โกโรโรปนาทฐตจิตต วิวาทปราปตะ
สตต อตฤปต วิชเย ภยู ปรารถยนติ	ตรินิทาน สตตว ปรโม่จิตวย เอเต 2:12
มทอนธการตมสาวฤต โมทอนนนะ	กานตารมารคปติต มททฤษฐิชาเล
สัสารปถษรคตา रिปุ ธรษยนติ	โมกษามยหัง นมจิปถษรมธยปราปตาน 2:13
เกลโศรมิภริทริยต โอฆจตุรนิมคณา	ไตรธาตูกะ พุชตะะ ปริปิทยมานาะ
สกนธาลยาภยูคตตะ วฤตอาตมสัชญา	เตษารถิ ยชยมิ อหัง พุชโม่จนารถม 2:14
อวสฤชย เศรษฐปรวรั อิม พุทฐชยานัน	สติ เอว นิษสรณิ ทินมตี ชนนติ
สถาเปมิ ตาน วิมลชยานิ ตถาคตานำ	วีรยารภนติ อตุล วิทุ โพธิเทตะะ 2:15
อตร สติตา คุณศโตปจิตา มทรชิ	ปศยนติ ไนกสุคตานปี พุชยนติ
เตชะ ศุภ ภยู อุตตปยติ กลปโกภยูำ	กาสิสกาถจนวนรั จ ยถา นิภษิปตม 2:16
อตร สติตา ชินสุตา นฤปจกรวรัตติ	ภุตวา ปรณนติ ทศภิษะ กุศเลภิ สตตวาน
ยจโจว สัจจิ ศุภสัจย สัจจिनนติ	ตราชตา ภเวม ชคโต ทศภิรพลาตมไยะ 2:17
อากางภษมาถน วิชวิทว จ ราชโภคาน	ปรวรัชย ศาสนวเร อุปคมย ธีระาะ
วีรยानวิตา ลภिय ศเรษจวรั สมารี	พุทธา สหสร ปริปุรณ ภษณ ทฤศนติ 2:18
เอววิธา คณนยา ภยู อนย เนกา	อาทรศยนติ วฤษภิ สติต อตร ภูเมา
อต อุตตริ ปรณิธิชยานวราภยูเปตตะ	ไนกา วิกรวิทวิธา วินยนติ สตตวาน 2:19

กรวนติ เยชะ น สุกรา สัชยา กตฺถุ กายสย วา ปรภายา วา ฤทเธรวา จภษุโษะ วา โคจรสย วา สวรสย วา จรยายา วา
วูหสย วา อธิษจันสย วา อธิมุเกตรวา อภิสัศการานำ วา ยวาทเวทาวทภิรปี กลปโกภูนียุตศตสหัสไรริติ

อิตเยชา ทวีติยา ภูมินิรโทษฺฐา สุกตาทมชาะ|

สรวโลกที่ไต่ชี้นำ โปธิสตวานนุตตมา

||2:20||

วิมลนา นาม ทวีติยา ภูมิชะ||

3 ปรภากรී นาม ตฤติยา ภูมิมะ

เอวี่ ศรุณิตว จริภูมิมุตตมา	โพธิสตตววิษเย อจินตियาม	
หริชิตา ชินสุตาเซ สเคารวาวะ	ปุชุปเมฆ นภตะ ปรมุญจิชะ	3:1
สาธู สาธู คิริสารสาภยา	เทคีโต วิทุน คีลสัวระ	
สรวสตตวกรุณาย อาศโย	ภูมิเศรชช ทวิตियาย โคจระ	3:2
ภูตตตตว วิตถามนนุยถา	โพธิสตตวจระณั มโนรมม	
สรวโลกहितเสาขยจินตนา	เทคีตึ ตุ ปรมปรภาสวรม	3:3
ภูย ภูย นรเทวปฐิต้า	ภูมิเศรชช ตฤติยามุทาห	
ธรมชยานกรियมุคตี สูจย	ยทฤโต' นุภว ตาทฤโต' โคจระ	3:4
ทานคีลจระณั มหริชิน้า	ภษานตีวีรยสมปรัชญุพายตาม	
ไมตรเศรชช กรุณาย มารุคณั	ภษชวี ชินจิวีโคธรม	3:5
วิมุคตีจันทร อูวาจ วชรครภวิศารทม		
ตฤติยา สักรมนนทานามาศยั ภณั สุธรม	3:6	

3.1 วชรครภ โโพธิสตตว อาห-โย'ยั ภวนโต ชินปุตธา โพธิสตตวโว ทวิตियายา โพธิสตตวภู
 เมมา สุปริโคธิตาธยาศยสตฤติย้า โพธิสตตวภูมิมากรมตี, ส ทศภิกษิตตาศยมนสกาไรรากรมตี| กตไมรุ
 ทศภิกะ? ยหุต ศุทฐจิตตาศยมนสกาเรณ จ สธิรจิตตาศยมนสกาเรณ จ นิรวิจจิตตาศยมนสกาเรณ จ อวิ
 รากจิตตาศยมนสกาเรณ จ อวินิวรตจิตตาศยมนสกาเรณ จ ทฤฒจิตตาศยมนสกาเรณ จ อุตตปตจิต
 ตาศยมนสกาเรณ จ อตถปตจิตตาศยมนสกาเรณ จ อูทารจิตตาศยมนสกาเรณ จ มาหาตมยจิตตาศย
 มนสกาเรณ จ| เอภริทศภิกษิตตาศยมนสกาไรรากรมตี| ส ขลุ ปุนรภวนโต ชินปุตธา โพธิสตตวสตฤติ
 ยาย้า โพธิสตตวภูเมมา สติโต'นิตยต้า จ สรวสัสการคตสย ยถาภูตึ ปรัตยเวภษเต, ทุชตต้า จ อศุกต้า จ
 อนาศวาลิกต้า จ วิปรโลปต้า จ อจิริสทธิติกต้า จ ภูษณโกตปาทนิโรธต้า จ ปูรวานตาสัภวต้า จ อปราน
 ตาสักรานตีต้า จ ปรัตยตปนนาวยวสทธิตต้า จ สรวสัสการคตสย ปรัตยเวภษเต|

3.2 ส เอวี่ภูตึ สรวสัสการคตึ สัปศยนุนนภิสริ นีรากรนทึ สโคกั สปริเทวึ สไปยายาสั ปรี
 ยاپริยวินิพทึ ทุชชเทารมณสโยปายาสพหุลมสนัจยภูตึ รากทเวษโมหาคนีสัปรทีปตมเนกวยาวีวริตึ
 จ อาตมภาวึ สัปศยน ภูยสยา มาตฺรยา สรวสัสการภยศจิตตมจจาลยตี, ตถาคตชยานเน จ สัเปรชยตี|
 ส ตถาคตชยานสยาจันตยต้า จ สมนุปศยตี, อตุลยต้า จ อปรเมยต้า จ ทูราสทต้า จ อสัสปฤษฏต้า จ
 นิรุปรทรวต้า จ นิรุปายาสต้า จ อภยปฺรคมนียต้า จ อปุนราวฤตตีต้า จ พหุชนปรีตราณต้า จ สมนุปศ
 ยตี| ส เอวมปฺรมาณต้า จ ตถาคตชยานสย สมนุปศยน เอวี่ พหุปรทรวต้า จ สรวสัสการคตสย วุยูป
 ริกษมาโณ ภูยสยา มาตฺรยา สตตวานานนตีเก ทศ จิตตาศยานุปสถापยตี| กตมาน ทศ? ยหุต
 อนาถาตราณาปรีตฺรณจิตตาศยต้า จ นิตยทริทฺรปรีตฺรณจิตตาศยต้า จ รากทเวษโมหาคนีสัปร

ที่ปตปตฺติศรณจิตตาศยตํ จ ภวจารการวรุทฺตปตฺติศรณจิตตาศยตํ จ สดตสมิตเกลศคหนาวฤตปฺร
 สฺปตปตฺติศรณจิตตาศยตํ จ อวิโลกนสมรฺถปตฺติศรณจิตตาศยตํ จ กุศลธรมจณฺทรหิตปตฺติศรณจิตตาศย
 ตํ จ พุทฺธธรมปรมุชิตปตฺติศรณจิตตาศยตํ จ สํสารโสรโต' นฺวาทิปตฺติศรณจิตตาศยตํ จ โมกฺโข
 ปายปรมฺขณฺณปตฺติศรณจิตตาศยตํ จ| อิมานํ ทศ จิตตาศยานุสฺสาปยติ||

3.3 ส เอวํ พหุพทฺรวิ สดตวธาตฺตฺต สมฺนุสฺยณฺ เอวํ วิรยมารภเต| มโยไวเต สดตวธา ปฺริต
 ราชตวยาเย ปฺริโมจยิตวยาเย ปฺริโสชยิตวยา อุตตารยิตวยา นิเวศยิตวยา ปฺริติษฺจาปยิตวยา ปฺริ
 โตษยิตวยาเย สโรปยิตวยา วิเนตวยาเย ปฺรินิรวาปยิตวยา อิติ| ส เอวํ นิรวินฺนคตฺตจฺจ สรวสํสการคตฺตยา
 อุกฺเพกษานคตฺตจฺจ สรวสดตฺตเวษุ อุนคํสํสานคตฺตจฺจ สรวชวลชฺวณเน ตลาคคชฺวณนปฺริตฺตธรมะ สรวสดตฺตวปฺริต
 ธานายาภยูกฺตเย เอวํ วยุปฺปรีกฺษเต| กตเมนํ ชลฺล อุกฺปายมารุคฺเคน ศกฺยา อิมํ สดตฺวา เอวํ พหุทฺธะโขปฺก
 เลศปฺรปตฺติตา อภยพุทฺธธรม, อตฺตยนตฺตสฺสเย จ นิรวาณํ ปฺริติษฺจาปยิตฺตม, สรวธรมนิษํสศยตํ จานุสฺสาปยิตฺ
 มิติ?

3.4 ตสฺย โปธิสทฺตวสฺสโยวํ ภวติ| นานนฺยตฺร อนนารณวิโมกฺษชฺวณนสถานตฺ| ตจฺจ อนนาร
 ธนชฺวณนวิโมกฺษสถานํ นานนฺยตฺร สรวธรมยถาวทวโพธาตฺ| ส จ สรวธรมยถาวทวโพธํ นานนฺยตฺร อปฺร
 จารานุตฺปาทจารินฺนยาเย ปฺรชฺวลาเย| ส จ ปฺรชฺวลาโลโก นานนฺยตฺร ธฺยานเกาศลยวินิศจยพุทฺธิปฺรตฺย
 เวกฺษณตฺ| ตจฺจ ธฺยานเกาศลยวินิศจยพุทฺธิปฺรตฺยเวกฺษณํ นานนฺยตฺร ศฺรุตเกาศลยทิตฺติ||

3.5 ส เอวํ ปฺรตฺยเวกฺษิตชฺวณนํ ภูยสฺยา มาตฺรยา สทฺธธรมปฺรเยษณนภยูกฺโต วิหฺรติ| ราช
 ริทิวํ ธรมศฺรวณารุโธ ธรมกามาตฺตปฺตาปฺรติปฺรสรพฺโธ พุทฺธธรมปฺรเยษณนภยูกฺโต| ธรมารามํ ธรมรโต
 ธรมปฺรติศรณํ ธรมนิมฺโน ธรมปฺรวณํ ธรมปฺรภาควาโร ธรมปฺรยณํ ธรมลยณํ ธรมตฺราณํ ธรมานุธรม
 จารี| ส เอวํ พุทฺธธรมปฺรเยษณนภยูกฺโต นาสฺติ ตตฺถิกิจิทฺ พฺรยวิตฺตชฺชาตํ วา ธนธฺยานโยคโกษจฺจคารชฺชาตํ
 วา หิรณฺยสฺสรวณนภมฺมิกฺตาวชฺรไวทฺธยฺสจฺจชฺชิตลาปฺรวาทชฺชาตฺรปฺรชฺชชฺชาตํ วา ยาวตฺสรวาจฺจคปฺรตฺตยจฺจคปฺรตฺตยา
 โค วา ยนํ น ปฺรตฺตยชฺติ ตยา ธรมกามตฺตยา| น จ ตสมาทฺทฺษกรสํชฺฉี ภวติ อนนฺยตฺร ตสมินเนว ธรมภานก
 ปฺทุกฺเล ทฺษกรสํชฺฉี ภวติ โย'สโยกธรมปทฺมปิ เทศยติ| ส ธรมเทโธรนาสฺติ ตตฺถิกิจิทฺปาตฺตํ พาทฺยํ วสฺต
 ยนํ น ปฺรตฺตยชฺติ| นาสฺติ ตตฺถิกิจิทฺธาตฺตมิกํ วสฺตฺต ยนํ น ปฺรตฺตยชฺติ| นาสฺติ ตตฺถิกิจิทฺคฺรุปฺริจฺรโยปฺสฺถานํ ยน
 นปาทตฺเต| นาสฺติ สา กาจิทฺ มาทานภิมานนตฺสรวณนโรนปจารตฺตา ยํ นปาทตฺเต| นาสฺติ สา กาจิต
 กายิกิ ปิจา ยํ นปาทตฺเต|

3.6 ส จิตฺโร ภวตฺตยศฺรุตธรมปทฺสรวณน, น ตเวว ตฺริสาธสฺรมมหาสาธสรวโลกธาตฺตฺปฺรติเมน
 รตนราชิตปฺรติลมนนํ| ส จิตฺโร ภวตฺตยสฺสภยิตตฺตาคาธาตฺสรวณน น ตเวว จกฺรจฺจวตฺตราชยปฺรติลมนนํ| ส จิต
 โร ภวตฺตยศฺรุตธรมปทฺสรวณน โปธิสทฺตวจฺจรยาปฺริโสชเนน น ตเวว ศกฺรตฺตวพฺรหมตฺตวปฺรติลมนน
 พหุคฺลปศตฺสทฺสรวณน| สเจทฺทํ กศฺจิทฺทวํ พฺรยวต-เอวมํ ติลยมิทํ ธรมปทํ สมยกสํพุทฺโธปฺนิตํ
 โปธิสทฺตวจฺจรยาปฺริโสชนํ สํสรวาเยยม, สเจตฺตวํ มหตฺตยามกฺนิชฺทายํ สํปฺรชฺวลิตายาเมกชฺวาลีสฺฐิตายา
 มาตฺตมานํ ปฺรปาตเย, มหานตํ จ ทฺษชเวทโนปกรมํ สวศฺรีเรณปาททฺทยา อิติ| ตสฺสโยวํ ภวติ| อุตฺสเห'

หมกสยาปี ธรรมปทสย สมยกสัพฺพุโธปนีตสย โโพธิสตตวจรยาปริโชนสยารถาย ตริสาหสรมหาสาหสร
 โลกาธาตวคณิปริปุรณ พรหมโลกาทาตมานมุตสรชฎุม, กิ ปุณะ ปราภตยา อคณิขทายาม| อปี ตุ ขลุ
 ปุณะ สรวโรนินรยาปายทุชชวโลสรปยสมาภิตุทธรรมาษะ ปุระยชิตวยาษะ, กิ ปุณรมนุษยทุชชวโลสริตี|
 ส เอวรูเปณ วีรยารมณณ ธรรมาน ปุระยชเต| ยถาศุเตษุ ธรรมेषุ จ โยนิศะ ปุระยเวกษณชาติโย ภวติ|
 ต้าจจ ธรรมาน ศุรุตวา สวจิตตนิธยปุตยา เอโก รโหคต เอว มีมาสเต| ธรรมานุธรรมปติปุตยา อิม
 พุทธธรรมา อนุคนตวยา น เกวลั วากกรรมปริศุทเยติ|

3.7 โส'สยํ ปุระภากรยํ โโพธิสตตวภูเมา สลิตโต โโพธิสตตโว ธรรมานุธรรมปติปุตติเหโตรวี
 วิกตํ กาไมรวีวิกตํ ปาปโกกรกษลธรมะ สวิตรกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปรีติสุขํ ปุระณํ ธรรมานมุปลํปทย วิหริติ| ส
 วิตรกวิจารานา วยุปคมาทชยาตมสํปฐสาทาจเจตส เอโกตีภาวาทวิตรกมวิจารํ สมาธิชํ ปรีติสุขํ ทิวติยํ
 ธรรมานมุปลํปทย วิหริติ| ส ปรีเตรวีราคาทูปะกษโก วิหริติ สมฤติมานํ สํปฐชานนํ| สุขํ จ กาเยน ปุระติส
 เวทยติ ยตตทารยา อาจกษนเต อูปะกษกะ สมฤติมานํ สุขิวาหรี นิษปรีติกํ ตฤติยํ ธรรมานมุปลํปทย วิหริ
 ตี| ส สุขสย จ ปุระหาณาทุชชสย จ ปุระหาณาตปุรวเมว จ เสามนสยเทารมณสยโยรสตคมาทุชชสาสุข
 มุเปกษาสมฤติปริศุทธี จตุรธํ ธรรมานมุปลํปทย วิหริติ| ส สรวโศ รุปลํชุลานา สมติกรมต ปุระติชสํชุล
 นามสตคมานานาตวสํชุลานามมนสิการาทนตมาภาสมิตยาภาศานนตยายตนมุปลํปทย วิหริติ| ส
 สรวต อากาศานนตยายตนมติกรมานนตํ วิชุลานมิตี วิชุลานานนตยายตนมุปลํปทย วิหริติ| ส สรว
 โศ วิชุลานานนตยายตนมติกรมานนตํ กิจิตยาก็จุนยตนมุปลํปทย วิหริติ| ส สรวต อากัจจ
 ยายตนมติกรมานนตํสํชุลานาสํชุลายตนมุปลํปทย วิหริติ เตณานภริติปฐสถานน นานยตธ ธรรม
 นุธรรมปติปุตติมุพทาย||

3.8 ส ไมตรีสทคเตน จิตเตน วิปุลเนน มหทคเตนาทวเยนาปรมาณณาไวเรณาสปตเนนา
 นาวรณนาวยาพาธเน สรวตรานุกเตน ธรรมธาตูปุระเม โลเก อากาศธาตูปุระยวसाने สรววานตํ โลกํ ส
 ผริตโวปลํปทย วิหริติ| เอวํ กรุณาสทคเตน จิตเตน| มุทิตาสทคเตน จิตเตน| อูปะกษาสทคเตน จิตเตน
 วิปุลเนน มหทคเตนาทวเยนาปรมาณณาไวเรณาสปตเนนानาวรณนาวยาพาธเน สรวตรานุกเตน ธรรม
 ธาตูปุระเม โลเก อากาศธาตูปุระยวसाने สรววานตํ โลกํ สผริตโวปลํปทย วิหริติ||

3.9 โส'เนกวิธํ ฤทธิวิธี ปุระยณภูวติ| ปฤถิวิมปี กมปยติ| เอโก'ปี ภูตวา พุชชา ภวติ|
 พุชชาปี ภูตโวโก ภวติ| อาริวภาวํ ตีโรภามปี ปุระยณภูวติ| ตีระ กุชยํ ตีระปฐการํ ปุระยตมปยสชชน
 คจจติ ตทยถาปี นาม อากาศ| อากาศ' ปี ปุระยงเกน กรามติ ตทยถาปี นาม ปกษิตกุนิษ| ปฤถิวยามป
 ยุนมชชนนิมชชนํ กโรติ ตทยถาปี นาม อุตเก| อุตเก'ปยมณชน คจจติ ตทยถาปี ปฤถิวยาม| ฐมยติ
 ปุระชวลติ, ตทยถาปี นาม มหทานคณิสกนธะ| สวากายาพิ มหาวาริธารา อุตสฤชติ ตทยถาปี นาม มหา
 เมฆะ| ยาทิววาริธารายิ ตริสาหสรมหาสาหสโร โลกาตุรธาทีปตะ ปุระทีปตะ สंपุระชวลิต'คณินา
 เอกชวลิตีภูโต นิรวาปยเต| อิมาวปี จนทรสุรยาเววมหุทธิเกา เอวมทานุภาเวา ปาณินา ปุระมฤคตี ปรี
 มารุชฎี ยาวทุพรหมโลกมปี กาเยน วคํ วุระยติ||

3.10 ส ทิวเขน ไศรตธาตุนา (วิศุทธธนา) ติกฺรณตมานุชยเกณ อุภยาน ศพทาน ศฤโณติ ทิวเขน มานุชยกาน, สุกฺขมาเนาทาริกําศจ| เย ทูเร'นติเก วา อนตโส ทํศมศกกีฏมกษิกานามปี ศพทาน ศฤโณติ| (เอษา ทิวยไศรตธาตุนา)|

3.11 ส ปรสตตวานา ปรปฺทคลานา เจตสว จิตตํ ยถาภูตํ ปรชานาติ| สราคํ จิตตํ สราค จิตตมิตติ ยถาภูตํ ปรชานาติ| วิวรคํ จิตตํ วิวรคจิตตมิตติ ยถาภูตํ ปรชานาติ| สโทษํ ... วิตโทษํ ... สโมหํ ... วิตโมหํ ... สกฺเกศํ ... นิระกฺเกศํ ... ปรีตตํ ... วิปลุํ ... มหทคตํ ... อปรมาณํ ... สกฺกษิปตํ ... (วิสฺตึรณํ) ... สมหิตํ ... อสมहितํ ... วิมุกตํ ... อวิมุกตํ ... สาจนม ... อนจนม ... เอาทาริกจิตตเมาทาริกจิตตมิตติ ยถาภูตํ ปรชานาติ| อเนาทาริกํ จิตตมเนาทาริกํ จิตตมิตติ ยถาภูตํ ปรชานาติ| อิติ ปรสตตวานา ปรปฺทคลานา เจตสว จิตตํ ยถาภูตํ ปรชานาติ| (เอษา ปรจิตตชวานาภิขณา)|

3.12 โส'เนกวิธํ ปุรวณิวาสมนุสมรติ| เอกามปี ชาติมนุสมรติ| ทเว ติสฺรศจตฺสฺระ ปรยจ ทศ วิศติช ตรีศตํ จตฺวาริศตํ ปรยจาศตํ ชาตีสตมนุสมรติ| อนเกานยปี ชาตีสตานิ| อนเกานยปี ชาตีสตสหฺสรณิ| สํวรตกลปมปี วิวรตกลปมปี| อนเกานยปี สํวรตวิวรตกลปานปฺยณุสมรติ| กลปศตมปี กลปสหฺสรณมปี กลปศตสหฺสรณมปี กลปโกฏฺฐิมปี กลปโกฏฺฐิตมปี กลปโกฏฺฐิสหฺสรณมปี กลปโกฏฺฐิตสหฺสรณมปี ยาวทเน กานยปี กลปโกฏฺฐีนียุตศตสหฺสรณยณุสมรติ-อมุตราหมาสํ เอวันามา| เอวิโคตฺระ เอวิชาติช เอวมหาร เอวมายุชฺปรมาณช เอวิ จิรฺสฺถิติเกช เอวิ สฺซุทฺชชปรตีสเวทึ| โส'หํ ตตฺตจฺยฺโต'ตโรปปนฺนช| ตตฺตจฺยฺโต'อิหอปปนฺนช| อิติ สาการํ โสทเทศํ สนิมิตตมเนกวิธํ ปุรวณิวาสมนุสมรติ| (เอษา ปุรวณิวาสานุสมฤตยภิขณา)|

3.13 ส ทิวเขน จกฺษุชา วิศุทธธนาติกฺรณตมานุชยเกณ สตตวาน ปศฺยติ จยวมานา นุปฺทพฺยมานานํ สุวฺรณานํ ทุรวฺรณานํ สฺศตานํ ทุรฺคตานํ ปรณฺฑิตานํ หีนานํ| ยถารมฺโฆปคานํ สตตวาน ยถาภูตํ ปรชานาติ—อิมเ ภวนตช สตตวาช ภายทฺตฺจฺริเตน สมนวาคตา วาคทฺตฺจฺริเตน สมนวาคตา (มโนทฺตฺจฺริเตน สมนวาคตาช)| อารยณามปวาทกา มิถยาทฤชฺญช มิถยาทฤชฺญิกฺรณสมาทานเห โตสฺตทเรตฺตุม ตตฺปรตฺยยํ ภายสย เกทาทปรํ มรณาทปายทฺรคฺติวินิปาตนิเรชฺชูปฺทยนเต| อิมเ ปุนฺรภวนตช สตตวาช ภายสฺจฺริเตน สมนวาคตา (วากฺสฺจฺริเตน สมนวาคตา มนชฺสฺจฺริเตน สมนวาคตา) อารยณามนปวาทกาช| สมยคทฤชฺญิกฺรณสมาทานเหโตสฺตทเรตฺตุม ตตฺปรตฺยยํ ภายสย เกทาท ปรํ มรณาท สฺศเตา สวฺรเค เทวโลเกชฺชูปฺทยนต อิติ (ปรชานาติ| เอวิ) ทิวเขน จกฺษุชา วิศุทธธนาติกฺรณตมานุชยเกณ สาการํ โสทเทศํ สนิมิตตํ สตตวาน ปศฺยติ| จยวมานานุปฺทพฺยมานาน ... ยถาภูตํ ปศฺยติ||

3.14 ส อิมานิ ธฺยานานิ วิโมกฺษานํ สมหินํ สมหิปตฺตีศจ สมหิปฺทยเต, วฺยฺตติชฺชเต| น จ เตชํ วเศโนปฺทยเต'นยตฺร ยตฺร โพรยจคฺปริปฺฐึ ปศฺยติ ตตฺร สจฺจินตย ปรณฺฑิตานวเศโนปฺทยเต| ตตฺกสย เหโตช? ตถา หิ ตสย โพริสตตวสโยปายเกาศลยาภินิรฺหตา จิตตสฺตติช||

3.15 ตสย อสฺยํ ปรภากฺรยํ โพริสตตวภูเม สฺถิตสย โพริสตตวสย พหโว พุทฺธา อาภาส มาคจฺฉนฺติ| เอาทาริกทฺรศเนน ปรณฺฑิตานพเลน จ| พฺหุณี พุทฺธศตานิ พฺหุณี พุทฺธสหฺสรณิ พฺหุณี พุทฺธ

ศตสหัสราณี พหุณี พุทธานิยตศตสหัสราณี พทโว พุทธโกฏโย พหุณี พุทธโกฏีศตานิ พหุณี พุทธ
 โกฏีสหัสราณี พหุณี พุทธโกฏีศตสหัสราณี พหุณี พุทธโกฏีนิยตศตสหัสราณี อากาสมาคจณตเยทา
 ริททศเนน ปณินานพเลน จ| ส ตถาคตานุทธะ สมยกัสปุทธานุทฤษฎโวทาราศยตยา สตกโรติ กุรุก
 โรติ มานยติ ปุชยติ จิวรปณทปาตยศยนาสนคลานปรตยยโฆษชยปรัชกาไรศจ ปรัตปาทยติ| โโพธิสต
 วสุโขปชานัง โจปสัทรติ| สัมคณสมันนัง จกโรติ| ตานิ จ กุศลมูลานยตตรายัง สมยกัสปุทธา ปริณาม
 ยติ| ต่าศจ ตถาคตานุทธะ สมยกัสปุทธานุ ปรยูปาสเต| เตชะ จ ธรรมเทศนัง สตกฤตย ศถโณติ อุทค
 ทนาติ ธารยติ| ศรุตวา จ ยถาภขมานัง ปรัตปตยยา สมปาทยติ| ส สรวรธรรมาณามสังกรานติตัง จ อวิ
 นาศิตัง จ ปรัตตยปรตยตยา วยวโลกยติ||

3.16 ตสย ภูยสยา มาตรยา สรวาณี กามพนธนานิ ตนุณี ภาวนติ| สรวาณี รูปพนธนานิ สร
 วาณี ภาวนธนานิ สรวาณยวิทยาพนธนานิ ตนุณี ภาวนติ| ทฤษฎิกฤตพนธนานิ จ ปุรวเมว ปรัหานิ
 ภาวนติ| ตสย อสยัม ปรัภากรยัม โโพธิสตตวภูเมา สติตสย โโพธิสตตวสย ...¹⁸⁷ อนุปจยัม มิถยาโมหะ ปรั
 หานัง คจฉติ| ตานิ จาสย กุศลมูลานยตตปยเนเต ปรัศุทฤษฎนติ กรรมณยานิ จ ภาวนติ|

3.18 ตทยถาปี นาม ภาวนโต ชินปุตตราสตเทว ชาตรูปุ กุศลสย กรรมารสย หสตกคตึ ตลย
 ธรรมเมว ปรัมาณนาวติชชเต, เอวเมว ภาวนโต ชินปุตตรา โโพธิสตตวสย อสยัม ปรัภากรยัม โโพธิสตตว
 ภูเมา สติตสย อเนกาน กุลปาน ยาวทเนกานิ กุลปโกฏีนิยตศตสหัสราณี ...¹⁸⁸ ปรัหณัง คจฉติ| ตสย
 ภูยสยา มาตรยา ภูษานติเสารตยาศยตา จ ปรัศุทฤษฎติ, สาชิลยมารูรยาศยตา จ อโกปยาศยตา จ อภุ
 ษิตาศยตา จ อลุกิตาศยตา จ อนุณนามาวนามาศยตา จ สรวกฤตปรัตติกฤตทานัง นิฆางภุษาศยตา จ
 สตตวฤตปรัตติกฤตทานัง กางภุษาศยตา จ อศารยมายาวิตาศยตา จ อคหนาศยตา จ ปรัศุทฤษฎติ| ตสย
 จตฺตรภยะ สัครทวสตุภโย'รธจรยา อติริกิตตมา ภาวติ| ทศภยะ ปารมิตาภยะ ภูษานติปารมิตา อติริกิต
 ตมา ภาวติ| น จ ปรัเศษาสุ น สมุทาคจฉติ ยถาพลั ยถาภขมานม|

3.19 อियัม ภาวนโต ชินปุตตรา โโพธิสตตวสย ปรัภากรี นาม ตฤตียา โโพธิสตตวภูมิะ สมาสนิร
 เทศเต, ยสยัม ปรัตติชจิต โโพธิสตตโว ภูยสตเวณ อินทโร ภาวติ เทวราชสตริทศาริปติะ กฤตตี ปรัภะ สตต

¹⁸⁷ อเนกานกุลปานเนกานิ กุลปศตานุเนกานิ กุลปสหัสราณยเนกานิ กุลปศตสหัสราณยเนกานิ กุลป
 นิยตศตสหัสราณยเนกาะ กุลปโกฏีเรเนกานิ กุลปโกฏีศตานุเนกานิ กุลปโกฏีสหัสราณี อเนกานิ กุลปโกฏี
 ศตสหัสราณยเนกานิ กุลปโกฏีนิยตศตสหัสราณยอนุปจยัม มิถยาราคะ ปรัหณัง, คจฉติ อนุปจยัม มิถยาโทหะ ปรัหณัง
 คจฉติ,

¹⁸⁸ อนุปจยัม มิถยาราคะ ปรัหณัง, คจฉติ อนุปจยัม มิถยาโทหะ ปรัหณัง คจฉติ, อนุปจยัม มิถยาโมหะ ปรั
 หณัง คจฉติ| ตานิ จาสย กุศลมูลานยตตปยเนเต ปรัศุทฤษฎนติ กรรมณยานิ จ ภาวนติ

วาน้ำ กามราควินิวรตโนปายโปสหาราย กุศลเส สดตวานุ กามปงกาทฤษฎุทธม, ยจจ กิจิต ...¹⁸⁹ สน
เนกภษณลวมุฑรเตน สมานิสหสรุ์ ปรัตติภเต ...¹⁹⁰ ||

เต ศุทธอาศย คุณากร ตีภษณจิตตา	นิรวินณ รากวิตตา อนิวรุตติยาจ
ทฤฒจิตต ตปตฤตติยุกติ อุทวารเวคา	มาหาตมยตาศยวิฑู ตฤตติยากรมนติ 3:7
อตร สติตา วิฑู ปฐภากริฐุมิเทเศ	ทุชฌ์ อนิตยมศุจี จ ปฐโลปธรมม
อจิรสติตาภ กษณิกิ จ นิโรธกั จ	วิจินนติ สัฏกฤตคตีกมขนาดตีกม 3:8
เต โรคภูตสทโสภปรเทวนั จ	โสพายสั จ ปริย อปฺริยตานุพพทม
ทุชชเทารมนสยนิลยั ชวลิตาคณิกลป	ปศฺยนติ สัฏกฤตมณนต สมุชชวลนติ 3:9
อุทวิคน สรวุ ตริภเว อนเปภษจิตตา	ชฌานานิกิลาช สุกตานมณนยพุทธิเศ
อวิจินตยิ อตฺถลยิ อสมนตปาร	สัปศฺยเต นิรุตตาป ชินาน ชฌานม 3:10
เต พุทธชฌาน นิรุตพรวมิภษมาณา	อตราน นาทริหิตา วุชเต จรนติ
นิลยั ทริฑู ตริภริคณิกิ สัปรทีปตา	ภวจารเก ทุชศไตรวินิพพุทธิจิตตาเศ 3:11
กเลศาวฤตาสจ อวิโลกน ฉนททีนาะ	สุคตาน ธรรมรัตนานุปรนษฏ พาลาเศ
สัสารโสทรตอนุวาหิณ โมภษตฺรस्ता	เม ตฺรายิตวฺย ทฤฒ วิรย สมารภนเต 3:12
ชฌานานิกิลาช อนเปภษ ชคารุจจาริ	วฺยปรีภษเต กตม เหตุ ชคสย โมภษ
นายนตฺร นาวรณชฌาน ตถาคตานา	ชฌานั จ ปฐชฌปฐภวิ สุกตานนณตม 3:13
ปฐชฌา ศฺรุตตตฺถ อิติ จินตยิ โภธิสตฺตโว	ชฌาตฺวา ตมารภติ วิรย ศฺรุตารุจจาริ
ราตฺริทิวุ ศฺรวณเหตุ อนนยกรฺมา	อรธารุทโก ภวติ ธรรมปรายณศจ 3:14
มณิกฺกิตฺรตฺนนิลยาน ปฺริยพานธฺวาศจ	ราชยั อนน วิวิธาน ปุร สฺถานเศรชฌาน
ภารยาสุตฺตาศจ ปฺริวาร มโนนุกฺลาน	อนเปภษจิตตฺ ตยชเต วิฑู ธรรมเหโตเศ 3:15

¹⁸⁹ กรฺมารภเต ทาเนน วา ปฺริยวทฺยตฺยา วา อรฺถกริยฺยา วา สมานารุทตฺยา วา ตตฺสรวมวิวิทิตุ พุทฺธมนสิ
กาโรรฺฐมนสิกาโรระ สัสมนสิกาโรโรโพธิสตฺตวมนสิกาโรโรโพธิสตฺตวจรยามนสิกาโรระ | ปารมิตามนสิกาโรโร ภูมิมนสิ
กาโรโร พลมณสิกาโรระ ไวศารทฺยมนสิกาโรระเวณิกิพุทฺธธรรมมนสิกาโรระ ยาวตฺสรวาการวโรเปตฺสรวุชฌชฌานมนสิ
กาโรระ กิมิติ สรวุสทฺตวานามศฺรโย ภเวยั เศรชฌโจ เชยชฌโจ วัระ ปรวร อุตตโม' นุตตโม นายโก วินายกะ ปรีนายโก
ยาวตฺสรวุชฌชฌานปฺรตฺติศฺรณ ภเวยั อากำภษศจ ตถารูปั วิรยมารภเต ยถารูปเณ วิรยารมเณ สรวุคฤทฺถลตฺนโกคา
นุตฺตสฤชย ตถาคตฺตาสเน ปรวุชิตศจ

¹⁹⁰ พุทฺธสหสรุ์ จ ปศฺยติ เตชัา จาธิชฌานั สัชานีเต โลกชฏาตฺสหสรุ์ จ กมฺปยติ เกษตฺรสหสรุ์ จากรรมติ โลก
ชฏาตฺสหสรุ์ จาวภาสยติ สดตฺตวสหสรุ์ จ ปรีปาจยติ กลปสหสรุ์ จ ติชฺชติ กลปสหสรุ์ จ ปูรฺวาทาปฺรานตฺตเศ ปรีวิศติ
ธรรมมุชสหสรุ์ จ ปรีวิจโนติ กายสหสรุ์ จาทฺรศยติ กายั กายั จ โพธิสตฺตวสหสรุ์ปรีวารมาทฺรศยติ ตต อตฺตเว
ปรีณชานพลิกา โพธิสตฺตวระ ปรีณชานไวเศปิกตฺยา วิกรฺวณติ เยชัา น สุกฺรา สัชยา กรฺฐ กายสย วา ปฺรภายา วา ฤท
เธรวา จกฺษุชโย วา ไคจรสย วา สวรสย วา จรฺยายา วา วฺยุหสย วา อธิชฌานสย วา อธิมฺกเดรฺวา อภิสัฏฺฐากฺรณัา วา ยาว
เทตาวทฺธิภิกิ กลปโกฏีนิยฺตตฺตสหสรุ์ไรติ

ศิริ หสฺตปาถ นยณ สวกมาตมมําสํ ชีหฺวา จ ทัษฺฏร ศฺรว นาสิก โศณฺฑิตํ จ |
 หฤหฺมยํ ตุปาหฺย ปรีย มชฺช ปรีตยชนฺติ นา ทุชฺภกเรตมถ ทุชฺภกร ยจจณฺโณตฺติ||3:16||
 ยทฺธิ กศฺจิทฺเทนมฺปคฺย วเทยฺย เอว ยทฺธิ อคฺนิกฺรภ ปฺรปเต ชวลิตาปี โฆรมฺ|
 ปฺราปิษฺย ธรรมตณฺ สุกฺโตนฺตี ศฺรุตฺวา อทฺนมนสฺส ปฺรปเต คฺุณารถิ||3:17||
 เอกสฺย ธรรมปท อรถ สฺเมรุมฺรชฺณา ตฺริสหฺสฺร อคฺนินฺรุจิตํ อปี พฺรหฺมโลกาต|
 สฺพุทฺธลภา อิมิ ชินสฺย อฺุทธารโพธิสฺส เย มานุषฺเยณ สฺสุช ลภยติ เอวรฺูปม ||3:18||
 ยาวตฺตเรณ ปวฺรรชฺชิน ชฺลวานลาภ- สฺตาวตฺตฺรํ ทุชฺมวีจิกมฺตสฺหามิ|
 กิ วา ปุณฺรวีวิธมานุषฺษุชฺสกนฺธํ หนฺตาภยฺเปมิ วรธรรมิปทารถิทุชฺชม ||3:19||
 ธรรมํ จ ศฺรุตฺวา ปุณ โยนิษฺุ จินฺตยาติ ธิยานาปรมาณ จตฺรศฺจ ตถา อรฺูปยา|
 ปณฺจาปฺยภิชฺณ ปวฺรธา อภินิรฺุทฺรณฺติ นา จาปี เตชฺุ วศิตา อฺุปปทฺย ยาติ ||3:20||
 อตฺร สฺถิตา คฺุณธฺรธา พุทฺุทฺธโกภฺุยสฺส ปุชฺยณฺติ นิสฺจิตมฺนา ศฺถณฺวณฺติ ธรรมม|
 ตณฺุทฺทว มิถยปคฺตาสฺส ปรีศฺุทฺธยณฺติ สฺวรฺุณเณ ยถา วิคฺตโทษฺ ปฺรมาณตฺลยม||3:21||
 อตฺร สฺถิตา คฺุณธฺรธา สฺตฺริทศาธิปตฺยํ กาทฺเรณฺติ อีศฺวร นีวฺรตฺตฺ กามราคาสฺ|
 มรฺุสฺสํ เนกวีวิธานํ กุศฺลาณ มารเค สฺถาเปณตฺยณฺนยมน พุทฺุทฺธคฺุณากิลาเส||3:22||
 อตฺร สฺถิตา ชินสฺสุตา วีริยารณฺเต ลพฺุทฺธา สฺมาธิน สหฺสฺรศตํ อณฺุณม|
 ปศฺยณฺติ พุทฺุทฺธว ลภฺุชณฺจิตฺริคาตฺรํ ภูโย อตฺส ปฺรณฺธิสฺเรชฺช คฺุณาปรมาณาสฺ||3:23||
 อิตฺเยชฺา ตถฺุติยา ภูมินิรฺุทฺธิชฺญา สฺคฺตาตฺมชฺา| ๓:24||
 สฺรวโลกทฺีไตชฺีณํ โพธิสฺตฺวานนฺตฺตมา

ปรภากริ นาม ตถฺุติยา ภูมิส

4 อรุจิมตี นาม จตุรถี ภูมิมะ

เอวี่ ศรุณิดว จรณั วิปุลั	ภูมยุดตมัม มนุรรมั ปรวรรม	
สัหรัชิตา ชินสุตาดตมณา	อภโยกิรนต์ กุสุเมภิ ชินม	4:1
สักมปิตา ลวณโตยธรา	อิห ธรรมเทศนมุทริยตาม	
มรูกนยกา อภิมโนรุจิระ	สัคิติกุต วรธรรมรตา	4:2
วศวรรติ เทวปติราตตมณา	มณิรตน ทิวย สุกตสย กษิปี	
วาจั อภาซิ อถ เอว ชิโน	อุตปนน อรถ คุณปาร์คโต	4:3
กี การณั ตถ ทิ ธรรมวรั	สัโพธิสตตวจรณั ปรมม	
ภูมิรวินู น อียมททย ศรุตา	ยสุยาศรวัว ทุรลภ กลปศไตะ	4:4
ภูยะ ปรรภาษ นรเทวหิตา	จรรยาวัรา ชินสุตาน วิฑู	
โสรัษยนติ เต มรุตสัสมคณา	ภูตั วินิศจยมนนยปทม	4:5
วิมุกติจันทรหะ ปุนรวีโร อาลปี สุกตาดตมชม		
จตุรถี สักรมณตানা โคจรั ภณ อุตตมม	4:6	

4.1 วชรรคภ อาท—โย'ยั ภวานโต ชินปุตธา โพธิสตตวสตุฤติยาฆ่า โพธิสตตวภูเมา สุ
ปรีศุทธาโลกศจตุรถี โพธิสตตวภูมิมากรมตี, ส ทศภริชธมาโลกปรเวไศรุกรมตี| กตไมรทศภิ? ยหุต
สตุตวธาตวิจาร์ณาโลกปรเวศน จ โลกธาตวิจาร์ณาโลกปรเวศน จ ธรรมธาตวิจาร์ณาโลกปรเวศน
อากาธาตวิจาร์ณาโลกปรเวศน จ วิชณานธาตวิจาร์ณาโลกปรเวศน จ กามธาตวิจาร์ณาโลกปรเวศน
จ รูปธาตวิจาร์ณาโลกปรเวศน จ อารูปธาตวิจาร์ณาโลกปรเวศน จ อูทธาราศยาธิมุกติธาตวิจาร์ณา
โลกปรเวศน จ มาหาตมยาศยาธิมุกติธาตวิจาร์ณาโลกปรเวศน| เอภริทศภริชธมาโลกปรเวไศรุกรมตี||

4.2 ตตฺร ภวานโต ชินปุตธา อรุจิมตยา โพธิสตตวภูเมา สหปรติลมณาน โพธิสตตวหะ สัวฤต
โต ภวตี ตถาคตกุล เตทาทมกธรมปรติลมณาย ทศภริชธมานปรีปาจไกรธรุ'มะ| กตไมรทศภิ? ยหุต
อปรตยูทวารุตยาศยตยา จ ตริรตนาภทยปสรสาทนัษจาคมนตยา จ สัสภาโรททยวยวิภวานตยา จ สว
ภวานนุตปตตยวิภวานตยา จ โลกปรวฤตตินิวฤตตยวิภวานตยา จ กรมภโวปตตยวิภวานตยา จ สั
สาร์นิรวานวิภวานตยา จ สตุตวภษेत्रกรมวิภวานตยา จ ปุรวานตาปรานตวิภวานตยา อภาวกษย
วิภวานตยา จ| เอภริภวานโต ชินปุตธา ทศภริชธมานปรีปาจไกรธรุ'มะ สมนวนาคโต โพธิสตตวหะ สัวฤตโต
ภวตี ตถาคตกุล เตทาทมกธรมปรติลมณาย|

4.3 ส ขลุ ปุนรภวานโต ชินปุตธา โพธิสตตว'สยามรุจิมตยา โพธิสตตวภูเมา ปรีตษิฉิต'ธ
ยาดมัม กายเ กายานุทฐี วิหริตี อาตาลี สัปรชานน สมฤติมาน วินีย โลก'ภิธยาเทารมนสเย พหิรธา
กายเ กายานุทฐี วิหริตี อาตาลี สัปรชานน สมฤติมาน วินีย โลก'ภิธยาเทารมนสเย อธยาดมัม
พหิรธา กายเ กายานุทฐี วิหริตี อาตาลี สัปรชานน สมฤติมาน วินีย โลก'ภิธยาเทารมนสเย| เอวเม

วาทยามัม เวทนาสุ พหิรธา เวทนาสุ อชยามัม พหิรธา เวทนาสุ| เอวมชยามัม จิตเต พหิรธา จิตเต'ช
 ยามัม พหิรธา จิตเต| อชยามัม ธรรมेषु ธรรมานุทรี วิหริตี อาตปปี สंप्रधानน สมฤติमान วิเนีย โลเก'
 ภิชยาเทารมนสเย พหิรธา ธรรมेषु ธรรมานุทรี วิหริตี อาตปปี สंप्रधानน สมฤติमान วิเนีย โลเก'
 เทารมนสเย เอวมชยามัม พหิรธา ธรรมेषु ธรรมานุทรี วิหริตี อาตปปี สंप्रधानน สมฤติमान วิเนีย
 โลเก'
 ภิชยาเทารมนสเย| โส'นุตปนนานำ ปापกานามกุตลानำ ธรรมานामุตปาทาย จฉนหं ชนยตี ว
 ยายจฉเต วีร्यमारภเต จิต्तं प्रकृष्टमाति समयुप्रणिथชาติ| อุตปนนานำ ปापกานามกุตลानำ ธรรม
 มาणां प्रहाणाय ज्ञनहं चनयती वययज्जते वीर्यमारภते जित्तं प्रकृष्टमाति समयुप्रणिथชาติ| อุตปน
 นानำ กุตลानำ ธรรมานामุตปาทาย จ्ञनहं चनयती वययज्जते वीर्यमारภते जित्तं प्रकृष्टमाति
 समयुप्रणिथชาติ| อุตปนนานำ กุตลानำ ธรรมणां สतिเต' संप्रोमथाय वापुलयาย गुโยगावय
 ภาवनाय परिपुरयेज्ञनहं चनयती वययज्जते वीर्यमारภते जित्तं प्रकृष्टमाति समयुप्रणिथชาติ| ฉनह
 มาधिप्रहाणसंसकारสมनुवाकตमฤทธิपाठं भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं वयव
 สसुकप्रिणत् वीर्यप्रिणत्| जित्तस्माधिप्रहाणसंसकारสมनुवाकตमฤทธิपाठं भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराक
 निस्सिद्धं वयवससुकप्रिणत्| वीर्यस्माधिप्रहाणसंसकारสมनुवाकตमฤทธิपाठं भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराक
 निस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं वयवससुकप्रिणत्| वीर्यप्रिणत्| मीमासास्माधिप्रहाणसंसकारสมनुवाक
 तमฤทธิपाठं भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं वयवससुकप्रिणत्| वीर्य
 प्रिणत्|

ส ศรทเธนทริยं भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं वयवससुकप्रिणत्| वीर्य
 प्रिणत्| वीर्येनทริยं भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं वयवससुकप्रिणत्| वीर्य
 प्रिणत्| समाधिंทริยं भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं वयवससुकप्रिणत्| वीर्य
 प्रिणत्| प्रขणेनทริยं भावयती विवे
 कनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं वयवससुकप्रिणत्| वीर्यप्रिणत्|

ส ศรทथाพลं भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं ศรทथाพลप्रिणत्, वीर्य
 พลं भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं| वीर्यพลप्रिणत्, สมฤติพลं भावयती
 विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं| สมฤติพลप्रिणत्, समाधिพลं भावयती
 विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं| समाधिพลप्रिणत्, प्रखणाพลं
 भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं| प्रखणाพลप्रिणत्|

สมฤติสีโพธยงคं भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं वयवससुकप्रिणत्|
 वीर्यप्रिणत्, ธรรมप्रวิजย भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं| สมฤติ
 प्रिणत्, वीर्यं भावयती विवेकनिस्सिद्धं विरा
 कनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं| वीर्यप्रिणत्, ปรिธีभावयती विवेकनिस्सिद्धं
 विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं| วयव
 สसुकप्रिणत्| ปรिธี
 प्रिणत्, ปรสสรพुธี भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं| ปร
 สสรพธप्रिणत्, समाधिं भावयती विवेक
 นิस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं| समाधि
 प्रिणत्, อุपेक्षā भावयती विवेक
 นิस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธ
 นิस्सिद्धं|
 อุปेक्षप्रिणत्|

สมยगतฤษฏี भावयती विवेकनिस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं निโรธनिस्सिद्धं| วयव
 สसुकप्रिणत्| वीर्यप्रिणत्, สมย
 กสंसกลปี भावयती विवेक
 นิस्सिद्धं विराकनिस्सिद्धं
 निโรธनिस्सिद्धं| สมย
 กฤษฏี
 प्रिणत्, สมย
 क्वाजं भावयती विवे
 क

นิศรितฺ วิราคนิศริตฺ นิโรธนนิศริตฺ สมยควาจปริณตํ, สมยภกรมานตํ ภาวยติ วิเวกนิศริตฺ วิราคนิศริตฺ
 นิโรธนนิศริตฺ สมยภกรมานตปริณตํ, สมยคาวีว ภาวยติ วิเวกนิศริตฺ วิราคนิศริตฺ นิโรธนนิศริตฺ สมยคาวีว
 ปริณตํ, สมยคฺวยาวามํ ภาวยติ วิเวกนิศริตฺ วิราคนิศริตฺ นิโรธนนิศริตฺ วุยวสฺรคปริณตํ วีรยปริณตํ,
 สมยภสมฤตี ภาวยติ วิเวกนิศริตฺ วิราคนิศริตฺ นิโรธนนิศริตฺ สมยคฺวยาวามปริณตํ, สมยภสมาริ ภาวยติ
 วิเวกนิศริตฺ วิราคนิศริตฺ นิโรธนนิศริตฺ สมยภสมาริปริณตํ||

4.4 ตจจ สรวสฺตตฺวสาเปกษตยา จ ปุรวปฺรณิธานาภินิรฺหาโรปสฺตพฺตตยา จ มหากรฺณา
 ปุรวคฺมตยา จ มหาไมตรฺยุเปตตยา จ สรวชฺลชฺลวานาธยาลมพฺนตยา จ พุทฺทเกษฺตรวิจฺปนาถํการาภินิรฺ
 หารตยา จ ตถาคตพลไวยสฺวทยาเวณิกพุทฺธธรมลฺกษณานุวยณชฺนสฺวโรฆฺษสํปทิกนิรฺหารตยา จ อุตฺต
 โรตฺตรไวเศษิกธรมปริมารฺคณตยา จ คมภีรพุทฺธธรมวิโมกษศรวณานุคฺมณตยา จ มโหปายเกาศลยพล
 วิจารณตยา จ|

4.5 ตสย ขลฺ ปุณฺรภวานโต ชินฺปฺตฺรา โปธิสฺตตฺวสย อสยามรฺจิชฺมตฺยํ โปธิสฺตตฺวภฺยูมา
 สฺถิตสย ยานีมานิ สตคายทฺฤษฺภูปฺุรวคฺมานิ อาตฺมสฺตตฺวชีวโปษฺพุทฺทลสฺกนุชฺธาตฺวายนานิเวศสมฺภุจฺฉริ
 ตานิ อุณฺมิถชิตานิ นิมิถชิตานิ วิจฺจินฺติตานิ วิตฺตรกิตานิ เกลายิตานิ มฺมายิตานิ ธนายนิตานิ นิเกตฺสถานานิ,
 ตานิ สรวาณิ วิคตानิ ภวานฺติ สมฺ| ส ยาทีมานิ กรฺมาณยกรณียานิ สมยภสํพุทฺธวิวฺรณิตานิ สํกเลโสปสํ
 หิตานิ, ตานิ สรวเณ สรวํ ปฺรชหาติ| ยานิ เจมมานิ กรฺมาณิ กรณียานิ สมยภสํพุทฺธปฺรศฺสตานิ โปธิ
 มารฺคสํการานุกูลานิ, ตานิ สฺมาทาย วรตเตส ภูยสฺยา มาตฺรยา ยถา ยโถปายปฺรชฺวาภินิหฺฤตตานิ
 มารฺคสมฺภุทคฺมาย มารฺคางคานิ ภาวยติ, ตถา ตถา สนิชฺฉจิตตฺตจ ภวติ, มฤทฺุจจิตตฺตจ กรฺมณยจิตตฺตจ
 หิตสฺุขาวหจิตตฺตจ อปฺริกลิชฺฐจิตตฺตจ อุตฺตโรตฺตรวิเศษปริมารฺคณจิตตฺตจ ชฺลวานวิเศษภิกษาจจิตตฺตจ
 สรวชคตฺปิตฺรณจิตตฺตจ คฺรุเคารวานุกูลจิตตฺตจ ยถาศฺรุตฺธรมปฺรติปตฺติจิตตฺตจ ภวติ|

4.6 ส กฤตชฺลยตฺจ ภวติ, กฤตเวทํ จ สฺรุตตฺจ สฺุชสํวาสตฺจ ฤชฺุตฺจ มฤทฺุตฺจ อคฺหนจาริ จ นิรฺ
 มายนิรฺมาณตฺจ สฺุวจาตฺจ ปฺรทกฺษิณฺคราหิ จ ภวติ| ส เอวํ กฺษโมเปต เอวํ ทโมเปต เอวํ ศโมเปต เอวํ
 กฺษมทฺมศโมเปต อุตฺตรานิ ภูมิปฺริโสชฺคานิ มารฺคางคานิ มนสิ กรฺวณะ สมฺภุทจฺรณนปฺรศฺรพฺทวิรฺยตฺจ
 ภวติ อปฺริกลิชฺฐวิรฺยตฺจ| อปฺรตฺยฺุทวารวฺตยวิรฺยตฺจ วิปฺลวิรฺยตฺจ อนนฺตวิรฺยตฺจ อุตฺตปฺตวิรฺยตฺจ อสมวิรฺยตฺจ
 อสํหารยวิรฺยตฺจ สรวสฺตตฺวปฺริปาจนวิรฺยตฺจ นยानยวิภกตวิรฺยตฺจ ภวติ| ตสย ภูยสฺยา มาตฺรยา อาศย
 ชาติตฺจ วิศฺุทฺยติ, อธฺยาศยชาติตฺจ น วิปฺรวสฺติ, อธิมฺกตฺติชาติตฺจตฺตปฺยเต, กุศฺลมูลวิวฤทฺธิศฺุจปฺชายต,
 โลกมลฺกษายตา จาปคจฺฉติ, สรวสํศยวิมตฺติสํเทหาศฺุจาสโยจฉฺิทยนฺเต, นิษฺกางกฺษาภิมฺุขตา จ ปฺริปฺุรยเต,
 ปฺริติปฺรศฺรพฺทํ จ สมฺภุทคจฺฉติ, ตถาคตาทิษฺชานํ จาภิมฺุชฺภวติ, อปฺรมาณจิตตฺตคยตา จ สมฺภุทคจฺฉติ||

4.7 ตสย อสยามรจิชมตย่ำ โพธิสตตวภูเมา สถิตสย โพธิสตตวสย ...¹⁹¹|| ภูยสตเวณ จ เตช้ำ ตถาคตานำ ศาสเน ปรวรชติ| ตสย ภูยสยา มาตรยา อาศยธาศยธาธิมุกติสมตธา วิศุชยติ| ตสย อสยามรจิชมตย่ำ โพธิสตตวภูเมา สถิตสย โพธิสตตวสย ...¹⁹² อาศยธาศยธาธิมุกติสมตธาวิศุชยติช จติ, ตานิ จาสย กุศลมูลานิ สุตตปตานิ ปรมาสวตธาณิ จ ภาวนติ| ตทยถาปี นาม ภาวนโต ชินปุตธา สต เทว ชาตรูป กุศลเน กรมาเรณาภณิภุตตมสหารย ภวติ ตทนโยรภุตธาภรโณรชาตรุโปะ, เอเวเมว ภาวน โต ชินปุตธา โพธิสตตวสย อสยามรจิชมตย่ำ โพธิสตตวภูเมา สถิตสย ตานิ กุศลมูลานยสหารยาณิ ภาวนติ ตทนเยชามธรมุสิถิตานำ โพธิสตตวานำ กุศลมูละ| ตทยถาปี นาม ภาวนโต ชินปุตธา มณิรตน์ ชาตปรภํ ปรีศุทธรมิมณพลมาโลกปรมุกตมสหารย ภวติ ตทนโยรปี ศุทธปรโภ รตนะชาโตะ, อนาจ เณทยปรภํ จ ภวติ สรวมารุโตทกปรวรโษะ, เอเวเมว ภาวนโต ชินปุตธา โพธิสตตโว 'สยามรจิชมตย่ำ โพธิสตตวภูเมา สถิตะ สนนสหารโย ภวติ ตทนโยรธรมุสิถิตโรโพธิสตตโวะ อนาจเณทยชุลานศจ ภวติ|สรวมารุเกสสมุทาจโระ|

4.8 ตสย จตุรภยะ สักรทสตุภยะ สมานารุตธา อติริกตตมา ภวติ| ทศภยะ ปารมิตาภโย วีรยปารมิตา อติริกตตมา ภวติ, น จ ปรีเสชาสุน สมุทาคจจติ ยถาลิ ยถาภขมานม| อัย ภาวนโต ชิน ปุตธา โพธิสตตวสยารจิชมตี นาม จตุรติ ภูมิะ สมาสนิรเทศตะ, ยสย่ำ ปรีติชจิติโต โพธิสตตโว ภูยสต เวณ สยำโม ภวติ เทวราชะ กฤตี ปรีภะ สตตวานำ สตคทายทฤษฏีสมุตธาตาย กุศละ สตตวาน สมยคทรศเน ปรีติชจาปีตุม| ยจจ กิจิต ...¹⁹³ ||

¹⁹¹ พหโว พุทธา อาภาสมาคจจนติ |เอาทาริกทรศเนน ปรีณิธานพเลน จ| พหุณี พุทธศตานิ พหุณี พุทธสหสราณิ พหุณี พุทธศตสหสราณิ พหุณี พุทธนิยุตศตสหสราณิ พหโว พุทธโกฏโย พหุณี พุทธโกฏีศตานิ พหุณี พุทธโกฏีศสหสราณิ พหุณี พุทธโกฏีศตสหสราณิ พหุณี พุทธโกฏีนิยุตศตสหสราณิ อาภาสมาคจจนติเอาทาริกทรศเนน ปรีณิธานพเลน จ| ส ตถาคตานรหตะ สมยภสัพุชานทฤษฏีโวทาราศยตยา สตคโรติ กุรุกโรติ มานยติ ปุชยติ จีวรปณทปาตศยนาสนคลานปรีตยโยภชยปรีชกาโรศจ ปรีติปาทยติ| โพธิสตตวสุโขปธาน โฉปสัทรติ| สัสมคณสั มานนำ จกโรติ| ตานิ จ กุศลมูลานยนุตตราย่ำ สมยภสัโพธา ปรีณามยติ| ตำศจ ตถาคตานรหตะ สมยภสัพุชาน ปรียูปาสเต| เตช้ำ จ ธรมเทศนำ สตคฤตย ศฤโณติ อุทคฤณมาติ ธารยติ| ศรุตวา จ ยถาภขมาน ปรีติปตตยา สม ปาทยติ

¹⁹² อนะกานกัลปานเนกานิ กัลปศตานิ อนะกานิ กัลปสหสราณิ อนะกานิ กัลปศตสหสราณิ อนะกานิ กัลปนิยุตศตสหสราณิ อนะกาะ กัลปโกฏีรเนกานิ กัลปโกฏีศตานิอนะกานิ กัลปโกฏีศสหสราณิ อนะกานิ กัลปโกฏี ศตสหสรณยเนกานิ กัลปโกฏีนิยุตศตสหสราณิ

¹⁹³ กรมารภเต ทาเนน วา ปรียวทยตยา วา อรภกรียยา วา สมานารุตตยา วา ตตสรวมวีรหิตั พุทธมนสิ กาโรธรมมนสิกาโระ สัสมนสิกาโระโพธิสตตวมนสิกาโระโพธิสตตวจรมนสิกาโระ| ปารมิตามนสิกาโระ ภูมิมนสิ กาโระ พลมมนสิกาโระ โวศารทยมนสิกาโระราเวณิกพุทธรหมมนสิกาโระ ยาวตสรวาการวโรเปตสรวชุลชุลานมนสิ กาโระ กิมิตี สรวสตตวานามครโย ภเวยั เศรชโย เชยชโย วัระ ปรวร อุตโตโม' นุตโตโม นายโก วินายกะ ปรีนายโก ยาวตสรวชุลชุลานปรีติศโรณ ภเวยั อากำภษศจ ตถารูปี วีรยมารภเต ยถารูเปณ วีรยารมเกณ เอกภษณลวมุหุรเตน

ปริกรมิตา ตฤตียภูมิปรภกราย	สทวจรวโยโลก ตถ ธรรม วิจารยมาณะ
อากาศธาตุ มนธาตุ ตระยศจ ธาตุ	อธิมุกติ อาศย วิศุทธิ สมากรมนติ 4:7
สหปราปตฺ อรจิษมตี ภูมิ มหานุภาวะ	สํวฤตตฺ ศาสตฺ กุญฺ ภูยฺ วิวรตฺยเตว
อภททย พุทฺธรัตน ตตถ ธรรมสํเฆ	อุทยวยยสฺสตี นิรีทก เปรภษมาณะ 4:8
โลกปรวฤตตี กิริยกรม ภโวปตตี	สํสารนิรฤตตีวิภาวน เกษตรสตตวาน
ธรมมาจ ปรูรวมปรานต ฤษยานุตปาท	สํวฤตตฺ ภาวยตี ศาสตฺ กุลานุวรี 4:9
โส เอษุ ธรรม สมุเปตฺ ฑิตานุกมปี	ภาเวตี กายมปี เวทน จิตตธรรมาน
อธยาตมพาหุภยธา วิฑู ภาวยตี	สมฤตโยปสถานภาวน นิเกตวรชิตา 4:10
ปาปกษยาดกุกฺลธรรมวิวรชิตา จ	สมยกปรหาณ จตุโร วิฑู ภาวยนตี
จตุฤทธิปาท พล อินทริย ภาวนตี	โพธยงฺครตฺน รุจิริ ตถ มารค เศรชจม 4:11
ภาเวนตี ตาน ษนยํ ตํ สมเวกษย พุทฺธม	อุปสตมภยนตี ปรณิธี กฤตปุรวไมตฺระ
สรวชวลชวานมภิปรรณ พุทฺธเกษตร	พลศเรชจมตฺมปถํ อนุจฺนิตยนต 4:12
ไวศารทํ อปี จ ธรรม อหารย ศาสตฺ	วรพุทฺธโฆษมภิปรรณยมาน ธีระ
คมภีรมารคฺรตํ จ วิโมกษสถาน	มหตามุพาย สมุทาคม ภาวยนตี 4:13
สตกายทฤษฏีวิคตาสจ ทวิษษฏีทฤษฏี	อตตาดตมียวิคตาสตถ ชิวลาภม
สกนธาสตฺ ทวาร ตถ ธาตุนิเกตสถาน	สรวปรหาณ วิฑูษํ จตุถาย ภูมยาม 4:14
โส ยานิมานิ สุกเตน วิวรณิตานิ	กรมานิ เกลศสหขานิ อนุรธกานิ
ตานิ ปรหาย วิฑู อาศยโต วิศุทธา	ธรมารณตี กุศลํ ชค-ตายนารณม 4:15
สุสนิครจิตต ภาวตี วิฑู อปรมตโต	มฤฑุจิตตฺ สรวชว ฑิตตาสุขอวาทฺจ
อปริกลิชฏฺจจ ปริมารคตี อุตตมารถ	ชวานานาภิเชกมภีลาษิ ชคารถจारी 4:16
ครุเคารเวษุปคตเต ปรตีปตตีกาโม	ภวเต กฤตชวล สมุนาศจ อภูทกาศจ
นิรมายตาคหน อาศยสุรตศจ	อวิวรตยวีรยฺ ภวเต สมุทายนต 4:17
ตสยาดร ภูมิ รุจिरาย ปรตีษจิตสย	อธยาศยํ อปี จ ศุฑธมฺเปตี ธรรม
อธิมุกติ ตปยตี วิวรชตี ศุกลธรม	มลกฺลุมษํ วมตี สํศย สรว ยานตี 4:18
อตร สตีตา นรврชภ โโพธิสตตวาวะ	สุคตานเนกนยฺตานภิปุชยนตี

สมาธิโกฏีศตํ จ ปรตีลภเต พุทฺธโกฏีศตํจ ปศยตี เตษํ จาธิษฐานํ สํขานีเต โลกธาดโกฏีศตํ จ กมปยตี เกษตรโกฏีศตํ
จากรมตี โลกธาดโกฏีศตํ จาวภาสยตี สตตวโกฏีศตํ จ ปริปาจยตี กลปโกฏีศตํ จ ติชชตี กลปโกฏีศตํ จ ปรูรวํตาป
รานตตเต ปรวิคตี ธรรมมุขโกฏีศตํ จ ปรวิจโนตี กายโกฏีศตํ จาทุศยตี กาย กายํ จ โพธิสตตวโกฏีศตํปริวารมาทรศย
ตี ตต อตตเร ปรณิธานพลิกา โพธิสตตวาวะ ปรณิธานไวเศปิกตยา วิกรวนตี เยษํ น สุกรา สํขยา กรธฺ กายสย วา
ปรภายา วา ฤทฺเธรวา จกษุโษ วา โคจรสย วา สรวสย วา จรยายา วา วุฑฺหสย วา อธิษฐานสย วา อธิมุกเตรวา
อภิรสํการณํ วา ยาวเทตาวทริปิ กลปโกฏีนิยตโกฏีศตมตี

ศฤงฆวนติ ธรรม ยถ ศาสนิ ปรวฺรชนติ อสํหารย ศกฺย กฤตกถจณภุชณํ วา ||4:19||
 อตฺร สฺถิตาน วิทฺฐนา คุณฺมาศย์ จ ชลฺวานํ อุปาย จรณํ จ วิศุทฺธิมารคํ |
 โน ศกฺย มารนฺยุเตภิ นีวฺรตนาถ รตนปรเกว ยถ วรฺชชโลรหารยา ||4:20||
 อตฺร สฺถิตา นรมฺรทฺคณปฺชนารหา โภณตี สฺยามปติริศฺวร ธรรมจาริ |
 สตฺตวานิ ทฺฤชฺฐิกหนาทวินีวฺรตยฺนติ สํการยฺนติ กุศลา ชินชลฺวานเหโตะ ||4:21||
 วีรโยปเปต ศตโกฏฺฐิ มรฺรชภาณํ ปศฺยนฺตยนฺนยมนสะ สฺสฺมาหิตตฺวาต |
 ตต อุตฺตริ พหุกลปฺภินีวฺรตติ ชลฺวานากฺรา ปรณฺธิเศรฺษจ คุณฺารุจจาริ ||4:22||
 จตฺรฺถิ อิตฺยํ ภูมิรวิศุทฺธ ศฺภจาริณี |
 คุณฺารุชลฺวานยฺกตนาํ นีรฺทิสฺฐา สฺศตตมฺชชะ ||4:23||

อรจิษฺมตี นาม จตฺรฺถิ ภูมิชะ ||

5. สุพุทธชยา นาม ปณจมี ภูมิมะ

จรรณมถ ศรณิตวา ภูมิมะเรชฐา วิหุณา	ชินสุต ปริตฺษฎฺฐา หรัชิตา ธรรมเหโตะ	
คคณิ กุสุมวรัช อุตสถชนตี อุทคราษ	สาธฺ สุคตปร วยาหฤตฺ เต มหาตมา 5:1	
มรฺปติ วศวรตี สารธ เทวาคเน	ขคคต สุกตสย ปุชนารถฺ อุทครา	
วิวิธจฺริเมฆา สนิคธอาภา มโนชฺวาษ	อภิกิรฺ สุกตสย หรัชิตาษ ปรีณิตาศจ 5:2	
คิธรุตฺ มโนชฺวา วาทยตุรยาภินาทา	เทววธฺปรยุกตาษ ศาสตษ สํปุชนารถม	
ชิน ปุณ ตถรูปฺ หรัชยติ สม สถานํ	สรวรุตสวเรภี เอว ศพทษ ปรยุกตษ 5:3	
สุจฺริธณ อาศยฺ ปรปุณณ มุเนษ	สุจฺริธณ โพิธิ ศิว ปฺราปตฺ ชินษ	
สุจฺริธณ ทฤษฏฺ นรเทวหิตษ	สํปฺราปตฺ เทวปุริ ศากยมุณีษ 5:4	
สุจฺริธณ สาคชลาษ กษุภิตาษ	สุจฺริธณ อาภ ศุภ มุณฺนิ ชเน	
สุจฺริธณ สดตว สฺชิตาษ - -	สุจฺริธณ ศาธฺ ศรุตฺ การุณิกษ 5:5	
สุจฺริธณ สํคมฺ มหามุณินา	สํปฺราปตฺ สรวคฺณปารมิตษ	
มท มาน หรฺป ปรชหิตว ตมํ	ปุชารหฺ ปุชิม มหาศรมณม 5:6	
(อิห ปุชฺิ กฤตว ขคมารคคตา)	อิห ปุชฺิ กฤตว สุข เนกวิธม	
อิห ปุชฺิ กฤตว หุชสรวกษเย	อิห ปุชฺิ กฤตว ชิน ชณานวรม 5:7	
คคโนปมษ ปรมฺศุหฺุ ชินฺ	ชคตี อลิตฺ ฎยถ ปทมฺ ชเล	
อภยฺทุกโต อหฺติ เมรฺริว	หรัชิตว จิตฺตุ ชิน ปุชยถา 5:8 ¹⁹⁴	
อถาพรวิหฺวชฺรครภํ วิมุกตติจฺนทโร วิศารทษ		
ปณจภยา ภูมยฺ อาการานฺ นริทิสฺสว วิศารทษ	5:10	

5.1 วชฺรครภ อาท - โย' ยํ ภวานฺโต ชินปฺตฺรา โพิธิสฺตวตฺจตฺถุรยา โพิธิสฺตวภูเมา สฺสปริ
 ปุณณมารคษ ปณจมี โพิธิสฺตวภูมิมวตฺรติ, ส ทศภิกฺษิจิตฺตาศยวิศุทฺธิสมตากรวตฺรติ| กตมาภริทศภิกษ?
 ยหฺตฺ อติตฺตพุทฺธธรมวิศุทฺธยาศยสมตยา จ อนาคตพุทฺธธรมวิศุทฺธยาศยสมตยา จ ปรตฺยตฺตปณนพุทฺธธรม
 วิศุทฺธยาศยสมตยา จ ศีลวิศุทฺธยาศยสมตยา จ จิตฺตวิศุทฺธยาศยสมตยา จ ทฤษฏฺิกางกษาวิมติวิเลขา
 ปนยณวิศุทฺธยาศยสมตยา จ มารคคามารคชณานวิศุทฺธยาศยสมตยา จ ปรติปตฺปรหาณชณานวิศุทฺธยา
 ศยสมตยา จ สรวโพิทฺธิปกษยธรมตตโรตฺตรวิภาวนวิศุทฺธยาศยสมตยา จ สรวสฺตวปฺริปาจนวิศุทฺธยา
 ศยสมตยา จ| อภริทศภิกฺษิจิตฺตาศยวิศุทฺธิสมตากรวตฺรติ|

5.2 ส ขลฺ ปุณรภวานฺโต ชินปฺตฺรา โพิธิสฺตวษ ปณจมี โพิธิสฺตวภูมิมนุปรापตษ เอชาเมว
 โพิทฺธิปกษยาณํ มารคางคานํ สฺสปริกรมกฤตวตฺสฺสปริศฺริตธาศยตฺวาจจ ภูย อุตฺตรกาลมารควิเศษม
 ภิปฺรารถยมานสฺตถตฺวานุปรติปณนศจ ปรณิธานพลาธานตศจ กฤปาไมตรีภยา สรวสฺตวตฺวาปรติ

¹⁹⁴ โศลกที่ 9 ไม่พบในต้นฉบับ Ms แต่พบในต้นฉบับภาษาทิเบต

ยากตศจ ปุณฺณวิฆานสํภารโปกยตศจ อปรติปฺรสรพฺพิตศจ อุบายเกาศลยาภินิรหารตศจ อุตฺตรโรตฺตร
 ภูมยวภาสาโลจนตศจ ตถาคตาธิษฐานสํปรตยษณตศจ สมฤติมิตฺติคฺติพฺพิทพลาธานตศจ อปรตยฺทวาร
 ตนิยมนสิกาโร ภูตฺวา อิทํ พุชฺฆมารยสฺตยมิตฺติ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ| อัยํ พุชฺฆสมุทฺษะ อารยสฺตยมิตฺติ ยถา
 ภูตํ ปฺรชานาติ| อัยํ พุชฺฆนิโรธะ อารยสฺตยมิตฺติ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ| อัยํ พุชฺฆนิโรธคามินิ ปฺรติปทารยสฺต
 ยมิตฺติ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ| ส สํวฤติสฺตยกุลศจ ภาวติ| ปรมารถสฺตยกุลศจ| ลกฺษณสฺตยกุลศจ|
 วิภาคสฺตยกุลศจ| นิสฺตีรณสฺตยกุลศจ| วสฺตฺสฺตยกุลศจ| ปฺรภวสฺตยกุลศจ| กฺษยยานุตฺปาทสฺตย
 กุลศจ| มารคชยานาวตารสฺตยกุลศจ|

5.3 สรวโฬิสฺตตวภูมิกฺรमानุสฺธินิษฺปาทนต์ยา ยาวตตถาคตชฺชยานสมุทฺษยสฺตยกุลศจ ภา
 ติ| ส ปฺรสฺตตวานา ยถาศยสํโตษณาสํวฤติสฺตยํ ปฺรชานาติ| เอกนยสมวสรณตปรมารถสฺตยํ ปฺรชานา
 ติ| สวสํมานยลกฺษณานุโพธาลกฺษณสฺตยํ ปฺรชานาติ| ธรรมวิภาควยวสฺถานานุโพธาทวิภาคสฺตยํ ปฺรช
 านาติ| สกนฺธธาตวายนวยวสฺถานานุโพธานนีสฺตีรณสฺตยํ ปฺรชานาติ| จิตฺตคฺรีรปฺรปฺพิทโนปนิปาติตต
 วาทวสฺตฺสฺตยม ปฺรชานาติ, คตฺติสฺตีรณตวตฺตปฺรภวสฺตยม ปฺรชานาติ, สรวชวรปฺรติทาหาตยโนตฺปศ
 มาตฺกษยยานุตฺปาทสฺตยม ปฺรชานาติ, อทวยานุตฺปาทสฺตยม ปฺรชานาติ, อทวยาภินิรหารานุมารคชยา
 นาวตารสฺตยม ปฺรชานาติ, สรวการารภิสํโพธตฺสรวโฬิสฺตตวภูมิกฺรमानุสฺธินิษฺปาทนต์ยา ยาวต
 ตถาคตชฺชยานสมุทฺษยสฺตยํ ปฺรชานาติ ตต จ อธิมุกฺติชฺชยานพลาธานานน ชลฺล ปุณฺณริวเสษชฺชยานาต||

5.4 ส เหว สฺตยเกาศลยชฺชยานาภินิรหุตฺตยา พุทฺธยา สรวสํสฺสฤตํ ริกฺตํ ตฺวจฺฉํ มฤชฺชา โมษ
 ธรรม อวิสํวาทกํ พาลาลาปนมิตฺติ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ| ตสฺย ภูยสฺสยา มาตฺรยา สตตเวษุ มหากรฺรณา อภิมุขี
 ภาวติ, มหาไมตฺรยาโลกศจ ปฺราทุรฺรภาวติ||

5.5 ส เหว ชฺชยานพลาธานปฺราปตฺตะ สรวสฺตตวสาเปกโษ พุทฺธชฺชยานาภิลายี ปุรฺวานตฺปา
 รานตํ สรวสํสฺการคตสฺย ปฺรตยเวกฺษเต ยถา ปุรฺวานตฺโต'วิทฺยาภวตฺถยณาปฺรสฺถตฺวานา สตตวานา สํสาร์
 สโรต'นฺวาทินา สกนฺธชฺชยานนุจฺฉิตานา พุชฺฆสกนฺโธ วิวรฺธเต, นีราตฺมา นิษฺตตฺโว นีรฺชิว โนิษฺโปษ
 นิษฺปฺพุทฺล อาตฺมาตฺมมียวิกตสฺตํ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ| ยถา จ อนาคตสฺสโยว อสฺตสฺสโฆมาภิลายสฺย วยวจฺฉ
 ะ ปฺรยโนตฺ นิษฺสรณํ นาสฺตยสฺติ จ, ตจฺจ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ||

5.6 ตสฺสโยว ภาวติ—อาศฺจจฺรยํ ยาวทชฺชยานสํมฺชฺชา วเตม พาลปฺฤถคฺชนาชะ, เยษามสํชฺชเยยา
 อาตฺมภาวา นีรฺุทฺธชะ, นีรฺุชฺชยนเต นีรฺุตฺสยนเต จ| เหว จ กฺษีเยมาณะะ กาเย น นีรฺุวิทฺมุตฺปาทยนฺติ| ภูยส
 ยา มาตฺรยา พุชฺฆยนฺตรํ วิวรฺธยนฺติ| สํสาร์สโรตฺสศจ มหาภยานน นีรฺุวตฺนเต| สกนฺธชฺชยํ จ โนตฺสฤชฺชนฺติ|
 ฐาตฺรเคภยศจ น นีรฺุวิทฺยนเต| นนฺทึราคตศจาร์กํ จ นาวพฺรยนฺเต| ชฺชทายตฺนศฺนยครามํ จ น วยวโลก
 ยนฺติ| อทฺการมมการาภินิเวศานุศยํ จ น ปฺรชนฺติ| มานทฺถยภฺพิศลยํ จ โนทฺรณฺติ| ราคทเวษุโฆทฺชวณนํ
 จ น ปฺรศมยนฺติ| อวิทฺยาโฆทานุศการ์ จ น วิธมยนฺติ| ตฺถยณารณนํ จ โนจฺฉยณนฺติ| ทศพลสวารวาทํ จ
 น ปฺรยษนฺเต| มาราศยคหนานุคตศจ สํสาร์สาคเร วิวิทฺยกุลวิทฺรคฺคราหากุเล ปฺรปฺลวณเต| อปรติ
 ศรณาสตถา สํเวคมาปฺทยนเต, พฺพุนิ พุชฺฆานิ ปฺรตยนุภวานฺติ ยทฺต ชฺชชาติชฺชวรายาธิมรณฺตคกปฺริทเวทฺช

ริตรสถานธยานาภิขณาปรมาณารูปสถานานิ, ยานิ จานยานยปิ อวิเทจนาวีหีสาสंप्रयुक्तानि
 สรวสत्ตวहितสุชาวานิ, ตานยปยภินิรหริติ การุณิกตยา อนุปุรวพุทธธรรมประดิษาปนาย||

5.10 ตสย อสย้า สุทฺรชยาย้า โโพธิสत्ตวภูเมา สถิตสย โโพธิสत्ตวสย ...¹⁹⁵ ปริณามยติ|
 ต้าศจ ตถาคตानรหตตะ สมยภัสสปุทธานุ ปยุปาสเต, เตช้า จ สกาศาทุ เคารวจิตฺติกาเรณ สตกฤตย
 ธรรมเทศน้า ศถโณติ อุทฺทฤทฺทณัติ ธารยติ| ศฺรุตว้า จ ยถาลล ยถาภขมานัน ปฺรติปตย้า สंपาทยติ| ภูยสฺต
 เวน จ เตช้า ตถาคตान้า ศาสเน ปรวรชติ| ปรวรชิตศจ ศฺรุตธารี ธรรมาภานโก ภวติ| ส ภูยสย้า
 มาตฺรย้า ศฺรุตถาจรธารณิปฺรติลโพธ ธรรมาภานโก ภวติ| อนเเกช้า จ พุทฺธโกณินิยุตศตสทฺสราณามนติเก
 อนเกกลปโกณินิยุตศตสทฺสราณยสंपฺรโมชตย้า|| ตสย อสย้า สุทฺรชยาย้า โโพธิสत्ตวภูเมา สถิตสย อนเ
 กานุ กลป้าสทานิ กุศลมูลนยุตตปยนเต ปฺริศุทฺธยนติ ปฺรภาสวฺรตฺรานิ จ ภวานติ, อนเกานิ .¹⁹⁶|

5.11 ตสย ตานิ กุศลมูลนยุตตปยนเต ปฺริศุทฺธยนติ ปฺรภาสวฺรตฺรานิ จ ภวานติ| ตทยถापि
 นาม ภวานโต ชินปุตฺราสตเทว ชาตฺรูป มุสสารคฺลวสฺถุณฺณ ภูยสย้า มาตฺรโยตตปยนเต ปฺริศุทฺธยติ ปฺร
 ภาสวฺรตฺร จ ภวติ, เหวเมว ภวานโต ชินปุตฺร้า โโพธิสत्ตวสย อสย้า สุทฺรชยาย้า โโพธิสत्ตวภูเมา สถิตสย
 ตานิ กุศลมูลนยูปยปฺรชยว้าจาริตานิ ภูยสย้า มาตฺรโยตตปยนเต ปฺริศุทฺธยนติ, ปฺรภาสวฺรตฺรานิ จ
 ภวานติ, ชยอนปฺรโยคคฺณานินิรหราชสंहารยว้าจาริตมานิ จ ภวานติ| ตทยถापि นาม ภวานโต ชินปุตฺ
 ราชจณทฺรสุรยครหโยติรณกษตฺรณ้า วิมาน้าโลกปฺรภาวตมณขลี้ภिरสंहารย้า ภวติ มาตฺรตาสาธารณ้า
 จ, เหวเมว ภวานโต ชินปุตฺร้า โโพธิสत्ตวสย อสย้า สุทฺรชยาย้า โโพธิสत्ตวภูเมา สถิตสย ตานิ กุศลมูลน
 ยูปยปฺรชยว้าชยอนจิตตว้าจารณานนคตानยสंहารยานิ ภวานติ, สรวศฺร้าวกปฺรตยอกพุทฺโธเรเลากิกาส้า
 ธารณานิ จ ภวานติ| ตสย ทศภยะ ปารมิตภโย ธยอนปารมิต้า อติริกตตมา ภวติ, น จ ปฺริเศช้าสู น
 สมุทาคจณติ ยถาลล ยถาภขมานน| อีย ภวานโต ชินปุตฺร้า โโพธิสत्ตวสย สุทฺรชย้า นาม ปยจมิ
 โโพธิสत्ตวภูมิะ สมาสนิรเทศตะ, ยสย้า ปฺรติชจิติ โโพธิสत्ตวโ ภูยสฺตเวณ สัตฺตชิต ภวติ, เทวราชะ กฤตี

¹⁹⁵ พหโว พุทธา อภาสมาจจนฺติ |เอาทาริกทฺรศเนน ปฺรณิธานพฺเลน จ| พหุณี พุทฺธศตานิ พหุณี
 พุทฺธสทฺสราณิ พหุณี พุทฺธศตสทฺสราณิ พหุณี พุทฺธนิยุตศตสทฺสราณิ พหโว พุทฺธโกณโย พหุณี พุทฺธโกณิตฺตานิ พหุณี
 พุทฺธโกณิสทฺสราณิ พหุณี พุทฺธโกณิสตสทฺสราณิ พหุณี พุทฺธโกณินิยุตศตสทฺสราณิ อภาสมาจจนฺตยเอาทาริกทฺรศเนน
 ปฺรณิธานพฺเลน จ | ส ต้าสตถาคตानรหตตะ สมยภัสสปุทธานุทฺทฆุโหวทวาราศยตย้า สตกโรติ กุรฺกโรติ มานยติ ปุชยติ
 จีวรปิตฺทปาตฺรศยนาสนคฺลนปฺรตยยโฆชยปฺริชย้าไรศจ ปฺรติปาทยติ| โโพธิสत्ตวสุโขปธานัน โจบสंहริติ| สัมคณส
 มานน้า จกโรติ| ตานิ จ กุศลมูลนยนุตตฺรย้า สมยภัสสปิเหา

¹⁹⁶ กลปศตานิ อนเกานิ กลปสทฺสราณิ อนเกานิ กลปศตสทฺสราณิ อนเกานิ กลปนิยุตศตสทฺสราณิ
 อนเกาะ กลปโกณยะ อนเกานิ กลปโกณิตฺตานิ อนเกานิ กลปโกณิสทฺสราณิ อนเกานิ กลปโกณิสตสทฺสราณิ อนเกานิ
 กลปโกณินิยุตศตสทฺสราณิ

ประภะ สดตวานำ สรวตรีถยายตนวินิวรตนาย กุศละ สดตวาน สดตเยษุ ปรีติษฐาปิตุม| ยจจ กิจิต
...¹⁹⁷||

เอว วิโคธิต จตุรุษุ ชินจรีษุ	พทุธยา ตริยาธวสมตา อนุจินตยนติ
ศีล จ จิตตปรีติปตติตุ มารคศุทธิษ	กวงษวินีต วิทุ ปณจมิ อากรมนติ 5:11
สมฤติ จาป อินทริย อิชุ อนุวริตตาคจ	สมยกปฐาณ ¹⁹⁸ หย วาหน ฤทฎปาทาษ
ปณจ พลาษ กวง สรวริปอเกทยษ	ศุรณิวริต วิทุ ปณจมิ อากรมนติ 5:12
หฺรยปตราปยวสตรวิทุนำ ศุจิสีลคนโธ	โพธยงคมาลยวรธยานวิเลปน จ
ปรีชณาวิจารณวิภูษณูปายเศรชษม	อุทยานธารณิต ปณจมิมากรมนติ 5:13
จตุฤทธิปาทจรณษ สมฤติศุทธิศรีวษ	กฏปไมตรศเรชษณยนา วรปรีชษทษฎุรา
ไนราตมยนาท ริปูเกลศ ปรีชษมาณา	นรสีท สมย วิทุ ปณจมิมากรมนติ 5:14
เต ปณจมีมุปคตา วรณุมิศเรชษฐำ	ปรีศุทธิมารค ศุภมุตตรี ภาวยนติ
ศุทธิชษศยา วิทุ ชินตวนูปราปณารฐี	กฏปไมตรเชทวิคตา อนุจินตยนติ 5:15
สภารปณยุปจยา ตถ ชณาน ศเรชษจ	ไนกา อุปาย อภิโรจนภุมย ภาสาน
พทุธธาธิชษณ สมฤติมำ มติพทุทธิปราชตา	จตวารี สตย นิชิลานนุจินตยนติ 5:16
ปรีมารฤสตยมปี ส่วฤตติลภษณ จ	สตยวิภาคมถ สตยนิตีรณ จ
ตถ วสตุ สาสรว กษย อปี มารคสตย	ยวณตนาวรณสตย สโมสรนติ 5:17
เอว จ สตย ปรีมารคติ สุกษมพทุทธิษ	น จ ตาวทนาวรณปราชตุ วิโมกษ เศรชษม
ชณานาธิมุกตีวิปลาตตุ คุณากรณาม	อติโณนติ สรวชคโต อรหปตยยานาม 5:18

¹⁹⁷ กรมารภเต ทาเนน วา ปรียวทตยา วา อรทกรียยา วา สมานารถตยา วา ตตสรวมวริทิต พุทธิมนสิ
กาโรธรรณมนสิกาโรธ สขมมนสิกาโรธโพธิสตตวมนสิกาโรธโพธิสตตวจรยมนสิกาโรธ| ปารมิตามนสิกาโรธ ภูมิมนสิ
กาโรธ พลมมนสิกาโรธ ไวศารทยมนสิกาโรธราเวณิกพุทธิธรรณมนสิกาโรธ ยาวตสรววการวโรเปตสรวชชชณานมนสิ
กาโรธ กิมิต สรวสทตวานามครโย ภเวย เศรชษจเ ชยชชเ วระ ปรวร อุตตโม' นุตตโม นายโก วินายกะ ปรีนายโก
ยวตสรวชชชณานปรีตศรเณ ภเวย อากำกษศจ ตถารูป วีรยมารภเต ยถารูเปณ วีรยารมเณ เอกภษณลวมุหฺเรต
สมาริโกฐิตศตสทสร จ ปรีตลภเต พุทธิโกฐิตศตสทสร จ ปศยติ เตชำ จาธิชษณำ สขานีเต โลกธาทโกฐิตศตสทสร จ ก
ปยติ เกษตรโกฐิตศตสทสร จากรมตี โลกธาทโกฐิตศตสทสร จาวภาสยตี สดตวโกฐิตศตสทสร จ ปรีปาจยตี กลปโกฐ
ิตศตสทสร จ ติชชตี กลปโกฐิตศตสทสร จ ปูรว่าดาปรานตเต ปรีวศตี ธรรณมุขโกฐิตศตสทสร จ ปรีวิจโนตี ภายโก
ฐิตศตสทสร จาทศยตี ภาย ภาย จ โพธิสตตวโกฐิตศตสทสร ปรีวารมาทศยตี ตต อตตเร ปรีณชานพลิกา โพธิสตตวษ
ปรีณชานไวเศปิกตยา วิกรวนตี เยชำ น สุกรา สขยา กรฐ ภายสย วา ปรีภายา วา ฤทเธรวา จกษุโษ วา โคจรสย
วา สรวสย วา จรยายา วา วุหฺสย วา อธิชษณสย วา อธิมุกเตรวา อภิสสการณำ วา ยาวเทตาวทรีปปี กลปโกฐ
ินยตโกฐิตศตสทสร อติ

¹⁹⁸ R: สมยกปฐาณ

โส เอว สตยอภินิรหฤต ตตตวพุทธิ
 กฤปไมตรอภก ลภเต สุกตาน ภูยะ
 ปุรวาปเร วิฑู นิรัชชตุ สักกตสย
 อภยทุโรติ ชคโต พุชสกนธวฤทธาน
 เกลศาทวเณน ยุคปตปุณรภาสิ ตรยจวี
 หนโต ปฺรณษญู ชน เต' ดิทยาภิชาตา
 สกนธาลยา อูรคธาคู กุฑุชภูสิลยาะ
 ตฤษณารณวปรปติตา อวโลกนตวาน
 เอว วิทิตว ปุณรารภเต' ปรมตโต
 สมฤติมนตุ โภณติ มติมานุ คติมานุ ธฤตี จ
 อวิตฤปตฺ ปุณยุปลเย ตถ ชวานน เศรษฐี
 เกษตร วิธาย ชินลกษณพุทโธษม
 ปรีปาจนาย ชคโต วิฑู ศิลปสถานาน
 ภูตครหาวิษมโรคนิวรตนารถ
 วรกาวยนาฏกมตี วิวิทปรหฺรชาน
 สทาเปนติ เนกกรีย สตตวสุชาปนารถ
 ภูมีจล จ ครห ชโยติช จนฺทรสุรเยา
 อารูปยธยาน ตถภิชถ อถาปรมาณ
 อิท พุชชยามุคตา วรปรชวจารี
 เตช่า ศุภํ ปุณรุตตปยติ อาศยศจ
 รตนามยา ครหวิมาน วหนติ วาตา
 ตถ โลกธรมิ จรมาน ชคารถจารี
 อตฺร สติตา ตูชิต อีศฺวร เต กฤตาวี
 ยจจาจรนติ กุศล ชินชวานนเหโตชะ
 เต วีรยมุตฺตริ สมารภิ อปรมตตาะ
 ลพฺรธา สมาธิ วิฑู กมฺปิ เกษตรโกฏี
 อิตเยชา ปณจมี ภูมิวิจิตโรปายโกฏีภิ
 นริทษญา สตตวสารณามุตตมา สุกตาทมชาะ
 สฺพุชชยา นาม ปณจมี ภูมิชะ||

ชานาติ สักกต มฤชาปรกตตี อสารม|
 สตตวารถิกะ สุกตชวานน คเวमाणะ||5:19||
 โฆหานธการตมสาวฤต พุชชคณา|
 ไนราตมยชิวรหิตำสตุณกาษตฺตุลยาน||5:20||
 ฉะโท พุชชย น จ อนต สโมสรนตชะ|
 สํสารโสทรต น นิวรตติ นิชะสวภาม ||5:21||
 สํตปต อคฺนิหฤทฺทวารฤต อนธการเ|
 ชินสารถวาทวิรหา พุชชอรณวสธาะ ||5:22||
 ตจฺจใจว อารภติ สรวชคทวิโมกฺชี|
 หนุมีมาศจ โภณติ ตถ พุทธิช นปรชวมาศจ||5:23||
 โน เขทวานน ศิถิลโฬ พลเมษमाणะ|
 อวิตฤปตฺสรวกรีย สตตวหิตารถยูกตชะ||5:24||
 ลิปิมุทฺรสํชยคณธาคูจิกิตสตนตราน|
 สทาเปนติ ศสฺตร รุจिरาน กฤปไมตรพุทธิ||5:25||
 นทโยทียานผลปุชฺชนิพทยสถานาน|
 รตนากร่าศจ อฺพุทฺทศยิ ไนกรูปาน ||5:26||
 สรวางคลกษณวิจาร์ณราชยสถานม|
 อภินิรหฺรนติ หิตเสาชยชคารถกามาชะ||5:27||
 ปุชฺชนติ พุชฺช นยฺตตา ศฤณฺวณติ ธรรมม|
 สวรณํ ยถา มุสฺรคฺลวยสํวิมฤชภูม ||5:28||
 เต เยหิ เตหิ ตู วหนติ อสํหฤตาศจ|
 อสํหารย โภณติ ยถ ปทม ชเล อลิปตม||5:29||
 นาศเนติ ตีรถยจรณาน ปฤฤทฺทษภูสิสถานาน|
 สตตวาน ตราต ภวโม ทศภิรพลาหุไวชะ||5:30||
 โภฏีสหสร สุกตานภิปุชฺชนติ|
 ปฺรณิธีวิเศษฺ อณฺฎย คุณภกรานาม ||5:31||
 ||5:32||

6 อภิมุขี นาม ษษสี่ ภูมิมะ

จรมวร ศรุณิตวา ภูมิมะษษจ วิชา	คคณิ สุกตปุตรา หรัชิตา ษษปวรัชี
มณิรตน อุทารา อาภยูกตา วิชา	อภิกิร สุกตสย สาธวิท วยาหรรนตะ 6:1
มรุต ศตสหสรา หรัชิตา อนตริกษะ	ทิวีย รุจिर จิตรา รตนจुरुณา อุทารา
อภิกิร สุกตภโย คนธมาถยานุเลปาน	ฉตรจวชปตาทาหารจนทรารุทธาราน 6:2
มรुปติ วศวรรตี สรวทเวคณน	อุปริ ขค ปจิตวา เมฆ รตนามยานิ
อภิกิรัช ปรสนนะ ปุชนารุถ ชินสย	สาธู สุกตปุตรา วยาหรี หฤษฏิจิตตา 6:3
อมรวรุตสหสราณนตริกษะ สติทานิ	คีต รุต มโนชวา วาทยส์คีตียูกตา
สรวรุตสวเรภโย เอว ศพทา รวนเต ชิน	กถตุ สุมโนชไธวะ กเลศตاپสย หนตา 6:4
ศุนย ปรกฤตีสานตา สรวธรมานิมิตตา	ขคปถสมตลยา นิรวิกลปา วิชา
คตีสถิตินิวินฤตตา นิษปรปถจา อเสชา	ตถตสม ตถตวาทธรรมตา นิรวิกลปา 6:5
ไยชะ ปุณรณุพุทธะ สรวธรมเว เตชะ	ภาวิ ตถ อภาเว อธิชนา นาสติ กาจิต
กฤป กรุณ ขค จ โมจนารุถ ปรยูกตา-	สเด ทิ สุกตปุตรา เอารสา ธรมชชตา 6:6
ทานจริ จรนต์ สรว หิตวา นิमितต์	ศีลสธฤตจิตตา อาทิสานตา ปรศานตา
ชคติ กฤต ษษมนเต อภยยา ธรมชชวานิ	วิริยพลอุเปตา สรวธรมาวิกิตา 6:7
ธยานนยปรวิษญา ชีรณกเลศตา วิชา	สรววิทตวสตุ อาทิสุนยาธิมูกตา
ชชวานกรียพลาณยา นิตยยูกตา ชคารุถ	เต ทิ สุกตปุตรา ศานตปาปา มหาตมา 6:8
อิทฤศา รุตสหสธ ภูณิตวา	เช สติตา สุมธรา สุรณนยา
ตุษณินฤต ชินมิภษี ปรสนนา	ธรมเคารวตา มรูกนยา 6:9
วิมุกติจนทร อพรวิทวษครภ วิชา	
กิตฤศาการนิษปตติชะ ปถจมายามนตรม	6:10

6.1 วษครุโภ โภธิสตตว อาห— โย'ย ภาวนโต ชินปุตรา โภธิสตตวะ ปถจมายา โภธิสตตว ภูมา สุปริปุณมารุคะ ษษสี่ โภธิสตตวภูมิมวตติ| ส ทศภริธรมสมตาทิรวตติ| กตมาภริทศภิ? ยทุต สรวธรมานิมิตตสมตยา จ สรวธรมาลภษณสมตยา จ สรวธรมานุตปาทสมตยา จ สรวธรมาชตตยา จ สรวธรมวิวิทสมตยา จ สรวธรมาทิศุทธิสมตยา จ สรวธรมนิษปรปถจสมตยา จ สรวธรมานาวุหา นิรวุหสมตยา จ สรวธรมายาสวปนปรติภาสปรติศรุตโกทกจนทรปรติพิมพนิรมานสมตยา จ สรวธรมภาวาภาวาทยสมตยา จ| อาภริทศภริธรมสมตาทิรวตติ||

6.2 ส เอวิสวภาวาน สรวธรมาน ปรตยวภษมาโณ อนุสถชน อนุโลมยณ ศรททชน อภियณ ปรตियณ อวิกลปยณ อนุสรณ วยวโลกยณ ปรติปทยมานะ ษษสี่มภิมุขี โภธิสตตวภูมิมนุปรابينติ ติภษณยา อานูลอมิกยา กษานตยา| น จ ตวาทนตปตติภษณกษานติมูชมนุปรابينติ||

6.3 ส เอวิสุภาวาท สรวธรมานนุคจณ ภูยสยา มาตฺรยา มหากรณณาปุรวุคฺมตเวณ มหากรณณาธิปเตยตยา มหากรณณาปริปุณณารถํ โลกสย สํภวํ จ วิภวํ จ วยวโลกยเต| สตย โลกสย สํภวํ จ วิภวํ จ วยวโลกยต เอวํ ภวติ – ยาวตโย โลกสมุทาจจาโรปตตยยะ สรวาจะ, ตา อาตมาภินิเวศโต ภวณติ| อาตมาภินิเวศวิคฺมโต น ภวณติ โลกสมุทาจจาโรปตตย อิติ| ตสฺสโยวํ ภวติ-เตน ชลฺล ปุณฺริเม พาลพุทฺธย อาตมาภินิเวศฺวา อชฺฌานตมิรารุตา ภาวาภาวภิกษาณิโยนิโศมนสิการปรสฺสุตา วิปลปรยาตา มิถยานาจาริณะ ปุณฺยาปุณฺยาเนถฺชยานภิสํสการานุปจिनฺวณติ| เตชํ ไตยะ สํสกาโรรวโรปิตํ จิตตพิชฺชํ สาสฺรวํ โสปาทานมายตยํ ชาตฺติชฺรามาธนฺปนฺรภาวภินิเวศฺวตฺติสํภโวปคตํ ภวติ| กรมฺเภชฺตราลยมิทฺธานธการํ ตฤชณาเสนหมสมิमानปริชฺชยนฺทนตยะ| ทฤชฏิกฤตฺทาลปรวฤทฺธยา จ นามรฺูปางฺกุระ ปราทุรฺภวติ| ปราทุรฺภวโต วิวฺรุตเต| วิวฤทฺธเต นามรฺูเป ปญฺจานามินฺทฺริยานํ ปรวฤตฺติรภวติ| ปรวฤตฺตานามินฺทฺริยานามนโยนฺย(สํ)นิปาตตยะ สปรฺศยะ| สปรฺศสย สนิปาตโต เวทนา ปราทุรฺภวติ| เวทนายาสตต อุตฺตเร’ภินนฺทนา ภวติ| ตฤชณาภินนฺทนต อฺุปาทานํ วิวฺรุตเต| อฺุปาทาน วิวฤทฺธเต ภวะ สํภวติ| ภเว สํภเว สกนฺธปญฺจกมฺูนมชฺชติ| อุนฺมคฺนํ สกนฺธปญฺจกํ คตฺติปญฺจเก’นฺปุรวํ มลายติ| มลानํ วิคฺจณฺติ| มลानวิคฺมาชฺชวฺรปริทาทะ| ชวฺรปริทาทนิตานาจะ สรวโศกปริเทวทฺุชฺเชทารมฺนสโยปายาสาจะ สมุทาคจณฺติ| เตชํ น กศฺจิตฺสมุทาทเนตา| สุวภาวานาโกคคภยํ จ วิคฺจณฺติ| น โจชํ กศฺจิทฺวิคฺมยิตา| เอวํ โโพธิสฺตโต’ว’นุโลมาการํ ปรตฺติยสมฺมุตปาทํ ปรตฺยเวกฺชเต||

6.4 ตสฺสโยวํ ภวติ— สตเยชฺชานภิกฺษณานํ ปรมารุโธ’วิทฺยา| อวิทฺยาปรกฤตฺสย กรมฺโณ วิปากะ สํสการาจะ| สํสการสํนฺตฺริตํ ปรณฺมํ จิตตํ วิชฺฌานมฺ| วิชฺฌานสทฺทชาตฺจตฺวาร อฺุปาทานสกนฺธา นามรฺูปมฺ| นามรฺูปวิวฤทฺธิจะ ชฺชายตฺนมฺ| อินฺทฺริยวิชฺชยวิชฺฌานตฺรยสมวธานํ สาสฺรวํ สปรฺศยะ| สปรฺศสทฺทชาเวทนา| เวทนายยวธานํ ตฤชณา| ตฤชณาวิวฤทฺธิรฺูปาทานมฺ| อฺุปาทานปรสฺสุตํ สาสฺรวํ กรมฺ ภวะ| กรมฺนิชฺชยนฺโท ชาตฺติจะ สกนฺโธ’นฺมชฺชนมฺ| สกนฺธปริปาโกชฺรา| ชีรณฺสย สกนฺธเก’โท มรณฺมฺ| มฺริยมาณสย วิคฺจณตยะ สํมฺมุตฺสย สาทฺธิชฺวณฺสย หฤทฺธยสํตاپะ โศกยะ| โศกสมฺมุตฺติตา วากฺปรลาปาจะ ปริเทวะ| ปญฺเจนฺทฺริยนิปาโต ทฺุชฺชมฺ| มโนทฤชฏินิปาโต เทารมฺนสยมฺ| ทฺุชฺเชทารมฺนสยพฺพลตฺวสํภวตา อฺุปายาสาจะ| เอวเมยํ เกวโลทฺุชฺเชสกนฺโธ ทฺุชฺชวฤกฺโข’ภินิเวศฺวตเต การกเวทกวิวิทฺ อิติ||

6.5 ตสฺสโยวํ ภวติ – การกาภินิเวศตยะ กฺริยาจะ ปรฺุชฌายนฺเต| ยตฺร การโก นาสฺติ, กฺริยาปิ ตตฺร ปรมารุโธ โนปลภยเต| ตสฺสโยวํ ภวติ— จิตตมาตฺรมิทํ ยทิตํ ตโรธาตฺุกมฺ| ยานฺยปีมานิ ทฺุวาทศภวางฺคานิ ตถาคเตน ปรภเวทโศ วฺุยาชฺชยาดานิ, อปิ สรวาณฺยเวว ตานิ จิตตสมาศฺริตานิ| ตตฺกสย เท’โตะ? ยสฺมิณ วสฺตุนิ ทิ รากสํยูกตํ จิตตมฺมุตฺปทฺุยเต ตทฺุวิชฺฌานมฺ| วสฺตุสํสกาเร’สมิโม’วิทฺยา| อวิทฺยา จิตตสทฺท นามรฺูปมฺ| นามรฺูปวิวฤทฺธิจะ ชฺชายตฺนมฺ| ชฺชายตฺนภาคิยะสปรฺศยะ| สปรฺศสทฺทชาเวทนา| เวทโย’วิทฺยตฺุปตฺติสฤชณา| ตฤชณารตฺสย สํคร’โท’ปริตฺยาค อฺุปาทานมฺ| เอชํ ภวางฺคานํ สํภโว ภวะ| ภโว’นฺมชฺชนํ ชาตฺติจะ| ชาตฺติปริปาโก ชฺรา| ชฺราปคโม มรณฺมิตฺติ||

6.6 ตตร อวิทยา ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานนา ภาวติ| อาลมพนตะสตุตวาน สโมทยติ, เหตฺ จ ททาติ สัสการาภินิรวฤตตเย| สัสการา อปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานนา ภาวนติ| อนาคตวิปาภาภินิรวฤตตี จ กุรวนติ, เหตฺ จ ททาติ วิชณานาภินิรวฤตตเย| วิชณานมปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานัน ภาวติ| ภาวปรตีสสี จ กโรติ, เหตฺ จ ททาติ นามรูปาภินิรวฤตตเย| นามรูปมปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานัน ภาวติ| อนโยนโยปสตุตมภัน จ กโรติ, เหตฺ จ ททาติ ษทายตนาภินิรวฤตตเย|

6.7 ษทายตนมปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานัน ภาวติ| สววิษยวิภกิตีตา จาทุสยติ, เหตฺ จ ททาติ สปรุศาภินิรวฤตตเย| สปรุโส'ปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานโน ภาวติ| อาลมพนสปรุศัน จ กโรติ, เหตฺ จ ททาติ เวทนาภินิรวฤตตเย| เวทนาปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานนา ภาวติ| อิชณฺณานิชฺณายวิมุกตานุกาณัน จ กโรติ, เหตฺ จ ททาติ ตฤษณภินิรวฤตตเย| ตฤษณาปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานนา ภาวติ| สัรชณียวสตุสัรคํ จ กโรติ, เหตฺ จ ททาติ ตฤษณูปาทานาภินิรวฤตตเย| อูปาทานมปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานัน ภาวติ| สักเลศพนธัน จ กโรติ, เหตฺ จ ททาติ ภาวภินิรวฤตตเย| ภาโว'ปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานโน ภาวติ| อนนยภาวคติปรตยธิษฐานัน จ กโรติ, เหตฺ จ ททาติ ษาทยภินิรวฤตตเย| ภาโว'ปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานโน ภาวติ| อนนยภาวคติปรตยธิษฐานัน จ กโรติ, เหตฺ จ ททาติ ษาทยภินิรวฤตตเย| ษาทิรปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานนา ภาวติ| สกนุโชนมษชนัน จ กโรติ, เหตฺ จ ททาติ ษราภินิรวฤตตเย| ษราปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานนา ภาวติ| อินทริยปริณามัน จ กโรติ, เหตฺ จ ททาติ มรณสมวธานาภินิรวฤตตเย| มรณมปี ทวีวิศวกรายปรตยูปสถานัน ภาวติ -สัสการาวิธวสนัน จ กโรติ, อปริษณานานุจเจทํ เจติ||

6.8 ตตร อวิทยาปรตยยา: สัสการา อิตยวิทยาปรตยยตา สัสการานามนุจเฉโท'นุ¹⁹⁹ ปสตุตมภคจ| สัสการปรตยย วิชณานมิตติ สัสการปรตยยตา วิชณานานามนุจเฉโท'นุปสตุตมภคจ| วิชณานปรตยย นามรูปมิตติ| วิชณานปรตยยตา นามรูปานุจเฉโท'นุปสตุตมภคจ| ...²⁰⁰ ษาทิปรตยยตา ษรามรณษยานุจเฉโท'นุปสตุตมภคจ| อวิทยานิโรธตสัสการานิโรธ อิตยวิทยาปรตยยตาภาวตสัสการานา วยุปคโม'นุปสตุตมภคจ| ...²⁰¹ ษาทิปตยยตาภาวตษรามรณษย วยุปคโม'นุปสตุตมภคจ||

¹⁹⁹ K: อุตตมภคจ

²⁰⁰ นามรูปปรตยย ษทายตนมปี|นามรูปปรตยยตา ษทายตนาณุจเฉโท'นุปสตุตมภคจ| ษทายตนมปรตยย ษ สปรุศ อิติ| ษทายตนมปรตยยตา สปรุศนุจเฉโท'นุปสตุตมภคจ| สปรุศปรตยยตา เวทเนติ| สปรุศปรตยยตา เทวานุจเฉโท'นุปสตุตมภคจ| เวทนาปรตยยตา ตฤษเนติ| เวทนาปรตยยตา ตฤษณานุจเฉโท'นุปสตุตมภคจ| ตฤษณาปรตยยมุปาทานมิตติ|ตฤษณาปรตยยตา อูปาทานานุจเฉโท'นุปสตุตมภคจ|อูปาทานปรตยโย ภาว อิติ| อูปาทานปรตยยตา ภาวานุจเฉโท'นุปสตุตมภคจ| ภาวปรตยยตา ษาทิรติ|ภาวปรตยยตา ษทายนุจเฉโท'นุปสตุตมภคจ| ษาทิปรตยย ษรามรณมิตติ|

²⁰¹ สัสการานามนุจเฉโท'นุปสตุตมภคจ| สัสการานิโรธตวิชณานนิโรธอติ สัสการปรตยยตา ภาวตวิชณานษย วยุปคโม'นุปสตุตมภคจ| วิชณานนิโรธตนามรูปนิโรธ มิตติ| วิชณานปรตยยตาภาวานนามรูปษย วยุปคโม'นุปสตุตมภคจ| นามรูปนิโรธต ษทายตนมปีโรธ อิติ| ษทายตนมปรตยยตาภาวตสปรุศษย วยุปคโม'นุปสตุตมภคจ|สปรุ

6.9 ตตร อวิทยา ตฤชโณปาทานิ กุเลศวรรตมโน'วยวจเฉทะ| สัสการา ภวศจ กรมวรรตมโน'วยวจเฉทะ| ปรีเศษั ทุชชวรรตมโน'วยวจเฉทะ| ปรีวิภาคตะ ปุรวานตาปรานตนิโรธวรรตมโน วยวจเฉทะ| เอวเมว ตริวรรตม นีราตมกมาตมาตมียรหิต สัภวติ จ อัสภวโยเคน, วิภวติ จ อวิภวโยเคน สวภวโต นทกลาปสทฤศม||

6.10 อปี ตุ ชลฺ ปุณรยทุจยเต—อวิทยาปรตยยะ สัสการา อิตยเยชา เปารวานตักยเปกษา| วิชณานัน ยาวทเวทเนตยเยชา ปรีตยตปนาเปกษา| ตฤชณา ยาวทภว อิตยเยชา อปรานตักยเปกษา| อตอูธวมสย ปรวฤตติริติ| อวิทฺยานิโรธาสัสการนิโรธ อิตยเปกษาววยจเฉท เอชะ||

6.11 อปี ตุ ชลฺ ปุณสตริทุชชตา ทวาทศ ภวางคานยุปาทาย| ตตร อวิทยา สัสการา ยาวตชทายตนมิตยเยชา สัสการทุชชตา| สปรุโส เจทนา โจษา ทุชชชชตา| ปรีเศษานิ ภวางคานเยชา ปรีณามทุชชตา| อวิทฺยานิโรธาสัสการนิโรธ อิติ ตริทุชชตาววยจเฉท เอชะ||อวิทยาปรตยยะ สัสการา อิติ เหตุปรตยยปรภวตวิ สัสการานาม| เอวิ ปรีเศษานาม| อวิทฺยานิโรธาสัสการนิโรธ อิตยภวส สัสการานาม| เอวิ ปรีเศษานาม||

6.12 อวิทยาปรตยยะ สัสการา อิตยทูปาทวินิพนธ เอชะ| เอวิ ปรีเศษานาม| อวิทฺยานิโรธาสัสการนิโรธ อิติ วยยวินิพนธ เอชะ| เอวิ ปรีเศษานาม||

6.13 อวิทยาปรตยยะ สัสการา อิติ ภวานุโลมปรีกษา| เอวิ ปรีเศษานาม| อวิทฺยานิโรธาสัสการนิโรธ อิติ ภูษยยานุโลมปรีกษา เอชะ| เอวิ ปรีเศษานาม||

6.14 ส เอวิ ทวาทศาการิ ปรีตตีตยสมุตปาหิ ปรีตยเวกษเต'นุโลมปรีติโลม ยทุต ภวางคานุสรีตศจ เอกจิตตสมวสรณตศจ สวกรมาสัเภทตศจ อวินิรภาคตศจ ตริวรรตมานุวรรตตศจ ปุรวานตปรีตยตปนาปรานตาเวกษณตศจ ตริทุชชตาสมุทยตศจ เหตุปรตยยปรภวตศจ อุตปาทวยยวินิพนธตศจ อภวาทกษยตาปรตยเวกษณตศจ||

6.15 ตสัยวิ ทวาทศาการิ ปรีตตีตยสมุตปาหิ ปรีตยเวกษมาณสย นีราตมโต นิษตตวโต นิรัชชีวโต นิษปุกคตตะ การกเวทกรหิตโต'สวามิกโต เหตุปรตยยารินตะ สวภวศุนยโต วิวิกโต'สวภวตศจ ปรีกฤตยา ปรีตยเวกษมาณสย ศุนยตาวิมกษมุขมาชาติ ภวติ||

6.16 ตสัยวิ ภวางคานา สวภวานิโรธัตยนตวิโมกษปรตยูปสถานโต น กิจิทรณนิमितตมุตปทยเต| อโต'สย อานิมิตตวิโมกษมุขมาชาติ ภวติ||

ศนิโรธาทเวทนานิโรธ อิติ | สปรุศปรตยตภาวาทเวทนายา วยุปลโม'นุปลตมภศจ| เวทนานิโรธาทูปาทานนิโรธ อิติ| เวทนาปรตยตภาวาทตฤชณายา วยุปลโม'นุปลตมภศจ|ตฤชณานิโรธาทูปาทานนิโรธ อิติ|ตฤชณาปรตยตภาวาทูปาทานสย วยุปลโม'นุปลตมภศจ|อูปาทานนิโรธาทภวนิโรธ อิติ|อูปาทานปรตยตภาวาทภวสย วยุปลโม'นุปลตมภศจ|ภวนิโรธาชชาตินิโรธ อิติ|ภวปรตยตภาวาทชชาติเร วยุปลโม'นุปลตมภศจ|ชาตินิโรธาชชรามรณนิโรธ อิติ |

6.17 ตสฺสโยวํ ศุณฺณตานิมีตตมวตฺรณสฺย น กสฺสจิทฺถิลลาช อุตฺตปฺพยเต อนฺยตฺร มหากรุณฺณาปฺุรว กาทสฺตตฺวปริปาจนาตฺ| เอมตฺย อปรณฺหิตวิโมกฺษมุขมาชาตํ ภาวติ||

6.18 ย อิมานิ ตฺรึณฺนิ วิโมกฺษมุขานิ ภาวณฺ อตฺมปรสฺสชฺวาปคตฺส การกเวทกสฺสชฺวาปคโต ภาวภาวสฺสชฺวาปคโต ภูยสฺยา มาตฺรยา มหากรุณฺณาปฺุรสกฺกตฺส ปฺุรยฺชฺยเต'ปฺุริณฺชฺพนานานํ โปธฺยงคานํ ปฺุริณฺชฺปตฺตเต, ตสฺสโยวํ ภาวติ—สฺสโยคาคตฺสฺสกฺกตฺํ ปฺุรวรตฺเต| วิสฺสโยคานฺน ปฺุรวรตฺเต| สามคฺรฺยา สฺสกฺกตฺํ ปฺุรวรตฺเต| วิสามคฺรฺยา น ปฺุรวรตฺเต| หนตฺ วยเมวํ พฺุทฺโทชฺทฺชฺภูํ สฺสกฺกตฺํ วิทิตฺวา อสฺย สฺสโยคสฺย อสฺยาชฺ สามคฺรฺยา วฺยวจฺเณทํ กริชฺยามะ, น จาตฺยนฺโตปคฺมํ สฺรวสฺสการานามวิราคยิชฺยามะ สตฺตวปริปาจนาตฺ ไย||

6.19 เอมสฺย ภาวนฺโต ชินฺปุตฺรราชํ สฺสการคตฺํ พฺุทฺโทชฺทฺชฺภูํ สุวภาวรทิตมนฺตฺปนฺนानิรุทฺธิ ปฺุรกฺกตฺยา ปฺุรตฺยเวกฺษมาณสฺย มหากรุณฺณาภินิหารตฺตจฺ สตฺตวการฺยานตฺสฺรคตฺจฺ อสงคชฺวานาภิมุโข นาม ปฺุรชฺวาปารมิตาวิหาโร'ภิมุขีภวตฺยวภาสโยเคน| ส เอิวํ ชฺวานสมนฺวาคตฺส ปฺุรชฺวาปารมิตาวิหา รวภาสโต โปธฺยงคาการกํคจฺ ปฺุรตฺยยานุปสฺสฺหฺรติ| น จ สฺสกฺกตฺสวํเสน สวํสตี| สุวภาโวปคฺมํ จ สฺสกา รานํ ปฺุรตฺยเวกฺษเต| น จ ตตฺราวตฺติชฺชิตฺเต โปธฺยงคปฺุริตฺยกตฺตวาท²⁰²||

6.20 ตสฺย อสฺยามภิมุขํ โภธิสตฺตวภูเม สฺถิตสฺย โภธิสตฺตวสฺย อวตารศุณฺณตา จ นาม สฺมาธิราชาชฺยเต|สุวภาวศุณฺณตา จ นาม สฺมาธิราชาชฺยเต ปฺุรมารุทศุณฺณตา จ นาม สฺมาธิราชาชฺยเต ปฺุรมศุณฺณตา จ นาม สฺมาธิราชาชฺยเต มหาศุณฺณตา จ นาม สฺมาธิราชาชฺยเต สฺปฺุริยคศุณฺณตา จ นาม สฺมาธิ ราชาชฺยเต อภินิหารศุณฺณตา ยถาวทวิกฺลปศุณฺณตา สาเปกฺษศุณฺณตา วินิรฺภาคาวินิรฺภาคศุณฺณตา นาม สฺมาธิราชาชฺยเต| ตสฺสโยวํปฺุรมุขานิ ทศ ศุณฺณตาสฺมาธิมุขตฺสฺหสฺรณฺยามุขีภวณฺติ| เอมานิมิตฺตสฺมาธิมุ ขตฺสฺหสฺรณฺนิ อปรณฺหิตสฺมาธิมุขตฺสฺหสฺรณฺยามุขีภวณฺติ| ตสฺย ภูยสฺยา มาตฺรยา อสฺยามภิมุขํ โภธิสตฺตวภูเม สฺถิตสฺย โภธิสตฺตวสฺยภทฺยาศยตา จ ปฺุริปฺุรฺยเต| นียตฺาศยตา จ ปฺุริปฺุรฺยเต กลฺยาณาศย ตา จ ปฺุริปฺุรฺยเต คมภีราศยตา จ ปฺุริปฺุรฺยเต อปฺุรตฺยฺุทฺทวาวรตฺยาศยตา จ ปฺุริปฺุรฺยเต อปฺุรติปฺุรตฺรพฺุธาศย ตา จ ปฺุริปฺุรฺยเต วิมลาศยตา จ ปฺุริปฺุรฺยเต อนนฺตาศยตา จ ปฺุริปฺุรฺยเต ชฺวานาภิลลาชฺยตา จ ปฺุริปฺุรฺย เต อุปายปฺุรชฺวาปารโยคาศยตา จ ปฺุริปฺุรฺยเต||

6.21 ตสฺสโยเต ทศ โภธิสตฺตวาศยาชฺ สุวณฺคตา ภาวนฺติ ตถาคตฺโปธฺธา| อปฺุรตฺยฺุทฺทวาวรตฺนีย วีรยฺศจฺ ภาวติ สฺรวปฺุรปฺุรวาทิจฺ| สมวสฺกฺกตฺจฺ ภาวติ ชฺวานภูเม| วินิรฺวฤตฺตจฺ ภาวติ ศฺราวกปฺุรตฺยฺุทฺท ภูมิภยฺ| เอกานตฺิกจฺ ภาวติ พฺุทฺชฺวานาภิมุขตฺายาม| อสฺหารยฺศจฺ ภาวติ สฺรวมารเกลศสมฺุทฺจาโร| สฺปฺุ รตฺติชฺชิตฺจฺ ภาวติ โภธิสตฺตวชฺวานาโลกตฺายาม| สฺปฺุริภาวิตฺจฺ ภาวติ ศุณฺณตานิมีตฺตาปฺุรณฺหิตตฺรสมฺุทฺจาโร| สฺปฺุรยฺกตฺจฺ ภาวตฺยฺุปายปฺุรชฺวาวิจาโร| วฺยวกีรณฺศจฺ ภาวติ โภธิปากฺษิกภฺุรมาภินิรฺหาโร| ตสฺย

²⁰² K: โภธฺยงคปฺุริตฺยวาท

อสุยามภิมุขย่า โโพธิสตตวภูเมา สติตสย พรชญาปารมิตาวิหาโร'ตริกัตตร อาชาโต ภาติ, ตีกษณา จา
 นุโลมิกิ ตฤติยา กษานติเรซ่า ฐรมาณำ ยถาพทฺโถมตยา น วิโลมตยา||

6.22 ตสย อสุยามภิมุขย่า โโพธิสตตวภูเมา สติตสย โโพธิสตตวสย ...²⁰³ ยถาตสมาปต
 ติปรัชญาชฎานาโลกตยา ปรยชยเต, ปรตปตติตศจาธารยติ| ส ภูยสยา มาตรยา ตถาคตรมโกศปราบ
 โต ภาติ| ตสย อสุยามภิมุขย่า โโพธิสตตวภูเมา สติตสย อนะกาน กุลปัสตานิ กุศลมูลานิ ภูยสยา
 มาตรยา อุตตปตปรภาสวตฺรธาณิ ภาวนติ| อนะกานิ อนะกานิ ...²⁰⁴ ตานิ กุศลมูลานิ ภูยสยา มาต
 โยตตปตปรภาสวตฺรธาณิ ภาวนติ| ตยภาปิ นาม ภาวนโต ชินปุตราสทเทว ชาตฺรูปิ ไวยุรยปริสฤษภู
 ภูยสยา มาตฺรโยตตปตปรภาสวตฺรธาณิ ภาติ, เอเวเมว ภาวนโต ชินปุตรา โโพธิสตตวสย อสุยามภิมุขย่า
 โโพธิสตตวภูเมา สติตสย ตานิ กุศลมูลานยฺปูยปรชญาชฎานวิจาริตานิ ภูยสยา มาตฺรโยตตปตปร
 ภาสวตฺรธาณิ ภาวนติ, ภูโย ภูยศจ ปรศมาสำหรับตำ คจฉนติ|

6.23 ตยถาปิ นาม ภาวนโต ชินปุตราศจนุทราภา สตตวาศรยํศจ ปรหลาทยติ อสำหรับยา
 จ ภาติ จตสฤทฺรวาตมณฺทลิกิ, เอเวเมว ภาวนโต ชินปุตรา โโพธิสตตวสย อสุยามภิมุขย่า โโพธิสตตว
 ภูเมา สติตสย ตานิ กุศลมูลานยเนเกซ่า สตตวโกฏินยตศตสทสรานำ กุเลศชวาลา ปรศมยนติ, ปรท
 ลาทยนติ, อสำหรับยาณิ จ ภาวนติ จตฺรฤทฺรมาราจโร| ตสย ทศภย ปรามิตาภย ปรชญาปารมิตา อติ
 ริกตตมา ภาติ, น จ ปริเศษา น สมุทาคจฉติ ยถาพล์ ยถาภชมานม| อियํ ภาวนโต ชินปุตรา
 โโพธิสตตวสย อภิมุขี นาม ษชฺฐี โโพธิสตตวภูมิ ษมาสนิรเทศเต, ยสยํ ปรติชยจิโต โโพธิสตโต ภูยส
 เวน สุนิรมโต ภาติ เทวราชะ กฤติ ปรภุชะ สตตวานามภิมานปรติปุสสรพฺเย กุศลชะ สตตวานยาภิม
 นิกรธเมภโย วินิวยตยิตุม| อสำหรับศจ ภาติ สรวศรวากปริปุจฉายำ กุศลชะ สตตวาน ปรติตยสมุตปา
 เท'วตารยิตุม| ยจจ กิจิต ...²⁰⁵||

²⁰³ พทโว พุทฺธา อาภาสมาคจฉนติ |เอาทาริกทฺรศเนน ปรณิธานพเลน จ| พหุณี พุทฺศตตานิ พหุ
 พุทฺศสทสรานิ พหุณี พุทฺศตสทสรานิ พหุณี พุทฺชนิยตศตสทสรานิ พทโว พุทฺโฏภโย พหุณี พุทฺโฏภีตตานิ พหุ
 พุทฺโฏภีสทสรานิ พหุณี พุทฺโฏภีสตสทสรานิ พหุณี พุทฺโฏภีนียตศตสทสรานิ อาภาสมาคจฉนตยาทาริกทฺรศเนน
 ปรณิธานพเลน จ| ส ตำสตถาคตานรหตชะ สมยภสํพุทฺธานทฤษภูไวทาราศยตยา สตกโรติ กุรุกโรติ มานยติ ปุชยติ
 จีวรปิตทปาตฺรศยนาสนคฺลานปรตยโยภายชยปริษาไรศจ ปรติปาทยติ| โโพธิสตตวสุโขปชานำ โจปสํหริติ| สํคณส
 มานนำ จกโรติ| ตานิ จ กุศลมูลานยนุตตฺรยำ สมยภสํโพธา ปริณามยติ| ตำศจ ตถาคตานรหตชะ สมยภสํพุทฺธา
 ปรยฺปาสเต, เตซ่า จ สกาศาทุ เคารวจิตฺริกาเรณ สตกฤตย ฐรมเทศนำ ศลโณติ อุกฤตฺถณาคิ ธารยติ ศฺรุตวา จ

²⁰⁴ กลปสทสรานยเนกานิ กลปศตสทสรานยเนกานิ กลปศตตานียตศตสทสรานิ อนะกาชะ กลปโกฏโย
 อนะกานิ กลปโกฏีตตานิ อนะกานิ กลปโกฏีสทสรานิ อนะกานิ กลปโกฏีสตสทสรานิ อนะกานิ กลปโกฏีนียตศตส
 ทสรานิ|

²⁰⁵ กรมารภเต ทาเนน วา ปรियวทยตยา วา อรฤทฺรียยา วา สมานารฤตยา วา ตตสรวมวิริหิตํ พุทฺธมนสิ
 กาโรฐธรมมนสิกาโรชะ สํขมนสิกาโรชะโพธิสตตวมนสิกาโรชะโพธิสตตวจฺรยมนสิกาโรชะ| ปรามิตามนสิกาโรชะ ภูมิมนสิ
 กาโรชะ พลมมนสิกาโรชะ ไวยุรยพมมนสิกาโรชะเวณิกพุทฺธธรมมนสิกาโรชะ ยวตสรวาการวโรเปตสรวชชฎานมนสิ

ปริบูรณ์มารุจรรณา วิฑู ปรณจมาอย่า	ธรมานิมิตตต อลภษณตา อชาตา
อนุดปาท อาทิปริศุทฤษฎตินิษปรณจา	ภาเวตว ชุวานนมิติ ษษชิตี สมารุมนนติ 6:11
ธรรมา วิวิทิต อปรตครุทหร นิรวิกลปา	มายาสวภาว ทวยภาวตุ วิปรยุกตา
อนุโลมยนต อวิโลมยนต ธรมนตริ	ชุลานานนวิตาษ ปรวรว ษษชิตี สมารุมนนติ 6:12
ติภษณานุโลมสถิต ชุลานนพลเปตตะ	สมุทาคม วิภว ปรภษชิตี สรวโลก
โมหานนการปรภว ชคสภวตมา	ตสโยว โมทวิคเมน ปรวฤตติ นาสติ 6:13
วิจันนติ ปรตยยภฤตี ปรมารุคณญา	กรีย เหตุปรตยยสมชวล กรียาวิโรธา
ยาถาวตษ กรกเปตกรียา วิทิตวา	วิจันนติ สัฏฤต ฆนารุสม นีริหม 6:14
สตัยษุ' ชุลาน ปรมารุคตุ สา อวิทยา	กรมา จ เจตนพเลน วิภาคปราปตม
จิตตํ นิศริตย สหช ปุน นามรูปม	เอวมิชชา ภวติ ยาว ทุชสย สกนธษ 6:15
เต จิตตมาตริ ตี ติไรธาตูกโมตรินติ	อปี จา ภวาทค อิติ ทวาทศ เอกจิตเต
สัรรค ษาค อปี จิตต ปรภววิตสตุ	เอว จ สัภวภษย ปุน จิตตภาคม 6:16
การุย อวิทยทวย กรุวติ โมทภาเว	โมเทภี เหตุ วทเต ปุน เจตนาयाะ
เอว จ ว ชรชวสันสกนธภทม	อนุ สรว ทุชชปรภว ภษยตษ อภาวษ 6:17
อจุเฉท โน ภวติ ปรตยยตามวิทยา	โนจเฉทยตาปี กร ปรหาย สันิโรธม
โมโท เตษุ จ อูปาทาน กุเลศวตม	กรม ภว จ อปี เจตน เศษ ทุชชา 6:18
โมหิ ตุ อายตน สัฏฤตตุชช เตษุ	สปรค จ เวทน สุชาทุชตาย ทุชชา
เศษานมกนปริณามทุชชวฤทธิษ	วยุจเฉท ตสย ทุชชตนา น ทิ อาตมมสตี 6:19
อชเวษุ ปุรวุ ตมเจตนสัฏฤตตสย	วิชวาน เวทน วิวตติ ปรตยุตปนนม
อปราณตุ เตษุ ปรภโว ทุชสภเวยม	อาเปกษ จเฉท ปรสร จ นิริภษนตษ 6:20
โมทสย ปรตยยตุ สภวเต วิพนธา	วิพนธนวยยภษเย สตี ปรตยยานาม
เทโธศจ มุลปรภว น ตุ เหตุภท	วยุปริภษเต จ ชิน ชุลาน สวภาวคณนม 6:21

กาไรษ กิมิตี สรวสตุตวานามครุโย ภเวย เศษชโร เชษชโร วรรษ ปรวรว อุตตโม' นุตตโม นายโก วินายกะ ปรินายโก ยาวตสรวชวลชุลานปรตติครโน ภเวย อากำภษศจ ตถารูป วิริยมารภเต ยถารุเปณ วิริยารมภณ เอกภษณลวมุทเรตน สมาริโกฐิตตสทสร จ ปรตติภเต สมารปทยเต จ พุทฐโกฐิตตสทสร จ ปศยติ เตษุ จาธิษชาน สัชานีเต โลกธาตูกุฐิตตสทสร จ กมปยติ เกษตรโกฐิตตสทสร จากรมตี โลกธาตูกุฐิตตสทสร จาวภาสยตี สตุตวโกฐิตตสทสร จ ปริปาจยติ กลปโกฐิตตสทสร จ ติชชติ กลปโกฐิตตสทสร จ ปุรวาตาปรานตตษ ปรวิตติ ธรมมุขโกฐิตตสทสร จ ปริวิจโนตี กายโกฐิตตสทสร จาทุชชยตี กาย กาย จ โพธิสตุตวโกฐิตตสทสร ปริวารมาทุชชยตี ตต อตตเร ปรณิธานพลิกา โพธิสตุตวษ ปรณิธานไวเศปิกตยา วิกรวนตี เยษุ น สุกธา สัชยา กรตฺต กายสย วา ปรภายา วา ฤทเธรวา จภษุชวา วา โคจรสย วา สวรสย วา จรยายา วา วยุทสย วา อธิษชานสย วา อธิมุเกตรวา อภิสัศการานา วา ยาวเทตวาททกริปิ กลปโกฐินิยตุโกฐิตตสทสรไร ริตี

อนุโลม โมหปรภว จ ปรภวตศจ
 คมภีรปรตยตมสย สโต' สตศจ
 สธี ภวาทศต ตถาปี จ กรมสถานม
 ตริยเหตุ ทุชชวิภาวา อุทย วุยย จ
 เอว ปรตติยสมุตปาท สโมตรนติ
 สวปโนปม จ ตถตา ปรตติภาส ไจว
 ยา เอว ภวาม ส ศุนยต ปณติตานา
 ชานิตว ชาตี วิตถ ปรณิธาตุ นาสติ
 เอว วิโมกษมุข ภวามิ เต มหาตมา
 สโยคสสังฤตติกฤต วุยปรักษมาโณ
 ปุรณา สหสร ทศ ศุนยตเย สมามี

 ปรหลาทยนติ ชคทาศย จนทรอาภา
 อติกรรมมย มารปถมาภ ชินารसानา
 อิห ภูมิตศุปกตตา มรุตติปาสเต
 ย ใจว อารภิชช ชณานปโปปเปตา
 อากางกษมาณ สุกตาทิมช วิริยปรธาปตา
 ปศยนติ เอกกษณิ พุทธ ทศททิตาส
 คมภีร ทุรทฤศา สุกษม ทุรชเยยา ชินศราวโก
 ชชชี ภูมิมรหัตมานามาขยาตา สุกตาทมชชะ

อภิมุชชี นาม ชชชี ภูมิมะ||

ปรติโลมเหตุ กษยโต ภว สรวจเฉทยม|
 วุยปรักษเต ทศวิธ อนิเกตพุทธิะ ||6:22||
 อวิภาคตศตริวิธ วรตมนิ ปุรวตศจ|
 อภวโต' กษยต ปรตยย อานุลอมม||6:23||
 มาโยปม วิตถ เวทกรมาปนีตม|
 พาลาน โมहन มริจิสสมสวภวาม ||6:24||
 รติ ปรตยยาน ภวเต อิทมานิมิตตม|
 อนยตร สตตวฤกฤปยา อุปปทยนติ||6:25||
 กฤปพุทธิ ภู ตถ พุทธคณาภิลาชี|
 นียตาศโย ภวติ ไนคคุโณปเปตะ ||6:26||

 ตถ อานิมิตตวรท จ วิโมกษ ตายี ||6:27||
 วหมานู วาต จตุโร อสหารยปรธาปตา|
 ปรศเมนติ กุเลศปริตาป พุชารทิตานาม||6:28||
 โภณตี สุนิมิต กฤตาวธิมานชชาติ|
 อสหารย ศราวกคตตี อติกรานต ธีระชะ||6:29||
 โภภูศีตสสรปุรณ สมามี สพธชะ|
 ปรตปนติ สूरย อิว มธยค ตรีษมกาเล||6:30||

 ||6:31||

7 ทูร์คมา นาม สप्तमी ภูมิมะ

อด วิวิธจรูจิมะฆาน มรุตคโณ' ภิกิริษุ เวคปราปตาะ	
ปรวยาหรรนติ มธูรา คิริวร ศุภ ปรีติสัปรุณณะ	7:1
สาธู วรตีภษณจิตตา คุณศตสมุเปตชชานาวศวรรติม	
ววจรณั ปรีตษุภุ ชคหิตวรูปุณทรีกาณาม	7:2
ตท ปรววมตุลมาภา มเหศวระาเช เขตตา นรวัสย	
ววจุจिरคณธเมฆานภิกิริ กุเลศោฆมปหรรตุม	7:3
ปรวยาหรรนติ มธูร มรุตคณา หรษกรรจिरโฆษายะ	
ปรมสุลพธลาภาเช ศุรตุ ไยรย ภูมินิรเทศะ	7:4
ตุรย มธูรโฆษยุกต มรुकนยาะ ปรีณิตมโนภีชะ	
สจุรสุคตานุภาวาทวรจิริยมีทฤศี ปโรกตา	7:5
สมนี สจุรณศเรษชะ สุททานต ทมกาน โลกมhitานาม	
อติกรมย สรวโลก โลกจรี ทรศยีสูภษามาม	7:6
ทรเสนติ กาย วิวิธาน กายกายำศจ ธรรมโตเปตาะ	
ศมณะ สมิตวิภกโต ภณติ โฆษ น จากษร รวติ	7:7
ภษेत्रศตมากรมนเต ปุเชนติ นายกาน ปรมปุชियาน	
อาตมชนิตกษेत्रสัชช ²⁰⁶ วิธุนิตวา ชชานาวศวรรตริ	7:8
ปรีปายนติ สตตวานน จาตมปรสัชช สรวศ อูเปนติ	
ศุภ สัจินนติ ปรวรั น จาปี ศุภสัจยนิเกตาะ	7:9
ราครชโทษโมโหะ ปศยิตว สรวโลก ชวลมานาน	
วระเชติ สรวสัชชวา วีรยั วรมารภี กฤปยา	7:10
มรुकนยา เทวสัชชาศจ ปุเชนตา วรสวรรม	
ตุษณิภาวตตะ สรวเว ปเรภษนเต ปุรุษรชภม	7:11
ปรีษทวิปรสนเนยมโวจท สุกตาดมชม	
สप्तมยา ภูเมรการาน นีรทิสว คุณากร	7:12

7.1 วชรครภ อาท — โย'ยั ภวานโต ชินปุตฺรา โพธิสตตวะ ษษญายำ โพธิสตตวภูเฆมา สุปรีปุ
 รมโพธิสตตวमारคะ สप्तมฺนี โพธิสตตวภูมิมากรมติ, ส ทศภีรुพายปรชชวาชชานาภินิรทฤไตรมารคาน
 ตรารมภวิเตไษรกรมติ| กตไมรทศภีชะ? ยทุต ชนุชยตานิमितตาปรีณิตสมธิสุปรีภาวิตมานสศจ ภวติ,
 มหาปุณยชชานาสัภาโรปจยั จ สัภีกรติ| ไนรตมยนิษสตตวนิรชชีวนิษปุทคตตำ จ สรวธรรมาณามวตฺรติ,

²⁰⁶ K: ชุณำ

จตุรปรมาณานิรุหาร์ จ โนตสฤชติ| ปุณฺยธรมุจฺจรายปารมิตาภิสฺสการํ จาภิสฺสการโรติ, น จ กิจฺจธรรมมภินิวิศเต| สรวฺไตรธาตูกวิเวกปฺราปตฺสจ ภวติ, ไตรธาตูกวิชปนาลํการาภินิรุหาร์ จาภินิรุหฺรติ| อตฺยนฺตศานโตปฺตศานตฺสจ สรวฺเกสชวาลาปคฺมาทภวติ, สรวสฺตตวราคทเวษเกสชวาลาปฺรศฺมาภินิรุหาร์ จาภินิรุหฺรติ| มายามริจิสวปฺนปฺรติภาสปฺรติศฺรุตโกทกจฺนทฺรปฺรติพิมฺพนิรฺมาณภาวาภวสวภาวาทฺวยานुकตฺสจ ภวติ, กรฺมกริยาวิภกตฺยปฺรมาณาศยตํ จาภินิรุหฺรติ| อากาสสมเกษฺตรปฺลสฺสาวิทมนฺสจ ภวติ, พุทฺธเกษฺตรวิชปนาลํการาภินิรุหาร์ จาภินิรุหฺรติ| ปฺรภฺกตฺติธฺรฺมกยตํ จ สรวฺพุทฺธานามวตฺรติ, รุปกายลฺกษณานุยฺยชฺนวิชปนาลํการาภินิรุหาร์ จาภินิรุหฺรติ| อนภิลापยฺรุตโฆษาปคตํ จ ปฺรภฺกตฺติศานตํ ตถาคตโฆษมธิมุจฺยเต, สรวฺสวฺราชควิภกฺติวิสุทฺธยลํการาภินิรุหาร์ จาภินิรุหฺรติ| เอกภฺษณตฺรยชฺวานุโพธิํ จ พุทฺธานํ ภควตฺตามวตฺรติ, นานาลกฺษณกฺลปสํชฺยาวิภวานํ จานุปฺรวิศฺติ สตตวาศยวิภวานาย เภภฺริภวฺนโต ชินปฺุตฺรา ทศภฺริปายปฺรชฺลาชฺฌานาภินิรุทฺไตรมารคานตฺรารมภิเศเชฺรโพธิสฺตตวะ ชฺชชฺยา โพธิสฺตตวภูเฆ สปตฺมฺี โพธิสฺตตวภูมิกฺรานต อิตฺยจฺยเต||

7.2 ส สปตฺมยํ โพธิสฺตตวภูเฆ สฺถิตโต โพธิสฺตตวโเว'ปฺรมาณสฺตตวธาตุมวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ พุทฺธานํ ภควตํ สตตวปฺริปาจนวินยกรฺมวตฺรติ| อปฺรมาณํ โลกธาตุมวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ พุทฺธานํ ภควตํ เกษฺตรปฺริศฺฐทิมวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ ธรรมนํวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ พุทฺธานํ ภควตํ ชฺฌานาภิสฺสโพธิมวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ กฺลปสํชฺยาปฺรเวษมวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ พุทฺธานํ ภควตํ ตฺรยชฺวานุโพธิมวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ สตตวานามธิมุกฺตินานาตฺววิเศษมวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ พุทฺธานํ ภควตํ รุปกายนํวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ สตตวานามาศเยนทฺริยนํวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ พุทฺธานํ ภควตํ โฆษทฺหารสฺตตวสฺสโตษณมวตฺรติ| อปฺรมาณํ สตตวานํ จิตตจฺริตนาตฺวมวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ พุทฺธานํ ภควตํ ชฺฌานปฺรสรานุกมมวตฺรติ| อปฺรมาณํ ศฺราวภฺยานนิริยาณํธิมุกฺตินานาตฺวมวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ พุทฺธานํ ภควตํ มารคเทษนํวตฺรติ| อปฺรมาณํ ปฺรตฺยอกพุทฺธานสมุทาคมนิษฺปตฺติมวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ พุทฺธานํ ภควตํ ชฺฌาน²⁰⁷ มุขปฺรเวศนิริเทศมวตฺรติ| โพธิสฺตตวานํ โพธิสฺตตวจฺรยาปฺรโยคมวตฺรติ| อปฺรมาณํ จ พุทฺธานํ ภควตํ มหายานสมุทฺยวตฺรติ|

7.3 ตสฺสโยวํ ภวติ— เอมปฺรมาณะ ชฺลฺ ปุณฺสฺตถาคตานามรฺหตํ สมยฺกสํพุทฺธานํ วิชโยยสฺย น สฺกุรา สํชฺยา กรตฺต กฺลปโกฏฺฐิตสฺสทฺสโรรฺยวเทตาวทฺธิรฺปิ กฺลปโกฏฺฐินิยฺตสฺสทฺสโรระ| สรว....²⁰⁸ วิชโย' สฺมาภิจะ สฺมฺปสฺถาปยิตฺวโย' นาโภคโต' กฺลปาวิกฺลปตฺสจ ปฺริปฺรยิตฺวโย อิติ| ส เหวํ สฺปฺรตฺยเวกฺษิตชฺฌานาภิชฺยะ สตตสมิตฺมภิกฺโกโตปายปฺรชฺลาปฺริภาวิเตชฺช มารคานตฺรารมภิเศเชฺชฺ สฺปฺรติชฺจิตฺถภวตฺยวิจาลยโยเคน||

²⁰⁷ K: และ R: คมภีรชฺฌาน

²⁰⁸ K: ส จ พุทฺธานํ ภควตํ

7.4 ส เอกภพณมปี มาราภินิหารานน วยุตติษชเต| ส คจณนเนว ชลวานาภินิหารยุกโต ภาวติ| ติษชณนปี นิษณโณ' ปี ศยาโน'ปี สวปนานตรคโต'ปยปคตนิวรรณะ สรวเวรยาปเถ สติโต'วิริทโต ภาวติ เอภิเรวรูโปะ สัชวามนสิกาโระ| ตสย สรวจิตโตตปาเท ทศานำ โภธิสตตวปารมิตานำ สมุทาคม ปริปุริะ สมุทาคจณติ| ตตกสมาทเอโตะ? ตถา ทิ ส โภธิสตตวะ สรวำศจิตโตตปาทานุตปนโนตปนนาน มหากรุณาปุรวกาน พุทธรธสมุทาคมาย ตถาคตชวานาย ปริณามยติ| ตตฺร ยะ กุศลมูลสย สตตเวภย อุตสรโค พุทชชวานำ ปุระยฆมาณสย, อियมสย ทานปารมิตา| ยะ ปฺรศมะ สรวเกลศปริทาทานาม, อियมสย ศีลปารมิตา| ยา กฤปาไมตรีปุรวกมา สรวสตตเวษุ ฤษานติะ, อियมสย ฤษานติปารมิตา| ย อุตต โรตตรกุศลธรรมาตฤปตตยารมภะ ปรากรมะ, อियมสย วีรยปารมิตา| ยา วิปฺรติสารยวิสุตตมารคตา สรวชวลชวานาภิมุชตา, อियมสย ฤษานปารมิตา| ยา สรวธรรมาณำ ปฺรกฤตยนุตปาทาภิมุชี ฤษานติะ, อियมสย ปฺรชวลาปารมิตา| โย'ปฺรมาณชวานาภินิหาระ, อियมสโยปายเกาศลปารมิตา| ย อุตต โรตตรปฺรณิธานชวานสพฺรณภินิหาระ, อियมสย ปฺรณิธานปารมิตา| ยา สรวปฺรปฺรวาทิมารสัไฆรमार คานาจเอทยตา, อियมสย พลปารมิตา| ยทยถาวตสรวธรรชวานนิตีธม, อियมสย ชวานปารมิตา| เอวมสย ภาวนโต ชินปุตฺรา โภธิสตตวสย ทูรคมายำ โภธิสตตวภูเมา สติตสย อิม่า ทศ ปารมิตาะ ฤษเณ ฤษเณ ปริปุรยนเต| เอว จตวารี สัครทวสตูนิ ปริปุรยนเต, จตวารี จ อธิษชานานิ, สปตตริศท โภธิปฤษ ยาสจ ธรรมะ ตริณิ จ วิโมฤษมุชานิ, สมาสตะ สรวโพธยงคิกา ธรรมะ ฤษเณ ฤษเณ ปริปุรยนเต||

7.5 เอวมุกเต วิมุกติจนทโร โภธิสตตโว วชรครภั โภธิสตตวเมตทโวจต-กั ปฺนรโภ ชินปุตฺรา อสยาเมว สปตมยำ โภธิสตตวภูเมา สติตสย โภธิสตตวสย สรวโพธยงคิกา ธรรมะ ฤษเณ ฤษเณ ปริปุรยนเต, อาโหสวิตสรวาสู ทศสุ โภธิสตตวภูมิษุ? วชรครภ อาท – สรวาสู โภ ชินปุตฺรา ทศสุ โภธิสตตวภูมิษุ โภธิสตตวสย สรวโพธยงคานิ ฤษเณ ฤษเณ ปริปุรยนเต, ตทติเรเกณ ปฺนรสยาเมว สปตมยำ โภธิสตตวภูเมา| ตตกสย เหโตะ? อियั โภ ชินปุตฺรา โภธิสตตวภูมิษุ ปฺรಾಯคิกจรยาปริปุรณิ จ ชวานาภิชวานจรยาภฺรณณิ จ| อปี ตุ ชลุ ปฺนรโภ ชินปุตฺราะ ปฺรณมายำ โภธิสตตวภูเมา สรวปฺรณิธา นาสยาลมเพน โภธิสตตวสย สรวโพธยงคานิ ฤษเณ ฤษเณ ปริปุรยนเต| ทวิทียายำ จิตตมลาปนยเนน| ตฤตียายำ ปฺรณิธานวิวรชนตยา ธรรมาวภาสปรติลมเณน จ| จตฺรธยำ มารคาวตาเรณ| ปญจมยำ โลกตฺรยานุฎตยา| ษษญยำ คมภีธรรมมุชฺรเวเศน| อสยำ ตุ สปตมยำ โภธิสตตวภูเมา สรวพุทธรธสม มุตถापนตยา ฤษเณ ฤษเณ สรวโพธยงคานิ ปริปุรยนเต|

7.6 ตตกสย เหโตะ? ยานิ โภธิสตตเวณ ปฺรณมำ โภธิสตตวภูมิษุปาทาย ยาวตสปตมิ โภธิสตตวภูมิธยภินิหารุตานิ ชวานาภินิหารปฺรโยคางคานิ, อิมานยษญมิ โภธิสตตวภูมิमारภย ยาวทตยนตปฺรยวसानมิตยนาโภเคน ปฺรินิษปทยนเต| ตทยถापि नाम โภ ชินปุตฺรา ทวโยรโลกธาทโวะ สัภิชญวิทฺยทายาสจ โลกธาทเรกานตปฺริศุทายาสจ โลกธาทโรโลกานตริกา ทูตทิกรมา น ศกยา ยถาตถาติกรมิตฺมณยตฺร มหาภิชวาพลาธานาต, เอวเมว โภ ชินปุตฺรา วยามิศฺรปฺริศุทธา โภธิสตตวจฺร ยานตริกา ทูตทิกรมา น ศกยา ยถาตถาติกรมิตฺมณยตฺร มหาปฺรณิธานปายปฺรชวาภิชวาพลาธานาต|

วิมุกตจินนทร อาท- กิ ปุณฺร ชินปุตรา สปตสุ โภธิสตตวภูมิขุ เกลศจรรยาส์กลิษา โภธิสตตวจรรยา ปฺรต
 เยตวยา? วชรครภ อาท- ปฺรธมาเมว โภ ชินปุตรา โภธิสตตวภูมิขุปาทาย สรวาโภธิสตตวจรรยาปคต
 เกลศกลมาษา โภธิปริณามนาธิปตเยน ปฺรตเยตวยา| ยถาภาคิมารคสมตยา, (น จ) ตาวตสปตสุ
 โภธิสตตวภูมิขุ สมติกรานตา เกลศจระเยตวาจนียา| ตพฺยถาปี นาม โภ ชินปุตรา ราชา จกรวรตี ทิวย์
 หสตีรตนมภีรุตมจตุโร ทวีปนากรมตี, มนุชฺยทุชทาทริทฺรยส์เกลศโทษาศจ ปฺรชานาตี, น จ ไตร
 โทษฺรลิปิยเต| น จ ตาวตสมติกรานโต มนุชฺยภาวํ ภาวตี| ยथा ปุณฺรมนุชฺยาศฺรยํ หิตวา พฺรหมโลโกปน
 โน ภาวตี พฺรหาหมยวิมานมภีรุตฺม, สหสรโลกธาตุมลปภฺจจฺจเรณ ปศฺยตฺยनुวิจฺรตี, พฺรหมปฺรตีภาสํ จา
 ทฺรศยตี, น จ มนุชฺย อิตี ปฺรภาวฺยเต, เอวเมว โภ ชินปุตรา ปฺรธมา ภูมิขุปาทาย โภธิสตตว ปรามิตา
 ยานาภีรุตฺม, สรวชคทฺทวิจฺรน สํเกลศโทษาน ปฺรชานาตี, น จ ไตรโทษฺรลิปิยเต สมยคมารคาภีรุตม
 วาต| น จ ตาวตสมติกรานตฺส สรวชคตส์เกลศโทษาน วกตฺวเย| สปตสุ ภูมิขุ สรวปฺราโยคิกจฺรยํ วิ
 หาย สปตมยา ภูเมรชภูมึ โภธิสตตวภูมิขุวกรานโต ภาวตี, ตथा ปฺริศฺทุธํ โภธิสตตวยานมภีรุตฺม
 สรวชคทฺทวิจฺรน สรวชคตส์เกลศโทษาน ปฺรชานาตี น จ ไตรโทษฺรลิปิยเต สมติกรานตตวาทโลกภี
 ยาภฺยเย อสยํ ปุณฺรโภ ชินปุตร สปตมยํ โภธิสตตวภูเม สตีโต โภธิสตตว ภูยสฺตเวณ ราคาทิปฺรมุขํ
 สรวเกลศคณํ สมติกรานโต ภาวตี| โส'สยํ ทูรคมายํ โภธิสตตวภูเม จรณ โภธิสตตว'สํเกลศานิช
 เกลศ อิตี วกตฺวเย| ตตฺกสมาท? อสมฺทาจารตสรวเกลศานํ น สํเกลศ อิตี วกตฺวเย| ตถาคตฺชวานาภี
 ลาษาทปฺริปูรณภิปฺรยตฺวาจจ น นิชเกลศ อิตี วกตฺวเย||

7.7 โส'สยํ สปตมยํ โภธิสตตวภูเม สตีโต โภธิสตตว'ธฺยาศยปฺริศฺทุธเนน กายกรมณา
 สมนวาคโต ภาวตี| อธฺยาศยปฺริศฺทุธเนน วากรมณา อธฺยาศยปฺริศฺทุธเนน มนฺสกกรมณา สมนวาคโต ภาวตี|
 เย เจเม ทศากุศลาละ กรมปถาสตถาคตวิจฺรณิตา, ตาน สรวเณ สรวํ สมติกรานโต ภาวตี| เย เจเม ทศ
 กุศลาละ กรมปถาละ สมยภสํพุทฺธานุภาวิตา, ตาน สตตสมิตมนฺวรตเต| ยานี เลากิกานี ศิลปสถานกรมส
 ถานานี ยานยภินิรฺฤตฺตานี ปณฺจมยํ โภธิสตตวภูเม, ตานยสฺย สรวาณยนาโภคต เอวํ ปฺรврตฺนเต| ส
 อจฺจรายะ สํมโต ภาวตี ตฺริสาหสฺรมหาสาหสฺรโลกธาเต, สธาปยิตวา ตถาคตฺนรฺหตฺส สมยภสํพุทฺธาน,
 อษภฺมึ ภูมิขุปาทาย จ โภธิสตตวณ| นาสย กคฺจิตฺสโม ภาวตฺยาศเยน วา ปฺรโยคเณ วา| ยานี เจมานี ธ
 ยานานี สมารยะ สมာปตฺตโย'ภิชฺวา วิโมกฺษาศจ, ตานยสฺย สรวเณ สรวามุขีภานตี ภาวนาภินิรฺหารา
 กาเรณ| น จ ตาวทวิปากตฺส ปฺรินิชปนฺนานี ภาวนตี ตพฺยถาปี นาม อษภฺมยํ โภธิสตตวภูเม สตีตฺสย
 โภธิสตตวสย| อสยํ สปตมยํ โภธิสตตวภูเม สตีตฺสย โภธิสตตวสย สรวจิตฺโตปาเทษุ ปฺรชโลปาย
 ภาวนาพลํ ปฺริปูรยเต| ภูยสฺยา มาตฺรยา สรวโภธยงคปฺริปูรี ปฺรตีลภเต||

7.8 โส'สยํ สปตมยํ โภธิสตตวภูเม สตีตฺส สน สุวิจิตฺตวิจยํ จ นาม โภธิสตตวสมาธิ
 สมာปฺทยเต| สุวิจฺนิติตารฺถํ จ นาม| วิเศษมตี จ นาม| ปฺรเภทารฺถโกศํ จ นาม| สรวารฺถวิจยํ จ นาม| สุป
 ปรตีชฺจิตฺตฤตฺมมฺลํ จ นาม| ชฺวานาภิชฺวานามุขํ จ นาม| ธรรมธาตฺ (ปฺริ) กรมํ จ นาม| ตถาคตฺนคฺสํ จ นาม|

วิจิตรารุณโกศสังสารนิรวาณมุข จ นาม โภธิตตวสมาธิ สมาปทายเต| ส เอวंपรมุขานิ มหาภิชษาชานาน
มุขานิ ปริปุณณานิ ทศ สมานิตตสทสรานนิ ภูมิปริโศธิกานิ สมาปทายเต||

7.9 ส เอษำ สมานินามุพายปรชลาสุปริโศธิตานำ ปรัตติลมาณมหากรณาพเลน จาติกราน
โต ภาวติ ศราวากปรตเยกพุทฐภูมิ, อภิมุขจ ภาวติ ปรชลาชานานวิจาร์ณาภูเมะ||

7.10 ตสย อสยำ สปตมยำ โภธิตตวภูเม สติตสย โภธิตตวสย อปรมาณิ ภายกรมนิมิต
ตาปคตัม ปรรวตเต| อปรมาณิ วากกรมนิมิตตาปคตัม ปรรวตเต มนสกรมนิมิตตาปคตัม ปรรวตเต สุวิโศธิต
มนุตปตติกรมกษานตยวภาสิตม| วิมุกติจนุท อห- นนุ โภ ชินปุตร, ปรรมายาเมว โภธิตตวภูเม
สติตสย โภธิตตวสย อปรมาณิ ภายวามนสกรม สรวศราวากปรตเยกพุทฐจรยำ สมติกรานตัม ภาวติ?
วชรรค ภาว-ภาวติ โภ ชินปุตร| ตตปุณรพุทฐธรรมาธยาลมพนาหามาตมเยน, น ปุณะ สวพุทธิวิจาเรณ|
อสยำ ตุ ปุณะ สปตมยำ โภธิตตวภูเม สวพุทธิโคจรวิจาร์ปรัตติลมาทสหารยัม ศราวากปรตเยกพุ
โธ²⁰⁹ ภาวติ| ตทถาปี นาม ภาวนโต ชินปุตรา ราชกุลปรัสสูโต ราชปุโตร ราชลักษณสมนวาคโต ชาต
มาตร เอว สรวามาตยคณมภิภาวติ ราชชาติปตเยน, นปุณะ สวพุทธิวิจาเรณ| ยถา ปุณะ ส ส่วฤทโธ ภาวติ
ตทา สวพุทธิพลาชานตะ สรวามาตยกริยาสมติกรานโต ภาวติ, เอวเมว โภ ชินปุตรา โภธิตตวะ สหจิต
โตตปาเทน สรวศราวากปรตเยกพุทฐธานภิภาวตยธายศยามาหามาตมเยน, น ปุณะ สวพุทธิวิจาเรณ| อสยำ ตุ
สปตมยำ โภธิตตวภูเม สติโต โภธิตตวะ สววิชยชานานวิเศษมาหามาตมยวาสติตวตสรวศราวากปรต
เยกพุทฐกริยามติกรานโต ภาวติ||

7.11 ส ชลุ ปุณรโภ โภธิตตวโ'สยำ สปตมยำ โภธิตตวภูเม สติโต คมภีรสย วิวิกตส
ยาปรจารสย ภายวามนสกรมโณ ลากิ ภาวติ| น โจตตรัม วิเศษปริมารคณากิโยคมาตสฤชติ| (เยน ปริมาร
คณากิโยเคน นิโรธปราปตจ ภาวติ, น จ นิโรธ สากษาคทโรติ)||

7.12 วิมุกติจนุท อห-กตมำ ภูมิมุปาทาย โภธิตตวโ นิโรธ สมาปทายเต? วชรรค ภาว-
ชชชชี โภ ชินปุตร โภธิตตวภูมิมุปาทาย โภธิตตวโ นิโรธ สมาปทายเต| อสยำ ปุณะ สปตมยำ
โภธิตตวภูเม ปรัตติชจิต โภธิตตวศจิตตกษณ จิตตกษณ นิโรธ สมาปทายเต จ วุยตติชชเต จ| น จ
นิโรธะ สากษาคทฤต อิติ วกตวเย| เตน โส'จินตเยน ภายวามนสกรมณา สมนวาคต อิตยจเยเต|
อาศจราย โภ ชินปุตร ยตร ทิ นาม โภธิตตวโ ภูตโกฏิวิหาเรณ จ วิหริติ, น จ นิโรธ สากษาคทโรติ|
ตทยยาปี นาม โภ ชินปุตร ปุระษะ กุศล มหาสาคระ วาริลักษณาภิชณะ ปณชิตโต วยโกโต เมธาวิ ตต
โรปคตยา มีมาสยา สมนวาคโต มหาสาคระ มหายานปาตราชิริโธมวหนกุศลจ ภาวติ, วารีกุศลจ ภาวติ,
น จ มหาสมุทเธ วาริโธไชรลปิเยเต, เอวเมว โภ ชินปุตร อสยำ สปตมยำ โภธิตตวภูเม ปรัตติชจิต
โภธิตตวะ สรวชชชชานมหาสาคราวตีรณะ ปารมิตตามหายานปาตราชิริโธ ภูตโกฏิวิหาเรณ จ วิหริ
, น จ นิโรธ สากษาคทโรติ, (น จ สักฤตตยยนตวยุปศมวิทรรโกโธไชรลปิเยเต)||

²⁰⁹ ศราวากปรตเยกพุโธ-ไม่ปรากฏในต้นฉบับ K

7.13 ส เอวี ชนวนพลาธานปราปตะ สมาชิกชนวนพลาธานานิรหุตยา พุทธยา มหโต
 ปายปรชวาพลาธานเนน สสารมฺห จาทรศยติ| นิรวานสตาตศยศจ ภาติ| มหาปรีวารปรีวฤตศจ ภาติ|
 สตตสมิตฺ จ จิตตวิเวกปรีตลพโธ ภาติ| ไตรธาตฺโกปปตตี จ ปรีณิธานวศเนาณิรหริต สัตตวปรีปาจ
 นารณฺ| น จ โลกโทไซริลปิยเต| ศานตปรีศานโตปศานตศจ ภาติ| อูปาเยน จ ชวลติ| ชวลศจ น ททเต|
 สัรวตเต จ พุทธชวเนน| วิวฤตเต จ ศราวกปรีตเยกพุทฺธมฺภยาม| พุทธชวเนนวิษยโกศปราปตศจ ภา
 ติ| มารวิษยคตศจ ทฤศยเต| จตุรมารปรีสมตฺกิรณตศจ ภาติ| มารวิษยโคจรี จาทรศยติ| สรวตีรฤยายต
 โนปคตศจ ทฤศยเต| พุทธตีรฤยายตนาตสฤษฏาศยศจ ภาติ| สรวโลกกิริยานคตศจ ทฤศยเต| โล
 โกตตรธรมคตสมวสธณศจ ภาติ| สรวเทวนาคยคณธรวาสูรศรฺกนินรมโหระคณษยามนุษยศกรพ
 รหมโลกปาลาตีเรกวยุหาล์การวิจปนาปราปตศจ ภาติ| สรวพุทฺธธรมตฺมินสิการี จ น วิชหาติ||

7.14 ตสโยว ชนวนสมนวาคตสย อสยํ สปตมยํ ทูริคมายํ โโพธิตตวภูเมา สถิตสย
 โพธิตตวสย พหโว พุทธา อาภาสมาจจณฺตี ...²¹⁰| ตํศจ ตถาคตานุหตเต สมยกัสปุชาน ปรียุปาส
 เต| เตษํ จ สกาตาทเคารวจิตรีกาเรณ สตกฤตย ธรมเทศนํ ศฤโณติ,อุทฤคฤณนาติ ธารยติ| ศรุตวา จ
 ยถาวตสมาปตตีปรีชวาชวเนนโลเกน ปรียุชยเต| ปรีตปิตตศจธารยติ| ศาสนสัธารกศจ ภาติ| เตษํ
 พุชานํ ภาควตามสัธารศจ สรวศราวกปรีตเยกพุทฺธามิสมยปรีฤจฉาสู| ตสย ภูยสยา มาตริยา สตต
 วานุครหาย คมกัริธรมกษานตริวิศุทศยติ|

7.15 ตสย ...²¹¹| อนเภาณ กุลปัสตานิ กุศลมูลานยุดตปยเนเต, ปรีศุทศยเนติ, กรมณยานิ จ
 ภาวนติ, ปรียวทานํ จาคจณฺตี| อนเภาณิ กุลปศตานิ ...²¹²| อนเภาณิ กุลปโกฏินิยุดตศตสหสรณิ ตานิ
 กุศลมูลานยุดตปยเนเต, ปรีศุทศยเนติ, กรมณยานิ จ ภาวนติ, ปรียวทานํ จาคจณฺตี| ตทยถาปี นาม โภ
 ชินปุตฺราเช ตเทว ชาตฺรูป สรวรตฺนปรีตยูปตี ภูยสยา มาตริโยตตปตตี ภาติ, ปรีภาสวตฺตตี ภาติ, อส
 หารยตฺรี จ ภาตยเนนภโย ภูษณวิกฤติภยเช, เอเวเมว โภ ชินปุตฺราเช ...²¹³| ตานิ กุศลมูลานยูปายปรีชว
 ษวเนนนิรหุตตานิ ภูยสยา มาตริโยตตปตตีธณิ ภาวนติ ปรีภาสวตฺตธณิ, ปรียวทาตฺตธณิ อสัธารย

²¹⁰ เอทาทริทศเนน ปรีณิธานพเลน จ| พหุณี พุทฺธศตานิ พหุณี พุทฺธสหสรณิ พหุณี พุทฺธศตสหสรณิ
 พหุณี พุทฺธนิยุดตสหสรณิ พหโว พุทฺธโกฏโย พหุณี พุทฺธโกฏีศตานิ พหุณี พุทฺธโกฏีสหสรณิ พหุณี พุทฺธโกฏีศต
 สหสรณิ พหุณี พุทฺธโกฏินิยุดตสหสรณิ อาภาสมาจจณฺตีเอทาทริทศเนน ปรีณิธานพเลน จ| ส ตํศตถาคตานุ
 หตเต สมยกัสปุชานทฤษฏวาทารศยตยา สตกโรติ กุรฺกโรติ มานยติ ปุชยติ จีวรปรีณชปาตฺรศยนาสนคฺลานปรีตย
 โภชยปรีชกาโรศจ ปรีตปายติ| โพธิตตวสุโขชานํ โฉปสัธริตี| สัสมคณสัสมานนํ จกโรตี| ตานิ จ กุศลมูลานยุด
 ตธายํ สมยกัสปิเธา ปรีณามยติ|

²¹¹ อสยํ สปตมยํ ทูริคมายํ โโพธิตตวภูเมา สถิตสย โพธิตตวสย

²¹² อนเภาณิ กุลปสทศธณเภาณิ กุลปศตสทศธณเภาณิ กุลปนิยุดตสทศธณเภาณิ กุลปโกฏโย
 อนเภาณิ กุลปโกฏีศตานิ อนเภาณิ กุลปโกฏีสหสรณิ อนเภาณิ กุลปโกฏีศตสทศธณเภาณิ

²¹³ โพธิตตวสย สปตมยํ ทูริคมายํ โโพธิตตวภูเมา สถิตสย

ตราณิ จ ภวนติ สรวศรวากปรตเยกพุทไธะ | ตทยถาปิ นาม โภ ชินปุตฺราเช สรวยาภา อสํหารยา ภวนติ
 สรวชโยตฺริคณจนุทฺราภาภิศจตุรชฺ มทาทวีเปชฺ, สรวสเนหคตานิ ภูยสฺตเวณ ปรีโสชยนติ, สรวศสยานิ
 ปรีปาจยนติ, เอวเมว โภ ชินปุตฺรา โปธิสตฺตวสย สปตฺมยํ ทูร์คมายํ โปธิสตฺตวภูเมา สลิตสย ตานิ
 กุศลมุลานยสํหารยาณิ ภวนติ สรวศรวากปรตเยกพุทไธะ, จตุรวิปฺรยาสคตานิ จ สรวเกลศสเนหคตานิ
 ภูยสฺตเวณ ปรีโสชยนติ | เกลศาวีลานิ จ สรวสํตานิ ปรีปาจยนติ |

7.16 ตสย ทศภยะ ปารมิตาภย อุบายเกาศลยปารมิตา อตฺริกุตฺตมา ภวติ, น จ ปรีเสชาสฺ
 น สมุทาคจฉติ ยถาพลํ ยถาภชมานม | อียํ โภ ชินปุตฺรา โปธิสตฺตวสย ทูร์คมา นาม สปตฺมํ โปธิสตฺตว
 ภูมิชะ สมานนฺรเทศชะ, ยสยํ ปรีติชฺชิต โปธิสตฺตว ภูยสฺตเวณ วศรวตี ภวติ เทวราชาชะ กฤตี ปรีภุชะ
 สตตวานามภิสมยชฌาโนปสํหาราชวปฺรยญตชะ สรวศรวากปรตเยกพุทไธสฺปรีปฺรจฉาสฺ กุศลชะ สตตวาน
 นิยามมวกรามยิตฺตุม | ยจจ กิจิต ...²¹⁴ ||

คฺมภีรชฌาน ปรมารุภทานุสารี	ชชฺชภูมินิศจิตฺตมตีชะ สฺสสมาหิตาตฺตมา
ปรีชฌามุบาย ยุคปทยภินิรฺรทฺโต	ภูมยากรมนติ วิทฺ สปตฺมิ จรยศเรชฌาม 7:13
ศุนยานิมิตฺตปรีณิธิกฤปไมตรยูกต	พุทฺธานุธรรม สฺสคตานุค ปุชยนตชะ
ชฌาเน ศฺภมพฺนุณยพเลภยตฺถปตา-	สตามากรมนติ วิทฺ สปตฺมิ ภูมิเทศม 7:14
ไตรธาตฺถเกณ อธิवास วิเวกปฺรอปตชะ	ศานตฺตจ เกลศพลศานตฺติชคากิกางภชิ
ปรีติภาส มาย สฺปิเนาทวยธรรมจारी	กฤป ทฺรศยนติ วิทฺ สปตฺมิมากรมนติ 7:15
โสเรนติ เกษตร ชสมาศย นีรวีกลปา	ชินลภชะนโรปคโต' จลธรรมตายาม
อภิลาปยโฆษวิคตา ชคโตชฌนารุณ	ภษณชฌาน จิตตสย ชินาน สโมสฺรณติ 7:16

²¹⁴ กรมารภเต ทาเนน วา ปรียวทยตยา วา อรฺกกรียยา วา สมานารุทตยา วา ตตฺสรวมวิริหิตํ พุทฺธมนสิ
 กาโรรฺธรรมมนสิกาโรชะ สํชมนสิกาโรโรโปธิสตฺตวมนสิกาโรโรโปธิสตฺตวจรยมนสิกาโรชะ | ปารมิตามนสิกาโรโร ภูมิมนสิ
 กาโรโร พลมมนสิกาโรโรชะ ไวศารทยมนสิกาโรโรราเวณิกพุทฺธธรรมมนสิกาโรโรชะ ยาวตฺสรวากการวโรเปตฺสรวชฌนชฌานมนสิ
 กาโรโร กิมิติ สรวสตตวานามครโย ภเวยํ เศรชฺชโช เซชชโช วระ ปรวร อุตตโม' นุตตโม นายโก วินายกะ ปรีนายโก
 ยาวตฺสรวชฌนชฌานปรีตฺตรโณ ภเวยํ อากำภษศจ ตถารูปิ วีรยมารภเต ยถารูเปณ วีรยารมเกณ เอกภษณลวมุทฺเรต
 สมานิโกฏฺฐินียุตศตสฺสสรฺ จ ปรีติลภเต สมายปทยเต จ พุทฺธโกฏฺฐินียุตศตสฺสสรฺ จ ปศยติ เตชะ จาธิชฌานํ สํชานีเต
 โลกธาทูโกฏฺฐินียุตศตสฺสสรฺ จ กมปยติ เกษตรโกฏฺฐินียุตศตสฺสสรฺ จากรรมติ โลกธาทูโกฏฺฐินียุตศตสฺสสรฺ จาวภาสยติ
 สตตวโกฏฺฐินียุตศตสฺสสรฺ จ ปรีปาจยติ กลปโกฏฺฐินียุตศตสฺสสรฺ จ ติชชติ กลปโกฏฺฐินียุตศตสฺสสรฺ จ ปูรวาทปฺรานตชะ
 ปรีวิคติ ธรรมมุชโกฏฺฐินียุตศตสฺสสรฺ จ ปรีวิจโนติ ภายโกฏฺฐินียุตศตสฺสสรฺ จาทฺรศยติ ภาย กายํ จ โปธิสตฺตวโกฏฺฐินียุต
 ศตสฺสสรฺ ปรีวารมาทฺรศยติ ตต อุตฺตเร ปรีณิธานพลิกา โปธิสตฺตวชะ ปรีณิธานไวเศชชิกตยา วิกรวนติ เยชะ น สฺกฺรา
 สํชยา กรธฺ ภายสย วา ปรีภายา วา กฤเทรวา จภษโชชะ วา โคจรยสย วา สรวสย วา จรยายา วา วุชฺสย วา อธิชช
 านสย วา อธิภุคเตรวา อภิสสการานํ วา ยาวเททาวทฺธิรปิ กลปโกฏฺฐินียุตศตสฺสสรฺริติ

อตร สถิตน วิหฺนํ วรปรชฺช อภา	โศเชนฺติ ตฤชณฺสลิลํ ยถ ภาสกรรภาฯ
เต อตร ภูมยุปคตา วศฺวรฺดินศฺจ	โกณฺติ กฤตี กุศล ชณฺวานผโลปเทเศฯ 7:31
อากางฺกษมาณ ทฤฒวีรยพลาภยุเปตาะ	โกณฺนินฺยุตศต พุทฺธสทฺสร ปุรณาน
ปศฺยณฺติ สรวทิสฺตาสฺ สฺมาทิตตวาท ภูโย'	ปฺยตะ ปฺรณฺธิศฺเรษฺจ คฺุณฺาปฺรเมยาะ 7:32
ทฺรชฺเชยยา สรวโลเกน วศฺิปฺรตฺยเอจจาริภิฯ	
อิตฺยเษฯ สปตฺมี ภูมิรุปายปฺรชฺชโศธนา	7:33

8 อจลา นาม อษุณี ภูมิ

เอว ศรุตว จรณ วิทุน ศเรษจ	เทวสัสม มุทิตา มรุปติศจ	
โพธิสตัดว พทโว ชคททธิไตชิ	บุชยนติ สุกต ชิสุต้าศจ	8:1
บุษปมาลย รุจิรา ธวชปตাকা	คนุชจรณ รุจิรา รตนวสตรา	
ฉตฺร ไนกรุจิราน มณิปฺรตยฺปฺราปตาน	หารเมษปฺรวารานภิสฺถุชนติ	8:2
มโนชฌโฆษมธูร์ สุรวนทุ	มุกต ไนกตฺริยปฺรวารนาฏาน	
บุชนารถิ ชินปุตฺร สุกต้าศจ	วฺรณศเรษช มุณีโน อุทาหรนติ	8:3
สรวิ ทฺรติ วุฤษภี ทฺวิปาทศเรษจ	ทฺรติ พุทฺธวิษย์ ชคทฺธิตารณ	
ศพทเมษ รุจิราน ปฺรตาท ²¹⁷ มานา-	สฺตฺรยตาล ²¹⁸ วิวิธาสตท ปฺรมุกตาท	8:4
วาลโกฏฺฐิ สุกตาท ศตสทฺสรา	คฺงคากอฏฺฐิ นยฺตาท รชวิศิษฏาท	
เกษมมปติสมาท ปฺรวารศเรษจ	เทษยนติ วุฤษภี วิรัชธรรม	8:5
เปฺรต ตฺริย นรกา มนุชทเวาท	ยภษ รากษ ภุชคทา อสุรส์ฆาท	
.....	นानกรมวิษเย สมมโนนติ	8:6
สรวเกษตฺรวิษเย ธฺตฺรชาน้า	จกร ศเรษชปฺรวัร ทฺทนิรวฤตฺตม	
เทษยนติ มธูร์ สุกตโฆษ	สัชฌจิตต ชคตสฺตถ วิจารน	8:7
สฺตตวทากายิ สุกตาท วิวิธเกษตฺร	เกษตฺริ สฺตตวปฺรวาราท ปุณวิปาเกษ	
เทวมานุชคตตี ตถ วิจิตฺร	ชฺลวาทว สรว สุกโต ภณติ ธรรม	8:8
สุภษมสัชฌ ภาวติ วิปฺลเกษเต	วิปฺลสัชฌ ภาวติ รชนิมิตเต	
เอวมาทิ วิวิธ้า สุกตทฺธิ	สรวโลก ภาวโน น เกษปเยษ	8:9
อิทฺถคั วจมาทาทมยั วิจิตฺวาท มธูร์สวรม		
ปฺรศานตาท ปฺริชตปฺริตาท เปฺรภษเต วทต้า จ นิตฺรศย		8:10
ปฺรศานต ปฺรชท ชฺลวาทว โฆษจนทฺโร' พฺรวิทฺปนุช		
อษุณฺมยทา ภูมิอาการ้า ปฺรเวคั จ นิตฺรศย		8:11

8.1วชฺรครุโก โพธิสตัดว อาท-โย'ยั ภาวนโต ชินปุตฺรทา โพธิสตัดวาท สปตสุ โพธิสตัดวภูมิษุ
 สุกตฺตวิจยฆ ปฺรชโลปายาทภย้า สุปฺริศฺธิตมารคฆ สุกตฺตสัการฆ สุปฺริพทฺธมหาปฺรณิธานฆ | สวธิษจิตต
 ฤคตาทิษฆานฆ สวภูคตมฺลพลาธานปฺราปตฆ | ตถาคตพลไวศารทฺทยาเวณิกพฺทฺธรฺมานุคตสัชฌามนสิกา
 ฆ สุปฺริศฺธิตาทยาศายสักลปะ ปุณยชฌานพลาภุทคตฆ มหากรุณากุฎปาภย้า สรวสตัดวาท
 นุตสฤษฏปฺรโยคฆ อปฺรมาณชฌานปถานุคตฆ, ส สรวธฺรมาณาทยนุตฺปนนต้า จ ยถาภูตมวตฺรติ |

²¹⁷ K: ๗ย

²¹⁸ K: ๗

อชาตตำ จ อลกษณตำ จ อสัฎฐตำ จ อวินาศิตตำ จ อนิษัจิตตำ จ อปรวฤตติตำ จ อนภินิวกฤตติตำ จ
 อภาวสวภาวตำ จ อาทิมธยปรยวสานสมตำ จ ตถตาวิกลปสรวชุลชุลานปรเวศตำ จ สรวธรรมาณำ
 ยถาภูตมวตฺรติ| ส สรวศศจิตตมโนวิชฌานวิกัลปัสสวาปคโต'นวกฤทิตากาศสโม'ภยวากศปรกฤตติโต'
 วตีร์โณ'นุตฺตติภคธรมภษานติปฺราปต อิตฺยจฺยเต||

8.2 ตตฺร ภวนโต ชินปุตฺรา เอวํ ภษานติสมนฺวาคโต โปธิสฺตตฺวระ สหปรตฺติลมาภทจลาเย
 โปธิสฺตตฺวฤมฺเรคมภีร์ โปธิสฺตตฺววิหารมฺนุปรปโต ภวติ พุราษณต²¹⁹ มสัณฺณํ สรวนินิตฺตปคตํ
 สรวสัชฌาครหฺวยาวฤตตมปรมาณมสัหารยํ สรวศฺราวภปรตเยกพฺพุไธระ สรววิเวกาภิมุชัฎฺตม| ตฺยถาปี
 นาม ภวนโต ชินปุตฺรา ภิกษุรฤทฺธิมาศเจโตวคิปรามิตาปฺราปโต' นุปรุเวณ นวมํ นิโรธํ สฺมาปฺนนะ สร
 เวณชิตมฺนยนาสยนทิตวิกัลปาคโต ภวติ, เอวมฺว ภวนโต ชินปุตฺรา โปธิสฺตโต'เว' สยา อชฺฐมฺยา อจลา
 ยา โปธิสฺตตฺวฤมฺเร สหปรตฺติลมาภทสรวาโภควิกิตโต'นาโภคธรมตาปฺราปตฺเต ภายวากิจิตเตตสฺกฺยาปค
 ตฺเต สรวเวณชิตมฺนยนาสยนทิตวิกัลปาคโต วิปาคธรมตาวสฺสโต ภวติ| ตฺยถาปี นาม โภ ชินปุตฺราเช ปุ
 รุชเช สฺปตฺเต สวปฺนนานตฺรคโต มเหษปฺราปตมาตฺมานํ สัชานีเต| ส ตตฺร มหฺทฺวยายาเมตสฺกฺยมารภ
 โตตตฺรณาย| ส เตโนว มหฺตา วุยายาเมตสฺกฺยเยน วิพฺุชเยต| สมนฺนตฺรวิพฺุชศจ วุยา-ยาเมตสฺกฺย
 ภยาปคโต ภเวต| เอวมฺว โภ ชินปุตฺรา โปธิสฺตตฺวศจตฺรุมเหษปฺราปตํ สตตฺวกายํ สัชานาน อุตตฺรณา
 ภิปฺรายะ สรวชุลชุลานาภิสัโพธาย มหฺทฺวยายาเมตสฺกฺยมารภเต| ส มหาวีรยารมภปฺราปตฺเต สมนฺน
 ตฺรมนุปรปต อิมามจลํ โปธิสฺตตฺวฤมฺเร สรวาโภควิกิตโต ภวติ| ตสย สรวเณ สรวํ ทฺวยสมุทาจารโ วา นิ
 มิตตสมุทาจารโ วา นาทาสีภวติ| ตฺยถาปี นาม โภ ชินปุตฺรา พฺรหมโลโกปตฺติสฺสิตฺเต กามาวจฺรณ
 เกลศาน น สมุทาจฺรติ, เอวมฺว โภ ชินปุตฺรา โปธิสฺตโต'เว' จลาเย โปธิสฺตตฺวฤมฺเร สลิตฺเต สรวจิตตมโน
 วิชฌานสมุทาจฺรณน สมุทาจฺรติ| สรวพฺุชสมุทาจฺรณปี โปธิสมุทาจฺรณปี โปธิสฺตตฺวสมุทาจฺรณปี
 ปรตเยกพฺพุชสมุทาจฺรณปี ศฺราวภสมุทาจฺรณปี นีรวาณสมุทาจฺรณปี อรฺหตสมุทาจฺรณปี อนาคามิสมุ
 ทาจฺรณปี สกฺฤทฺทาคามิสมุทาจฺรณปี สโรตอาปฺนนสมุทาจฺรณปี น สมุทาจฺรติ| กะ ปฺนรฺวาทิ เลากิกาน
 สมุทาจฺรณน สมุทาจฺรชยตีติ||

8.3 ตสย ชลฺ โภ ชินปุตฺร โปธิสฺตตฺวสย เอวมิมามจลํ โปธิสฺตตฺวฤมฺเร มนุคตสย
 ปุรวปรณิธานพลาธานสฺสิตสย พุทฺธา ภควนตสฺตสมินฺ ธรรมมุขโศรตฺสึ ตถาคตชฺฌาโนปสัหารํ กุรวนติ|
 เอวํ ใจนํ พุรวนติ-สารถุ สารถุ กุลปุตฺร| เอษา ปรมารภษานตฺรพฺุชธรมานุคมาเย| อปี ตฺ ชลฺ ปุณะ กุล
 ปุตฺร ยา อสมากํ ทศพลจตฺรไวศารทฺยพฺุชธรมสมฤทฺธิระ, สาทว นาสติ| ตสยา พฺุชธรมสมฤทฺธิระ ปร
 เยษณาย อภโยคํ กุรุ, วีรยมารภสว| เอตเทว ภษานติมุชั โมนโมภษี| อปี ตฺ ชลฺ ปุณะ กุลปุตฺร ก็จาปี
 ตวโยวํ ศานตวิโมภษวิหาโร' นุปรปตฺเต, อิมาน ปุณฺรศานตฺนปรศานตฺน พาลปฤคคชฺฌานนนานา
 เกลศสมุทาจฺรปฺราปตฺน วิวิธวโรปทฺมานสาน สมณวาทฺร, อเปภษสว| อปี ตฺ ชลฺ ปุณะ กุลปุตฺร

²¹⁹ K: พุราษณาน

ปฐวปรณิธานมนุสมร สดตวารถสंपราปณ์ ซุณานมุขาจินตยตัม จ| อปี ตุ ชลฺ ปุณะ กุลบุตร เอชา
 สรวธรรมาณำ ธรรมตา| อุตปาทาทวา ตถาคตानามนุตปาทาทวา สติโตไวชา ธรรมตา ธรรมชาตฺสูติธะ
 ยทิตฺ สรวธรรมคฺชุนยตา สรวธรรมานุปลพฺธิ| ไนตยา ตถาคตา เอว เภวลํ ปรัภายนเต, สรวศฺรวากปฺรต
 เยกพฺพุธา อปี ทฺเยตามวิกัลปธรรमतามนุปรापฺนวนติ| อปี ตุ ชลฺ ปุณะ กุลบุตร เปรกษสฺว ตาวตฺ ตวมส
 มากํ กายาปฺรมาณตัม จ ซุณานาปฺรมาณตัม จ พุทฺทเกษตฺรธาปฺรมาณตัม จ ซุณานาภินิรฺหารธาปฺรมาณตัม
 จ ปฺรภามณฺทลาปฺรมาณตัม จ สฺวราชคฺวิศฺุทฺยปฺรมาณตัม จ| ตไถว ตวมบฺยภินิรฺหารมุตฺปาทย| อปี ตุ
 ชลฺ ปุณะ กุลบุตร เอกสฺตเวช อาโลโก โย' ยํ สรวธรรมนิรฺวิกัลปาโลกะ| อิทฺุทฺธาสฺตฺ กุลบุตร ธรรมา
 โลกาสฺตถาคตानามปฺรยฺนตคฺตา อปฺรยฺนตคฺฤตา อปฺรยฺนตพฺพธา, เยชํ สํขฺยา นาสติ, คณฺนา ปฺรมาณ
 มุปฺนิชฺเตापมฺยํ นาสติ, เตชามธิคฺมาย อภินิรฺหารมุตฺปาทย| อปี ตุ ชลฺ ปุณะ กุลบุตร เปรกษสฺว ตาวท
 ทศฺสุ ทิกฺษุ อปฺรมาณเกษตฺรตัม จ อปฺรมาณสฺตตฺวตัม จ อปฺรมาณธรรมิภกฺติตัม จ| ตตฺสรวมนุคณฺย|
 ยถาวตฺตยา อภินิรฺหารมุตฺปาทย| อิติ ทิ โภ ชินฺปุตรฺ เต พุทฺธา ภควนฺต เอวํภูมยฺนคฺตสฺย โปธิสฺตตฺวสฺย
 เอวํ ปรมุขานฺยปฺรเมยฺยณฺยสํเขยฺยานิ ซุณานาภินิรฺหารมฺุขานฺยปฺสํหฺรณฺติ, โยรฺซุณานาภินิรฺหารมฺุชฺร
 โปธิสฺตตฺวไ' ปฺรมาณซุณานวิกฤตฺโต' ภินิรฺหารกรฺมาภินิชฺปาทยติ||

8.4 อาโรจยามิ เต โภ ชินฺปุตร, ปฺรติเวทฺยามิ| เต เจทฺพุทฺธา ภควนฺตสฺตํ โปธิสฺตตฺวเมวํ
 สรวชฺลซุณานาภินิรฺหารมฺุเชชฺุ นาวตฺารเยชฺุ, ตเทवासฺย ปรีนริวฺวณฺ ภาเวทฺสรวสฺตตฺวการฺยปฺร
 ติปฺรสรฺพธิศฺจ| เตน ชลฺ ปุณฺรพฺพุธา ภควนฺตสฺตสฺย โปธิสฺตตฺวสฺย ตาวทปฺรมาณํ ซุณานาภินิรฺหารกร
 โมปฺสํหฺรณฺติ, ยสฺโยกฺกษณฺาภินิรฺฤตฺสฺย ซุณานาภินิรฺหารกรฺมณฺะ ส ปุรฺวกะ ปฺรณฺมาจิตฺโตตฺปาทมฺุปา
 ทาย ยาวตฺสปฺตมิมิ ภูมิปฺรติชฺจามฺุปากฺต อารมฺภะ ศตตมิมปิ กลํ โนเปติ, สหฺสรตมิมปิ, ศตสหฺสรต
 มิมปิ โภฏีตมิมปิ โภฏีศตตมิมปิ, โภฏีสหฺสรตมิมปิ, โภฏีศตสหฺสรตมิมปิ, โภฏีนิยฺตศตสหฺสรตมิมปิ กลํ
 โนเปติ, สํขฺยามปิ, กลามปิ, คณฺนามปิ, อุปมามปิ, อุปนิชฺทมปิ, ยาวเทापมฺยมปิ น กษฺมเต| ตตฺกสฺย เท
 โตะ? ตถา ทิ โภ ชินฺปุตร ปุรฺวเมกกาयाภินิรฺหารตฺยา จรฺยาภินิรฺหาโร' ภูตฺ| อิมํ ปุณฺรภูมิมิ สมารุชฺสย
 โปธิสฺตตฺวสฺย อปฺรมาณกายวิกฤตฺโต โปธิสฺตตฺวจฺรยาพลํ สฺมฺุทาคจฺฉติ| อปฺรมาณโฆษาภินิรฺหารตฺะ อปฺร
 มาณซุณานาภินิรฺหารตฺะ อปฺรมาโณปตฺตยภินิรฺหารตฺะ อปฺรมาณเกษตฺรปรีโศชนตฺะ อปฺรมาณสฺตตฺวป
 ริปาจนตฺะ อปฺรมาณพฺพุทฺฐปฺุชฺปสฺถานตฺะ อปฺรมาณธรรมกาया²²⁰ โโพธตฺะ อปฺรมาณภิชฺฉาพลาธานาภิ
 นิรฺหารตฺะ อปฺรมาณปฺรชฺนมนฺุทลวิกฤตฺยภินิรฺหารตฺศฺจ อปฺรมาณานุคเตน กายวางฺมนสฺกรฺมาภินิรฺหา
 เรณฺ สรวโปธิสฺตตฺวจฺรยาพลํ สฺมฺุทาคจฺฉตฺยวิจาลยฺโยเคน| ตทยถาปิ นาม โภ ชินฺปุตร มหาสมฺุทฺรคามิ
 โปโต' ปฺราปฺโต มหาสมฺุทฺร์ สาโภควาหฺโน ภวติ| ส เอว สมฺนนฺตรมนฺุปรापฺโต มหาสมฺุทฺรมนาโภควาห
 โน วาตมณฺุทลปรีณฺโต ยเทกทิวเสน มหาสมฺุทฺเร กรฺมเต, ตตฺสรวฺสาโภควาหฺนตฺยา น ศกฺยํ วรฺชศเต
 นาปิ ตาวทปฺรเมยมนฺุปรापฺตฺม| เอวเมว โภ ชินฺปุตร โปธิสฺตตฺวะ สฺสํฤตฺมมหาคุศฺลมูลสํภาโร มหายานส

²²⁰ K: พุทฺธธรรมา

มูทาคมาภิรัฐโฒ มหาโพธิสตุตวจรยาสาครมนุปราบโต ยเทกมฺหุรเตน ชุณานานาโกคตยา สรวชุลชล
าเนนากรมตี, ตนน ศกฺยํ ปุรวเกณ สาโกครมณา กลปตสทเสธนาปี ตาวทปรเมยมนุปราบตุม||

8.5 ตตร โภ ชินปุตร โพธิสตุตโว’ษฏมิม โพธิสตุตวภูมิมณุปราบโต มหตยา อุปาย
เกาศลยชุลานาภินิหารานาโกคปรสตุตยา โพธิสตุตวพุตยา สรวชุลชุลานํ วิจารยณ โลกธาตุสํภวํ จ
วิจารยตี, โลกธาตุวิภวํ จ วิจารยตี| ส ยถา จ โลกะ สํวรัตเต, ตํ จ ปรชานาติ| ยถา จ โลโก วิวรัตเต, ตํ
จ ปรชานาติ| เยน จ กรโม่ปจเยน โลกะ สํวรัตเต, ตํ จ ปรชานาติ| เยน จ กรมกษเยน โลโก วิวรัตเต, ตํ
จ ปรชานาติ| ยาวตกาลํ จ โลกะ สํวรัตเต, ตํ จ ปรชานาติ| ยาวตกาลํ จ โลโก วิวรัตเต, ตํ จ ปรชานาติ|
ยาวตกาลํ จ โลโก สํวฤตตสตีษจตี| ยาวตกาลํ จ โลโก วิวฤตตสตีษจตี, ตํ จ ปรชานาติ สรวตฺร จานว
เศษเต| ส ปฤถิวีธาตุปรีตตตำ จ ปรชานาติ มหทคตตำ จ อปรมาณตำ จ วิภกตีตำ จ ปรชานาติ| อพ
ธาตุ ...| เตโชธาตุ ...| วายูธาตุ ...| ส ปริมาณุระชะสุกษมตำ จ ปรชานาติ, มหทคตตำ จ อปรมาณตำ จ
วิภกตีตำ จ ปรชานาติ|

8.6 อปรมาณปรมาณุระโชวิภกตีเกาศลยํ จ ปรชานาติ| อสยํ จ โลกธาเตา ยาวนตี ปฤถิ
วีธาโตะ ปริมาณุระชาลี ตานี ปรชานาติ| ยาวนตี อพธาโตะ ...| เตโชธาโตะ ...| วายูธาโตะ ...| ยาวนตีโย
รตนวิภกตีโย ยาวนตี จ รตนปริมาณุระชาลี ตานี ปรชานาติ| สตุตวกาย ...| เกษตรกาย ...| ส สตุตวานํ
กาเยทาธาธาติจํ จ กายสุกษมตำ จ กายวิภกตีตำ จ ปรชานาติ| ยาวนตี ปริมาณุระชาลี สํภูตานิ ไนเรยิกกา
ยาศรยตสตานี ปรชานาติ| ตีรยคโยนีกายาศรยตส ...| ยมโลกกายาศรยตส ...| อสุรโลกกายาศรยตส
...| เทวโลกกายาศรยตส ...| มนุษยโลกกายาศรยตส ...| ส เอวํ ปริมาณุระชะปรเภทชุลานาวตีระณะ กาม
ธาตุสํวรัตํ จ ปรชานาติ| รูป ...| อารูปย ...| กามธาตุวิวรัตํ จ ปรชานาติ| รูป ...| อารูปย ...| กามธาตุ
รี้ตตตำ จ มหทคตตำ จ อปรมาณตำ จ วิภกตีตำ จ ปรชานาติ| รูปธาตุวารูปยธาตุ...| ไตรธาตุกวิจารชุล
านานุกเมสวภินิหารุตชุลานาโลกะ สตุตวกายปรเภทชุลานานุกุศละ เกษตรกายวิภาคชุลานานุกุศลจ
สตุตโวปตตยายตนาภินิหาราเร พุทธิ จารยตี|

8.7 ส ยาทฤตี สตุตวานามุปตตตีจ กายสมุทาคมจ, ตาทฤศเมว สวกายมธิตีษจตี
สตุตวปริปานาย| ส เอกาภี ตริสาหสรมหาสาหสรํ โลกธาตุม สฬริตวา สตุตวานํ สวกายํ วิภกตยธิ
มุกตีษุ ตถตวาโยปตตเต’ภินิหารตี ปรีติภาสชุลานานุกมนตยา (ยถา สตุตวาะ ปรีปากํ คจจณตยณต
รสมยกส์โพธิวิมุกตเย)| เอวํ เทว วา ติสโร วา จตสโร วา ปยจ วา ทศ วา วีตตีรวา ตรีศทวา จตวารี
ศทวา ปยจาศทวา ศตํ วา ยาวทนภีลาปยา อปี ตริสาหสรมหาสาหสรํ โลกธาตุะ สฬริตวา สตุตวานํ
สวกายํ วิภกตยธิมุกตีษุ ตถตวาโยปตตเต’ภินิหารตี ปรีติภาสชุลานานุกมนตยา| ส เอวํชุลานสมน
วาคโต’สยํ ภูเมา สุปรตีษจตี เอกพุทเกษตราจจ น จลตี, อนภีลาปเยษุ พุทเกษเตรษุ
ตถาคตปรชนมณฑลเยษุ จ ปรีติภาสปราบโต ภวตี||

8.8 ยาทฤตี สตุตวานํ กายวิภกตีจจ วรณลิ่งคส์สถานารโหปริณหาธิมุกตยชยาศยจ
เตษุ พุทเกษเตรษุ เตษุ จ ปรชนมณฑลเยษุ ตตร ตตร ตถา ตถา สวกายมาทศยตี| ส ศ

ธารณาสาธารณตำ จ ในรยาณิกาในรยาณิกตำ จ ไศกษาไศกษตำ จ ประชาชาติ| ธรรมกายานำ สมตำ จ
 ประชาชาติ| อวิโกปนตำ จ อวสถานส่เกตส์วฤตติยวสถานตำ จ สดตวาสตตวธรมยวสถานตำ จ
 พุทธธรมารยส์มยวสถานตำ จ ประชาชาติ| อากาศกายานามปรมาณตำ จ สรวตราณุคตตำ จ อศรีรตำ
 จ อวิตถานนตตำ จ รูปกายาภิวกตตำ จ ประชาชาติ||

8.11 ส เอว่ กายชชานาภินิหารปราบโตะ วศวรรตี ภาวตี สรวสตตเวษุ| อายุรวิศิตำ จ ป
 ปรติลภเต’นภิลาปยานภิลาปยกลปายุะปรมาณาธิษฐานตยา| เจโตวศิตำ จ ปรติลภเต’ปรมาณาส์เขย
 สมานธิษยปติชชานปรเวศตยา| ปริษการวศิตำ จ ปรติลภเต สรวโลกธตวเนกวุยหาล์การปรติมณติ
 ตาธิษฐานสัทรศนตยา| กรมวศิตำ จ ปรติลภเต ยถากาล์ กรมวิปากาธิษฐานสัทรศนตยา| อุปตติวศิ
 ตำ จ ปรติลภเต สรวโลกธตูปตติสัทรศนตยา อธิมุกตีสัทรศนตยา สรวโลกธตูปุทธปรติ
 ปุรณสัทรศนตยา ปรณิธานสัทรศนตยา ยถेषุพุทธเกษตรกาลาภิสัโพธิสัทรศนตยา ฤทธิสัทรศนตยา
 สรวพุทธเกษตรฤทธิวิกรวนสัทรศนตยา ธรรมสัทรศนตยา อนนตมธยธรมมุขาลอกสัทรศนตยา ชล
 านสัทรศนตยา ตถาคตพลไวศารทยาเวณิกพุทธธรมลक्षणานวยณชนาภิสัโพธิสัทรศนตยา||

8.12 ส อาสำ ทศานำ โพธิสตตวศิตานำ สหปรติลภเนน อจินตยชชานี จ ภาวตี อตลยชช
 านี จ อปรเมยชชานี จ วิปุลชชานี จ อสัหารยชชานี จ ภาวตี| ตสัไยว่ภูมยนุคตสย เอว่ชชานสมน
 วาคตสย อตยนตวานวทยะ กายกรมสมุทาจาระ ปรวรวตเต, อตยนตวานวทยศจ วากกรมสมุทาจาระ
 ปรวรวตเต อตยนตวานวทยศจ มนสกรมสมุทาจาระ ปรวรวตเต| ชชานานุปรวิคโม ชชานานุปรวิคตี ปรช
 านาปรามิตาธิปเตโย มหากรณุปุรวัค อุปายเกาศลยสุวิภกตะ ปรณิธานสรวภินิหารฤตสธตถาคตาธิษ
 ฐานสวธิษชิตไต้’ปรติปรสรวพธสธตวารฤปโยโค’ปรยนตโลกธตวิภกตคตะ| สมาสโต โภ ชินปุตร
 โพธิสตตวสย อิมามจล่ำ โพธิสตตวภูมิมนุปราบตสย สรวพุทธธรมสมุทธานยาย กายวางมณสกรมส
 มุทาจาระ ปรวรวตเต| ส เอวมิมามจล่ำ โพธิสตตวภูมิมนุปราบตตะ สุปริตติชชิตาศยพลศจ ภาวตี สรว
 เกลศสมุทาจาราปคตตวาท| สุปริตติชชิตาธยาศยพลศจ ภาวตี มารควาวิปรววาสิตตวาท| มหากรณูปลสุ
 ปรติชชิตศจ ภาวตี สดตววารถานุตสรคตวาท| มหาไมตรีพล ... สรวชคตปริตรถานตวาท| ธารณีพล ...
 อสัปรโมษธรมตวาท| ปรติถานพล ... สรวพุทธธรมปรวิจยวิภากกุศลตวาท| อภิชชานพล อปรย
 นตโลกธตจกรยวิภากกุศลตวาท| ปรณิธานพล ... สรวโพธิสตตวกริยานุตสรคตวาท| ปรามิตาพล ... ส
 รวพุทธธรมสมุทธานยตวาท| ตถาคตาธิษฐานพล ... สรวการสรวชชานาภิมุขตวาท| ส เอว่พลาชานป
 ราบตตะ สรวกริยาศจ สัทรศยติ, สรวกริยาสุ จ อนวทโย ภาวตยนุปลิปตศจ||

8.13 อัย โภ ชินปุตร โพธิสตตวสย อษภูมิ ชชานภูมิจเลตยจยเต’สัหารยตวาท| อวิวตย
 ภูมิจิตยจยเต ชชานาวิวตยตวาท| ทุราสทภูมิจิตยจยเต สรวชคทุชชานตวาท| กุมารภูมิจิตยจยเต
 อนวทยตวาท| ชนมภูมิจิตยจยเต ยถาภิปรายวศวรรตติตวาท| ปรินิษปนนภูมิจิตยจยเต อปุณะการยตวาท|

ปรีณิษิตภูมิตยจยเต สุกฤตชวานาวิจยตวาท| นิรมาณ²²³ ภูมิตยจยเต สวภินิรหุตตปรีณิษิตชวานตวาท|
อธิษณภูมิตยจยเต ปราวโกปนตวาท| อนาโกคภูมิตยจยเต ปุรวานตานิรหุตตวาท||

8.14 เอว ชวานาสวภินิรหุตเต ชล ปุณโร ชินปุตร โพธิสตัดโว พุทธโคตรานุกโต พุทธคุณ
ปรภาวภาสิตตถาคเตรยาปถจรยาจาริตรานุกโต พุทธวิชยาภิมุขะ สดตสมิต์ สวธิษิตตถาคตาธิษ
านศจ ภวติ ศกัรพหุมโลกपालปรตยทุคตศจ วชชปาณิสตตานุพุทธศจ สมာธิพลาณุตถุญญศจ จ อปร
มาณกายวิภกตยภินิรหุตตจ สรวกายจรยาพลคตศจ มหาภิชวาวิปากปรีณิษิตชวาน อนนตสมาธิ
ศวรตี จ อปรมาณวยากรณปรตเยชกศจ ยถาปริปกวชคทิสโพธินิทรศกศจ ภวติ| ส เอว ชวานาภูม
นุกโต มหายานมณฑลชวานุปรวิษญะ สุวจาธิมทาชวานาภิชณะ สดตสมิต์ ปรมุกตปรชวาโลกศมิ
รสงครมธตูปถาวตีรโณ โลกธตูปถวิภกตีโกวิทะ สรวการคุณสัทรศกะ สวจิตโตตปาทศวรตี ป
รวานตานิรหุตตจชวานะ สรวมารปถาวรตนิรหุตตชวานานุกตะ สรวตถาคตวิษโยจจรานุปรวิษ
ญ์ ปเรียนตโลกธตูปรเสเรช โพธิสตัดจรยา จรตยปรตยทวารตยโยเคน| ตต อจยเต โพธิสตัดโว' จล
โพธิสตัดวภูมิมินุปรापต อติ||

8.15 ตตร โภ ชินปุตร อจล โพธิสตัดวภูมิมินุปรापโต โพธิสตัดวะ สดตสมิตมปเรียนต
ถาคตทรศนาวิรหิต ภวติ สมာธิพลสวภินิรหุตตวาท| เออาทาร์ภี พุทธทรศนุชโปสถาน โนตถุชติ| ส
เอโกกสมิน กลเป เอโกกสมิน โลกธตูปรเสเร อนะกาน พุทธาน, เนกานี พุทธตานิ ...²²⁴ อเนกานี
พุทโฏฐินียุตตสทสรธาณี สดกโรตี คุรุกโรตี มานยตี ปุชยตี สรวการปูชานิรหาร์ โจปสัทรตี| ต่าศจ
ตถาคตานิ ปยุปาสเต, โลกธตูปริภกตีปุรวัก จ ธรรมาโลกโปสัทราร์ ปรีติจจติ| ส ภูยสยา มาตรยา
ตถาคตธรรมโกศปราวโต'สัทรโย ภวติ โลกธตูปริภกตานิรหุตเตช | ตานิ จาสย กุศลมูลานยเนกาน
กลปานุตตปยนเต ...²²⁵| ตทยถาปี นาม โภ ชินปุตร ตเทว ชาตรูป สุปรีณิษิต์ กุศลเลน กรมาเรณ สุ
ปรีกรมกถตี ชมพูทวิปสวามินะ กณเจ ศีรสี วา อาพทรมสัทราร์ ภวติ สรวชมพูทวิปากาน่า สดตวานา
มาภรณวิภกตี, เอวเมว โภ ชินปุตร อสยามจลย้า โพธิสตัดวภูมา สติตสย โพธิสตัดวสย ตานิ กุศล
มูลานยสัทรยาณี ภวนตี สรวศรวากปรตเยกพุทโธรยวตสปตมิภูมิสถิตศจ โพธิสตัดโว| อิม่า จ ภูม
มินุคตสย โพธิสตัดวสย มหตี ปรัชชชวานาปรภา สดตวาน่า เกลศตมาสี ปรีศมยตี สุวิภกตชวานม
ชานิรหารตยา|

²²³ K: นิรวาณ

²²⁴ พุทธสสรธาณี อเนกานี พุทธสสรธาณี อเนกานี พุทธนิยุตตสสรธาณี อเนกานี พุทโฏฐี อเนกา
นี พุทโฏฐิตานิ อเนกานี พุทโฏฐีสสรธาณี อเนกานี พุทโฏฐีสสรธาณี

²²⁵ ปรีศุทธยนิตี ปรีศาสวสรธาณี อเนกานี กลปตตานี อเนกานี กลปตตสสรธาณยเนกานี กลปนิยุต
ตสสรธาณี อเนกาเก กลปโฏฐี อเนกานี กลปโฏฐิตตานี อเนกานี กลปโฏฐีสสรธาณี อเนกานี กลปโฏฐีสสร
ธาณี อเนกานี กลปโฏฐีนียุตตสสรธาณี ตานิ จาสย กุศลมูลานี ภูยสยามาตโรตตปยนเต ปรีศุทธยนิตี ปรีศาสว
ตราณี จ ภวนตี

8.16 ตฤยถาปี นาม โภ ชินปุตร สาหสริโก มหาพรหมา สาหสรโลกธาตุม ไมตฺรยา สฺมรติ
 ภา ปฺรภายาวภาสยติ, เอวเมว โภ ชินปุตร โพธิสฺตตฺวโ' สยามจลยํ โพธิสฺตตฺวภูมา สฺถิตฺ ยาวททศ
 พุทฺทเกษตรศตสฺหสรปฺรมาณูระสมาน โลกธาตุน มหา ไมตฺรยวภาเสน สฺมรติว สดฺตวานํ เกลศปฺริ
 ทาหานนฺปุระเวณ ปฺรศมยติ, อาศฺรยํศจ ปฺรหฺลหายติ| ตสย ทศภยะ ปารมิตภยะ ปฺรณิธานปารมิตา
 อติริกตตมา ภวติ, น จ ปฺริเศษาสุ น สฺมฺทาคจฺฉติ ยถาลํ ยถาภขมานม| อियํ ภวโนโต ชินปุตรา
 โพธิสฺตตฺวสย อจลา นาม อษฺภูมี โพธิสฺตตฺวภูมี สมาสฺนิริเทศะ| วิสฺตรศะ ปฺนุรปฺรยณตกลปฺนิริเทศ
 นิษฺจาโต'นฺคนตฺวยา| ยสยํ ปฺรติษฺจโโต โพธิสฺตตฺวโ ภูยสฺตเวณ มหาพรหมา ภวติ สาหสฺราธิปติ| อภิภู
 รนภิภูโต'นฺวรฺทศํม วศิปฺราปติ ฤถตี ปฺรภะ สดฺตวานํ สรวศฺรราวกปฺรตเยกพุทฺธโพธิสฺตตฺวปารมิตोไป
 เทโศปสฺทาเรษุ อสฺหารโย โลกธาตฺวิภกฺติปฺริปฺถจฺฉานฺริเทศะ| ยจจ กิจฺติ ...²²⁶||

เต ภูมย สปตฺสู วิโศธิต ปฺรชฺฌุปายา	มารฺคา สฺสํภุต มหาปฺรณิธานพฺทธะ
สุปฺรติษฺ,ตา นรฺวระ ฤคฺโลปเปตา	ชฺวานาภิลาชิ วิฑู อษฺภูมิตากรมนฺติ 8:12
เต ปุณฺยชฺวานูปคตา ฤถปฺไมตฺรยูกตา	ชฺวานาปฺรมาณปฺถคะ ขคพุทฺธิกลปายะ
ศฺรุตฺธรม นิศฺจิตฺพลปคตา มหฺรชฺ	ภษานตี ฤถนตี อนุตฺปาทปฺรศานตฺสิภูษามม 8:13
อาทาวชาต อนุตฺปาท อลภษณํ จ	อสํภุตตมวินษฺภูต จาปฺรวฤถตม
ภาวสวภาววิคตา ตถตาวิกลปาม ²²⁷	จิตฺตจาววิคตาย ขคตฺถลยกลปายะ 8:14
เต เอว ภษานตฺสิสมนฺวาคต นิษฺปฺรปฺถจา	คฺมภฺริจาลย วิฑู ศานตฺวิจาวปฺราปตายะ

²²⁶ กรฺมารภเต ทาเนน วา ปฺรียวทฺยตยา วา อรฺถภฺริยยา วา สฺมานารฺถตยา วา ตตฺสรวม วิริทํ พุทฺธมนสิ
 กาโรรฺธรมนสิกาโรระ สฺขมนสิกาโรโรโพธิสฺตตฺวมนสิกาโรโรโพธิสฺตตฺวจฺรยมนสิกาโรระ| ปารมิตามนสิกาโรโร ภูมิมนสิ
 กาโรโร พลมมนสิกาโรระ ไวศฺราทฺยมนสิกาโรระเวณิกพุทฺธธรมนสิกาโรระ ยาวตฺสรวาการวโรเปตฺสรวชฺลชฺวานมนสิ
 กาโรระ กิมีติ สรวสฺตตฺวานามคฺรโย ภเวยํ เศรฺษโจ เชยฺชโจ วระ ปฺรวร อุตฺตโม' นฺตฺตโม นายโก วินายกะ ปฺรินายโก
 ยาวตฺสรวชฺลชฺวานปฺรติศฺรโน ภเวยํ อากำภฺษศจ ตถารูปํ วิริยมารภเต ยถารูเปณ วิริยารมเณน เอกภฺษณลวฺมฺหฺรเตน
 ทศตฺริสาหสฺรปฺรมาณูระสมํ สมาสฺมึ สมาสฺมยเต ทศตฺริสาหสฺรศตสฺหสรปฺรมาณูระสมานพุทฺธ ปศฺยติ| เตชํ
 จาธิษฺธานํ ทศตฺริสาหสฺรศตสฺหสรปฺรมาณูระสมํ เกษตรํ กมฺปยติ| ทศตฺริสาหสฺรศตสฺหสรปฺรมาณูระสมาน
 โลกธาตุนภาสยติ|ทศตฺริสาหสฺรศตสฺหสรปฺรมาณูระสมานสดฺตวาน ปฺริปาจยติ| ทศตฺริสาหสฺรศตสฺหสรปฺรมาณู
 ระสมานกลปาสฺติษฺจติ|ทศตฺริสาหสฺรศตสฺหสรปฺรมาณูระสมานกลปานฺปุรวานตาปฺรานตตะ ปฺรวิคติ| ทศตฺริสา
 หสฺรศตสฺหสรปฺรมาณูระสมานิ ธรมฺขานิ ปฺริวิจฺโนติ| ทศตฺริสาหสฺรศตสฺหสรปฺรมาณูระสมานากายนาทฺรศยติ|
 กายํ กายํ จ ทศตฺริสาหสฺรศตสฺหสรปฺรมาณูระสมานโพธิสฺตตฺวปฺริวารมาทฺรศยติ| ตต อุตฺตเร ปฺรณิธานพลิกา
 โพธิสฺตตฺววะ ปฺรณิธานไวเศษิกตยา วิกรฺวนติ| เยชํ น สฺกรว สฺขยา กรฺตฺถ กายสย วา ปฺรภายา วา ฤทฺเธว จภฺษ
 วา โคจฺรสย วา สวรสย วา จฺรยยา วา วฺยหฺสย วา อธิษฺจานสย วา อธิมฺกเตรวา อภิสฺสการานํ วา| ยาวเททาวท
 ภฺริปี กลปโกณฺนียตฺตสฺหสโรโรติ|| อภิมฺชี นาม ษษฺฐี ภูมิมิ ||

²²⁷ K: มน

ทูลชเยย สรวชคตารหปรตยไยศจ	จิตต์ นิमितตครหส์ชววิภาวิตตวาท 8:15
เอว่ สติทานมนุจินตวิกल्प นาสติ	ภิกษุรณีโรธยุปกโต’ ปปรกल्पปราปตยะ
สวปโนฆปราปต ปรัตติพุทธ ตถาวิกल्पา	พรหมาปุเร รติสงครหิตโต ไถว 8:16
ปุรวาธิษฐาน สุกตา ปุน โจทยนติ	เอษา ส กษานติ ปรมา สุกตาทิเชเก
อสมากุ ชวาน วิปุลั วรพุทธธรรมา เต ตุกย นาสติ ต หิ วีรยุ สมารายม 8:17	
กัจาปี ศานต ตว สรวกิลศชวลา	ชวลิตั นิสมย ปุน กเลศคตติภย โลกม
ปรณิธาน ปุรว สมร สตตวหิตั วิจารณ์ ชวานารถิ ปรรุถิต กริยา ชคโมกษเหโตะ 8:18	
สท เอช ธรมต สติตา ตถตาวิกल्पา	สรวเวษุ พุทธชินศรวากปรตยยานม
น หิ เอตินา ทศพลาน ปุรภาวู โลเก	นายนตร ชวานวิปุลั ตริภิกิ อธวสงคม 8:19
เอว่ ตมปรตติสมา นรทเวปชยา	อุปลัทรนติ พหุชวานมูชา วิจารณ์
ชินธรมนุษตติปรเวศมนนตปารี	ยสยา กลา นภวเต ปุน โพธิจรยา 8:20
เอตานิ ปราปต วุฤษภี วรชวานภูมิ	เอกฤษณน สมรเต ทิศตาะ สมณฑาน
ชวานปรเวศุปกตตา วรภิชลปราปตา	ยถ สาคเร วหนู มารุตยานปราปตยะ 8:21
สาโภคจิตตวิกตาะ สติชวานกรม	วิจินนติ เกษตรปรภาวู วิภาสเถตี จ
ธตตจตวาริ วินิภาคคตาน ต้าศจ	สุภษม มหทคต วิภกติ สโมสรนติ 8:22
ตริสทสริ สรวปรมาณูโรช ตรนติ	จตวาริ ธาตุ ชคกาย วิภกติตศจ
รตนา วิภกติปรมาณู สรว ²²⁸ คตึษุ	ภินทิตว ชวานวิษเยน คณนตยเศษม 8:23
ชวาน วิภาวิตมนา วิหุ สรวกายาน	สเว กายิ ตตร อุปเนนติ ชคารถเหโตะ
ตริสทสร สรว จ สฬริตว วิจิตรรูปาน	ทรเศนติ กาย วิวิธาน ตถนนตโลก 8:24
สุรยั ศคี่ จ วหนิ มารุต อนตริกเช	สวกมณชลุสย ²²⁹ อุทเก ปรัตติภาสปราปตา
ชวานนตตเม สติต ตถาจลธรมตายำ	ชค ศุทฐอาศย วิหุ ปรัตติภาสปราปตา 8:25
ยถอาศยั ชคต กายวิภกติต จ	ทรเศนติ สรวปริเช ภวิ สรวโลก
วศิปรตยยาศรยชินาตมชศรวากานำ	ทรเศนติ เต สุกตกาย วิภิตางคาน 8:26
สตตว้าศจ เกษตร ตถ กรมวิปาก กายาน	อารยาศรยาน วิวิธธรมชวานกายาน
อากาศกาย วุฤษภี สมตามูเปตั	ทรเศนติ ฤทธิ วิวิธาน ชคโตษณารม 8:27
วิศตา ทโส วิมลชวานวิจารณ์ปราปตา	อนุปราปต ชวานภกต ไมตรกถานุกูลา
ยาวจจ สรวชินธรมมุปาทกรมา	ตริสัวไระ สุกตติเมก อจลยกลปาะ 8:28
เย จา พลา ชินสุตตาน ทศ อภิษภยา	เตหิ อุปेत อวิพนธิย สรวมาไระ

²²⁸ K: สุข

²²⁹ K: ลสย

พุทไธรรชิจิต นมสกฤต ศกรพรหโม- สดถ วชรปาณิพลโกะสตาณูปุทธา||8:29||
 อิม ภูมิตศุคตา น คุณานมนโต โน ศกยเต กษยิตุ กลปสหสรโกฏไยยะ|
 เต ภูย พุท นียุตาน สมุปาสนเต โภนโต อุตปต ยถ ภูษณุ ราชมูรธา ||8:30||
 อิม ภูมิตศุคตา วิทุ โพธิสตาตวา มหพรหม โภนติ สหสราธิปตี คุณาฒยา|
 ตรยยานเทศน อภิษภยสหารปราปตา ไมตรายนะ ศุภปรภา ชคกเลศมาตี ||8:31||
 เอกกษณน ทศกษตรศตะสหสรา ยาวา รโชธาตุ ตตตก สมာธยุเพนตี|
 ปศยนตี ตตตก ทศทิตี สดตวสาราน ภูโย อตะ ปรณิธิเศรษช วยุท เนกา||8:32||
 สักษป เอษ นิริทษโฏ อษฏมายา ชินาตมชา|
 วิสตรา กลปโกฏฐิกรัน ศกยะ สรว ภาษิตุม ||8:33||

9 สาธุมี นาม นามิ ภูมิมะ

อิมา ภูมิมะ ปรภาชตา กมปีตาะ กุเชตรโกฏยะ	
อชิษานา นเรนทรสย อปรเมยา อจินตिया	9:1
อาภาส รุจิรา มุกตาะ กายตะ สรวทรีโน	
ตยาวภาสิตาะ กุเชตราะ สดตวาศจ สุชิตาสตยา	9:2
โพธิสทตวสทราณิ อนตริกษะ สติทานิ จ	
ทิวยาติกรานตปุชย ปุชยนเต วทตำ วรม	9:3
มเทศวรา เทวปุตรา วศวรรตี ปรหรัชิตา	
นานาปรการปุชากิ ปุเชนติ คุณสาครม	9:4
ตโต' ปสระสทราณิ หรัชิตา ปรีณิตนทริยา	
ทิวยา สุตตตะ สัตตะ ศาสตุ ปุชามชครยม	9:5
เตภยศจ ตูรยนาเทภย อนุภาวานมหรัชิมะ	
อีทฤศา รุตสทสรา รวนตี มธรรวระ	9:6
อิมิ สรวะ ชินสุตา ชิลมลวิตตา	อุปคต ภูวิ วรรสุจิจรณะ
ชคหิต วิจรติ ทศทิต วฤษภี	ทรัชยิ ชินจริ ชคสมมนสา
นรปุริ มรปุริ ภูชคปติวิษเย	วิยห ทศทิต ปุณยพลมทริตตะ
ตต ตุ ภูย ชินสุต ทรัชยิ อตุลี	ชินสุตปรภว ชินนุ ²³⁰ ปลนิตตา
เอกกษेत्रิ อจลิต สรวกษेत्रวิรัช	อนुकต ชคหิต ศศิริว ปรติภา
สรวโฆษทานจิตต ปรศมิตมนสา	วियหริ กฤตศตศรุตติปลคิริภี
ยตร สดตว หีนจิตต ทิน มานนิตตาส	ตตร วิฑู ศรวากาจรี เทเศติ วฤษภี
ยตร สดตว ตีกษณจิตต ปรตยยานนิตตาส	ตตร ชุณาน ปรตยยาน ทรัชยนติ วิรัช 9:10
เย ตุ สดตวหิตไมตรมนสา (อภิตตาส)	ตตร ตย(ตวิ) ชินปุตราน ทรัชยนติ จรณม
เย ตุ สดตว อคร ศเรษร มติมานนิตตาส	ตตร อมี พุททกาย ทรัชยนติ อตุลม 9:11
มายา ยถา มายกาโร ทรัชเศติ ชคหิตเต	ยาย โภฏี ไนกวิศา สรวภาววิตตา
เอว วิฑู พุททสุตา ชุณานมายนิตตาส	ทรัชยนติ สรวจรี สรวภาววิตตา
เอตทฤธา รุตสทสราน ภูณิตว มธรรว	ตทา มรुकนยกา ชินิ ทฤษภูวา ตูษณิภูตตะ
ปรชทวิปรสนเนยมโวจตสุคตตามชม	อษฏมายา ภูณ อูรธวิ จรี สทธรมราชินาม 9:13

9.1 วรครุโภ โภธิสตตว อาห— โย'ยั ภวนโต ชินปุตฺรา โภธิสตตว เอวมปรมาณชฺเวยวิ
 จาริตยา พุทฺธยา ญฺยศฺโจตฺตราน ศานตาน วิโมกฺษานธยสยนธยาลมพมานะ ญฺยศฺโจตฺตรํ ตถาคตชฺชน
 นํ สฺสมปาปํ วิจารยณฺ ตถาคตคฺุหฺยานุปรเวศํ จาวตฺรณจินตยชฺชวนมาหาคมฺย²³¹ จ ปฺรวิจินฺวน ธารณิ
 สฺมาธิปฺรวิจยํ จ ปฺริศฺธยณฺ อภิชฺชวนไวปฺลยํ จาภินิรฺหฺรณฺ โลกธาตฺวิภกฺติ จานุกฺจณฺ ตถาคตพลไวศารท
 ยาเวณิกพุทฺธธฺรมาสํหารยตํ จ ปฺริกรมยณฺ ตถาคตธฺรมาจกรปฺรврตฺนวฤชภตํ จานุกฺรมาณะ มหา
 กฺรฺณาธิชฺชานปฺริตลมภํ จานุตฺสฤชณฺ นวมิมี โภธิสตตวภูมิมากฺรมาติ| โส'สฺยํ สาธุมตฺยํ โภธิสตตวภูมา
 สฺถิตะ กุศลากุศลาวยากฤตฺธฺรมาภิสํสฺการํ จ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ| สาธฺรวานาสาธฺรธฺรมาภิสํสฺการํ จ| เลา
 กิกโลโกตฺตรธฺรมาภิสํสฺการํ จ| จินตยาจินตยธฺรมาภิสํสฺการํ จ| นียตานิยตธฺรมาภิสํสฺการํ จ| ศฺรวากปฺรต
 เยกพุทฺธธฺรมาภิสํสฺการํ จ| โภธิสตตวจฺรยาธฺรมาภิสํสฺการํ จ| ตถาคตภูมिธฺรมาภิสํสฺการํ จ| สํสฺกฤตฺธ
 ฺรมาภิสํสฺการํ จ| อสํสฺกฤตฺธฺรมาภิสํสฺการํ จ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ||

9.2 ส เอรฺชฺวานานุกฺตยา พุทฺธยา สตตฺวจิตฺตคฺหโนปจาร์ จ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ| เกลศคห
 โนปจาร์ จ| กรมคหโนปจาร์ จ| อินฺทฺริยคหโนปจาร์ จ| อธิมุกฺตคหโนปจาร์ จ| ธาตฺคหโนปจาร์ จ|
 อาศฺยานุกฺตคหโนปจาร์ จ| อุปฺตติคหโนปจาร์ จ| วาสนานุกฺตคหโนปจาร์ จ| ตฺริธาตฺวิยวสฺถานคหโนป
 จาร์ จ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ| ส สตตฺวานํ จิตฺตไวมาตฺรตํ จ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ| จิตฺตวิจิตฺรตํ จ
 จิตฺตภณฺณชฺุปฺรврตภงฺกาทํ จ จิตฺตศฺรีรตํ จ จิตฺตानนฺตยสฺรวตะปฺรภุตตํ จ จิตฺตปฺรภาสฺวรตํ จ
 จิตฺตสํเกลศนึะเกลศตํ จ จิตฺตพนฺธวิโมกฺษตํ จ จิตฺตมายาวิจปฺนตํ จ จิตฺตยถาคติปฺรตฺยฺุสฺถานตํ จ
 ยาวทเนกานิ จิตฺตนาทวสฺสรานิ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ|

9.3 ส เกลศานํ ทูรานุกฺตตํ จ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ| ปฺรโยคานนฺตตํ จ| สหชาวินิรฺภาคตํ
 จ| อนุกฺตยปฺรยฺุตฺถานการตํ จ| จิตฺตสํปฺรโยคาสํปฺรโยคตํ จ| อุปฺตติสํสิยถาคติปฺรตฺยฺุสฺถานตํ จ|
 ไตรธาตฺวิภกฺติตํ จ| ตฺฤชณวิทยาทฺฤชณฺุสฺถยมานมหาสาทฺยตํ จ| ตฺริวิธกรมณิ ทานานุกฺตเจทตํ
 จ| สมาสโต ยาวจจฺตฺรศีติเกลศจฺริตนาทวสฺสรานุกฺตปฺรเวศตํ จ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ|

ส กรมณํ กุศลากุศลาวยากฤตฺธตํ จ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ| วิชฺลปตฺยวิชฺลปตฺยิตํ จ|
 จิตฺตสหชาวินิรฺภาคตํ จ| สฺวรสภณภณฺณภงฺโคปจยาวิปฺรณาสฺผลานุกฺตตํ จ| วิปากาวิปากตํ จ|
 กฤชณศฺกุลาภณฺณศฺกุลาเนกเทศกรมสมาทานไวมาตฺรตํ จ| กรมเกชฺตราปฺรมาณตํ จ| อารยเลากิกป
 รวิภกฺติตํ จ| โลโกตฺตรธฺรมาวยวสฺถานตํ จ| (โสปาทานานุกฺตปาทานตํ จ| สํสฺกฤตาสํสฺกฤตตํ จ)|
 ทฺฤชณฺุรโมปทฺยาปฺรปรายเวทนียตํ จ| ยานายานนียตานิยตตํ จ| สมาสโต ยาวจจฺตฺรศีติกรม
 นานาทวสฺสรปฺรวิภกฺติวิจยเกลศลยํ จ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ|

9.4 ส อินฺทฺริยานํ มฤทฺมธฺยาธิมาตฺรตํ จ ยถาภูตํ ปฺรชานาติ| ปฺรฺวานตาปฺรณตสํเกทาสํ
 เกทตํ จ| อุทารมธฺยนิภณฺณตํ จ| เกลศสหชาวินิรฺภาคตํ จ| ยานายานนียตานิยตตํ จ| ยถาปฺรปฺกกา

²³¹ K: มหาตมฺยํ

ปริปกกไวเนยิกตำ จ|อินทริยชาลาณุปริวรรตณลขุณงคณิมิตตครหนตำ จ| อินทริยธาธิปัตยานวมรทนียตำ
จ| วิวรรตยาวิวรรตเยนทริยปริวิภาคตำ จ| ทูรานุกตสทหชาวินิรภาคณานาตววิมาตรตำ จ, สมาสโต ยาวท
เนกานีนทริยนาตวสทสรธาณิ ยถาภูตฺ์ ปรัชานาติ| โส'ธิมุกตีนำ มฤทุมธยาธิมาตรตำ จ ...²³² ยาวทเน
กานยธิมุกตีนานาตวสทสรธาณิ ยถาภูตฺ์ ปรัชานาติ| ส ธาตุนำ มฤทุมธยาธิมาตรตำ จ ...²³³ ยาวทเน
กานีนทริยนาตวสทสรธาณิ ยถาภูตฺ์ ปรัชานาติ|

ส อาศยานำ มฤทุมธยาธิมาตรตำ ...²³⁴ ยาวทเนกานีนทริยนาตวสทสรธาณิ ยถาภูตฺ์ ปรัช
ชานาติ| โส'นุศยานามาศยสทหจิตตสทหตำ จ ยถาภูตฺ์ ปรัชานาติ| จิตตส์ปโยคตำ จ| วิปโยควิภาคท
รานุกตตำ จ|อนาทิกาลานุทฐิตตำ จ สรวธยานวิโมกษสมาธิสมาปัตตยภิชญาปรัสทยตำ จ| ไตร
ธาตูกสิธิสูนิพทตำ จ| อนาทิกาลจิตตนิพนธสมุททาจารย์ตำ จ| आयตनทวารสมุทथวิชยปติตำ จ| ป
รติพัชลาภาทรวยภูตตำ จ| ภูมยายตณสมวธานาสมวธานตำ จ| อนนยารยमारुคสมุทฐณตำ จ ยถ
ภูตฺ์ ปรัชานาติ|

9.7 ส อุปตตินานาตวตำ จ ยถาภูตฺ์ ปรัชานาติ| ยถากรโมปตติตำ จ| นิรยติรยคโยนิเป
ตาสรมนุชยเทววยวสธานตำ จ| ฐปารูปโยปตติตำ จ| สัสถาสัสโยปตติตำ จ| กรมเกษตรตฤษณา
เสนหาวิทยานธการวิชยณพิชปนุรภวปรัโธณตำ จ| นามรูปสทหชาวินิรภาคตำ จ| ภวส์ไมหตฤษณาภิ
ลาชสิธิตำ จ| โภกตูกามภวิตุคามสตตวรตยนวรครตำ จ| ไตรธาตูกาวรทณส์ชยานิษกรษณตำ จ ยถ
ภูตฺ์ ปรัชานาติ|

9.8 ส วาสนานามุปจารานุปจารย์ตำ จยถาภูตฺ์ ปรัชานาติ|ยถาคติสัพนธวาสนาวาสิตตำ จ|
ยถาสตตวจรยาจรณวาสิตตำ จ| ยถากรมเกลศากยาสาวาสิตตำ จ| กุศลากุศลาวยากฤตธรรมาภยาสา
สิตตำ จ| ปุนุรภวคมนาธิวาสิตตำ จ| อนุปุรวาธิวาสิตตำ จ| ทูรานุกตทานุปะจเฉทเกลศปกรษณวิการา

²³² ยถาภูตฺ์ ปรัชานาติ| ปุรวานตาปรานตส์ภทาส์ภทตำ จ| อุทารมธยนิภษุฎฺ์ตำ จ| เกลศสทหชาวินิรภาค
ตำ จ| ยานายานนียตานิยตตำ จ| ปริปากนียตำ จ อาศยชาลาณุปริวรรตณลขุณงคณิมิตตครหนตำ จ| อาศยธิปัต
ยานวทยตำ จ| วิวรรตยาอาศยตำ จ จ วิภกตีตำ จ | ทูรานุกตสทหชไวมาตรตำ จ, สมาสโต ยาวจจตุสตีตยาศย
นानาตวสทสรปริวิภกตี ปรัชานาติ

²³³ ยถาภูตฺ์ ปรัชานาติ| ปุรวานตาปรานตส์ภทาส์ภทตำ จ| อุทารมธยนิภษุฎฺ์ตำ จ| เกลศสทหชาวินิรภาค
ตำ จ| ยานายานนียตานิยตตำ จ| ปริปากนียตำ จ อาศยชาลาณุปริวรรตณลขุณงคณิมิตตครหนตำ จ| อาศยธิปัต
ยานวทยตำ จ| วิวรรตยาอาศยตำ จ จ วิภกตีตำ จ | ทูรานุกตสทหชไวมาตรตำ จ , สมาสโต ยาวจจตุสตีตยาศย
นानาตวสทสรปริวิภกตี ปรัชานาติ

²³⁴ ยถาภูตฺ์ ปรัชานาติ| ปุรวานตาปรานตส์ภทาส์ภทตำ จ| อุทารมธยนิภษุฎฺ์ตำ จ| เกลศสทหชาวินิรภาค
ตำ จ| ยานายานนียตานิยตตำ จ| ปริปากนียตำ จ อาศยชาลาณุปริวรรตณลขุณงคณิมิตตครหนตำ จ| อาศยธิปัต
ยานวทยตำ จ| วิวรรตยาอาศยตำ จ จ วิภกตีตำ จ | ทูรานุกตสทหชไวมาตรตำ จ, สมาสโต ยาวจจตุสตีตยาศย
นानาตวสทสรปริวิภกตี ปรัชานาติ

นุทธรณวาสิตตำ จ | ทรวยภูตาทรวยภูตวาสิตตำ จ | ศรวากปรตแยกพุทฐโพธิสตุตวต
 ถาคตทรวศนศรวณส้วาสวาสิตตำ จ ยถาภูต ปรชานาติ | ส สตุตวราศีนา สมยกตวนียตตำ จ มถยถว
 นียตตำ จ | อุกยตวานียตตำ จ ยถาภูต ปรชานาติ | สมยคทฤษฏีสมยคณียตตำ จ มถยทฤษฏีมถยถานียต
 ตำ จ | ตทูกยวคมาทนียตตำ จ ปณจนวนนตรวยานยตมมถยถานียตตำ จ | ปณเจนวนทรวยสมยคณียตตำ จ
 ...²³⁵ | อษฏมถยถานียตตำ จ | สมยกตวสมยคณียตตำ จ | อปุ่นะการิตตำ จ ตทูกยวคมาทนียตตำ
 จ | มาตสรวเยรชยาฆถโนปจาราवनิวถตตยา มถยถานียตตำ จ | อารยวานุตตมารคภาวโนปส้วา
 รสมยกตวนียตตำ จ | ตทูกยวคมาทนียตรวาศยูปเทศตำ จ ยถาภูต ปรชานาติ | อติ หิ โภ ชินปุตร เอวช
 วนานนุกโต โพธิสตุตวะ สารุมตย่า โพธิสตุตวภูเมา ปรตยชิต อิตยจุยเต ||

9.9 โส' สย้า สารุมตย่า โพธิสตุตวภูเมา สถิต เอว จรยถาวิมাত্রตำ สตุตวณามชถย
 ตถไว โมกโชปส้วารมูปส้วารติ | ส สตุตวปริปาก์ ยถาภูต ปรชานาติ | สตุตววินย จ | ศรวากยานเทศนำ
 จ | ปรตแยกพุทฐยานเทศนำ จ | โพธิสตุตวยานเทศนำ จ | ตถาคตภูมิตเทศนำ จ ยถาภูต ปรชานาติ | ส
 เอว ชถวถว ตถถวถย สตุตเวกโย ธรรม์ เทศยติ | ยถาศยวคกตโต ยถานุศยวคกตโต ยถนทรวยวคกตโต
 ยถาธมูกตวคกตโต ยถาโคจรวคกชถวโนปส้วารตวะ สรวโคจรวถถวนานนุกมนโต ยถาธาคคทโนปจารา
 นนุกมนโต ยถาคตยูปตติเกตุศกรมวถสนานนุวถนโต ยถาราคยวถถวนานนุกมนโต ยถายานาธมอกษ
 มุกตปรปตโต 'นนตวถนรูกายส้วารศนตวะ สรวโลกธาคคตมโนชถสรววชถวปนตวะ สรวรุตรวตปรชถวน
 ตวะ สรวปรตีสวีทวินศจยเกาศลยตจจ ธรรม์ เทศยติ ||

9.10 โส' สย้า สารุมตย่า โพธิสตุตวภูเมา สถิตะ สนุ โพธิสตุตไว ธรรมภาณกตว การยติ,
 ตถาคตธรรมโกศ จ รกษติ | ส ธรรมภาณกคติมุคโต 'ปรมาณชถวนานนุกตถน เกาศลยถน จตวะปรตีสวีท
 นทรถตยา โพธิสตุตวถวจา ธรรม์ เทศยติ | ตสย สตุตสมิตมส้วินนาศจตสโร โพธิสตุตวปรตีสวีท
 นุปรวถนเต | กตมาศจตสวะ? ยพุต ธรรมปรตีสวีต อรถปรตีสวีต นทรุกตปรตีสวีต ปรตถานปรตีสวีต ||

9.11 ส ธรรมปรตีสวีท สวลกษณ ธรรมถนำ ปรชานาติ | อรถปรตีสวีท วคกต ธรรมถนำ
 ปรชานาติ | นทรุกตปรตีสวีท อส้วาทเทศนำ ธรรมถนำ ปรชานาติ | ปรตถานปรตีสวีท อนุปรพถนถน
 เฉทตำ ธรรมถนำ ปรชานาติ |

9.12 ปุนรปร ธรรมปรตีสวีท อถาวศวีร ธรรมถนำ ปรชานาติ อรถปรตีสวีท อถยาสตุคมน
 ธรรมถนำ ปรชานาติ | นทรุกตปรตีสวีท สรวธรรมปรชถปตยวถจถนธรรม์ เทศยติ | ปรตถานปรตีสวีท
 ยถาปรชถปตยวคกตยปรยถนตตยา ธรรม์ เทศยติ ||

9.13 ปุนรปร ธรรมปรตีสวีท ปรตยตปนนวคกต ธรรมถนำ ปรชานาติ | อรถปรตีสวีท อตี
 ตานาคตวคกต ธรรมถนำ ปรชานาติ | นทรุกตปรตีสวีท อตีตทานาคตปรตยตปนนวคกตโนธรรม์ เทศยติ |
 ปรตถานปรตีสวีท เอโกถมถวณมารกย อปรยถนธรรมโลกตยา ธรรม์ เทศยติ ||

²³⁵ ตทูกยวคมาทนียตตำ จ

9.14 ปุณรปรี ธรรมปรีติสัวิทา ธรรมปรีเภท ปุรชานาติ| อรุณปรีติสัวิทา อรุณปรีเภท ปุรชานาติ| นิรุณติปรีติสัวิทา ยถารุณเทศนตยา ธรรม์ เทศยติ| ปรีติภานปรีติสัวิทา ยถานุศยชชานัน์ เทศยติ||

9.15 ปุณรปรี ธรรมปรีติสัวิทา ธรรมชชานานวิภกตยสัเภทเกาศลยั ปุรชานาติ| อรุณปรีติสัวิทา อนุยชชานานตถาตววยวสถานัน์ ปุรชานาติ| นิรุณติปรีติสัวิทา สัฎถิตชชานานสัทรศนาสัเภทตยา นิรุทิตติ| ปรีติภานปรีติสัวิทา ปรีมารุณชชานานเกาศลยเณ ธรรม์ เทศยติ||

9.16 ปุณรปรี ธรรมปรีติสัวิทา เอกนยาวิโกปปี ธรรมานัน์ ปุรชานาติ| อรุณปรีติสัวิทา สกนธธาทววยตนสตยปรีตติยสมุตปาทเกาศลยานุกมมวตริติ| นิรุณติปรีติสัวิทา สรวชคทภิกคณียสมุธฐคิรินิรุชชากษไรรุณิรุทิตติ|ปรีติภานปรีติสัวิทา ภูโย ภูโย'ปรียณตธรรมาวภาสตยา นิรุทิตติ||

9.17 ปุณรปรี ธรรมปรีติสัวิทา เอกยานสมวสธณนนานาตวี่ ปุรชานาติ| อรุณปรีติสัวิทา ปรีวิภกตยานวิมาตริตตำ ปุรชานาติ| นิรุณติปรีติสัวิทา สรวยานานยเกเทณ นิรุทิตติ| ปรีติภานปรีติสัวิทา เอกไก์ ยานมปรียณตธรรมาวภาสเณ เทศยติ||

9.18 ปุณรปรี ธรรมปรีติสัวิทา สรวโพธิสตตวจริชชานานจริธรรมจริชชานานานุกมมวตริติ| อรุณปรีติสัวิทา ทศภูมिवวยวสถานานิรุเทศปรีวิภกติมวตริติ| นิรุณติปรีติสัวิทา ยถาภูมิมารุคปสัหารสัเภทเทณ นิรุทิตติ|ปรีติภานปรีติสัวิทา เอกไก์ ภูมิมปรียณตกาเรณ นิรุทิตติ||

9.19 ปุณรปรี ธรรมปรีติสัวิทา สรวตถาคไตกลกษณานันุโพธมวตริติ| อรุณปรีติสัวิทา นานากาลวสตุลกษณานินุณคานุกมม ปุรชานาติ| นิรุณติปรีติสัวิทา ยถาภิสัโพธิ วิภกตินิรุเทศน นิรุทิตติ| ปรีติภานปรีติสัวิทา เอกไก์ ธรรมปมปรียณตกลปาววยวเจเทณ นิรุทิตติ||

9.20 ปุณรปรี ธรรมปรีติสัวิทา สรวตถาคตวาคพลไวศารทยพุทธธรรมมหากุณนาปรีติสัวิทปรีโยคธรรมจกรานันุปรวรัตนสรวชชชชานานานุกมม ปุรชานาติ| อรุณปรีติสัวิทา จตฐริสตีตตวจริตสสธสรวานันุยถาศยั ยถนทริยั ยถาธิมุกตวิภกติตสตถาคตโฆษั ปุรชานาติ|นิรุณติปรีติสัวิทา สรวสตตวจริยาสัเภทตสตถาคตโฆษานุนุเรณ นิรุทิตติ|ปรีติภานปรีติสัวิทา ตถาคตชชานานปรีภาจรยยามณทลาริมุกตยา ธรรม์ เทศยติ||

9.21 ส เอวี่ ปรีติสัวิทำ ชชานานานินิรุหารกุศล โภ ชินปุตริ โพธิสตตว นวมิมี่ โพธิสตตว ภูมิมินุปรापตสตถาคตธรรมโกศปรีาปปีโต มหาธรรมภานกตวี่ จ กุรวาณะ อรุณตธีธารณี่ปรีติลพชจ ภวติ| ธรรมวตีธารณี่ปรีติลพชจ ภวติ| ชชานานานินิรุหารวตีธารณี่ปรีติลพชจ ภวติ| อวภาสวตีธารณี่ปรีติลพชจ ภวติ| วสมุตีธารณี่| สุมติธารณี่เตโชธารณี่| อสงคมุชชารณี่ อนุณตวตีธารณี่วิจิตราธโกศธารณี่ปรีติลพชจ ภวติ| ส เอวมานันันุ ธารณี่ปทานันุ ปรีปุณานันุ ทศธารณี่มุชชาสัชเยศตสสธสรวานันุ ปรีติลภเต| ตถา อสัชเยศตสสธสรวานันุคเตโนว สรวางคเกาศลยเณ ตาวทปรีมาณานุกเตโนว ปรีติภานวิภกติมูเชณ ธรรม์ เทศยติ| ส เอวมปรีมาโนธธารณี่มุชชาสัชเยศตสสธสรวทศสุ ทิกษุ อปรีเมยานันุ พุทธานันุ ภกวตตำ สกาศาทธรรม์ ศฤโณติ| ศรุตวา จ น วิสมารยติ| ยถาศรุตตำ จ อปรีมาณานินุภกติต เอวี่ นิรุทิตติ||

9.22 ส เอกสย ตถาคตสย สกาศาททศกริธารณิมุขาสัมเขยศตสทสไรธรรมานุ ปยุววาปโน
 ติ| ยถา ไจกสย, เอวมปยุนตานิ ตถาคตานิ | ส ปณินชานมาตเรณ พหุตร สมยกสัมพุทสกาศาท
 ธรรมมุขาลกั สंपริตัจฉติ, น ตเวว มหาพาทุศรุตยปรูปตตะ ศรราวกะ ศรุโตทคทณธารณิปริตลพุระ
 กลปศตสทสไรทคทณธารณิน | ส เอว ธารณิปราปตศจ ภวติ ปรีติทานปรูปตศจ ธรรมสํากถย ส
 นิษณณะ สรวาวตีม ตริสาหสรหมหาสาหสรโลกธาดุม สฬริตวา ยถาศยวิภกติตตะ สตตเวภโย ธรรม์ เทศ
 ยติ ธรรมาสเน นิษณณะ| ธรรมาสนํ จาสย ตถาคตานิเชกภูมิปรูปตานิ โพธิสตตวาน สลาปยิตวา สรว
 โโต วิศิษฏมปรมาณาวภาสปรูปตํ ภวติ| ส ธรรมาสเน นิษณณ อากางกษณ เอกโฆโซทาทาเรณ
 สรวปยุทํ นานาโฆษรุตวิมาตตรตยา สัมชลาปยติ| อากางกษณ นานาโฆษนानาสวรางควิภกติริชาล
 ปยติ| อากางกษณ รศมิมุโขปสํหาไรธรรมมุขานิ นิจจารยติ| อากางกษณ สรวโรมกุเปภโย โฆษานนิจ
 จารยติ| อากางกษณ ยาวตริสาหสรหมหาสาหสรายํ โลกาธเตา รูปาวภาสเสภเย สรวรูปาวภาเสภโย
 ธรรมรุตานิ นิจจารยติ| อากางกษณ เอกสรวรุตเตน สรวธรรมธาดุม วิชลาปยติ| อากางกษณ สรวรุตนิ
 โฆษเยช ธรรมรุตมธิติษจติ| อากางกษณ สรวโลกธาดุปรยาปนเนภโย คีตวาทยตุรยศพเทภโย ธรรมรุตํ นิจ
 จารยติ|

9.23 อากางกษณ เอกากษรุตตสรวธรรมปทปรเภทรุตํ นิจจารยติ| อากางกษณ อนภิลाप
 ยานภิลापยโลกธาดวปยุนตตะ ปถุถियปโตไซวายุสกันธะเยช สุกษมปรมาณูระชปะเภทต เอโกกปร
 มาณูโรชนภิลापยานิ ธรรม มุขานิ นิจจารยติ| สเจตตํ ตริสาหสรหมหาสาหสรโลกธาดุปรยาปนนา
 สรวสตตวา อุปสักรมย เอกกษณลวมุหุรเตน ปรัศนान ปรีปถุจเจชเย, เอโกกศจ เตชามปรมาณู
 ติวิมาตตรตยา ปรีปถุจเจต, ยํ ไจกะ สตตวะ ปรีปถุจเจชเย, ตํ ทวิทียะ, ตํ โพธิสตตวะ สรวส
 ตตวรูปทวยณ ชนมุทคทณินียาต| อุทคทหยไจกรุตาทิวิยาทาเรณ เตชํ สรวสตตวานํ จิตตาศยาน
 ปรีโตชเยต| ยาว
 ทนภิลापยโลกธาดุปรยาปนนา วา สตตวา อุปสักรมย เอกกษณลวมุหุรเตน ปรัศนान ปรีป
 ถุจเจชเย, เอโกกศจ เตชามปรมาณูติวิมาตตรตยา ปรีปถุจเจต, ยํ ไจกะ สตตวะ ปรีป
 ถุจเจชเย, ตํ ทวิทียะ ตํ
 โพธิสตตว เอกกษณลวมุหุรเตโน สรวมุทคทหย เอโกทาทาเรไณว สรวานาชลาปยเต| ยาว
 ทนภิลाप
 ยานปิ โลกาธาดุน สฬริตวา ยถาศยวิภกติตตะ สตตเวภโย ธรรม์ เทศยติ| ธรรมสํากถย
 นิษณณศจ
 ตถาคตธาริษจานสंपริตเยชกะ สกเลน พุทธารเยณ สรวสตตวานํ ปรีตยุปสลิโต ภวติ|

9.24 ส ภุยสยา มาตริยา เอว ษานานาวภาสปรครหมมารภเต| สเจเทกสมิน วาลาครป
 รัสเร ยาวนตยนภิลापเยช โลกาธาดุช ปรมาณูชาสิ ตาวนตสตถาคตาสตาวทปรมาณ
 ปรูปเตชเว
 วัชชณมณทเลช ธรรม์ เทศเยชเย| เอโกกศจ ตถาคตสตาวทปรมาณปรูปเตชเยช
 สรวส
 ตตเวภโย น
 านาตวโต ธรรม์ เทศเยต, เอโกกสมิศจ สตตวาชยสัตเน ตาวทปรมาณเมว ธรรม์ปสั
 หารมุปสั
 หารेत| ยถา
 ไจกสตถาคตะ วัชชณมณทเล ตถา เต สรว ตถาคตะ| ยถา ไจกสมิน วาลาครป
 รัสเร ตถา
 สรวสมิน
 ธรรม์ชเตา| ตตราสมาภิสตาทุค สมนุติไวปุลยมิ
 นีรหรววย ย
 ะโกกษณ
 เณ สรวตถาค
 ตานํ
 สกาศาทธรรมาวภาสंपริตเยชเมหิ เอกรุตาวยติเรกาต| ยาวนติ จ ตานิ
 ยถาปรี
 กิรุติตานิ
 วัชชณมณทลา

นิ นานานิกายธรรมปรวไณกปริปุรณานิ,ตตราสมาภิสตาทฤศ์ พรชวาวภาสวินิจยปรดิภานัน์ ปริโศธยั
ยเทกษณณ สรวสตตวาน ปริโตษเยต, กิ ปุณริยตสุ โลกธาตฺษุ สตตวานิ||

9.25 ส อิม่า สาธุมตีม โพธิสตตวภูมิมินุปราบโต โพธิสตตโว ภูยสยา มาตฺรยา ราตรีทิว
มนนยมนสิการปรยุกโต ภูตวา พุทฺโศจรานุปรวิษฏฺสตาตสมวชานปราบโต คมภีรโพธิสตตววิ
โมกษานุปราบโต ภาวติ| ส เอวัชวานานุกโต โพธิสตตวระ สมานิตสตาตทฺรศนั น วิชหาติ|เอไก
กาสมิศจ กเลเป'เนกาน พุทฺธาน, อนกานิ พุทฺศตานิ ...²³⁶ อนกานิ พุทฺโถกฺฐิตสทฺสรานิ อนกานิ
พุทฺโถกฺฐินิยตสทฺสรานิ| ฤชภูวา จ สตกโรติ คุรฺกโรติ มานยติ ภูชยติ เอาทฺริเกน พุทฺทฺรศเนน
พูโซปสถานัน โนตสฤชติ| ตํศจ ตถาคตานิ ปรศนान ปริปฺจจติ| ส ธรรมชารณินิรเทศาภินิรชทาโต ภาวติ|
ตสย ภูยสยา มาตฺรยา ตานิ กุศลมูลานยุตตปตตมานยสํหารยาณิ ภาวนติ| ตทฺยถาปิ นาม โภ ชินปุตรา
ราสทเทว ชาตฺรูปมาภรณีกฤตํ สุปฺรินิษิตํ กุศเลน กรมาเรณ ราชวศจกรวฺรดีน อุตตมางเก กณฺเจะ วา
อาพทฺธมสํหารยภาวติ สรวโกภฺฐิราชานํ จาตฺรทฺวิปกาณํ จ สตตวานามาภรณวิภฺฤเต, เอวเมว โภ ชิน
ปุตรา โพธิสตตวสย อสยํ สาธุมตฺยํ โพธิสตตวภูมา สติตสย ตานิ กุศลมูลานิ มหาชวานาโลกสุวิภ
ตานิยุตตปยนเต, อสํหารยาณิ ภาวนติ สรวศรวกปรตเยกพุทฺโธธรมฺมิสฺสตีตศจ โพธิสตตวโ

9.26 ตสย สา กุศลมูลาภา สตตวานํ ฤลลจิตตคหนานยวภาสย ตต เอว วยวาวฺรตเต|
ตทฺยถาปิ นาม โภ ชินปุตรา ทวิสาทฺสริโก มหาพรหมา สรวสมิน ทวิสาทฺสริเก โลกธาเตว คหนนิมโนป
จารานวภาสยติ, เอวเมว โภ ชินปุตรา โพธิสตตวสย อสยํ สาธุมตฺยํ โพธิสตตวภูมา สติตสย สา กุศล
มูลาภา สตตวานํ ฤลลจิตตคหนานยวภาสย ตต เอว วยวาวฺรตเต| ตสย ทศภยะ ปารมิตาภโย พลปาร
มิตา อติริกตตมา ภาวติ, น จ ปรีเสชาสุ น สมทฺจจติ ยถาพลี ยถาภชมานม| อัย ภาวนโต ชินปุตรา
โพธิสตตวสย สาธุมตี นาม นวมี โพธิสตตวภูมิ ...²³⁷ มหาพรหมา ภาวติ มหาพลสถามปราบโต ทวิ
สาทฺสรานิปตฺริภฺภู ...²³⁸ ปารมิโตปเทเชษวสํหารยะ สตตวาศยปริปฺจจจณินิรเทโส| ยจจ กิจิต ...²³⁹||

²³⁶ อนกานิ พุทฺทฺสรานิ อนกานิ พุทฺศตสทฺสรานิ อนกานิ พุทฺธินิยตสทฺสรานิ อนกานิ พุทฺ
โถกฺฐิ อนกานิ พุทฺโถกฺฐิตานิ อนกานิ พุทฺโถกฺฐิตสทฺสรานิ

²³⁷ สมาสนิรเทศะ วิสฺตตรศะ ปุณฺรปฺรยนตกลปนิรเทศนิษฺธาโต' นุคฺนตฺวยา ยสยํ ปฺรติสฺสโต โพธิสตตว
ภูยสฺตเว

²³⁸ อนภฺภูโต' ฤทฺทฺรสี วศิปราบตตะ ฤถตี ปรภุช สตตวานํ สรวศรวกปรตเยกพุทฺโพธิสตตว

²³⁹ กรมารภเต ทาเนน วา ปรีชวทฺยตา วา อรฺกกรียา วา สมานารฺกตยา วา ตตสรวมวริทิตํ พุทฺธมนสิ
กาโรธรมมนสิกาโรธ สํชมนสิกาโรธโพธิสตตวมนสิกาโรธโพธิสตตวจฺรยามนสิกาโรธ| ปารมิตานิมนสิกาโรธ ภูมิมนสิ
กาโรธ พลมนสิการโรธ ไวศารทฺยมนสิกาโรธเวณิกพุทฺธรมมนสิกาโรธ ยาวตสรวาการวโรเปตสรวชุลชวานมนสิ
กาโรธ| กิมีติ สรวสตตวานามครฺโย ภาเวยํ เศษฺชโร เชษฺชโร วระ ปรวร อุตตโม' นุตตโม นายโก วินายกะ ปรีนายโก
ยาวตสรวชุลชวานปฺรติศโรน ภาเวยํ อากํภฺชจ ตถารูปํ วีรยมารภเต ยถารูปเณ วีรยารมเณ เอกภฺชณลวมุทฺเรน
ปรีปุรณานทพุทฺธเกษฺตราสํเยศตสทฺสรปฺรมาณฺรชะสมํ สมาสฺมี สมาสฺปทฺยเต ทศพุทฺธเกษฺตราสํเย

เต อปรมาณพพุทธิ วิจารณ์ตะ	สุสุกษมชยานปรมา ชคตา พุทธชเยยา
ตถ คุหยสถาน สุกตาน สโมสรรนโต	ภูมิ กรรมนติ นวมี ชคโต' รตกริม 9:14
เต ธารณิมุขิ สมาริสมาทิตาครา	วิปลา อภิขยา อปี กษेत्रปรเวศนตม
พลชยานนิศจยมิปิ ชินุ ไธรยสถาน	ปรณิธีกฤปาตยวิหุ นวโมตรนติ 9:15
เต อตร ภูมิยนคตา ชินโกศธารี	กุกลาศจ ธรรมกุกลาศจ อวยาฤตตจ
เย สาสรวา อปี จ เลากิก เย จ อารยา-	ศจินตยา อจินตย วิหุ อนุพุทธรนติ 9:16
นียตำศจ ธรรมนียตำ ปรวิจารณ์ติ	ตรยยานสंपทกรียำ ปริตารนติ
ภูมิธรรม ยถาอิมุกติ ปรจารตศจ	อภิสิสกุโรนติ ยถ โลกย ตโถตรนติ 9:17
เต เอวชยานนคตา วรสูกษพุทธิ	สตุตวาน จิตตคหนั ปริมารคยนติ
(จิตต์ วิจิตรกษณวรดนิวรตตำ จ)	จิตต์ อนนตปรภำ สท โอตรนติ 9:18
กเลศานนาทิน ปรโยคสหายตจ	เย ปรยตุถานนคยา คติสิธิตศจ
ตถ กรมปรเวศ วิจิตรวิภกิตตศจ	เหตุ นิรุทธผลนาศ สโมตรนติ 9:19
อินทริย ยา มฤทุกมธย อุทารตศจ	สัเภทปุรวมปรานต สโมตรนติ
อิมุกติ ไนก วิวิชา ศุก อศุภตศจ	จตุวาริ อาศิตี สหสร สโมตรนติ 9:20
ธาตูปรเวศ ชค ภาวิตกเลศทฤษฏี	คหนั คตา อนวราคร อจเฉตศจ
เย อาศยา อนุศยา สหชาปรจารี	จิตตาสโมสฤต นิพท อจเฉท ตนติ 9:21
จิตต์ ยถา อนุศยา น จ ทรวัยภูโต	น จ เทศสถาน น จ วิปรวสนติ อาศย
ทุรเหย ²⁴⁰ ธยานวิษยานภิวรติยาศจ	เฉทศจ มาร์ค วินเยน น จานยมสติ 9:22
อุปตติ ษทุกติ วิภกิตีปรเวศตศจ	สเนหำ จ ตฤษณมวิทธานชก กรมกษेत्रรา
วิชยานพิชสทชางกรนามรูป	ตไรธาตเก อนวราคร สโมตรนติ 9:23

ยศตสทสรปรมาณูระสมานพุท ปศยติ| เตชะ จาธิษฐาน สัชุนานีเต| ทศพุททษेत्रราสัชเยศตสทสรปรมาณูระสมาลโลกธาตุนกมปยติ| ทศพุททษेत्रราสัชเยศตสทสรปรมาณูระสมานิ พุททษेत्रราณยากรมติ| ทศพุททษेत्रราสัชเยศตสทสรปรมาณูระสมาลโลกธาตุนวภาสยติ| ทศพุททษेत्रราสัชเยศตสทสรปรมาณูระสมานสตุตวานปริปาจยติ| ทศพุททษेत्रราสัชเยศตสทสรปรมาณูระสมานกลปัสติษจติ| ทศพุททษेत्रราสัชเยศตสทสรปรมาณูระสมานกลปานปุรวันตาปรานตตะ ปรวิศติ| ทศพุททษेत्रราสัชเยศตสทสรปรมาณูระสมานิ ธรรมมุขานิ ปรวิจิโนติ| ทศตริสาทสรศตสทสรปรมาณูระสมานกายานาทศยติ| กายำ กายำ จ ทศพุททษेत्रราสัชเยศตสทสรปรมาณูระสมานโพธิสตุตวปริวารมาทศยติ| ตต อุตเตร ปรณิธานพลิกา โพธิสตุตวาะ ปรณิธานไวเศษิกตยา วิกรวนติ| เยชะ น สุกรา สัชยา กรตฺต กายสย วา ปรภายา วา ฤทเธรวา จกษุโษ วา โคจรสย วา สวรสย วา จรยายา วา วุຍุสย วา อธิษฐานสย วา อิมุกเตรวา อภิสิสการานำ วา| ยาวเทตาวทกริปิ กลปโกฏินิยตศตสทสรไรริติ||

²⁴⁰ K: ทุรชเยย

คมภีรา พุทธฤๅศา สุกษมา นรทฤษฏา สุกตาทมชาะ
สาธุมตี นาม นวมี่ ภูมิมะ||

||9:36||

10 ธรรมเมฆา นาม ทศมี ภูมิมะ

เอว ศรุตว จรณมนุตตมัม	ศุทฺธวาสนยุตตะ ประหฺรชิตาตะ	
อนตฺรีกษสฺสิต ปรีณิตฺนทฺริยาตะ	ปฺชยฺนติ สฺคตฺ ตถาคตม	10:1
โพธิสฺตตวณฺยุตา อจินฺตียา	อนตฺรีกษคฺติปฺราปฺติหฺรชิตาตะ	
คนฺธเมฆ อตุลฺลาน มโนมฺยาน	ธฺชยฺนติ สฺตตวกฺลฺลศฺฆาตินะ	10:2
เทวราชา วศฺวรฺติ ปรีณิต	อนตฺรีกษ ตรีสฺหฺสรโกภฺภิระ	
วสฺตรโกะ สมกฺรี สเคารวา	ภฺรามาณฺติ รุจฺจฺราน วรฺาน ศตม	10:3
อปฺสรา พหฺว ปรีณิตฺนทฺริยาตะ	ปฺชยฺนติ สฺคตฺ สเคารวาตะ	
ตฺรูยโกภฺชินฺยุตตะ ปฺรวาทิตา	เอวรูป รุยฺกฺต รวตตะ	10:4
เอกเกษตฺร สฺคตฺ นิชฺณณกะ	สฺรวกฺษेत्रิ ปฺรติภาส ทฺรศฺยิ	
กายโกภฺภิ วิวิธา มโนรมา	ธฺรมธาตฺวิปฺลาน สฺผริตวณ	10:5
เอกโรมฺ สฺคตสฺย รศมโย	นิศฺจฺรณฺติ ชคกฺลฺลศฺ สามยฺติ	
ศกฺย (เกษตฺร-รช-ธาตฺ' ปิ) กษยิ	ตสฺย รศมิกณฺนา ตวชานิตฺม	10:6
เกจิ พุทฺธวาลกษณฺ วิทฺฐะ	ปศฺยณฺติ วรจฺกรวฺรตินะ	
อนฺยเกษตฺรจฺรจฺรย อุตตมฺ้า	โศชฺยณฺติ ทฺวิปเทนฺทฺร ทฺฤศฺยเต	10:7
(ตฺชิตายตฺนปฺราปฺต นายโก)	จฺยวมาณฺ จํกรมาณฺ ทฺฤศฺยเต	
ครภฺปฺราปฺต พุทฺธเกษตฺรโกภฺภิ	ชายมาณ กวฺจิ เกษตฺร ทฺฤศฺยเต	10:8
นิชฺกรมฺนต ชคเหตุ นายโก	พฺธยมาณ ปฺน โพธิมฺตตมาม	
(ธฺรมจฺกรวฺรตฺนินฺรจฺตคฺโต)	ทฺฤศฺยมาณ พุทฺธเกษตฺรโกภฺภิ	10:9
มายการ ยถ วิทฺฐตฺกษิโต	ชีวิการฺถ พุทฺธทฺรศฺยิ	
ตทว ศาสฺตฺ วรปฺรชฺยตฺกษิโต	สฺรวกายภินิหฺรตฺ (สฺตตวณ)	10:10
ศฺนฺย ศานต คตธฺรมลกฺษณ ²⁴⁵	อนตฺรีกษสมปฺราปฺตธฺรมตาม	
พุทฺธศาสฺตฺ ปรมารฺถสฺตตวต ²⁴⁶	ทฺรศฺยิ ปฺรวรพุทฺธโศจฺรณ	10:11
ยถ สวภาวฺ สฺคตานโศจฺร ²⁴⁷	สฺรวสฺตตว ตถ ปฺราปฺต ธฺรมตาม	
ลกฺษลกฺษ สมลกฺษ ตาทฺฤศฺย	สฺรวธฺรม ปรมารฺถลกฺษณะ	10:12
เย ตฺ ชฺณาน สฺคตาน อรฺถิเก ²⁴⁸	กฺลปฺกฺลป ²⁴⁹ ปฺริกฺลปวฺรชิตม	

²⁴⁵ K: ปฺรกฺฤตฺยาลกฺษณฺ

²⁴⁶ K: ปรมารฺถตตฺว จ

²⁴⁷ K: สฺคตานธฺรม

²⁴⁸ K: เย นวิชฺยณฺติ สฺคตฺชานาอรฺถิกะ

²⁴⁹ K: กฺลปฺวิกฺลป

ภาวภาวสมภาวพุทธะ กษิปร เกษยติ นเรศ อุตตมาะ ||10:13||

อิทธาน รุตสหสราน ภูณิตว มธฺรสุวระะ|

มรฺกนยา ชินํ โลกย ฑุษณินฺภูตาะ ศเม รตาะ ||10:14||

ปรสนนํ ปรษทํ ชุลาตวา โมกษจฺนทโร วิศารทะ|

วชฺรครฺภํ ตรีธาปฺถจฺจชฺชินปฺตรํ วิศารทม ||10:15||

ทศมี สํกรมนฺตานา กิทฺถคํ คุณโคจรม|

นิमितฺตปรธาติหารยาํศจ สรวมาชฺยา (หิ) ปริกรม ||10:16||

อถ ชลฺ วชฺรครฺภो โพธิสฺตโตโว ทศทิกํ วยวโลกย สรวาวฐี ปรษทํ วยวโลกย ธรรมธาตฺ จ วยว
โลกยณฺ สรวชฺลตาทิจิตโตตฺปาทํ จ สํวณฺยนํ โพธิสฺตตฺววิษยมาทรศยณฺ จรฺยาพลํ ปริโศชยนํ สรวาการชฺล
ตาสํครหมนฺวยาทรณํ สรวโลกมฺลมปฺกรษยณํ สรวชฺลชฺชานนฺมฺปสฺทรณํ อจฺินตยชฺชานนฺริยฺหมาทรศยณํ
โพธิสฺตตฺวคุณานํ ปรภาวณํ เอวเมว ภูมยธฺมํ ปรฺรูปยมาโน พุทฺธานุภาเวน ตสฺยา เวลายามิมา คาคา
อภาษต-

10.1 วชฺรครฺภो โพธิสฺตตฺว อาห—โย’ยํ ภวานโต ชินปฺตรํ โพธิสฺตตฺว เอวมปรฺมาณเชลยวิ
จาริตยา พุทฺธยา ยาวนณฺมี โพธิสฺตตฺวภูมิจิตํ สุวิจิตฺตวิจยะ สฺสปริปฺรณศฺกฺลธฺมมะ อปรฺยณตสํภาโรจโย
จิตะ สฺสปริคฺฤทฺติตฺมหาปฺณยชฺชานนํสํการะ มหาคฺรฺณนาไวปฺลยาธิคฺตะ โลกธาตฺวิภกฺติไวมาตฺรยโกวิทะ
สฺตตฺวธาตฺปรวิษฺฐคฺทโนปจาระ ตถาคตโคจฺรปรเวตฺตานคฺตสํชฺชวามนสิการะ พลไวศารทยพุทฺธธฺมธาตฺยา
ลมนพฺนาคฺตะ สรวาการสรวชฺลชฺชานนํภิชฺเชกฺภุมิปรธาตฺ อิตฺตฺยจฺยเต||

10.2 ตสฺย ชลฺ ปฺนรฺภวานโต ชินปฺตรํ เอวิชฺชานนํคตสฺย โพธิสฺตตฺวสฺย อภิชฺเชกฺภุมิ
สมาปฺนนสฺย วิมโล นาม สมาธิรํมฺชฺชิวาติ| ธรรมธาตฺวิภกฺติปรเวศฺตจ นาม| โพธิมณฺฑทาลํการวฺยฺหศจ
นาม| สรวาการธฺมิกฺสมศจ นาม| สาคฺรครฺมศจ นาม| สาคฺรสมถฺทิตฺตจ นาม| อากาศธาตฺวิปฺลศจ นาม|
สรวธฺมสฺวภาววิจยศจ นาม| สรวสฺตตฺวจิตฺตจริตฺตานคฺตศจ นาม| ปรตฺยตฺปนนสรวพุทฺธสํชฺชวาสฺสิตศจ
นาม โพธิสฺตตฺวสมาธิรํมฺชฺชิวาติ|ตสฺโยวิปรฺมุขานิ ทศ สมาธยสํเชยยศตสฺสสรานฺยามฺชฺชิวานฺติ| ส ตาน
สรวานฺ สมาธินฺ สมาปทฺยเต จ วยุตฺติชฺชเต จ , สมาธิเกาศลฺยานคฺตศจ ยาวตสมาธิการฺยํ ตตฺ สรวํ
ปรตฺยณฺภาวติ| ตสฺย ยาวทศสมาธยสํเชยยศตสฺสสรานํ ปรฺยณเต สรวชฺลชฺชานนํวิเชษภิชฺเชกฺภวานนํ
โพธิสฺตตฺวสมาธิรํมฺชฺชิวาติ||

10.3 ยสมินฺ สมณนฺตฺรํภิมฺชฺชิวาเต ทศตฺริสาทฺสรศตฺสหาสรปรฺยณตฺปรมาณํ มหารตฺน
ราชปทฺมํ ปรธาทรฺภวาติ สรวโลกวิษยสมตฺติกรานตํ โลโกตฺตรกฺศลฺมฺลสํภูตํ มายาสวภาวโคจฺรปรินิษฺปนนํ
ธรรมธาตฺสุยวสฺสิตดาวภาสํ ทิวฺยวิษยสมตฺติกรานตํ มหาไวชฺฐยมณฺธิรตฺนทณฺฑมตฺตฺลยจฺนทฺนราชกรฺณิกํ
มหาศมฺครภฺเกสฺรํ ชามพฺพนทสฺวธฺมวภาสปฺตรมฺปรมิตรศมิสํกฺสมิตฺตฺศรีริํ สรวปรฺวธฺมตฺนปรตฺยตฺตฺคร
ภมปรฺยณตฺมหารตฺนชาลสํณนํ ปริปฺรณทศตฺริสาทฺสรศตฺสหาสรปรฺมาณธฺรชฺชสมมหารตฺนปทฺมปริวารม|

ตทนต์ตตทนต์จ ตสย โปธิสตตวสย กายะ สัตติษจเต| ส ตสย สรวชณชณานวิเศษากิเชกวตะ ส มา
 ะะ สหปรตติลภภตตสมินมหารตนราชปทเม นิษณณะ สัทฤศยเต| สมมนนตริษณณศจ ส
 โโพธิสตตวสตสมิน มหารตนราชปทเม, อถ ยาวนติ ตสย มหารตนราชปทมสย มหาปทมานิ ปริวาระ ป
 ราชทฤฎตะ, ตาวนโต โโพธิสตตวา ทศทิกโลกธาดุสนิปิติตาสต์ โโพธิสตตวมนุปริวารย เตษุ มหารตนปท
 เมษุ นิษันทิ| เอโกกศจ เตษำ ทศ สมธิตตสทสรานิ สมापทยเต ตเมว โโพธิสตตว นิรัชษมาณะ||

10.4 สมมนนตริสมาปนเน จ ตสมิน โโพธิสตตเว เตษุ จ โโพธิสตตเวษุ นิรวเศษม, อถ สร
 วโลกธาดุสัปรภมบน์ ภวติ| สรวาปายปรตติปรสรภณ จ, สรวธรมธาทววภาสภรณ จ, สรวโลกธาดุปร
 โศธน จ, สรวพทศเกษตรนามเธยรุตานนุรวณ จ, สรวสภาคจริตโปธิสตตวสนิปาตน์ จ สรวโลกธาดุเทว
 มนุษยตूरยสัคิติสัปรวาหน จ สรวสตตวสุขสันน จ สรวสมยภัสสุทธาจिनตยปูโซปสถานปรวรวตน์ จ
 สรวตถาคตปรัษนมนชทลวิชวาปน์ จ ภวติ| ตตกสย เทโตะ? ตถา ทิ โภ ชินปุตตราสตสย โโพธิสตตวสย
 สมมนนตริษณณศย ตสมิน มหารตนราชปทเม อธสตาจจธณตลาภยา ทศรศมยสัเขยศตสทสรานิ
 นิศจธนติ| นิรัชจย ทศทิกมวีจิปรัยณตาน มหานิรยานวภาสยนติ|ไนริยกานำ สตตวานำ สรวทุชานิ ป
 ปรตติปรสรภมยติ| ชานุมณชทลาภยา ทศรศมยสัเขยศตสทสรานิ นิศจธนติ| นิรัชจย ทศทิก สรวตริยคโย
 นิภวานนยวภาสยนติ,สรวตริยคโยนิทุชานิ จ ปรศมยนติ| นาภิมณลาท ทศรศมยสัเขยศตสทสรานิ
 นิศจธนติ| นิรัชจย ทศทิก สรววมโลกภวานานิ อวภาสยนติ, สรววมเลากิกานำ สตตวานำ ทุชานิ จ
 ปรศมยนติ| วามทกษิณภยา ปารุศวามยา ทศรศมยสัเขยศตสทสรานิ นิศจธนติ| นิรัชจย ทศทิก
 มนุษยาศรยา นมนุษยทุชานิ จ ปรศมยนติ| อูภภยา ปาณภยา เทวาสูรภวานานิ ทศรศมยสัเขย
 ยศตสทสรานิ นิศจธนติ| นิรัชจย ทศทิก เทวาสูเทวาสูรภวานนยวภาสย เทวาสูทุชานิ จ ปรศมยนติ|
 อัสภภยา ทศรศมยสัเขยศตสทสรานิ นิศจธนติ| นิรัชจย ทศทิก สรวภยานิยาศรยานวภาสยนติ, ธ
 มาโลกมขั โจปสัทรนติ|ปฤษจโต คีรวายาจ ...²⁵⁰ ปรเตยภพทธาศรยานวภาสยนติ, ศานติสมธิมุขนย
 โจปสัทรนติ| มุขทวาราท ทศรศมยสัเขยศตสทสรานิ นิศจธนติ| นิรัชจย ทศทิก ปรธมจิตโตตปาท
 ปาทาย ยาวนนมมี ภูมิมนุปรापदान โโพธิสตตวานวภาสยนติ, ปรชโยปายเกาศลนย โจปสัทรนติ|
 อูธนาโกศาททศรศมยสัเขยศตสทสรานิ นิษจธนติ| นิรัชจย ทศสุ ทิกษุ สรวมารภวานนยวภาสย ธยา
 มีกฤตย อภิเชกภุมิปรापदान โโพธิสตตวาน อวภาสย ตตกาเยษววาสต์ คจณนติ| อูปรยตตมาจคาต ป
 ปรธมทศตริสาทสราสัเขยศตสทสรปรมาณุระเศสมา รศมโย นิศจธนติ, นิรัชจย ทศสุ ทิกษุ ธรมธาทุปร
 มาณานยาคธาดุปรยวสานานิ สรวตถาคตปรัษนมนชทลानยวภาสย ทศาการ์ โลกั ปรัทกษิณีกฤตย
 อูปริชคปเถ สติถวา มหารศมิชาลมณชลา นิ กฤตวา อุตตปตปรภาส์ นาม มหตตถาคตปูโซปสถาน
 สรวตถาคตानามนุปรวรวตยนติ|

²⁵⁰ ทศรศมยสัเขยศตสทสรานิ นิศจธนติ| นิรัชจย ทศทิก

10.5 ตสย ปุโฆปสถานสย ปรมจิตโตตปาทมปาทาย ยาวนนวนมีภุมยอนุปรวรรตตี ตถาคต
 ปุโฆปสถาน ...²⁵¹ | ตตะ ขลวปี มหารศมิขาลมณฑลทาทายวตี ทศสุ ติภษุ นิรวเศษสรวธรรมธาตวนตรค
 ตา ปุษุปรชลปติรวา คนธรูปมาลยวิเลปนจूरणजीव्रजदरवषपताकावसत्रागरम्मनिरदनप्रचलपतिर
 วา, ตโต' ติริกตตราษ สรวโลกวิษยสมตีกรานตา โลโกตตรกศลมูลสภาราธิปตยาภินิรวฤตตะสา สรวา
 การคูนส์ปนา อจินตยนิรวาณาธิษฐานาธิษจิตา นานาวยูหมหารदनवरा อิวโกกตถาคตप्रखनमन्थ
 เล महामेधा อิวาภิप्रवरुणति สม| दां ज ये सतद्वारे पुत्रां संधानते, ते स्रवे नियता गान्तयनुदत्रा
 यं समयस्पोषा| एवैरूपं पुोषपसथानं प्रवरुत्य दा रस्यये पुनरेव स्रवान्ति तถाकतप्रखनमन्थ
 लान्यवशास्य तसाकारं लोकं प्रतक्षिणीकृत्य तेसां तथानामरुहतां समयस्फुथानामसतादग्रमत
 लेषु अस्तं कज्जन्ति| ततस्तेसां तथानानां तेसां ज पोथिसत्त्वानां वितिं गवति - ओमुषमिन् लोकधातुप्र
 रसरे एवैरयानुकुतो पोथिसत्त्वो' गिषेकालप्रराप्त इति| तत्र गो चिन्पुत्रा तस्यो यिक्थो' प्रयनते
 यो लोकधातुप्रसरेयो' प्रमेयासंखेयाप्रयनता पोथिसत्त्वा यान्वनविपोथिसत्त्वภูมิप्रतिषथिता
 आकृत्य तं पोथिसत्त्वमनुप्रवारय महतिं पुत्रां गृह्णता तमेव पोथिसत्त्वो' निरिक्षमाणा तस्य समासितसहस
 रानि समापथ्यन्ते| ओषेकภูมิप्रराप्तानां ज पोथिसत्त्वानां कायेष्ये ऋतसालंकारावचरसवसतिगत
 स्रवमारत्तुरुचयो नाไมगोका महारसमिरत्तस्यसंखेयसत्त्वमहस्रप्रिवारा निरुजति, निरुजय तस्यो'
 वशास्य ओपयनतानि प्रातिहारयानि संधस्य तस्य पोथिसत्त्वस्य ऋतसालंकारे वचरसवसतिक एवासत्
 कज्जन्ति| समनत्रात्सत्त्वमितयासज तस्यो रस्यये सत्त्वस्रकुणेतत्रा तस्य पोथिसत्त्वस्य पलसथा
 मागिर्वृथे प्रखलयेते||

10.6 อถ खลु โภ ชินปุตฺรํ สรวชธตภิชลวาทโย นาม รศมยสฺเตสาं ตถาคตानามรुहता
 समयस्फुथानामूरुणाโกเศภโย นิจจรณตยสंखेयप्रिवारा| ตาเส สรวาสु ทศสุ ติภษุ ओषेษตะ สรว
 โลกธาตุนวशास्य तसाकारं लोकं प्रतक्षिणीकृत्य महान्ति तถाकตविकूरुवितानि संधस्य พหุनि पोथिसत्त्व
 โภภูณियुत्सत्त्वसहस्रानि สंधेतย सรวपुथเกषेत्रप्रसरानุ षथुविकारं สंप्रगมये सรวापายज्युत्तिक
 युपตตีเส प्रस्य सรวमारगानานि ธยามีกृत्य สรวตถाकताภिसंधिविพुथพुथासनानुपसंधस्य สรว
 พุथप्रखनमन्थลวยูหปรภาवं นित्थस्य ธรรมธาตुप्रमानากาसธาตुप्रयवसानาน สรวโลกธาตุนวशास्य
 पुनरेवाकृत्य तं स्रवान्तं पोथिसत्त्वप्रखत्संधिपाตमुप्रयुप्रिप्रतक्षिणीकृत्य महायुथानนित्थस्य दा
 रस्यये तस्य पोथिसत्त्वสโยत्तमाजके' สत् คจ्जन्ति|

ตตปริวารรศมยสจ ตถา สंधิปิตานา เตसां पोथिसत्त्वानां ศिरสฺสวนตฺรธियन्เต สม|
 समनत्रसंधิปิตาภिसจ ताภि रศมิภิสเต पोथिसत्त्वा अप्तिलพुषุรวาणि तस्य समासितसहस्रानि ป

²⁵¹ ศตตมิมปี กล้า โนเปติ, สหสตรตมิมปี, ศตสหสตรตมิมปี โภภูณियุत्ตมิมปี โภภูณियุत्ตตมิมปี, โภภูณियุत्ตสหสตรตมิมปี, โภภูณियุत्ตสหสตรตมิมปี กล้า โนเปติ, สंधยามปี, กลามปี, คณนามปี, อุปมามปี, อุปนิษทมปี, ยาว
 เทาปมยมปี น กษมเต

รติลภนเต| ตาฯจ รศมยสตุลยกาลั ตสย โภธิสตตวสโยตตมางเค นิปติตา ภวนติ| ส จ โภธิสตโตว' ภิษิกต อิตยจยเต สมยกสัพทวิษเย| ทศพลปริปุรยา ตุ สมยกสัพท อิติ สัษย้า คจจติ| ตพยถาปี นาม โภ ชินปุตรา โย ราชลศจกรวรวดิณะ ปุตรโร ชยษชระ กุมารโ'ครยมทึษีปรสูตศจกรวรวติราชลกษณสมน วาคโต ภวติ, ตั ราชชา จกรวรวตี ทิวเย หสดีเสาวรณ ภัทรปีเจ นิษาทย, จตุรภโย มหาสมุทเรภโย วาร ยานี, อุปริตตนิมาเนน ธารยมาเนน มหตา ปุษยธูปคนทที่ปมาลยวิเลปนจฺรณจิวรจจตรธวชปตাকা ตฺรยตทาฯจจรสัคิตีวฺยฺเหเน เสาวรณั ภถุจคาร์ คฤทิตวา เตน วารินา ตั กุมารั มฺรฺรณยภิษณจติ| สมนน ตฺรธาภิษิกตจ ราชชา กษตฺริโย มฺรฺรธาภิษิกต อิติ สัษย้า คจจติ| ทศกฺศลกรมปลปริปุรยา ตุ จกรวรวตีติ สัษ ย้า ปรติลภเต| เอวเมว โภ ชินปุตราฯ สมนนตฺรธาภิษิกโต โภธิสตตวสโตรพฺทไธรภททภิรรมหาชานาภิ ษะกาภิษิกต อิตยจยเต| สมยกสัพทธาภิษะเกณ ทศพลปริปุรยา ตุ สมยกสัพท อิติ สัษย้า คจจติ| อยั โภ ชินปุตรา โภธิสตตวสย มหาชานาภิษะโก ยสยารเถ โภธิสตโตว'เนกานิ ทฺษกรศตสสรานยารภ เต| ส เอวมิภิษิกโต'ปรเมยคฺณชานาวิวฺรติโต ธรรมเมษย้า โภธิสตตวฺรเมว ปรติษจติ อิตยจยเต||

10.7 โส'สย้า ธรรมเมษย้า โภธิสตตวฺรเมว ปรติษจติโต โภธิสตโตว ธรรมธาตฺสมุทาคมъ จ ยถาภูตั ปรชานาติ| กามธาตฺสมุทาคมъ ฐปธาตฺสมุทาคมъ จ| อารูปยธาตฺสมุทาคมъ จ| โลกธาตฺสมุทาคมъ จ| สรวสตตวธาตฺสมุทาคมъ จ| วิชฌานธาตฺสมุทาคมъ จ| สัสมฺกตาสัสมฺกตธาตฺสมุทาคมъ จ| อากาษธาตฺสมุ ทาคมъ จ| ภูตาทฺภูตเทชนา จ ยถาภูตั ปรชานาติ| นีรวานธาตฺสมุทาคมъ จ| ทฺษยฺภีเกลศสมุทาคมъ จ ยถา ภูตั ปรชชาติ| โลกธาตฺปรวฤตฺตินิกฤตฺตีสุมุทาคมъ จ ยถาภูตั ปรชานาติ| ศร้าวกจรยาสุมุทาคมъ จ| ปรเต ยกพฺทจรยาสุมุทาคมъ จ| โภธิสตตวจรยาสุมุทาคมъ จ| ตถาคตพลไวศารทฺษาเวณิกพฺทจธรรมรูปกายธรรม กายสมุทาคมъ จ| สรวากการสรวชฌนสมุทาคมъ จ| อภิสั'โภธิสธรรมจกรปรวฤตฺตีสัทรศนสมุทาคมъ จ| สมาสตะ สรวธรรมปรเวศวิกฤตินิกฤตฺตีสุมุทาคมъ จ ยถาภูตั ปรชานาติ| ส เอวชฌานานุคตยา พฺทชยา อุตฺตริ สตตวกายนිරฺมณั จ ยถาภูตั ปรชานาติ| เกลศกายนිරฺมณั จ| ทฺษยฺภีภฤตฺตินิกฤตฺตีสุมุทาคมъ จ โลกธาตฺนिरฺ มณั จ ธรรมธาตฺนिरฺมณั จ ศร้าวกนिरฺมณั จ ปรเตยกพฺทชนिरฺมณั จ โภธิสตตวนिरฺมณั จ ตถาคตนिरฺ มณั จ สรวนिरฺมณกปลปากลปต้า จ ยถาภูตั ปรชานาติ| สรวพฺทชธาธิษชานั จ ยถาภูตั ปรชานาติ| ธรรม ธาธิษชานั จ สัฆาธิษชานั จ กรมาธิษชานั จ เกลศธาธิษชานั จ กาลาธิษชานั จ ปรณิธานาธิษชานั จ ปุ ชาติษชานั จ จรยธาธิษชานั จ กลปาธิษชานั จชฌานาธิษชานั จ ปรชานาติ|

10.8 ส ยานีมานิ ตถาคตานามรหต้า สมยกสัพทธานั สุกษมปรเวศชฌานานิ ยพฺท จรยธา สุกษมปรเวศชฌานัน วา จยฺตยฺอุปตติสูกษมปรเวศชฌานัน วา, ชนฺมสูกษมปรเวศชฌานัน วา, อภินิษก รมณสูกษมปรเวศชฌานัน วา, อภิสั'โภธิสูกษมปรเวศชฌานัน วา, วิกฺรฺวณสูกษมปรเวศชฌานัน วา, ธรรมจกรปรวรวตฺนสูกษมปรเวศชฌานัน วา, ธรรมเทชนาสูกษมปรเวศชฌานัน วา, ธรรมวิสตรสูกษมปรเวศช ฌานัน วา, อายุษปรมาณธาธิษชูกษมปรเวศชฌานัน วา, วรรณรูปกายสัทรศนสูกษมปรเวศชฌานัน วา, สรวสตตววินยานติกฺรมณสูกษมปรเวศชฌานัน วา, สรวโลกธาตฺสพฺรณสูกษมปรเวศชฌานัน วา, สรวสตตวจิตตจริตวยวโลกนสูกษมปรเวศชฌานัน วา, เอกกษณ ตฺรยธวยวโลกนสูกษมปรเวศชฌานัน

วา, ปุรวานตาปรานตนิรวเศษสุกษมปรเวศชวานัน วา, สรวสตตวจิตตจรัตนานาตวสมนตสุกษมปรเวศชวานัน วา, ตถาคตพลไวศารทยพุทธธรรมาจันตยสุกษมปรเวศชวานัน วา, ตถาคตปรินิรวาณสุกษมปรเวศชวานัน วา, ศาสนาธิษฐานสทธรรมสถิติสูกษมปรเวศชวานัน วา, เหวปรมุขานยปรเมยาส์เขยยานิตถาคตตานำ สุกษมปรเวศชวานานิ, ตานิ สรวาณิ ยถาภูตฺ ปรชานาติ| ส ยานีมานิ ตถาคตตานามรหตฺ สมนยกสฺพุทธานำ คุหยสถานานิ ยทุต กายคุหย วา วาคคุหย วา จิตตคุหย วา กาลากาลวิจรรณาคุหย วา โพธิสตตววยากรณคุหย วา สตตวสฺครหนิครหคุหย วา วินโยตสททาวสานคุหย วา ยถากาลาววาทานุศาสนาธยุเปกษณคุหย วา ยานนนานาตววยวสธาปนคุหย วา สตตวจรเยนทริยวิภกตคุหย วา สตตวกรรมกริยาวตารคุหย วา โพธิสตตวจรเยนทริยวิภกตคุหย วา จรยาภิสฺโพธิสวภาวปรภาวานุโพธิคุหย วา สวภาวภิสฺโพธิยธิษฐานคุหย วา อวตารโธตตารณคุหย วา อากฤษณสฺเปรษณคุหย วา สถานจกฺกรมณิษทยาศยยาสนสฺทรศนคุหย วา อาหารปริโภคกาโยปกรรมปฺติเสวนคุหย วา ภาษิตตฺษณิมภาวธยานวิโมกษสมาธิสมาปตติสฺทรศนคุหย วา เหวปรมุขานยปรเมยาส์เขยยานิตถาคตตานำ คุหยสถานานิ, ตานิ สรวาณิ ยถาภูตฺ ปรชานาติ| ส ยานีมานิ ตถาคตตานำ กลปฺรเวศสมวสรณชวานานิ ยทุต เอกกปาส์เขยยกลปสมวสรณตา| ส์เขยยกลปไปกกลปสมวสรณตา| ส์เขยยกลปาส์เขยยกลปสมวสรณตา| ส์เขยยกลปส์เขยยกลปสมวสรณตา| จิตตกฺษณกกลปสมวสรณตา| กลปจิตตกฺษณสมวสรณตา| กลปากลปสมวสรณตา| อกกลปกลปสมวสรณตา| สพุททกกลปาส์เขยยกลปสมวสรณตา| อพุททกกลปสมวสรณตา| อตีตานาคตกลปปรตฺยุตฺปนนกลปสมวสรณตา| ปรตฺยุตฺปนนกลปาส์เขยยกลปสมวสรณตา| อตีตกลปานาคตกลปสมวสรณตา| อานาคตกลปาส์เขยยกลปปรตฺยุตฺปนนกลปสมวสรณตา| ทิรฆกกลปทรวสวกลปสมวสรณตา| ทรวสวกลปทิวรฆกกลปสมวสรณตา| สรวกลเปษุ ส์เขยยกลปสมวสรณตา| สรวส์เขยยกลปเตษุ กลปสมวสรณตา| เหวปรมุขานยปรเมยาส์เขยยานิ กลปปรเวศสมวสรณานิ, ตานิ สรวาณิ ยถาภูตฺ ปรชานาติ| ส ยานีมานิ ตถาคตตานามรหตฺ สมนยกสฺพุทธานามวตารชวานานิ ยทุต วาลปถาวตารชวานัน วา ปรมาณูโรชวตารชวานัน วา พุทฺทเกษตรกายาภิสฺโพธิยวตารชวานัน วา สตตวกายจิตตภิสฺโพธิยวตารชวานัน วา สรวตฺรานุคตภิสฺโพธิยวตารชวานัน วา วุยตยสฺตจริสฺทรศนาวตารชวานัน วา อนุโลมจริสฺทรศนาวตารชวานัน วา ปรตีโลมจริสฺทรศนาวตารชวานัน วา จินตฺยาจินตฺยโลกวิเชลยวิเชลย จริสฺทรศนาวตารชวานัน วา สรวากวิเชลยปรเตยกพุทฺทวิเชลยโพธิสตตววิเชลยตถาคตวิเชลยจริสฺทรศนาวตารชวานัน วา, ตานิ สรวาณิ ยถาภูตฺ ปรชานาติ| อิติ ทิ โภ ชินปุตฺรา อปรเมยํ พุทฺธานำ ภควตฺา ชวานันไวปุลยมปรมาณูเมवासฺยา ภูเมสา สถิติสย โพธิสตตวสยวตารชวานน||

ศมทมนิรตตานำ ศานตทานตาศยานำ	ขคปถสทฺถศานานมนตริกษสมานน
ชิลมลวิธูตตานำ มารคชวานเน สถิตตานำ	ศถณุต จริวิเศษาน โพธิสตตววนศเรชชาน 10:17
กุศลศตสทฺสรฺ สัจยา กลปโกภย	พุทฺทศตสทฺสราน ปุชยิตฺวา มหฺรชฺชนิ
ปรตฺยยชินวสฺตีศจปุชยิตฺวา อนนตตาน	สรวชคตทิตายา ชายเต โพธิจิตตม 10:18

วรดตปตปีตานำ ภูษานติปาร์คตานำ	หิริศิริจรัตนำ ปุณฺยชฌาโนทคตานำ
วิปุลคติมตีนำ พุทฺชชฌานาศยานำ	ทศพลสมตฺลยฺ ชายเต โพธิจิตตม 10:19
ยาว ชิน ตริยธฺวา ปุชฺชนารถาย ปุชฺ	ขคปถปริณำ โศธนํ สรวฺกษตฺรม
สมฺยคณฺคตารเถ ยาวตา สรวฺธรมาน โมภษ	ชคต อรเถ ชายเต โพธิจิตตม 10:20
ปรมุทิตสมตีนำ ทานธฺรมารตานำ	สกลชคหิตารเถ นิตยเมโวทยตานำ
ชินคฺณนिरตานำ สตตฺวรกษาวรัตนำ	ตฺริภฺวนหิตการเย ชายเต โพธิจิตตม 10:21
อกุสฺลวिरตานำ ศุทฺธสีลวรัตนำ	วรดนियมรัตนำ ศานตเสามเยนทฺริยานำ
ชินศรณคตานำ โพธิจรฺยาศยานำ	ตฺริภฺวนหิตสาธยฺ ชายเต โพธิจิตตม 10:22
อนุกตกุสฺลำนำ ภูษานติเสารตฺยภาขำวิทิต	คฺณรสนำ ทานตฺเสามยาศยานำ
นิหิตศุภมตีนำ ทานตฺเสามยาศยานำ	สกลหิตวิธานเ ชายเต โพธิจิตตม 10:23
ปรจฺจิตศุภการฺยา ธีรวิโรยตฺสหา เย	นิชิลชนหิตารเถ ปโรทยยามาน สีหะ
อวิรตคฺณสาธฺยา นิรชิตกฺเลสสํฆา	ณ ²⁵² ภูติ มนสิ เตชำ ชายเต โพธิจิตตม 10:24
สุสมฺวหิตจิตตา ธฺวสฺตโมทานุการฺรา	วิกฺลิตมทมานา ตยกตสํกฺลิสฺฐมารุคเ
ศมฺสุชिरตา เย ตยกตสํสารสงคเ	ณภูติ มนสิ เตชำ ชายเต โพธิจิตตม 10:25
วิมลชสมฺจิตตา ชฺฌานวิชฺฌานวิชฺฌา	นิหตนมฺจิมารา วานตฺกฺเลสากิमानะ
ชินปทศรณสฺถา ลพฺตตฺวารุคกา เย	สปฺที มนสิ เตชำ ชายเต โพธิจิตตม 10:26
ตฺริภฺวนคิวดสาธโยปายวิชฺฌานธีรเ	กฺลิลฺลปฺริหาโรปายวิทฺยรฺทฺธิมนตเ
สุคตคฺณสมีหา เย จ ปุณฺยานุราคเ	สปฺที มนสิ เตชำ ชายเต โพธิจิตตม 10:27
ตฺริภฺวนหิตกามา โพธิสํการปฺรูเย	ปฺรณฺนิทมนสา เย ทุชฺกเร' ปิ จรฺนติ
อวิรตศุภกรมปโรทยตา โพธิสฺตตฺวา	สปฺที มนสิ เตชำ ชายเต โพธิจิตตม 10:28
ทศพลคฺณกามา โพธิจรฺยานุรกตา	วิชิตกฺลิลฺลเฆมาสฺตยกตมมานานุชงคเ
อนุกตศุภมารุคเ ลพฺธธฺรมารุคกามา	ณภูติ มนสิ เตชำ ชายเต โพธิจิตตม 10:29
อิตฺติ คณิตคฺณำศา โพธิจรฺยาศจฺรณตฺ	ชินปทปฺรณฺนิธานะ สต ²⁵³ สมถฺทธี ลภฺนตฺ
ตฺริคฺณปฺริวิศุทฺธา โพธิจิตตํ ลภฺนตฺ	ตฺริศรณปฺริศุทฺธา โพธิสฺตตฺวา ภฺวนตฺ 10:30
ทศ ปารมิตาเ ปฺรูย ทศภฺภูมีศฺวโร ภเวต	
ภฺวโย' ปิ กถยเต หุยตจฺจณฺณโตวํ สมาสตเ	10:31
โพธิจิตตํ ยทาสาทฺย สंपฺรทานํ กโรติ ยะ	
ตทา ปฺรมุทิตำ ปฺราบโตะ ชมฺพุทฺวิเปศฺวโร ภเวท	10:32

²⁵² K: ฤๅ; Ms: รุๅ

²⁵³ K: สตย

ตตรสถะ ปาลยณ สดตวาน ยถจฉาปติปาทไนะ	
สวย์ ทาเน ปติษจิตวา ปราศจาปี นิโยชเยต	10:33
สรวาน โพะธา ปติษจาปย สंपูรณา ทานปารคะ	
เอตพุธรมานุกาเวน สัวร สุมุปาจเรต	10:34
สมยกุศล สมาราย สัวรกุศล ภาเวต	
ตตะ ส วิมล่ำ ปราบตศจาตฺรพฐีเปศฺวโร ภาเวต	10:35
ตตรสถะ ปาลยณ สดตวาน อุกฺศลนิวารไนะ	
สวย์ สีเล ปติษจิตวา ปราศจาปี นิโยชเยต	10:36
สรวาน โพะธา ปติษจาปย สंपูรณศีลปารคะ	
เอตพุธรมวิปาเกณ กุชานติวรตมฺปาศฺรเยต	10:37
สมยกกุชานติวรตํ ธตฺตวา กุชานติภตฺตกุศล ภาเวต	
ตตะ ปุรภากริปราบตสตรยสตรึศาธิโป ภาเวต	10:38
ตตรสถะ ปาลยณ สดตวาน กเลศมารุคนิวารไนะ	
สวย์ กุชานติวรเต สติตวา ปราศจาปี นิโยชเยต	10:39
สรวาน โพะธา ปติษจาปย กุชานติปารคโต ภาเวต	
เอตตปุณยวิปาโกะ ส วิรยวตมฺปาศฺรเยต	10:40
สมยควิรย สมาราย วิรยภตฺต กุศล ภาเวต	
ตตศจารุจิมตีปราบตะ สยามาริปีตฺรภาเวต	10:41
ตตรสถะ ปาลยณ สดตวาน กุทฺถุญฺญิสฺนิวารไนะ	
สมยคทฤษฏา ปติษจาปย โพะยิตวา ปฺรยตฺนตะ	10:42
สวย์ วิรยวเรเต สติตวา ปราศจาปี นิโยชเยต	
สรวาน โพะธา ปติษจาปย วิรยปาราคโต ภาเวต	10:43
เอตตปุณยวิปาโกศจ ธฺยานวตฺต สมารเยต	
สรวกเลศาน วินิรุชิตว สมาริสุชิต ภาเวต	10:44
สมยค ธฺยาน สมาราย สมาริกุศล ภาเวต	
ตตะ สุทฺรชยาปราบตะ สัตฺธิตาธิโป ภาเวต	10:45
ตตรสถะ ปาลยณ สดตวาน ตีรฺถยมารุคนิวารไนะ	
สตุยธรม ปติษจาปย โพะยิตวา ปฺรยตฺนตะ	10:46
สวย์ ธฺยานวเรเต สติตวา ปราศจาปี นิโยชเยต	
สรวาน โพะธา ปติษจาปย ธฺยานปาราคโต ภาเวต	10:47
เอตตปุณยวิปาโกศจ ปฺรชฺถววตมฺปาศฺรเยต	

สรวมาราน วินิรัชิตว ปรัชณาภิษณสมฤทธิมาน	10:48
สมยภุปรชณำ สมาธาย สวภิชณากุศลี ภเวต	
ตตศจาภิมุขีปราปตะ สุนิรมิตาธิโป ภเวต	10:49
ตตรสเถ ปาลยณ สดตวาน อภิมานนิวารโณะ	
ศุนยตาสู ปรัชชญาปย โพธิยิตวา ปรัชตนตะ	10:50
สวຍ์ ปรัชชณาวรเต สติตวา ปราศจาปิ นิโยชเยต	
สรวาน โพธา ปรัชชญาปย ปรัชญาปารโคโต ภเวต	10:51
เอตตปุณยวิปาไกศจ ส สุปาย ²⁵⁴ วรตัม จเรต	
สรวทฤษฏาน วินิรัชิตย สทธรรมกุศลี ภเวต	10:52
ส สุปายวิธานน สดตวาน โพธา นิโยชเยต	
ตโต ทูรัมมาปราปโต วศวรรตีสวโร ภเวต	10:53
ตตรสเถ ปาลยณ สดตวานภิสสมยโพธโนะ	
โพธิสทตวนิยามेषุ ปรัชชญาปย ปรัชชณยณ	10:54
ตตโรปาเย สวຍ์ สติตวา ปราศจาปิ นิโยชเยต	
สรวาน โพธา ปรัชชญาปย หยุปายปารโค ภเวต	10:55
เอตตปุณยานุภาไวศจ สุปรรณิธิมุปาศรเยต	
มถยาทฤษฏี วินิรัชิตย สมยคทฤษฏีกฤตี พุระ	10:56
สุพรรณิทธิจิตเตน สมยคโพธา ปรัชชชิตะ	
ตตศจาปยจลาปราปโต พุระหมา สาหสิริกาธิปะ	10:57
ตตรสเถ ปาลยณ สดตวาน ตริยานสัปรเวศโนะ	
โลกธาตูปรัชชณาน ปรัชชญาปย ปรัชชณยณ	10:58
สุพรรณิธา สวຍ์ สติตวา ปราศวาปิ นิโยชเยต	
สรวาน โพธา ปรัชชญาปย ปรรณิธิปารโค ภเวต	10:59
เอตตปุณยานุสาไรศจ พลวธรรมมุปาศรเยต	
สรวทฤษฏาน วินิรัชิตย สโพธา กฤตนิศจยะ	10:60
สมยคพลสมุตสาโหะ สรวตีสถยาน วินิรัชเยต	
ตตะ สารุมตีปราปโต มหาพุระหมา ภเวต กฤตี	10:61
ตตรสเถ ปาลยณ สดตวาน พุทธยานนปทรศโนะ	
สทตวาตยปรัชชณาน ปรัชชญาปย ปรัชชณยณ	10:62

²⁵⁴ K: สมุพาย

สวयी พล ประดิษฐิตวา ปราศจาปี นโยชเยต|
 สรวาน โพะธา ประดิษฐาปย พลปราศโต ภาเวต ||10:63||
 เอตตปุณยวิปาโกศจ ชุณานวรมุปาศรเยต|
 จตุรุมาราน วินิรัชิตย โพะธิสตโตโว कुณากระ ||10:64||
 สมยค ชุณาน สมาสาทย สทธรรมกุศลึ ภาเวต|
 ธรรมเมฆา ตตะ ปราปโต มหะศวโร ภาเวต กฤตี ||10:65||
 ตตรสเถ ปาลยน สตตวาน สรวาการานูโพธไนะ|
 สรวาการเว ชุณาน ประดิษฐาปย ปุโรพธยन ||10:66||
 สวयी ชุณาน ประดิษฐิตวา ปราศจาปี นโยชเยต|
 สรวาน โพะธา ประดิษฐาปย ชุณานปราศโต ภาเวต ||10:67||
 เอตตปุณยานุภาไวศจ ทศภูมิศวโร ชินะ|
 สรวาการकुณาธาระ สรวชโล ธรรมตาท ภาเวต ||10:68||
 อิติ มตวา ภาวทฤษจ สโพธิปทลพธเย|
 ทศปารมิตาปุริย จริตวयी สมหิตายะ ||10:69||
 ตถา โพธิ ศิวา ปราปย จตุรุมาราน วิรัชิตย จ|
 สรวาน โพะธา ประดิษฐาปย นิรวฤตี สมวาปสยถ ||10:70||
 เอตจจตุตวา परिชถาย จรธว โพธิสาธเน|
 นิรวินน โพธิมาสาทย ลภธว เสาคตา คติม ||10:71||
 ธรรมเมฆา นาม โพธิสตตวภูมिरथสมी||

หารยามามปรยณตชะ สรวาภิขลรททธิวิกรวณปราดิหารยปริปลุจฉานิรเทไศะ| ตทยถาปี นาม โภ ชิน
 ปุตร อศวกรณคิริรุมหาปรวตราชะ สรวผลชาตินามปรยณตชะ สรวผลชาติครทณน, เอวเมว โภ ชิน
 ปุตร อภิมุขย้า พุทธภูเมา ปรีตติยสมุตปาทาวตารนิรเทศานามปรยณตชะ ศรวากผลาภิสมยปริปลุจฉา
 นิรเทไศะ|

11.5 ตทยถาปี นาม โภ ชินปุตร นิมีธโร นาม มหาปรวตราชะ สรวนาคมททธิกาน
 นามปรยณตชะ สรวนาคมททธิคณนยา, เอวเมว โภ ชินปุตร ทูร์คมาย้า พุทธภูเมา อุบายปรชฉานิร
 เทศานามปรยณตชะ ปรีเตยกพุทธผลาภิสมยปริปลุจฉานิรเทไศะ| ตทยถาปี นาม โภ ชินปุตร จกรวาโล
 นาม มหาปรวตราชะ วศีกุตตานามปรยณโต วศีกุตคณนยา, เอวเมว โภ ชินปุตร อจลย้า พุทธภูเมา
 สรวโพธิสตุตววศิตาภินิรหารานามปรยณโต โลกธาตุวิภกติปริปลุจฉานิรเทไศะ|

ตทยถาปี นาม โภ ชินปุตร เกตุมาน นาม มหาปรวตราชะ อสุรมททธิกานามปรยณโต' ส
 รมททธิคณนยา, เอวเมว โภ ชินปุตร สารุมตย้า พุทธภูเมา สรวสตุตวปรวตุตตินิรุตติชฉานาโนปจา
 รานามปรยณตชะ สรวชคตส์ภววิภวปริปลุจฉานิรเทไศะ|

11.6 ตทยถาปี นาม โภ ชินปุตร สุมะรุมหาปรวตราชะ สรวเทวมททธิกานามปรยณตชะ
 สรวเทวมททธิคณนยา, เอวเมว โภ ชินปุตร ธรรมเมฆาย้า พุทธภูเมา ตถาคตพลไวศารททยาเวณิก
 พุทธธรรมาณามปรยณโต พุทธกายส์ทรคนปริปลุจฉานิรเทไศะ| ยถา ชล ปุนริเม โภ ชินปุตร ทศ
 มหารตนปรวตา มหาสมุทรรส์ภุตตา มหาสมุทรรปภาวิทาชะ, เอวเมว โภ ชินปุตร อีมา อปี ทศ ภูมยชะ
 สรวชฉตาส์ภุตตาชะ สรวชฉตาส์ภววิทาชะ||

11.7 ตทยถาปี โภ ชินปุตร มหาสมุทรร ทศภีรกาไรชะ ส์ขย้า คจฉตยส์หารยตยา| กตไมรร
 ทศภีชะ? ยตุต อนุปุรวนิมนตศจ มฤตกุณป้าสวาสตุศจ อนุยวาริส์ขยาดยชนตศจ เอกรสตุศจ
 พุทธตณตศจ คมภีรทรวคาคตศจ วิปูลาปรมาณตศจ มหาภูตาวาสตุศจ สลิตเวลานติกรมณตศจ สรว
 เมฆวาริส์ปรตยษณตถูปตติศจ เอวเมว โภ ชินปุตร โพธิสตุตววจรยา ทศภีรกาไรชะ ส์ขย้า คจฉตยส์
 หารยตยา| กตไมรรทศภีชะ? ยตุต ปรมุทิตาย้า โพธิสตุตวภูเมา อนุปุรวมหาปรณิธานาภินิรหารนิมนตชะ|
 วิมลย้า โพธิสตุตวภูเมา เทาะศัลยมฤตกุณป้าสวาสตุชะ| ปรภากรย้า โพธิสตุตวภูเมา เลากิกปรชฉป
 ติส์ขยาดยาคตชะ| อรจิชมตย้า โพธิสตุตวภูเมา พุทธภทยปรสาไทกรสตุชะ| สุทรรชยาย้า โพธิสตุตวภู
 เมา อปรมาโณปายาภิชฉาโลกกรียาภินิรหารพุทธตณตชะ| อภิมุขย้า โพธิสตุตวภูเมา ปรีตติยสมุต
 ปาทปรตยเวกษณทรวคาคคภีรยตชะ| ทูร์คมาย้า โพธิสตุตวภูเมา พุทธิปริวิจยเกาศลยวิปูลาปรมาณ
 ตชะ| อจลย้า โพธิสตุตวภูเมา มหาวุหาภินิรหารส์ทรคนมหาภูตาวาสตุชะ| สารุมตย้า โพธิสตุตวภูเมา
 คมภีรวิโมกษชคจจริตยถาวตปรีตเวธสลิตเวลานติกรมณตชะ| ธรรมเมฆาย้า โพธิสตุตวภูเมา สรวต
 ถาคตธรรมาภาสมหาเมฆวาริส์ปรตยษณตถูปตติศชะ||

11.8 ตทยถาปี โภ ชินปุตร มหามณิรตน์ ยทา ทศ รตนโคตตราณยติกรมย อภยตุกษิปปต์ จ
 ภาติ กุศลกรมารสุปรีตปิตต์ จ สุปรีปิณตติตต์ จ สุปรีเศธิตต์ จ สุปรยวทาปิตต์ จ สุปรีวิทธี จ รตนสุตรรสวา

วิหัง อัจฉใจไวฑูรยมนิรตนทณทชวชาคราวโรปีต จ สรวาวภาสปรมุคต จ ราชานุชฌาต จ ภาวติ, ตทา สรวสตตวานำ สรวรตนส์ครหาย ปรัตยุปสเถติ ภาวติ, เอวเมว โภ ชินปุตร ยทา โพธิสตตวานำ สรวชวล ตารตนจิตโตตปาโท ทศารยรตนโคตรราณยติกรมโยตปนโน ภาวติ ชุตคุณส์เลขศีลวรดตปะสุปริตาปิตศจ ทยานสมาธิสมาปตติสุปริปิณจิตศจ มารคางคากการสุปริโศธิตศจ อุปายาภิชฌาสุปรยวทาปิตศจ ปรัตติยสมุทปาทสุนิรวิทศจ อุปายปรชฌาวิจิตรรตนสูตรสรวาวิทศจ วคิตามหาไวฑูรยมนิรตนทณทชว ชาคราวโรปีตศจ สตตวจริตปรตยเวกษณศรุตชฌานาวภาสส์ปรยูกตศจ ตถาคตธรรมราชสมยกส์พุทชฌานานาภิเชกานुकตศจ ภาวติ, ตทา สรวสตตวานำ สรวพุทศการยรตนส์ครหาย ปรัตยุปสเถติ ภาวติ, ตทา จ สรวชวล อิตยาชยายเต|| อัย ชลฺ ปุนโร โภ ชินปุตร โพธิสตตวจรยาสมุทานยนะ สรวากการสรวชวลชฌานคุณส์จโย ธรรมมุขปริวโรต นานวโรปีตกุศลมูลานำ สตตวานำ ศรวณาวภาสภาคมิชยติ||

1.9 วิมุคติจนโทโร โพธิสตตว อาท- เยชำ ปุนโร โภ ชินปุตร อัย สรวากการสรวชวลชฌานคุณส์จโย ธรรมมุขปริวโรตนะ ศรวณาวภาสภาคมิชยติ, เต กียตา ปุณโยปจเยน สมนวาคตา ภวิษยนติ? วชรครโร โพธิสตตว อาท- ยาวาน โภ ชินปุตร สรวชวลชฌานสย ปรรภาสตาवानุ สรวชวลตาจิตโตตปาทสัครหาลมพนาตปุณโยปจยะ สยาค| ยาวาน สรวชวลตาจิตโตตปาทสัครหาลมพนตนะ ปุณโยปจยส ตาวาเนवासย ธรรมมุขปริวโรตสยาภิมุชชะ ปุณโยปจโย' นุคนตวยะ| ตตกสย เหโตะ? น หิ โภ ชินปุตร ศกย อนุยตร โพธิสตตเวเน อัย สรวากการสรวชวลชฌานคุณส์จโย ธรรมมุขปริวโรตนะ โศรตฺวา อธิโมกฺคฺวา ปรัตยเถตฺวา อูทฺครหิตฺวา ธารยิตฺวา ธารยิตฺวา| กะ ปุนรวาท ภาวนากการปรโยโคทโยคินิชปาท เนช? ตสมมาตตรหิ โภ ชินปุตร สรวชวลชฌานมฺชานุกตาสเต สัธารยิตวฺยชะ, เย อิมํ สรวชวลชฌานคุณส์จโย ธรรมมุขปริวโรตํ โศรชยยนติ, ศรุตฺวา จาธิโมกฺชยยนเต, อธิมฺจย จาธารยิชยยนติ, ภาวนากาเรเน ปรรโยกชยยนเต||

11.10 อถ ชลฺ ตสฺยำ เวลยำ พุทธานุภาเวเน ธรรมตาปรติลเมเนน จ ทศทิกฺโลกทศพุทศเก ษตรโกภฺปิปรมาณุรชชะสมานำ โลกธาทวะ ษทวิการมษฎฺฐาทศมทานิมิตตมกมฺปนต ปฺรากมฺปนต สัปรากมฺปนต| อจลน ปฺราจลน สัปราจลน| อเวธนต ปฺราเวธนต สัปราเวธนต| อรณน ปฺรารณน สัปรารณน| อกษฺภยน ปฺรากษฺภยน สัปรากษฺภยน| อครชน ปฺรานครชน สัปรานครชน| ทิวยาศจปุชฺปนคณธมาลย เมชฌา อภิปฺรารวฺรชน| ทิวยาศจ วสตรเมชฌา ทิวยาศจจฺจฺรณเมชฌา ทิวยา รตนเมชฌา ทิวยา อากฺรณเมชฌา ทิวยา ฉตรเมชฌา ทิวยา ธวชเมชฌา ทิวยา ปตาทกเมชฌา อภิปฺรารวฺรชน| ทิวยํ จ สฺสุรยจกรตมภาวณณทลมนิราชสุเมรฺเมชวฺรชมภิปฺรารวฺรชน| ทิวยํ จ สรวรุตฺตวิตวาทยมนิราชสุเมรฺเมชวฺรชมภิปฺรารวฺรชน| ทิวยํ จ ชามพูนทกนกวรณปฺรภามณทลมนิราชสุเมรฺเมชวฺรชมภิปฺรารวฺรชน| ทิวยาศจ ตฺรยตาลาวจรส์คิติเมชฌานทนติ สม| ทิวยสมตฺกิรณตชะ สรวชวลตาภุมยภิชฌวส์คิติเมชฌา นทนติ สม| ยถา จาสยำ โลกธาทะ จาตรทวิปีกายำ ปฺรนิรมิตวศรุตินโน เทวราชสย วิมานะ มณิรตนครภปฺรสาเท, ตถา สรวโลกธาทุชฺ ทศทิสชะ สฬริตวอ อัยเมว ธรรมเทศนา สรวไตรว ปฺรารวฺรตเต สม| พุทธานุภาเวเน ธรรมตาปรติลเมเนน ทศภโย ทิกภโย ทศพุทศเกษตรโกภฺปิปรมาณุรชชะสมานำ โลกธาทูณำ ปเรเน ทศพุทศเกษตรโกภฺปิปรมาณุรชชะสมานำ

โพธิสตัดวาอาคจฉนตัทศทศิศ สผรณะ| เต จ อาคตไยวมาหุสะ-สาธฺ สาทฺ โภ ชินปุตร, ยสตวามีมา
โพธิสตัดวภูมิจรุมตา สุกยสิ| วยมปี โภ ชินปุตร สรว เวชระกรสมนามกา เอว เวชระศรีนามิกาโย นานา
โลกธาตฺภย อิทาคตา เวชระชวชนามกานา ตถาคตานามนติเกภย| สรวาสฺ จ ตาสฺ โลกธาตฺษุ อियเมว
ธรรมเทศนา ปรวรตเต พุทธานุกาเวณ เอวรูปาสเววปรัชตฺสุ| เอภีเรว ปไทเรภีเรว วยลชไนเรภีเรว นิรุ
โกตเรตเมวารมภิสทหิรณุนมนธิกมนติริกตฺ, เต วย โภ ชินปุตร สากษีภูตา พุทธานุกาเวเนมา ปรัชท
สंपราปตา| ยถา จ โภ ชินปุตร วยมมีมา โลกธาตฺ สंपราปตาเสตถา จ ทศฺ ติภษุ สรวโลกธาตฺษุเวโกส
ยํ โลกธาเตา จาตรุทวิปีกายํ ปณิรมิตวศวตฺติภวเน วศวตฺติโน เทวราชสย วิมานे มณิรตนครภปรา
สาเท สंपราปตา อิติ||

11.11 อิทมโวจทวชระกรโ โพธิสตัดโว มหาสตัดโว' ภูณษุภาตสตัดถาคเตน| อาตตมณะ
สา จ สรวาวตี โพธิสตัดวปรัชตฺ สา จ เทวนาคยภษคณธรวาสูรครุทกีนนรมโหระศคกรพรมโลกปาลม
เทศวศุททาวาสปรัชท ภควาศจ ปณิรมิตวศวตฺติษุเทเวษุ วิหรนนจिरากิสัพุทโ ทวีตีเย สปตาเท วศว
ตฺติโน เทวราชสย วิมานे มณิรตนครภวชระกรสย โพธิสตัดวสย ภาษิตมภยณนทนนติ||

11.12 อิติ ปรินทนาปรัวโรโต นาไมกาทศาะ|| อิติ ศรีโพธิสตัดวจรยาปรัสธาโน ทศภูมิจวโร
นาม มหายานสูตตรตนราชะ สมาเป็น||

11.13 เอตาสตตะ ชลฺ ปุณฺโร โภ ชินปุตรา ทศ โพธิสตัดวภูมยะ สมาสโต นิรุทิจิภูาะ สรวา
การวโรเปตสรวชลชชานานาคตา ทษภูวายะ| ตสยํ เวลายามยํ ตริสาหสรหมมหาสาทโสโร โลกธาตฺ
ษทวิการํ ปรากมปต| วิวิธานิ จ ปุชปาณิ วิยตานุยปตฺน| ทิวยมานุษยกาณิ จ ตูรยาณิ สंपรวาทิตานย
ภูวน| อนุโมทนาศพเทน จ ยาวทกนิษจภูวนํ วิชลปตมภูต||

11.14 อถ ตสมินฺ สมเย ภควาสตฺาน วิมุกติจนฺทิรปรมุชานฺ สรวานฺ โพธิสตัดวานามนฺตรย
เอวมาทิสต-อิมามทํ มารษา อสฺขเยยกลปโกฏฺนยตศตสทสรสมุทานิตามนฺตตรา สมยภสฺโพธิ ษุชมาภ
หเสเต ปรินทามิ อนุปรินทามิ ปรมยา ปรินทนายา| ตทฺยฺยํ สรว สวยํ ไจวมิมํ ธรรมปรัยายํ ธารยต, ปเร
ภศจ วิสเตรณ สंपรกาศยต| สंपฤษปานมารษา ยทิตถาคตตะ กลปสเถติเกนายะปรมาณน ราตรีทิวม
ธิติชฺชมาโน'สย ธรรมปรัยายสย วรณฺ ภาษเต, ไนवासย ธรรมปรัยายสย วรณฺปรัยนโต ภเวต, น จ
ตถาคตปรัติภานภษโย ภเวต| ยถา ตถาคตศีลสมาธิปรัชวาวิมุกติชชานทษนมปรมาณมปรัยนตม,
เอวเมว มารษา ย อิมํ ธรรมปรัยายมฺทศรทึษยติ ธารยิชยติ วาจยิชยติ ลิชยติ ลิษาปยิชยติ ปรัยวา
ปิสยติ ปรัยวาปสยติ ปรวรตยิชยติ, ปรัชนฺมธเย จ วิสเตรณ สंपรกาศยิชยติ-อเนน จิตเตน กถมิมํ สตต
วา เอวมุทธารธรรมสย ลากินะ สยฺฐริติ ศรทฺธยา สตภฤตย ศรวายิชยณฺติ ศโรษยณฺติ จ โยนิโศ มนสิ
ภาวยิชยณฺติ จ| ปุสตกลิชิตํ ภฤตวา คฤเท ธารยิชยติ สตภริชยติ กุรฺกริชยติ มานยิชยติ ปุชยิชยติ|
อมาตสรัยจิตตตยา อสย ธรรมปรัยยสย วรณฺ ภาษิตวา ลิชนาย วาจนาย สวาทยณนาย ปุชนาย ทษ
นาย ทาสยติ, เตชามปี นาสฺติ ปุณฺยปรัยนตตะ||

11.15 อถ ขลุ ภาควานสไยว ธรรมปรยายสย ภูยสยา มาตฺรยา อนุปริณฑนารถํ ตสฺยํ เวลา

ยามิมา คาถา อภาษาต-

สตตฺวา ทฤษฺฐา เย มยา พุทฺธทฤษฺฐยา	เต' รหฺนตฺเต สยฺเช ศาริปฺเตรณฺ ตฺลฺยาะ	
ตํ เจตฺกคฺฉิตฺตฺปุชฺเชตฺกฺลปโกภฺยยา	ตฺลฺยานํ คจฺจวาลูกาภฺริยไถว	11:1
ปรตฺเตกพุทฺธาย ตฺยสฺจ ปุชฺชา	กฺุรฺยาทโหราตฺรมปิ ปรหฺตฤษฺฐะ	
มาลยปรกาโรสฺจ ตถามวโรสฺจ	ตสฺมาทํ ปุณฺยภฺกฺโต วิศิษฺฐะ	11:2
สฺรวเอ'ปิ ปรตฺเตกชินฺชา ยทิ สยฺ-	สฺตานํ ปุชฺเชตฺ กคฺฉิตฺติหาปรมตฺเต	
ปุชฺชไปสฺจ คนฺโหสฺจ วิเลปโนสฺจ	กฺลปานเนกานํ ศยฺนानนปาไนะ	11:3
เอกสฺย ยศฺโจว ตถาคตฺสย	กฺุรฺยตฺ ปรณามมปิ ไจกวารม	
ปรสนนจิตฺโต' ถวเทนนโม' รหฺน	ตสฺมาทิตฺ เศรชฺชตฺโร จ ปุณฺยม	11:4
พุทฺธา ภเวยฺยุรยทิ สฺรวสตตฺวา-	สฺตานํ ปุชฺเชตฺ ยสฺจ ยไถว ปุรฺวํ	
ทิวโยสฺจ ปุชฺชไปสฺจ มานุชฺเชสฺจ	กฺลปานเนกานํ พหฺุริชฺ ปรกาโร	11:5
ยศฺไยว สทฺธธมฺวิโลปกาเล	สยฺกตฺวา สวกาเย' จ ตถาตมชฺวี	
ททฺยาทโหราตฺรมิทํ ทิ สุตฺโร	วิศิษฺยเต ปุณฺยमितํ ทิ ตสฺมาต	11:6
ยสฺเยปฺลิตฺตํ ปุชฺชยิตฺตํ ชินเนทฺรานํ	ปรตฺเตกพุทฺธานปิ ศฺรววากํสฺจ	
ทถตฺมํ สมุตฺปาทย ส โภจิจิตฺตม	อิทํ สทา สุตฺรวโร ททาตุ	11:7
ราชา หุยฺยํ สฺรวสฺสุภาชิตานํ	โส'ภยฺทคตฺเต ส สฺรวตถาคตานาม	
คฤเห สฺถิตสฺตสฺย ตถาคตฺเต ส	ติษฺเจทิตฺ ฆตฺโร ทิ สุตฺรรัตนม	11:8
ปรภํ ส ปราบโนติ ศุภามนฺตาม	เอกํ ปทํ วาทิ ศตฺติหยฺสฺจ	
น วยฺถชนาท คุรฺสยฺติ นานิ จารฺถาท	ททาติ ยะ สุตฺรมิทํ ปรภยฺชะ	11:9
อนุตฺตโรเสา นรนาถกานํ	สฺตตฺวโน กคฺฉิตฺ สทฺธโส' สย วิทฺยเต	
ภเวตฺสมฺทฺเรณ สมสฺจ โส' กษยฺชะ	ศฺรุตฺวา ทิ โย ธฺรมมิมํ ปรปฺทยเต	11:10

รายการอ้างอิง

- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). *วิปัสสนานัย เล่ม 1*. นครปฐม: ซีเอไอ เซ็นเตอร์ จำกัด, 2548.
- . *วิปัสสนานัย เล่ม 2*. นครปฐม: ซีเอไอ เซ็นเตอร์ จำกัด, 2550.
- Hirakawa Akira. "The Development of the System of Bhūmi and Ten Stages in Common with Three Vehicles." **IBK** 13, no. 2 (1964).
- Jens Braavig. "Dhāranī and Pratiphāna: Memory and Eloquence of the Bodhisattvas ". **The Journal of the International Association of Buddhist Studies** 8 , no. 1 (1985): 13.
- Buddhaghosa. *The Path of Purification*. Translated by Bhikkhu Ñāṇamoli. Kandy: Buddhist Publication Society, 2010.
- Jang-Kil Chun. "A Study of the Daśabhūmika Sūtra: Its Relation to Previous Buddhist Traditions and the Development of Bodhisattva Practice." Ph.D. Dissertation, School of Philosophy, Faculty of Buddhist Studies, University of Wisconsin, 1993.
- Har Dayal. *Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature*. Delhi: Motilal Banarsidass, 2004.
- Meadawachchiye Dhammajothi. "A Critical Study of the Daśabhūmika Sūtra Sāstriya Sangrahaya." **Journal of Sri Lanka Oriental Studies Society** (2008).
- Franklin Edgerton. *Buddhist Hybrid Sanskrit Grammar and Dictionary*. Edited by 2 . Delhi: Motilal Banarsidass Publishers 1953.
- Paul M. Harrison. "Buddhanusmṛti in Pratyutpanna Buddha Sammukhavasthita Samadhi Sutra." **Journal of Indian Philosophy** 6 (1978): 22.
- Maria Heim. *The Forerunner of All Things: Buddhaghosa on Mind, Intention and Agency*. New Your: Oxford University Press, 2014.
- Ryuko Kondo. *Daśabhūmikasūtra*. Tokyo: The Daijyo Bukkyo Kenyo-Kai, 1936.
- Fujita Kotatsu. "One Vehicle or Three?". **Journal of Indian Philosophy** 3 (1975): 109.
- J.K. Nariman. *Literary History of Sanskrit Buddhism*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1992.
- Jan Nattier. **Stages of the Path: The Origins of the Bodhisattva Bhumis**. Podcast audio. Accessed 25 August 2015, 2010. <https://youtu.be/DbFCXBcGdGE>.
- Alexander Naughton. "The Buddhist Path to Omniscience." Ph.D. Dissertation, School of Philosophy, Faculty of Buddhist Studies, University of Wisconsin, 1986.
- Johannes Rahder. *Daśabhūmikasūtra*. Paris: J.B. Istas, 1926.
- . *Clossary of the Sanskrit, Tibetan, Mongolian and Chinese Versions of the Daśabhūmikasūtra*. Paris: Libririe Orientaliste Paul Geuthner, 1928.
- Bhikkhu Rahula Telwatte. *A Critical Study of the Mahāvastu*. Delhi: Motilal Banarsidass, 1978.
- P.L. Vaidya. *Daśabhūmikasūtra Buddhist Sanskrit Text No. 7* . Darbhanga: The Mithila Institute of Post Graduate Studies and Research in Sanskrit Learning, 1963.
- ศศิวรรณ กำลังสินเสริม. "การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ลลิตวิสตระ." วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาพุทธ

- ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพุทธศาสนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.
- พระมหาวิชาญ กำเหนิดกลีบ. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์โพธิจรยยาวตาร." วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- อรภักภา ทองกระจ่างเนตร. "การศึกษาวิเคราะห์สมธิตกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท." วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2556.
- ณัชชา ธารสนธยา. "การศึกษาขั้นตอนการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุพระนิพพานที่ปรากฏในคณกโมคคัลลานสูตร." วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543.
- . **พุทธธรรม ฉบับขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ 11 ed. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546.
- . **สมาธิ ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้**. พิมพ์ครั้งที่ 7 ed. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2547.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** Edited by 12. กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2546.
- พระมหาพุทธรักษ์ ปราบนอก. "การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์มหายานสูตราลังการ." วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.
- พระพุทธโฆษาจารย์. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. Translated by สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ). กรุงเทพฯ: บริษัทนาเพรส จำกัด, 2554.
- พระมหานพดล พลเยี่ยม. "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภูมิ 10 ในคัมภีร์มหาวิสตุ (ปรุณขณท)." วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. **พระพุทธศาสนามหายาน**. กรุงเทพฯ: สภาการศึกษาหมามกุฏราชวิทยาลัย, 2534.
- หมามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 2**. พิมพ์ครั้งที่ 6 ed. กรุงเทพฯ: หมามกุฏราชวิทยาลัย, 2536.
- , ed. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอนที่ 2**. พิมพ์ครั้งที่ 8 ed. กรุงเทพฯ: หมามกุฏราชวิทยาลัย, 2540.

- , ed. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1**. พิมพ์ครั้งที่ 11 ed. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540.
- , ed. **วิสุทธิมคคตส นาม ปกรณวิเสสส ปฐโม ภาค**. พิมพ์ครั้งที่ 9 ed. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540.
- , ed. **วิสุทธิมคคตส นาม ปกรณวิเสสส ทุตโย ภาค**. พิมพ์ครั้งที่ 9 ed. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540.
- , ed. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 1**. พิมพ์ครั้งที่ 7 ed. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2540.
- , ed. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 2**. พิมพ์ครั้งที่ 6 ed. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2547.
- , ed. **วิสุทธิมคคตส นาม ปกรณวิเสสส ตติโย ภาค**. พิมพ์ครั้งที่ 11 ed. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550.
- . **วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1**. พิมพ์ครั้งที่ 11 ed. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551.
- พระมหาสมปอง มุทีโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2542.
- สำเนียง เลื่อมใส. **มหาวัสตอวทาน เล่ม 1**. นนทบุรี: นิตยธรรมการพิมพ์, 2553.
- แม่ชีจำเนียร แสงสิน. "การศึกษาเปรียบเทียบสมาธิในคัมภีร์โยคสูตรกับคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก." วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.
- ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. **โพธิสัตว์จรยา: มรรคาเพื่อมหาชน**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ประสงค์ สมน้อย
วัน เดือน ปี เกิด	20 เมษายน 2518
สถานที่เกิด	จ.อุบลราชธานี
วุฒิการศึกษา	ปริญญาตรี
ที่อยู่ปัจจุบัน	10/23 หมู่ 10 ต.คลองสาม อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี

